P. VERSIGORA

TISZTA LELKIISMERETŰ EMBEREK

P. VERSIGORA

TISZTA LELKIISMERETŰ EMBEREK

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1976

Az eredeti mű címe:

П. ВЕРШИГОРА
ЛЮДИ С ЧИСТОЙ СОВЕСТЬЮ
ИЗДАТЕЛЬСТВО «ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА»
МОСКВА, 1966

Fordította
B. FAZEKAS LÁSZLÓ

ISBN 963 09 0764 X
Hungarian translation
© B. Fazekas László, 1976

ELSŐ RÉSZ

1

Számomra a háború a kijevi filmstúdió tetején kezdődött, amelyben az ukrán film mesterei a kiváló filmek egész sorát alkották. Húsz-harminc hektár, gyümölcsfákkal beültetett föld, gyönyörű fasorok, a középpontban pedig vörös és sárga téglás, eredeti épület, mind a négy sarkán – torony. Ebben a stúdióban dolgoztam mint rendező.

A háború negyedik napján, amikor az egyik tornyon tartottam ügyeletet, a stúdió felett elrepült az első húsz fekete repülőgép.

Június 25-én, szerdán, reggel 9 órakor történt. A repülőgépek azt a repülőgépgyárat készültek bombázni, amely a stúdió közelében volt. Katonai ismereteim nagyon csekélyek voltak, így hát nem tudtam, hogy ha a bombák az ember feje felett válnak el a repülőgéptől, akkor őt már nem fenyegeti veszély. Márpedig azokat a bombákat, amelyeket a repülőgépgyárnak szántak, éppen a fejem felett oldották ki a hitlerista repülők. A telefonba, amely be volt vezetve a toronyba, ünnepélyes szavakat kiabáltam a parancsnoki harcálláspontra, ilyesféléket: meghalok, de nem adom meg magam, és hasra vetődve vártam a halált.

Bizonyára komolyan hittem akkor – mint sok más csodabogár –, hogy éppen az én őrhelyemtől sok függ a hadműveletek, sőt az egész háború szempontjából.

Katonai kalandjaim később Poltavában folytatódtak, a sta-

dion labdarúgópályáján, ahol nagy sietve alakították meg a 264. tartalékos lövészhadosztályt.

Vagy két hónap múlva, visszavonulás közben felvettem az úttestről Hamingway könyvét, amelyet légnyomás dobott ki a kerületi oktatási osztály könyvtárából. Ahogy átlapoztam, olyan szavakra akadtam, amelyek akkor a háború valódi és meztelen „igazságának" tűntek föl előttem:

„A hivatásos tisztek a díszszemlékre kellenek, de amikor a lövészárokban kell feküdni és lőni, ezt a kereskedők, könyvelők, tanítók, zenészek és a fogászok teszik."

Elolvastam és elgondolkodtam rajta. „Könyvelők? Micsoda vitézeket talált?" De lám, a szakaszomban felfedeztem két szövetkezeti dolgozót. Amikor pedig jobban körülnéztem, azt láttam, hogy az a hadosztály, amelyet sebtében megalakítottak a poltavai stadionban, fogászokból, elárusítókból, házfelügyelőkből, tanítókból és kijevi színészekből áll.

Július utolsó napjaiban a vonat tíz órakor elszáguldott velünk Poltavából, és virradatkor odavitt a Dnyeperhez, a bal parti Ukrajna homokjában szinte elvesző Lepljava állomáshoz.

Új gimnasztyorka volt rajtunk. Itt, az állomáson kiadták számunkra a friss barnítástól és olajtól fénylő félautomata puskákat. Miután kirakodtunk a vagonokból, először érzékeltük a front közelségét: magasan fönt – nekem akkor még teljesen ismeretlen, aztán a háború folyamán alaposan meg is unt – „szitakötők" – német tüzérrepülőgépek – keringtek. Egy nap múlva köpenykoszorúval, gránátokkal, csajkával megrakodva átkeltünk a Dnyeperen, mentünk még olyan húsz kilométert nyugat felé, és Sztyepanci falun át kiértünk az első vonalba. Gyors menetben haladtunk, néha ügetve futottunk. A katonanadrág, amelyet vitorlavászon öv fogott át, nem maradt meg a hasunkon, minduntalan lecsúszott, a köpenykoszorú kibomlott és dörzsölte a nyakunkat, a csajka neki-nekiütődött a puskának, arcunkat veríték öntötte el. Elöl jól hallhatóan dörögtek az ágyúk, robbantak az aknák, feleseltek egymásnak a géppuskák. Lábunk feltört és fájt, torkunkat harag fojtogatta.

Mögöttünk voltak Kijev és más ukrán városok kiürítésének képei; azoké, amelyekre a légierővel és gépesített hadosztályokkal kemény csapásokat mértek a hitleristák.

Hadosztályunk egy fontos utat elrekesztve hat kilométernyi frontszakaszt foglalt el. Katonai pályafutásomat szakaszparancsnok-helyettesi tisztségben kezdtem. Helyesebben: előbb volt ennél jelentékenyebb tisztségem is – ezredhadbiztos. De ezen a magas poszton csupáncsak két óra hosszat voltam.

A dolog még a poltavai stadionban történt. Makarov alezredes, a derék vitéz, ahogy szervezte az ezredét, felsorakoztatta a parancsnoki állományt, és villámgyorsan beosztotta: te ezt a századot fogod vezetni: te emezt, és így tovább, de zavarba esett, amikor hadbiztost kellett találnia. Valami okból meg volt győződve, hogy csapatot vezetni bárki tud, de hadbiztos csak nagyon képzett ember lehet.

Miután mindenkit beosztott valami tisztségre, még egyszer felsorakoztatta a parancsnokokat, és tudakozódni kezdett képzettségük felől. Megtudva, hogy színi-, utána pedig filmművészeti akadémiát végeztem, rögtön megállapította, hogy igazi kincs vagyok az ezred számára, és kitűnő hadbiztos válhat belőlem. Egyáltalán nem zavarta, hogy e két tanintézménynek semmi köze sincs sem a katonai, sem a gazdasági ügyekhez. Azon nyomban adott is egy feladatot: heringet kell vételeznem az egész ezred számára. 82 gramm hal járt egy harcosnak, 985 harcos volt állományban. 688 darab heringet kaptam. Deszkákra kiraktuk a halat. Előttem mint katonák, sorakoztak a csillogó, csúf nagy halak, én pedig csak álltam ott, és törtem a fejemet, hogyan osszam el őket igazságosan. Ahogy 82 grammonként lemértük ezeket az átkozott heringeket, a fej és farok szétosztásának problémájába ütköztünk. Mindegyik adagból le kellett vágni vagy ezt, vagy azt. Egyeseknek a legízletesebb rész, másoknak viszont csupa farok meg fej jutott. Egyszóval – a gazdasági vezető tisztségéről sürgősen leváltottak. Az ezredparancsnok, akit nagyon zavarba ejtett, hogy alkalmatlan

vagyok a hadbiztosi teendőkre, a hátország belsejébe akart küldeni.

– Hát hová tegyelek? Katonai képzettséged van? Letöltötted a ténylegest?

– Le, dobos voltam – válaszoltam mogorván.

A parancsnok tehetetlenül széttárta a karját. Másnap egy kissé feszélyezetten kinevezett a szakaszparancsnok-helyettesi tisztségre.

Három év múltán – akkor egy partizánhadosztályt vezettem – egy este, amikor felidéztük emlékeinket, elmeséltem a partizánoknak az első katonai problémákat: a heringek szétosztását; a gazdasági egység törzsőrmestere, Szasa Ziberglejt szemrehányóan azt mondta:

– Aj-jaj-jaj, tábornok elvtárs, hogy lehetett úgy dönteni? Mindenkinek egy fél heringet kellett volna adni, aztán adni pótlásként fejet vagy farkot, és még maradt volna száz-kétszáz adag tartalékban.

Csak akkor jöttem rá igazán, hogy nem születtem hadbiztosnak.

De térjünk vissza Sztyepanci faluhoz: attól háromszáz méternyire, egy cukorrépatáblán védőállást foglalt el a 264. hadosztály, amely még semmivel nem tüntette ki magát.

Ez 1941. augusztus 2-ának hajnalán történt. Lövészgödröket ástunk. Némelyiket valamelyik előnk kezdte. Ezredünk az előző napon érkezett meg Sztyepanciba, és ahogy ez harc előtt szokás, kis csoportokban egy kertbe küldtek bennünket, ahol a politikai tiszt felolvasta nekünk az esküt, és mi aláírtuk.

Emlékszem, rettenetesen zavarba estem, amikor átvettem az esküt, és gépiesen tisztelegtem – elfeledkeztem arról, hogy bal kezemben puska van, és ilyen helyzetben nem kell tisztelegni. A politikai tiszt szemrehányóan csóválta a fejét:

– Ej, ej, szakaszparancsnok-helyettes elvtárs!

Az első napokban gyakran kellett elpirulnom efféle civil baklövések miatt.

A németek mintha lestek volna bennünket: alighogy elfog-

laltuk a védőállást és beástuk magunkat, megkezdődött a tüzérségi előkészítés. Be kell vallanom, hogy ezt a tüzérségi előkészítést, az elsőt az életemben, nem álltam ki. Amikor az ellenség megnyitotta a heves tüzet, hátrafelé kimásztam az egyszemélyes tüzelőállásból, és magam sem tudom, hogyan, a tábla közepén találtam magam, úgy látszik, a faluhoz közelebb választottam magamnak „parancsnoki harcálláspontot".

Minden katona életében van ilyen válságos pillanat, amikor eldől a sorsa: hogy hogyan fog részt venni a háborúban – gyáván vagy vakmerő hősként, vagy egyszerűen becsületes emberként.

Hát ilyen válságos pillanatot éltem én is át az első csatámban.

Ahogy mentem parancsnoki harcálláspontomra a széles úton, amely a cukorrépa-ültetvény között vezetett, és egyre inkább gyorsítottam a lépést, megláttam egy mély és nagyon szűk gödörben a már ismerős politikai tiszt fejét. Éppen kidugta, és így szólt hozzám:

– Ej, ej, szakaszparancsnok-helyettes elvtárs, jobban bíztam magában, mint bárki másban. Maga mégiscsak öntudatos ember.

Ekkor az ellenséges ezredaknavezetők ütege ismét megújította a gyorstüzet, hogy megdolgozza a peremsávunkat. Egy kis árokban találtam magam, amelyet a kolhozparasztok ástak, hogy megvédjék a cukorrépát a bagolypillétől. Emlékszem, hogy nagyon nehéz volt begyömöszölni rendezői pocakomat ebbe a szűk árokba. De valahogy mégiscsak elhelyezkedtem benne. A németek vagy tíz perc múlva megkezdték a rohamot. Oldalról kezdtek bennünket bekeríteni a géppisztolyosok. Szakaszunk valamelyik harcosa felkiáltott:

– Megölték a parancsnokot!

Ekkor ráébredtem, hogy a szakasznál van a helyem, de hirtelen azt láttam, hogy a szakasz felkel a helyéről, és a cukorrépatáblán keresztül meg akar lógni.

Ebben a pillanatban megláttam az első németet.

Egy géppisztolysorozat nagyon közel ment el mellettem. A robbanógolyók ott a közelben csattogtak a cukorrépa levélzetén. A német, fiatal legény, a sátorlapköpenyéhez kötözött levelekből álló, saját készítésű álcázással, géppisztollyal mászott felém. A tartalék tölténytárat a fogai közt tartotta. Akkor nekem úgy rémlett, hogy ez rohamkés, vagy valami más szörnyű fegyver. A német nem vett észre. Menekülő szakaszunkat kezdte lőni, és láttam is, ahogy két vagy három harcos elesik. Arra a helyre néztem, ahol a politikai tisztnek kellett lennie. Nem volt ott. Felvillant bennem a gondolat: „A háborúban nem szabad menekülni. Még visszavonulni is – arccal az ellenség felé kell." Egyetlen géppisztolyos a szemem láttára lőtt hátulról egy egész szakaszt. Amikor a német már csak néhány lépésnyire volt tőlem, eszembe jutott, hogy a parancsnoka vagyok ennek a szakasznak, mivel a parancsnokot megölték.

A harcban vannak olyan pillanatok, amikor az ember mármár elveszti az eszméletét. Meg kell mondanom, hogy a következő harcokban is átéltem hasonló állapotot. Hát arra sem emlékszem, hogy ebben az első harcomban pontosan mi történt velem a továbbiakban. Csak arra emlékszem, hogy a hitlerista géppisztolyos holtan feküdt ott, én pedig mellette állok. De most sem vagyok teljesen biztos abban, hogy én öltem meg. Csak akkor tértem magamhoz, amikor a német már hulla volt; elvettem a géppisztolyát, az első hadizsákmányomat, utánafutottam a szakasznak, és arra kényszerítettem az embereket, hogy engedelmeskedjenek. Megparancsoltam, hogy hasaljanak le, viszonozzák a tüzet, aztán parancs szerint húzódjanak vissza, megint hasaljanak le, és megint tüzeljenek. Ez alighanem csak addig a néhány percig ment így, amennyi szükséges volt ahhoz, hogy száz-százötven métert szökdelve megtegyünk, és beugorjunk a falu szélén levő lövészárkokba.

Betelepedtünk a lövészárkokba, és megkezdtük a gyötrelmes, egyhangú védelmi harcot, amely lényegében kölcsönös lövöldözésből áll.

Mi maradt még meg emlékezetemben ebből az első harcból?

A cukorrépatáblán valamiféle emberek felemelt kézzel haladtak az ellenséges géppuskások felé, akik szintén felugrottak a földről és elébük indultak. Azok az emberek öten voltak. A német egyedül volt, messze mögötte vánszorgott a második kezelő. A döntés magától adódott. „Tüzet" vezényeltem a szakasznak, amely már teljes mértékben engedelmeskedett nekem, és néhány golyószóró meg puska egyetlen sortüzével mindet lekaszáltuk: azokat is, akik meg akarták adni magukat, és azokat is, akik foglyokat akartak ejteni.

Így végződött az én első harcom. Még két részlet, amely megmaradt az emlékezetemben a harc után: fülcsengés a végeérhetetlen lövöldözéstől és iszonyú szomjúság.

Védőállást foglaltunk el a lövészárkokban. Leszállt az éj. Őröket és megfigyelőket állítottam. A többiek a fáradtságtól ledőltek a lövészárkok aljára, és máris aludtak. Én nem tudtam elaludni, és éppen akkor éjszaka eszméltem, akkor ébredtem végleg tudatára annak, hogy a háborúban nem szabad hátat mutatni az ellenségnek. Az a katona, aki hátát mutatja az ellenségnek, a győzelembe vetett biztos hitet kelti az ellenségben, azonkívül nagyszerű célpontul szolgál.

Reggel sokat beszélgettünk erről a harcosokkal, és a következő harcokban, amelyek mindennap folytak, láttam, hogy a harcosok valóban megértették – úgy, ahogy kell...

Ez az 1941. augusztus 3-ra virradó éjszakán történt.

Azon az éjszakán Moszkvában, a főváros elleni német légitámadást visszaverő légvédelmi ágyúk dörgésének közepette megszületett a fiam, Jevgenyij.

2

Sztyepanci falu környékén napról napra keményebbé és elkeseredettebbé váltak a harcok. Néhány nap alatt legalább tíz heves összecsapás és számtalan apró csetepaté volt; részt kellett vennem bennük, és már régi katonának éreztem magam.

A szakasz, amelynek a parancsnokságát a harcok első napjaiban átvettem, erősen megritkult, ahogy a századok és a zászlóalj is. Néhány nap leforgása alatt keresztülmentem a szakasz-, majd századparancsnoki gyakorlóidőn, dolgoztam a zászlóaljtörzsben, aztán megint századot vezettem, a harcok tizedik napján pedig a zászlóaljat vezettem. Mindig ugyanazon a helyen álltunk védelemben; a sebesülteket elszállították a hátországba, védőállásaink körül sok friss sírhalom emelkedett. Közvetlenül az útnál, a zászlóaljtörzs mellett volt a sírja a politikai tisztnek, aki katonát csinált belőlem.

Az első, számomra különösen emlékezetes harcban elvesztettem szem elől a politikai tisztet, és csak a harc befejezése után tudtam meg, hogy a harcosok látták a cukorrépatáblán. A torkán sebesült meg. Éjszaka néhányan odakúsztunk arra a helyre, de már holtan találtuk. Hátravittük, az első vonal mögé, és eltemettük.

A zászlóaljat négy parancsnok után vettem át – egymást váltották ez alatt a néhány nap alatt. A zászlóalj száz harcosból állt, akik megedződtek a szüntelen harcokban.

Védőállásaink annak a főútvonalnak a jobb és bal oldalán helyezkedtek el, amely Mironovka állomástól a Dnyepernek Kanyev mellett levő átkelőhelyéhez vezetett. Mironovka a németek kezén volt. Kanyev a miénken. Zászlóaljunk ezt az utat fedezte. Az út mentén elkeseredetten támadott az ellenség.

Miután átvettem a zászlóaljat, rögtön áthelyeztem a törzset és a parancsnoki harcálláspontomat Sztyepanci falu legszélső házába. Arra gondoltam, hogy ha a törzs távol van az úttól, a harcosok ezt úgy értelmezik: a parancsnokság arra törekszik, hogy távol tartsa magát az ellenség támadásának tengelyétől. A törzs áthelyezése – ez az egyszerű fogás – önbizalmat adott a harcosoknak. Az emberek látták, hogy a parancsnokság nem szándékozik átengedni az utat az ellenségnek, itt fog maradni velük együtt, nem távozik el az úttól.

De akkor én csak egy valamelyest bátor katona voltam, és

ösztönösen sejtettem, hogy még nem vagyok parancsnok, tanulni pedig már késő. Tanulni előbb kellett volna...

Amikor ötnapi harc után a németek fokozták a nyomást, és csapásukat előbb a szárnyakra, aztán a középső részre irányították, oda, ahol az én zászlóaljam állt, a hadosztály egy része parancs nélkül ott hagyta állásait, és megkezdte a visszavonulást Kanyev felé, aztán gépiesen futott egészen a dnyeperi átkelőhelyig. Megszakadt az összeköttetés, megszűnt az irányítás, kezdődött a zűrzavar, amely gyakran pánikkal végződik.

Az emberek arra kényszerültek, hogy összegyűljenek a dnyeperi átkelőhely szűk torkánál. A parancsnokok között akadt egy kemény ember, aki összegyűjtötte a menekülők nagy részét, rendbe szedte, felsorakoztatta őket, a sor előtt agyonlőtt néhány pánikkeltőt. Ez elégnek bizonyult ahhoz, hogy a menekülők visszatérjenek a helyükre.

Ekkor a hitleristák rendkívül erős nyomást gyakoroltak a zászlóaljunkra. Több mint egy napig tartottuk védőállásainkat; nem is gyanítottuk, hogy ha az ellenség egy kilométernyire oldalt eltér, a hátába kerülünk.

Nekem, ahogy sok más katonának is, aki akkor még nem rendelkezett elegendő harci tapasztalattal és alig ismerte az ellenséget, érthetetlen volt az ostoba német harcászatnak ez a vonása. Másfél év múlva megtudtuk, hogy „... a németek akkor gondosak és pontosak ténykedésükben, amikor a helyzet megengedi, hogy megvalósítsák a szabályzat követelményeit. Ebben van az erejük. De a németek tehetetlenné válnak, amikor a helyzet bonyolultabbá válik, »nem felel meg« a szabályzat ilyen vagy olyan paragrafusának, és önálló döntések foganatosítását követeli meg, amelyeket a szabályzat nem vett előre figyelembe. Ebben van alapvető gyengeségük."

Éppen ez az epizód – mint ahogy bajtársaim harci gyakorlatából még sok más – jutott akkor eszembe. Nyilvánvaló, hogy a harcnak ezekben az első napjaiban ugyanígy átláttak az ellenségen – annak erős és gyenge oldalain – a szovjet emberek, katonák és tisztek milliói.

De akkor, 1941 augusztusában az újdonsült katona és tiszt naivitásával még csak nem is gyanítottam, hogy a hadviseléshez nemcsak azt kell tudnunk, mi történik előttünk, hanem azt is – mi történik jobbra, balra és hátul.

A németek azonban csak frontálisan törtek felénk.

Zászlóaljunkat, amely az utat védte és a hitleristák minden támadását visszaverte, pihenőre vonták vissza Sztyepanci faluba. Az első, ami eszembe jut a pihenőnek ezekből az óráiból – a mozgókonyha és a kondér, amelyben a legvalódibb tea főtt. Törzsőrmesterünknek sok cukra volt. A tea valami különös, híg kására emlékeztetett, de én biztosan tudom, hogy soha életemben nem ittam ennél csodálatosabb italt. Valószínűleg megittam vagy tíz bögre teát, és le akartam dőlni a hat- vagy hétnapos harc után. Ezekben a napokban állva kellett aludnom, háttal a lövészárok falának dőlve, tócsában szétázott kétszersültdarabokat kellett ennem, és rosszabb helyzetben voltam, mint bármelyik katona: ezekben a napokban már felébredt bennem a parancsnok első érzése – a felelősség azoknak az embereknek az életéért, akiket vezetek.

Most is az a meggyőződésem, hogy a parancsnok munkájának legfontosabb vonása éppen ez a felelősségérzet. A technikát, a képzettséget, a harci tapasztalatot – mindezt el lehet sajátítani. De a tulajdon lelkiismerete előtti felelősségérzet nélkül a parancsnok sohasem lesz igazi vezetője a harcnak. Csak amolyan katona-iparos.

Amikor körülbelül a tizedik bögre teánál tartottam, teázásunkat megszakította a hitlerista légierő támadása. A németek kiszimatolták, hol a hadosztálytörzs, és bombázására bevetettek húsz-harminc repülőgépet. Mindannyian gyorsan széttagozódtunk, én a legközelebbi veteményeskertben találtam magam.

Tőlem nem messze, a spárgatökök között, egy nő feküdt, élénkpiros bársonyruhában. Abban a pillanatban, amikor a levegőben bosszantóan süvíteni és hullani kezdtek a bombák, a nő különös mozdulatokat tett. Olyan ember benyomását kel-

tette, mint aki görcsökben fetreng és már-már belehal a sebeibe. Ekkor egy bomba a falu piacterére esett, a másik felgyújtott egy házat. Arra gondoltam, hogy valahová hátra kell húzódnom a veteményeskertből, de a támadás befejeződött, és ekkor láttam, hogy a konyhát nagyszerű teánkkal együtt szétrombolta egy telitalálat. Csak álltam, és messziről néztem a konyhát. Mellette recsegett az égő ház, kiabáltak az asszonyok, futkostak a gyerekek, az egészségügyiek egy sebesült vöröskatonát vittek. Mindezek közepett nagyon különösnek tűnt fel előttem a piros ruhás, szurokfekete hajú nő. Lassan kiment a veteményeskertből, leverte a ruháját, és körül-körülnézve elindult a téren át. Szemben vele a mellékutcából kijött egy vöröskatona, orosz puskával és szuronnyal. Ahogy odaért a konyha maradványaihoz, megállt. Ugyanoda ment a piros ruhás nő is. Valamit suttogtak, aztán a vöröskatona ránézett a nőre, és valahogy ferdén elmosolyodott és a vállára vetette a puskát. A vöröskatona, miután észrevett engem, gyengéden átölelte a nő derekát. Aztán különböző irányba elmentek. Ebben a jelenetben volt valami hamis. De hogy miről van szó, hirtelenjében nem tudtam felfogni. Csak ahogy figyelmesen megnéztem, akkor láttam meg a nő fekete haja alatt egy szőke férfi tarkóját. – Állj! – kiáltottam.

A „nő" visszanézett és rögtön futásnak eredt. Felemeltem a puskámat és megcéloztam. A „vöröskatona" hozzám ugrott, és a könyökömre mért csapással a lövés pillanatában félreütötte a puskát. A „nő", ahogy meghallotta a lövést, meggyorsította a lépteit, aztán szoknyáját felfogva vágtatni kezdett. Összeakaszkodtunk a legénnyel, sikerült megszorítanom a torkát. Leestünk a homokba. Odaszaladtak a harcosok. Szétválasztottak bennünket. Kiderült, hogy a vöröskatonai egyenruhát viselő legény és a piros ruhás nő – fasiszta kém. A legény megmutatta, hol volt elrejtve a hordozható rádióállomása. Ő hívta a repülőgépeket. A „nő" a támadás ideje alatt különböző egyezményes figurákkal mutatta élénkpiros ruhájában a bombázás irányát.

Ez után az eset után a háború folyamán kezdtem homályosan, belülről sejteni, hogy a háború – a legbonyolultabb mechanizmus. Ezt előbb is tudtam könyvekből és újságokból, de igazán csak 1941 augusztusában kezdtem rájönni. Az alatt a néhány nap alatt ráeszméltem, hogy nemcsak bátorsággal és vakmerőséggel harcolnak az emberek, hanem tudással is. Most már láttam: nem szabad abban reménykednem, hogy a zászlóalj vezetése majd képzetlenségem ellenére is szerencsésen sikerül. Ez csak egyszer történhet meg az életben. Tudni kell azt, hogy a háború nemcsak a lövészárkokban, nemcsak a levegőben folyik. A háború nem korlátozódik arra a keskeny sávra, ahol az ellenfelek éppen összecsapnak – gyakran behatol a hadsereg hadtápterületére is, ahol a csapatok a harcok után pihennek, vagy új csatákra készülnek.

A piros ruhás német ügynök elinalt. De ettől a pillanattól kezdve élénken eszembe jutott mindaz a detektívregény, amelyet a háború előtt elolvastam, kezdtem érdeklődni mindenféle sajátos epizód, jellemző eset iránt.

Kezdtem érdeklődni a felderítés minden formája iránt.

3

Nem sikerült sokáig pihennünk. Ugyanaznap estefelé a zászlóaljunkat mint a legküzdőképesebbet, riadóztatták, és a hadosztály jobb szárnyára, Kovali falu alá küldték. Valami résbe vetették be, amely ezen a helyen képződött; lehet, hogy nem volt ilyen, de lehet, hogy száz ilyen rés is volt frontunk testében. Csak most, hogy mögöttem van az a tapasztalat, amelyet az ellenség hátában, a harcokban és menetelések során szereztem, most látom, hogy milyen nehéz volt parancsnokainknak szembeszállni az állig felfegyverzett, tapasztalt ellenséggel.

Tehát szürkületkor bementünk egy erdőbe, és – immár teljes sötétségben – védőállást foglaltunk el az északi szélén. Az

volt a feladatunk, hogy az éj leple alatt kilopózzunk az erdőből, észrevétlenül megközelítsük azt a magaslatot, amelyet a hitleristák az előző napon foglaltak el, és kiverjük őket onnan. Felderítő egységet küldtem előre, és húsz-harminc harcossal indultam az erdő széléhez. Az egység néhány lépés után visszafordult. Az emberek, akik sok napon át látták a halált, most hirtelen megijedtek a sötétségtől. Félni kezdtek egymástól. Ekkor az ágak susogása és ropogása magára vonta az ellenség figyelmét – az erdő szélét lőni kezdte a német tüzérség. Az emberek a földre vágódtak, valaki oldalt esett, aztán egy pillanatnyi csend állt be, majd egy másodperc múlva az egész erdőben hallani lehetett az üzbég őrmester vad kiáltását. Az utóbbi napokban a sebesültek sok-sok nyögését hallottam, de nappal ez nem tett olyan lehangoló benyomást. Az üzbég csak két szót kiáltott: „Parancsnok elvtárs", de ezt különbözőképpen kiáltotta. A kiáltás először úgy hangzott, mint egy panasz, másodszor – mint egy kérés, harmadszor pedig reménykedve és szemrehányóan hívott.

Odamentem az üzbéghez, és láttam, hogy arcát egy tuskóra támasztva ott fekszik. Kezében tartotta a kiütött, messze lelógó szemét. A szánalom a torkomat fojtogatta. Mivel segíthetnék ezen az emberen, aki egy szempillantás alatt megvakult? Mivel?

A németek újra kezdték az ágyúzást. A lövedékek valahol felettünk repültek, gyakran nekiütődtek a fák ágainak, és felrobbantak. Közelebb ültem az üzbéghez, a térdéhez értem. Két kezében tartotta a szemét, olyan óvatosan, mintha attól félne, hogy kifolyik. Nevén szólítottam. Megtapogatott vértől nedves kezével, és sírva fakadt.

Az éjszakát, egészen reggelig az erdőben töltöttük, a német tüzérség módszeres ágyúzása közepette. Miután felrobbant egy lövedék, és a szilánkok a tölgyek ágait letördelve szétrepültek az erdőben, egy másodpercnyi csönd állt be, aztán a távolból újra felhangzott a repülő lövedék egyre közeledő

süvítése – és a robbanás. Aztán a következő lövedék – s ez így ment egészen reggelig.

A tüzérség módszeres éjszakai ágyúzása sokkal szörnyűbb, mint a harc. A harc idején az ember látja az ellenséget, megölheti, mielőtt még az megölné. A halálfélelmen kívül egy sereg más érzése is van, az agya működik, az akarata megfeszül. De éjszaka, a tüzérség ágyúzása alatt úgy rémlik, hogy minden lövedéket neki szántak, mindegyik rázuhan.

Ez az éjszaka és a következő nap valami újjal gyarapította katonai tapasztalataimat. Rájöttem, hogy a képzettség, a katonai pálya ismerete és minden egyéb, amiről az újságok írnak, mindez nagyon fontos, nagyon szükséges, de van a háborúban még egy dolog, ami nem vethető alá semmiféle ellenőrzésnek: a katona intuíciója...

Éjjel, amikor a tüzelés különösen felerősödött, alegységem öt vagy hat harcosával bemásztam abba a mély árokba, amely az erdő szélét szegélyezte. Ebben lyukak voltak ásva – más emberek nemrég ott kerestek menekvést az ellenséges tüzérség elől. Négy gödör volt, mi pedig öten voltunk. A fiúk előbb ráakadtak, mint én: három lyukba már bemásztak a harcosok, a negyedikbe éppen beletettem a lábam, de ekkor egy harcos, nevét elfelejtettem, de most is előttem van, mintha látnám (negyvenéves, ragyás házmester volt a kijevi Firdauszi utcából; mindennap mesélt nekünk a feleségéről és a gyerekeiről), vállával félrelökött, és gyorsan eltűnt a gödörben.

Valamelyik fiú odasúgta neki:

– Engedd a parancsnokot!

Kelletlenül mászott kifelé a gödörből.

Ebben a pillanatban felvillant az agyamban egy gondolat: „Minek? A halál a gödörben is megtalál. Meghúzom magam egy fa alatt." És azt mondtam neki:

– Mássz vissza.

Öt percet fekhettünk ott. Valamelyik fiú gyufát gyújtott, és ruhája ujjából egy cigarettát próbált elővenni. Ekkor, levágva a fák tetejét, becsapódott mellettünk egy nagy kaliberű

német „csomag". Még volt időm, hogy a fához lapuljak; egy szilánk a fejem felett ment el. Levelek, forgácsok és földdarabok hullottak rám. Az egyik harcos kiugrott a lyukból, és az erdőbe iramodott. Utánakiáltottam:

– Hová mégy? Vissza!

Aztán megnyugodtunk és elhelyezkedtünk. Csendes beszélgetés kezdődött. Hirtelen különös csendet észleltem a lyuk felől, ahol a házmester feküdt. Kiáltottam neki. Nem válaszolt. Valamelyik fiú odamászott a gödréhez, kitapogatta, és a hold visszfényénél mutatta nekem a tenyerét, amely egészen fekete volt a vértől. Próbáltuk kihúzni a házfelügyelőt, gondolva, hogy megsebesült, de ahogy átnéztem a dombocskán, láttam, hogy a tölcsér éppen ott van, ahol a lába volt – majdnem a törzsénél leszakította a robbanás.

Három év múlva, régi jegyzőkönyvecskékben turkálva ráakadtam egy régi, félig elmosódott feljegyzésre, s abban egy szóra: „Mosztovoj". Sokáig dörzsöltem a tenyeremmel a homlokomat, hogy felidézzem, mit jelenthetett ez. „Mosztovoj, Mosztovoj" – ismételgettem. És hirtelen eszembe jutott: annak a ragyás házmesternek a neve, aki önként bemászott az én „síromba", Mosztovoj volt... És újra, mint három évvel azelőtt, elszorult a szívem, mintha én volnék a bűnös ennek az embernek a halálában.

Különös, szeszélyes és makacs érzés.

Végre világosodni kezdett. Beköszöntött a nappal, amelynek folyamán még inkább meggyőződtem arról, hogy a számításon és a háború egyszerű, kérlelhetetlen logikáján kívül vannak még olyan dolgok, amelyek értelmünk számára felfoghatatlanok. Meggyőződtem arról, hogy sehol, az emberi tevékenység semmiféle formájában sem játszik akkora szerepet az intuíció, mint a háborúban.

Virradatkor parancsot kaptunk, hogy vonuljunk vissza az erdőn át. A németek, tüzérségi előkészítés után, más helyen áttörtek. Azt a parancsot kaptam, hogy fedezzem a trént. Valami völgykatlanban akadtam rá; egy kocsin teljes nyuga-

lomban ült a hadbiztos, és rágcsált valamit. Amikor megmondtam neki, hogy a németek hátában van, kimeresztette a szemét. Azt suttogta:

– De öregem, hisz én felelős vagyok az élelemért...

Miután veszélytelen helyre vittük a trént, újra visszamentem a védelmi vonalhoz, amely Ukrajna nagy kobzosának, Tarasz Sevcsenkónak a sírja mellett húzódott – itt keskeny láncban állt két- vagy háromszáz harcos. Emlékszem, voltak ott kék sapkaszegélyes emberek – egy előttem ismeretlen lovashadtest maradványai, voltak, kik légi deszantosoknak nevezték magukat, volt gyalogság, és – ezt csak akkor vettem észre – majdnem mindegyikük géppuskát tartott a kezében. Ezek az emberek biztosan nem géppuskásként szolgáltak csapataikban. Összeszedték a sebesültek és halottak géppuskáit. Ezek a legbátrabb, legfegyelmezettebb katonák voltak.

Néhány napig tartottuk Kanyevet.

Nehéz helyzetünk még inkább rosszabbodott, amikor a német repülőgépek szétbombázták a hidat és a pontonátkelőhelyeket. Elvágtak bennünket a Dnyeper bal partjától. Mögöttünk volt húsz-harminc új, gyorsjáratú traktor, hadtestágyú.

A tüzérség nem tudott lőni, mivel a lövedékeket már átszállították a bal partra.

Odaszaladt hozzánk a tüzérezred parancsnoka.

Emlékszem, hogy könnyes volt a szeme.

– Ne hagyjatok cserben, cimborák! Tartsátok még magatokat, én megszervezem az átkelést, a fiúk találtak itt egy uszályt. Átszállítjuk ezeket az ágyúkat, és akkor... Tartsátok magatokat...

Könnyű azt mondani: „tartsátok magatokat"... De mi azért tartottuk magunkat még egy nap és még egy éjjel, aztán még két nap és két éjjel.

Ezalatt a tüzérezred parancsnoka megszervezte az átkelést – egy nagy uszályon, gerendákból saját maguk által készített evezőkkel átszállította a traktorait és ágyúit, s hajnalban, miután

becsülettel befejezte ezt a rabszolgamunkát, maga is átkelt egy kis csónakon.

Az ellenség támadása erősödött. Az ezredparancsnok valóban mesterien fedezte a visszavonulásunkat. A lövedékek először kétszáz méternyire robbantak előttünk, aztán ötven méterrel közelebb, majd még közelebb... Még ha akartunk volna is maradni Kanyev városában, tüzér barátunk kifüstölt volna minket a tüzelőállásokból. Füstfelhő, szilánk, felfelé fröccsenő föld választott el bennünket a németektől. Egyre özönlöttünk a part felé. Az uszály teljesen megtelt és elment. Az innenső parton negyven-ötven ember maradt.

A visszavonulás Sevcsenko sírjától majdnem egész nap folyt, és amikor odaértem a Dnyeperhez, a nap már lemenőben volt. Elszakadtam a csapatomtól, és egyedül maradtam; a parton egyesével bolyongtak a harcosok, összeakadtam háromnégy katonaorvossal is. Jól tudtam, hogy a németek mindjárt itt lesznek és a vízbe szorítanak bennünket. Valahogy át kell kelni a másik partra. Voltak itt valamiféle kis csónakok, de azokat a felcser meg az ápolónők lefoglalták a sebesültek részére. A harcok huszadik napja volt – már-már megtanultam, hogy bármilyen helyzetben megőrizzem hidegvéremet.

Fel-alá járkáltam a parton, míg rá nem akadtam egy öreg bójaőrre. Mellette hevert vagy tizenöt háromszögletű kis tutaj a jelzőlámpák számára, melyek a hajózható utat mutatják a hajóknak.

A bójaőr segítségével vízre engedtem egy kis tutajt, de rögtön láttam, hogy a révjel nem bír el egy embert, a fegyvert és a ruházatot azonban valószínűleg megtartja.

Levetkőztem, az egyenruhát rátettem a révjelre, félautomata puskámat ráakasztottam a jelzőlámpára, felülre rácsaptam a sisakot, és a vízbe vetettem magam, éppen abban a pillanatban, amikor a német géppisztolyosok már közeledtek a parthoz. A fura tutajt lökdösve, egyre messzebb úsztam. Példámat követték az orvosok is. Hamarosan elfogyott minden világítójel, valaki egy szál deszkával vetette magát a vízbe. Ekkor lövöl-

dözés kezdődött a parton, először géppisztollyal, aztán valószínűleg aknavetőket cipeltek oda: aknák csapódtak be a vízbe. Robbanásuk fülsiketítően visszhangzott a fülünkben.

A németek természetesen mindnyájunkat agyonlőhettek volna, ahogy ott úsztunk, de a gyorsan sűrűsödő szürkület megmentett bennünket. Néhányunkat mégis megsebesítették vagy megölték. Egy sebesült idős orvos, aki fél kézzel csapkodott, kezdett elmerülni. Segíteni akartam neki, közelebb hajtottam hozzá a tutajomat... Ekkor még egy géppisztolysorozat hasított végig a vízen, s az orvos beletörődött sorsába, de még tovább tartotta magát a vízen, és így szólt: „Nem kell... Meneküljön maga, kolléga..."

Lassan elmerült, még mielőtt odaúszhattam volna hozzá.

Amikor a hullám kivitt a partra, már sötét éjszaka volt. Ha a háború előtt valaki azt mondja, hogy katonaember lesz belőlem, nagyon elcsodálkozom. De ha valaki azt mondja, hogy átúszom a Dnyepert, akkor még jobban elcsodálkozom. Mégis átúsztam a Dnyepert. Igaz, hogy veszteséggel – egy hullám lesodorta a tutajról a gimnasztyorkámat, vele együtt az utolsó szálakat, amelyek a régebbi, fehér kezű értelmiségi életemhez kötöttek: a jobb zsebemben egy piros, fényképpel ellátott igazolvány volt, amelyen ez szerepelt: „Ennek felmutatója filmrendező...", a bal zsebemben pedig két töltőtoll.

Legalább egy órát feküdtem a partmenti homokon. Szívem hevesen vert, egyetlen lépést sem tudtam tenni. Ahogy fokozatosan visszatért az erőm, hirtelen bosszúságot éreztem – rettenetesen sajnáltam a két töltőtollamat. Felkönyököltem, ránéztem a lábamra, amelyet megvilágított a hold. Talpamat lágyan nyaldosták a Dnyeper hullámai; éreztem ezt, de a lábam idegen volt – hosszú, sovány, felfelé meredő, nagy térdkalácscsal. Csak amikor beesett hasamra fordítottam a tekintetemet, akkor eszméltem rá, hogy mindez hozzám tartozik, csupán lesoványodtam ezekben a napokban, leadtam magamról a békeidők fölösleges zsírját. Felnevettem, könnyedén felálltam, aztán a nádasba indultam, és a hangok irányában lassan kezdtem

továbbvergődni a parton. Ott, a folyóparti faluban egymásnak kiáltoztak és gyülekeztek a harcosok, keresték a csapatukat, alegységüket.

Ez volt a huszonhatodik napom a háborúban.

Huszonöt napot, szinte pihenő nélkül, tűzben voltam. A szakaszból, a századból, a zászlóaljból, amelyeket vezettem, kevesen maradtak életben.

Ahogy vergődtem át a nádason, arra gondoltam: „A katonaszerencse mégis mellettem áll. Talán át lehet még egy hónapot harcolni így, vagy még többet is." Ekkor három lövés csattant el, és az aknák egymás után robbantak a nádasban. Az egyik közel csapódott be. Ütést éreztem a lábamon, és oldalt zuhantam. Úgy éreztem, hogy a lábamat teljesen leszakította az az akna. Valami nagyon égetett; megtapogattam a térdemet, ép volt. Az első ijedelmem elmúlt; megláttam a véremet, és arra gondoltam: „Lám, soha nem érdemes kérkedni." Azokat a gondolatokat, amelyek e lövések előtt átvillantak az agyamon, most szentségtörésnek éreztem. A seb a térdem felett volt. A nádasban – sehol egy lélek. Feküdnöm kellett reggelig. Az övemből érszorítót készítettem, átkötöttem a lábam, egy kicsit elszundikáltam. Hajnalban, miután megvizsgáltam a sebet, láttam, hogy nem is olyan rettenetes, amilyennek az éjszaka véltem. A puskára támaszkodva felkeltem, és vánszorogva elindultam a falu felé. A lábamban élesen hasító fájdalmat okozott valami. Megálltam, levettem a kötést a lábamról, vájkáltam a sebben, és megtaláltam a kiálló szilánkot.

Jóval később, a partizánéletben szert tettem a katonai orvostudomány alapismereteire: megtudtam, hogy van a világon rivanol, klóros víz és hipermangán, hogy vannak közönséges és anaerob fertőzések, megtudtam, hogy a sebesült élete és betegségének lefolyása sokban az első orvosi kezeléstől függ. De akkor ezekben a kérdésekben is gyámoltalan voltam. A szilánk nagyon zavart. A fájdalomtól a fogamat összeszorítva, ajkamat beharapva, megpiszkáltam a szuronnyal és kirántottam a sebből. Átkötöttem a lábamat, és elvánszorogtam a fa-

luig, aztán az egészségügyi zászlóaljig, ahol most már igazi orvosi kezelésben részesítettek.

A háború néhány napra a hátországi oldalát fordította felém, bűzével, a sebesültek fülszaggató nyögésével és kiáltozásával, az egészségügyi nővérek szitkozódásával és a bombázások riadalmával.

4

Ilyen váratlanul és ilyen bosszantóan ért véget katonai pályafutásom első szakasza.

Sebem könnyűnek bizonyult, szervezetem gyorsan visszaszerezte erejét, úgyhogy egy hónap múlva a Délnyugati Front törzséhez vezényeltek, a parancsnoki állomány tartalékszázadába. Több százan voltunk itt parancsnokok – őrnagytól alhadnagyig, olyan öltözékben, amelynek tábori kórházi szagát még nem szellőztették ki; oldalunkon üres pisztolytáska.

Priluki közelében történt. Néhány nappal azután, hogy a század állományába vettek, megtudtuk, hogy a tartalékszázad és a Délnyugati Front törzsének egy része be van kerítve. A németek egy deszantot tettek földre, amikor mi meneteltünk és bevonultunk Lubni városába. A deszanttal folyt a harc. Elfogtam egy menekülő, felnyergelt lovat, a bajtársam egy másikat. Letértünk a főútról, és odalovagoltunk a gépállomáshoz, amely a várostól két kilométerre feküdt. Aztán odavágtattunk a vasúti átjáróhoz, amelyet kegyetlenül bombáztak a Junkersek. Estefelé megint visszafordultunk a városba: az utat arra is elvágták.

A lakosok a pincékben lapultak, nem volt kitől megkérdezni, vannak-e németek a városban vagy nincsenek. Lépésben haladtunk a járdán. A lovak patkója hangosan csattogott a kőlapokon. Ahogy annak az utcának a végére értünk, amelyik a térbe torkollott, megálltunk, és megláttuk a német harckocsikat. A tér közepén helyezkedtek el éjszakára. Néhány

percig ott álltunk, figyeltük őket. Aztán felkígyózott az égboltra egy rakéta, és lovaink vágtában visszafelé iramodtak.

Megkezdődött a bolyongásunk a bekerítésben...

Orzsica felől – ez a kis mezőváros emlékezetes sokaknak, akik 1941-ben Ukrajnában harcoltak – parancsnokok, vöröskatonák tömegei vonultak, néha egész oszlopokban, Lubni felé, amelyet már elfoglaltak a németek. Lubni irányából pedig más tömegek vonultak és autók robogtak Orzsica felé.

A bekerítésben levők – katonák, tisztek – félelmetesebb fegyvert adtak az ellenség kezébe, mint a géppisztoly, a géppuska, a harckocsi – az *időt*.

Azt hiszem, a háborúnak ebben a szakaszában tettem szert az egyik legfontosabb parancsnoki tulajdonságra – arra a képességre, hogy szkeptikusan viszonyuljon bármilyen helyzethez, amely elé a sors állítja. Talán segített ebben a szakmám, amely vagy szószátyár anekdotázókat nevel, vagy értelmes embereket, akik kritikusan tudják értékelni nemcsak önmagukat, hanem a munkájukat is.

Azt a következtetést vontam le a magam számára: a bekerítésből vagy gyorsan ki kell jutni, vagy egyáltalán nem kell kijutni. Az első napon a bekerítésből való kijutásban segítettek nekem és a bajtársamnak a lovak, amelyek ötven-hatvan kilométert vittek előre. De aztán elrekesztette utunkat a Szula, ez az átkozott kis patak – a lovak semmiképp nem akartak belemenni. Meredek partú és csendes, de vésztjósló vizű, mocsaras patak volt. Odaát – elhagyott, üres falvak, azokon túl pedig vagy a fogság, vagy a halál. A Szulán át vezetett volna ugyan egy híd, de szétbombázták a Junkersek. Ültem a fáradt lovon, és azt gondoltam: „Ha jobbra megyünk – elvesztjük a fejünket, ha balra megyünk – elvesztjük a becsületünket, ha egyenest megyünk – elvesztjük a lovat..." – és az utóbbi megoldást választottam.

Megszorítottam a kezét annak az ukrán kolhozparasztnak, akinél épp az előbb bőségesen ebédeltem, és azt kiáltottam neki: „Gazdálkodj vele, Ivan!" – és nekiadtam a lovat.

Ivan máris az istálló felé húzta a lovat.

A falu másik végén benyomultak a fasiszták.

Hamarosan besötétedett, és mi simán átkeltünk egy csónakkal a patakon, aztán elmentünk Szencsa állomásra. Az égboltra különböző színű rakéták kígyóztak fel. Némelyik hosszasan függött a levegőben; ez őszinte ámulatba ejtett. Átkusztunk a vasúti vágányokon, és lassan Klusnyikovka faluhoz közeledtünk – én, a bajtársam és még két vöröskatona, akik besötétedés előtt csatlakoztak hozzánk. Közülük kettő sofőr volt, egy pedig légi deszantdandárból való, a többiek csapatnemét nem ismertem. Összesen két orosz puska, egy lengyel és két német nyeles kézigránát jutott ránk.

Kljusnyikovkába a veteményeskerteken át mentünk be. A legszélső házat üresen találtuk, az ajtaja tárva-nyitva volt. A másodikban senki nem válaszolt, a harmadikból egy nő jött ki a kopogtatásunkra.

– Jaj, fiacskáim, hát hova jöttetek? A faluban rengeteg a német...

– Mennyien vannak? – kérdeztem.

– Lehet vagy tíz tank, meg több mint száz motorbiciklista...

– Akkor merre menjünk? – tudakozódtam.

– Menjetek, gondolom, a Gagyacsi útra. Akkor talán át tudtok vergődni. Arra vonultak tegnap a mieink...

Gagyacsi út... Miután visszafordultunk a veteményeskertek felé, és már a napraforgók mellett lépkedtünk, amelyek elszáradva álltak a dűlőút mentén, egyre az járt az eszemben: „Gagyacsi út, Gagyacsi út... Hol hallottam én már róla?..." – de nem jutott eszembe. Azt azonban tudtam, hogy ezeken az utakon jártak zaporozsjei kozák őseink, itt meneteltek Bogdan Hmelnyickij ezredei...

Már-már odaértünk az úthoz, és egyenesen rátértünk volna, de ekkor felmordult előttünk egy német harckocsi motorja. Visszaugrottunk a napraforgó közé. A harckocsi fel-alá járt az úton, aztán megvilágította a mezőt és saját magát egy soro-

zat rakétával, megfordult, megeresztett néhány géppuskasorozatot, majd a búvónyílás bezárult, és a harckocsizó katona nyilván elaludt egy fél órára, hogy aztán újra demonstrálja nekünk a bekerítés látszatát.

Egy ilyen szünetben átvergődtünk az úton, és nyílt mezőn találtuk magunkat, szalmakupacok között; az a kombájn hagyta ott őket, amely alig néhány napja még művelte itt a földet.

Ekkor azt láttuk, hogy sok kupac mozog. Megálltunk az egyik mellett, suttogást hallottunk. A szalmából néhány ember mászott ki, és közölte velünk, hogy nincs hová menni – mindenütt németek vannak, be vagyunk kerítve. Kitanulmányoztuk a rakéták felröppenésének sorrendjét, kiválasztottunk egy pillanatot két lövöldözés közt, elmentünk a rakéták vonaláig, keresztülkúsztunk a magas tarlón, mozdulatlanná dermedve megvártuk a következő lövés csattanását, majd továbbkúszva hamarosan kívül kerültünk ezen a vonalon is.

Amikor meggyőződtünk arról, hogy a világító rakéták vonalán minden nehézség nélkül keresztül lehet jutni, felbátorodtunk, és a boglyák fedezete alatt elindultunk visszafelé... és megláttunk egy németet egyes-egyedül. Egy magas boglyán ült, minden három-négy percben rakétákat eresztett az égbe, amikor pedig kihunytak, a hasát fogva röhögött.

Alighanem látta, hogy mozognak a boglyák, és nagy örömet szerzett neki, hogy olyan sok embert ijesztgethet egyetlen jelzőpisztollyal. Tőle jobbra egy csomó kilőtt hüvely volt, balra – egy halom odakészített rakéta.

Odalopóztunk hozzá, az egyik harcos vékony nadrágszíjat dobott a nyakába, közös erővel megfojtottuk, és ez legalább akkora örömet szerzett nekünk, mint őneki az, hogy rajtunk röhöghetett. Aztán meggyorsítottuk a lépteinket, és egész idő alatt a Gagyacsi út közelében haladva megtettünk hajnalig tízhúsz kilométert.

A hajnal egy kis falu mellett ért bennünket; ezt a falut az ellenség az előző napon kegyetlen bombázással lerombolta.

A kolhozparasztoktól megtudtuk, hogy a faluban csak egyetlen hitlerista gépkocsi meg egy motorkerékpár maradt éjszakára, és a gépkocsin is kevés német volt. Ahogy figyeltük őket, reggel láttuk, hogy hárman elrobogtak motorkerékpáron, és a gépkocsival csak ketten maradtak.

Az elhatározás gyorsan megszületett... Ez volt az első partizán-rajtaütésem. A németeket elpusztítottuk, egyik harcosunkat – egy sofőrt – német egyenruhába öltöztettük, beültünk a zárt kocsiszekrénybe, és teljes gázzal kiszáguldottunk a Gagyacsi útra.

Délelőtt, ha távolról észrevettünk vonuló német harckocsioszlopokat, letértünk dűlőútra, és felkészültünk arra, hogy bármely pillanatban elhagyjuk a gépkocsit. De később, miután megszoktuk a gépkocsit és különös helyzetünket, annyira felbátorodtunk, hogy kimentünk a Zinykovo–Bogoduhov felé vezető útra, és az országúton haladtunk, néha megelőztünk egy-egy ellenséges gépkocsit, néha utat engedtünk szembejövő oszlopoknak.

Ezekben a napokban az ellenség szemmel láthatóan nagy erőátcsoportosítást hajtott végre, mivel a csapatok nemcsak a front felé mozogtak, hanem ellenkező irányban is, és más főútvonalakon is, amelyek a fronttal párhuzamosan haladtak.

A nap már lement, és amikor a szürkület kiszabadított abból a feszült idegállapotból, amelyben az egész napot töltöttem, arra gondoltam, hogy mégiscsak sikerül kitörnünk a bekerítésből a német gépkocsin. Ez valóban meg is történhetett volna, ha ekkor nem következik egy újabb história – gépkocsink hirtelen fékezett és megállt. Félrehajtottam a kocsiponyvát és kinéztem. Előttünk, a leszálló éjszaka szürkületében, egy páncélososzlop látszott. Majdnem belehajtottunk a végébe; haladhattunk volna tovább vele együtt, de az oszlop állt, az éle egy másik oszlopba ütközött, amely keresztezte az utunkat.

A sofőrünk már szép csendesen hátramenetre akart kapcsolni, de ekkor az utolsó páncélostól egy német a gépkocsink-

hoz indult. Német egyenruhába öltözött sofőrünk leállította a motort. Kezét a kormánykerékre tette, és alvást színlelt. Együttvéve is aligha tudtunk tíz német szót. Előkészítettük a harchoz két gránátunkat és három puskánkat. A német odajött a vezetőfülkéhez és mondott valamit. A sofőr nem válaszolt. A német egy kissé kinyitotta a fülke ajtaját és megfogta a sofőr könyökét. A sofőr morgott valamit, mintha álmában beszélne. A német néhány lépést hátrált, aztán körüljárta a gépkocsit, nyilván be akart nézni a kocsiszekrénybe, de aztán meggondolta magát. Elgondolkozva állt egy ideig, fejét oldalt billentette, mint egy uszkár, aztán megint csak hátrálva visszament az oszlophoz, nem is gyanítva, hogy ezzel megmentette az életét.

Az utolsó páncélos körül egy csoport német harckocsizó katona gyűlt össze. Hangosan beszélgettek valamiről. Szavukat nem lehetett jól hallani az utunkat elvágó oszlop csörömpölésétől. Tovább nem maradhattunk így itt. Kidugtam a fejemet a gépkocsi vászonlapja alól, és benéztem a sofőrhöz.

– Benne vagyunk a csávában, tyű, de benne vagyunk! – súgta nekem.

Gyorsan kellett cselekednünk, amíg a németek rá nem jönnek, miről van szó.

– Irányítsd a kocsit az oszlopra! Ki fogunk ugrani, ugorj ki te is!

A sofőr elindította a motort, második, majd harmadik sebességbe kapcsolt, én meg ököllel a vezetőfülke falára csaptam, és sorra belegurultunk a kövesút árkába. A sofőr bekapcsolta a vakító fényszórókat, és kiugrott a gépkocsiból, amelynek egy kereke becsúszott a műút sekély oldalárkába, de mégis haladt előre – párhuzamosan a tankoszloppal.

Mi teljes erővel futottunk visszafelé, a völgybe. Hátunk mögött különálló géppisztoly- és géppuskasorozatok ropogtak, aztán egy páncélos – nyilván miután megfordította a lövegtornyát – sorozatot adott le kis kaliberű ágyújából. A gépkocsi lángba borult. Néhány páncélos már visszafordult. Az én legé-

nyeim eddig az út mentén haladtak, de én abban a pillanatban rájöttem, hogy a harckocsik egy másodperc múlva utolérnek bennünket, elkiáltottam magamat: „Utánam!" – és élesen jobbra fordulva, egy domb felé kezdtünk futni, amely egy kissé távolabb jól láthatóan emelkedett.

Számításom helyesnek bizonyult. Harminc méterre sem futhattunk még az úttól, amelyen a harckocsik haladtak, amikor velünk egy vonalba kerülve más irányba fordultak, és géppuskasorozatokkal kezdték átfésülni a mezőt. Mászni kezdtünk felfelé a dombra, de valahányszor a rakéták, mögöttünk fel-fellobbanva megvilágították a mezőt, a földre vetettük magunkat. Ahogy átjutottunk a dombon, lefeküdtünk a tarlón, mélyen beszívtuk a békés mező porszagú levegőjét. A tarlón, a géppuskákkal versengve, ciripeltek a tücskök.

A páncélosok vaktában lövöldöztek, majd visszafordultak.

Aztán nyilván szabaddá vált az út, felvillant a közlekedésirányító zöld lámpája, és az oszlop továbbindult.

Egyetlen nap alatt kijutottunk a bekerítésből a front irányában, amely több mint száz kilométerre volt tőlünk; az utolsó öt-hat kilométert viszont négy nap alatt tettük meg: az őrszemek mellett éjszaka másztunk el, nappal pedig a legszokatlanabb helyeken lapultunk.

Egyetlen nap alatt járművön megtettünk körülbelül száz kilométert, gyalog és hason kúszva pedig csak két kilométert tudtunk megtenni naponta. A negyedik vagy ötödik napon kiértünk Bogoduhovhoz, ahol előretolt csapataink voltak, és Harkovba indultunk.

5

Harkovban a front politikai vezetősége, miután megtudta, hogy civilben filmrendező vagyok, a 40. hadsereg politikai osztályára küldött, hogy a haditudósító fotóriporterek csoportját vezessem.

A 40. hadsereg politikai osztályán hordozható FED fény-

képezőgéppel felszerelve összegyűltünk vagy tízen: Kolja Marejcsev – sofőr és fényképész, feltaláló és konstruktőr; Vaszja Nyikolajenko – pedáns és kínosan tiszta ember, amellett harcias legény, tehetséges politikai munkatárs; Olajnyikov – egy kecskeszakállas tanító és mások. El kellett látni a hadosztályt mind tisztára fényképészeti munkákkal, mind pedig újságoknak szánt anyagokkal.

Mindjárt szerencsénk volt: az 1. moszkvai gépesített hadosztályhoz kerültünk, amelyet a háború elején Krejzer tábornok, utána pedig Lizjukov ezredes vezetett.

A Szumitól keletre eső vidéken a háborúban először sikerült látnom, hogyan menekülnek a németek. Ez 1941. szeptember 28-án történt. Megeredt az első őszi eső, és máris sűrű, ragadós sár borította az utakat. Ekkor törte át a frontot egy harckocsidandárunk és egy gépesített hadosztályunk Styepovkánál. És az első osztrák meg egy fajtiszta német hadosztály, teljes hadfelszerelését hátrahagyva egészen Konotopig menekült. Két napba telt, amíg traktoraink elvontatták a nyolctonnás német gépkocsikat, amelyek mindenféle ingósággal voltak megrakva. A legényeim és én két napon át úgy rohangáltunk, mint a megszállottak, a hadosztály alegységeinél, csattogtattuk a fényképezőgépeinket. Körülbelül ötszáz, különböző típusú gépkocsi állt egy kis ligetben, Nyikolajevka falun túl. Kiválasztottunk magunknak egy új Opel-Blitzet, amely alig két hónapja jött le a gyár futószalagjáról, aztán bennrekedt a mocsárban. A gépkocsi hűtőjére egy lópatkó volt erősítve. Az egyik fotoriporterem, aki jó sofőrnek bizonyult, rövidre kötötte a gyújtást és beindította a gépkocsit. Saját járművel, tehát időt és teret nyerve robogtunk el a hadsereg politikai osztályára.

Még amikor az 1. moszkvai gépesített hadosztálynál tartózkodtunk, megtudtuk, hogy a német hordák áttörtek Orjol felé. Ezek voltak 1941 októberének azok a nyugtalanító napjai. A hadosztályt sietve elvezényelték a front délnyugati szakaszáról, és Moszkva alá dobták át... Csak egy év múlva hallottam – akkor már partizáncsapatban voltam –, hogy Lizjukov

hadosztályparancsnok Voronyezsnél hadsereget vezetett, és ott esett el 1942 nyarán. De itt, a szumi sztyeppeken láttam a Vörös Hadsereg első gárdistáit, és egész életemre emlékezetembe véstem őket. Ezek az emberek, akiknek arcára már 1941-ben rá volt írva az erős, sőt legyőzhetetlennek látszó ellenség fölötti győzelembe vetett hit, Moszkva alá mentek, mi pedig a parancs szerint Harkov környékén maradtunk.

A nyikolajevkai lányok szomorúan vettek búcsút harckocsioszlopunktól. Úgy éreztük, hogy maga Ukrajna búcsúzik tőlünk és várja gyors visszatérésünket.

Aztán újra a visszavonulás bosszantó napjai jöttek – a Harkov környékének, a kurszki terület déli kerületeinek, Obojany és Kurszk városának feladása. A ragadós őszi sárban a vállunkkal toltuk a zsákmányolt Opel-Blitzünket, néha három-nyolc kilométert tettünk meg rajta egy nap.

Amikor beálltak a fagyok, amikor ránk tört a kemény tél, 40. hadseregünk szilárdan megvetette lábát Tyim és Sztarij Oszkol alatt, és egy lépéssel sem engedte tovább az ellenséget.

Nehéz napok voltak ezek: 1941 novembere-decembere. Már az első fagyos, havas napokon megjelent a Scsigri–Tyim frontszakaszon a mi zsákmányolt Opel-Blitzünk – a hűtőjén patkó és piros zászlócska. Körbejártuk vele a frontot, felvettük, s ami a legfontosabb, lelkiismeretesen teljesítettük a harcosok és a parancsnokok hatszor kilences méretű fényképre szóló rendeléseit.

Eleinte ideiglenesnek tekintettem ezt a foglalatosságot, de aztán ösztönösen rájöttem, hogy ebben a szakmában is lehet nagy és fontos dolgot végezni. Amikor visszavonultunk Kurszkból, a fényképszaküzletekből és raktárakból fényképező papírt, filmet, vegyszereket hoztunk el. Ez lehetővé tette, hogy széles körű szolgáltatást végezzünk a katonáknak. Eleinte igyekeztünk fényképfelvételeket készíteni az újságok számára is. Az ellenség kezére került Tyim városánál egyszer a németek felől mentünk előretolt vonalunkhoz. Csak véletlenül vettem észre a nehézgéppuska kezelőlegénységét, amely

már-már sorozatot eresztett a gépkocsinkba; kiugrottam és megállítottam a géppuskást. Néhány perc múlva már barátok voltunk, és lefényképeztük a géppuska kezelőlegénységét különböző pózokban. A harcosok azt mondták:

– Sokan járnak erre ilyen magukfélék. Fényképeznek, fényképeznek, de aztán fényképet senki se hoz...

Amikor a következő alkalommal megjelentünk Rogyimcev ezredes dandárjánál, és mindenkinek megvittük a fényképet, a katonák és a tisztek egészen másként fogadtak bennünket. A zászlóaljtörzsnél pálinkával vendégeltek meg engem, a századparancsnok elvitt a századdal együtt a Tyim elleni támadásra, az ezredparancsnok, Szokolov őrnagy és Kokuskin, a politikai biztosa pukkadásig etettek. Vagy száz negatív, amelyeket azóta őrzök, még most is drága emlék ennek a nagyszerű csapatnak az embereiről. A dandár, majd a következőkben a 13. lövész gárdahadosztály emberei Rogyimcev ezredesnek, a későbbi vezérőrnagynak, Sztálingrád híres védőjének, a Szovjetunió Hősének vezetése alatt az ország hű fiainak bizonyultak.

Ők – Rogyimcev dandárjának parancsnokai és katonái – Kijev alatt, a goloszijevói erdőben, 1941 augusztusában visszavetették a Krescsatyik felé törő németeket, és olyan csapást mértek rájuk, hogy a válogatott fasiszta csapatok több mint egy hónapig meg sem kísérelték, hogy Kijev ellen induljanak, noha lőni tudták zászlóalj-aknavetőkkel is.

Rogyimcev katonái verték tönkre a németeket Konotop mellett, űzték ki őket Tyimből. Rogyimcev katonáival vettem részt a Scsigri elleni támadásban 1942 januárjának fagyos napjaiban.

A politikai osztály munkatársaival hamar összebarátkoztam. A hadosztály politikai biztosa, Zubkov pszichológus professzor, ez a különben komor ember, melegen elbeszélgetett velem. Valahonnan megtudta a civil foglalkozásomat. Egyszer Scsigri mellett a hóbuckákba bele-belesüppedve mentünk vele

a mezőn. Zubkov megállt egy kicsit pihenni, és így szólt hozzám:

– Ma azt mondták a harcosok, hogy valami fényképész ment velük egy rohamra, és lefényképezte a havon a fel nem robbant nehéz lövedékeket. Miért csinálja ezt? Hallottam, hogy a filmrendezők képzése nagyon sokba kerül az államnak. Talán kevés értéket pusztítunk el a háborúban?

– És mennyibe kerül egy lélektanprofesszor képzése, nem tudná megmondani nekem? – kérdeztem Zubkovot.

Felnevettünk, és tovább mentünk a hóbuckákban.

A tudósító területenkívüliségi jogával élve szerettem órákon át elüldögélni Rogyimcev harcálláspontján. Sokkal több időt eltöltöttem ott, mint amennyi szükséges volt az újságok számára készített felvételekhez. Csak egy év múlva értékeltem igazán, hogy mennyire hasznos volt ez nekem. Rogyimcevtől, Kokuskintól, Szokolovtól és másoktól tanultam a hadászatot. Amikor Rogyimcev Sztálingrádot védte, és nagyszerű 13. gárdahadosztálya hősiesen harcolt a város utcáin, mi Kovpakkal erőszakos átkelést hajtottunk végre a Dnyeperen, behatoltunk a zsitomiri és rovnói területre, amelyek akkor több mint ezer kilométerre voltak a fronttól. A partizánok harci tevékenységében éreztem Rogyimcev kezét. Ezenkívül Kovpak századának legjobb parancsnokai – Karpenko és Cimbal – Rogyimcev dandárjának felderítő szakaszvezetői voltak, akik ottmaradtak a front mögötti területen Vorozsba és Konotop környékén, hogy teljesítsék a Rogyimcevtől kapott felderítő feladatokat. Később találkoztak Kovpakkal, és partizánparancsnokok lettek.

1942 januárjában a 13. gárdahadosztályból – tudósítói feladataimat teljesítve – a 2. gárdahadosztályba kerültem, amely együttműködött a 14. harckocsidandárral. Itt láttam másodszor, hogyan menekülnek a németek. Harckocsijaink beszorítottak egy német csapatot Vipolzovo faluba, és félórás harc után körülbelül ezer ellenséges hulla maradt a havon. Harmincöt fokos hideg volt, s mintegy két óra múltán a hullák

kezdtek „csengeni", ahogy eljegesedtek. Egy veteményeskertben, kilenc kilőtt német harckocsi hevert egymás hegyén-hátán, bennük a harckocsizók összeégett csontvázával. Alejev harckocsiparancsnok, aki ezért a csatáért megkapta a Szovjetunió Hőse címet, mentett meg engem egy német páncélostól, amelyet mindenáron le akartam fényképezni. A parancsnok abban a pillanatban lőtte ki, amikor a tank felém fordult a kertek alatt. Mégis sikerült elkattintanom a fényképezőgépet abban a pillanatban, amikor a lőszer felrobbanásától a lövegtorony lerepült a harckocsiról. Két nap múlva már, legnagyobb bánatomra, Alejev sírját fényképeztem.

A katonák szerettek engem és a bajtársaimat, bár sehogy se fért a fejükbe, hogy miféle csodabogarak ezek a fényképészek: igazolványképeket csinálnak a vöröskatonakönyvbe az aknavetők tüzében, a fritzeket pedig akkor „veszik le", amikor harapnak.

Tanultam harcolni.

6

Már 1942 elején gyakran elgondolkoztam azon, hogy meg kell találnom az igazi helyemet ebben a háborúban. Már próbára tettem magamat ellenséges tűzben, csiszolódtam parancsnokok között, és egyszer csak azon kaptam magam, hogy én is rettenetesen szeretnék egy kicsit parancsnok lenni.

A háború előtt volt egy mércém az emberek értékelésére. Bár egyáltalán nem tudtam, hogy kell-e majd harcolnom, lesz-e háború és milyen lesz – ha egy új emberrel találkoztam, igyekeztem elképzelni harci helyzetben. Hunyorogva ránéztem, és magamban azt mondtam: „No, pajtikám, hogy fogod érezni magad a háborúban?" – és ez segített abban, hogy meghatározzam az emberekhez való viszonyomat. Ez afféle lakmuszpapír volt, amely kimutatta az emberek lelki, különösen pedig eszmei „reagálóképességét", amelyet nem csak úgy értelmeztem, mint a szép beszédre való képességet.

És most eljött az a pillanat, amikor magamnak is helyet kellett választanom a háborúban. Akkoriban a másodosztályú hadbiztos furcsa rangját viseltem, de miután egyszer már kipróbáltam képességeimet azon a területen, többé nem volt kedvem oda visszatérni. Ha csak eszembe jutott a heringek szétosztása a poltavai stadionban, kivert a hideg veríték. „De a partizánok közé elmennék..." – gondoltam gyakran.

1942 kora tavaszán, miután elbúcsúztam a 40. hadsereg politikai osztályától, hűséges barátom, Nyikolaj Marejcsev fényképész és sofőr kíséretében elindultam az orjoli terület sáros útjain, hogy a Brjanszki Front személyzeti osztályának rendelkezésére álljak. A hátam mögött egy táska feküdt, amelyben több száz harctéri felvétel negatívja volt.

Hogy miről álmodoztam azokban a napokban, azt a feleségemhez írt egyik levél érzékelteti:

„... A munkám nagyon érdekes, amikor folynak a harcok, de amikor szélcsend van, állati szomorúság fog el, ilyenkor mindenkire farkastekintettel néz az ember. Írtál a dolgaidról és a hangulataidról. Mennyire megértelek! Nekem is szokott olyan hangulatom lenni. Én is úgy érzem, hogy fél életet élek, vagy az út szélén megyek, ahelyett, hogy a műúton száguldanék. Hej, ha most partizán lehetnék valahol az ellenség hátában!

De még minden előttem áll. Csak te hiányzol. De bízom benne, hogy még találkozunk, ha csak egyszer is, ha csak néhány órára is látom és megcsókolom a kis feleségem. Várj rám!

Ha pedig nem látjuk egymást, akkor se felejtsd el: senkit sem szerettem úgy, mint téged. Átok a fasizmusra, amiért szétrombolta a boldogságát millióknak, akik olyan boldogok voltak, mint mi. Neveld a fiainkat..."

Amikor ezt a levelet írtam, még csak nem is gondoltam arra, hogy hamarosan partizán lehetek, és mivel a Nagy Föld embere voltam, úgy képzeltem el a partizánokat, mint azok, akiknek korábban nem volt velük kapcsolatuk. Három hét múlva meglátogatott a feleségem, és felolvasta nekem ezt a levelet,

két-három nappal azelőtt, hogy az ellenség hátába repültem. Miután már elvégeztem az első ejtőernyős ugrást a jeleci repülőtéren, arra gondoltam, hogy sorsom hasonlít a *Csuka parancsára* című mese hősének sorsához. Elég volt csak azt gondolnom: „Hej, de szeretnék egy kicsit partizánkodni..." – és a sors a csuka parancsára, szívem óhajára megszerezte nekem ezt a titokzatos, romantikus, mesés dolgot...

A feleségem Zsenyka fiammal jött látogatóba, aki egy légiriadó alatt született Moszkvában, azon a napon, amikor az apja katona lett. El is neveztük ezért a hőstettéért légvédelmi tüzérnek. Azért hozták a fiamat, hogy megismerkedjen velem.

Ezekben a napokban az ejtőernyős repülőoktató, Juszupov őrnagy gyakoroltatta velünk az ejtőernyős ugrásokat. Az első foglalkozásra úgy felkészültünk, mint a vérbeli egyetemi hallgatók. Mindegyikünk kezében ceruza és vaskos füzet volt az előadás lejegyzésére. Juszupov őrnagy kibontotta előttünk a nagy, hosszú asztalon az ejtőernyőt, és erős tatár akcentussal így szólt:

– Hát ez az automatikus deszantejtőernyő. Ez az ejtőernyő mindent maga csinál. Nektek csak egy dologra kell ügyelni: hogy az alsónadrágotok tiszta maradjon. Nem kell semmit ráncigálni. Az ejtőernyő mindent maga csinál...

A foglalkozás elméleti része ezzel befejeződött. Viszont Juszupov mindegyikünkkel felszállt a levegőbe, a gyakorlás során ő maga figyelmesen megvizsgált minden szorítókötelet, semmit sem bízott másra. A használt ejtőernyőket is mindig ő maga hajtogatta össze. Később megtudtam, hogy éppen az ejtőernyő összehajtogatásától függ: kinyílik-e a levegőben az ugráskor, vagy sem. Harci repülésre a fronton keresztül is mindig ő maga ment.

Előfordult, hogy az emberek elrepültek a célig, és aztán nem volt erejük ahhoz, hogy megváljanak a repülőgéptől. Ezt a félelemérzést minden ejtőernyős ismeri. Szörnyű egyszerre beleugrani a hideg vízbe, de még szörnyűbb elválni a repülőgéptől. Azelőtt előfordult, hogy visszahozták a felderítőket.

Görcsösen kapaszkodtak a repülőgépbe, és semmiképp nem akartak ugrani. Ilyen esetekben Juszupov, aki elkísért bennünket, szelíden galléron ragadta az illetőt, és fenéken billentve kilódította a repülőgépből. Az ejtőernyő csakugyan automatikus és üzembiztos volt. Később elneveztük „kutyakötélnek". Össze volt kötve a repülőgéppel egy kötél segítségével, amelynek végén egy akasztóhorog volt, és felszállás előtt ráakasztották az emberre ezt a horgot, és úgy járkált a hatalmas repülőgép körül a kötélen, mint egy kutya, várva a parancsot a felszállásra.

Egy „szerencsétlen" napon, 1942. június 13-án elbúcsúztam a feleségemtől a repülőtéren. A frontot észre sem vettem. Lőttek ugyan ránk légvédelmi ágyúkkal, de a repülőgép magasan szállt.

Két órába sem telt – és az ejtőernyő simán leereszkedett velem meg a rádiósnővel a Gyeszna jobb partján. Lábamat – pontosan az utasítás szerint – magam alá húztam, ugyancsak az utasítás szerint bal oldalamra fordultam, megemeltem a szorítókötéleket, kifogtam a szelet az ejtőernyőből, és leereszkedtem a Kis Földre. Akkor ez a Kis Föld százharminc kilométer hosszú és vagy hetven kilométer széles területet foglalt el. Ez a térség, amely négyszer nagyobb, mint a luxemburgi hercegség, partizánok kezén volt. A parancsnokságtól kapott feladat szerint erre a partizánbázisra támaszkodva kellett felderítő tevékenységet kifejtenem. Hogyan fogom ezt végezni – nem tudtam. Igaz, tíz nap leforgása alatt kijártunk egy „iskolát", ahol ugyanazt a tárgyat adták elő különböző változatokban. Nagy vonásokban így képzeltük el: annak az embernek, akit az ellenség hátába ledobtak, mindentől félnie kell – félni, nehogy valaki meglássa a békés lakosok közül; félnie kell valamiféle hírhedt rendőrségtől, amelyet mi a forradalom előtti rendőr alakjában képzeltünk el: kokárdával, karddal, Smidt-Wessonnal és nagy bajusszal; félni kell... egyszóval mindentől félni kell. De már mögöttem volt egy háborús év... Miután szerencsésen földet értem és elvégeztem minden műveletet az

ejtőernyővel meg a csomaggal, amelyet utánam dobtak, egy kis tuskón ülve kifújtam magamat, és azon gondolkoztam, hogy mivel kezdjem ezt az új életet.

– No, hogy ért földet, szerencsésen? – hallatszott egy hang mögöttem. Egy lány és egy legény lépett oda hozzám; azt mondták, ők azért jöttek, hogy engem fogadjanak. Az utasítás úgy hangzott, hogy óvakodnom kell tőlük, de bármennyire szerettem volna is híven végrehajtani az utasítást, most egy csepp kedvem sem volt hozzá. Néhány mondatot váltottunk, hogy tisztázzuk egymás előtt, kik vagyunk, mik vagyunk; ezek után elvezettek – ez már éjfél után két órakor volt –, hogy bemutassanak az egyesült partizáncsapatok parancsnokságának. Ez az egyesülés jelentős nagyságúnak bizonyult. Afféle partizántröszt vagy -szindikátus volt; több mint nyolcvan partizáncsapat tartozott bele, amelyek itt, hogy úgy mondjam, szövetkezeti alapon működtek.

Mindjárt a partizánterületen való tartózkodásom első napjaiban sikerült részt vennem a kerületi egységek parancsnokainak egyik tanácskozásán, de még a tanácskozás kezdete előtt megtudtam a veteránoktól, hogy még 1941–1942 telén a brjanszki erdő bázisává lett minden becsületes szovjet embernek, aki ott maradt, vagy akit szándékosan ott hagytak az ellenség által megszállt területen. Ezek olyan emberek voltak, akiknek lelkét nem törték meg a háború első balsikerei. A párt felhívására földalatti csoportok és szervezetek maradtak az erdőkben. Így például a trubcsevszki járásban az egész pártszervezet – élén Bondarenko, a kerületi bizottság titkára és Szencsenko, a végrehajtó bizottság elnöke – illegalitásba vonult. A csapatok különösen azután kezdtek erősen növekedni, hogy a nép az illegális rádióállomások és nyomdák révén tudomást szerzett a Vörös Hadsereg moszkvai, tyihvini és rosztovi történelmi győzelméről. A csapatok és a partizánharcosok száma két-három hét alatt a sokszorosára nőtt.

– Még a télen sürgetően vetődött fel a tevékenység koordinálásának kérdése – magyarázta Bondarenko elvtárs, a brjansz-

ki terület egyesült csapatainak politikai biztosa. – Márciusra a területi bizottság ideküldte a képviselőit...

– Maga Matvejev elvtárs intézkedett! – erősítette meg Szencsenko.

Matvejevről, az orjoli területi bizottság első titkáráról már a Nagy Földön hallottam. Az ő nevét felderítők, pártmunkások, rádiósok, orvosok egyaránt emlegették. A Brjanszki Front haditanácsának tagja volt, és közvetlenül ő irányította a brjanszki és az orjoli partizánokat.

Bondarenko bizalmasan közölte, hogy mindennap várja Matvejevet a brjanszki erdőbe.

A tanácskozás nagyon jókor jött nekem. Mivel még csak néhány napot töltöttem a partizánok által elfoglalt területen, nem voltak teljesen világosak előttem e nagy népi mozgalom szervezésének és irányításának elvei. A csapatok és kerületi bizottságok küldöttein kívül részt vett a tanácskozáson Alesinszkij elvtárs, a területi pártbizottság képviselője, és Kalinyin, a front politikai vezetésének képviselője, a zászlóalj politikai főbiztosa.

Bondarenko elvtárs, az egyesülés politikai biztosa tett jelentést:

– Területünk kommunistái, komszomolistái, élenjáró munkásai és kolhozparasztjai, dolgozó értelmisége ugyanúgy, mint az egész szovjet nép, a párt felhívására egymás után adják be a kérvényeket, hogy vegyék fel őket valamelyik partizáncsapatba.

A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának területi bizottsága a következő feladatot tűzte a pártszervek elé: ténylegesen vezessék a partizáncsapatok szervezését; hozzanak létre egy olyan szervet, amely módszeresen meg tud birkózni ezzel a feladattal, és ami a legfőbb, készítsenek fel olyan kádereket, akik képesek az ellenséges hátország nehéz körülményei között engesztelhetetlen harcot folytatni az ellenséggel.

Az ellenség hátában 72 partizáncsapatot szerveztek, ebből 14 csapatot a frontvonalon átdobtak a mögöttes területre; 90

partizáncsoportot és 330 olyan csoportot pedig, amely robbantófelszereléssel rendelkezik, visszahagytak az ellenséges hordák elfoglalta területen.

1941 nyarának végén a Vörös Hadsereg egységei visszavonultak keletre, aztán támadásba mentek át, és szétverték az ellenséget Moszkvánál és délen, Rosztov körzetében. Brjanszk és Orjol környékének partizánjai, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja területi bizottságának határozatát teljesítve, ott maradtak az ellenség megszállta területen. Ez alatt a nyolc hónap alatt a következő munkát végezték.

A terület partizánjai nem teljes adatok szerint (mivel az első időkben nem értek rá a nyilvántartásra) már 1942 május elsejéig agyonlőttek 19 845 ellenséges katonát, 237 tisztet, 1 tábornokot, 2090 rendőrt és árulót. Foglyul ejtettek 74 tisztet és 172 katonát. Sok felderítői adatot gyűjtöttek az ellenségről és mozgásáról. Ezeket az értesüléseket folyamatosan átadták a front katonai parancsnokságának.

Lőfegyverrel lelőttek, repülőtérre történő rajtaütéssel megsemmisítettek 44 ellenséges repülőgépet. Kisiklattak 32 ellenséges szerelvényt, köztük 5 szerelvényt, amelyek az ellenség haditechnikájával – tankokkal, repülőkkel – voltak megrakva, és két páncélvonatot. Megrongáltak 205 kilométer vasutat; felrobbantottak 41 vasúti hidat, 84 közúti hidat. Megsemmisítettek 9 katonai törzset, 8 rendőrparancsnokságot. Felrobbantottak és felgyújtottak 42 harckocsit és páncélautót, 418 gépkocsit, 6 üzemanyagtartályt, 9 vontatót, 21 élelmiszer- és fegyverraktárt és bázist.

Zsákmányoltak 10 harckocsit és páncélautót, 14 löveget, 154 géppuskát, 400 puskát, 14 gépkocsit, 135 lovat, 146 szekeret, több száz haszonállatot.

Az orjoli terület navljai, brjanszki, trubcsevszki és más kerületeinek lakossága a fenyegetések és a megtorlások ellenére napról napra fokozta harcát a német leigázók ellen. Gyermekek, öregek, egész családok álltak be a partizáncsapatokba.

A partizánok kiűzték a németeket és bérenceiket 346 lakott

helyről, amelyekben összesen 170 ezer ember élt. A navljai és szuzemkai kerületet teljesen felszabadították. Részlegesen felszabadították a szevi, trubcsevszki, braszovi, komaricsi, vigonyicsi kerületet. A partizánterületen végrehajtották a partizáncsapatok újjászervezését.

A területen létrehozták a szovjethatalom kerületi és falusi szerveit. Megalakították a párt kerületi bizottságait. Megszervezték a belügyi népbiztosság, a szovjet rendőrség szerveit.

A falvakban a partizánok tömeggyűléseket és összejöveteleket tartottak; ezeken elfogadták a Sztálin elvtársnak írt levelet, amelyet partizánok és kolhozparasztok írtak alá. Összegyűjtöttek kölcsönre és a védelmi alapra másfél millió rubelt. Megszervezték a *Partyizanszkaja Pravda* című újság kinyomtatását. Előkészítettek egy repülőteret a Nagy Földről érkező repülőgépek fogadására.

A partizánmozgalom több kerületben a fasiszta hódítók elleni általános népi felkelés jellegét öltötte, félelemmel és rettegéssel töltötte el a fasiszta főkolomposokat és bábjaikat. Harci tényked esünk nemcsak a német katonákat és csendőröket nyugtalanítja. Amint majd látják, sikereink idegesítették a felsőbb hitlerista vezetést is. Von Brauchitsch, a fasiszta főhadiszállás tábornoka, a „partizánok elleni harcról" szóló rendelkezésében ezt írja:

„Az orosz partizánok nemcsak a harcoló csapatok kisebb alakulataira és nagyobb egységeire mérnek csapásokat, hanem akadályozzák a csapatok ellátását is, és szétrombolnak sok katonai berendezést a front mögötti kerületekben."

Botzman tábornok, aki a partizánok ellen harcolt katonáival, 1942. február 15-én ezt írta 1. sz. parancsában:

„A felderítés azt állapította meg, hogy a partizánok igen sokan vannak. A partizánoknak jó lábbelijük, ruhájuk van, jó lovakkal, szánokkal, elegendő sível és álcázó köpennyel rendelkeznek.

Az orosz falvakban a lakosság rokonszenvez a partizánokkal és segíti őket. A falvakban nincs sem rendőrség, sem elöl-

járóság. Amikor a katonáink elhelyezkednek pihenőre, 50%-uk nem fekszik le aludni."

– Igen, mostanában nem érnek rá aludni a németek – dörmögte valaki a hátsó sorokban.

Bondarenko szünetet tartott, megvárta, amíg elcsitul a nevetés, aztán így folytatta:

– Von Gridus tábornok negyvenegy július elsején kelt parancsában ezt írta:

„A partizánok jobban lőnek, jobb állásokat választanak ki a védekezésre és a támadásra, mint a magyar katonák. A partizánoknak Moszkvából repülőgépeken küldenek ágyúkat és felszerelést.

... Ha a paraszt el akarja kérni a puskádat, nem szabad odaadni neki – agyonlőhet.

... A házakban nem szabad beszélgetni – mindent továbbadnak a partizánoknak."

Az ellenség a nép növekvő erejét, legfontosabb közlekedési vonalain a harci és a diverziós tevékenység erősödését érezve, úgyszintén látva azt, hogy a partizánok jelentős területeket foglalnak el a háta mögött, a következő feladatot tűzte maga elé: ki kell irtani az orjoli terület partizánjait, és biztosítani kell a vonatok, a haditechnika és az élőerő zavartalan mozgását a frontvonal felé.

De ez nem fog sikerülni neki. Ha nem inogtunk meg ősszel, akkor most, az őszi, téli és tavaszi harcok tapasztalatával rendelkezve, még kevésbé fogunk meginogni...

Bondarenko még sokáig beszélt a partizánterület előtt álló feladatokról.

Én pedig arra gondoltam: „Lám, mit jelent a brjanszki területi bizottság munkája a Nagy Földön, ezért várta hát olyan türelmetlenül az érkezését ide, az erdőbe Bondarenko és a többi beavatott elvtárs."

Ismerkedni kezdtem a partizánhősökkel, vagy ahogy mondják, kezdtem beledolgozni magam a teendőkbe.

A terület hősei közt voltak olyan harcosok – a Vörös Had-

sereg tisztesei és tisztjei –, akik nem érték meg a partizánmozgalom diadalát, például Sztrelec hadnagy. Őt már nem találtam az élők között, de legendákat hallottam róla az orjoli parasztok szájából. Az ellenség hátában a partizánmunka legbiztosabb kritériuma a nép véleménye a csapatról vagy egy-egy személyről – a vezetőről.

Mielőtt ráléptem volna a partizánok útjára, azaz Kovpakkal való találkozásom előtt, majd pedig a vele való találkozás után is több száz partizáncsapatot láttam – számtalan sok volt a németek hátában –, és megértettem azt az igazságot, amelyet később Kovpak olyan világosan kifejezett: úgy kell cselekedni, ahogy a nép akarja. Nyilvánvaló, hogy Sztrelec hadnagy, akit egyébként sohasem láttam (1942 elején hősi halált halt a németekkel vívott kegyetlen harcban a brjanszki erdőben), úgy végezte a partizánfeladatot, ahogy a nép akarta. Sztrelec nevét ismerték minden kis községben, faluban, vasútállomáson... Az SS-szerelvények, a vasúti hidak, az akkor alakuló német rendőrség elleni híres támadásait sokféle változatban mesélték.

Már írtam arról, hogyan képzeltem el a rendőrséget, amikor Jelecben arra készülődtem, hogy a front mögötti területre repüljek. A valóság egészen másnak bizonyult. Itt van például egy természet utáni rajz, amely az ott-tartózkodásom első napjaiban vésődött frissen az emlékezetembe:

A „26 bakui politikai biztos" nevet viselő partizáncsapat politikai biztosához bevezetnek egy jelentéktelen megjelenésű embert. Kifakult, csíkos kartoning, cejgnadrág és elnyűtt lábbeli van rajta. Kezében kopott micisapkát gyűröget.

– Mi a neved?
– Pliszkunov. Mitrofan Pliszkunov.
– Rendőr vagy?
– Mi az?
– Azt kérdem, rendőr vagy?
– Én?... Ne-em... Az őrségből...
– Mit őrzöl?
– Mi az?

– Miért tetteted magad hülyének? Válaszolj értelmesen a kérdésekre. Mit és hol őriztél? És ki ellen őrizted?

– Idevalósiak vagyunk, tanyasiak. Tudnivaló, hogy akinek van elég kenyere, az nem szorul rá, hogy szolgálatba lépjen. De mivel nekünk nincs, hát beléptem, szóval önként, a kenyér miatt, abba az őrségbe. Az útőrségbe. A vasúton.

– Puskát adtak?

– Mi az?... Bocsánat... Persze hogy adtak.

– Töltényt?

– Tíz darabot.

– Rendőrségi karszalagot is adtak?

– Rendőrségit?... Nem... Ezt adták.

Kivesz a zsebéből egy bemaszatolt karjelzést. Műanyag ripsz, rajta a piszkon és poron keresztül ugyanolyan piszkos szavak látszanak: „Schutzmannschaft."

– Miért hintesz itt port a szemünkbe? Szóval, beléptél a rendőrségbe, méghozzá önként.

A „Schutzmann" gyűrögeti kezében a bemaszatolt rongyot, aztán zavartan felemeli a szemét, egy ostoba ember együgyű szemét.

– Beléptem... Ügyeletbe álltam, szóval saját akaratomból, mert otthon feleség, három gyerek van, kenyér meg nincs... – És széttárja a karját.

– Mennyi ellátást ígértek?...

– Azt mondták, hogy a háború után adnak huszonöt hektár földet.

– És most?

– Harminc kilót ígértek egy hónapra.

– És megadták?

– Tizenhatot, a múlt héttől kezdve pedig húsz dekát adnak.

– Nem valami zsíros koszt.

– Ugyan!... Nagyon becsapott a germán. Az egész Oroszországot becsapta... Engem is...

– Te csak ne törd magad Oroszországért. Inkább azt mondd meg: ki ellen voltál?

– Én? Soha senki ellen nem voltam. Csak a vasutat őriztem a betévő falatért.

– A vasutat. És ki közlekedik azon a vasúton? A németek?

– Persze...

– A Vörös Hadsereg ellen harckocsikat, csapatokat, lövedékeket szállítanak. Igen?

– Persze hogy szállítanak...

– És ki ellen őrzöd ezt az utat? Ellenünk... akik ezeket a vonatokat kisiklatják.

– De hát csak a betévő falatért... Feleség, három gyerek...

– Ne sopánkodj itt nekem. Mindenkinek van felesége és gyereke, de ez még nem ok.

– Persze hogy nem ok.

– Hát akkor miért fordultál a szovjethatalom ellen?

– Én? Ellene? Soha az életben. A szovjethatalomtól én csak jót kaptam. Még hogy én a szovjethatalom ellen!... Soha az életben.

– Dehogynem... Mondjuk, ha engem elfogtál volna a vasúton, agyonlőttél volna...

– Nem, én a levegőbe lőttem...

– De mégis lőttél...

– Ha egyszer szolgálatba léptem... szóval, magamtól jelentkeztem...

– Tehát akkor lőni is kell...

– Persze...

– De azt mondod, nem a szovjethatalom ellen...

– Soha az életben! Itt csapjon belém az istennyila, ha csak gondolatban, szóval, vagy bárhogy másképp...

Sokáig ültünk szó nélkül, nem tudtuk, mit tegyünk ezzel a „csehovi" figurával, akit a legújabb haditechnika, a harckocsik, a Junkersek, a kék köpenyes csendőrök teremtettek újjá.

Nehéz helyzetünkből két asszony segített ki, akik az őr tiltakozásával nem törődve beszaladtak a házba.

– Elfogták ezt a szörnyeteget, ezt az átkozott gyilkost! – kiabált az egyik, egy piros arcú, pisze orrú orjoli nő. – Mit

pityeregsz – szólt a másik asszonyhoz –, mit állsz itt, mintha leszáradt volna a kezed? Az ő helyében körömmel kivájnám ennek a bitangnak a szemét... – mondta, hozzánk fordulva.

A másik, egy sápadt, elesett külsejű nő, merően nézett nagy, kék szemével. Szeméből szüntelenül folytak a könnyek. Ajka mindig ugyanazt suttogta:

– Vanyuska, virágszálam... Jaj, Vanyuska... Szívem vére – suttogta. Aztán lassan odament Mitrofanhoz, a szemébe nézett. A férfi hirtelen felemelte a kezét, mintha védekezne.

A kék szemű nő még közelebb ment, és éles hangon kiabálni kezdett: „Vadállat, átkozott farkas!" – és ájultan rogyott a földre.

A piros arcú nő elmondta nekünk, hogy a németek bejövetele után Mitrofan Pliszkunov megkeserítette a falu életét. Saját kezűleg agyonlőtte a Vörös Hadseregnek több mint harminc harcosát és parancsnokát, akik a front felé igyekeztek.

A kék szemű nő fiát, Vanyatkát, azt a kétéves pufók gyereket a lábánál fogva megragadta és egy ház sarkához verve szétzúzta a fejét.

Az ítélet világos volt.

Mialatt a pisze nő eszméletre térítette a barátnőjét, a politikai biztos hívta az őrséget, és elvezették a rendőrt.

Ez a díszpéldány annyira szokatlan jelenség volt, hogy kíváncsiságtól ösztökélve elmentem az erdőbe, ahol a kivégzést végre kellett hajtani.

Mitrofan, elnyűtt lábbelijével a port kaparva haladt, és unott szemmel nézte a fenyők csúcsát, mintha azt remélné, hogy elrepülhet tőlünk. Az erdő szélénél a gödör mellé állították.

Megfordult, és panaszosan nézett ránk.

– Agyon fogtok lőni? – kérdezte váratlanul csengő hangon.

– Miért, tán leboruljunk előtted? – válaszolta az egyik partizán, és levette válláról a puskát.

Mitrofan megcsikorgatta a fogát, és dühös pillantást vetett rám. Bizonyára azt várta, hogy ugyanilyen állati dühöt lát az én szememben, és nyilvánvalóan elcsodálkozott, hogy csak

megvetést tapasztal. Észrevettem, hogy ennek a gorillának az alacsony homloka mögött lázas gyorsasággal működésbe lépnek a gondolatok tárcsái és fogaskerekei – keresik a kiutat.

De késő volt. A puskacsövek szenvtelenül felemelkedtek. Arra gondoltam, hogy nem érdemes megállítani a föld megtisztításának nem mindig kellemes, de szükséges folyamatát... Mitrofan látta ezt, és sietett, sarkantyúzta azt a szegényes agyát, mint egy agyonhajszolt lovat... És lám, vette az akadályt.

– Mondjátok meg a fiúknak, hogy Mitrofan ebül pusztult el... – mondta rekedten a gorillakoponyájú ember.

Eldördültek a lövések. Mitrofan a lábát behajtva és fejét térde közé dugva lezuhant a félig elkorhadt tűlevelekre.

Utolsó kívánságát teljesítve átadom végső szavait az embereknek.

Mitrofan ebül pusztult el.

7

Ténykedésem abból állt, hogy ki kellett „szolgálnom" egy vasúti csomópontot. El kellett jutnom a Brjanszk II. állomásra, és naponta tájékoztatni a parancsnokságot arról, hogy mit, mennyit és hová irányít a csomópont. Egyszerű, de aprólékos munka, és amikor két-három hetet eltöltöttem vele, láttam, hogy számomra nyilvánvalóan nem megfelelő. Ülni az állomás mellett, és közölni azt, hogy áthaladt rajta öt szerelvény lőszer, tudva, hogy ez a „szer" vagy két nap múlva a mi lövészárkainkban fog robbanni, pusztítja barátaimat, földijeimet, honfitársaimat – ez elviselhetetlen volt számomra. Fogamat összeszorítva mondogattam Charles Rossel angol felderítő szólását, amely gondolkodóba ejtett: „A felderítő – színész. A legnagyobb világdrámában játszik – a háborúban. És attól, hogy hogyan játssza a szerepét, nemcsak ügyének sikere függ, hanem sok bajtársának élete is."

A partizánok közt – a partizánterület felderítői közt – erre

az időre már akadtak barátaim. Ők is nehezen türtőztették magukat, de egyelőre nem voltak abban a helyzetben, hogy kisiklassák ezeket a szerelvényeket, annál is kevésbé, mivel a vasutakat már erősen őrizték. Az első hadművelet, amelyet végrehajtottunk – bár határozottan megtiltották nekünk, felderítőknek – egy torlódás „megszervezése" volt, „együttműködve a légierővel a Brjanszk II. állomáson". Büszkén így neveztük ezt a „hadműveletet". Diverzáns partizánok a csomóponttól mindkét irányban több kilométerre felrobbantották a vonalat, és így megszüntették a forgalmat éppen akkor, amikor a csomóponton felhalmozódtak a lőszerrel és emberanyaggal megrakott vonatok. A fiúk, miután a tervnek ezt a részét teljesítették, hozzám futottak.

– No, mi elvégeztük a dolgunkat, jöhet a légierő.

Leadtuk egyszer: „Küldjétek a légierőt." Nincs. Újra leadtuk. Légierő nincs. A németek már küldték a javítóbrigádokat, hogy felszámolják a „dugót" a vasútvonalon. Légierő most sincs. Már a vége felé jár a pályatest javítása. Légierő nincs. A partizánok legyintettek rám és a légierőre. A fogamat csikorgattam, és megkérdeztem a rádióslányt: „Mindent tudsz rejtjelezni?" – „Igen." – „Mindent, amit leírok?" – „Mindent, amit leír" – válaszolta könnyek közt a tizenhat éves kislány.

Akkor küldtem egy rádiótáviratot a parancsnokságnak. Ki merem jelenteni, hogy egyáltalán nem diplomatikus kifejezésekből állítottam össze.

Három óra múlva több mint harminc bombázó szórta terhét az állomásra. Mindent elsöpörtek a föld színéről. A rádióslánnyal három kilométerre voltunk az állomástól, de a légnyomástól a rádióállomás is beszüntette a működését. Felderítő szomszédaim egy nap múlva jelentették az eredményeket: a forgalom a vasúton több napra is leállt. Egynapi tisztogatás alatt több mint másfél ezer német katona holttestét vitték el az állomásról. Négy lőszeres szerelvény a levegőbe repült, és lesöpört a föld színéről mindent körös-körül.

A harmadik napon gorombaságom miatt dorgálást kaptam

közvetlen feletteseimtől, az ötödiken – üdvözlő rádiótáviratot Rokosszovszkij aláírásával. A frontparancsnok Vörös Zászló-renddel tüntetett ki a sikeres műveletért. Ez állt a szövegben: „A cél elérésében tanúsított állhatatosságáért és kitartásáért..." Ettől a pillanattól fogva egy kissé kezdtem belemászni a diverzióba, és kockázatos dolgokra vállalkoztam, noha ezt megtiltották a felderítőknek. A partizánoknak sikkesen kell harcolniuk, főként pedig – vidáman és gondtalanul. Fásult, csüggedt tekintetű és mélabús hangú partizánt el sem tudok képzelni. Merészen csillogó szem nélkül ilyen dologba csak az megy, akit kényszerítenek rá. A partizánok közé pedig önkéntesek, romantikus lelkek jöttek; akadtak véletlenül idekerült emberek is, de az előbbiek fölébük kerekedtek, és megkedveltették velük stílusukat.

Akkoriban a brjanszki erdőbe, a megszálló záróosztagokon át, amelyek több magyar ezredből álltak, Ukrajna mezőiről erővel be akart hatolni egy partizánegység, amelynek már híre járt a partizánterületeken. Némelyek azt beszélték, hogy egy cigány vezeti őket, aki a németek front mögötti területén keresztül-kasul jár, mások azt, hogy ez egy ezredes, akinek egyetlen közlegénye se alacsonyabb rangú főhadnagynál, és hogy harckocsijai, repülőgépei vannak. De bárki volt is, a németek féltek tőle, mint a tűztől, a nép pedig legendákat mesélt erről az egységről és a parancsnokáról. Egyszóval a hír szárnyára kapta azt az embert, aki megfelelt az én partizánideálomnak.

Alighogy megjelent a brjanszki erdő közelében, felültettem a rádiósnőmet egy egylovas orjoli kocsi bakjára, és elrohantam hozzá. Az út hosszú volt, körülbelül kilencven kilométer, a hámiga állandóan lecsúszott, a nyakhám kibomlott, sehogy nem tudtunk vele boldogulni. Nagyon megörültem, amikor kétlovas, lőcsös ukrán szekereket pillantottam meg... Ez egy fenyőerdőben volt, Sztaraja Guta mellett, nem messze Mihajlovszkij falutól, ahol Kovpak táborozott.

A tábor valahogy csakugyan cigánytáborra emlékeztetett. Mindenèn érződött, hogy az emberek nem törekszenek otthó-

nossá tenni ezeket az erdőket. Csoportosan álltak a lőcsös szekerek, furcsán hatottak az orjoli erdőkben. A lőcsökhöz magyar, német, román sátrakat erősítettek. Minden kereszteződésben a legkülönbözőbb rendszerű és a legkülönbözőbb hadseregekből származó állványos géppuskák és aknavetők álltak. Az őrszemek illatos dohányt vagy szivart szívtak, megvetően sercintgettek őrhelyükön, és leereszkedően néztek a helyi partizánokra. Egyszóval még el sem jutottam Kovpakhoz – ezen a dnyeperi síkságoktól oly távoli vidéken máris megéreztem Ukrajna hazai szagát, a korok méhéből mintegy újjászületett zaporozsjei Szecs illatát.

Amikor közelebb értem, láttam, hogy a törzs helye egy nagy lucfenyő, amelyet földbe vert póznákkal kerítettek körül. A kerítésen belül egy zsákmányolt mentőautó állt. Kissé távolabb egy hevenyében készített asztalszerű tákolmány állt négy karón, a bajuszos, bozontos, sapkás „gépírónő" fürgén kopogott egy kis hordozható írógépen. Mellette egy rövidre nyírt szakállú, kopasz ember ült, homlokára tolt szemüveggel. Ezekhez a partizánokhoz bizonyára gyakran érkeztek kirándulók, mivel rám senki nem fordított különösebb figyelmet.

Bemutattam a szakállas embernek az irataimat. Ő volt Kovpak csapatai törzsének a főnöke. Grigorij Jakovlevics Bazimának hívták. Mint később megtudtam, azelőtt iskolaigazgató volt, egész életében gyerekeket – fekete szemöldökű kis ukránokat – tanított, nagyon szerette a méhészkedést, a gyümölcsöst, a veteményeskertet. A tanítványai közül sokan itt voltak a csapatban harcosok, a tanítók pedig – parancsnokok. Bazima forgatta egy ideig az iratomat a kezében, és azt mondta: „A parancsnok és a politikai biztos elmentek, de hamarosan itt lesznek" – és a törzs folytatta munkáját.

„De hát hol vannak a harckocsik és a repülőgépek, amelyekről állandóan beszéltek a partizánterületen?" – gondoltam. Ezeket egyelőre nem lehetett látni.

A fák között lavírozva feltűnt néhány lovas. Elöl, magas lovon egy sovány öregember lovagolt valami fura civilruhá-

ban. Mellette, pompás arab paripán egy szép, férfias, szurokfekete bajuszú, gyors tekintetű katonaember. Az öreg civil gazdatiszthez hasonlított, aki éppen körüljárja gazdaságát. Mindketten leszálltak a lóról, az öregember – ez volt Kovpak – szidni kezdett valakit. Aztán ahogy engem meglátott, kezet nyújtott, megmondta a vezetéknevét és így szólt:

– Tedd el azt a papírt, arra itt nincs szükség.

A politikai biztos egy fánál állt, és mérlegelő szemmel figyelt minket. Mindjárt láttam, hogy itt résen kell lenni, és rájöttem, hogy itt valóban fölöslegesek a papírok. Elkezdtem mondani jövetelem célját. Kovpak félbeszakított egy kérdéssel:

– Kaptál már enni?

Mondtam, hogy nem vagyok éhes, válaszul ezt hallottam:

– Az nem a mi dolgunk. A mi dolgunk az, hogy ellássunk!

Ez a gazdatekintet, a tábori életnek a magabiztos, nyugodt ritmusa, a hangok zúgása az erdő sűrűjében, ez a nem sietős, de nem is lomha élet – azoké a magabiztos embereké, akik saját méltóságuk tudatában dolgoznak –, ez volt az első benyomásom Kovpak csapatáról. Mikor közelebbről megfigyeltem ezeket az embereket, mindjárt tudtam, hogy csakis velük együtt fogok harcolni. Ha valamikor lesz erőm könyvet írni róluk, ezt a címet adom neki: „Tiszta lelkiismeretű emberek."

Az első kovpakisták többsége, akikkel akkor, 1942 nyarán találkoztam, már nincs az élők között. Sírjaik szét vannak szórva a brjanszki erdőtől a pinszki mocsarakig, Zsitomirtól a Kárpátokig, Volhíniától Przemyślig, Varsótól Bresztig és Bialystokig.

A brjanszki erdő szélén, az út mellett van Nyikolaj Bordakov, a híres felderítő magányos sírja; a Kárpátokban, az 1613-as magaslaton, hatalmas kövekből álló barlangban, a hegyen, ahová csak a kőszáli sasok repülnek fel, fekszik Csuszovityin; a magyar határon örök álomra hunyta a szemét Mihail Szemenyisztij, a tizennégy éves partizán. A Zelenyica folyó mély és szűk szakadékában – bajtársainak elvonulását saját testével fedezve, és a legdrágábbat, az életét feláldozva – halt meg

Mitya Cserjomuskin, a derék vologdai orosz legény; a Kijev környéki erdőkben egy sírban alszik Kolka Mudrij és Vologya Sisov, a két unokatestvér; Lengyelországban esett el Nyikolaj Gaponyenko, Ivan Namaljovannij és sok százan mások...

Igen, ezek tiszta lelkiismeretű emberek voltak...

8

Miután közelebbről megismertem Kovpakot, végleg elhatároztam, hogy vele együtt fogok harcolni.

Ahogy néhány napra elmentem partizán-repülőterünkre, amelyet erre az időre már megszerveztünk, csak egy dologgal voltam elégedetlen: nem láttam Kovpaknál se harckocsikat, se repülőgépeket, amelyekről a partizánok beszéltek. Helyesebben mondva láttam, hogy nincsenek és nem is voltak, de őriztem magamban azt a reményt, hogy az öreg rejtegeti őket valahol, és hogy egyáltalában – rettenetesen titkolózik. Az pedig, hogy más titkaiba beférkőzzek, nem vágott össze a természetemmel.

Amikor elindultam Kovpaktól a brjanszki erdő mélyébe, egy orjoli partizán szavaiból mindjárt a legelső állomáshelyen sok minden tisztázódott előttem. A tábortűznél történt, amely mellett éjszaka melegedtek a partizánok. A többség szundikált, hárman vagy négyen beszélgettek.

– Kovpak megint hadjáratra készülődik... – mondta az egyik.

– Ne-em – válaszolta a másik. – Hiszen nemrég jött meg a sztyeppekről.

– Megint készülődik...

Szárazon pattogtak a gallyak a vadászmódra, ügyesen rakott tábortűzön.

– Nemhiába tűztek ki tízezer rubelt a fejére a németek – dörmögte elgondolkodva a harmadik.

– Ez semmi, most ha még egy portyára elmegy – felemelik az árát – mondta az első.

– És mennyit adnak a mienkéért? – érdeklődött egy naiv, pisze orrú orjoli legény, a partizáncsapatok egyik vezetőjére célozva.

– A mienkéért? – kérdezte vissza a dörmögő hang. – Hát a mienkéért megadnának vagy húszezret a németek... Csakhogy el ne vigye tőlünk az ördög...

Lám, milyen különböző módon értékelte a nép a vezetőit.

Clausewitznek *A háborúról* című könyvében olvasható a következő: „A partizáncsapatoknak nem annyira nagynak és erősnek kell lenniük, mint inkább nagyszámúnak és mozgékonynak. Képesnek kell lenniük felbukkanni és eltűnni, és képesnek arra, hogy egyesüljenek, de ezt nem zavarhatja az egyes vezérek hiú becsvágya és zsarnokoskodása."

Nem volt ostoba az a német Clausewitz.

Sajnos az egyes „vezérek" hiú becsvágya és zsarnokoskodása gyakran közöttünk is sokakat zavart abban, hogy egyesüljenek, és közös csapásokat mérjenek az ellenségre. Azok azonban, akikben volt elég határozottság, hogy hiúságuk ellenére egyesüljenek, képesek voltak arra, hogy nagy erejű csapásokat mérjenek a megszállókra. Éppen ilyen ember volt Rudnyev és Kovpak.

Rudnyev is, Kovpak is olyan ember volt, aki képes magával ragadni a tömegeket.

Az első pillantásra teljesen ellentétei voltak egymásnak – képzettség nélküli, de nagy élettapasztalattal rendelkező, hatvanéves öregember, az öreg kardforgató katona – a szó teljes értelmében –, aki az első világháborúban felderítő volt, aki a lövészárkokban üldögélt sokáig, és keresztülkúszta Galícia földjét és a Kárpátokat, akinek két György-keresztje volt, aki Csapajev mellett szolgált a polgárháborúban – ez volt Szidor Kovpak; a másik pedig a művelt, katonailag képzett, rendkívül bátor harcos, az elragadó szónok – Rudnyev.

Rudnyev még partizántevékenységének első hónapjaiban

megsebesült a torkán. A partizáncsapatban gyógyult is meg. Sebesülése után egy kissé raccsolni kezdett, és ez különös vonzerőt kölcsönzött beszédének. A beszéd pedig alapvető dolog volt, amivel előrelendítette a nagy ügyet.

A békés élet időszakában megfeledkeztünk erről a hatalmas fegyverről, eltompították bizonyos szónokok, akik összejöveteleken és gyűléseken szólaltak fel, „puskából" mondva az elcsépelt mondatokat, amelyek nem keltettek lelkesedést, nem ébresztettek gondolatot, csupán arra voltak alkalmasak, hogy émelyítő unalmat váltsanak ki.

Ahogy Rudnyevet hallgattam az erdei tisztáson, amikor a harcosokkal beszélt, vagy a békés lakosság összejövetelein, először tudtam meg és először láttam, mire képes az emberi szó.

Rudnyev nem tudott színtelenül beszélni: egyszerű, hétköznapi szavait áthatotta a szenvedélyesség, minden szava céltudatos volt, mindegyik úgy hatott, mint az ellenségre kilőtt golyó. Rudnyev lankadatlanul fáradozott partizánjainak nevelésén. Igyekezett kiverni belőlük a szükségtelen kegyetlenséget, önbizalmat öntött beléjük, türelmességre, kitartásra nevelte őket, kigúnyolta a gyávákat, a részegeseket, és különösen keményen harcolt a fosztogatók ellen. Ez az utóbbi rendkívül fontos a partizánéletben.

Ezzel nagyon is tisztában volt Szemjon Vasziljevics Rudnyev. Néha Makarenkóra emlékeztetett, amilyennek a *Pedagógiai hősköltemény* című könyve alapján elképzeljük. Volt valami közös Makarenkóban, a kóbor gyermekek nevelőjében – akikből a szocializmus öntudatos, képzett, rendíthetetlen harcosait kovácsolta – és Rudnyevben, aki valahol a front túloldalán, ott, ahol a fasiszták tudatosan felkorbácsolták az aljas emberi szenvedélyeket és ösztönöket, személyes példájával ösztönözte a partizánokat a vitézségre és hősiességre.

Az első botlását elkövető embernek, aki a visszavonulás idején megingott, Rudnyev lehetőséget nyújtott, hogy hibáját kijavítsa. A németek azt mondták: „Akarsz hatalommal ren-

delkezni az emberek fölött – lépj be a rendőrségbe. Úr leszel, zabálhatsz, ihatsz, nőket erőszakolhatsz meg, vagyont lophatsz össze, embereket lőhetsz agyon. (És akadtak olyanok, akiket csábított ez az út.) Ha pedig nem akarsz ezen az úton menni, tessék a másik: dolgozz ránk most itt, aztán pedig majd Németországba hajtunk."

Ha az ember egyik úton sem akart haladni, akkor az erdőbe ment, fegyvert ragadott és harcolt. Harcolt még akkor is, amikor nem lehetett tudni, hol a front, a német propaganda pedig azt hajtogatta, hogy rég bevették Moszkvát.

Némelyek beálltak ugyan partizánnak, de aztán az átmeneti balsikerek hatására meginogtak. Rudnyev különösen nagy figyelemmel kísérte az ilyeneket. Irányította, segítette, bátorította, nevelte, magához hasonlóvá alakította őket.

Valahányszor hallgattam Rudnyev beszélgetéseit a partizánokkal, valahányszor portyákat hajtott végre velük, egy másik, soha nem létezett emberre emlékeztetett, aki csupán a zseniális író képzeletében kelt életre. Rudnyev akkor Dankóra emlékeztetett, Gorkij Izergil anyójából, Dankóra, aki kitépte melléből a szívét, és az fénylő lángként lobogva megvilágította az utat az élet sűrűjében eltévedő embereknek.

Rudnyev olyan ember volt, aki képes magával ragadni az időnként ingadozó tömeget – a tömeget, amelynek táplálkoznia, aludnia, öltözködnie kell, amely néha pihenni is szeretne. Szemjon Vasziljevics Rudnyev szerepe az ukrajnai partizánmozgalomban – sőt nem csak az ukrajnaiban – sokkal nagyobb annál, mint amilyet tisztségénél fogva játszott. Noha Rudnyev csak a putyivli partizáncsapat politikai biztosa volt, hatása, munkastílusa sok száz partizáncsapatban elterjedt, Brjanszktól a Kárpátokig, Zsitomirtól Grodnóig.

Más egységek partizánjai mindig igyekeztek utánozni Kovpak egységét, amely nemcsak harci felkészültségével és válogatott állományával tűnt ki, hanem azzal is, hogy portyáival mindig új fejezetet nyitott a partizánmozgalom évkönyvében. Kovpak és Rudnyev partizánjai mindenki másnál messzebb

jártak, új térségeket fedeztek fel; az egység Ukrajna, Beloruszszija, Lengyelország partizánmozgalmának hírszerző szolgálata volt. Élükön ment a szép, hollófekete hajú, fekete bajuszú, negyvenéves férfi, az energikus és egyszerű, az engesztelhetetlen és szenvedélyes ember, ment, magasra tartva az ellenséggel szembeni gyűlölettől és a haza iránti szeretettől lángoló bátor szívét, megvilágította az utat a harcosainak, és nem tűrte, hogy a partizánok ügyének szűk látókörű nyárspolgáraivá váljanak.

Kovpakot és Rudnyevet még a békés élet éveiben összehozta a sors. Mindketten a polgárháború résztvevői voltak: Kovpak Csapajev mellett harcolt, üldözte Mahno bandáit Ukrajna sztyeppjein, Rudnyev pedig – akkor még fiatal ember – részt vett a Téli Palota megrohamozásában.

A békés éveket különbözőképpen töltötték el. Kovpak gazdasági, szovjet és párttisztségekben dolgozott. A háború a putyivli városi szovjet elnökeként érte. Korábban a helyi útépítés vezetője volt, és a partizánidőkben, a különösen sikeres hónapokban, amikor a törzs főnöke, Bazima hozta a havi összesítést, és Kovpak odaért ahhoz a rovathoz, ahol a felrobbantott és felgyújtott közúti hidak voltak folyóméterben feltüntetve, a törzsben komikus szünet állt be; ilyenkor Rudnyev megszólalt:

– Figyelem! Az Útépítés igazgatója elkészíti a helyreállítási munkák mérlegét. Nos hát, Szidor, teljesítetted az ipari és pénzügyi tervet?

– Teljesítettem, a nyavalya törje ki! – mondta Kovpak, a jelentés fölé hajolt, és aláírta.

Rudnyev csaknem az egész életét a hadseregben töltötte el. Szinte kisfiú korában vöröskatona lett, és 1935-ben már ezredpolitikai biztos volt, kemény munkával széles körű általános és katonai műveltséget szerzett, és a haszani események idején már művelt, magasan képzett hivatásos parancsnok volt.

A katonás testtartás, a peckesség, az önmagával és az alárendeltjeivel szembeni igényesség egyesült benne a szívélyes-

séggel, a katonák lelkének, életmódjának és szükségleteinek ismeretével.

Legutoljára otthon, a szülőföldjén, Putyivlban dolgozott, az Oszoaviahim tanácsának elnökeként. Ott találkozott Kovpakkal.

A háború elején Kovpak, a városi szovjet elnöke és az oszoaviahimos Rudnyev is szervezett – külön-külön – egy partizáncsoportot. A kerületi pártszervezetek mindegyiküket a kerületi bizottság által kiválasztott kommunisták csoportjának élére állították. Az első partizánok többsége a pártaktívákból került ki. Sokan már a polgárháborúban is részt vettek. Rudnyev csapata Szumiban, a terület székhelyén speciális kiképzést kapott, és már a frontvonalon keresztül jutott a putyivli kerületbe. Kovpak aktivistája volt Korenyev – a Télapó, Mikola Moszkalenko; Rudnyevé – a kommunista tanítók, Bazima, Pjatiskin és mások. Néhány heti önálló harc megmutatta, hogy egyesülniük kell, és már a járás elfoglalásának második hónapjában egymásra talált a két csapat. Rudnyev javasolta, hogy olvadjanak egybe.

– Te, Szidor, légy a parancsnok, én pedig a politikai biztos – ahogy szoktam.

Rudnyev csapatának törzsfőnöke, Bazima, a néptanító, lett Kovpak törzsfőnöke is. Ő volt a már második éve meglevő csapat emlékezete, gondosan őrizte a harcok és más fontos események dátumait.

Emlékszem az egység parancsnokainak első tanácskozására, amelyen sikerült részt vennem. A Pigarjovka faluban lefolyt harcot vitatták meg.

Ebben a harcban a partizánok szétvertek egy ellenséges zászlóaljat, de maguk is jelentős veszteségeket szenvedtek. Körülbelül negyven ember megsebesült, voltak halottak is.

– Mióta emlékszem, soha ilyen veszteségünk nem volt – mondta nekem bűntudatosan Kovpak. Érezhető volt, menynyire nyomasztja ez a veszteség.

A megbeszélés a törzsfőnök jelentésével kezdődött, aztán

a parancsnokok szólaltak fel. Kovpak nem várta meg a végét, szólásra emelkedett. Nem beszéd volt ez, nem felszólalás, hanem teljesen nyílt, szenvedélyes és kemény beszélgetés. Egy parancsnok, a balsikereket elemezve, a harc szervezésének hiányosságairól beszélt.

Kovpak félbeszakította:

– A hibák – a vérünkbe kerülnek, a gyávaság – az is a vérünkbe, az ostobaság – az is a vérünkbe, elvtársak... (A hallgatóság elcsendesedett.) Azt mondod, a saját bajtársaikat lőtték... A saját bajtársaikat lőtték, ez igaz, éjszaka minden előfordulhat... De ott egyáltalán nem ez a hiányosság... Hát miért akarsz itt port hinteni a szemünkbe? – fordult a konotopi csapat parancsnokához. – No, mondd el még egyszer...

A parancsnok felállt és jelenteni kezdett.

Kovpak figyelmesen hallgatta, de aztán felfortyant:

– De nem szeretem a hazugságot... A hazugság – kés a szívembe! – És nyomorék ujjú kezével az asztalon kopogva, tagoltan azt mondta: – Minden partizán – férfi és nő – tudja, hogy az igazságért harcolunk. Én magam is a csapatban mindenkinek a fejébe verem felvételkor... Szemjon szintén... Rá kell nevelni az embereket, hogy igaz módon éljenek, az igazat mondják, az igazságért harcoljanak... Te meg...

Újra beszélni kezdtek a parancsnokok.

Az öregember figyelmesen hallgatott, néha közbevágott.

Amikor a konotopiak parancsnoka szólásra emelkedett, és kezdte kijavítani magát, Kovpak azt dörmögte a foga között:

– Hazudj annak, aki elhiszi.

A beszélgetést Rudnyev fejezte be. Ez nyilván kialakult hagyomány volt. Ellentétben Kovpakkal, ő sosem beszélt a nyilvánvalóan helytelen cselekedetekről vagy a hibát elkövető emberekről. Csak hallgatott róluk, de úgy, hogy mindenki látta és érezte megvetését mindennel szemben, ami hátrahúz bennünket. Értésükre adta, hogy ezt nem várta volna tőlük... De a jóra való törekvésben is követ el hibát az ember. Éppen ezt tudta Rudnyev úgy észrevenni, mint senki más, finoman,

állhatatosan, és értett ahhoz, hogy idejében megállítsa és eligazítsa az illetőt. Emlékszem, éppen ezen a megbeszélésen mondta:

– Vannak merész emberek. De van egy hibájuk: bátorságukkal és harcukkal szívességet tesznek a hazának és a bajtársaiknak. Az ellenség elleni harc – kötelességünk a haza iránt, a bátorság – kötelességünk tulajdon lelkiismeretünk előtt. Nem vagyunk koldusok, nincs szükségünk könyöradományra.

Keményen bírálta az egyik parancsnok meggondolatlanságát, aki helytelenül vezette a szakaszát, kitette az embereket a géppuskák gyilkos tüzének, és amikor észrevette a hibáját, egy géppuskára vetette magát, és meghalt.

– Minek kell most bírálni, Szemjon Vaszilics – jegyezte meg Bazima. – A halottakat nem lehet feltámasztani...

– Ez nem helyes – mondta a politikai biztos elgondolkozva. – Ez nem helyes, Grigorij Jakovlevics. A halottaknak sem bocsátják meg a hibát.

– És miért, kérdezem én? – kapott a szón felélénkülve Kovpak. – Mindjárt megmondom nektek, miért. Hogy az élőknek elmenjen a kedvük a botlástól. Megértetted? Hát ezért...

Akkor úgy éreztem, hogy ezek kegyetlen szavak, de aztán sokszor meggyőződtem arról, hogy igazak.

Hát ilyen volt ez a két ember, akikkel összehozott a sors engem, a pártonkívüli értelmiségit 1942 augusztusában. És az igazat megvallva, nem neheztelek a sorsomra.

A következőképp történt: miután még egyszer elmentem a csapathoz, beszéltem Rudnyevvel, és egy kissé közelebbről megismerkedtem vele, azt mondtam Kovpaknak, aki odajött hozzánk:

– Nos, apó, vegyél fel a partizánakadémiára.

Az öreg hunyorogva rám nézett, és azt válaszolta:

– A te dolgod, csak aztán meg ne bánd!

És meglengette az orrom előtt a korbácsot. Rudnyev felnevetett, és megveregette a vállam.

Berezsnoj vezetésével ekkor tért vissza felderítő portyájáról egy géppisztolyos csoport, amely nekem volt alárendelve. Ezzel a csoporttal, amely tizennyolc géppisztolyosból és két rádiósból állt, olvadtunk bele Kovpak csapatába – mi voltunk a tizenharmadik század.

Amikor Bazima, a törzs főnöke közölte a számunkat, azt gondoltam: „No, ez igazán jól kezdődik: a »tizenhármas« szám nekem mindig szerencsét hoz."

Néhány nap múlva Kovpak elrepült Moszkvába, és vele együtt jó néhány más partizánvezető is. Ők voltak a partizánföld első fecskéi. Moszkva melegen, örömmel fogadta őket.

Sztálin elvtárs a partizánmozgalom központi törzse főnökének előterjesztésére – ez a törzs a legfelsőbb főparancsnokság főhadiszállása mellett működött – 1942. augusztus 31-én fogadta a partizánok vezetőit: Matvejevet, a partizánmozgalom orjoli törzsének főnökét, Jemljutyint, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja orjoli területi bizottságának titkárát, az orjoli terület nyugati kerületi partizáncsapatainak parancsnokát, az állambiztonsági szervek alhadnagyát, Dukát, a brjanszki városi partizáncsapat parancsnokát, Gudzenko századost, a ténylegesek 2. sz., Vorosilov-partizáncsapatának parancsnokát, Pokrovszkij főhadnagyot, a ténylegesek 1. sz. partizáncsapatának parancsnokát, Kovpakot, az ukrán partizáncsapatok magasabb egységének parancsnokát, Szaburovot, az ukrán partizáncsapatok magasabb egységének parancsnokát, Szencsenkót, a Sztálin-partizáncsapat parancsnokát, Koseljovot, a Csapajev-partizáncsapat parancsnokát, a Bozsenko-partizáncsapatok parancsnokát, a „Halál a német megszállókra!" partizáncsapat politikai biztosát, a gyatykovói kerületi végrehajtó bizottság elnökét (az orjoli terület északnyugati kerülete partizánjainak képviselőjét), Romasint, a brjanszki partizáncsapat parancsnokát és másokat.

Mihelyt a parancsnokok visszatértek Moszkvából, a brjansz-

ki erdő politikai osztálya haladéktalanul beszélgetéseket folytatott a parancsnoki és politikai állomány körében azokról a feladatokról, amelyeket a kormány ezen a tanácskozáson kitűzött. Alapul azoknak az elvtársaknak a feljegyzései vagy személyes elbeszélései szolgáltak, akik ott voltak a Kremlben. A politikai osztályon sikerült átnéznem egy ilyen beszélgetés élethű lejegyzését, amelyet Romasin, a történelmi tanácskozás résztvevője, a Szovjetunió Hőse tartott.

A Brjanszk környéki és az ukrán partizánok és parancsnokok, ahogy hallgatták Kovpaknak és e nevezetes találkozás más résztvevőinek elbeszéléseit, valahogy felnőttek a feladatokhoz, politikailag és erkölcsileg éretté váltak. Ennek a tanácskozásnak csaknem valamennyi résztvevőjét sikerült látnom – visszaérkezésük pillanatában. A Kis Földre érkezett Matvejev elvtárs is. Csak Ponomarenko elvtárssal, a partizánmozgalom központi törzsének főnökével sikerült jóval később találkoznom.

Érdeklődésemet valamennyi bajtárs közül különösen a széles vállú, izmos Matvejev keltette fel, aki arányos alakjára takarosan rásimuló hosszú bőrkabátot viselt. Ingzubbonyán két rombusz alakú rangjelzés volt látható. Később megtudtam, hogy szenvedélyes vadász és sportember. Még a foga sem fájt soha, és azt hihette volna az ember, hogy semmiféle betegség sem támad meg egy ilyen makkegészséges férfit, aki ráadásul nagy tréfacsináló. Mindjárt a háború után hirtelen meghalt szívszélhűdésben. Úgy látszik, szíve nem bírta tovább a megfeszített munkát.

Matvejev nehéz napokban érkezett a brjanszki erdőbe: a németek támadást indítottak a brjanszki erdőség ellen. Északon leverték az őrcsapatokat, és délen is kezdtek benyomulni. Első találkozásunk néhány rövid órája alatt jellemének vidám vonásai természetesen elkerülték figyelmemet. Azokban a napokban egyikünk sem ért rá tréfálkozni. Matvejev különösen nem. A kormány utasítását, amelyet személyesen Matvejev kapott, ő pedig a brjanszki csapatok parancsnokainak továbbí-

tott – bármi áron is tartsák a partizánterületet, most mint a portyázók bázisát, később pedig mint a Vörös Hadsereg előretörő egységeinek szilárd hídfőállását – végre kellett hajtani. Matvejev – aki mögött fiatal létére már jelentős komszomol-, párt- és csekista munka állt – nem vesztette el a fejét, bár az új harci helyzetben akaratának és agyának megerőltetésével, emberfeletti munkával kellett ellensúlyoznia tapasztalatainak hiányosságát. Néhány nap múlva, miután kezébe vette a sok csapat vezetését, meg tudta állítani a partizánok visszavonulását, aztán pedig hátulról néhány sikeres csapást mért a németekre, és ezzel arra kényszerítette a támadókat, hogy visszatakarodjanak. A partizánterületen visszaállítottuk a korábbi helyzetet. A brjanszki partizánterület élt és harcolt. A sors úgy rendelte, hogy megérje azt a pillanatot, amikor a Vörös Hadsereg dicső ezredei és hadosztályai egyetlen lendülettel eljutnak a Volgától és a Dontól Kurszkig. A brjanszki partizánterülettől száz kilométerre rövid pihenőt tartanak, felkészülnek a kurszki ív további csatáira.

És ez a terület lesz a Vörös Hadsereg sok felderítőjének bázisa, sőt a diadalmas Vörös Hadsereg ezredeivel és hadosztályaival együttműködve a partizánok hatalmas csapásokat is mérnek az ellenségre.

A harcoknak ezekben a napjaiban, 1942 nyarán, csak kétszer találkoztam Matvejev elvtárssal. Nekem már a zsebemben volt az aláírásával ellátott utasítás: „Utazzék Kovpak csapatához", de amíg folytak a heves harcok, délre „utazni" valahogy kényelmetlen volt.

Ahogy figyeltem Matvejevet rövid találkozásaink ideje alatt, akaratlanul is összehasonlítottam Kovpakkal, akit már megszerettem. Ha ő vezető-őstehetség volt, aki közvetlenül a népből jött, katona és katonás apó, akkor Matvejev felkészült vezető, az államapparátus iskoláján és a pártmunkában megedződött ember volt.

Matvejev magával hozta a partizánterületre Sztálin elvtárs parancsainak és jelentéseinek, beszámolóinak teljes szövegét.

Ezekben a fontos dokumentumokban, a háború és a Vörös Hadsereg feladatainak általános elemzésén kívül feladatokat tűzött elénk, partizánok elé is. A német fasiszta hadsereg hátországának elemzése alapján tisztázódott a partizánharc nagy jelentősége is. És valóban, mi a saját tapasztalatunkból meggyőződtünk a német hátország gyengeségéről, amelynek munkáját állandóan zavartuk.

„... a német hadsereg, országunk belsejébe hatolva, eltávolodik a német hadtápterülettől, ellenséges környezetben kénytelen tevékenykedni, kénytelen új hadtápterületet létrehozni, amelyet ráadásul még partizánjaink is folyamatosan pusztítanak; ez alapjaiban szétzülleszti a német hadsereg ellátását, arra készteti, hogy saját hadtápterületétől féljen, és kiöli belőle a helyzetének szilárdságába vetett hitet, ugyanakkor a mi hadseregünk hazai környezetben tevékenykedik – hátországa szüntelenül támogatja, emberanyaggal, lőszerrel és élelemmel való ellátása biztosítva van –, és szilárdan bízik hátországában. Ezért bizonyult erősebbnek hadseregünk, mint ahogy a németek feltételezték, a német hadsereg pedig gyengébbnek, mint ahogy a német hódítók dicsekvő propagandája alapján fel lehetett volna tételezni."

Ahogy ezeket a sorokat olvastuk, mi, partizánok – harcosok és parancsnokok – mélyebben és átfogóbban megértettük azoknak a harci feladatainknak jelentőségét, amelyek arra irányultak, hogy megingassuk és állandóan romboljuk az ellenség hadtápterületét. Május elsejei parancsában Sztálin minket, partizánokat a Vörös Hadsereg katonáihoz hasonlított, akik elé a következő feladatokat tűzte:

„1. A harcosoknak – sajátítsák el tökéletesen a puska kezelését, váljanak fegyverük mestereivé, és verjék biztos kézzel az ellenséget, mint ahogy dicső mesterlövészeink, a német megszállók pusztítói verik!

2. A géppuskásoknak, tüzéreknek, aknavetősöknek, harckocsizóknak és repülőknek – sajátítsák el tökéletesen fegyverük kezelését, váljanak a harcászat mestereivé, és verjék kitar-

tóan a német fasiszta területrablókat, amíg csak teljesen ki nem irtják őket!

3. A hadseregparancsnokoknak – tökéletesen sajátítsák el a különböző fegyvernemek együttműködését, váljanak a haderők vezetésének mestereivé, és mutassák meg az egész világnak, hogy a Vörös Hadsereg teljesíteni tudja nagy felszabadító hivatását.

4. Az egész Vörös Hadseregnek – érje el azt, hogy 1942 a német fasiszta haderők végleges szétzúzásának és a szovjet föld hitlerista gazemberektől való felszabadításának éve legyen!"

Sztálin elvtárs ugyanúgy, mint a Vörös Hadsereg harcosaihoz, mihozzánk, partizánokhoz is felhívást intézett:

„5. A partizánoknak – fokozzák a partizánháborút a német területrablók mögöttes területén, rombolják az ellenség híradó és közlekedési eszközeit, pusztítsák az ellenség parancsnokságait és hadfelszerelését, ne sajnálják a töltényt hazánk leigázói ellen!

A nagy Lenin legyőzhetetlen lobogója alatt – előre a győzelemig!"

A partizánháború az ellenség szétzúzását célzó általános terv része lett.

Ahogy Matvejev elvtárs a brjanszki erdőbe, ugyanúgy más pártvezetők és -szervezők százai más olyan csapatokhoz juttatták el a parancsokat, amelyek – az Északi-Jeges-tengertől egészen Kubánig – az ellenség hátában tevékenykedtek. A partizáncsapatok parancsnokai és harcosai figyelmesen tanulmányozták őket, és mi is velük ellenőriztük harci utunkat, mint egy iránytűvel, amelyet a bolsevik párt adott a kezünkbe.

Kovpak azt a harci feladatot kapta Sztálintól és Vorosilovtól, hogy hajtson végre új portyát. Kovpak később nemegyszer beszélt nekünk erről a találkozásról. Elbeszélése, amelynek csak a hanglejtése változott, de mindig hű és pontos volt, mintegy szétnyitotta az erdőt, és elvitt bennünket abba a kremli dolgozószobába. Amikor pedig az elbeszélő a búcsú jelenetéhez ért, azt mondta valamelyik hallgatójának:

– Add csak ide a kezed!... Így, én már elmentem az ajtóig, mindenről beszéltünk Sztálin elvtárssal, de ő, érted, felállt az asztalától, és odahívott magához. „No, hát jó egészséget, Kovpak" – és sikert kívánt mindannyiunknak. Aztán még egyszer felnevetett, és megragadta a kezemet, érted... És hangosan azt mondta: „Melegen üdvözlöm a partizánokat." És úgy megszorította a kezemet, hogy majdnem felkiáltottam. Tyű, legények, micsoda erős keze van Sztálin elvtársnak!

Emlékszem, hogy ragyogott a szeme ez alatt az elbeszélés alatt. Szemenyisztijnek és Vologya Sisovnak, a két tizennégy éves partizánnak.

A felderítőszázadban nagyon megtetszett nekem a remekül lovagló, értelmes, élénk, szénfekete szemű, megfontolt szavú, határozott, tizennégy éves fiú. A felderítők csak apai és keresztnevén szólították: „Mihail Kuzmics". Később megtudtam a vezetéknevét: Szemenyisztij. A putyivli járásból származott, és önként állt be a csapatba. Apja nem volt, a nagybátyját felakasztották a németek. Ő lett a legidősebb a családban, az anyja őt tartotta a gazdának. Amikor Kovpak elvonult a falujuk mellett, a fiú kijelentette anyjának, hogy beáll partizánnak. Az anyja először lebeszélte, de a partizánok hosszabb ideig maradtak abban a kerületben, úgyhogy néhány nap múlva a fiú mégis elszánta magát: csak beáll. Hajnalban titokban kilopódzott a házból. Az anyja a kertek alatt érte utol. A nyakába borult, sírva fakadt, úgy könyörgött neki, hogy ne hagyja ott a kisgyerekekkel. A fiú habozott, aztán makacsul megrázta a fejét:

– Nem, ne akarjon lebeszélni, mama, elmegyek.

Óvatosan kiszabadította magát anyja öleléséből – aki az út menti fűre rogyott – és továbbment az úton. Az anyja újra utolérte. Szemrehányást tett a fiának:

– Hát ezért szültelek? – siránkozott. – Elhagyod a szülőanyádat, pedig új csizmát csináltattam neked, mint a legidősebbnek... Gondoltam, te leszel a gazda.

A fiú csodálkozva megállt. Eddig soha nem hallott az anyjától szemrehányó szavakat – csendben, békességben éltek.

– No, mit mereszted a szemedet? – kiáltotta az anyja, durvasággal leplezte zavarát. – Felvetted az új csizmát, hát azt hiszed, te vagy az úr a háznál? Mindjárt fogok egy pálcát, akkor majd tisztelni fogod anyádat.

A fiú indulatosan leült az úton, gyorsan lehúzta a csizmáját, egy másodpercig a kezében tartotta, ránézett, aztán földhöz vágta:

– Vigye a csizmáját, nem kell nekem. Isten áldja! – szólt, és gyorsan elindult az úton.

Anyja zavartan nézett utána, és ijedten hebegte:

– Misenyka! Hova mégy? Csak úgy kicsúszott a számon bosszúságomban. Fogd hát a csizmát, nem sajnálom tőled. Ha egyszer így kell lenni.

De a fiú elment... Mezítláb jutott el a partizánokhoz. Felderítő lett, harcos, merész lovaskatona, és Kovpakkal bejárta egész Ukrajnát – Putyivltól a Kárpátokig.

Később láttam azt a csizmát, amelyet otthon hagyott. Az anyja féltve őrizte a ládában, várta haza legidősebb gyermekét a háborúból. Én az ő korában pásztor voltam falun, és tudtam, mit jelent falusi legénynek egy pár új csizma.

Miután Rudnyev elmondta nekem, hogyan került a csapatba Szemenyisztij, én is Mihail Kuzmicsnak szólítottam.

A Kovpak csapatában töltött első napjaim egybeestek az új portya előkészületeivel. Ilyen portya még nem volt a történelemben. Több mint száz évvel ezelőtt Riego spanyol tábornok, a gerilláknak, a spanyol partizánoknak a vezetője két portyát tett Dél-Spanyolországban. Mindkettő csak néhány napig tartott, és 200–300 kilométerre terjedt ki.

Az 1812-es honvédő háború híres partizánjának, Gyenyisz Davidovnak portyája a napóleoni hadsereg hátában nagyobb volt – körülbelül 800 kilométer. Szmolenszk környékéről erdős vidéken át Grodnóig vonult.

A feladat szerint sztyeppeken és utakon át kellett vonulnunk

Orjol környékéről Nyugat-Ukrajna határaihoz, erőszakos átkelést hajtani végre a Gyesznán, a Dnyeperen, a Pripjatyon és még számtalan kis folyón, vasúton és országúton, eljutni Ukrajna északkeleti határától nyugati határáig, azaz olyan távolságra, amely körülbelül akkora, mint Portugália, Spanyolország és Olaszország együttvéve.

A portyára való felkészülés ideje alatt lelkiismeretesen teljesítettem tanulói kötelezettségeimet. 1942 őszén igen szép idő járt. Az erdő teleszórta a partizánok sátrait bíborvörös és világossárga levelekkel. Megjöttek az első őszi esők, az esték melegek voltak, de reggelenként egy kissé fagyott. Hosszú órákat üldögéltünk tűznél. Rudnyev minden este körbejárta a tábortüzeket, beszélgetett a harcosokkal, a parancsnokokkal. Akkor én még nem értettem teljesen a partizánnép és vezetői életének bonyolult mechanizmusát. Minden szokatlan és gyakran érthetetlenül egyszerű volt, mint amilyen egyszerű maga az emberi élet.

Itt, a tábortüzeknél, pátosz és beszédek nélkül, néha csak odavetett tréfás szóval folyt a komoly, igazi előkészítő munka.

Kovpak kiosztotta az embereknek a géppisztolytöltényeket, gondoskodott az élelmezésről, a ruházatról. Ugyanezzel foglalkozott Rudnyev is, de ő amellett – mint egy nagyszerű ember-dinamógép – feltöltötte az embereket erkölcsi és lelki energiával. A konkrét célokat, például útvonalat konspirációs okokból nem fedhettük fel.

Az emberi fegyelem – a katonai, az állami és a pártfegyelem – minden formájában van némi kényszer, az egyikben nagyobb, a másikban kisebb, de feltétlenül van. Csak az ellenség hátában, a partizáncsapatban létezik egyetlen fajtája a fegyelemnek – az a fegyelem, amely a parancsnok tekintélyén alapszik.

Az őszi partizántábor zúgott, mint a méhkas: patkolták a lovakat, az elkorhadt részeket eldobva, javították a szekereket, egyik kis ládát a másik mellé téve felrakták a holmikat, rongygyal körültekertek minden csavart a keréken. Kovpak apó jár-

kált a szekerek között, bottal megütögette a kerekeket, néha oldalba vágta a kocsist:

– No, csak partizán módra, hogy semmi ne kattogjon, semmi ne csörömpöljön, csak halk suhogás szálljon végig Ukrajnán! – Aztán jelentőségteljesen felemelte az ujját, és megkérdezte a kocsist: – Megértetted? – Bátorítóan rámosolygott, aztán továbbment.

A kocsis, egy idősebb, zaporozsjei bajuszú bátyó, tekintetével kísérte az öregembert, és elragadtatva mondta:

– Ez ám a koponya...

És amikor Kovpak olyan két óra múltán, az egész tábort körbejárva visszatért, a kocsis ott állt a szekér mellett, kihúzta magát, és majd felfalta szemével a parancsnokot.

– Nos?... – kérdezte Kovpak mellékesen.

– Olyan a kocsi, mint egy repülőgép – mondta katonásan a szekerész. – Nem kattog, nem zörög, úgy repül, mint a madár...

Kovpak elégedetten ment a törzshöz.

Esténként daloltak. Kovpak, Rudnyev, Mirosnyicsenko, Télapó, Bazima és mások összegyűltek a törzsnél a tábortüzek mellett, ahol tuskókra deszkákat raktak padok gyanánt. Ezeket a műkedvelő esteket a „Szakállasok karának" nevezték. Ezeken az estéken – egészen komolyan – megszámoztak és nyilvántartásba vettek minden partizánszakállat. Mindegyiknek a leborotválásra ki volt jelölve egy város. Ezek a városok ebben az időben mind mélyen a német hátországban voltak. Kurocskinnak Harkov elfoglalásakor kellett leborotválnia a szakállát, Bazimának – Kijevben, Télapónak – Putyivlban. Én Berlint választottam.

A tőlünk százméternyire lobogó tábortűznél felderítők gyűltek össze. A felderítésben volt egy bámulatos emlékezőtehetségű legény, Kovaljov, a politikai tiszt. Minden este – hétnyolc óra tájt – csendes és nyugodt hangon emlékezetből elkezdte mesélni nekünk, szinte szóról szóra, azokat a könyveket, amelyeket olvasott; ezek az elbeszélések gyakran hajnalig

tartottak. Kezdetben ezek tárcák voltak az Izvesztyija negyedik oldaláról, aztán Csehov elbeszélései, majd olyan szerzők művei, akiket nem ismertem.

Egy este a Karenina Annát kezdte mesélni. Berezsnoj géppisztolyos és Gorkunov felderítő tátott szájjal hallgatta az egyenletesen mormoló hangot. Szél zúgott a luçfenyők és a kőrisfák csúcsai között, hulltak a levelek. Ilja Krasznokutszkij, Knyaz, Namaljovannij, Mudrij és Szemenyisztij, ezek a bátor emberek lélegzetüket visszafojtva, átélték a brjanszki erdőben azt, amit Lev Nyikolajevics Tolsztoj szereplői annak idején átéltek.

Irodalmi estjeinkre a partizánok legfürgébb, legfiatalabb és legtevékenyebb képviselői gyűltek össze.

Különösen megszerette ezeket a harmadik század.

A Karpenko szakaszvezető vezetése alatt álló harmadik géppisztolyosszázad megérdemli, hogy beszéljünk róla. Karpenko szakaszvezető, miközben felderítői feladatát teljesítette, egy csoport felderítővel 1941 augusztusában lemaradt katonacsapatától. Karpenko Rogyimcev dandárjának volt a felderítője, azé a dandáré, amely 1941 szeptemberében a goloszejevi erdőben kegyetlen, döntő csapást mért az első vonalban haladó SS-hadosztályokra, amelyek áttörtek Kijev felé. Az SS-ek motorkerékpárokon, gépkocsikon és kisebb harckocsikon száguldottak, azt gondolták, hogy egy lendülettel berohannak a Krescsatyikra. De a goloszejevi erdőnél Rogyimcev légi deszantcsapatai fogadták őket. Két álló nap folyt az ádáz harc. A németek lélektani támadáshoz folyamodtak. A rohamok kifulladtak, aztán újra és újra megismétlődtek, amíg az egész erdőt és a környékét szinte teljesen el nem borították a német holttestek.

Ugyancsak 1941 szeptemberében a vorozsbai és a konotopi kerületben, ahová a német csapatok betörtek, Karpenkót és Cimbalt, Rogyimcev dandárjának szakaszvezetőit, tíz-tizenöt emberből álló felderítő csoporttal, amely mélyen beékelődött az ellenség állásaiba, elvágták a csapatuktól. Kimerültek az

álmatlan éjszakáktól és az éjjeli lovasjárőrökkel való összecsapásoktól; bementek az erdőbe. Úgy döntöttek, hogy egy-két napot pihennek, aztán áttörnek a csapatukhoz. Úgy látszott, hogy a front messze keletre távolodott, és hosszú, szívós küzdelemmel kell áttörni. Némelyik harcosnak remegett a térde; az emberek, nyugtalanságukat közönnyel leplezve, néha azt kérdezték Karpenkótól:

– Fegya, hátha nem jutunk át, hátha a német minden utat elfoglalt? Mert azon túl, testvér, nincs erdő – csak a puszta sztyeppek.

Fegya hallgatott egy darabig, mérlegelte a helyzetet. A szomszédos falvak parasztjaitól hallott arról, hogy valahol itt a közelben már működnek partizánok. A távoli villámláshoz hasonló rövid lövöldözések, amelyek éjszakánként néha kirobbantak, megerősítették ezt. A német híradósok és szállászcsinálók, akik azelőtt bátran járkáltak egyesével a félreeső utakon is, most igyekeztek gyorsabban átszáguldani a szűk helyeken, és óvatosan körülnézegetve, csoportosan haladtak.

Néhány gépkocsi aknán váratlanul felrobbant a Putyivlból Konotopba vezető úton, ott, ahol nemrég haladt el a hitleristák gépesített hadosztálya. Világos volt, hogy az aknák frissek, és valaki Karpenko és Cimbal közelében, óvatosan álcázva magát, leplezve nevét és tartózkodási helyét, dacol az ellenséggel.

Ez felkeltette Karpenko érdeklődését, mert tapasztalt felderítő volt, már többször járt a németek közvetlen front mögötti területén, akik akkor, az első siker mámorában, hebehurgyán támadtak. Látott lehetőséget a partizánharcra, és maga is fontolgatta, hogy bátor emberek mit tudnának tenni az ellenség hátában. Karpenko harcosai az erdőben tartózkodásuk második vagy harmadik napján hallottak a helyi lakosoktól egy furcsa nevet: Kovpak. Egy asszony bizalmasan közölte, hogy Kovpak a múlt éjszaka betért hozzá, megivott egy köcsög tejet, és különféle kolhozügyről kérdezősködött. Karpenko semmi mást nem tudott meg tőle. Másutt tudomást

szerzett arról, hogy a németek, a partizánok vakmerő támadásai miatt feldühödve elhatározták, hogy elpusztítják őket, és erre a hóhérmunkára akadtak segítőtársaik. A kolhozparasztok burkolt célzást tettek Cimbal és Karpenko harcosainak, hogy vigyázatosan viselkedjenek az erdőben, és különösen óvakodjanak az öreg erdőkerülőtől, aki volt a német csendőrségen Putyivlban, kapott a gestapósoktól jó kétcsövű fegyvert, és gyakran bejárt a csendőrségre, mintha erdészeti ügyeit intézné.

Az ilyen szomszéd veszélyes volt Karpenkóra abban a helyzetben. A fiúk elhatározták, hogy kinyomozzák, csakugyan gyanús-e az öreg, keményen kordában tartják, ha pedig ez nem sikerül, egyszerűen eltávolítják az útból. Egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a front mögötti területen való felderítői tevékenység elhúzódik, és a légi deszantosok mintegy tréfából, egyre gyakrabban partizánoknak kezdték nevezni magukat.

Karpenko, ahogy egyszer, az erdei ösvények kereszteződésének közelében, pihenőre elhelyezkedett egy erdei tisztáson, meglátta egy öregember alakját, ahogy kampósbottal megy az ösvényen. Egyedül volt; fesztelenül és bátran viselkedett az erdőben. Egy öreg ragadozó állathoz hasonlított, amint megy a zsákmánya nyomán. Az öregember néha megállt, figyelmesen nézegette az ösvényt, megfogta a fák ágait, amelyeknek leveleit már megsárgította az ősz, megvizsgálta őket, aztán előrenyújtotta a fejét, beleszimatolt az erdei levegőbe, és továbbment.

Karpenko, némán a fűhöz lapulva, figyelte. Amikor az öregember elment mellette, és háta eltűnt a fák mögött, felemelkedett, és határozottan így szólt:

– Mindenki maradjon a helyén, Cimbal és Namaljovannij jöjjön utánam.

A legények mindjárt megértették a vezetőjüket:

– No nézd csak, szaglászik a vén ördög! El kell tenni láb alól, parancsnok elvtárs, meg fogja keseríteni az életünket.

– Magam is tudom – válaszolta Karpenko.

Géppisztolyát odaadta szomszédjának, pisztolyát kihúzta a

táskájából, és zsebbe dugta. Még egyszer azt mondta Cimbalnak és Namaljovannijnak, hogy „utánam", aztán gyorsan megindult a füvön, hogy utolérje az öreget. Mindjárt a kanyar után megpillantották a hátát. Az öregember lassan és elgondolkodva ment az ösvényen. Karpenko meggyorsította lépteit, és ahogy utolérte az erdőkerülőt, zsebébe dugta a kezét, mikor látta, hogy az öreg kissé hátrafordítja a fejét, és észreveszi. De az erdőkerülő kiegyenesedett, és újra ment lassan tovább, mintha semmit nem vett volna észre. „Ravasz a vén róka, jaj, de ravasz – gondolta magában Karpenko, és megszaporázta lépteit. – De most nem szöksz meg tőlem."

Már majdnem teljesen beérték az öreget, néhány méter távolságra lépésben mentek mögötte. Mentek még egy keveset, aztán az öreg hirtelen megfordult, megállt, és farkasszemet nézett a három harcossal. Azok közelebb mentek – Karpenko egyenesen, Cimbal és Namaljovannij – oldalvást. Az öregember nyugodtan nézett rájuk, ősz szakálla nem remegett, csak jobb kezének furcsán begörbített két ujja rándult meg néha önkéntelen mozdulattal.*

– No, mit akartok tőlem, legények? – kérdezte az öreg, és igyekezett mosolyogni. – Az ember sarkába szegődtök, mintha lány volnék. – És barátságosan lépett egyet előre.

Karpenko újra a zsebébe dugta a kezét.

– Éppen téged akarunk. – Intett fejével a legényeknek, és azok körülfogták az öregembert. Az öreg rájuk nézett.

– Aha, szóval bekerítés! Tehát elmenekülni sem tudok tőletek.

Karpenko kihúzta a zsebéből a pisztolyt, és az öregember orra alá dugta.

– No, hát nem érünk rá sokáig diskurálni veled, ne csűrdcsavard, mondd meg, mit keresel az erdőben? Ki után kém-

* Ezt az egész jelenetet a három partizán: Karpenko, Cimbal és Namaljovannij elbeszélése nyomán írtam le.

kedsz ezeken az ösvényeken, miért szaglászol itt össze-vissza ilyen háborús időben?

Az öregember elmosolyodott.

– Ez a dolgunk nekünk, erdei embereknek.

– Mit kell ennyit társalogni vele?! – kiáltott fel Cimbal. – Egy golyót belé, Fegya, és kész.

– Kém ez, nyilvánvalóan kém – mondta meggyőződéssel Namaljovannij. – Végezz vele, Fegya.

– Hallgassatok! – kiáltott rájuk Karpenko. – Ne zavarjatok, kihallgatom, nem látjátok? Beszélj hát! – Újra közelebb dugta a pisztolyt az öregember orrához.

– Vedd el az orrom alól ezt a vacakot, nekem is van ilyen – s az öregember kihúzott a zsebéből egy apró pisztolyt. – Lövésre pedig ne is gondoljatok – tette hozzá –, mindjárt fütytyentek a legényeimnek, és akkor még nyomotok sem marad. – Aztán magából kikelve ordítani kezdett, hogy visszhangzott az egész erdő: – Húzódjatok három lépésre tőlem! Ki előtt hadonászol a pisztollyal? Én a polgárháború partizánja vagyok. Két György-keresztet kaptam, amikor te még az asztal alatt mászkáltál, te taknyos!

Az öregember nagyon felindult. A fiúk érdeklődéssel figyelték, de a gyűrűből nem engedték ki.

– Ne játszd a bolondot, papa, beszélj inkább értelmesen – mondta Namaljovannij. – Mit keresel az erdőben?

– Mit keresek az erdőben? – háborodott fel az öregember. – Jól kinőttél a sárból, de okos apának buta fia lett. Hát ítéld meg magad, mit kereshetnek az emberek ilyenkor az erdőben. Tudod, ki vagyok én? – fordult Karpenkóhoz. – Most mindjárt megmondom neked, ki vagyok – és az orra alá dugta a játékpisztolyt. – Egy partizáncsapat parancsnoka vagyok.

A fiúk békítően azt mondták:

– Hát ezt mindjárt megmondhattad volna, azt gondoltuk... egyedül járkál itt az erdőkerülő, kémkedik a partizánok után.

– No, nézd csak – válaszolta az öregember, szintén áttérve a fegyvernyugvásra. – Tehát nálatok is működik felderítés?

– Várj csak – kapott észbe Cimbal. – Hol vannak a csapatod partizánjai, parancsnok? Miért járkálsz mindig egyedül?

Az öregember gondolkodott, turkálta a sarkával a földet, aztán elgondolkozva kérdezte vissza:

– A csapat?... Ti lesztek az én csapatom... a partizáncsapatom – tette hozzá.

Karpenko füttyentett.

– No jól van, öreg, gyerünk a fiúkhoz, ott majd tisztázzuk a dolgot. Partizánparancsnoknak egyelőre nem ismerlek el. Megvizsgálom az ügyet, és ha nem vagy áruló, akkor élj, taposd a földet, eredj a fenébe.

– Nem ismer el parancsnoknak! – dohogott az öregember, ahogy Karpenko mögött haladt. – Láttak már ilyen tejfölösszájút? Nem ismer el! És ha a párt nevezett ki, akkor sem fogsz elismerni, mi?

– Jól van, jól van, ne dohogj, majd tisztázzuk – mondta Cimbal, és békülékenyen meglökte az öregembert.

Odamentek a fák alá telepedett harcosokhoz, és kezdték tisztázni a dolgot...

A putyivli partizáncsapat parancsnokával, a putyivli városi szovjet elnökével kellemetlen eset történt. A csapatot még a németek bejövetele előtt szervezték. Az erdőben raktárakat helyeztek el. De a németek előbb jöttek, mint ahogy várták őket. Kovpak az utolsó pillanatig a városi szovjetben maradt. Szervezte a földalatti partizánmozgalmat, és utolsóként hagyta el a várost, abban a pillanatban, amikor a város központjában – ahol a gondos elnök emlékművet emelt Leninnek – már német harckocsik álltak. A csapat parancsnoka elment az erdőbe, de ott nem talált csapatot. Sok napot töltött az erdőben egyedül, igyekezett rábukkanni valamelyik partizánjára. A raktárak pontos elhelyezését nem ismerte, mivel ezzel a feladattal Korenyev, egy öreg partizán foglalkozott.

Karpenko és Cimbal egyelőre nem ismerték el parancsnoknak, de miután meggyőződtek az öregember tapasztaltságáról, hittek neki.

Néhány nap múlva elvergődött hozzájuk Korenyev. Fehér szakáll nőtte be az arcát, úgyhogy a fiatal harcosok sajnálkozva azt mondták:

– Ugyan, hogy harcolhatna, hiszen csak fenyőfa-ünnepre illene: valóságos Télapó. – Ez a gúnynév rajta is maradt Korenyeven egész idő alatt.

A háború egy keltetőház igazgatói tisztségében találta Korenyevet. Ezrével keltette a csibéket, százával osztotta szét őket a kerület kolnozai közt, és nem is gondolt arra, hogy ilyen gyorsan ott kell hagynia ezt a békés foglalkozást.

Télapó megmutatta a legényeknek a raktárak elhelyezését, ezekben sonkával és cukorban főtt gyümölccsel töltött hordók voltak. A fiúk fokozatosan meggyőződtek arról, hogy Kovpak csakugyan partizánparancsnok. Korenyev néhány éjszakán át járkált faluról falura, és hamarosan együtt is volt a csapat.

Huszonnyolcan voltak, puskával felfegyverezve. Egy emberre harminc töltény és néhány gránát jutott. Karpenko harcosai eleinte elkülönültek tőlük, nem volt kedvükre a civil bagázs. De közülük soknak a partizánmúltja és néhányuk elbeszélése a polgárháborúról, bizalmat ébresztett. Az újdonsült partizánok kezdtek felderítésre járni éjszakánként, kikúsztak az útra, amelyen német gépkocsik jöttek-mentek. El kellett kezdeni a működést, de hogy mivel kezdjék – senki nem tudta pontosan.

Akkor Karpenkónak eszébe jutott az a néhány gépkocsi, amelyek felrobbanva hevertek az úton. Beszélt erről Kovpaknak. Keresni kezdték ezeknek a vállalkozásoknak a végrehajtóját. És akkor az egyik összekötőnő, aki brigádvezető volt a helyi kolhozban, és hetenként kétszer eljárt Kovpakhoz, furcsa históriát mesélt.

Sarpovka faluban meghúzódott egy legényke, aki a bekerítésben maradt. A falu közelében volt egy aknamező, amelyre néha rátévedtek a kolhozparasztok tehenei, és a levegőbe repültek. A fiatal harcos, akinek a nevét senki nem tudta, egyszer egy ilyen eset után kiment a mezőre, óvatosan átvizsgálta,

aztán ügyesen eltávolított egy aknát, kiszerelte és félretette. A parasztok megörültek:

– Talán megegyezhetnénk veled, legény, ezeknek az aknáknak a dolgában?

– Miért ne? Lehet!

Megegyeztek néhány pud lisztben.

Az „aknász" híre hamarosan elterjedt a szomszédos falvakban is, ahol szintén voltak aknamezők. Az aknász kezdett megbízásokat vállalni, és megállapította a normát: öt pud gabona minden aknátlanított parcelláért.

Amikor az összekötőnő ezt elmesélte Kovpaknak, az öreg magához hívatta Karpenkót. Összesúgtak, aztán éjszaka felderítőket rendeltek ki, azzal a feladattal, hogy csempésszék ki a faluból az „aknászt". Hajnalban odavezették a csapathoz. A fiatal legényke – ránézésre tizennyolc éves lehetett, pisze orrú, naiv gyermekszemű – kíváncsian nézegetett körül; először látott ilyen sörtével benőtt erdei embereket. Kovpak azt ajánlotta neki, hogy maradjon ott a partizánok között; erre a legényke vidáman ezt válaszolta:

– Nagyapó, én előbb lettem partizán, mint ti. Én magányos partizán vagyok. Hat felrobbantott német autó terheli a lelkiismeretemet.

– Miféle partizán vagy? – mondta Kovpak. – Te spekuláns vagy! A parasztoktól minden aknamezőért öt pud gabonát kérsz.

– Az nappal van, azért, mert aknátlanítok, amikor viszont az utat aknásítom, azért semmit se kérek. Pedig amiatt még a fejemet is elveszíthetem. Ez, öreg barátom, ingyenes... És még azt mondod – spekuláns.

Kovpak békítően válaszolt:

– No, jól van, ne sértődj meg, én sem sértődök meg. Azt mondod, előbb lettél partizán, mint én, de én, barátom, még Csapajevvel együtt harcoltam. Nem gondolod, hogy sértő egy ilyen taknyostól, mint te, efféle szavakat hallani.

A legényke eltátotta a száját a csodálkozástól.

– Hát hogyha Csapajevvel... – dünnyögte zavartan.

– Vedd a parancsnokságod alá, Karpenko – nevetett fel Kovpak.

Karpenko csoportja erre az időre megnövekedett. Ide küldtek minden tényleges katonát, aki a csapatba jött. Karpenko az új embereket tréfából elkeresztelte, gúnynevet talált ki nekik. Ezek rendszerint olyan találóak voltak, hogy mindjárt „ráragadtak" az újoncra, és az illetőt csak ezen a partizán gúnynéven ismerték a csapatban.

A fiatal legénykének a „Víziaknász" gúnynevet adták. A csapatban nem is tudta senki, hogyan hívják a pisze orrú orosz legényt, Kovpak első aknász partizánját, de a „Víziaknászt" két-három éven át a partizánok ezrei ismerték – a brjanszki erdő, Csernyigov, Poleszje környékének parasztjai. Ügyes kezétől sok német gépkocsi, páncélos repült a levegőbe, aztán vonatok kezdtek kisiklani. A legényke pedig, miközben orrát szívta, előkaparta az aknákat, összehordta a fel nem robbant lövedékeket, kiöntötte belőlük a robbanóanyagot, és aknákat helyezett el az utakon.

Karpenko harmadik századában sok jellegzetes alak volt. A „Víziaknászon" kívül is akadtak bőven remek gúnynevek a csapatban – „Mudrij", „Knyaz", „Namaljovannij", „Uslij", „Batyko", „Spingalet" és mások.* Csak Karpenkónak nem volt a században gúnyneve, de őt sem hívta senki sem a keresztnevén, sem a vezetéknevén. A harcosok egyszerűen Karpónak hívták. Ennek a parancsnoknak a tekintélye rendkívül nagy volt a században és az egész csapatban is. Kovpak és Rudnyev után a legnagyobb tiszteletnek örvendő partizán Karpenko, a harmadik géppisztolyos század parancsnoka volt.

Karpenko a háború előtt traktorosként dolgozott. Egyik traktorostársa részegség miatt verekedés közben megölt valakit. Karpenko legényember volt, a társának pedig felesége és

* Mudrij – Bölcs; Knyaz – Herceg; Namaljovannij – Maszatos; Uslij – Csavargó; Batyko – Tata; Spingalet – Retesz.

két gyermeke. A gyilkost el kellett ítélni, a feleség összetört, sírt, a férj pedig, aki részegen követte el a bűnt, teljesen elcsüggedt, és nem tudta, mit tegyen. Karpenko egyszer sokáig beszélt ezzel a traktorossal a mezei szálláson. Aztán elment a bíróságra, és bejelentette a bíráknak, hogy ő ölte meg azt az embert. Karpenko magára vállalta a társa bűnét, önként elment helyette a börtönbe; tíz évet kapott. Javító munkatáborba került. Két év múlva, példás munkájáért, kiszabadult, és a hadseregben a légi deszantegységekhez került.

Ilyen volt Karpenko, ez a különös, idealista álmodozó, aki a név nélküli, de merész szívű emberekből álló harmadik századot vezette.

Hát ezek – Mudrij, Knyaz, Namaljovannij, Batyko, Spingalet és a többiek – voltak partizánklubunk állandó látogatói, a felderítőszázad tábortüzénél, 1942 szeptemberének emlékezetes napjaiban, amikor portyára készültünk a Dnyeper jobb partjára.

Megint eleredtek az esők. Az utakat őszi latyak borította. Kovpak elhatározta, hogy díszszemlét tart.

Az erdő sűrűjén keresztül, széldöntötte fákon, gödrökön át vánszorgott a gyalogság, vonultak az ágyúk, haladt a szekérsor. Kovpak kiáltotta az üdvözleteket a századoknak. A „díszemelvényről" mindjárt szidta is ezt vagy azt az észrevett hibák miatt. Világos volt, hogy holnap-holnapután útra kelünk.

1942-nek ugyancsak ezekben az őszi napjaiban, amikor megérkeztem Kovpakhoz Sztaraja Guta körzetébe, a partizántáborhoz áttört harminchat hadifogoly, akik Konotopból szöktek meg. Én észak felől, Brjanszk környékéről érkeztem Kovpakhoz, átutaztam az egész brjanszki partizánterületen, ők pedig a délnyugati sztyeppes körzetek felől.

Kovpak nem hatolt be a brjanszki erdő mélyére. Az erdő legdélibb szegélyén helyezkedett el, miután áttörte a partizánterület körüli ellenséges blokádot, amelyet két magyar hadosztály helyőrségei és őrcsapatai leptek el.

Az a harminchat hadifogoly, akik megszöktek a táborból,

még a szumi területen, Konotop mellett Kovpak nyomára bukkantak, de nem tudták utolérni, így hát utána indultak a brjanszki erdőbe. Többnyire parancsnoki állományúak voltak, akik Kovpak egységének további tevékenységében nagy szerepet játszottak.

A csoportot Anyiszimov tüzér, egy éles hangú, gyors mozgású, magas, karcsú, vörhenyes legény vezette. Ő szervezte meg a szökést a koncentrációs táborból, és térkép, iránytű nélkül átvezette bajtársait a német front mögötti terület minden akadályán. Konotop mellett az erdőben találkoztak Kovpak felderítőivel. A felderítő csoportot Berszenyev vezette. Egy éjszaka szemtől szembe összefutottak az úton, és ellenségnek vélték egymást. A dolog néhány lövéssel végződött; senki nem sebesült meg. Hamarosan megtalálták a közös nyelvet, és immár Berszenyev vezetésével mentek a brjanszki erdőbe.

Kitűnt közülük David Bakradze, a magas, széles vállú grúz. Mérnök volt, de a hadseregben szakaszvezetőként szolgált a tüzérségnél.

Kovpak, miután hamarosan két ezredágyút kapott, amelyeket a Nagy Földről küldtek neki repülőgéppel, a tüzérség parancsnokává Anyiszimov őrnagyot nevezte ki; Bakradze az első időben lövegparancsnok volt. Hosszú, lassú léptekkel járkált; Rudnyev, a politikai biztos elragadtatással nézte széles vállát, domború mellkasát, és megveregette a vállát:

– Nos, David, megismerkedtél a németekkel?

– Igen – válaszolta Bakradze –, ismeretségünknek egy egész életre nyoma maradt – és kitátotta a száját, mutatva az állkapcsát, amelyből az egyik oldalon minden fogát kiverték. – Székkel ütött szájba a német.

– De miért? – kérdezte Rudnyev.

– Azt magam sem tudom, rosszul értem a nyelvüket...

A fogságból megszökött embereket, akik belekóstoltak a fasiszta „kultúrába", örömmel fogadták a partizánok, mert az az ember, aki volt német fogságban, másodszor sohasem adta

meg élve magát. Ezek az emberek harcoltak az utolsó töltényükig és az utolsó leheletükig.

Előttem, aki még újonc voltam, a küszöbön álló dolgokat a romantikus ismeretlenség fátyola fedte. A tapasztalt emberek egyre gyakrabban emlegették a múltat, és megsejtették az eljövendő dolgokat, egyszóval – mindenki türelmetlenül várta a jelet. Csak mielőbb törjünk ki az erdőből.

10

Végre elindultunk. Naplemente előtt felsorakozott az oszlop: áthaladtunk Sztaraja Guta falun, amelynek lakói már összeszoktak velünk.

Nyugat felé mentünk. Átvonultunk a falvakkal határos erdőkön; ezeket a falvakat magyarok foglalták el, és körülzárták a partizánterületet; áthaladtunk a „senki földjén", amelyet az ellenség aláaknázott, mérnökeink pedig aknátlanítottak, és odaértünk Veszjolij faluhoz. Megálltunk, vártuk a felderítőket. A szekérsor felzárkózott, az emberek a pihenő alatt csoportokba verődtek, csendes beszélgetés, visszafojtott nevetés hallatszott, aztán gyors árnyként elhaladt az út szélén Kovpak és a politikai biztos. Kovpak minden századhoz odament.

– Az ellenség ötszáz méterre van balra. Kérlek benneteket, fiúk, ne zajongjatok. Kérlek benneteket, fiúk, ne háborgassuk őket.

Újra megindult az oszlop. Még tíz kilométert haladtunk az éjszakai sötétségben. Az oszlop éle elakadt egy falu miatt. Bementem egy házba a felderítőkkel, és Gorkunovval együtt a térkép fölé hajoltam. Vidáman és örvendezve hamarosan bejött hozzánk Rudnyev.

– Hát ezt soha nem vártam volna, mélyen alszanak a magyarok...

Odajött hozzám, mindkét kezével megfogta a vállam, és azt mondta:

– No, te akadémikus, most kiértünk a hadműveleti térségre. Most aztán – szabad a pálya, te partizánlélek!

Vaszja Vojcehovics, a törzsfőnök helyettese – a „bajuszos gépírónő", akinek látása meghökkentett, amikor először jártam Kovpak csapatánál – a ló nyakára dőlve aludt. Vaszja nyilvánvalóan előresietett, aztán, a parancsnokot várva, elaludt: amíg az oszlop éle elér a parancsnok kocsijáig, fél órát kell várni. Alakja kiemelkedett az égbolt hátteréből, és nekem egy pillanatra úgy tetszett, hogy ez nem az 1942-es év, nem az Orjol környéke. Ilyenek lehettek azok a zaporozsjei kozákok, akik a Krími Birodalomba betörtek, vagy akik a Dnyeper menti területek ellen hajtottak végre rajtaütéseket. Szagajdacsnij és Krivonosz árnyai tűntek fel Ukrajna sztyeppein.

„Hogy lehet aludni ilyen éjszakán?" – gondoltam.

A portya első és néhány következő éjszakája a szakadatlan felfedezések és meglepetések ideje volt. A valóság sokkal egyszerűbbnek bizonyult, mint ahogy addig elképzeltem. A brjanszki erdőbeli csapatoknál való tartózkodásom gyér tapasztalatai, majd a Kovpak-csapat régi tagjainak elbeszélései alapján azt vártam, hogy a portya első napjai tele lesznek szüntelen harcokkal és a tömeges hősiesség megnyilvánulásaival. Valójában ez egyáltalán nem így volt: éjszakánként csendesen, zajtalanul haladtunk, hajnalban pedig pihenőre helyezkedtünk el az erdőben. A pihenőt néha megszakították őrcsapataink apró csetepatéi a rendőrséggel, vagy eltévedt és velünk váratlanul összetalálkozó gépkocsikkal, szekerekkel, vagy a front mögötti területen levő magányos németekkel. Ezek mind nyomtalanul eltűntek, és ezzel bizonyára meghökkentették a német vezetőséget.

Az éjjeli meneteléseket – eleinte kisebbek voltak, hogy az emberek és a lovak megszokják –, majd a nappali pihenőket csak a tábori partizánélet apró eseményei tették változatossá.

A legelső éjszaka a felderítőegységgel, amelynek el kellett foglalnia egy falut, ahol rendőrőrszemek voltak, előresiettem, hogy valamilyen harci élményt keressek. Kiderült, hogy a falu-

ban nincs rendőrőrszem, de a lakosság panaszkodott a bírónak, a németek bábjának a piszkálódásaira. A bírónak még volt ideje megszökni, de azért szép fakó lovát, amelyről saját kezűleg törtem le a vasbéklyót, kivezettem a németbérenc istállójából, és a további menetelések során útitársam lett.

A fák között tértünk pihenőre, egy nyírfa alatt, amely ekkorra már elhullatta lombjának nagy részét; a szállászcsináló, hogy hangsúlyozza a táborhely kényelmességét, tréfából egy „fogasos házat", azaz egy bütykös nyírfát választott ki nekünk. A fogasra rendszerint a géppisztolyt akasztották fel, hogy ne rozsdásodjon a nedves földön.

Tizenharmadik századunk vonuláskor mindig együtt haladt a felderítőegységgel. A táborhelyeken szintén mellettük helyezkedtünk el.

A menetelés egyenletes ritmusából – mintha nem is ellenséges hátországban vonultunk, hanem csak kirándultunk volna – egy esemény zökkentett ki bennünket, amely miatt, ahogy én először véltem – túlzottan is felizgatta magát Rudnyev, a politikai biztos.

A vonulás ötödik vagy hatodik napján egy őrcsapatunk rábukkant egy ellenséges szekérre; rajta új, a napon ragyogó, horgannyal bevont hordók voltak, amelyekben az ujjongó őrcsapat tiszta szeszt fedezett fel.

Az őrcsapat parancsnoka – egyik kezében csajka, a másikban ostor, amellyel a lovat hajtotta – kurjongatva a táborba rohant. A hordóhoz mindenhonnan odaszaladtak az emberek, csajkákkal, korsókkal, kis cserépedényekkel, sisakokkal, kulacsokkal. Körülállták a hordót, aztán akadtak szervezők, akik megállapították a szeszért való sorbanállás rendjét – minden századból két képviselőt.

A politikai biztos ebben az időben nem tartózkodott a csapatnál. Az emberek csasztuskákat ordítoztak. Az erdő mélyén valahol egy géppisztolysorozat hallatszott. Leginkább meglepett egy lángvörös hajú géppisztolyos, akinek a gúnyneve

„Mjod"* volt. Egy nyírfa törzsét átkarolva állt ott, és keserű könnyeket ontott.

Ekkor érkezett meg Szemjon Vasziljevics, a politikai biztos. Láttam, hogy arca eltorzul, mintha valaki szörnyen megsértette volna. Maga elé rendelte az ügyeletest, kikérdezte, mi a helyzet. Aztán odaszaladt az őrcsapat bódultan mosolygó parancsnokához, az „ünnepség" kezdeményezőjéhez, gallérjánál fogva megragadta, magához húzta, kiabálni kezdett, a felindulástól erősebben raccsolt a szokottnál, és fulladozott a haragtól.

– Az is enyhe büntetés lenne, ha agyonlövetnélek ezért, te gazember!

Én még mindig nem fogtam fel a történteket. Azt tudtam, hogy Rudnyev nem annyira megszállott antialkoholista, tehát nyilvánvalóan volt valami fontos oka, hogy így lépjen fel.

Ellökte az őrcsapat parancsnokát, és azt kiáltotta:

– A törzsfőnököt, az egység parancsnokát, a helyetteseket – hozzám!

Én is odamentem hozzá, és észrevettem, hogy az emberek nagyon nyugtalanok a történtek miatt.

A legközelebbi századokban azok, akiknek még volt erejük bármit is észrevenni, miután látták, hogyan hatott az általános ivászat a politikai biztosra, pisszegni kezdtek egymásra. Egy perc múlva az erdő újra visszhangzott a hangok kórusától, a füttytől. Megszólalt egy harmonika, az emberek felnyergelték a lovakat, ide-oda nyargalásztak az erdőben, hadonásztak korbácsukkal. Ezzel a háttérrel tartotta meg a parancsnokság a sürgős tanácskozást.

A politikai biztos azt mondta:

– Egy tökfilkó miatt most meg kell változtatni a portya egész taktikáját. Hát vissza lehet most tartani őket?... – Hirtelen felállt, körülnézett a táboron, nem bírta megállni – váratlanul elmosolyodott: – Hiszen ezek gyerekek, nagy gyerekek! De

* Mjod – Méz.

most nekivadultak, úgyhogy most már árkon-bokron át kell haladni. – Aztán Kovpakhoz fordult, és újra elmosolyodva így szólt: – Mi meg azt gondoltuk, hogy harc nélkül jutunk el a Dnyeperig.

Aztán a térképek fölé hajoltak, új változatokat, az útvonal helyzetét vitatták meg. Elmentem onnan – a részletek ebben a pillanatban kevéssé érdekeltek... Világossá vált előttem, amit az utóbbi napokban homályosan gyanítottam. Ez sajátos csapat, amelyet a háború veszélyei és kockázatos dolgai szültek; itt a fegyelemnek, az erkölcsnek sok fogalmát másképp kell értelmezni. De hogyan? Olyan okos és a hadseregét jól ismerő embernek kell lenni, mint Rudnyev, hogy megérthessük: az őrcsapat parancsnoka, aki idehozta azt a néhány hordócska szeszt, nemcsak egy csatát, hanem az egész portyát is meghiúsíthatja.

A hadiszerencse szeszélyeit, a véletleneket, amelyekkel mindenféle háború tele van, a partizánparancsnoknak jobban számításba kell vennie, mint bárhol máshol. Most jöttem rá, hogy a portya első nyugodt napjai, amelyek úgy kiábrándítottak, a csapat parancsnokságának legnagyobb érdeme volt. Nem az az igazi partizánparancsnok, aki mindenhol, értelmetlenül harcba keveredik, elfecsérli az erejét, már a portya legelején tele lesz a csapata sebesültekkel, apróságok miatt ellövöldözi a lőszert, és soha nem éri el az eléje tűzött célt, hanem az, aki siklóként ki tud csúszni a partizánterületről, amelyet mindig, feltétlenül körülzár az ellenség; minél kevesebb harccal halad a cél felé, észrevétlenül, váratlanul, és nem abból az irányból közelíti meg, amelyből az ellenség várhatja; és mihelyt odaér, rögtön lecsap rá.

Csak néhány „öreg" tudta, hogy át kell menni a Dnyeperen túlra – a folyó még legalább háromszáz kilométerre volt –, és aztán tovább, messze nyugatra.

Akkor fogtam fel, hogy az őrcsapat parancsnoka – az a bamba tekintetű legény – lényegében majdnem meghiúsította a portyát.

A parancsnokok tanácskoztak, tanácskoztak, aztán Kovpak, a politikai biztoshoz fordulva, így szólt:

– Szemen! Úgyse tudtuk volna tartani őket a Dnyeperig. Ami késik, nem múlik. Ha árkon-bokron át, hát akkor úgy. És ha már nekivágunk, akkor ezt zajjal, csörömpöléssel, és minél gyorsabban kell csinálni, hogy a németek ne támadhassanak ránk.

Ezt ugyanaz a Kovpak mondta, aki néhány nappal ezelőtt körüljárta a szekereket az előkészületek idején, és figyelmeztetett mindenkit:

– Ügyeljetek, fiúk, hogy semmi ne kattogjon, semmi ne csörömpöljön, csak halk suhogás szálljon végig Ukrajnán.

„Úgy látszik – gondoltam –, hogy az öregünk nemcsak „halk suhogással", hanem nagy zajjal és robajjal is tud járni. No, hát majd meglátjuk..."

Most már tudtam, hogy az unalomnak, amely kezdett erőt venni rajtam, vége.

II

Ezen az éjszakán el kellett haladnunk Krolevec mellett, amelynek nevét egyik csapatunk viselte.

Kovpak váratlanul magához hívta Anyiszimovot, az ütegparancsnokot, és azt mondta neki:

– Hát ide hallgass! Most tied a szó. Mindig panaszkodsz, hogy túl nagy a tréned, cipeled a fölösleges lövedékeket. Ma az egész üteggel oldalvédként fölállsz az útra, balra Krolevectől. És ahogy az oszlop a közepéig elvonul, és odaér az én szekerem, füttyentek, és te hatvan lövést leadsz Krolevecre – s aztán a szakállát ravaszul megcsipdesve hozzátette: – Ne felejtsd el, hogy a felderítőim a városban fognak kószálni, nagy kalamajkát csinálnak a németeknek, és én pontosan fogom tudni, hova csapódnak be a lövedékek. Megértetted?

Anyiszimov őrnagy tisztelgett, és szaladt az üteghez, hogy előkészítse a lőelemeket.

Tíz kilométerre lehettünk Krolevectől, amikor az oszlop eltévedt. Valamelyik kroleveci partizán, aki azt állította, hogy ismeri a környéket, letévedt az útról, és néhány kilométeren át helytelen irányba vezette az oszlopot. Gorkunov, aki azon az éjszakán az oszlop élén haladt, ráförmedt, és a vezető, most már végleg megzavarodva, azt mondta:

– Testvérek, ha agyonlőttök, akkor se tudom, hogy most hol vagyok.

A felderítők találtak a közelben egy magányos tanyát. Megörültünk neki, lecibáltuk a kemencéről a férfit. Az habozott, artikulátlanul motyogott valamit. Ezalatt a kemence mögül előjött egy fürge öregasszony, aki figyelmesen hallgatta a beszélgetésünket. Próbáltunk térkép alapján eligazodni a terepen. Az asszony gúnyosan mosolygott, és így szólt:

– Az ember hadd maradjon itthon, én tudom, fiúk, hogy merre kell mennetek, majd elvezetlek benneteket.

– Aztán honnan tudja, nénike? – kérdezte.

– Hát hány magatokfélét elvezettem, ha a németektől szöktek, ha a bekerítésből menekültek!...

Haragosan azt mondtam neki:

– Csakhogy mi nem arrafelé megyünk, mámi.

Csodálkozva rám nézett, aztán elmosolyodott, és megkérdezte:

– Ha nem arra, akkor merre?

– Nyugat felé – válaszolta valamelyik felderítő.

– Hová, talán Krolevecbe? – tudakolta. – Azt az utat is ismerem.

– E-e, a mi utunkat nem ismered, néni – nevetett a felderítő. – Messzebb megyünk.

– De hát hová? – faggatott tovább a fürge asszony.

– Nekünk a Berlinbe vezető út kell – mondta Cserjomuskin.

Az asszony egyáltalán nem esett zavarba.

– Azt is megmondom, elmentek Klimovicig, aztán jobbra fordultok – kerepelt –, ott lesz egy híd át a Gyesznán, aztán

ahogy átmentek a hídon, balra fordultok, aztán tovább az úton, egészen Berlinig.

Ez 1942 októberében történt. Értik ezt, elvtársak?

Magunkkal vittük vezetőnek. Valóban mesterien vezetett minket az utakon. Az oszlop előtt ment, és nem látta, mennyi ember halad mögötte. De amikor az őrcsapat mellett elhaladt Kovpak szekere, és felhangzott a füttye, aztán ütegünk lőni kezdte Krolevecet, az asszony hirtelen megállt, és hátranézett... Az ágyúk szaporán tüzeltek, a lövedékek a város központjában robbantak. Az asszony az egymás után keletkező tüzek fényénél meglátta a hosszan húzódó oszlopot, amely kilométerekre elnyúlt az egyenetlen terepen, és hirtelen térdre ereszkedett.

– Csakugyan igaz? – kérdezte tőlem suttogva. – Csakugyan ideért a front? És felderítésben vagytok itt, kedveseim?

Kovpaktól odavágtatott hozzánk az összekötő, és így szólt hozzám meg Gorkunovhoz:

– A parancsnok káromkodik, hogy megállt az oszlop.

– Lépésben indulj! – vezényelt Gorkunov.

– Vezess néni – siettettem az asszonyt –, vezess, minél gyorsabban!

Felállt és gyorsan előre indult. Aztán lóra szállt, sietősen haladt, és közben kérdezősködött tőlünk. Nem válaszoltam a kérdéseire, s ahogy ültem a fakó lovamon, gondolkodtam. Ezen az éjszakán sok mindent megértettem. Felfogtam vonulásunk értelmét. Ez nem csak abban áll, hogy megölünk néhány száz hitleristát, hidakat robbantunk fel, ellenséges szerelvényeket siklatunk ki – a vonulás értelme abban is rejlik, hogy reményt öntünk a szovjet emberek százezreinek szívébe, akik éjjel-nappal várják és hiszik, hogy visszatér a Vörös Hadsereg, és kiszabadítja őket a rabságból. Abban is rejlik az értelme, hogy lelkesítse az embereket, hogy kiirtsa az ellenségtől való félelmet azok lelkében, akik meginogtak, hogy kiirtsa a hitleristák erejétől, hatalmától való félelmet. Mert miféle erő és hatalom lehet az, ha az általa meghódított földön felfegyver-

zett emberek ezres oszlopa halad, és ágyúval szétlövi fészkeiket.

Az a hatvan lövedék, amit Krolevec mezővárosra lőttünk, nagy szerepet játszott. Kovpak valóban mestere volt a partizánharcnak, mert a háborúnak nemcsak a konkrét tényeit – a harcot, a diverziót – vette számításba, hanem azt a visszhangot is, amelyet a tényleges harc kelt a népben.

Ettől az éjszakától kezdve portyánk a Dnyeperig és a Dnyeperen túl a hegyről legördülő hólabdához, lavinához hasonlított. A Krolevecet hatalmába kerítő pánik, amelyet a városban robbanó lövedékeink okoztak, telefonvezetékeken, távírón egyre távolabb terjedt... A nép híresztelése fokozta a hátországban levő németek félelmét, hol előzte őket a helyükről, hol segítségért könyörögtek.

A nép híresztelése fronton áttörő hadsereggé változtatott bennünket. Mi, a hírek szerint, már harminc- vagy negyvenezren voltunk, harckocsik jöttek velünk, repülőgépek kísértek bennünket. A kövér gauleiterek pedig nem tudtak aludni éjszaka, kilelte őket a hideg, kereket oldottak, és gépkocsikon Csernyigovba, Kijevbe száguldottak. Kovpak pedig, aki kezdetben „halk suhogással" haladt, és úgy szabta meg az utat, hogy egy éjszakára tizenöt-húsz kilométert vett számításba, most a törzskari tiszteket siettetve hatvan kilométereket tett meg, és egyre fokozta a portya tempóját.

Mozgásunkkal fellelkesítettük, harcra szólítottuk fel a népet. Helyenként az utunk mentén, a nyomunkban – teljesen spontán – partizáncsoportok jöttek létre. Némelyik utolért bennünket, és csatlakozott a csapatunkhoz, mások ismeretlenek maradtak előttünk, de már működtek ott, ahol Kovpak elhaladt. Fellelkesítették a népet, mert Kovpak azt tette, „amit a nép akar".

Amikor felderítésünk hozta számunkra a visszaverődő híreket arról, hogy valahol egy negyvenezres hadsereg halad, ágyúkkal, harckocsikkal, repülőgépekkel, én nem fogtam fel

ennek a közlésnek az értelmét, jelentettem Kovpaknak, ő pedig hirtelen vidáman, gyerekesen felkacagott, és azt mondta:

– De hiszen ezek mi vagyunk. Haljak meg, ha nem mi vagyunk!

Zavarba estem.

– Hol vannak a harckocsijaink, a repülőgépeink? – vetettem ellene.

Az öregember ravaszkásan rám nézett:

– Mit számít az, hogy nincsenek? Ha a nép azt akarja, hogy legyenek, akkor vannak.

12

A portyának ezt a részét nagy zajjal és durrogtatással tettük meg. Mindennap voltak harcok és apróbb csetepaték. Ezek többnyire az őrcsapatoknál folytak, úgyhogy én nemigen vettem részt bennük.

A partizánharc ritkán érdekes, ha védekezésre szorítkozik, hisz abban áll a lényege, hogy nem szabad odaengedni az ellenséget a csapat szálláshelyéhez, fedezni kell a trént, a törzset, a sebesülteket, elhúzni a harcot szürkületig, nem szabad felfedni az ellenség előtt a főerők elhelyezkedését, a tűzeszközök számát. Ezeket meg kell őrizni a döntő pillanatig, arra az esetre, ha az ellenség, egy nap össze tudja vonni erőit, és olyan helyzetet teremt, amely szükségessé teszi, hogy minden harci tartalékot bevessenek. Ha a harc elhúzódik estig, el kell szakadni az ellenségtől, és el kell vonulni.

A harcnak ez a formája csak akkor érdekes, ha védelemből támadásba, aztán az ellenség üldözésébe és megsemmisítésébe megy át. Portyánk első napjaiban sikerült részt vennem egy ilyen jellegzetes partizánharcban, amelyek mindig meglepő eredményeket hoznak. A csapdáról van szó.

Kovpak csapata ebben az időben már afféle partizángárda volt, és megérdemelten büszkélkedett címével.

Csoportunk, amelyet tizenharmadik századnak neveztek, tizennyolc géppisztolyosból, Berezsnoj századosból, belőlem és Ánya Malenykaja rádiósnőből állt. Akkoriban mindannyian még csak partizánjelöltek voltunk. A partizánharcosok és a parancsnokok szkeptikusan néztek ránk. Elég volt, ha a vonulás során történt valami a századunkban – eltört egy kerék, vagy mocsárba belesüllyedve elmaradt egy ló –, a mellettünk elhaladó Kovpak szemrehányóan csóválta a fejét, és miután távolabb ment, így szólt a legényeihez, halkan, de azért úgy, hogy mi is halljuk:

– Ideküldenek mindenféléket... holmi ejtőernyősöket...

S aztán már csak az övéi számára hozzáfűzött valami nyilvánvalóan borsos szót, amelyet elfojtott a szekereken kényelmesen ülő partizánok hahotája.

Két nappal azután, hogy erőszakos átkelést hajtottunk végre a Gyesznán, csapdát kellett állítanunk a Csernyigov környékén levő Szosznyicába vezető főúton.

Századunk, amelyet egy páncéltörővel erősítettek meg, lesbe állt egy erdő szélén, amelynek mentén egy bokrokkal benőtt árok húzódott. Előttünk, az árkon átvezető kis hidat aláaknáztuk.

Ötven méternyire helyezkedett el a századtrén. A rádiósnő feldobta az antennát egy fára, összeköttetést létesített a központtal, és leadott egy rádiótáviratot. Odamentem az őrhelyhez. A fiúk, kimerülve a szüntelen meneteléstől, aludtak. Én is elszunyókáltam.

Zörgésre és nagy zajra ébredtem föl. Széthajtottam a bokor ágait, és megláttam két nagy teherautót és egy személygépkocsit. Közeledtek az aláaknázott kis hídhoz.

– Gépkocsi! Németek! – kiáltottam.

A harcosok megdörzsölték álmos szemüket, és felkapták a géppisztolyukat. Ekkor tüzet nyitott a páncéltörő, amely az út bal oldalán volt. A személygépkocsi megállt. A teherautókat azonnal lőni kezdte tizennyolc géppisztoly. De a gépkocsik

távol álltak meg – a géppisztolyok tüze nem volt kellően hatásos.

Nálam volt a fényképezőgépem. Az erdő széle mentén jobbra futottam, onnan jobban látszottak a gépkocsik, amelyekről leugráltak a németek.

Ahogy futottam negyven méternyit, láttam, hogy a géppisztolyosok nagy része mögöttem fut. Ezen a helyen véget ért az erdő, közte és az út között volt néhány kiásott tuskó. Rohantunk, hogy oldalt kerüljünk a gépkocsikhoz, de ekkor tüzelni kezdett egy golyószóró. A távolság köztünk és a gépkocsi között nem volt több ötven lépésnél. Hét vagy nyolc géppisztolyos, akik mögöttem futottak, a tuskók gödreibe feküdtek, fejüket lehajtották, hogy ne érje a golyószóró-sorozat. Amikor a lövöldözés megszakadt, egyszerre, mintegy parancsszóra, lőni kezdtük a gépkocsikat. Németeket nem lehetett látni. Először úgy véltem, hogy a gépkocsik üresen mentek, de miután figyelmesen szemügyre vettem, láttam, hogy a műút sekély árkában zöld színű valami nyüzsög és mászik. Ezek németek voltak, helyesebben csak a németek feneke, ahogy a földre lapultak. Fejük és törzsük felső része nagyon ritkán, és akkor is csak egy másodpercre jelent meg a láthatáron, de a feneküket, a kövér SS-feneküket nem tudta elrejteni a műút sekély árka.

Mindaz, ami ezt megelőzte – szökellésem és beugrásom az árokba –, felindult állapotban történt, és alig emlékszem rá, hogyan zajlott le. De az SS-ek kövér, zöld feneke megnevettetett, és azt kiáltottam:

– Fiúk, lőjetek a seggükbe...

Lőni kezdtük. Egyszer csak – nyilvánvalóan a korántsem halálos találatok hatására – kezdtek feltűnni az árokból a fejek is. Némelyik német bizonyára rájött, hogy az árok nem menti meg, így hát megkísérelt szökellve haladni.

A tüzelés a részünkről egyelőre erősödött. Ellentűz szinte nem is volt. Engem valami csínytevési roham fogott el. Előkaptam a fényképezőgépet, kimásztam a gödörből, és ráirá-

nyítottam az egyik hitleristára, aki a tisztáson rohangált. Először meghajolva futott, aztán – egy géppisztolysorozat nyilván megsebesítette a lábán – a kezén mászott; mindezt a FED keresőjében láttam. Ekkor hátulról egy erős lökés és a nyakamra mért ütés levert a lábamról, és a gödör fenekére estem. Felkeltem, és megláttam Vologya Lapint, aki gondosan célozva, egy hosszú sorozatot lőtt az egyik gépkocsira. Aztán hozzám fordult, és öklét egészen az orrom alá dugva, dühösen, kacskaringósan elkáromkodta magát.

Vologya Lapin, ez a fiatal felderítő, közvetlenül a háború előtt fejezte be az iskolát, szenvedélyesen szerette a filmet, s amikor megtudta, mi volt a foglalkozásom a háború előtt, áhitatos tisztelettel, szinte suttogva beszélgetett velem.

De most szörnyen szidni kezdett, és bizonyára megver, ha ekkor a fiúk nem ugranak fel, hogy rohammal elpusztítsák az utolsó németeket. Utánuk rohantunk mi is.

Ahogy Vologya később elmondta, abban a pillanatban, amikor le akartam fényképezni a hitleristákat, egy másik a gépkocsi alól rám célzott a karabélyával. Egy szempillantással később lőtt, mint ahogy Vologya ledöntött a lábamról, be, a gödör aljára.

Csak akkor szereztem erről tudomást, amikor befejeződött a harc, amely örökre megszilárdította a barátságunkat. Vologya Lapinnal ezután sok ezer kilométert bejártunk együtt.

Ahogy előretörtünk a gépkocsihoz, amelyek mellett halott és sebesült fasiszták hevertek, odafutottam a személyautóhoz, és a társalgási zsebkönyvből vett kifejezést kiáltottam, helyesebben ordítottam a sofőrnek, aki a kormánykeréken tartotta a kezét:

– Halt! Hände hoch!

A sofőr közönyösen ült a helyén, a szempillája se rebbent.

Még egyszer kiáltottam, Vologya Lapin odaszaladt, és felrántotta az ajtót. A sofőr feje megingott, mellel a volánra dőlt, aztán a lábamhoz esett.

Kiderült, hogy a páncéltörő lövése ölte meg (a golyó pontosan a homlokát találta el), és ülve maradt a volánnál.

A gépkocsi alatt német hullák hevertek, köztük pedig fogát rám vicsorítva, egy juhászkutya forgolódott.

A gépkocsitól egy kissé távolabb feküdt az a német, akit le akartam fényképezni. Új volt a ruhája – nyilvánvaló, hogy közvetlenül a partizánok elleni büntetőexpedícióra való indulás előtt kapták a felszerelést. Új, körgalléros esőköpeny, kék színű, jó nadrág, még éles volt rajta a vasalás, SS-parolis új egyenruha, mindegyiknél pisztolytáska, gyorstüzelő pisztollyal, jelzőpisztoly és rengeteg mindenféle mütyürke, amit úgy szeretnek a németek.

Az összeszedett iratokból megtudtuk, hogy ebben a csoportban, amely harminckét emberből állt, rendőrök voltak, meg egy őrmester és egy százados.

A személyautó üzemképes volt. Osztrouhov géppuskással, aki tudott gépkocsit vezetni, beleugrottunk, gázt adott, és elrobogtunk. Még nem értünk oda a trénünkhöz, amikor észrevettem a fák mögött rejtőző Ánya Malenykaját: géppisztolyát egy-egy fa elágazásába fektette, és mindig egyenesen ránk célzott. Mindjárt eldördül a sorozat. Az egyetlen, ami megmenthetett bennünket – egy hangos káromkodás, amit teli torokból odakiáltottam ennek a törékeny tizenhét éves lánynak. Ez megállította az ujját az elsütőbillentyűn. Aztán visszafordítottuk az autót, és teljes lendületből ráfutottunk egy tuskóra – a hűtő összetört.

Az őrhelyről a zsákmányolt fegyverekkel, a különös formájú jelzőpisztolyokkal hadonászva odajöttek a partizánok. Mindenki kiabált, kurjongatott, nevetett... A másik irányból, a törzstől odajött Bazima, és megkérdezte:

– No, mi történt, fiúk?

Elmondtuk neki.

– De mi volt ez a rövid harc? A parancsnok nyugtalankodik – mondta Bazima.

Sokan közülük magukra aggatták az iménti harcban zsákmányolt német felszerelést és fegyvert.

A táborba visszatérve láttam, hogy mindenki egy kissé irigykedve néz ránk.

A vidám kiáltások a szekerek alól, ahol viharedzett veteránok heverésztek, helyeslő pillantásaik arról tanúskodtak, hogy jelöltségünk ideje véget ért – felvettek a kovpakisták dicső testületének tényleges tagjai közé.

13

A Krolevec melletti emlékezetes éjszaka után egyre gyorsabb ütemben haladtunk nyugat felé.

Olyan kerületeken haladtunk át, amelyeket még nem érintett a háború, gyakran lehetett a lovakat váltani, és a menetelések egyre hosszabbak lettek, amennyire csak futotta a hosszú őszi éjszakából és az emberek erejéből, no meg a parancsnok eltökéltségéből.

1942 ősze száraz volt, csak a talaj menti fagyok húzták ki a nedvességet a földből, a nap pedig felmelegítette, úgyhogy vékony sárréteg fedte az utakat.

Néhány éjszaka alatt – keletről nyugatra – keresztülhaladtunk a csernyigovi területen.

A Gyeszna melletti rajtaütésünk után a csernyigovi hitlerista parancsnokság nyilvánvalóan nyugtalankodni kezdett, és erőket vont össze, de portyánk üteme annyira lendületes volt, hogy a németek intézkedései rendszerint elkéstek. A felderítés – nemcsak előre és oldalt végeztük, hanem hátrafelé, az általunk megtett úton is – jelentette, hogy az ellenség nagy felderítőcsapatai és elővédei, amelyekkel ki akart puhatolni bennünket, hogy aztán nagy erőivel harcba bocsátkozzon velünk, egy-két napos késéssel érkeztek meg előző pihenőhelyeinkre.

Néhány nap harc nélkül múlt el, de sok nagy akadály volt előttünk. A csapat sikerektől vidám és parancsnokaiban bízó

embertömegként haladt, de a törzs – élén a parancsnok és a politikai biztos – óvatos és mértéktartó volt. A csapat vezetősége – Kovpak, Rudnyev, Bazima, Vojcehovics, Gorkunov – egy szorosra csavart rugóra emlékeztetett, amely valamiféle tartalékerőt rejt magában, és kész arra, hogy a kellő pillanatban ütésre lendüljön.

Az én vállamat akkor még nem nyomta a felelősségnek az a nehéz terhe, amely mindig jellemzi azokat a parancsnokokat, akik értik a dolgukat.

Bajtársaim oldalán nyugodtan, magabiztosan, sőt néha könnyelműen mentem lesbe zsákmányolt cseh géppuskámmal, sokat fényképeztem a FED-del, feljegyeztem élményeimet jegyzetfüzetembe, és ismerkedtem a néppel. A rajtaütés után összebarátkoztak velünk a híres harmadik század legjobb harcosai. Pihenőhelyeinken mindig ott „lézengett" Mudrij, Knyaz, Batyko. Megosztották velünk a zsákmányukat, amelyben gazdag volt a tábori élet.

Mudrij összebarátkozott velünk, és minden szabad idejét nálunk töltötte. Alighogy megálltunk nappali pihenőre, levertük a sátrakat, és ledőltünk az éjszakai vonulás után, tizenharmadik századunk szálláshelyére feltétlenül odajött Mudrij. Mintegy összekötőtiszt volt Karpenko harmadik százada és köztünk.

A „Mudrij" gúnynevet Karpenko adta ennek a fiatal legénynek, nyilvánvalóan a gyors felfogóképességéért és azért, mert meg tudta ragadni a lényeget, meg talán azért is, mert szenvedélyesen elemzett mindent, ami körülötte történt. Mudrij nem tudott úgy elmenni az élet tényei és jelenségei mellett, hogy meg ne kísérelte volna értékelni őket hajlékony és éles eszével, és levonni belőlük bizonyos következtetéseket, amelyek nagyon gyakran eredetiek és logikusak voltak, néha túlzók és hibásak, de mindig szellemesek és találóak. Életének történetét nem ismerem, vezetéknevére sem emlékszem, és csak a Kodra alatti harcban bekövetkezett halála után tudtam meg, hogy a harmadik század legmerészebb géppisztolyosa, akivel

órákat üldögéltünk el a pihenők alatt, amikor Kovpak portyája a Dnyeper felé vonult, Kolka Mudrij – zsidó volt.

Mudrij önfeledten szerette Rudnyevet, a politikai biztost. Ha a politikai biztosnak kellett valami, Mudrij nagy igyekezettel robbant, hogy teljesítse a kérését vagy a megbízását. Eleinte nem értettem ennek az okát, de egyszer elmondta nekem, hogy a Vörös Hadseregben volt, a Délnyugati Front egyik hadosztályánál. A hadosztállyal, a háború első napjainak sikertelen harcai után bekerítésbe került. Sokat bolyongott a megszállt területen, többször hadifogolytáborba került, megszökött, újra fogságba esett, az a veszély fenyegette, hogy agyonlövik. Egyszóval sok viszontagságon ment keresztül a németek hátországában, mielőtt Kovpakhoz került.

Egyszer Mudrij, a háború első napjaira visszaemlékezve, a vereségek és visszavonulások keserű napjaira – miközben elgondolkozva rágcsált egy lehullott, bíborvörös nyírfalevelet –, úgy beszélt, mintha észre sem venne engem, mintha magában beszélne.

– Hogyan történhetett, hogy ezek az emberek, akik Kovpakkal harcolnak – mégpedig hogy harcolnak! – fejvesztetten menekültek? Kovpak apó – az megérti, hogy az életemet talán az Állami Tervbizottság irányozta elő számológéppel, minden oktatókönyvben be van jegyezve, számmal ellátva, lepecsételve... Ez nem tréfadolog! Ez mégsem olyan, mintha egy felöltőt adnánk oda, ez mégiscsak az élet! Az életből pedig, alezredes elvtárs, csupáncsak egy van...

És a nyírfa törzsének támaszkodva, elgondolkozva nézte az irtássávot, amelyen ide-oda jártak a partizánok.

– Itt most a következő a helyzet – folytatta. – Megyek, mondjuk, a harcba, ott vagy megölnek, vagy nem, de tudom, hogy mögöttem ott ül Kovpak apó és a politikai biztos, ott ülnek és számolnak az életemmel. Mindegyikünkével. Második éve partizánkodunk, és egyszer sem fordult elő, hogy Kovpak és a politikai biztos hibát követett volna el számítá-

saiban. Ebből érthető, hogy honnan veszem a bátorságot én, Kolka Mudrij...

A száraz őszi időjárást esők váltották fel, és az egyik ilyen napon, amikor az erdei pihenőhelyen áztunk a zuhogó esőben, a rádiósok, akik a legrosszabb időben is dolgoztak, vették Vorosilov marsall üdvözlő táviratát.

Őrzöm annak a gyűlésnek a fényképét, amelynek körülményei egészen szokatlanok voltak. Valahol a Dnyeper közelében, ázott kérgű fák alatt állnak az emberek százai, különböző – magyar, román, német – sátorlapköpenybe burkolózva, óvatosan a sátorlap alá rejtve a géppuskákat és puskákat.

Kovpak beszédet mondott:

– Partizán elvtársak és elvtársnők! Vorosilov marsall rádiótáviratot küldött nekem. Mindjárt felolvasom.

Kovpak elővette a szemüvegét, és amíg feltette, a partizánok tömege mozdulatlanná dermedve várakozott. Zuhogott az eső, a bajuszokon lefolyt a víz. Senki nem vette észre. Kovpak felolvasta az üdvözletet, amelyet a marsall és a partizánmozgalom központi törzsének főnöke küldött.

Az emberek moccanás nélkül álltak.

„... Figyelmesen követjük előnyomulásukat. Az összeköttetés jól működött. Meg vagyunk győződve, hogy sikeresen teljesítik a feladatot. Üdvözletünket küldjük Önnek, legközelebbi segítőtársainak és csapata minden harcosának. Forró kézszorításunk a csapat egész személyi állományának.

Vorosilov. Ponomarenko"

A jobb parti Ukrajnába irányuló portyánknak még az elején, a brjanszki partizánterületen, amely sok csapatnak bázisa lett, tanúi voltunk a partizánmozgalom központi törzse pezsgő tevékenységének. Grizodubova ezredének egyik első repülőgépén megérkezett a törzs képviselője. Összekötőtisztek majd-

nem minden csapatban voltak, köztük a Kovpakéban is. Egyikükkel, Sevargyin századossal elküldtem a törzshöz azokat a fotónegatívokat, amelyeket sikerült „lekapnom" a brjanszki erdőben és a Kovpaknál való tartózkodásom első napjaiban. A háború után megtaláltam ezeket épen és sértetlenül.

A repülőgépek szállítmányt hoztak: fegyvert és lőszert, röpcédulákat és irodalmat, hordozható nyomdát és késleltetett aknákat. Tisztségemnél fogva akkor nem ismerhettem meg minden részletében a partizánmozgalom főparancsnokságának parancsát, de nagy vonásokban sok parancsnok ismerte. Ez a parancs (mint sok más irányelv, amely valamennyi terület partizánjainak tevékenységét irányította) konkrét politikai és katonai célt tűzött ki, és meghatározta a portya feladatait.

Vorosilov elvtárs, a partizánmozgalom főparancsnoka, a Szovjetunió marsallja, hadparancsában akcióprogramot adott Kovpak és Szaburov csapatainak. A parancs az egyesített csapatoknak új körzetbe vonulásáról szólt.

Az ellenség azokban a hónapokban a távoli hátországból átdobta a tartalékait, hadfelszerelését, üzemanyagot és lőszert a frontra, és országunkból Németországba szállította ki az összerabolt javakat és a gabonát.

A Zsitomir és Kijev környéki kerületek, amelyek a jobb parti Ukrajnában terülnek el, a legfejlettebb vasúti és országúti hálózattal, nagyszámú folyami átkelőhellyel rendelkeztek, ezek stratégiailag fontos utak voltak, amelyek nyugatról keletre haladtak.

Ennek a körzetnek a fontosságát meghatározták még azok a tényezők is, hogy a fasiszta megszálló hatóságok Kijevben összpontosították az adminisztratív, a büntető és egyéb intézményeket, amelyek a szovjet nép elnyomásának politikáját megvalósították Ukrajnában.

Ezenkívül az ellenség, kihasználva a Dnyeper nyugati, magasra emelkedő partját, szilárd erődítményrendszert épített: ezzel kapcsolatban várható volt, hogy a jobb parti Ukrajna a háború folyamán elkeseredett harcok felvonulási területe lesz.

Éppen az itt széles alapokon megszervezett népi partizánharc tette lehetővé, hogy komoly csapásokat mérjünk az ellenségre a hátországból, és ezzel felbecsülhetetlen szolgálatot tegyünk a Vörös Hadseregnek.

A parancs pontos utasításokat adott Kovpak és Szaburov csapatainak céljairól, feladatairól, útvonaláról és további tevékenységének színhelyeiről.

A nagy partizáncsapatok tapasztalatának átvitele a brjanszki erdőből a Dnyeper jobb partjára, Poleszjébe, Kijev, Rovno és Zsitomir környékére – ez volt a portya politikai célja; a portya folyamán csapásokat mértünk az ellenség hadiipari objektumaira és közlekedési csomópontjaira – ez volt a katonai cél.

Kovpak ráérősen beszélt a szakadó záporban is:

– Kiértünk a Dnyeperhez, az öreg, ősz Dnyeperhez. Erőszakos átkelést kell végrehajtanunk rajta. Elvtársak! Tudom, hogy elfáradtak. Húsz álmatlan éjszaka és húsz harcos nap telt el, hogy megkezdődött a portyánk. Tudom, hogy nehéz az embereknek egy ilyen hőstettet véghezvinni. Tudom, hogy nehéz a sebesülteknek, nem könnyű az egészségeseknek sem. De csak gondolkozzatok, komszomolisták és kommunisták, kolhozparasztok és értelmiségiek! Cskalov, amikor az Északi-sarkon átrepült, ő is szeretett volna aludni. Mégsem aludt el. Hát akkor mi aludjunk el? Minden partizánnak és partizánnőnek tudnia kell, hogy hőstettét a haza dicsőségére viszi végbe.

Ez a Nagy Októberi Forradalom huszonötödik évfordulójának előestéjén volt.

A nagygyűlés a döntő előrenyomulást megelőző napon volt. Át kellett szelnünk egy nagy országutat és egy nagy vasútvonalat, amelyek Kijevből Csernyigovon és Gomelen át Moszkvába vezettek; nyomban a Dnyeperhez vonulni, és rögtön erőszakos átkelést hajtani végre.

A vasúthoz nappal értünk oda, pihenőt tartottunk, aztán estefelé előreindult az oszlop. A tizenharmadik század került az átjáróhoz, de akkor tőle jobbra, egy kis állomásról, amelyet

a térkép nem jelölt, tüzelni kezdett egy géppuska. Csak néhányan voltunk. Vologya Lapinnal és még néhány géppisztolyossal, noha nem volt rá parancsunk, mérlegeltük a kedvező állásunkat, oldalba támadtuk az átjárót, és felmorzsoltuk az ott található magyarokat. Lapin elsőként ugrott ki a pályatestre, ahol magányosan állt egy otthagyott állványos géppuska. Megfordította, a vágány fölé irányította, és a menekülő magyarok után eresztette az egész hevedert.

Behatoltunk a kis állomásra, elfoglaltuk, és oszlopunk útját keresztezve, a távolságot lerövidítve átmentünk a mocsáron. Leszállt az alkonyat. Néhány kilométerrel odább kezdődött az országút.

Még mielőtt utóvédünk elfoglalta volna az országutat, lovas felderítőink – élükön Kosztya Rudnyev, a politikai biztos testvére – kilőttek egy német autót. A magas töltésről lerepült a mocsárba. A gépkocsiban két tiszt utazott. Beszaladtak a nádasba. A sofőrt foglyul ejtettük.

Az oszlop haladt körülbelül két kilométert az országúton, aztán a hídtól húsz méternyire balra fordult. Közvetlenül a hídnál az utóvéd állt. Én az utóvédben voltam, és amikor az oszlopnak több mint a fele elhaladt, a távolban feltűntek egy tehergépkocsi fényei. A gépkocsi lassan közeledett. Felkészültünk és feszülten vártunk. A híd fából épült, és mivel sajnáltuk a trotilt, elhatároztuk, hogy felgyújtjuk, így hát tüzet raktunk a hídon, de amikor megláttuk a gépkocsit, szétvertük a tüzet. A sofőr közvetlenül a híd előtt mégis lassított, nyilvánvalóan észrevette a lángokat, amelyek fellobbantak a hídon.

Nem lehetett tovább várni. Vezényeltem:

– Tűz!

Amikor odafutottunk a gépkocsihoz, a németek mind halottak voltak, a gépkocsiból a partizánok egy nagy hordó olajat húztak elő.

Már fel akartuk gyújtani a gépkocsit, amikor Vologya Lapin, a kocsiszekrényt gondosan megvizsgálva, hirtelen elkiáltotta magát:

– Hände hoch!

Závár csattanása hallatszott, aztán egy németet maga elé taszigálva előtűnt a gépkocsiból bátor géppisztolyosunk. Végezni akartak a némettel, de én elleneztem; félrehúztam, hogy „nyelvként" felhasználva kikérdezzem.

Az égő gépkocsi fényénél ijedt kék szempárt és egy gyermekien kerek arcot láttam. Feltartott keze remegett. Németül feltett makacs kérdéseimre nem felelt. Erőlködött, de egyetlen szót sem tudott kiejteni, mert vacogott a foga és a nyelve nem engedelmeskedett. Haragudtam magamra, hogy csak néhány típusmondatot tudtam neki mondani, amit megtanultam a társalgóból.

– Wohin? – kérdeztem a németet, ujjammal a mellére bökve, és az útra mutattam.

– Nem tud német... – nyögte ki végül.

A partizánok felnevettek. A foglyot magam mellé ültettem a szekérre, és miközben igyekeztünk az oszlop után, kezdtem kikérdezni. A következőket mondta el nekem. Egy ukrán faluban született, Lvov közelében. A bátyja a háború előtt fejezte be a katonaiskolát Odesszában. Őt magát a németek elindították Németországba dolgozni, de aztán az úton egy kétszáz főből álló ukrán csoportot német köpenybe öltöztettek, és kinevezték német zászlóaljnak. Ezt a zászlóaljat két nappal az országúton történtek előtt sietve átdobták Csernyigov alá; Kijevből több mint száz kilométert jött a nyomunkon, de sehol nem talált meg bennünket.

Másnap reggelre kiértünk a Dnyeper bal partjához, Lojev mezőváros közelében, amely a Dnyeperbe ömlő Szozs folyó torkolatánál terül el. Éjszaka át kellett dobni néhány századot, hogy hátulról támadva elfoglalja Lojevet, de amikor a partizánok odaértek a városkához, kiderült, hogy ez már a felderítők kezén van: Cserjomuskin vezetésével – akit csak az ellenség felderítésével bíztak meg – szétverték az egész lojevi helyőrséget, amely húsz-harminc rendőrből áll.

Híd a Dnyeperen át errefelé sehol nem volt. Sebtében meg kellett szervezni az átkelést.

Ideérkezett Szaburov egysége is, amely a mi útvonalunkkal párhuzamosan haladt. Embereinek egy része már a túlsó parton volt. A szekereket kompokon és dereglyéken szállították át. A lovakat átúsztatták, aztán megfuttatták a mezőn, nehogy meghűljenek a hideg fürdő után.

Délután a város szélein harc kezdődött. Mozirból és Recsicából csapatokat, két páncélautót és – több tehergépkocsival – gyalogságot dobott át az ellenség. Megpróbáltak kiverni bennünket Lojevből. Századaink, amelyek a város szélén a kis utóvédet alkották, nehezen állták a nyomásukat. Kovpak megparancsolta a tizenharmadik századnak, hogy siessen Szaburov segítségére. A harc rövid és heves volt. A páncélautókat géppuskákkal és páncéltörőkkel mindjárt kilőttük. A németek futásnak eredtek, de kevesen menekültek el élve. Ez 1942 novemberében történt. November hetedikén, nyolcadikán Lojevben tartózkodtunk, és ott ünnepeltük az októberi forradalom huszonötödik évfordulóját. Este eszünkbe jutott a foglyunk. Kovpak előhívatta, előhúzta a zsebéből a jegyzetfüzetét, és megkezdte a kihallgatást. De még nem volt ideje felírni bármit is – rázendített egy harmonika. Télapó, aki nagyon szeretett táncolni, járni kezdte a kozáktáncot, utána felugrott Kovpak is, menet közben biccentett nekem:

– Tisztázd vele a dolgot, ahogy tudod . . . – és táncra perdült.

Az öregek táncoltak néhány percig. Aztán beszélgetni kezdtek. A nagy harmonika egyre gyorsította az ukrán gopak tempóját. Ekkor a foglyom, kezét méltóságteljesen csípőjére téve, hirtelen belekezdett a gopakba, és olyan ügyesen járta guggolva, hogy megsajnáltam, amiért fogoly.

Odamentem a tizenharmadik századhoz. Ott is folyt az ünnepi vigalom. Berezsnoj, aki jócskán beszeszelt, egyre azt hajtogatta: ha egyszer Jaroszlavnak hívják a foglyot, az azt jelenti, hogy okvetlenül lengyel, ha pedig lengyel, az azt jelenti, hogy szláv testvér. És nekiállt vele csókolózni. A fogoly min-

den kérdésre Ivan Franko jellegzetes nyelvén válaszolt. Gondolkodtam, végül úgy döntöttem: „Egye fene, nem bántalak!"

Ez a Jaroszlav szörnyen emlékeztetett egy borjúra, egy öthat napos borjúra, amely a lábát szélesen szétterpesztve áll; lába még remeg, hisz nem szokta meg a járást, de néha kedve támad, hogy a farkát felcsapva rúgjon egyet. Rábámul az emberre azzal a buta szemével, aztán bedugja a pofáját a térde közé, és nyalogatja. Megbíztuk Jaroszlavot Ánya Malenykaja, a rádiósnőnk lovainak gondozásával, és több mint egy évet töltött el ebben a tisztségében.

Az utolsó századok és zászlóaljak már a befagyott Dnyeperen jöttek át. A fagy kezdett erősödni, és ha elmaradtunk volna még két-három napot, nagyon nehéz lett volna átkelni. A németek is elszalasztották a kedvező alkalmat. A következőket írtam a naplómba:

„XI. 10. Két napot töltöttünk Lojevben. Ma megindultunk az erdőkbe. A németek végre ellenünk küldték haditechnikájukat, öt repülőgéppel porrá bombázták a malmot, az őrletőket és a rendőrségi épületet. Vannak áldozatok a helyi lakosság köréből is.

XI. 11. Az első nagy összecsapás a rendőrséggel Novij Barszuk faluban. Az eredmény: zsákmányoltunk két gépkocsit, és kiseprűztük a rendőrséget, elkergettük vagy ötven kilométerre. Elfogtunk négy orvost. Az öreg azt számítgatja, hány év kell ahhoz, hogy elérjük a szarvasmarha-, juh- és sertésállomány háború előtti szintjét. A legpontosabb adatai vannak a tyúkokról és a libákról.

Eszembe jut első találkozásom Kovpakkal: »Jó termés van Ukrajnában, nekünk pedig fel kell gyújtanunk, a vonatokat fel kell robbantanunk, ki kell siklatnunk, hogy semmi se jusson az ellenség kezébe.«

És szomorúság, kegyetlen szomorúság suhant át ennek a nagy, bölcs, tapasztalt embernek az arcán.

Az is eszembe jut: »Néhány lovassal elfoglalták Putyivlot,

holott én emlékművet emeltem Leninnek ott a téren, körülötte pedig kiskertet ültettem. Az emlékművet szétrombolták, a kertet kivágták a gazemberek!...« – és megcsikorgatta gyenge, öreg fogait.

Amikor átmentünk Jampolon, aztán Putyivlon, nem ok nélkül lőttünk ki őrült tüzeléssel hatvan lövedéket a Krolevecbe betelepedett ellenségre. Szórakozás volt ez, de ugyanakkor magabiztosságunk és erőnk demonstrálása. Magabiztosan harcoltunk, ahogy csak azok az emberek tudnak, akiknek erős a lelkük és hisznek ügyük igazságában.

XI. 12. Pihentünk, megmosakodtunk és csépeltük a rendőrséget.

XI. 16. Két éjszaka egymás után hadműveletben vettem részt. Felrobbantottunk egy gyárat, üzemképtelenné tettünk egy vasútállomást. Egy hidat nem sikerült elfoglalnunk. Nagy ellenséges erők védték. Tanulok a partizánakadémián... A harcban egyelőre szerencsém van, sajnálnám, ha életem előbb érne véget, mint ahogy eljön a győzelmünk, márpedig eljön – ezt az ellenségeink is tudják.

Izbiny faluban egy anyóka a búcsúzáskor azt mondta: »Segítsen benneteket az Isten, hogy győzzetek.« Sokan mondják ezt. A lakosság a mi pártunkon, a nép mivelünk van, győznünk kell, ez kötelességünk!

XI. 18. Ma átkeltünk a Pripjatyon. Szám szerint ez a harmadik folyó menetelésünk során. Minden attól függ, ki tartja a kezében a kezdeményezést. A partizánháborúban a kezdeményezés mindig a mi kezünkben van. Az ellenség nem tudja és nem tudhatja, hová megyünk, hol várjon, legalábbis addig nem tudja, amíg árulók nem akadnak. Ma, úgy látszik, megkísérelt néhányat becsempészni közénk. Tisztázni kell a dolgot. Éjszaka megint hosszasan beszélgettem a bölcs Kovpakkal. Világos, okos koponya.

XI. 19. Magunk mögött hagytuk a Pripjatyot. Az éjjel nem aludtam. Mozirból, Kurszkból jönnek emberek, hazánk emberei! Hányan hatolnak a fronton át az ellenség táborába, vég-

zik észrevétlen, de a németek számára veszélyes dolgukat. Lassan, de biztosan tönkreteszik katonai gépezetét, és elérkezik a nap, amikor az ellenség összeomlik, hörögni kezd és elfogják a halál előtti görcsös rángások. A szovjet felderítők és partizánok végzik a maguk dolgát. De most egyelőre hallgasson el a papír, hallgasson el. Csupán erre az éjszakára fogunk emlékezni, erre a tüzek bíborszínével megvilágított, titokzatos, fagyos és csendes éjszakára, meg a befagyó Pripjaty halk neszére. Ezért nem alszunk mi éjszakánként: arról az időről álmodozunk, amikor megindul a jég a Dnyeper és a Pripjaty vizén, és elmossák a partokról a fasiszta dögök utolsó nyomait. Eljön a tavasz, a mi tavaszunk...

Tavaszunk előhírnökei a partizánösvényeket taposták Poleszje első haván.

Nyina, a bájos tizenhét éves géppisztolyoslány és Ánya, a nekem ismeretlen, kedves moszkvai Ánya, aki meghalt a Gyemiha állomásán vívott harcban. Meghalt egy nagyszerű ember, aki halálával kihívást dobott oda az ellenségnek, és idő előtti pusztulásával bizonyította ügyünk halhatatlanságát. Nem ismertem, élve nem láttam, de a melléből feltörő, utolsó kiáltást nem felejtem el soha. Még sok éjszaka, harcos és békés éjszaka vár ránk, de talán minden ilyen éjszakán a fülembe fog csengeni a csillagok alatt: »Ja-aj!...« – és hallom, ahogy teste puhán leomlik a fagyos földre. Este leesett az első hó, halotti lepellel borította be a földet és a kislány testét, aki a hazáért adta életét. És Nyina, a bátor és szilaj géppisztolyoslány, aki mindig fiúsan, mélyen zsebbe dugta a kezét, és ugyancsak fiús szilajsággal harcolt. Ha nem adtak neki géppisztolyt, bőgni kezdett, és mégiscsak kikönyörögte magának a fegyvert. Ma menet közben szóba elegyedtünk az oszlopban. Az apja meghalt a fogságban, a Mihajlovszkij falvában: megégették a fasiszták, a lány pedig felkerekedett, hogy bosszút álljon az apjáért. A német megszállás alatt előzőleg iskolában tanult. Kétszer behívták a rendőrségre és a csendőrségre. A bajuszos, birkaszemű hitlerista a tolmácsa révén elmagyarázta neki an-

nak a konyhaperspektívának a gyönyöreit, amelyet a Führer ígér neki; a kislány pedig beállt a partizánok közé, kikönyörgött magának egy géppisztolyt, és elment harcolni. Nehéz tizenhét éves korban embert ölni... Annak a németnek a szeme, akit elsőnek ölt meg, két héten át megjelent álmában. De az ellenséget meg kell ölni, és a lány ezt teszi.

Dicsőség nektek, lányaink!"

14

Még abban az időben, amikor a brjanszki erdőben volt az állomáshelyünk, Sztaraja Guta, Kovpak „partizánfővárosa" mellett, megismerkedtem ennek a sajátságos csapatnak családias tábori életével.

Nagyszámú gyereksereg vonta magára a figyelmemet. Ez valahogy nem vágott egybe a csapat legyőzhetetlenségének legendájával és a harcok tárgyi bizonyítékaival. Zsákmányolt német és magyar aknavetők, géppuskák és géppisztolyok, román kulacsok és sátorlapok, szivarok és karkötős órák, átvérzett kötésű sebesült harcosok, és egyszerre csak – gyerekek, szopós, négykézláb mászó, kotnyeleskedő és lovon száguldó gyerekek...

A csapatba való megérkezésem napjaiban kezdődött a partizáncsaládok átköltöztetése a Nagy Földre. Az első evakuáció. Ezt megelőzően ezeknek a partizánivadékoknak a többsége több mint fél évet eltöltött a csapatban. Voltak, akik ott is születtek. Később megismertem a sorsukat.

De csak a portyán értettem meg.

Kovpak partizánjai 1941 őszén-telén család nélkül álltak be a csapatba. Akinek lehetősége volt arra, hogy evakuálja a hozzátartozóit – mivel tudta, hogy ő maga mire vállalkozik –, rögtön ezt tette. De a legtöbb partizán hozzátartozói ott maradtak a megszállt falvakban.

A csapat első aktív ténykedése riadalmat keltett a hitleristák

között. Működésbe lépett a német kémelhárítás. A Gestapo dühöngött. És ha kezdetben még el is lehetett titkolni az ellenség elől, hogy kik a csapat legcselekvőbb részvevői, parancsnokai – 1941–1942 telén már ismertté váltak előtte. A csapat szüntelenül portyázott. A partizánok falvakba szállásolták be magukat, és már nem volt értelme, hogy rejtőzködjenek a lakosság elől. Ellenkezőleg. A csapat megerősödött, megszilárdultak kapcsolatai a néppel. De a legjobb családban is megeshet bármi. Néha akad fecsegő ember, de még gonosz is. Előfordult, hogy az ellenség kínzásokkal, fenyegetésekkel, ravaszsággal kicsikarta a partizánok nevét. Különösen aljasul és nagy igyekezettel ügyködtek a rendőrök.

Sok ártatlan partizánfeleség, apa és anya pusztult el ezekben a napokban az akasztófán, a szakadékokban, a börtönökben. Óh, hogy bosszút álltak ezek a partizánok az ellenségen a családjukért. Hogy bosszút álltak! Elsőként indultak rohamra, és utolsóként hagyták abba a harcot. Azoknak a partizánoknak a sürgetésére, akiknek a hozzátartozói elpusztultak, bevették a csapatba azokat a családokat, amelyeket még nem fogott el az ellenség. Köztük volt Rudnyevnek, a politikai biztosnak a családja is; a felesége, Dominyikija Danyilovna és a kilencéves fia, Jurka. Az idősebbik, Ragyij vagy Ragyik, ahogy a csapatban nevezték, az apjával együtt állt a partizánok közé. Ragyikot mindenki ismerte és szerette a csapatban, de Kovpakhoz egészen sajátságos, megható és kemény, egyszerű és gyengéd barátság fűzte.

A németek azon az éjszakán akarták elfogni az anyját és a fivérét. A tizenhét éves Ragyik két felderítő barátjával átsiklott az ellenséges őrcsapatok között, és magával hozta őket a csapatba.

Azon a téli éjszakán Jurka irigykedve nézett a bátyjára.

Ragyik ügetésben hajtotta a mezőn a szánt. Csővel hátrafelé egy valódi géppuska volt ott. A géppuskás megkérte a kisfiút, üljön rá az ő szélesen szétterpesztett lábára, hogy ki ne essen a szánból. A szán nesztelenül siklott, csak a lovak prüszköltek.

A környékbeli falvakban rakéták röppentek az égre, a mezőt néha nyomjelzős géppuskasorozatok szelték át. A nyomjelzős sorozat után elmúlt néhány másodperc, aztán a géppuska kattogása hallatszott. Jurka számolt. Tudta: ha négyig számol, az egy kilométer távolságot jelent. Ragyik gyorsan és ügyesen hajtott. Jurka nyolcig, hatig számolt, és egyszer sem volt kevesebb négynél... Peckesen meglovagolta a géppuskás csizmáját, és így bátorította az anyját:

– Átcsúszunk. Egészen biztosan átcsúszunk!

Át is csúsztak.

Jurka így már harcedzett partizánként érkezett a csapatba. Egy dologban nem volt szerencséje. Az apja – Szemjon Vasziljevics, a rettegett Kovpak politikai biztosa – sebesülten feküdt. A seb veszélyes volt. Az anyja nem mozdult el az apjától. Vele együtt ott ült a füstös képű Jurka is, és le nem vette értelmet sugárzó, olajbogyó-szemét a gézzel bekötözött, fekete bajuszos arcról. Apja néha ceruzát vett a kezébe, és firkantott valamit. Jurka erejét meghaladta, hogy kibetűzze ezt a dőlt betűs, girbe-gurba írást, méghozzá ilyen gyorsan. Pedig valamikor szent úttörőesküt tett, hogy „kitűnőre" fog tanulni. Most pedig anyja hangos válaszai alapján kellett megértenie beszélgetésük lényegét. Egy alkalommal anyja elolvasta a feljegyzést, és átadta Jurkának.

– Ez neked szól.

– Nekem?

– Neked. Fogd hát.

Jurka elvette a cédulát, és izgatottan, szótagolva elolvasta: „Meséld el, hogyan lettél partizán."

Partizán? Tehát ő már valóban partizán? De miért is ne volna az?... Hiszen akkor géppuskatűzben csúsztak át. És ráadásul ő, Jurka, a géppuskás lábán ült, hogy az le ne essen... Igaz, nem kellett lőni a géppuskával... De hisz úgy is eshetett volna... hogy kell... Világos – úgy is eshetett volna!... És ha akkor a géppuskást megölik. Akkor Jurka fekszik a géppuska mögé, és tüzet zúdít a fasisztákra. De nem, akkor még

nem ismerte a géppuskát... Akkor inkább: megsebesül a géppuskás... ő pedig sapkájával befödi a sebét, amíg az anyja...

– Miért nem beszélsz? Apád kérdez... – suttogta az anyja.

Jurka megremegett az anyja suttogásától, aztán mesélni kezdett... A kötés alatt fel-felcsillant a fekete szem... Néha felvidult az a szempár. Rudnyev, nevetését visszafojtva, egy mozdulatot tett, de kezével mindjárt odakapott átlőtt nyakához...

– No, elég lesz, Jurka, elég lesz. Nagyon belemelegedtél – szakította félbe az anyja. – Apádnak fájdalmai vannak...

A politikai biztos a fia fekete fejecskéjére tette a kezét.

Aztán újra ceruzát fogott.

„Mi akarsz lenni?" – olvasta Jurka. És gondolkodás nélkül, csengő hangon válaszolt:

– Komisszár akarok lenni!

Apja köhögni kezdett. Anyja pisszegett és kitessékelte a kilencéves „komisszárt". De ezzel nem fejeződött be a dolog. Jurka sosem felejtette el ezt a napot...

Ragyik és Jurka igen jó barátok voltak. De mégiscsak kilenc év választotta el őket egymástól. Az idősebbik – tapasztalt harcos, robbantó-diverzáns, aki sok felderítő-vállalkozásban vett részt, a kisebbik pedig csupáncsak úttörő.

Hamarosan beköszöntött a tavasz. Kovpak portyázó csapata nappali pihenőre egy erdőben állt meg. A partizán családokban körülbelül harminc tíz év körüli fiú volt. Meg is szervezték belőlük egy új „csapatot". A fiúk eleinte nem valami bátran játszották a partizánosdit. Aztán az olvasott Ragyik megmondta Jurkának Makarenko munkatelepi jelszavát. „Nem szabad nyafogni!" Pedig a fiúk addig gyakran „nyafogtak"... A szekérkaravánt bombázták a német repülőgépek. Bár a harcok ideje alatt a fiúkat visszavonták a „hátországba" – a sűrű erdőbe vagy a megbízhatóan védett faluba, az eltévedt golyók, aknák és az ellenség kis kaliberű gépágyúinak – a „pukkanóknak" – a lövedékei elég gyakran repkedtek erre. A fiúk bemásztak a szekér alá, és fejüket az anyjuk szoknyájába fúrva,

ordítottak félelmükben. Miután megszervezték Jurkáék partizáncsapatát, a harcok ideje alatt szigorúan tilos volt sírni. A ritka kivételért a bűnöst többé-kevésbé szigorú dorgálással büntették, sőt ki is tették a csapatból.

A fiúk, miután leszoktak a nyafogásról, harcias külsőt öltöttek. Amikor nem volt harc vagy menetelés, a „csapat" mindenféle harci gyakorlatokat végzett, amelyek egyre bonyolultabbak és hangosabbak lettek. Hangos „hurrá" kiáltással megrohamozták a szpascsanszki erdőben felrobbantott német harckocsit, „foglyul ejtették" az erdőben eltévedt parasztaszszonyt a tehenével együtt, egyszer pedig hazacipeltek egy fel nem robbant német lövedéket, és piszkálni kezdték. Csak a véletlenül arra járó Víziutász mentette meg a fiúkat a biztos haláltól vagy a rokkantságtól.

Jurkáék csapatával nem lehetett bírni. Az apák bűntudatosan bólogattak, amikor Kovpak, aki haragudott a zajra, azt parancsolta nekik, hogy szedjék ráncba a fiúkat. A csapat kollektív fegyelme szemmel láthatóan erősebb volt, mint az apák csapatáé. A „komisszár" pedig egyre újabb és újabb hadi kalandokat eszelt ki. Ebben alattomban segített neki Ragyik meg Hapka, Cserjomuskin, Uszacs – valamennyien felderítők. Az állomáshelyeken unalmukban kaptak azon, hogy egy kicsit elszórakozzanak, és apróbb csínytevésekre hergeljék a fiúkat.

Magának Kovpaknak kellett az üggyel foglalkoznia. Egyszer az összekötővel magához hívatta Jurkát. A fiával jött a nyugtalan anya is.

– Megint elkövetett valamit, Szidor Artyemjevics?

– Semmit nem követett el. Egyedül őt hívattam, Dominyikija Danyilovna.

Rudnyeva meglepetten vállat vont, és elment.

– Miért nem jelentesz?

Jurka, fejét oldalt hajtva, bizalmatlanul tekintett Kovpak összevont szemöldöke alá. „Ugrat, vagy komolyan mondja..." A szemöldök alatt nem nevetett az öreg szeme... Jurka bátorsága egy pillanat alatt eltűnt, és alig hallhatóan azt hebegte:

– Parancsára megjelentem, parancsnok elvtárs.

– Úgy... Nem valami fürge politikai biztos vagy... No ismételd el rendje-módja szerint...

Jurka köhintett egyet-kettőt, aztán teli torokból kiabálva elismételte.

– Most már megfelel... Folytasd. Jelents a csapatodról...

– De mit jelentsek?

– Hogy harcoltok? Milyen partizán lesz belőletek?

A fiú hallgatott.

Jurka „partizánjai", a történtekről valahonnan tudomást szerezve, kilestek a bokrok mögül.

Kovpak úgy tett, mintha nem venné észre őket, és tanítani kezdte a „politikai biztost":

– Azt gondolod, a partizánok csakis zajjal harcolnak a német ellen? Igen?... Szó sincs róla! Ha apáitok így harcolnának, már régen szétverték volna a csapatot.

Itt már Jurka nem bírta megállni:

– Nem verik szét, soha nem verik szét.

– Csak hallgass végig. Miért nem verik szét? Azért, mert helyes a taktikánk. Csendesen és óvatosan közelítjük meg, aztán keményen odacsapunk... Megértetted?

– Öhön...

– Ahhoz, hogy igazi partizán légy, öcskös, először meg kell tanulnod hallgatni. Ez az első, a legfontosabb taktika. Aztán csendben ülni, s szemrebbenés nélkül figyelni – ez a második... Aztán van egy harmadik... De arra majd legközelebb tanítlak meg.

A bokrokban nem bírták türtőztetni magukat:

– Mondja el egyszerre mind a hármat...

– Szidor Artyemjevics, mondja el...

– Egyszerre megtanuljuk...

Kovpak elkomorodott, és hol a gyerekekre, hol a „politikai biztosra" nézett.

Jurka nem szólt semmit.

– No látjátok?... Az első taktikát csak ő tudja, ti miért nem?

És ha most jönne a német?... Mindjárt lelőne benneteket a géppisztolyával!...

Jurka jelt adott, a fiúk elhallgattak, szemük tágra nyílt, tenyerükkel befogták a szájukat, hogy egy óvatlan szó se szaladjon ki. Kovpak még sokáig beszélt, megmagyarázta nekik a hallgatás és a csend előnyeit a partizánharc gyakorlatában.

A fiúk eltökélten hallgattak Kovpak „megértettétek" kérdésére.

Az öreg hümmögött az orra alatt, és hosszasan, kitartóan sodort egy cigarettát. Rágyújtott. Érzéssel leszívta, és üdvözülten behunyta a szemét.

– Úgy... Látom rögtön megértettétek ezeket a dolgokat. Most megmagyarázzuk a harmadikat... Ilyen formán... Melyik a legerősebb, a legvérengzőbb vadállat a földön?

A fiúk még mindig makacsul hallgattak...

– No beszéljetek. Most lehet... Melyik a legerősebb vadállat?

– Talán a farkas – szólalt meg bizonytalanul Miska, a kilencedik század hajtójának a fia.

– Hát igen, a farkas is erős. És a medve?

– Az még erősebb.

– Talán a sündisznó?

– Nem, az csak tüskés. De az ereje kisebb, mint a macskáé.

Ezzel kimerültek a vadállatokra vonatkozó ismereteik.

Kovpak élvezettel szívta a cigarettát.

– Úgy! Nem tudjátok? Hát akkor megmondom. – Megint elhallgatott. A fiúk lesték fogatlan száját. – A legerősebb vadállat a földön – alighanem a tigris.

A fiúk egyszerre fújták ki a levegőt. Jurka parancsnoki tekintélyéről megfeledkezve, nem állta meg, hogy ne dicsekedjen:

– Én láttam tigrist az állatkertben... Mint egy nagy-nagy macska...

– És hogyan jár? – kérdezte Kovpak.

– Csendesen jár.

– Ez az!... Hatalmas ereje van, mégis csendesen jár... a földön, a fűben mászik – nem is hallani... A mancsa puha... Hát ez az a harmadik partizántaktika... Hallod, politikai biztos? Meg kell tanítani a csapatodat csendesen mászni, mint a tigris... A katonák ezt úgy mondják: kúszva. No, utánam. – És Kovpak, miután csizmájával eloltotta a cigarettát, a fiúk csodálkozására levetette magát a könyökére, és a fűben kígyóként tekergőzve gyorsan mászni kezdett.

A fiúk szuszogva igyekeztek utána. De hamarosan elmaradtak, és elvesztették szem elől. Fél óra alatt, könyöküket és térdüket felhorzsolva, kétszáz méternyit másztak. Csak akkor sajnálta meg őket Kovpak. A hátuk mögé került, és halkan, hívóan füttyentett.

– No, elég lesz. Most mintha fogságba ejtettelek volna benneteket... Mit képzeltek? Másztok előre, hátra meg nem néztek... És ha én német vagyok? Akkor mi van?... Befellegzett nektek!... – És mutatóujját mint egy pisztolyt, rászegezte egy fiúra, csettintett a nyelvével. – Véged van. Halott vagy. Ess el.

A „halottat" megragadták a lábánál és kezénél fogva, s elvonszolták a bokrok közé „eltemetni"...

Kovpakék 1942 nyarán másodszor tértek vissza a brjanszki erdőből a putyivli körzetükbe. Mint a vihar, száguldott át a csapat Putyivl, Gluhov vidékén, szétkergette a rendőröket, szétverte a fasiszta helyőrségeket. Az ellenség rémülten menekült dél felé, ahol a Bahmacs–Vorozsba vasútvonal mentén nagy helyőrségei voltak. Putyivlot egy lendülettel elfoglaltuk. Napokon át a kovpakisták voltak az urak az ősi orosz városban, ahol a háború előtt a parancsnokuk volt a városi szovjet elnöke.

A csapat azután a szekérkaravánokkal meg a sebesültekkel letáborozott „otthon" – a szpascsanszki erdőben, ahonnan először indult el portyára a brjanszki erdőbe 1941. december 1-én. A vasúthoz, amelyen szüntelen áramlottak a vonatok a front felé, éjszakánként húsz-harminc diverziós csoport járt. A csa-

pat a legjobb erőket küldte a diverzióra. Ezért az otthon maradtaknak az volt a feladatuk, hogy lehetőség szerint minél kevésbé vonják az ellenség figyelmét a táborukra. Kovpak azokban az órákban, amikor nem volt elfoglalva a parancsnoki és a törzskari munkával, elvonult a Kleveny folyóhoz. Vagy azért, hogy megnyugtassa az idegeit, vagy azért, hogy adózzon a háború előtti „civil" szenvedélyének, magával vitte a horgászbotjait. A távolban, a Szejm kanyarulatán túl, amelybe a Kleveny ömlött, a magas parton látszott az ősi Putyivl. Bazima tanító, ahogy nézte, remegő hangon, halkan szavalta:

Nem a kakukk szól hajnalban
A liget sötét árnyán.
Jaroszlavna kora reggel
Putyivlban sír a bástyán.

– Hát mit gondolsz? – szólalt meg élénken Kovpak. – Ő is katonafeleség volt. Ilyen az ő sorsuk. Sírnak, amikor az uruk harci vértet ölt. Az az Igor, úgy látszik, fejedelem létére is jó harcos volt.

– Csak hát... kár volt... megadni... magát... – szólt közbe Rudnyev, a politikai biztos.

Az orvosok és a felesége gondoskodása révén felgyógyult a csapatnál. Csak forró és szilárd ételt nem ehetett. És egyelőre, minden egyes szó után pihenőt tartva, rövid mondatokban beszélt.

– Nem jöttek... meg... Vorozsbából?... – kérdezte Bazimától.

– Még nem. Estére várom őket...

– Látod, ott, azon a dombon sírt – mutatott Kovpak a horgászbottal Putyivl vársáncára.

– Kicsoda? – Rudnyev nem értette.

– Az a Jaroszlavna!... – felelte Kovpak, és feltűzte a férget a horogra.

– Én meg azt gondoltam, hogy a te Kovpacsihád – mondta Bazima.

Rudnyev megszorította a vállát. Bazima odanézett, ahová a politikai biztos mutatott a szemével... és a torkán akadt a szó.

Az öregember keze sűrűn remegett. Nem talált rá a horogra, félrefordította komor arcát, az ajkát mozgatta...

– Menjünk, törzsfőnök – mondta csendesen a politikai biztos.

Kovpak a vízbe eresztette a horgászbotot, és gondolataiba merült... Csak ült és visszagondolt az emlékezetes negyvenegyes év átkozott augusztusára... Nem, nem sírt az öreg Kovpacsiha, amikor kísérte férjét a szpascsanszki erdőbe. Partizánként harcolt vele... még a polgárháborúban, de most tudta, hogy nem mehet vele az erdőbe. Ahhoz ő már öreg. Tudta, hogy se könnyel, se mással nem tarthatja vissza a férjét. Bár nem is akarta visszatartani...

Ezektől a gondolatoktól a bokrok közt hallható zörgés vonta el. Megigazította a csajkát, amelyben a halászzsákmánya volt, megtapogatta zsebében a pisztolyt, aztán kivetette a horgot, gyorsan a bokrok felé nézett, és elnevette magát. Jurka csapatának partizánjai minden oldalról bekerítették, és szabályos láncban kúsztak feléje. Az erőfeszítéstől sokuknak csillogott valami az orra alatt, de félve, hogy elárulják magukat, mégcsak nem is szörtyögtek.

„Csendben másznak az ördögfiókák."

De amikor már egészen bekerítették az öreget, az hátranézett a vállán keresztül, és megfenyegette őket az ujjával.

– Csak „hurrát" ne kiáltsatok! Elijesztitek a halat. Ülj le, politikai biztos! Fogd a horgot.

Fél óra múlva, amikor Rudnyev és Bazima odament a folyóhoz, javában folyt a horgászás. Csak Jurka ült bánatosan. A hal úgy kapott Kovpak horgára, mintha megrendelte volna, a Jurkáéra pedig semmi nem akadt. A rettegett parancsnok, mi-

után sikerült elterelnie a gyerek figyelmét, egy kis halat akasztott Jurka horgára, és bedobta a vízbe.

– Húzd ki, politikai biztos! Húzd ki, pedzi!

Az ujjongó Jurka kirántotta a halat, és a komolyságról meg a tekintélyről elfeledkezve, kiabálni kezdett, hogy csak úgy zengett az erdő.

– Anyu, anyu! Apu, nézd! Én fogtam.

– Hogyhogy a hátad mögött akadt rá? – nevette el magát az apja.

– Jól van. Hagyd csak! – mosolyodott el az öregember.

Bazima és a politikai biztos megértően összenézett. Az erdőben felhangzott Jurka kiáltása. Ujjongva vitte anyjának a halászzsákmányt.

Egy hónap múlva Kovpak csapata, miután teljesítette a feladatát, harcolva bevonult a brjanszki erdőbe. Ott már létesítettek egy partizán-repülőteret. Először nyílt lehetőség arra, hogy a Nagy Földre evakuálják a sebesülteket. A sebesültek után kezdték elszállítani a családokat is. Rudnyev egyszer, ahogy elnézte a fekete hajú Jurkát, azt mondta a feleségének:

– Ne küldjük ezt a kis embert is a Nagy Földre, Doma? Mi?

Rudnyeva megremegett.

– És velem mi lesz?

– Téged is.

– Semmi szín alatt, Szenya! Semmi szín alatt!...

De a politikai biztos hajthatatlan maradt. Kovpak néhány nap múlva magához hívatta Dominyikija Danyilovnát, és katonai parancs formájában azt ajánlotta neki, hogy a legközelebbi repülőgéppel induljon el.

Jurka az anyjával elrepült. Utánuk apránként a többi partizáncsalád is. Jurka csapata „Grizodubova ezredének szárnyain" átvándorolt a Nagy Földre.

Jurka, miután a repülőtéren elbúcsúzott a csapattól, arcát apjának nedves bajuszához szorította.

– Jó egészséget. Nagyra nőj, partizán. Tanulj...

Ekkor Jurka, a csapatban való tartózkodásának ideje alatt először, nem bírta türtőztetni magát, és sírva fakadt.

Soha többé nem látta az apját.

15

Ahogy átkeltünk a Dnyeperen és a Pripjatyon, erdőkhöz értünk, amelyek sűrű rengetegként borítják a zsitomiri és rovnói terület északi részét, és északra, Belorusszija déli területei felé húzódnak tovább. Maga a természet nyújtott kedvező lehetőséget arra, hogy itt partizánterületet hozzanak létre.

Nappal haladtunk. Rudnyev mindennapi menettel vidámabb lett. Fehér lován előrevágtatott az oszlop éléhez, a felderítőkhöz, tréfálkozott velük. Néha megállította a lovát, előrenyújtotta kezét a kéklő őserdő felé, amelyre puha pelyhekben hullt a hó, és tréfálkozva szavalta:

> ...Nincs jobb hely, hol várost emeljen
> A svédeket bosszantani,
> Dölyfös szomszéd nyugalma ellen...*

és vidáman nevetett.

A Pripjaty medencéjének déli része mocsaras vidék, amelyet összefüggő erdők borítanak. Erre nem haladnak országutak, és jóformán nincs nagyváros. Messze nyugaton, ehhez a sűrű rengeteghez csatlakozva, magányosan áll Kovel. Keletebbre – Szárni városa. Az erdőtől délkeletre – Ovrucs. Összesen ennyi városa van ennek a hatalmas, erdős vidéknek, amely több száz kilométerre terül el a Pripjatynak és mellékfolyóinak medencéjében. Úgy látszik, maga a természet zárta ki a háborúból ezt a vidéket.

Ahogy haladtunk az erdei utakon, sok falut találtunk, ahol

* Puskin: *A bronzlovas.* (Kormos István fordítása.)

nem láttak ellenséges csapatokat, és csak hallomásból tudták, hogy valahol háború folyik. A háború elment mellettük: a déli utakon, vagy a Lvovból Rovnón át Kijevbe vezető aszfaltúton, vagy északabbra, a Bresztből Minszkbe vivő úton. Ezek a falvak pedig élték isten háta megetti, jámbor életüket, és a háború szelét talán csak az ebadóból érezték, amelyet valami bárgyú német közigazgatási parancsnok vezetett be, akinek a Führer birtokába adta ezeket a körzeteket.

A háború elhaladt mellettük, csupán nagy ritkán adott jelt magáról repülőgépek zúgásával, amelyek nagy magasságban repültek el ezek fölött a tájak fölött. De ha egy mozgóháborút viselő, korszerű hadsereg számára nyilvánvalóan alkalmatlan volt is ez a vidék, jobb helyet nem lehetett volna találni, hogy a partizánbázist a brjanszki erdőből áthelyezzék nyugatra. Portyánkkal a partizánmozgalom kiterjedt az egész jobb parti Ukrajnára, ennek nyugati határvidékeire.

Fordulóponthoz jutott a partizánterület sorsa; ennek a területnek az volt a rendeltetése, hogy főszerepet játsszon a jobb parti Ukrajna partizánmozgalmának kibontakozásában. Fordulóponthoz érkezett, de még nem dőlt el. Mindezeket az isten háta mögötti, mocsaras vidékeket, amelyek több közigazgatási kerületet alkottak, – a lelcsici, rakityani, szlovecsnojei, sztolinszki kerület – és amelyek kiterjedésükben felértek egy jókora területtel, a német hatóságok egy körzetbe, vagy szerintük „Gebiet"-be vonták össze. A körzet vezetője – a Gebietskommissar – székhelyül Lelcsicit, ezt a kerületi székhelyet választotta magának, és a városparancsnokság nagyszámú csendőrségének és egy rendőrzászlóaljnak a védelme alatt tartózkodott ott. Addig, amíg szét nem vertük a „Gebietskommissariat"-ot, szó sem lehetett a partizánterület megteremtéséről. Az erdőre csak mint bázisra volt szükségünk, ahonnan a partizánok végrehajtják vakmerő portyáikat. Akkor meg sem fordult a fejünkben, hogy Lelcsicivel eldöntöttük Kovpak kárpáti portyájának a sorsát, egy egész sor nagy partizán-

egység sorsát, amelyek fél vagy egy évvel később létrejöttek Ukrajna zsitomiri, rovnói, kamenyec–podolszkiji területein.

Ha a németek Lelcsiciben vagy Szlovecsnojében maradnak, megerősítettik magukat, támaszpontjaikká teszik ezeket a falvakat, akkor nem lett volna ott partizánterület, tehát egyetlen partizánbázis sem.

Állomáshelyeink ezekben a vadonokban nyugodtak voltak. Nappal vonultunk, éjszakánként pihenőt adtunk az embereknek. Rövid meneteléseket végeztünk. Néha egész napra megálltunk az erdei falvakban. Az új körzet birtokbavétele azzal kezdődött, hogy részletesen tanulmányoztuk.

Mind gyakrabban és hosszasabban tartózkodtam a törzsnél. Kovpak akkortájt bízott meg a felderítés vezetésével. Különösen szoros barátságot kötöttem Grigorij Jakovlevics Bazimával, a törzs főnökével, és Panyinnal, a párttitkárral. Mindketten veteránjai voltak a partizánmozgalomnak, gyakran felelevenítették a csapat megalakulásának első napjait.

Mivel megéreztem, hogy ezekkel az emberekkel hosszú időre összeköt a katonasors, én magam is érdeklődtem a partizánháború első napjai iránt, amelyeket mintha már akkor történelmi dicsőség övezett volna. Egyet-mást feljegyeztem, és ez nagyon tetszett Bazimának.

A törzskari munkával töltött órák után gyakran erőteljesen kinyújtózott, úgy, hogy még a csontja is ropogott, homlokára tolta a szemüvegét, és úgy beszélt, mintha senkihez nem intézné a szavait, hanem egy-egy gondolatát folytatná, amelyet vagy a harc, vagy a terv, a jelentés összeállítása félbeszakított.

– Aztán, tudod, volt egy olyan eset is... Odamegyünk Szemjon Vasziljeviccsel a harmadik századhoz, de ott nincs egy őrszem se, alusznak mind egymás mellett. Néhányuk nyilván benyakalt... Micsoda népség!...

A beszélgetés leggyakoribb témája a harmadik század, a csapat egyik legjobb százada és Karpenko, a parancsnoka volt. Sokszor folyt ilyen beszélgetés Rudnyev jelenlétében, és ő,

ahogy hallgatta Bazimát, csak mosolygott és bajuszát pödörgette. Bazima szeretettel beszélt Karpenko embereiről, de ezekből az elbeszélésekből lényegében az derült ki, hogy ezek az emberek, élükön a makacs Karpenkóval, kizárólag csak kellemetlenségeket és vesződséget okoznak Rudnyevnek és Bazimának. A parancsnokság kellemetlenségei a „harmadik századbeliekkel" már rég kezdődtek, alighanem attól a naptól, amikor Karpenko csoportja beleolvadt a csapatba. Karpenko emberei „elismerték" parancsnoknak Kovpakot, mégis elkülönültek. Mintha azt mondták volna: mi katonák vagyunk, ezek pedig mind „civil" népség, méghozzá öregek, akikbe hálni jár a lélek. A partizánélet az első időben tetszett nekik, különösen amikor a Télapó megmutatta, hol vannak az élelmiszerraktárak. A raktárakban cukorban főtt gyümölccsel töltött hordók voltak, amely nagyon megfelelt a Karpenko és Cimbal csoportjában levő fiatal fiúk ízlésének. Minden arra vallott, hogy a legények a partizánéletnek éppen a negatív oldalait, az önkényességet sajátították el igen gyorsan. Mindezt látta és tudta Kovpak, aki kijárta a Vörös Hadsereg szigorú iskoláját – hiszen Kovpak szeme láttára, az ő részvételével születtek a fiatal szovjetköztársaság partizáncsapatai, Vörös Gárdája és hadserege. Látta, tudta, de egyelőre hallgatott, figyelt. Meg aztán nehéz is volt egyszerre kordába fogni ezt a népséget, amelyet a bekerítés szele sodort oda hozzá.

Különböző emberek kóboroltak akkor a nemrég továbbnyomult német hadsereg hátában. Minden zavaros, múlékony volt; gyorsan változtak a hangulatok, a helyi szokások.

Ekkoriban segítség érkezett Kovpakhoz a szomszédos erdőkből – Szemjon Vasziljevics Rudnyev a maga kis csapatával, több mint húsz emberrel.

Kovpak és Rudnyev csapata a megszállás első heteiben önállóan működött, nem volt köztük kapcsolat. Az ősz elején Rudnyev az első szabotázscselekmények nyomán rábukkant Kovpakra. Nagyon megörültek egymásnak. Mindketten nehéz helyzetben voltak. Ez a két ember különbözött életkorban,

jellemben és képzettségben, de egy dologban tökéletesen megegyeztek: a pártfeladatuk iránti odaadásban, abban a kívánságban, hogy a rájuk bízott ügyet – a partizánmozgalom megszervezését – bármi áron teljesítsék.

Nehéz napok voltak azok. Az ellenség erős volt, nemcsak haditechnikája és katonai tekintélye révén, hanem még a mi tudatlanságunk, a mi gyakorlatlanságunk miatt is. Némely újdonsült partizánnak remegett a térde: az emberek féltek, sokan nem tudták, mihez kezdjenek. Eleinte maguk a csapatparancsnokok – Kovpak és Rudnyev – jártak felderítésre.

Kovpak tapasztalatból tudta, hogy az első, bármilyen kis csatát okvetlenül meg kell nyerni, csapást kell mérni az ellenségre, bármilyen jelentéktelen legyen is az. Erre szükség volt a csapat összetartása végett. Ezt jól tudta Rudnyev is.

A két parancsnok az első találkozáskor megvitatta a helyzetet. Kicserélték a harc első napjainak tapasztalatát, és Rudnyev azt javasolta Kovpaknak, hogy egyesítsék a két csapatot.

Rudnyev erélyesen munkához látott, hogy rendbe szedje a csapatot, hogy fegyelmet teremtsen. Mindenben példát mutatott. A katonás külsőt, a napirendet, a szolgálat ellátását, a feljebbvalóknak való engedelmeskedést, a táplálkozás szervezettségét, régi katonai szokás szerint, kötelezőnek tartotta magára nézve, és ugyanezt megkövetelte alárendeltjeitől.

Így volt katonáéknál.

– A partizánéletben ez még inkább szükséges – oktatta a harcosokat. – Százszorta inkább szükséges, mert harcunk veszélyesebb, az erőnk kisebb, de mégis úgy kell ütnünk az ellenséget, mint a hadseregnek.

Sokan egyetértettek vele, senki nem tett ellenvetést, de Karpenko századában mogorván néztek az új politikai biztosra. Nagyon nem tetszettek nekik a beszédei, még kevésbé a tettei. De a kompánia egyelőre hallgatott. A robbanás, bármilyen különös is, a cukorban főtt gyümölcs miatt tört ki.

A politikai biztos, miután rendet teremtett a felderítő- és őrszolgálat ellátásában, és egy ideig a földfedezékek belső be-

rendezésén is dolgozott, hozzálátott az élelmezéshez. Számításba vette az összes meglevő élelmiszert, összeállította a fejadagot – húsz deka szalonna egy emberre, kétszersült, amikor pedig lehetőség van rá, friss kenyér, zöldségfélék (ezeket őszszel nem kellett adagolni), és naponta egy bögre cukorban főtt gyümölcs két emberre.

Karpenko századának emberei hidegen fogadták a politikai biztos „reformjainak" első részét; belátták, hogy felderítés meg őrség nélkül nem lehet boldogulni; szó nélkül beleegyeztek hát. De a cukorban főtt gyümölcs...

Ez már merénylet „partizánjogaik" ellen. Ezek a fiatalok, ezek a féktelen, zöldfülű, egészségtől duzzadó, vakmerőséget sugárzó legények, akik huszonkét éves korukban négyszemközt találkoztak a halállal, méghozzá nem egyszer és nem kétszer, hanem már negyedik hónapja naponta, lépten-nyomon találkoznak vele! Csörömpöl a kaszás halál az országutakon, dübörög a vágányokon, porzik a dűlőkön, és motorok elnyújtott hangján süvölt az égen. Ezek a fiatalok nem óhajtották megtagadni maguktól az élvezetet, az egyetlen élvezetet, ami még megmaradt nekik: azt, hogy jól teleegyék magukat édességgel – „amennyit akarok".

– A politikai biztos azt mondja – be kell osztani, hogy télig elég legyen... Lehet, hogy engem holnap kinyiffantanak, és most gondoskodjak a télről!

– Karpo, vagy adja ki a részünket, vagy váljunk el tőlük a csapatunkkal. Az ördög vigye el őt a „katonás fegyelmével" együtt.

– És a cukorban főtt gyümölcsöt egyenlően el kell osztani. Mi az ördögnek az nekik, a vén csontoknak. Kipotyognak az utolsó fogaik is!... – kiáltotta Mudrij.

A fiúk felnyerítettek.

Csupán Karpenko nem nevetett; komor és hallgatag volt.

– Küldjünk hozzá küldöttséget – indítványozta Spingalet.

– Csitt, hallgassatok, fiúk!... Beszélj, parancsnok! – kiál-

totta Mudrij, miután észrevette, hogy Karpenko felemelte a fejét.

– Nincs szükség küldöttségre – mondta Karpenko. – Egyelőre ne csapjatok ricsajt. Ezt a kis politikai biztost magam elintézem...

A kompánia elhallgatott. Még ők sem várták, hogy ilyen fordulatot vesz a dolog.

Karpenko félrefordult. A fiúk is gondolkodóba estek. Álldogáltak, álldogáltak, aztán csendesen szétszéledtek.

Másnap Bazima és Panyin tudomást szerzett Karpenko fenyegetéséről. Figyelmeztették a politikai biztost, aztán Kovpakhoz mentek. Az öreg először nem hitte el. Aztán magához hívatta Cimbalt.

– Elhangzott ilyen kijelentés?

– El – válaszolta Cimbal.

Az ügy már-már komoly fordulatot vett. A parancsnokok erősen gondolkozóba estek. Világos volt előttük, hogy most dől el annak az első harcnak a sorsa, amelyre olyan gondosan készülődött Kovpak, de az is lehet, hogy az egész csapaté, az ő művüké, amely már él, létezik, amelybe olyan sok energiát fektettek.

Világos volt, hogy hallgatni, ezt a kirohanást válasz nélkül hagyni – nem szabad.

Kovpak dühbe gurult:

– A politikai biztost, az én politikai biztosomat agyonlövéssel fenyegetik? Ki az, mi az, tizennyolc éves? Partizánok, hozzátok ide... – mondta, és lekapta a kampóról a géppisztolyt. – Rögtön felsorakoztatom a századot, és saját kezűleg, a sor előtt... Mint őnála... Csapajevnél...

Rudnyev ott állt, és nehéz gondolatokba merült.

– Nem kell. Szidor Artyemjevics! Majd magam tisztázom. Úgy jobb lesz.

Kovpak egy kissé lecsillapodott.

– Jól van. Csak figyelj, óvatos légy velük. Nemrég vannak itt nálunk, ki tudja, miféle népség.

Rudnyev hosszan beszélgetett Bazimával és Panyinnal. Amikor esteledni kezdett, ott hagyta a géppisztolyát meg a pisztolyát Panyinnál, kilépett a törzs földfedezékéből, és elindult a harmadik századhoz.

Ez a földfedezék félkilométernyire volt a törzsétől.

Elmúlt egy félóra, egy óra...

Panyin és Bazima gyakran kiment a földfedezékből. Füleltek... Egyre jobban izgultak. De Rudnyev erélyesen megtiltotta, hogy utánamenjenek.

Rudnyev akkor ment be a harmadik század földfedezékébe, amikor az emberek vacsoráztak. Egy részük felállt, ahogy meglátta a politikai biztost, sokan tovább ültek és a saját parancsnokukat figyelték. Rudnyev megállt a küszöbön és némán Karpenkóra nézett. Hosszú szünet következett.

Karpenko felemelte a fejét. Rudnyev az ajtóban állt, csizmája sarka össze, keze a nadrág varrásán, és nyugodtan nézett Karpenko őrmesterre. Az nem állta ki a tekintetét, és szinte kelletlenül felállt. A parancsnok után felugrott a többi partizán is.

– Hát akkor, jó estét! – mondta a politikai biztos, miután megkönnyebbülten fellélegzett.

– Erőt, egészséget! – válaszolta Karpenko.

– Jó estét, politikai biztos elvtárs! – kiáltoztak vidáman a többiek. A fiúk összébb húzódtak, hogy helyet adjanak a politikai biztosnak.

Rudnyev odament a vaskályhához, és leült a fatuskóra, amely a zsámolyt helyettesítette. Közelebb tolta a kis fatuskót a tűzhöz. Karpenko a kályhát piszkálta egy vasdarabbal. Mezítláb ült – szárította a tűznél vattanadrágját, amely térden felülig átnedvesedett. A láng fényesebben fellobbant, megvilágította a politikai biztos alakját és a körben ülő partizánokat. A fiúk hallgattak, a parancsnokukat nézték.

– Hogyhogy fegyver nélkül van, politikai biztos elvtárs? – kérdezte Namaljovannij, hogy megtörje a kínos hallgatást.

– Minek az most nekem?

– Hát mégiscsak messzire eltávozott a fedezékétől.

– Most nincs rá szükségem – mondta az első szót megnyomva a politikai biztos.

– Mégiscsak német van körös-körül.

– Mit érdekel engem a német? Azért jöttem, hogy megöljetek engem...

Karpenko felugrott.

– Ki öli meg? Hol?

– Itt, a harmadik században.

– Ki merészeli?!... Azt én...

– Te, éppen te merészeled...

Karpenko egyenesen állt, a politikai biztosra nézett. Amikor felugrott, meglökte a vaskályhát, úgyhogy néhány izzó parázs a lábához gurult. A kezében vaspálcát tartott, amely a piszkavasat helyettesítette. Egy kis zsarátnok a lábára hullott és égette. A nadrágja füstölgött.

– Vigyázz, így megégetheted magad – szólalt meg csendesen Rudnyev, lehajolt és ledobta a parazsat Karpenko lábáról. Aztán felegyenesedett és körüljártatta tekintetét a lecsendesült rendzavarókon. A vaspálca csörömpölve a földre esett. Szemjon Vasziljevics felvette és a parázsba dugta. Szikrák röppentek felfelé. Fellobbant a láng.

– Ez a helyzet, fiúk.

– Politikai biztos elvtárs – mondta rekedten Karpenko. – Kár volt ezt komolyan vennie. Nagy kár! Meg kell értenie: utóvégre én hebehurgya ember vagyok. Bocsásson meg, politikai biztos elvtárs. Első felindulásomban, meggondolatlanul... Meg kell értenie: hebehurgya ember vagyok. Meg aztán több éven át voltam börtönben. Csatornaépítésen dolgoztam.

– Ideges népség vagyunk mi, politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics – igyekezett megmagyarázni Mudrij.

– Az idegeitek az okai? Börtönben ültetek?

– Pontosan így van. Ne haragudjon... – kiabálták körülötte.

– Elmondom nektek, fiúk, hogy megbántottak engem.

Mindannyian elhallgattak, meglepetésükben eltátották a szájukat.

– Hitvány emberek megbántottak. Tizenkilenc óta párttag vagyok. Egész életem a hadseregben telt el. Erre harminchétben ki akartak zárni a pártból. No, gondolom, tévedtek, majd tisztázzák, de elmúlt egy év és még mindig nem tisztázták. Elmúlt még nyolc hónap... Aztán hívatnak, visszaadják a párttagsági könyvemet, és azt mondják: tévedés. Te mit tettél volna a helyemben, Karpenko?

– Nem tudom!

– No látod! És még azt mondod: az idegeid. Az én idegeim se bírták ki. A párttagsági könyvet elfogadtam, de a hadseregben nem maradtam, elég, mondtam. Elég volt! Nagyon megsértődtem. Hazautaztam. Eltelt néhány év. Ekkor kitört a háború. Elmentem Moszkvába: vegyetek vissza. De hát ott nem értek rá velem foglalkozni. Gondolkoztam, gondolkoztam... Ahogy ez szokott lenni... Ha ellenség támad ránk, az idegeket és a sértődöttséget félre kell tenni... Így például nekem a partizánmunkához kellett hozzálátnom. Pedig hát hivatásos parancsnok vagyok, fiúk!... Tanítványaim most hadosztályokat vezetnek. Hát így van ez... Nos, mit szólsz hozzá, Karpenko?

– Bocsásson meg, politikai biztos elvtárs. Első felindulásomban, meggondolatlanul...

Rudnyev szó nélkül kezet nyújtott. Aztán még sokáig elüldögélt a földfedezékben. Panyin és Bazima nem bírta elviselni a nyomasztó bizonytalanságot. Elindultak utána. Bementek a fedezékbe, és azt látták, hogy Rudnyev a fiúk gyűrűjében ül, sült krumplit hámoz. Fjodor Karpenko és Ivan Namaljovannij serényen forgatták a krumplikat a hamuban, és a legjobbakat a politikai biztosnak adták. Rudnyev, ahogy elvett egy-egy krumplit, a tenyerére tette, s mivel égette, egyik kezéből a másikba dobálta. Amikor a politikai biztos elment, Mudrij lelkesen azt mondta:

– Lám, hogy lehet tévedni egy emberben.

– Ide figyeljetek! Aki a fegyelmet megszegi – letöröm a derekát – szólt fenyegetően Karpenko.

A harmadik század fedezékében hajnalig égett a tűz.

Ez után az este után Karpenko csodákat művelt. Százada szünet nélkül járt aknát telepíteni, maguk az emberek ajánlkoztak felderítésre, és Bazima törzsfőnöknek nem volt maradása az önként jelentkezőktől, akik harci feladatot akartak. A század és maga Karpenko a csapat első harcainak mindegyikében részt vett. Egy-egy harc után Rudnyev és Kovpak mindig kiemelte bátor tetteiket.

De két hónapba se telt – Karpenko megint kitört. Ez akkor történt, amikor a csapat már a szumi területen portyázott. Tél volt. Befújta a hó az erdőket, hótorlaszokat hordott össze a mezőkön és a ligetekben. A csapat, amely körülbelül ötszáz főre gyarapodott, súlyos harcok után északkeletre indult, közelebb a brjanszki erdőhöz. Az ellenség ezredei úgy vonultak, hogy elvágják a csapat útját. Szerették volna megbosszulni a partizánokon jó néhány zászlóaljuk szétverését.

A csapat észak felé tört előre; igyekezett kikerülni az ellenség helyőrségeit. Emiatt néha nagy vargabetűt kellett tenni.

Egy alkalommal a törzs kijelölt egy ilyen kerülő utat. Grigorij Jakovlevics, a törzs főnöke a törzshöz hívatta a parancsnokokat. Bejelentette a menetvonalat, a vonulás rendjét, és kezdte megadni az utasításokat az éjszakai menetvonalhoz.

Karpenko rossz hangulatban volt.

– De minek tegyünk meg fölöslegesen vagy harminc kilométert? – kérdezte.

– A parancsnok és a politikai biztos így parancsolta... – kezdte Bazima.

– Parancsolta, parancsolta! – vágott közbe ingerülten Karpenko. – Azok csak parancsolgassanak maguknak, én nekiindulok toronyiránt.

– Ne heveskedj, Fegya... Hallgass ide... A felderítők az

úton egy magyar oszlopra bukkantak. Hogy most harcba bocsátkozzunk velük...

– Á, hagyja ezt! Maguk örökké a harctól tartanak! Így meg nem tanulnak harcolni, és ezért nekünk kell a lábunkkal megfizetni...

Bazima megsértődött, és elhallgatott.

– Jelentse, hogy elindultam toronyiránt. Amíg maguk száz versztát kerülnek néhány magyar miatt, mi már jól kialuszszuk magunkat a pihenőhelyen.

Ezzel Karpenko fütyörészve elment.

Rudnyev már régóta a házban volt, és a válaszfal mögött hallgatta Karpenko szavait. Amikor az kiment, Rudnyev odament Bazimához.

– Kitört Karpenko.

– Valamit kell vele tenni, Szemjon Vasziljevics! – mondta Bazima.

– Hallottam az egészet, de most már késő lenne megállítani. Semmiképpen nem engedelmeskedik. Csak még többet képzel magáról, ha próbáljuk rábeszélni és kérlelni. Hadd menjen, ahová és amikor akar.

Az új pihenőhelyen – három-négy napig tartózkodtak ott – Karpenkóra kimondták a bojkottot. Az ilyen állomáshelyeken a törzs rendszerint nagyon szorgalmasan dolgozott. Megvonták a lefolyt harcok mérlegét, bekérték az adatokat, összegezték a századok és zászlóaljak jelentéseit.

A részletparancsokat, amelyeket Rudnyev rendelkezése szerint minden századnak és zászlóaljnak megküldtek, Karpenko nem kapta meg. Észrevette. Miután megtudta a szomszédjaitól, hogy milyen jelentéseket kérnek, maga vitte azokat a törzshöz, és szó nélkül letette a törzsfőnök elé. Bazima ránézett a papírra, aztán szemüvege felett egy pillantást vetett Fjodorra.

– Tartsd magadnál.

– Hogyhogy magamnál? Mindenki leadja a jelentéseket. Aztán megint fognak piszkálni – nem tartja meg a rendet, megsérti a fegyelmet az ilyen-olyan... Tudom én!

– Nem, most már nem fogunk piszkálni! Tartsd csak magadnál! – mondta határozottan Bazima.

– De hát miért?

– Elvégre önállóan dolgozol... Tartsd hát ezt is magadnál...

– Aha!... Hát akkor megyek a parancsnokhoz és a politikai biztoshoz.

– Nem ajánlom. Az ő parancsukra teszem ezt.

– Hogyhogy, leváltanak a század éléről? Szeretnék a saját putyivli emberüket odatenni, legalább mondanák meg!

– Senki nem vált le. Te magad különültél el. Hát akkor tevékenykedj magad, ahogy akarsz. Jelentést is magadnak tégy.

Karpenko megfordult és az ajtót becsapva elment. Rudnyev tudta, hogy Karpenko most nehéz helyzetben van. Az önkényes menetelés során a harmadik század nem kerülte a harcot, hat sebesült és két halott volt a vesztesége. Senki nem tett szemrehányást Fjodornak, de mindenki látta, hogy szívére veszi a dolgot és nagyon szenved.

Ugyanannak a napnak estéjén a csapat továbbindult. A parancsot fél órával az indulás előtt titokban szétküldték. Karpenko nem kapott. Az oszlop már felsorakozott, amikor kiszaladt a házból.

– Miért nem küldött nekem parancsot? – kérdezte kihívóan Bazimát.

Az öreg pedagógus tudta, hogy szilárdan tartania kell magát a választott irányvonalhoz.

– De hisz te a magad útján jársz.

– Basta! Elég! – kiáltotta Karpenko.

– Lépésben indulj! – vezényelte az oszlop elején Rudnyev, aki távolabbról figyelte őket.

Nyikorogni kezdtek a szántalpak; a partizánok a puskát vállukra vetve, útnak indultak. Karpenko szótlanul állt, tekintetével követte az embereket és a szekérkaravánt. Amikor az utolsó szánok is elmentek, köréje gyülekezett az egész százada.

– Álljatok fel! – vezényelte rekedten. – Lépésben indulj! –

És elindult a sima szánúton, amelyet sok száz láb keményre taposott, a szántalpak pedig lecsiszolták.

A láthatáron akkor jött fel a hatalmas, bíborvörös hold.

Karpenko, német géppisztolyát a mellére akasztva, aztán a kezét rátéve, némán lépdelt a század előtt. Az emberek, csendesen szitkozódva, a fegyverrel csörömpölve bandukoltak a parancsnokuk után.

Hajnalra utolérték az oszlop végét. Az oszlop lassan vonult be egy faluba, mivel az elejét meg-megállították a szállászcsinálók, akik ide-oda nyargalásztak a mellékutcákban. Bazima, ahogy kijelölte az őrcsapatok helyét, végighaladt az álló szekérkaraván mentén.

– Én hol szálljak meg? – kérdezte odalépve Karpenko.

– Ahol akarsz – válaszolta Bazima.

Karpenko magába roskadt, arca hirtelen szánalmassá vált, pislogni kezdett. Bazima, aki még sohasem látott Karpenko arcán ilyen kifejezést, nem állta meg, elmosolyodott:

– Te szabad vagy, mint a madár... Azt csinálom, mondod, amit akarok. – A törzsfőnök korbáccsal rávágott a lóra. A ló helyből vágtába iramlott.

Karpenko a falu szélén szállásolta el a századot. A házak rosszak voltak, kevés is jutott nekik. Szörnyű volt a zsúfoltság. A kiváltságos harmadik század ezt kétszeresen is elviselhetetlennek találta.

– No, cimborák, mi aztán jól megjártuk! – ítélte meg a helyzetet Mudrij. – De hát mit tehetünk!...

– Karpo majd kigondol valamit – mondta meggyőződéssel Spingalet.

– Kigondol, nézzétek csak – egészen belezöldült. Nem eszik, nem iszik – jegyezte meg Namaljovannij.

– Megyek felderíteni – készülődött Mudrij. – Kipuhatolom, hogy mit forgat a fejében Kovpak apó meg a politikai biztos a további életünkkel kapcsolatban.

– Helyes, menj – egyeztek bele a fiúk.

Amikor Mudrij elment, egy kissé mindannyian felélénkül-

tek. Mégiscsak volt valami remény a megoldásra. A bizonytalanság a legnagyobb büntetés a cselekvő, erős lelkű emberek számára.

Mudrij óvatosan látott hozzá. Megállt az őr mellett, rágyújtott, és hosszú beszélgetést folytatott vele mindenféléről. Megkínálta az őrt szopókás magyar cigarettával, amelyet az a zsebébe rejtett.

Bazima a politikai biztosra kacsintott és az ablak felé biccentett.

– Felderítés – mosolyodott el Rudnyev.

– Harci?...

– Nem, most bizonyára kisebb gondjuk is nagyobb annál!

– Ne mondd. Átmehetnek még támadásba. Fiatal, heves népség.

– No, akkor majd visszaverjük.

Bejött Mudrij, és hetykén, operettes mozdulattal tisztelgett.

– Nos, szabad madarak, hogy éltek? – kérdezte Rudnyev.

– Meglehetősen, politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics.

– Csakugyan meglehetősen?

– Hát nem olyan igazán meglehetősen, de azért mégiscsak...

– Egyszóval, megjárja – nevette el magát Bazima.

– Aha, éppen úgy – zavarodott össze Mudrij.

– Milyen terveitek vannak a továbbiakra?

– Milyen terveink lehetnének! – sóhajtott Nyikolaj.

– De hát miért? – kérdezte őt Rudnyev, most már gúny nélkül, egyszerűen és szívélyesen.

Mudrij gyanakvóan nézett a politikai biztos szemébe. Rudnyev komolyan, de részvéttel nézett rá. Mudrij egész testével előrehajolt.

– Jaj, ne is mondja! Egyet mondok magának, politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics. Szörnyű dolog a tank...

– Szörnyű... – mondta bajuszát pödörve, elgondolkodva Rudnyev.

– De még szörnyűbb az emberi lélek...

– Különösen, ha ez a lélek olyan, mint a vad ló, és az értelem nem irányítja...

– Aha, értem... Az ember agya olyan, mint a kötőfék... Hát a magunkfajta embert keményen meg kell zabolázni, aztán lábbal irányítani, lábbal, mint a szilaj lovat.

– No rákezdte, összehord itt hetet-havat – sóhajtott fel Bazima. – Jaj, de nagyszerűen tudsz nyelvelni, legény, turkálni a lélekben... Egy szó mint száz – ez Kolka Schopenhauer.

– Aha... De ki az a német nevű?

– Volt egy ilyen filozófus.

– Á-á, filozófus, értem...

– Hogy van a parancsnokotok?

– Emészti magát...

– Az baj – mondta Rudnyev.

– Mi is mind azt gondoljuk, hogy baj – élénkült meg Mudrij. – Nem lehetne, politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics, elfelejteni azt az incidenst? Mintha semmi sem történt volna...

– Elfelejteni nem lehet... – válaszolta nyomatékosan Rudnyev. – Jóvá lehet tenni.

– Jóvá lehet?! – örült meg Mudrij.

– Semmi sem lehetetlen a földön, különösen bolsevikok számára.

– Ugyan milyen bolsevikok vagyunk mi?!

– Ismétlem – semmi sem lehetetlen az ember számára.

– Hát akkor ezt megmondhatom így Karpónak?

– Meg – válaszolta nyomatékkal Rudnyev.

Mudrij, mintha puskából lőtték volna ki, repült kifelé a házból.

– Ugye mondtam, hogy felderítés... – nevetett Bazima.

Hamarosan megjelent Karpenko. Hosszú, katonás léptekkel jött; ahogy elhaladt az őr mellett, tisztelgett, és anélkül, hogy megállt volna, bement a törzs épületébe.

– Engedje meg, hogy önhöz forduljak, politikai biztos elvtárs – mondta, minden szót tagoltan ejtve.

– Tessék. – Rudnyev felállt. Utána felemelkedett Bazima is.

– Kérem, hogy a harmadik századot vegyék vissza a csapatba, mint harci századot, és nevezzenek ki más parancsnokot.

– És ha mi azt parancsoljuk, hogy maga vezényelje a századot, törzsőrmester elvtárs?

Karpenko habozott. Átadni másnak a századot, kitűnni a harcokban közkatonaként, elesni a harcban – ez kedvezőbb színben tűnt fel előtte. Ez győzelem lenne. Amit most ajánlottak neki, az vereség volt. Hallgatott.

– Megparancsolom, hogy vedd át a századot... A párt parancsolja.

– Alávetem magam a katonai fegyelemnek. Távozhatok?

– Távozhat.

Sarokcsattanás, hetyke fordulás, éles koppantás a bal sarokkal, ahogy kilép.

Rudnyev elragadtatással néz utána.

Bazima megtörölte a szemüvegét és elgondolkozva megszólalt:

– Egy szó mint száz – kitűnő pedagógiai munka!

– Csak közelebb kellene hozni őket a párthoz...

– A pártba? Kit, Karpenkót? No ez már túlzás, Szemjon Vasziljevics.

– Miért volna?... gondolkozni kell rajta...

– Gondolkozzunk – egyezett bele Panyin.

Ismerve Karpenko természetét, nem akarták egyenesen feltenni a kérdést. Olyan szándékot gyaníthatott volna, hogy meg kívánják „béklyózni" az önállóságát; ezt nagyon féltette a törzsőrmester, aki naponta kockáztatta az életét másokért. Rudnyev tudta, hogy ha azt mondja neki: „Halj meg értem", egy percnyi habozás nélkül vállalja a halált, de azt is tudta, hogy egyenesen nekiszegezni a belépés kérdését – nem szabad. Különösen most, amikor újra kiéleződött a helyzet.

A törzsnél éppen sok ember tartózkodott. Mudrij, hosszú hallgatás után, ami nála szokatlan volt, megköszörülte a torkát.

– Politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics! Nem lehet-

ne nekem valahogyan befurakodni a pártba? – kérdezte hirtelen a politikai biztost.

– Hogyhogy „befurakodni"? – kérdezte meghökkenve Szemjon Vasziljevics. – Mi az, megőrültél? Tudod te, mit beszélsz?

– Politikai biztos elvtárs! – jelentette ki ünnepélyesen Mudrij. – Az én számomra maga a párt. Magát pedig nem akarom becsapni. Tudom, hogy nem illik így beszélni, de másképp nem tudok. Hát persze tudom, hogy ilyenkor azt mondják: kérvényt beadni, belépni a pártba. Ezt így másoknak mondják. De rólam így nem lehet beszélni. Ki az a Kolka Mudrij? – folytatta szinte hencegve. – Egy feketéző zsibárus, a háború előtt jóformán a rendőrségen lakott, mindenféle apró ügy miatt becitálták, adásvétel satöbbi, egyszóval... Akadtak nagyobb ügyek is. Most azonban, mint a haza becsületes védelmezője, nem maradhatok kívül a párton... De a múltat nem lehet feledni, politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics, Kovpak elvtárs, parancsnok apánk. Ej, nem tudom, hogyan is mondjam... Lehet, hogy nem jól beszélek, vagy az olyanok, mint én, csakugyan nem juthatnak be – de hát az igazságtalan lenne... Maga, parancsnok elvtárs, ott volt a Kremlben, amikor fontos ügyekben döntöttek – ha valami bökkenő van, esetleg megkérdezi rádión keresztül... igaz?

Rudnyev átölelte Mudrij vállát.

– Ej, te csudabogár. Látom, hogy becsületesen cselekszel. No, jól van – nevette el magát. – Van írásbeli ajánlásod?

– Kevesen bíznak meg bennem, politikai biztos elvtárs, Szemjon Vasziljevics.

– Én még be sem furakodhatok – mondta bánatosan Karpenko.

– Miért? – figyelt fel Rudnyev, és feléje fordult.

– Hát ki vállalna kezességet értem, egy ilyen emberért?

Kovpak és Bazima összenézett. Rudnyev szó nélkül keresgélni kezdett ingzubbonyának a zsebében, és átnyújtott Fjodornak egy négyrét hajtott papírlapot. Karpenko felállt. Rud-

nyev szemébe nézett, és nem vette el a papírlapot. Ugyanúgy szó nélkül átnyújtott egy-egy papírlapot Kovpak és Bazima.

– Vedd el – mondta komolyan Kovpak. – Csak aztán vigyázz, huszonöt év alatt a pártban sem én magamat, sem más engem nem szégyenített meg a párt előtt.

Karpenko szó nélkül átvette az ajánlásokat és csendesen kiment.

Körülbelül egy fél óra múlva oldalvást benyomakodott a házba Mudrij.

– Belépési nyilatkozatot ír – jelentette be bizalmasan. – Már négy füzetet írt tele. Megírja, összetépi és újraírja. Nagyon ráncba szedték, politikai biztos elvtárs. Egyszerűen csodálatos, hogy milyen erővel rendelkezik ez a párttagság az emberi lélek fölött.

– No, rákezdte már Mudrij a filozofálást... – mondta valamiféle papírokat rakosgatva Bazima. – Egy szó mint száz – Kolka Schopenhauer.

Van egy fiam. Mindössze négyéves most. Jobb sorsot és életet kívánok neki, mint Fjodor Karpenkóé volt. De ha úgy adódik, hogy tévedést követ el, s aztán jóváteszi a baklövést, a bűnt vagy a hibát, ezt úgy tegye, mint Karpenko. Ennél jobbat nem kívánok neki.

16

A Nagy Földdel való kapcsolat nagyon fontos dolog volt; gyakran ettől függött a partizáncsapat politikai-szervező és harci munkájának sikere egyaránt. A csapatok szervezésekor, 1941 nyarán, nem mindig volt lehetőség arra, hogy minden csapatot hordozható rádióállomással lássanak el. Voroncov, Kovpak szomszédja, a harkovi partizáncsapat parancsnoka ebből a szempontból szerencsésebb volt a mi csapatunknál. Mindjárt volt megbízható rádióösszeköttetésük. A putyivliak pedig csak nagy ritkán tudtak Voroncov rádióján kereszt-

túl jelentéseket küldeni harci tevékenységükről. A parancsnokság a szpascsanszki erdőből a brjanszki erdőbe irányuló első rövid portya alkalmával, 1941 decemberében, különösen nyomasztónak érezte a rádió hiányát. Rudnyev, Kovpak és Bazima egyszer a brjanszki erdőben, Sztaraja Guta, a későbbi „partizánfőváros" mellett megvitatta a harc első, egyelőre még kevés tapasztalatát. Körülbelül két hete tartózkodtak az erdőben, az ellenség hátában pedig több mint három hónapja.

– A fiúk már unják ezt a tétlenséget – mondta Kovpak. – Hazavágyódnak.

– Én is így látom. Folytatnunk kell a portyát – támogatta a politikai biztos a parancsnokot.

– De hová induljunk? – szólalt meg Bazima.

Odament hozzájuk az öreg Kornyijenko, a polgárháború partizánja, aki úgy ismerte a jobb parti Ukrajnát, mint a tenyerét. Ő egyedül pótolt a csapatnak több száz vezetőt: a csapat két lábon járó kézikönyve és tereptérképe volt.

– Majd megkérdezzük az öregektől – ravaszkodott Kovpak.

Rudnyevnek ezzel kapcsolatban megvolt a saját véleménye.

– Én úgy gondolom: habár a csapatunk meg is növekedett... – A törzsfőnökhöz fordult: – Hányan vagyunk a mai napon a kiegészítéssel?

Bazima turkált a tábori táskában, és előhúzott egy jegyzetfüzetet.

– Több mint hatszázan.

Kovpak határozottan azt mondta:

– Mégis úgy vélem, hogy vissza kell mennünk a saját körzetünkbe. Ott kell lennünk, ahová a párt állított bennünket.

Bazima a táskájába dugta a jegyzetfüzetet.

– Meglehetősen sokan vagyunk. Az erdők pedig arra, mifelénk, tudod, milyen kicsik...

– Meg tél is van...

Kovpak vidáman füttyentett.

– Minek nekünk erdő? Falvakban leszünk...

– Helyes, Szidor Artyemjevics. Már kinőttünk a kerületi méretekből – mondta Rudnyev.

– Ez igaz. Csakhogy összeköttetésünk nincs. Vannak csapatok, amelyeknél van rádióállomás. Mint például Voroncovnál.

Kornyijenko, a csapat veteránjának jogán, bekapcsolódott a beszélgetésbe:

– Embereket kell küldeni a fronton keresztül.

Rudnyev elgondolkozott.

– Ezen már régóta gondolkozunk, öreg. De kiket?

– Gondoltuk, hogy fiatal fiúkat. Azok eljutnak oda, de vajon visszajönnek-e? – hunyorította össze ravaszul a szemét Kovpak.

Kornyijenko fél szóból is megértette a parancsnokot.

– És ha öregeket?

Rudnyev még kevéssé ismerte az öreg partizánt. Még nem tudta, hogy Kornyijenko nemegyszer átment a fehérek arcvonalán Kasztornánál is, Rosztovnál is, a donyeci szénmedencében is. De Kovpak ismerte azokat a vakmerő dolgokat, amelyeket fiatalkorukban vittek véghez, és jól emlékezett rájuk.

Kornyijenko kérdésére – azt gondolva, hogy Kovpakra céloz – a politikai biztos válaszolt.

– Viszont nem mindegyik öreg jut el odáig. Nem küldhetjük a parancsnokot ilyen dologra.

Kornyijenko dühbe gurult.

– Miért a parancsnokot? A legöregebb én vagyok köztetek. Horoskiig minden utat ismerek. A front pedig ott van a közelében.

Rudnyev Kovpakra nézett.

– Hogy gondolod, parancsnok?

– Én is így gondolom. Nehéz a régi bajtárstól elválni, de más megoldás nincs.

Kornyijenko megkönnyebbülten fellélegzett.

– Hát akkor jól van. Megyek, összeszedem a cókmókot a hosszú útra.

És öreges, de fürge járással elindult az erdőben.
A politikai biztos, ahogy nézett utána, halkan mondta:
– Megbízható öregember.

– Megbízható öregember? – kérdezte egy héttel később Kornyijenkótól – Kovpakra vonatkozóan – az a tábornok, aki a Vörös Hadsereg katonai egységeinek egyik nagy hadműveleti magasabb egységét vezényelte.

A nagy törzsben, az asztal előtt, amely mellett egy sereg tábori telefon állt, Kornyijenko vadász módra kihúzta magát. Falusias ködmönben, vedlett kucsmában lévén, hangsúlyozottan katonás válaszokat adott a tábornok kérdéseire.

– Megbízható öregember? – kérdezte a tábornok.

– Igenis, tábornok elvtárs, a polgárháború óta ismerem.

A tábornok mellett egy alacsony termetű ember ült, szintén katonai zubbonyban, de nem volt rangjelzés a paroliján. Hunyorogva nézett Kornyijenkóra. De az öreg – mivel lefoglalta a jelentéstétel, és mivel jól emlékezett, mi a szokás katonáéknál, csak a tábornokra nézett. Kornyijenko csak akkor tekintett a haditanács tagjára, amikor az megszólalt:

– Hát hogy is mondjam? Akkor egészen más volt a háború. Most más mértékkel mérjük a parancsnokokat...

– Úgy gondolom, hogy a maguk mértéke szerint is megfelel... – kezdte az öreg, de megakadt, még egyszer szemügyre vette a beszélőt, és széles mosolyra derült az arca – Nyikita Szergejevics elvtárs... Bocsásson meg, nem ismertem meg mindjárt, Hruscsov elvtárs. A képeken csak polgári ruhában láttam.

– Nem baj, nem baj – mondta Hruscsov, és odament a térképhez. – Kérem, folytassák, tessék – fordult a tábornokhoz.

A tábornok megkérdezte Kornyijenkót:

– Hol van a csapatuk? Itt? – Ujjával rábökött a térképre.

Kornyijenko kissé zavartan nézett az ismeretlen léptékű térképre. De mindjárt összeszedte magát, és fürgén azt mondta:

– Attól egy kicsit balra, tábornok elvtárs.

– Harcoltak is már? – hangzott az újabb kérdés.

– Hogyne. Ott, azon a helyen, ahová mutatni tetszett, harcba keveredtünk német harckocsikkal.

– No és mi volt? – húzta össze a szemöldökét a tábornok.

– Bejött az erdőbe két páncélos, de az erdőből egyik se ment ki.

– Ezenkívül is voltak még harcok?

Kornyijenko dühbe jött, és elragadtatta magát:

– Voltak. Ott, attól balra, gyalogság támadt ránk. De a parancsnokunk már harckocsin harcolt.

– Miféle harckocsin? – élénkült fel a tábornok.

– Azon a németen. Az egyiket felrobbantottuk, a másikat mocsárba csaltuk. Az ott is maradt nálunk. Maga is tudja, hogyan lehet idegen fegyverrel harcolni – a gép ismeretlen, szeszélyes. Egyszóval magának is meg kell értenie...

A tábornok elmosolyodott.

– Igen. Értem. De hol van most a csapatuk, mutassa meg.

Kornyijenko belemelegedett.

– A mi csapatunk afféle mozgó csapat, kedves elvtárs, ma itt van – ujjával arra a helyre bökött, ahová a tábornok mutatott –, holnap pedig ott – és egy ívet kanyarított a térképen, vagy másfél ezer kilométert.

Hruscsov és a tábornok vidáman egymásra néztek.

– Hogy lehet az, ma itt, holnap pedig ott... ekkora távolságra.

– Mekkora távolságra?!... – Kornyijenko arasszal lemérte a tábornoki milliós léptékű térképen. – Ez nem távolság...

A tábornok mosolyogva távolabb ment a térképtől.

– Hány kilométert tesznek meg egy éjszaka?

– Attól függ, milyen a menet. Van, amikor negyven és van, amikor ötven versztát. De jó lovakkal, szánúton – hetvenet is megteszünk.

A tábornok és mögötte Kornyijenko, odament az asztalhoz. Hruscsov székkel kínálta az öregembert; az leült.

– Milyen segítségre van szükségük: fegyverre? Töltényre? – kérdezte Hruscsov.

Kornyijenko most már tudta, hogy teljesítette a Kovpaktól kapott feladatát.

– Nekünk a legfontosabb technikai eszköz most – a rádió lenne. Töltényünk egyelőre van elég, de összeköttetésünk nincs. Maguk is tudják, milyen háború az, összeköttetés nélkül.

Hruscsov elgondolkozva, mintegy magában, megismételte Kornyijenko szavait.

– Tudjuk, öreg, tudjuk, milyen a háború összeköttetés nélkül...

– Jól van, adunk nekik hordozható rádióállomást – válaszolta a tábornok Hruscsov kérdő tekintetére.

Kornyijenko nem értette.

– Mit? – kérdezte fesztelenül.

– Rádiót, rádióval – mondta Hruscsov.

– Aha! Értem.

– Csak hová dobjuk le? – kérdezte cinkosan Kornyijenkóra kacsintva a tábornok.

– Minek kell azt ledobni? Csak adják ide nekem, én egykettőre keresztülviszem a fronton.

Hruscsov szelíden azt mondta az öregnek:

– Nem, jobb lesz repülőgéppel. Az gyorsabb és biztonságosabb.

A tábornok újra a térképhez vezette az öregembert, és így szólt:

– Csakhogy pontos koordináták kellenek. Te pedig, látod, azt mondod, hogy az öreged ma itt van, holnap meg ott. – A tábornok megismételte Kornyijenko kézmozdulatát a térkép fölött. – Meg tudja adni a pontos koordinátákat?

Kornyijenko meg igyekezett kitérni ez elől.

– Minek magának a koordináták? A megbeszélt helyet rögtön megmondom. A Danyilov-szárazérben egy hónapon át minden éjszaka három tábortűz fog égni. Ilyen elhelyezkedés-

sel: itt az egyik tábortűz, itt a másik, emitt a harmadik... – Egy egész területnyi kiterjedésű szabályos háromszöget mutatott.

A tábornok nem akarta megsérteni az öreget, ezért így szólt:

– Tudja, a koordinátáknak a repülőnek kellenek. De nekünk ez is elég. Milyen falu mellett van az a Danyilov-szárazér?

– A Veszjolij-major mellett.

– És az a major melyik kerületben van?

– A gluhoviban.

A tábornok gyorsan megtalálta a térképen a keresett helyet, egy kis keresztet rajzolt oda ceruzával. Kornyijenko közelebbről szemügyre vette.

– Mondtam én, hogy ott lesz.

– Hát akkor jó. Holnap éjszaka már repülnek is. Nem ugrott még ejtőernyővel? – kérdezte Hruscsov a küldöttől.

– Gyalog talán jobban ismerem az utat...

Hruscsov határozottan azt mondta:

– Nem. Minek? Így gyorsabb. Meg aztán a rádiósoknak is megmutatja az utat.

A tábornok felvette a kagylót, és beleszólt:

– Kapcsolja a repülőteret.

A nagy, havas mezőn – a tábori repülőtéren – felszálláshoz készültek a repülőgépek.

A PR–5-ös, félig katonai, félig utasszállító repülőgép légcsavarja felkavarta a havat.

Ejtőernyős zsákkal a hátán ott állt Kornyijenko, s vele együtt két ember, ugyanilyen zsákokkal. A motorok elcsendesedtek.

Kornyijenko nekibátorodott, és odament a motornál piszmogó szerelőhöz.

– Hamarosan felszállunk?

– Körülbelül negyven perc múlva – válaszolta a széltől elfordulva a szerelő.

Kornyijenko odament a rádiósokhoz.

– Körülbelül negyven perc múlva. Menjünk melegedni, fiúk. Hogy hívnak benneteket, legények?

– Molcsanov – válaszolta mogorván az egyik.
– Hát téged? – fordult az öregember a másikhoz.
– Engem? Kátyának hívnak...
Kornyijenko meghökkenve nézett rá.
– Igen, igen... Nos, menjünk melegedni, legények... és lányok.

A Danyilov-szárazérben már jó néhány éjszaka égett a három tábortűz. Az egyik körül, a maguk sodorta cigaretta füstjét kéjesen szíva, Karpenko századának harcosai ültek. Ezt az éjszakát különösen unalmasnak találták a partizánok.
– Kár itt kínlódnunk, fiúk – mondta Spingalet, és a meleg felé tartotta a hátát.
– Nem ér semmit ez az egész vacakolás, nem lesz itt semmiféle repülőgép – támogatta Namaljovannij.
Valahonnan a füstből felhangzott Mudrij nevetése.
– Attól félsz, hogy potyára ülsz itt? Hát akkor kifizetlek német pénzzel.
Kihúzott a zsebéből egy nagy köteg pénzt, és a csizmaszárához csapkodta.
– Nesze, a fizetésed.
Namaljovannij elfordult.
Mudrij most már komolyan folytatta:
– Nem, fiúk, nem potyára ülünk itt. Azt mondom nektek, legények, én sok mindent átéltem, míg ide nem kerültem a csapathoz. Kétszer voltam szögesdrót mögött. Megszöktem – megint elkaptak, és hogy mennyit bolyongtam a bekerítésben, arra visszagondolni is furcsa... Menekültünk, menekültünk veletek együtt egész Ukrajnán át... De miért? Megmondom nektek. – Egyszeriben gyorsan kezdett beszélni, mintha sietne elmondani a régen átélt eseményeket és átgondolt szavakat. – Meg akarom nektek magyarázni, honnan merítem a bátorságomat én, Kolka Mudrij...
Namaljovannij a tűzbe köpött.

– Mi köze ennek a bátorsághoz? Egyszerűen elgémberedik a lábunk a hidegben – ennyi az egész.

Mudrij odament hozzá.

– Most mindjárt megmagyarázom neked.

– Megmagyarázod vagy nem magyarázod, repülőgép mégse jön.

Namaljovannij felállt, és el akart menni.

Karpenko, aki eddig szunyókált, parancsként azt mondta:

– Jön vagy nem jön, itt kell ülnünk. Ez a fegyelem.

Namaljovannij távolabb ment a tábortűztől, hallgatózott.

– Nem, nem hallani. Az is lehet, hogy a frontig sem jutott el a vén csont.

Karpenko beburkolta a lábát egy német sátorlapköpennyel.

– Minden meglehet... kedves barátom... inkább ülj le, melegedj.

Ezalatt a front csillagos égboltján, légcsavarjaival a fagyos levegőt kavarva, már útban volt Kovpakék felé az a repülőgép, amelyet Hruscsov küldött. Régi gép volt ez, PR–5-ös, négyszemélyes fülkével. A fülkében Molcsanov, Kátya, a navigátor és Kornyijenko ült.

Félórai repülés után a navigátor belekiabált a megafon kagylójába:

– Közeledünk a fronthoz... adj neki teljes gázt...

Az utasok összenéztek, kihúzták magukat. Hangosabban felbőgött a motor. Az eget fényszórók kezdték kutatni. Egy fénysugár végigsiklott a szárnyfelületen. Elhaladt mellettük. Aztán elkapta a gépet.

A navigátor belekiáltott a megafonba:

– Kosztya, csapd be... Fordulj oldalt, fordulj...

A csillagos égbolt végtelennek tűnő, hosszú időre a gép szárnya alá fordult. A fényszóró szívósan tartotta a csápjaival. A géppuskasorozatok gyors nyomvonalai mintha áthaladtak volna a szárnyfelületen. A motor teljes gázzal bőgött. Ekkor a gép zuhanórepülésbe ment át, felüvöltött a motor, és kicsúszott a fényszórók sugaraiból.

A navigátor levette a repülő-fejvédőt, megtörölte izzadt homlokát, és beleszólt a megafonba:

– Derék legény vagy, Kosztya... Most gázt.

Kátya, a rádióslány kinézett a nyitott fülkéből. Lent a fehér, havas föld csillogott.

Kornyijenko a navigátor mellett ült. Valahogy egész magasságával kihúzta magát, hátával az ejtőernyős zsákhoz lapult, és senkire sem nézett, beharapta a száját. Vele szemben ült Molcsanov és Kátya. A repülőgép motorja egyenletesen zúgott, ahogy fokozatosan elérte az elvesztett magasságot. Kornyijenko a vattakabátja alá dugta kezét. Amikor a mellette ülő navigátor felvillantott egy kis lámpát, és megvilágította vele a térképtáskát a térképpel együtt, Kornyijenko lopva ránézett a saját kezére. Egészen feketének látta.

Az öregember vattanadrágjába törölte a kezét, és újra hátradőlt, lehunyta a szemét, mintha valami belső hangot figyelne.

A navigátor megafonjában nemsokára felhangzott a pilóta érces hangja. A navigátor megélénkült.

– Ahá!... Megérkeztünk. Készülődjenek. Észak felől kerülj, Kosztya!

Néhány másodpercnyi várakozás. A repülőgép levette a gázt. A navigátor azt kiáltotta az utasoknak:

– Gyerünk!

Elsőként Kornyijenkónak kellett ugrania. De ő csukott szemmel ült. A navigátor ránézett, rosszallóan megcsóválta a fejét. Újra kiáltott, hangosabban, mint ahogy szükséges volt:

– Elhagyjuk a tábortüzeket... Gyerünk...

Kornyijenko kinyitotta szemét, és görcsösen a fülkeajtó szélébe kapaszkodva kifordult a nyíláson. Mögötte egymás után ugrottak ki a rádiósok.

Karpenko legényei a rég várt repülőgép első hangjaira benzint locsoltak a tűzre és száraz tűlevelet dobáltak rá. A tábortüzek örömmel, fényesen fellobogtak, mintha Karpenko fel akarta volna velük melegíteni az egész téli ukrán égboltot.

Két ejtőernyő a tábortűztől messze ereszkedett le. Szinte

velük egyidejűleg – egészen a tábortűznél – a harmadik. Ehhez Karpenko futott oda elsőként. Spingalet és Namaljovannij felemelte az ejtőernyő fehér vásznát, amely befödte Kornyijenkót. Karpenko leereszkedett mellette a hóra. Megvilágította az arcát zseblámpával, megfogta a kezét. Fekete volt a megalvadt vértől. Karpenko kigombolta a vattazubbonyt; fülét az öregember melléhez szorította. Aztán felállt és szigorúan ránézett Namaljovannijra.

– Hogy merted azt mondani, nem megy keresztül az öreg a fronton... Keresztülment... És visszatért az övéihez.

Kivette Namaljovannij kezéből az ejtőernyő vásznát, és csendesen betakarta vele Kornyijenko arcát. A tábortűz fényesebben fellobogott, ahogy felszította a szél, és megvilágította Namaljovannij arcát, amelyen egymás után gördültek le a könnycseppek.

– Kornyijenko teljesítette feladatát.

Molcsanov, a rejtjelező maga ment oda a tábortűzhöz. Futva érkezett oda Kovpak és Rudnyev. Sokáig keresték Kátyát, a rádiósnőt. Amikor megtalálták, Molcsanov úgy megörült, hogy odarohant, megölelte. A nő felkiáltott:

– Jaj, fáj, úgy látszik, kificamodott a karom.

Kovpak gondterhelten odament hozzá. Óvatosan megfogta a jobb karját, és végigsimította a vállától a könyökéig.

– Ej, kislány, ez itt törés.

Kátya ijedten nézett az ismeretlen öregapóra.

– Hogyhogy törés? Nekem ma összeköttetést kell létesítenem. Két óra nulla-nulla perckor kezdődik a munkám.

A lány mindenre gondolt, amikor bevetésre készült az ellenség hátába. Arra is felkészült, hogy esetleg fegyvert kell vennie a kezébe, és arra is, hogy meghalhat, de olyan „véletlen esetre", mint a kartörés, nem készült fel. Ez egészen megtörte, úgyhogy halkan hüppögni kezdett, mint egy kisgyermek.

Kovpak részvéttel hajolt hozzá.

– Most, kislányom, egy munkád van – sínben feküdni.

– Mit mond, nagyapó?

– Nem nagyapó, hanem a csapat parancsnoka, Kovpak.

Kátya eszméletlenül dőlt a partizánok karjába; a tábortűz mellé fektették.

– Meg tudjuk teremteni az összeköttetést? – kérdezte Molcsanovtól gondterhelten Rudnyev.

A rádiós habozott.

– Egyelőre nehéz megmondani. Ha a keze komolyan el van törve...

– És maga?

– Én nem dolgozom a rádión. Én rejtjelező vagyok.

– Akkor mi a fenének küldtek? – fortyant fel Kovpak.

– Mint valami lidércálom. Ledobták a rádiót, de nincs, aki dolgozzon rajta – mondta felháborodva Rudnyev.

Elmentek odább, a fagyos éjszakába, és kétségbeesve sokáig járkáltak a havon.

Háromnegyed kettőkor Molcsanov odament Katyusához, és mutatta neki az órát. A lány felállt és megpróbált menni. Karja már fel volt kötve egy házi készítésű fakéreg sínnel. A partizán orvosnő, Gyina Majevszkaja vesződött vele. Gyina odament a politikai biztoshoz, gyorsan és élesen azt mondta:

– Ezt nem lehet így, politikai biztos elvtárs! A sebesültet éppen csak bekötöztük. Belső vérzés, törés. Kétszer elájult. Itt meg zaklatják. – Molcsanovra mutatott.

Kátya gyorsan mormogott valamit, ép kezével kinyitotta a rádióállomást:

– Negyedóra múlva vételem van, értik – vétel. Ha nem sikerül az összeköttetés, a Nagy Földön azt gondolják, hogy mindannyian elpusztultunk. A maguk öregje is.

– De ha nem tud dolgozni! – mondta határozottan és parancsolón Majevszkaja. Az orvostudomány kérdéseiben mindenki hallgatott rá a csapatban.

Kátya megértette ezt, és könnyes szemét a fiatal nőre emelte.

– Legyen szíves, nagyon kérem. Talán, ha a rádióállomást szétnyitják az elvtársak; én megmutatom, hogyan kell. A fül-

hallgatót tegyék rám, legalább a hívójelet meghallom, és legalább én is megadom a jelet valahogy.

Molcsanov már csomagolta is ki a rádiót, húzta ki az antennát a függőlegesre állított szánrúdra.

Kovpak odament az orvosnőhöz és félrevonta.

– Hallgass ide, doktornő. Miért akadályozod a katonát, hogy szolgálatát végezze? Mi vagy te itt – sebészprofesszor vagy valami pszichopata?

Majevszkaja megsértődött:

– Miért beszél így, Szidor Artyemjevics? Maga is tudja, amikor a csapatba jöttem, mondtam magának, hogy sportorvos vagyok. Érti, szakfőiskolát végeztem a háború előtt. Sportorvos vagyok.

– Ne locsogj itt, tudom, hallottam. Ha pedig hallottam, akkor emlékszem rá. Műtétet végeztél? Vágtál le már emberi kezet és lábat asztalosfűrésszel?

– Más megoldás nem volt. Sebész nálunk nincs, így hát nekem kellett...

Úgy látszott, Kovpak csak ezeket a szavakat várta.

– No és olyan sok rádiósunk van itt? Miért bántod hát meg a kislányt? Egyszóval, mivel te sportorvos vagy, a fejednél magasabbra is tudsz ugrani, neki pedig, mivel rádióslány, nem szabad? Állj a háta mögé a valeriáncseppjeiddel, és ne zavard, hanem segítsd, érted?

Mialatt az öreg igyekezett meggyőzni az orvosnőt, Katyusát szánra fektették.

Molcsanov a lány fejére tette a fülhallgatót.

Kovpak halkan így szólt:

– Karpenko, vezesd el a századot. Készüljetek a menetelésre. De csendesen, legények, ne zavarjátok. Lehet, hogy amit ez a kislány nyújt nekünk, felér egy nagy csata megnyerésével.

– Hány óra? – kérdezte gyenge hangon Katyusa.

– Három perc múlva kettő – mutatta neki az óra számlapját Molcsanov.

– Kapcsolja be. A fülhallgatót igazítsa meg – vezényelte Kátya.

Ettől a perctől fogva ezeknek az embereknek egész élete, akik szoros falként körülvették a tábortűznél levő parasztszánt, mintha átszállt volna ennek a lánynak a kezébe. Kovpak, Majevszkaja, Rudnyev ott állt a fejénél. Kátya behunyt szemmel feküdt. Aztán kinyújtotta a bal kezét, és tapogatózva rátette a kapcsolótáblára.

– Próbálja beállítani – súgta Molcsanov. – Kátya, van hívójel?

Kátya nem hallotta. A férfi megérintette a kezét, amely a rádióállomás kapcsolótábláján feküdt. A rádióslány kinyitotta a szemét. A férfi kézmozdulattal és néma szájmozgással kérdezte:

– Adja a front a hívójelet?

A lány csupán a szemével válaszolt: „Adja!" Aztán egy pillantást vetett a föléje hajoló emberekre, és mintegy megnyugtatva őket, azt suttogta:

– Kopog a front, kopog...

Molcsanov odament Kovpakhoz és Rudnyevhez. Ránézett az órára.

– Öt percig a front hív minket, aztán vételre áll át. A következő öt percben a mi válaszunkat hallgatja.

– De hát hogy fogunk válaszolni? – kérdezte Kovpak.

Molcsanov vállat vont, ránézett az órára.

– Öt perc – mutatott a számlapra.

Kátya tágra nyitotta a szemét, igyekezett felülni. Néhány partizán és az orvosnő villámgyorsan megtámasztották. Kátya szemén mindenki látta, hogy ott, a front vonalán túl vételre álltak. Kátya kérdően nézett Kovpakra és Rudnyevre. Sok partizán szeme könnyes volt.

Kovpak elfordult és a foga között mormolta:

– Micsoda háború ez, asszonyokkal, méghozzá kislányokkal...

Kátya határozott hangon így szólt az orvosnőhöz:

– Ültessen fel. Tegye le a lábamat.

Emberfeletti erőfeszítéssel megmozdította a kezét.

– Molcsanov, adja ide a billentyűt. Tegye a térdemre.

Molcsanov tartotta a rádióállomás billentyűjét. Kátya kinyújtotta sebesült kezét, és megkísérelte kopogni a hívójelet, de hirtelen felkiáltott a fájdalomtól, és eszméletlenül esett a partizánok karjába. Molcsanov levette a fülhallgatót Kátya fejéről. Kovpak hozzáhajolt. A rejtjelező lekapcsolta az egyik fülhallgatót és odaadta neki. A másik fülhallgatót Rudnyevnek nyújtotta.

Kovpak még el is mosolyodott.

– A front. A front minket hív, Szemjon Vasziljevics...

Kátyát eszméletre térítették. Megnézett mindenkit, mintha most ismerne rájuk. Aztán azt mondta Molcsanovnak:

– Mennyi van még? Négyszer fog hívni és vételre állni. Az ötödikre befejezik: „A Nyíl nem hozta létre az összeköttetést." És egy kis keresztet tesznek melléje. Jaj, milyen vagyok én? Ez a fedőnevem, senkinek nem kellett volna elárulnom. Komszomolista becsületszavamat adtam, írásbeli kötelezettséget vállaltam.

Kovpak megnyugtatta.

– Mi semmit nem hallottunk, kislány. És tudni sem tudunk semmit. Így van, fiúk?

Mindenki szó nélkül bólintott.

– Köszönöm, nagyapó – mondta Kátya.

Kovpak megrázta a fülhallgatókat.

– Hallgasd, kislány. Elnémult, nem mondja, hogy bip-bip-bip. Bizonyára megint téged hallgatnak. – És a lány füléhez tette az egyik fülhallgatót.

Molcsanov odaadta Kátyának a billentyűt, és halkan azt mondta:

– Csak nyugodtan, ne mozogj. Próbáld meg bal kézzel.

– Igen. Hogy ez nem jutott az eszembe. – És kezdett bal kézzel dolgozni. – Nem az igazi, egyáltalán nem. Nincs meg

hozzá a technikám. Pedig ott a rádiósok ismerik a jelzéseimet. Ez nem az igazi...

– Próbáld így meg, majd tartom – beszélte rá Molcsanov.

Mindannyian szó nélkül figyelték. A rádióslány bátortalanul kopogtatni kezdett a bal kezével.

Hallatszott, ahogy az erdőben sorakoznak a századok. Felrakták a sebesülteket. Vezényeltek a zászlóaljparancsnokok.

Kovpak odahívatta Szemenyisztijt.

– No, Mihajlo, szedd a lábad. Mondd az ügyeletesnek, hogy csend legyen. Mondd, hogy a fronttal beszélek.

Molcsanov az óra számlapjára mutatott.

– Kátya, hallod? Vételre álltak.

Katyusa újra kopogni kezdett bal kézzel.

– Többet nem bírok, hadd hallgassam.

Sokáig hallgatta figyelmesen, aztán azt mondta Kovpaknak:

– Nagyapó, Hruscsov elvtárs válaszol.

Kovpak kedveskedve hozzáhajolt.

– Mit válaszolt?

– „Nem jól értem magukat. Mi történt?" Hát persze... Tessék! „Holnap hallgatom magukat ugyanebben az időben. Hallottak engem? Megértettek?" Vételre áll...

Kovpak ünnepélyesen, hangosan azt mondta:

– Kopogtasd, kislány, kopogtasd, ahogy tudod. Kopogtasd: „Hallottuk, megértettük, holnap fogjuk hallgatni."

Kovpak távolabb ment. Odaszaladt hozzá jelenteni Karpenko. Suttogva jelentette:

– Parancsnok elvtárs, a század menetkész.

– Jól van. Figyelj csak ide. Válaszd ki nekem a századodból a legharcosabb legényeket. De te is ügyelj rá: ezt a kislányt tegyék járműre, levelet, mohát, szénát rakjanak alája, hogy ne rázza. És az egész úton nem menni el mellőle. Tápláljátok, ahogy csak tudjátok. – Majevszkajához fordult: – Milyen ételt vehet magához?

– Tojást, tejet, cukorban főtt gyümölcsöt.

– Hallod? Tojást, tejet szerezzetek. Cukorban főtt gyümöl-

csöt adjatok neki, és etessék a lányok. Megértetted? Szereted a cukorban főtt gyümölcsöt, kedvesem?

– Nagyon szeretem – mosolyodott el bágyadtan Kátya.

– Értem – tisztelgett neki Karpenko.

– Hát akkor vezesd a századodat. A fiúk jöjjenek ide. A lánynyal együtt a törzs mellett lesznek. Gyerünk, politikai biztos.

Majevszkaja és Molcsanov kivételével mindenki elment. Katyusa befejezte a munkáját, és a fülhallgatóra mutatott Molcsanovnak. A férfi levette a fejéről.

– Rakja el a rádióállomást, tekerje fel az antennát, ahogy mutattam magának. Hiszen a front azt válaszolta: „Holnap hallgatni fogom magukat ugyanebben az időben."

A fák között emberek tűntek fel: a harmadik századnak az a köteléke, amely egy héten át ügyeletet tartott éjszakánként a tábortűznél. A század elindult... Elöl, kezét a géppisztolyra téve, Karpenko haladt. Odamentek a frissen ásott sírhoz, és négyszögben felálltak. Rudnyev rövid beszédet mondott. Össztűz dördült el. Egy halk vezényszó félbeszakította a percnyi hallgatást, majd továbbindult a csapat.

Egész télen hóviharok voltak Ukrajnában. Talajmenti hófúvások söpörtek végig az utakon... De már bátrabban és magabiztosabban haladt a csapat. Amikor pedig az ukrán földön megduzzadtak a folyók, szilaj és sodró patakokká változva folyni kezdtek a források – a csapat egyre messzebb és egyre bátrabban haladt. Vonult akkor is, amikor kirügyeztek, zöldellni kezdtek a buja erdők.

Kátya, a rádióslány mindennap dolgozott a billentyűn.

A mezőn, egy kis vízmosásban két felderítő mászott. Az egyik távcsővel figyelte: mennek a hitlerista hadosztályokat szállító vonatok. A felderítők egymás után hozták Kovpaknak a jelentéseket. Kovpak mind aláírta és átadta a rádióslánynak. A lány továbbította őket.

A repülőtéren ellenséges repülőgépek álltak. A legények élve elfogtak egy repülőst, és a rádióslány ezt a hírt is továbbította.

Néhány óra múlva a repülőteret figyelő felderítők látták, hogy repülőgépeink zuhanórepülésben támadnak, hallották a robbanásokat, látták a füstgomolyagot az ellenséges repülőtér felett.

Elmúlt még néhány hónap, és Kátya, a rádióslány örvendetes értesítést vett a rádión. A csapat parancsnokának a Szovjetunió Hőse címet adományozták.

A háború után, amikor – leningrádi, brjanszki, belorusz és krími – partizánokkal találkoztam és tanulmányoztam a naplóikat, feljegyzéseiket, lépten-nyomon olyan tényekre akadtam, amelyek azt mutatták, hogy a párt vezetői az első lépésektől kezdve hogyan gondoskodtak és hogyan segítették a partizáncsapatok születését, amelyekből aztán kifejlődött az országos partizánmozgalom. A párt sok-sok szállal, illegális csatornával, fronton átjárókkal, illegális és partizán rádióállomásokkal kapcsolta bele az egyes harcoló csoportokat az egységes, össznépi partizánmozgalomba.

A partizáncsapatok, amelyeket a Legfelsőbb Főparancsnokság biztos úton a győzelem felé irányított, a fegyveres erők elválaszthatatlan részeként működtek az ellenség hátában.

17

1942. november huszonnegyedikén elfoglaltunk egy nagy falut, Sztodolicsit. A falu új építkezéshez hasonlított. Két részre oszlott: a régi falu – tipikus poleszjei falu néhány görbe utcával; valamivel távolabb, egy dombocskán a szépen karbantartott utca mindkét oldalán új házak helyezkedtek el, amelyeket néhány évvel a háború előtt építettek.

A falu tizenkét kilométerre volt a kerületi központtól, Lelcsicitől. A háború előtt villanyvilágítás és gőzmalom volt itt. A kolhoz teherautókkal rendelkezett és híres volt állattenyésztéséről.

November 27-én éjszaka, jó szánúton elindultunk Lelcsici felé. A hadműveletet úgy dolgoztuk ki, hogy teljesen bekerítjük és megsemmisítjük az ellenséget, amely Lelcsiciből kinyújtott csápjaival teljesen behálózta ezt a nagy kerületet.

Rudnyev tréfálkozva azt mondta a parancsnokoknak:

– Hát jól vigyázzatok, legények! Tudjátok meg, hogy Lelcsici – ez a mi partizán Cannae-nk.

Éjjel tizenkét órakor a századok elfoglalták a kiindulási helyeket, és megkezdődött a harc. Az előnyomulás sikeresen folyt a kertek alatt. A városka nagy részét gyorsan elfoglaltuk, de aztán kezdett befulladni a támadás. Lelcsici főutcáját, ahol a hivatalok voltak, részben elfoglaltuk, de aztán az ellenség egyre nagyobb ellenállást tanúsított. A csendőrség drótakadállyal körülvett, nagy, emeletes épülete, a Gebietskommissariat kőháza, a dombon levő park a város központjában, minden oldalról hozzávezető utcákkal, a börtön és más kőházak – mind a németek erős védelmi pontjai voltak. Kovpak, aki a szélső házban levő parancsnoki harcállásponton tartózkodott, úgy döntött, hogy harcba veti a tüzérséget.

A mi tizenharmadik századunk ment fedezni a tüzérséget.

Az első gondunk az volt, hogy kiverjük az ellenséget a csendőrség nagy, emeletes épületéből – s ezt egy 76 milliméteres ágyú tíz lövedéke elvégezte. Berontottunk az épületbe, amely zsúfolásig tele volt puskával, sível, cukros zsákkal, fehérneművel. A helyiség belül áruházhoz hasonlított. Az első vakmerő harcosok után még betört az épületbe vagy száz-százötven ember.

Egy sarokablakból kinéztem az utcára. A másik oldalán, egy kissé rézsút szemben állt a Gebietskommissariat szép villája. Az utca ott véget ért, és rajta túl, a dombocskán egy kis park terült el, amely minden oldalról körül volt kerítve; körös-körül futóárkok voltak ásva. A park mellett egy kocka alakú kőkolósszus emelkedett, lőrésekkel, melyekből géppuskacsövek meredeztek kifelé; nem messze tőle – egy páncéltörő ágyú, amely az utcát lőtte. Azok a zászlóaljak, amelyek a szélső utcá-

kon támadtak, már bezárták a bekerítő gyűrűt, az ellenség semerre sem menekülhetett. Ezért elkeseredetten lövöldözött.

A tizenharmadik századból csupán tizennyolc ember volt parancsnokságom alá rendelve. Odakiáltottam Berezsnojnak:

– Kerülj jobbra, és rohamozd meg a fasisztákat a parkban. Oldalba!

A támadás újból megkezdődött.

Az ötödik és a hatodik század a Gebietskommissariat ablakain kiugrálva a park támadására indult, a tizenharmadik a veteményeskerteken át ment, a harmadik pedig egyenesen a kőtömbnek indult. Néhány perc alatt mindennel végeztünk, az ágyú körül halottak hevertek, a lövészárkokból pedig legényeink kiráncigálták a holttestek között rejtőző élő hitleristákat.

Amint később megtudtuk, a kocka alakú kőtömb Lenin szobrának az alapzata volt. A szobrot a fasiszták leszedték, az alapzatot pedig rögtönzött betonerőddé változtatták, sarkain géppuskafészkeket vésték. Néhány perccel azután, hogy befejeztük a rohamot, fejünk felett keringeni kezdett két német vadászrepülőgép. Leírtak három kört, és lejjebb ereszkedtek. Amikor tűz alá vettük őket, gyorsan eltávoztak dél felé. Zsitomir irányából hamarosan ellenséges erősítés érkezett: két páncélkocsi és körülbelül háromszáz főnyi gyalogság gépkocsikon. Az erősítést szétvertük, a páncélkocsikat felgyújtottuk.

Ez 1942. november 27-én történt. Ezekben a napokban a Vörös Hadsereg, miután áttörte a frontot Kalacsnál és Kletszkajánál, megkezdte Paulus 6. hadseregének bekerítését Sztálingrádnál.

Néhány feljegyzés a naplómból erre a napra:

„Harccal bevettük a »Gebiet«-központot, Lelcsicit. Meghalt több mint háromszáz német; rendőrök, a polgármester, az elöljáró és sok más hozzájuk hasonló átköltözött a másvilágra. Érdekes volt a harc.

Ismét közvetlen irányzással lőttünk, amit már sokszor kipróbáltam ebben a háborúban. Érdekes volt a harc még azért

is, mivel a gyakorlatban érzékeltem, mire képes a parancsnok akarata, ha a támadás befullad. És újra szerencsém volt – két alkalommal a közvetlen közelembe ért a halál, de elment mellettem. Az első alkalommal a páncéltörő ágyú lövedéke levitte a mellettem álló géppuskás fejét; a második alkalommal egy kis golyó repült el a fülem mellett, és a szomszédom orrnyergébe csapódott.

Megsebesült Nyina Szozina. Legalább a kitüntetésének hírét érné meg.

XI. 30. Ma belehalt a sebesülésébe Maruszja, a plüsskabátkás egészségügyi nővér. Már sok lány elesett kötelességének teljesítése közben.

XII. 1. Milaskevicsi, Gluskevicsi és Pribilovicsi. Tó és lapály. Sok munka. Érdekes népi megfigyelések és dalok a háborúról:

Öreg apa hányja
Sáncok magosát,
Sáncmagosban halni
Lát egy daliát,
S megismeri benne
Apa a fiát.

(GRIGÁSSY ÉVA FORDÍTÁSA)

Poleszjei táncok és poleszjei lányok puha háncsbocskorban.

Miután tönkrevertük az ellenséget Lelcsiciben, megtisztítottuk a talajt a partizánterület megteremtéséhez a Pripjaty középső medencéjének körzetében. Ugyanekkor Szaburov szétzúzta Szlovecsnót, és ezzel a kiszemelt partizánterületet kiszélesítette dél felé. Így a Mozirtól és Pinszktől délre húzódó hatalmas területet megszabadítottuk a német helyőrségektől. Az egyelőre még csak pontokkal kirajzolt partizánterület többszörösen nagyobbnak ígérkezett, mint a brjanszki, területileg is, és az ellenséges közlekedési vonalak elfoglalásának tekintetében is.

A németek ennek eleinte szemmel láthatóan nem tulajdoní-

tottak nagy jelentőséget. Csak egy hónap múlva, amikor az újonnan alakult partizánterület működése már éreztette hatását, csak akkor kaptak észbe, és kezdtek intézkedéseket tenni. De már késő volt.

A partizánterület, amelyről Rudnyev ábrándozott, már meg volt teremtve.

Majdnem két év múltán a Vörös Hadsereg csapatai bevették Zsitomirt, és elfoglalták az ottani Gestapo irattárát; én kikerestem bennük a lelcsici hatóságok bírósági anyagait. Ítélkeztek a Gebietskommissar, a csendőrség vezetője és sok más személy fölött Néhányukat halálra ítélték, a többieket általában haláluk után ítélték el. De ahogy mondani szokták, ez „annyit sem használt, mint halottnak a körömpucolás".

18

Miután leszámoltunk a németekkel Lelcsiciben, délnyugatabbra helyezkedtünk el – Gluskevicsi, Pribilovicsi, Kopiscse falvakban.

Gluskevicsiben a törzs és az első zászlóalj állomásozott, Kopiscsében a második és a harmadik zászlóalj, Pribilovicsiben a negyedik.

Körülbelül egy hónapig tartózkodtunk ott. Először is megismerkedtem ezzel a néppel, amelyről addig csak hallomásból tudtam. Róluk, a poleszjeiekről alkotta meg csodálatos műveit Leszja Ukrainka. Ahogy beszélgettem az öregemberekkel, ahogy néztem a fiatal lányok táncait, megrajzoltam magamban Levko, Kilina alakját az „Erdei dal" című darabjából, és ha a németek egy kissé jobban érdeklődtek volna a nép költészete iránt, amely népet le akarták igázni, akkor éjjelente felrémlett volna nekik a következő: Poleszje pinszki mocsarai közül ellenük kél egy erdei szellem – hosszú, földig érő magyar bundában, kecskeszakállal, kezében géppisztollyal – a neve: Kov-

pak. Nem fogja sem golyó, sem vas; csontos kezével torkon ragadja a németeket, és azok rémületükben kiadják lelküket.

Rudnyev az állomáshelyen naponta meglátogatta a sebesülteket, figyelemmel kísérte a kezelésüket, részvevő szóval bátorította őket. Rendszeresen felolvasta nekik a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentéseit, amelyeket rádiósaink naponta vettek.

Egyszer együtt elmentünk a Lelcsiciért folyó harcokban súlyosan megsebesült Nyina Szozinához. A tizenhét éves géppisztolyoslány sápadtan feküdt, igyekezett, hogy nyögéssel ne árulja el fájdalmát.

Még élénken az emlékezetemben élt a menet közben folytatott beszélgetésünk, amikor elmondta, hogyan állt be a csapatba, hogy bosszút álljon a németeken apjáért, akit vadállati módon megöltek.

Rudnyev óvatosan leült az ágy szélére, és megfogta a lány kezét. A lány kinyitotta a szemét.

– Politikai biztos elvtárs... – suttogta halkan az ajka.

Szemjon Vasziljevics elővett gimnasztyorkájának oldalzsebéből egy rádiótáviratot, és hangosan felolvasta neki. Szerencsekívánat volt. A kormány a Vörös Zászló Érdemrenddel tüntette ki Nyinát.

A lány behunyta szemét, hosszú szempillája árnyékot vetett arcára. Aztán újra kinyitotta szemét, és rámosolygott a politikai biztosra.

– Köszönöm, politikai biztos elvtárs!

– Váljék egészségedre – mondta halkan Rudnyev.

– Még egyszer köszönöm – suttogta Nyina. – Most már okvetlenül meggyógyulok.

– Okvetlenül – válaszoltuk.

Egyszer, még Gluskevicsiben, az őr tiltakozására rá se hederítve berohant a törzs házába egy belorusz kislány. A nagynagy, meleg kendő alól csak a hidegtől elkékült orra meg arcának két élénkpiros almája látszott ki. Értelmes szemében merészség csillogott. Háziszőttes szoknyája, amelyet az övhöz

buggyos kozáknadrág módjára kötött fel, legényhez tette hasonlóvá. A lábán háncsbocskor. Tarka vászonkapcája sáros.

Bevezetés nélkül, rögtön a politikai biztoshoz fordult:

– Beveszel a csapatba, főnök?

Rudnyev felém intett fekete szemével.

– Tévedsz, kedvesem. A legnagyobb főnököt a szakáll alapján válaszd ki – mosolygott, és rám kacsintott.

A lány bizalommal nézett végig a jelenlevőkön.

Előbbre lépett, felém csoszogott a bocskorával.

– Vegyél be a csapatba.

Sok éjszakai menetelés és a lelcsici harc után először aludtuk jól ki magunkat, s ezért vidám volt a hangulatunk. A törzs még nem kezdte meg a szokásos hétköznapi munkát, és egyelőre inkább baráti társasághoz hasonlított.

„Miért ne tréfálnánk meg?"

– Mit akarsz te ettől a csapattól? – kérdeztem összehúzott szemöldökkel.

Barátságtalanul néz rám. De a kérdésekre világosan, bár egy kissé hidegen válaszol. De nem sokáig uralkodik magán, nyilván nem olyan a természete. Az első néhány mondat, véleménye szerint, elegendő. Mivel már szemmel láthatólag partizánnak tartja magát, hirtelen a kezébe ragadja a beszélgetés irányítását. Most már ő ad fel nekem kérdéseket:

– Akkor mondd meg, ha te vagy a főnök: mentek-e Turov ellen?

– Miféle Turov ellen?

– A székhely ellen. A Pripjaty mentén!

– Minek?

– Ütni a németet! Hej, kedves kis partizánjaim... Turov – fejedelmi városka...

Kioldotta a kendőjét, a vállára vetette, haragosan ökölbe szorította a kezét, és úgy folytatta, mintha ősi népballadát mondana:

– Turov városa a Pripjaty mellett áll. Elfoglalta az ellenség: a németek... és a rendőrök...

Bazima elgondolkodva rám fordítja tekintetét.

Az értelmes szemű, bocskoros lány pedig, ábrándjaitól nekitüzesedve, bosszankodik értetlenségünkön.

– Odavezetlek benneteket. Ilyen erővel egészen Bresztig elmennék. Mi az a Turov! Pfuj! – És jót köp a földre.

Rudnyev figyelte a lányt, aztán odament hozzá.

– Várj csak, várj. Hogy hívnak?

– Ganykának hívnak. De mit akartok? Folyton mellébeszéltek? Mondjátok meg – mentek Turov ellen vagy sem? Talán nem hisztek nekem? Odavezetlek benneteket. Biz' isten, odavezetlek. És egy csapásra szétkergetjük a németeket, agyonverjük a rendőröket...

Szentül azt hiszi: csak saját erejük fel nem ismerése zavarja a partizánokat abban, hogy Turov ellen vonuljanak, és hol az egyikhez, hol a másikhoz fordul, kér, magyaráz, a lelkünkre beszél, igyekszik meggyőzni bennünket.

– Várj, várj, kislány – szakította félbe Bazima. – Ki vagy te itt? Máris parancsolni akarsz? Minek jöttél ide – parancsolgatni vagy belépni a csapatba?

– Belépni a csapatba! – fordul hozzá a lány. – Harcolni.

– Harcolni! – nyújtotta el a szót Rudnyev. – Hogy gondolod ezt – piff-puff, és harcolunk? Ahhoz érteni kell.

A lány gúnyos, megvető tekintettel mérte végig.

– Honnan tudod, hogy én nem értek hozzá? Ide nézz!

És hirtelen kiránt valamit a ruhája szárnya alól.

– Hu, te hóbortos! – dörmögi Bazima, és hátrább húzódik tőle. – Ki az ördög küldött ide? A fenébe is, még felrobban. Add csak ide.

Ganyka kinyújtott kezében egy német tojásgránát csillog, fekete narancshoz hasonlít, gyújtófeje kellemes kék színű.

A lány, engedelmeskedve az öreg szigorú tekintetének, kelletlenül odaadja a tojásgránátot.

– Ej, ti... Az őrök elvették a puskám. De a gránátot nem vették észre. Minek mutattam meg, én ostoba?... Hát mond-

játok, mentek Turov ellen vagy sem? – kérdi Ganyka reményét vesztve, majdnem sírva.

A politikai biztos az ujjával odaintette. Maga mellé ültette a padra, és faggatni kezdte, honnan van gránátja meg puskája. Amit a lány elmondott, valószínűleg megszokott dolog volt. Ha hinni lehet az elbeszélésének, Ganyka már megölt néhány fasisztát. Az elsőt sarlóval ölte meg. Elcipelte a mocsárba és elsüllyesztette. Az elsőtől szerzett fegyverrel bátrabban látott munkához. Tizenkét éves öccsével megtámadták a magányos németeket és megölték őket. Odalopakodtak egy-egy rendőr házához, és német kézigránátokat dobtak be az ablakokon.

Ez valószínűtlennek látszott ugyan, de már megszoktuk, hogy utunkon mindenféle emberrel találkozunk; ezért hittünk is, nem is a lánynak.

– Foglalkozz a felvételével, Petrovics! Ha megérdemli, vedd fel a századba. Aztán jelentsd nekem – mondta a politikai biztos, és elgondolkodva járkált le s fel a törzs helyiségében.

A részletes kikérdezés után hívattam a felderítés összekötőjét.

– Nos, Ganyka! Egyelőre ez a felettesed. Várd a további utasításokat.

Az összekötőnek pedig halkan azt mondtam:

– Mondd meg a parancsnoknak: az eligazítást az esti jelentéskor kapja meg.

Az összekötő tisztelgett, megfordult és indult is az ajtó felé. Csoszogva ment utána a lány. Már a küszöbön volt, amikor megfordult, és összevont szemöldökkel odavetette Bazimának:

– Add ide a gránátot...

A tollát sercegtető törzsfőnök félig megfordult, és homlokára tolva a szemüvegét, ránézett a válla fölött.

– No, jó. Menj csak, menj, te vitéz. Majd lesz gránát is – dörmögte félig szigorúan, félig bátorítóan az új partizánlány után.

A lány bosszúsan elfordult, és kiment a törzs helyiségéből.

A pitvarban összeverődött összekötők nevetése és tréfás megjegyzései szálltak a nyomában.

Rendszerezni kezdtem a jegyzetfüzetembe firkantott feljegyzéseket.

A lány szavaiból képet kaptam a turovi helyőrségről. Elmondott egyet-mást más pripjatyi városkákról és nagyközségekről is. Elgondolkozva kinéztem az ablakon. Az utcán haladt a felderítés összekötője. Mellette, igyekezve lépést tartani, „menetelt" az új partizánlány. Rudnyev elment az ablaktól.

– Nos, fiúk? Valószínűleg igaza van ennek a piszének. A helyőrség kicsi. Lelcsici után jó kis riadalom lehet ott... Befogunk ötszáz lovat! És rajtuk ütünk... Tyű, de rajtuk ütünk! Jó? Törzsfőnök?!

Bazima rosszallóan megcsóválta a fejét, és szemével az ajtó felé intett.

– Ha már hadműveletet, operációt tervezünk, tartsuk féken a nyelvünket.

A politikai biztos elmosolyodott, és feltartotta a kezét.

– Helyes, helyes! Csak tréfálok! Konspirátor-operátor! Botcsinálta stratéga.

Ganykát a felderítésbe osztottuk be.

Turov ellen nem indultunk. Akkoriban a szárni vasúti csomópont szétrombolásának gondolata csábított bennünket, és nem volt időnk Turovra. De felderítésre két alkalommal elküldtem az új partizánlányt. Mindkétszer Lapin rajával. A lány kitűnően ismerte a vidéket, ügyesen vezette a felderítőket az erdei ösvényeken. A legények, amikor vele voltak, mind a kétszer „nyelvvel" és zsákmánnyal tértek vissza. A legények, amikor jelentést tettek a felderítés végrehajtásáról, arra a kérdésemre: „Hogyan viselkedett az új partizánlány?" – dicsérték bátorságát, megerősítették, hogy ismeri a vidéket, de mindezt valahogy hidegen, hivatalos hangon. Láttam, hogy nem tetszik nekik valami.

Amikor harmadszor is úgy határoztam, hogy elküldöm Lapinnal, a rajparancsnok kereken elutasította.

– De hisz te magad dicsérted – a vidéket is ismeri... és nem gyáváskodik...

– De az ördög vigye el, alezredes elvtárs! Valahogy túlságosan... kellemetlen.

– Nem érti a dolgát?

– Dehogynem, érti a dolgát... Ügyes lány.

– Hát akkor mi nem tetszik?

– Nem ismer fegyelmet. Beleüti az orrát abba, amibe nem kellene. A múltkor majdnem elvesztettem miatta a rajt.

– Miért, talán gyáváskodott?

– Egyáltalán nem... Ahogy befejeztük a felderítést, kivezetett bennünket a városból. A veteményeskerteknél eszébe jutott valami. Szerzett a legényektől gránátokat: „Várjatok meg itt" – mondja, és visszalopakodik a városba. Vártam, vártam, már kezdett virradni. Szégyelltünk elmenni, mégiscsak a bajtársunk. De a lány csak nincs. Aztán lövöldözést, robbanásokat hallunk. Látjuk – fut felénk. Mi aztán fedeztük géppisztolytűzzel... Sikerült visszajutnunk az erdőbe...

– Történhetett volna rosszabbul is?

– Ettől félek én is. Nem viszem magammal. Most olyan, mint egy megbokrosodott ló...

– De hát hová ment?

– A fene se érti! Arra támadt kedve, hogy valami rendőr házába dobjon gránátot. Bizonyára megsértette. Nem viszem többet magammal felderítésre. Nem ismer fegyelmet.

Nem is tudtam meggyőzni. Aztán jött a harcok neheze. Megfeledkeztünk Ganykáról, fontosabb dolgokkal voltunk elfoglalva.

Körülbelül két hét múlva Gluskevicsi egyik utcáján haladtam. Az utca csendes volt. Bazima reggel szétküldte a parancsot a közlekedés megszüntetésére. Derült nap volt, tartottunk a német repülőktől. Nagy ritkán, a kapualjakba be-behúzódva, partizánok jöttek vagy mentek. Egy magányos lovas vágta-

tott végig az utcán. A lovassági köpeny úgy lengett kétfelé, mint egy fura madár szárnya. A lovas a ló füle fölött rázta az ostort, de néha rá is csapott. A hó csak úgy repült a paták alól.

– Hogy hajszolja az a boszorkány! – mondta bosszúsan és irigykedve az őr.

Csak akkor ismertem meg a lovast. Ez a belorusz lány, Ganyka volt. De milyen különös módon megváltozott az alakja és az öltözéke!

„Be kell hívatni, meg kell tudni, hogyan illeszkedett bele a csapatba."

Fél óra múlva bejött a törzs helyiségébe Ganyka.

Ó, ti nők, ti nők! Még a háborúban is szeretitek a pompát. Még az élet legprimitívebb körülményei között is hívek maradtok a természetetekhez. Értitek a módját, hogy még akkor is kacérak legyetek, amikor a katonai szabályzatot teljesítitek.

– Parancsára!... – rikkantotta Ganyka az egész törzs hallatára.

Még az írnokok is felemelték a fejüket a papírjaikról, pedig ők sok mindenféle jelentéstételhez hozzászoktak.

Bazima elámult.

Előtte egy alacsony termetű kis kozák állt. A hetyke, fiús frizura, a málnapiros tetejű kubáni kucsma, a lovassági köpeny, amelyet a földön húzott, a kék lovaglónadrág, a csizma – felismerhetetlenné tette Ganykát. Csak a hangja – bárhogy igyekezett is rekedt basszushangon beszélni – árulta el, hogy lány.

– Hogy vagy?

– Köszönöm, törzsfőnök elvtárs!

– A felderítőknél szolgálsz?

– Igenis, törzsfőnök elvtárs!

– Vágyódsz haza?

– Egyáltalán nem, törzsfőnök elvtárs!

– Úgy... Remek katona vagy... Hát hogy harcolsz?

Ganyka hallgatott.

– Mi az, megnémultál?

– Nem, nem némultam meg... Miféle háború ez? Így...

– Ohó! Hát a felettes? Nem sérteget?

– Egyáltalán nem. Nagyon hálás vagyok neki, törzsfőnök elvtárs.

– Remek katona lett ebből a lányból! – Bazima pattintott az ujjával.

Beszélgettünk még egy kicsit, aztán visszaengedtük a századhoz. De ezzel nem zárult le az ügy.

A felderítők nem szívelték Ganykát. Egyszerűen nem tudtak megbékélni a vakmerőségével. A parancsnokok makacsul visszautasították, hogy magukkal vigyék a vállalkozásokra, és egyre azon igyekeztek, hogy a sebesültek gondozására vagy a gazdasági ügyekhez osszák be. Eddig, ha mentek is nálunk felderítésre lányok, csak magányosan, fegyver nélkül. Ez női dolognak számított. De harcfelderítésre, a régi felderítők mélységes meggyőződése szerint, a nők alkalmatlanok. Mi több, hallottam tőlük valami efféle babonás megjegyzéseket: „Nő a felderítésben – csak bajt hozhat."

Legényeim a gondolkodásmódjuk tekintetében némiképp a vitorlás hajók korának tengerészeihez hasonlítottak.

De ezúttal emberükre akadtak.

Ganyka makacsul igyekezett elérni célját. Néha, a szakasz- vagy rajparancsnok kívánsága ellenére mégis kikönyörögte, hogy felderítésre mehessen. Külsőleg alávetette magát a fegyelemnek, de néha azért mégis megcsinálta harci trükkjeit. A lány rájött, hogy – ha így folytatódik – előbb-utóbb kidobják a felderítők közül, és megtalálta a kiutat a helyzetből: kezdte „megvásárolni" a felderítőket. Mivel nagyszerűen ismerte a környező falvakat és beszélte a helyi nyelvjárást, bárki másnál jobban be tudott hatolni azokba az egyáltalán nem katonai jellegű titkokba, amelyeket azonban a poleszjeiek legalább úgy őriztek, mint a katonaiakat. Teljesen titkos adatok a pálinkafőző-berendezések elhelyezkedéséről, termelőképességéről, készítményük minőségéről és mennyiségéről – ezek voltak a kisüsti taktikának a célpontjai. Csakhogy a pá-

linkafőzést egyformán eltitkolták mind a partizánok, mind a németek elől. Ganyka vállalkozott arra, hogy felkutatja a berendezéseket, és olyan ügyesen megbirkózott ezzel a feladattal, hogy a felderítőparancsnokoknak kénytelen-kelletlen el kellett ismerniük a tekintélyét.

Így aztán rajtaragadt a gúnynév: „Pálinkás Anyka".

Gluskevicsi faluban, amely a pinszki mocsarak legközepén fekszik, kockázatos dolgot gondoltunk ki.

A Rudnyev asztalán levő térképre be volt rajzolva egy kis pók, a vasutak a négy fekete lába, a folyók a kék csápjai, és oldalt a felírás: Szárni. Néhány estén át ott üldögéltünk – Rudnyev, Kovpak, Bazima, Vojcehovics és én –, s gondolkodtunk, hogyan tapossuk szét a „kis pókot". A lelcsici „partizán-Cannae-t" – ahogy Rudnyev tréfásan emlegette azt a csatát – itt nem lehetett megismételni. A város helyőrsége sokkal nagyobb volt, a hozzá vezető sok-sok út nem volt alkalmas roham indítására – ebben rejlett a legnagyobb veszély számunkra. De éppen ez mindennél jobban vonzott bennünket.

A felderítés jelentette, hogy a kis pók falánk pókéletet él. Az utak fekete csápjai lázasan ontják a frontra a lőszert és a csapatokat. Ellenkező irányba, nyugatra pedig az összerabolt gabona és a kitűnő minőségű repülőgép-faanyag megy. Ezenkívül – ami fájdalommal töltötte el szívünket – síneken leplombált vagonok robognak, szállítják Németországba az egész Ukrajnából összeszedett foglyokat, szovjet honfitársainkat.

Az asztalon, Kovpak törzsének házában – a jobb parti Ukrajna térképe. Északon a Pripjaty medencéjének erdői és mocsarai. Délen sztyeppek. A térképen saját készítményű jelzésekkel már meg van jelölve az új partizánterület. Fekete erekként húzódnak a vasútvonalak. A csomópontok: Szárni, Sepetovka, Fásztov, Zsmerinka... A térkép fölé hajolnak a parancsnokok: Kovpak, Rudnyev, Bazima, Kulbaka, Berezsnoj. Rudnyev, a bajuszát komoran pödörgetve, elgondolkodva azt mondja:

– Nem ezeknek az erdőknek, nem ezeknek a lakatlan, jár-

hatatlan mocsaraknak meghódítására küldtek bennünket... Ezért... – Egy kézmozdulattal délre bökött, és mutatta a csomópontokat.

Kovpak egyetértett.

– Helyes... De bázis nélkül nem sokra megyünk... Ide kell csapást mérni... – A déli útvonalakra mutat.

– De aztán egy ilyen csapás után szedni kell a lábunkat... – teszi hozzá Bazima, hogy továbbfejlessze ezt a gondolatot.

– Hát akkor? Ki kell szélesíteni a partizánterületet... Új csapatot kell szervezni – határozza meg szabatosan a gondolatot Rudnyev.

– És ha összekötjük az egyiket a másikkal? – kérdezte Vojcehovics félénken, de folytatni már nem merte.

A parancsnokok azonnal megfordultak a hangjára. Erre kicsit felbátorodott, és Szárnira mutatott a körzővel.

– Ez igaz, kövér kis pók. A jelentést! – parancsolta a politikai biztos Gorkunovnak.

Sokáig olvasta a felderítőjelentést.

Igen, a kis pók falánk pókéletet él... A vasutak fekete csápjai ontják a frontra a lőszert, a csapatokat...

– Nagy a helyőrség – vakarta a tarkóját Bazima.

– Milyen felderítőegységet küldtél? – kérdezte tőlem a politikai biztos.

– Harcit... Nem jutott odáig. Az utakon erős őrcsapatok vannak.

– Ügynökökkel kellett volna megpróbálni – mondta ki helyettem Bazima.

– Küldtem. Éppen most tért vissza Pálinkás Anyka.

Mindannyian elmosolyodtak.

– „Nyelvet" is hozott. Furcsa szerzet. Félig német, félig lengyel. „Prosze pane" – egyre ezt mondja.

– Kikérdezted? – kérdezte Kovpak.

– Még nem volt időm.

– Hát akkor vezessék ide – intett a parancsnok.

Tekintete a kis pók körül köröz. Kövér kis pók. Csápjait, a

vasutak fekete csápjait, kinyújtotta északra, délre, nyugatra, és ami a legfontosabb, keletre, Sztálingrád felé.

Bejött a hadbiztos, és utána Pálinkás Anyka. Hátul – egy jól megtermett katona, eddig még nem látott egyenruhában.

– Vőlegényt hoztál, te kis fekete? – kérdezte Kovpak.

– Ezt hoztam, jelentem, parancsnok elvtársnak, a Szovjetunió Hősének.

– Hol szedted fel?

– Az úton szegődött hozzám... Mindenfélét mondott... Csak nehéz megérteni... Ez így kész nevetség...

– Német vagy magyar, vagy miféle lehet? – kérdezte a katona egyenruháját szemügyre véve Kovpak.

Az megértette, és tagadóan megrázta a fejét.

– Ó, neni, neni! Neni german. Neni german. Prominte, pan oficer.

Kovpak kérdően nézett a felderítőnőre.

– Azt mondja, hogy nem germán – magyarázta meg Ganyka.

– Aha! De akkor mi vagy? Mi vagy? Román, mi?

A katona hallgatott. Rudnyev odament hozzá.

– A neved? Namen?

A katona Ganykára nézett, az rákacsintott.

– Én szlovák valecsnik. Katona.

– Cseh katona? – kérdezte Bazima; eszébe jutottak a csehek az első világháborúból.

– Ano, ano – örült meg a katona.

– Nem értem – mondta Bazima.

– Ano, jawohl, da, ühüm... – dünnyögte egyszerre minden nyelven a katona.

– Szláv – mondta mintegy magának Rudnyev. – Mindenkit összeszedett ellenünk Hitler.

A katona hirtelen morogni kezdett, mint a farkasvadászatra használt kutya, ha megérzi a közeledő vadállat szagát.

– U... Hitler... U valka... háború – u česka matka... könnyek... Hitler... gazember.

Ganyka vidáman felnevetett.

– Ó, ilyeneket mondott nekem az egész úton. Azt a Hitlert szidta egész úton... Úgy szidta...

– Önként jött? – kérdezte Kovpak.

– A város határában csatlakozott hozzám. Azt mondja: kislány... vezess a partizánokhoz. Én meg azt se tudtam, mit csináljak... Hogy ne kövessek el baklövést, gondoltam: elvezetem a bokrok közé... – És a vakmerő lány egy finn tőrt rántott elő valahonnan a ruhaujjából, mint nemrég a gránátot. – Ő meg a kezemet csókolgatja, keserves könnyeket sír. Így hát idevezettem – mentegette magát a parancsnokok előtt a lány, és visszadugta a finn kést.

– Jó, jó kislány, orosz kislány – hajtogatta a katona.

– Önként jöttél hozzánk. Egyszóval nem féltél a partizánoktól? – kérdezte még egyszer Kovpak.

– Ó, ó, partizán! Harasó! Germán – kaput! Hitler – gazember – fortyant fel újra a katona.

– Szárni? – kérdezte tőle Rudnyev, és odavezette a térképhez.

– Ano. Szárni – valka, háború... Szárni – szlovák ezred... Helyőrség – bökött a mellére a szlovák, és a térképre mutatott.

– És germánok? – kérdezte Bazima.

– Germánok nem voltak tegnapig. Tegnap szerelvények jöttek – mutatta a kezén, hogy négy szerelvény –, SS-ek... U-u-u, gazemberek.

– Aha, ez igaz. Voltam a pályaudvaron. Rakodtak ki az SS-ek – erősítette meg Ganyka.

– De hátha csak átutazóban vannak? – mondta ki a reményét Vojcehovics.

– Nem. Visszafelé már a veteményeskerteken át jöttem. Minden úton motoznak, az őrcsapatoknál pedig német autók és kisebb tankok állnak.

– No menj vele a pitvarba – szakította hirtelen félbe a beszédet Kovpak.

Ganyka, a hadbiztos és a szlovák kiment.

– Frontálisan most nem foglalhatjuk el – mondta borotvált arcát megdörzsölve a politikai biztos.

Bazima helyeselt.

– A lövedékünk fogytán van – kontrázott óvatosan.

– És bekerítéssel sem – folytatta a politikai biztos.

– És töltényünk sincs sok...

Rudnyev komoran nézte a térképet.

– Pedig szét kell taposnunk... De nincs erőnk széttaposni. – És a politikai biztos öklével a térképre csapott.

– Egy dolog világos, se frontálisan, se bekerítéssel nincs erőnk elfoglalni – mondta Kovpak, aki addig szótlanul ült.

Hasmánt ráfeküdt a térképre, feltette a szemüvegét, és tekintetével kutatni kezdett mindenfelé a szárni csomópont körül. Rudnyev intett a parancsnokoknak, erre mindannyian lélegzet-visszafojtva ültek, mozdulatlanná dermedtek, nehogy köhögéssel vagy egy óvatlan szóval megzavarják az öreget, aki – mint a ragadozó a zsákmánya körül – egyre nagyobb és nagyobb köröket csinált, több száz kilométert átfogott tekintetével. Aztán újra szűkíteni kezdte a hurkot, míg meg nem állapodott... Végül kihúzott a csizmaszárból egy nagy ácsceruzát.

Mindenki megkönnyebbülten fellélegzett.

– Keresztet. Szárnira keresztet teszünk... Ide, oda és emide. – A parancsnok azokra a helyekre tett jelet, ahol a vasút átszelte a kanyargós folyókat.

Rudnyev már magáévá tette a gondolatát.

– Helyes... Felrobbantani a hidakat! Hányat? Négyet?

– Ötöt is lehet – mutatta Kovpak a térképen.

– Elvágni az útszakaszokat – részletezte az elgondolást Rudnyev. – Levagdalni a csápokat minden irányból, egy időben, ugyanabban az órában, hogy egyszerre elrekesszük a nyugatról keletre haladó forgalmat. Nem szabad kerülőutat hagynunk a németeknek dél, észak felé. Teljesen üzemképtelenné kell tennünk a csomópontot a hozzávezető vonalakon.

– Úgy van, ez lesz – a szárni kereszt. – Kovpak felállt az asztaltól, és megrázta magát, mint egy nehéz küzdelem után.

– Egyetlen éjszakán a levegőbe kell repítenünk a hidakat. Ez bonyolult dolog... Öt önálló csoport, öt parancsnok kell – mondta kétkedően Bazima.

– Parancsnokaink vannak – kiáltotta járkálás közben Kovpak.

– A lovas összeköttetés ki van zárva – gondolkodott tovább hangosan Bazima. – A rakétás jeladás szintén.

Megmérte a térképen a távolságot – 50–80 kilométer!

Rudnyev egy kissé csúfolódva „támogatta" a törzsfőnököt:

– És a szomszédok között, hogy frontnyelven fejezzem ki magam, jó néhány kilométer – ellenség által elfoglalt – terület van.

Kovpak köpött egyet, és egy cigarettát kezdett sodorni.

– Itt aztán az ördög sem igazodik el, ki kinek a szomszédja, hol van itt a front és hol a hátország.

Rudnyev hangosan felkacagott:

– ...és hol a szárnyak... Hát igen, nem könnyű meghatározni ennek a dolognak a taktikai jellegét. A hadművelet nem frontálisan, hanem kereszt alakban történik. És mindegyik parancsnoknak, aki arccal a középpont, vagyis a cél felé fordul, két szomszédja lesz jobbról, egy balról és egy a középpontban... Megértették, legények?

– Az pedig, aki a középpontban van, minden oldalról be van egyszerre kerítve az ellenség és a négy szomszédja által... Hát ez furcsa... és így a helyes. – Kovpak felkacagott, és meggyújtotta a cigarettát. – Ki kell dolgozni minden lépést, de a legfontosabb, hogy kit választunk ki az egyes hidakhoz. Számításba vesszük az útvonalakat, és helyi embereket vonunk be a felderítésbe meg a híradásba. – Járkált a házban, és füstölt a maga sodorta cigarettával.

– Kit válasszunk hát ki?

– A fő erőket a középpontba – a mi csapatunk odamegy...

Antonovkába – Cimbal, Dombrovicába – Berezsnoj, Matyuscsenko pedig délre!

Rudnyev nem feledkezett meg az ötödik hídról, hozzáfűzte:

– A Gorinyhoz – Kulbaka...

Arról van szó, hogy Szárniban vasútvonalak keresztezik egymást: északról délre – a Baranovicsiből Rovnóba menő, és nyugatról keletre – a Kovelből Kijevbe vezető. Ezek Szárniban találkoznak, és elágaznak mind a négy irányba. A vasutak a csomóponttól húsz-harminc kilométerre sok folyót szelnek át. A Szárnihoz vezető vasutak négy-öt hídjának egyidejű felrobbantásával eldől a csomópont sorsa, noha az maga érintetlen marad.

Egyetlen éjszakán kell a levegőbe repülniük a hidaknak, és a gonosz kis pók hosszú időre megszűnik létezni. Így született meg a hadművelet gondolata, és pontosan így kellett végrehajtani.

A hó, amely vastagon befedte a földet, lehetővé tette, hogy a hadműveletet zajtalanul és gyorsan hajtsuk végre. Nagy távolságból küldtük a századokat a helyszínre; a trén nagy részét és minden nehezen mozdítható tárgyat vagy száz kilométerre hagytuk a diverziók színhelyétől. Ez lehetőséget adott arra, hogy megőrizzük a támadás váratlanságának elemét. A lovak, amelyek a menetelések után kipihenték magukat, a jó szánúton egy nap alatt odaszállíthatták harccsoportjainkat a kiindulási ponthoz. A hadművelet érettségi vizsgája volt parancsnoki állományunk szervezőképességének. Ugyanakkor érettségi vizsgája volt a partizántisztek középső csoportjának.

Feladatunk egész bonyolultsága abban rejlett, hogy a hidaknak ugyanabban az órában kellett a levegőbe repülniük.

A közös feladatot megoldó öt parancsnok mindegyikének cselekvési szabadságot engedtek a végrehajtás során.

A hadműveletre három napot vettünk számításba: elmenetel a kiindulóállásra, a hidak felrobbantása és visszatérés fő erőinkhez.

Összeköttetés a parancsnokok között, amint mondtam, nem

volt. Mindegyikük csak egynek a helyzetét ismerhette az öt terepszakasz közül. Ezért érthető, hogyan izgultunk, amikor vártuk a századok visszatérését. Csak Cimbalnak – akinek a legnagyobb és legtávolibb hidat kellett felrobbantania – adtak hordozható rádióállomást, hogy legyen összeköttetése a törzszsel.

... Csendes, hideg éjszaka. Az erdei úton vonul Kulbaka csapata... A zászlóaljparancsnok szundikál a járművön.

– Kulbaka elvtárs! Az utász ide akar jönni. Egyre azt hajtogatja – valami találmánya van...

Kulbaka álmosan mondta az összekötőnek:

– A bódultságtól. Kevés a trotilunk a hídhoz, ő meg a találmányaival hozakodik elő.

Az összekötő határozott mozdulattal megvakarta a füle tövét a lovaglóostorral.

– Nagyon kéri. Azt mondja – sürgős találmány...

– No, hadd jöjjön.

A Víziutász utolérte Kulbaka szánját.

– Parancsnok elvtárs, parancsára megjelentem.

– Mi kell? Ülj fel a szánra, és beszélj értelmesen...

– Bizalmasan jelentem, hogy kevés a trotilunk a híd felrobbantásához. Attól függ, milyen híd... Ha valódi híd, akkor valószínűleg nem viszi el...

– No és mit találtál ki? – élénkült fel a zászlóaljparancsnok.

– Van egy ötletem: harckocsi elleni aknákkal meg lehetne erősíteni a töltetet.

– Ugyan mit fecsegsz itt? Honnan vegyem azokat az aknákat? – mondta ingerülten Kulbaka, és magasabbra tűrte bundagallérját. – Ha volnának aknáim, nélküled is boldogulnék.

– Itt vonult át a front. Lehetetlen, hogy ne maradt volna aknamező, parancsnok elvtárs. Csak ki kell kérdezni a parasztokat...

A szán csendes nyikorgással siklott. Kulbaka hirtelen az utász felé fordult.

– És mennyi időre van szükséged?

– Egy aknára – öt perc.

Az utász az ég felé szegte a fejét, és mintha a csillagokat számolná az égen, jelentette a parancsnoknak:

– Két óra alatt összehordunk vagy húszat. Ezzel megerősítünk két töltetet a szélső rácsostartón...

– Rögtön szétküldünk néhány felderítőt – mondta most már sietősen a zászlóaljparancsnok. – No, mi kell még? – kérdezte, amikor az utász felült a lóra és ellovagolt, de aztán újra utolérte a szánt.

– De van egy kikötésem, parancsnok elvtárs: ne csúfoljanak seftelőnek. Mire való az? Én aknátlanítom a mezőt, a bácsikák ezért hálából hoznak kenyeret vagy szalonnát, vagy ruhát. Mert ez nekik – kész haszon. A csapatban meg azt mondják: miféle partizán vagy te? Seftelő vagy! Ez, tudja, sértő...

– Értem. De ezúttal ne legyen semmiféle hála... Érted?

– Értem. Tisztára az ügy érdekében.

Kulbaka füttyentett az összekötőnek:

– A felderítés parancsnokát, Sumejkót – hozzám!

Az összekötők vágtába csaptak át az oszlop mentén, a lovak patája alól felrepülő hócsomók teleszórták a hajtókat.

A törzs már második napja szünet nélkül dolgozott. Bazima, Vojcehovics, Tutucsenko ki se mozdult a házból. Fenya néni, a törzs szakácsnője, oda hordta nekik az ebédet és a vacsorát. Kovpak és Rudnyev a századokat és zászlóaljakat járták. A biztonság kedvéért tartalékcsoportokat alakítottak, és minden változatot meghánytak-vetettek.

Ezalatt Cimbal a második századdal a Goriny folyó mentén, Antonovka állomásnál odalopakodott az állomásépületekhez. Már fél órával előbb észrevette, hogy az állomáson valami nincs rendben.

Először azt gondolta, hogy a hitleristák felfedezték a századát. Kiadta a parancsot. A legények lehasaltak. Csak a felderítők kúsztak oda kígyóként a pályatesthez.

De a németek értelmetlenül és céltalanul szaladgáltak ide-

oda az állomáson. Hol az egyik helyen állították fel a géppuskákat, hol másik helyre cipelték. Aztán egy rendőr szaladt el valahová; futtában letépte a rendőrségi karszalagot. Német szavak hallatszottak: „... Achtung, Kalpak!" Cimbal, ahogy az útárokban feküdt, feszülten gondolkodott: „Mit jelenthet ez?" A sarok mögül zajtalanul odamászott hozzá két felderítő.

– Parancsnok elvtárs! Úgy látszik, a nácik új kovártélyra készülődnek.

Elmúlt még néhány perc, aztán minden kiderült. A németek csak egy kis őrcsapatot hagytak az állomáson, a fő erőket pedig a híd védelmére és Szárni város helyőrségének megerősítésére dobták át.

A magasabb egység törzsénél mindenkinek pattanásig feszült az idege. Az idő közeledett a megbeszélt órához. Rudnyev nagy léptekkel járkált a házban. Leült. Hirtelen a térdére ütött az öklével.

– Itt az idő! Már itt az idő! Az ördögbe! Jobb lenne, ha magam csinálnám, mint kukán itt ülni...

Az ajtó szélesre tárult, és mintha a fagyos ködgomolyagból született volna, befutott Kátya, a rádióslány.

– Parancsnok elvtárs, Cimbal harcba bocsátkozott a... – átnyújtott Kovpaknak egy jegyzetfüzetből kitépett cédulát.

Kovpak kikapta a kezéből a rádiótáviratot.

– A fenébe, elhallgass, kislány!

A politikai biztos Kovpak válla fölött elolvasta a szöveget.

– Tudtam. Tudtam. Nem képesek álcázni magukat, nem akarnak rejtve cselekedni. Mindent csak erővel. Rohammal... Meghiúsítják a hadműveletet.

Kovpak levette a szemüvegét.

– Várj csak, politikai biztos. Te, rádiós, máskor ne kürtöld világgá. Ezt jól jegyezd meg. No, most gondolkodj, politikai biztos, mivel segítsünk neki.

– Most csak tanáccsal tudunk neki segíteni.

– Mással nem lehet. De mit tanácsoljunk neki, mi öregek... Ej, fiatalság – bolondság... Mi okosat tudnánk neki...

A politikai biztos odament a térképhez. Vastag vonallal voltak aláhúzva a minket érdeklő objektumok. Nemrég bejött Vaszja Mosin a „bibliájával", felolvasta a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentését. Igaz, a tegnapit. Ezért, mint mindig, az asztalon feküdt a másik térkép, a Volga térképe, rajta elnagyoltan, szemmértékre berajzolva a frontok helyzete. És Sztálingrád, vörös nyilakkal körülrajzolva. Hadseregeink harapófogójába szorítva itt vannak a fasiszta Németország válogatott csapatai. Kovpak mélyebben hajolt a térkép fölé. Megint feltette a szemüvegét. Egyszeriben pajkos fény csillant fel a szemében. Rudnyev, aki jól ismerte barátjának ezeket az alkotó fellángolásait, felemelte a kezét, mintegy azt parancsolva, hogy maradjunk mozdulatlanul és egy óvatlan szóval se zavarjuk a parancsnok gondolatainak sima menetét.

– Nézd csak, Szemjon... A frontunk innen vonta el az ellenséget. Igaz? Aztán mi lett? Az, hogy beszorította, mint a csapdába esett farkast. Látod? Nekünk is alkalmazni kell, ha kis méreteinkben is, a tudományt... Mit kell tennünk? El kell hitetnünk a némettel, hogy számunkra a város a legfontosabb. Lám, miért bocsátkoztak harcba Cimballal? Azt gondolták, hogy a hídhoz megy. Cimbalnak most Szárni ellen kell fordulnia...

Az ajtó szélesre tárult, és a házba – hangosan és vidáman, mint mindig – beszaladt Gorkunov.

– Cserjomuskin elment felderítésre...

Mindjárt rápisszegett néhány ember. Gorkunov értetlenül megállt.

Kovpak erősen megdörgölte kopasz fejét.

– A fenébe is. Megzavartad a gondolataimat. A legfontosabb, a legfontosabb most... Hogy az ördög vitt volna el a felderítéseddel együtt...

De Rudnyev már röptében megragadta Kovpak gondolatát. Odament hozzá és csendesen azt mondta:

– Ne haragudj, öreg. A legfontosabb most – van-e rádióösszeköttetés Cimballal...

– Egész idő alatt volt összeköttetés – jelentette a rádióslány.

Amikor számításaink szerint a századoknak el kellett foglalniuk a kiindulási pontokat, sokáig ottragadtam a törzsnél. Hazafelé menet egy ember alakját vettem észre, magas, fekete kucsmában és irhabundában. Rudnyev volt. Fel-alá járkált, idegesen dörzsölte a kezét és az órájára tekingetett.

Nemsokára odajött hozzánk Kovpak. Lovagló ülésben letelepedett egy szálfára. Beburkolózott a bundába és felhajtotta a gallérját.

– Pihenj egy kicsit, politikai biztos. Ne törd tovább a fejed. Most bármit találnál is ki, nem lenne semmi haszna. Megindult a gépezet... Hadd menjen. Ha felrobbantják a hidakat, felrobbantják. Ha nem sikerül – mit lehet tenni, a sínre teszed a fejedet?...

Rudnyev szótlanul járkált a hidegben élesen csikorgó, letaposott havon.

– Nem, Szidor Artyemjevics, nem a hidakról van itt szó. Ha Cimbal nem robbantja fel, akkor – ahogy ismerlek – magad mégy oda. Ezért tartod tartalékban Bajuszos lovasszázadát.

Kovpak hümmögött és fészkelődni kezdett a szálfán.

– Te talán nem mégy oda, mi?

– De odamegyek...

– És forró fejjel a falnak mégy.

– Itt nem az én fejemről van szó... Hiszen ez az egész egyéves munkánk próbája, vizsgája. Ha felrobbannak a hidak – az azt jelenti, hogy van öt partizánparancsnokunk, akik már nélkülünk is elvezetik a népet.

Egy darabig hallgattak, füleltek...

– Ez a Cimbal nem hagy nyugton... Megértett az bennünket, ahogy kell?

– Ha helyesen irányítottuk egy álló éven át – akkor megértett, ha pedig nem értett meg – magadra vess...

Délen robbanás hallatszott, amelyet eltompított az erdőség puha szőnyege meg a távolság. Más éjszakán talán meg sem hallottuk volna. De ez az éjszaka derült, szélcsendes, hideg volt.

Lábunk alatt csikorgott a hó, a hold körül tompa árnyalatú gyűrű fénylett, csillagokkal a háttérben.

Szemjon Vasziljevics megállt és elnémult, és úgy fülelt, mintha az alig hallható robbanás visszhangját akarná hallani, majd rövid szünet után azt mondta:

– Derék legény ez a Matyuscsenko!

Rudnyev újra tett néhány lépést, aztán felemelte a kezét. Mintha nem is hallottuk, hanem ösztönösen megéreztük volna, hogy valahol észak felé megrendült a föld, ahogy továbbította hatszáz kiló trotil robbanását.

Rudnyev elégedetten megdörzsölte a kezét, és a vállamra csapott.

– Hát tanulj, akadémikus! Remek munka! – mondta, és az izgalomtól jobban raccsolt, mint szokott.

Néhány perc múlva, egyenest nyugaton, a ragyogó hold fényével egybeolvadva, pirosság lobbant fel.

– Berezsnoj dolgozik, Berezsnoj! – szólalt meg Rudnyev. – De miért nincs robbanás? Mit égetnek ott azok a csirkefogók?

A pirosság robbanásokhoz hasonló fellobbanásokkal emelkedett felfelé, de a dörejük nem jutott el hozzánk.

Végre eldördült az ötödik robbanás.

– Cimbal! Cimbal! – kiáltotta Kovpak, és felugrott a helyéről. – Mit mondtam?... Megértett minket. Megértett és végrehajtotta. Az nem lehet, hogy nem segít a tanács.

Sokáig járkáltunk Rudnyevvel, hallgatóztunk, hogy mit hoz felénk ennek a különös hadműveletnek egyetlen összekötője – Poleszje csendes, hideg levegője.

Ez volt 1942 decemberének negyedikéről ötödikére virradó éjszakája. Ezen az éjszakán másfél ezer kilométerre keletre tőlünk a Vörös Hadsereg csapatai Sztálingrádnál befejezték Paulus hadseregének bekerítését. A „szárni kereszt" volt Kovpak partizánjainak – erejükhöz mért – segítsége a hős Vörös Hadseregnek, amely ettől kezdve megindult a fordított úton a nagy győzelmek felé.

Másnap visszatértek a századok, és jelentéseikből véglege-

sen meggyőződtünk arról, hogy a dolog tökéletesen sikerült. A vasutak fekete csápjait minden irányban elvágtuk, sőt az egyiket kétszeresen is. Nyilvánvaló volt, hogy a kövér kis pók hosszú időre megbénul.

Cimbal századának harcosaitól és őtőle magától megtudtuk a tanács végrehajtásának részleteit, amelyet a parancsnokság adott neki a kritikus pillanatban. Cimbal százada harcban állt. Az út mentén, amelyen a századtrén haladt, német őrszemek lánca helyezkedett el. Cimbal elrejtőzött a tartalékszakasszal egy erdei irtás szélén.

A sebesült összekötő nyögött a fájdalomtól, és fogával szorosabbra húzta a csomót bekötözött kezén.

– Parancsnok elvtárs, nem tudunk keresztültörni. Annyian vannak az erdőparcellán, mint a sáskák. A kivágott fákból mellvédeket raktak és vadul tüzelnek a géppuskákkal. Rengeteg töltényük van... Nem tudunk keresztültörni... Kerülő úton kell mennünk, parancsnok elvtárs... szabad átjárást kell keresnünk...

Cimbal az órájára pillantott.

– Késő. Nem érünk oda idejében. – Ránézett a térképtáskában levő térképre. – Nem! Rohamra indulunk, mihelyt besötétedik!

Egy golyó letört felette egy ágacskát. Felvette, megnézte és elgondolkozott.

A sebesült partizán leült a földre és nekitámaszkodott egy fenyőnek.

Cimbal keserűen azt gondolta: „Nyilvánvaló, hogy még nem vagyok alkalmas parancsnoknak. Én csak azt tudom – előre! Hurrá! Hátul pedig ott ül Kovpak apó és a politikai biztos, Szemjon Vasziljevics, és azt latolgatják, hol kell támadnom és hol kell visszavonulnom... Én meg azt se tudom, hol áll a fejem. Ej, nyilvánvaló, nincs bennem parancsnoki leleményesség..." Részvevően ránézett a sebesült összekötőre, és hangosan, bosszúsan mondta:

– A parancsnokoktól pedig még nem jött semmiféle parancs. Már háromszor kértem...

A sebesült összekötő Cimbal utolsó szavainál benyúlt a ruhája ölébe, és átnyújtott a zászlóaljparancsnoknak egy rádiótáviratot. Mintegy mentegetőzve hozzátette:

– Harcoltam... Ezt a rádiós küldte magának.

– Az ördögbe is... micsoda dolog ez? – Cimbal elvette a rádiótáviratot.

„Vonuljon a város felé, színleljen támadást a helyőrség ellen. A híddal kapcsolatos feladatot a lehetőséghez mérten hajtsa végre. Az ellenséget feltétlenül tévessze meg.

Kovpak. Rudnyev"

Odaszaladt a tartalékszakasz parancsnoka. Izgult, várta a pillanatot, amikor a zászlóaljparancsnok úgy határoz, hogy harcba veti.

Cimbal megragadta géppisztolyát, menet közben kiadta a parancsokat a szakaszparancsnokoknak: „Futás, láncban! Indulás!"

Az összekötő, sebéről megfeledkezve, bicegve a széthúzódó század szárnyára igyekezett.

Cimbal azt mondta a tartalékszakasz parancsnokának:

– Figyelj ide... A század most kilép a harcból. A feladatod: fedezni a visszavonulást... Várj csak! – Gyorsan előhúzta a térképet, és nyilakat rajzolt rá: a színlelt csapást az út mentén és a ténylegeset – a város ellen... Még el is gyönyörködött a munkájában. Olyan magabiztosság fogta el, miután megkapta a rádiótáviratot. – Így, kiigazítjuk még egy kicsit. Hozzárajzoljuk a város bekerítését.

Megmutatta munkáját a szakaszparancsnoknak, és azt kérdezte:

– Érthető ez? Most az a feladat – betette a térképet a térképtáskába –, hogy ez a térképtáska a németek kezébe jusson. El-

dobjuk itt. Csak nehogy a mieink felszedjék... Nem, jobb lesz, ha utolsóként vonulsz vissza és eldobod.

A harc közeledett. Cimbal megszorította a szakaszparancsnok kezét.

– Visszavonulnak. No, fedezd őket. Gondod legyen rá, hogy a térképtáska a németekhez jusson... Ej, sajnálom azt a térképet... De hát nincs mit tenni.

Az erdőn át vonultak vissza a harcosok. Vitték a sebesültet. Cimbal odakiáltott nekik:

– Legények, a város ellen! Legények, hurrá!...

A század átvette a kiáltást.

Működésbe léptek a fedezőszakasz géppuskái.

A harcból kiszállók futás közben szánokba ugráltak, és úgy vágtattak Cimbal után. A század oszlopa élén Cimbal állt a szánjában, a kezében tartott gyeplővel egyensúlyozta magát, betyár módra nagyokat füttyentett, és azt kiáltozta:

– Utánam, vágtában, gyerünk, legények!

A sebesült összekötő hasmánt a parancsnok szánjának szalmájára dőlt. Csak a parancsnok hátát látta, mellette fenyők, bokrok suhantak el, és őrült vágtában rohant a fenyők csúcsánál a hold Cimbal százada után, mint egy felbőszült fasiszta, aki igyekszik elvágni az útját Szárni felé. Az ellenség visszavonta az őrség nagy részét a hidakról – a szárni helyőrség megsegítésére. Ily módon Cimbal ezzel a manőverével segítséget nyújtott a másik négy csoportnak, és kitűnően teljesítette feladatát, épp azzal, hogy ő maga másfél órát késett.

Este Kovpak összehívta a parancsnokokat, meghallgatta jelentésüket, és a térképre tette jobb kezét, amelynek két ujja még az első világháborúban megnyomorodott. Olyan mozdulatot tett a térképen, mintha markába fogná a városokat, hidakat és utakat, összeszorította öklét a térkép fölött, mintha egy darab túró lenne benne. Szinte láttuk, ahogy most a németekből savó csurog.

– Várjatok csak egy kicsit, legények. Leshetik a hitleristák,

míg ezekben az erdőkben és mocsarakban zöld ágra vergődnek!

... A partizántisztek letették az érettségi vizsgát. Kik is voltak ezek az emberek, akik a maguk szakaszain megvalósították ezt az oly bonyolult hadműveletet?

Cimbal – Rogyimcev hadosztályának törzsőrmestere; ez a hadosztály akkor Sztálingrádban küzdött, ő pedig tőle több mint ezer kilométerre átvágta az ellenség egyik fontos idegét.

Kulbaka – szövetkezeti dolgozó, a szumi területi Gluhov város fogyasztási szövetkezetének elnöke, a finn háború résztvevője. Partizáncsapatot szervezett és eleinte önállóan tevékenykedett, aztán egyesült Kovpakkal és a második zászlóalj parancsnoka lett.

Berezsnoj – a Vörös Hadsereg felderítője, ejtőernyős volt. A fekete szemöldökű, kedélyes, életvidám fiatal ukrán kitűnően tájékozódott a környéken. Kovpak partizánjai megszerették derűs kedélyéért. Különösen a felderítők kedvelték.

Ezekből az emberekből – és még sok másból – nevelődtek ki Kovpak hadosztályának kitűnő ezred- és zászlóaljparancsnokai.

A hitleristák dühöngtek. A felderítés hírül hozta, hogy a szétrombolt hidaknál megszervezték a vasúti kocsik átrakását. Hogy megzavarjuk őket ebben, lesállásokba mindjárt csapatokat küldtünk, amelyek lőtték az átrakodóhelyeket, kisiklatták a hidak javításához anyagot szállító vonatokat. A felderítők jelentették, hogy sikeresen megkezdett vállalkozásunk még a legelmaradottabb parasztok között is teljesen megszüntette azt az elképzelést, hogy a németek legyőzhetetlenek. A parasztok örömmel fogadták felderítőinket, közölték velük a legújabb adatokat az ellenségről, felderítőegységeink megbízásából jártak Szárniba és más városokba, és mindent megtudakoltak, amire szükségük volt.

A Dombrovica melletti nagy, kétszáz méteres fahídon, amelyet Berezsnoj felgyújtott, mulatságos jelenet játszódott le, amely nagyon megnevettetett bennünket.

Amikor Berezsnoj a Dombrovica melletti hídhoz igyekezett, a legközelebbi faluban magához vett kísérőnek két öregembert, akik felfogva, hogy kicsodák ezek, hová és miért kell vezetni őket, különösen buzgón kezdték magyarázni a partizánoknak az utat. Jelentőségteljesen oldalba lökték egymást, és az egész úton csendesen nevetgéltek, ahogy elképzelték, milyen megdöbbent pofát vágnak majd a hitleristák, amikor másnap reggel meglátják, mi történt a híddal. Az egyik öregember elszaladt fejszéért és fűrészért, és nekiállt fűrészelni a távíróoszlopokat és elvagdosni a vezetékeket. A hidat partizánjaink felrobbantották, aztán felgyújtották. A kis öregek el voltak ragadtatva a munkájuktól, és sokáig kísérték a diverzánsokat. A felderítőegység, amely néhány nap múlva ott járt ellenőrizni a diverzió eredményeit, elmondta, mi történt ott a következő napon.

Szárniból a diverzió színhelyére kiszállt egy német műszaki bizottság, és amikor odaérkezett ahhoz a helyhez, ahol azelőtt a híd volt, csak a víz fölött meredező, üszkös gerendáit látták.

A bizottság már ismerte a partizánok diverziós munkáját, így hát ez a látvány nem lepte meg túlságosan. De mik azok a nagy gömbök, amelyek, majdnem a vizet érintve, hosszú köteleken lógnak le a híd üszkös gerendáiról? A bizottság valamelyik tagja közelebb akart menni, de megállították:

– Ne nyúljon hozzá, szerencsétlenség történhet.

A következő napon egy másik bizottság érkezett, és megállapította, hogy a hidat két hét alatt helyre lehetne állítani, ha nem volnának azok a furcsa, gömbölyű, sárga tárgyak, amelyek fenyegetően lógnak a víz fölött. Úgy határoztak, megkérdezik a felettes parancsnokságot, és csak a harmadik alkalommal kiszálló bizottságot kísérő helyi rendőr jött rá végül, hogy mi akadályozta a németeket; elindult a híd maradványain, felhúzta a kötélen csüngő titokzatos tárgyakat, amelyek közönséges tököknek bizonyultak, leszedte és a meghökkent bizottság elé rakta őket. Tört német nyelven megmagyarázta a tagoknak, mik ezek; nem tudta türtőztetni magát – hangosan

nevetni kezdett. A bizottság vezetője, egy tipikus, kövér német, nem tudta megbocsátani neki ezt a nevetést, és bölcsen így határozott:

– Ha nem lenne kapcsolatban a partizánokkal, soha nem mert volna ilyen bátran felmászni a hídra, hogy levegye ezeket a... vacakokat.

És a „szegény" rendőrt letartóztatták.

A németek sehogy sem jöttek rá a különös csíny értelmére. Biztosra veszem, hogy a tököket a két öreg ukrán akasztotta oda, akik jobban örültek a sikeres diverziónak, mint mi. Maga az ősi szokásaihoz hű Ukrajna adta a németeknek a „garbuzokat".*

Partizánmozgalmunk immár belegyökerezett a népbe.

19

A „szárni keresztet" nem úszhattuk meg simán. Mintegy tíz nappal később felderítésünk nyugtalanító jelzéseket kezdett adni. Korosztyenyben, Olevszkojban, Rakitnojban gyülekezni kezdtek az ellenséges csapatok. Tüzérséget irányítottak oda.

Egy német oszlop, amely Sztolino felől érkezett Sztaroje Szelóba a keskeny erdei úton, se szó, se beszéd, bekerítette a falut, a lakosság nagy részét lekaszabolta, a falut meg felgyújtotta. Ebben a faluban soha sem jártak partizánjaink. Még a felderítőink sem látogatták. Látszott, hogy a hitleristák idegeskednek.

Mivel el akartuk nyújtani a hidak javítását és helyreállítását, diverziós csoportokat küldtünk szét, és ahogy vártuk visszatérésüket a távoli portyákról, sokáig egy helyen tartózkodtunk.

* Ukrán szokás szerint az az eladólány, aki nem akar férjhez menni a nem szeretett férfihoz, a leánykéréskor kendő és torulkozó helyett „garbuzt", azaz tökot ad neki – *A szerző*

Ez lehetőséget adott az ellenségnek arra, hogy felderítse az állomáshelyünket.

A hirtelen olvadás eltüntette az első havat. Újra át kellett térnünk a szekerekre. Kovpak halogatta a menetelés megkezdését, várta a fagyokat.

December tizennyolcadikán a németek elfoglaltak minden falut, amely délen és nyugaton a közelben volt. Tekintélyes erőkkel rendelkeztek, parancsnokságunk mégis úgy határozott, harcba bocsátkozik velük, hogy elvonja az ellenség figyelmét a diverziókról visszatérő apróbb csoportjainkról.

A harc utáni első éjszakán áthaladtunk Pribilovicsi falun, és elhagytuk azt a tavat, amelyen Kovpak a repülőgépeknek leszállópályát próbált létesíteni, hogy elszállíthassák sebesültjeinket. A brjanszki erdőből a Dnyeper és a Pripjaty jobb partjára irányuló portyánk ideje alatt meglehetősen sok sebesült gyűlt össze, azonkívül szükségünk volt lőszerre – abból szintén meglehetősen kevés maradt.

Az éjszaka közepén az éloszlopunk odaért egy nagy faluhoz, Buhcsához. Erdőgazdaság és a faipari kombinát volt itt. Buhcsa szélén volt egy kis telep, kőépületekkel és masszív faépítményekkel: tízosztályos iskola, erdőgazdaság, sok nagy raktár, kövezett főutca, járdákkal. A falunak ez a része üzemi teleppé fejlődött.

Az a felderítőegység, amelyet az előző napon küldtünk ki az előrelátható útvonalra, este visszatért, és jelentette, hogy Buhcsa szabad. Ezért az éjszakai útirányunkat ezen keresztül rajzoltuk meg a térképen. De amikor a második felderítőegység, amely az útvonalon az oszlop előtt haladt, bement a faluba, jelentette, hogy az ellenség elfoglalta Buhcsát. Felderítőink után még azon az estén egy német oszlop érkezett a faluba. A szélső házakban lakó parasztok nem tudták pontosan az oda érkezett németek számát, de azt mondták, hogy a fogatok eléggé hosszú ideig vonultak az utcán; bátor emberek megszámoltak legalább százat. A németek az iskolában és a körülötte levő kő- és faházakban helyezkedtek el.

Gorkunov – felderítési ügyekben a törzsfőnök helyettese – maga is járt a falu szélén, felajzottan tért vissza a felderítőkkel, és jelentette a helyzetet a parancsnoknak meg a politikai biztosnak. Hetykén tisztelgett, és kérte a parancsnokot, hogy őt bízza meg az ellenség buhcsai helyőrségének a szétverésével.

Gorkunov Rudnyev kedvence volt. Az életrajza és a csapatba való eljutása nagyon érdekes.

1941–1942 telén Kovpak és Rudnyev az első portyájukat végezték a szumi területen. Kemény hidegek voltak. A Kovpak vezette, akkor még kicsi – néhány száz emberből álló – partizáncsoport, amely még csak próbálgatta a portyázó partizánharc módszerét, egyszer menetből elfoglalt egy sztyeppi falut. Az útkereszteződésekre őrcsapatokat állítottak. Egy ilyen őrcsapatba ütközött bele Gorkunov, a Vörös Hadsereg volt hadnagya. Megsebesült a jobb parti Ukrajnában, bekerítésbe és fogságba került. Aztán sikerült megszöknie, hamisított német okmányokat és civil ruhát szereznie. Ezek segítségével kelet felé vergődött, igyekezett átjutni a fronton. A front már távol volt a szumi területtől, a hitleristák itt már bevezették az „új rendjüket". Sok faluban megszervezték a rendőrséget. Igaz, a parasztok közt jártak hírek a partizánokról, de senki sem tudott róluk semmi lényegest. Gorkunov, hogy át tudjon jutni a rendőrségi őrcsapatokon, őrségeken, amelyeket a hitleristák minden faluban felállítottak, kigondolt magának egy életrajzot, amelyet megfelelő okmányokkal támasztott alá. Kereskedőnek adta ki magát, és szerzett valamilyen árut; az igazolása arról szólt, hogy keletre megy, üzleti ügyekben jár. Így vergődött faluról falura a front felé, míg a mi őrcsapatunk fel nem tartóztatta.

Az őrcsapat parancsnoka megnézte az okmányokat; nem kérdezett semmit, csak azt mondta az egyik harcosnak:

– Jól van, nem fogunk vele vesződni, vezesd a törzshöz.

A törzsnél egy csoport partizán ült. Gorkunov bement, lekapta a sapkáját és hangosan jelentkezett:

– Erőt, egészséget, rendőr urak!

– Jó napot! – válaszolta egy fekete bajuszos ember, aki a fejét fel sem emelve egy papírlap fölé hajolt. Mellette egy másik férfi ült és gépelt az írógépen. A fekete bajuszos félretette a papírlapot és egymás után tette fel a kérdéseket az előállított férfinak. Gorkunov jól megtanulta a már nem egyszer elmondott „életrajzát", gyorsan, vidáman, magabiztosan és meggyőzően adta elő. Úgy mesélt, mint egy jó színész. Ebben az elbeszélésben, mint egy igazi, drámai monológban, minden ki volt számítva és ki volt próbálva. Először meg kellett hatnia a hallgatót, amikor azokról a megpróbáltatásokról beszélt, amelyeket neki mint kulák fiának, át kellett élnie az utóbbi években a szovjethatalomtól. Aztán arról mesélt, mi volt Szolovkiban, hogyan szökött meg onnan. Ezenkívül még fel akarta kelteni rendőr hallgatóiban – akiket a németek bűnözőkből és mindenféle kétes elemekből toboroztak – a gyűlöletet a bolsevikokkal szemben, aztán megeresztett néhány tréfát, hogy megmutassa, hogyan „vezette orruknál fogva" a Vörös Hadsereg parancsnokait, amikor tetteivel a németeket segítette.

Az írógép mellett ülő ember abbahagyta a gépelést és érdeklődéssel figyelni kezdett. A szomszéd szobából is előtűnt néhány arc. Gorkunov erre színészi sikerének csúcsán érezte magát. „No, hát ezeket is rászedtem" – gondolta, és pontot tett a végére.

– Befejezted? – kérdezte a fekete bajuszos, és felállt az asztaltól.

Gorkunov igenlően bólintott, és a zsebéből előhúzott egy jókora dohányzacskót, amely színültig meg volt tömve mahorkával.

A fekete bajuszos vállára – a terepszínű gimnasztyorka fölé, amelyet katonai derékszíj fogott át – bunda volt dobva. Gorkunov észrevette, hogy ilyen derékszíjat hordanak a rendőrök is, de a fekete bajuszosnak csillagos csatja volt. Gorkunov még az elbeszélés alatt észrevette ezt, de úgy vélte, hogy a férfinak még nem volt ideje levenni. A bunda egy gyors mozdulattal

lecsúszott a fekete bajuszos egyik válláról, és a gimnasztyorkán megcsillant a Vörös Csillag Érdemrend. Gorkunov a meglepetéstől leült a padra. „Hűhaj, én aztán jól megjártam!" – gondolta. A fekete bajuszos előjött az asztal mögül, és egészen közel ment a „kereskedőhöz". Gorkunov felállt és kihúzta magát.

– Befejezted? – kérdezte a fekete bajuszos.

Gorkunov hallgatott. Mit is mondhatott volna ebben a pillanatban? A partizánok az asztalnál lármázni kezdtek. Ilyen szavak is hallatszottak: „Politikai biztos elvtárs!"

Gorkunov rájött, hová került.

A fekete bajuszos ott állt, és nézett rá.

– No, mit tudsz még mesélni?... – kérdezte, s merően nézve a szemébe, hozzátette: – Gazember...

– Testvérek, elvtársak... – kezdte Gorkunov.

– Jól van, tudjuk – szakította félbe Rudnyev – ő volt a fekete bajuszos –, és átkiáltott a szomszéd szobába. – Ügyeletes, vezesd az őrszobába ezt a sötét alakot!

Gorkunov bement az őrszobába, lefeküdt a priccsre, feje alá tette a kezét, fásultan bámulta a mennyezetet és gyötrődve találgatta: „Agyonlőnek vagy nem lőnek agyon?" A törzsben nem volt ideje, hogy bárkit is megkínáljon dohánnyal. Most viszont egymás után bementek hozzá a partizánok, rágyújtottak, aztán kimentek. Ketten hosszasabban elidőztek az őrszobában, leültek a padra Gorkunovval szemben. Egyikük, egy tizenhét év körüli, sűrű, fekete szemöldökű legényke, lábával kalimpálva, kisfiús szemtelenséggel, merően bámulta Gorkunov finom, fehér nemezcsizmáját, és szemlátomást csúfolódva azt mondta:

– Jó nemezcsizmája van a kereskedőnek. – Rákacsintott a bajtársára, egy bajuszos emberre, akit Szasának nevezett, aztán folytatta. – Megfelel, mi? Hogy gondolod? – kérdezte a lábikráját csapkodva.

– Fel lehet próbálni, Ragyik – tanácsolta kedvesen a bajuszos Szasa.

– Helyes – mondta csúfondárosan a kölyök –, majd felpróbálom, ha visszük... – És kifejezően csettintett a nyelvével.

„Agyonlőnek" – gondolta bánatosan Gorkunov. Heves mozdulattal felállt és odament hozzájuk. A bajuszos kikapcsolta pisztolytáskáját.

– Nono, csak lassabban! – mondta fenyegetően.

A kölyök tovább kalimpált a lábával, kíváncsi szemét egy pillanatra sem vette le Gorkunovról.

– De hiszen ez katonaember – jegyezte meg Szasának. – Nézd csak, hogy húzza ki magát: kezét a varráson tartja. Csakhogy akkor nem volt német fogságban. A németek egészen más vigyázzállásra tanítják a foglyokat.

Gorkunov belekapaszkodott ebbe a megjegyzésbe, gyorsan és szenvedélyesen – félve, hogy nem hagyják végigmondani – hozzáfogott, hogy feltárja a teljes igazságot. Elmondta, hogy a Vörös Hadsereg hadnagya; azt, hogy milyen nehéz helyzetben volt az ellenséges bekerítésben, mi mindent átélt. A fiú elragadtatva hallgatta. Úgy látszott, már hajlandó elhinni az elbeszélést, de aztán hirtelen észbe kapott, gúnyosan, bizalmatlanul elmosolyodott és hanyagul azt sziszegte:

– Szövegelj csak, szövegelj!

Ekkor az utcán váratlanul kerepelni kezdett egy géppuska, aztán a másik. Német aknavető jellegzetes kuruttyolása hangzott fel. Aztán egy rövid csend állt be és újra kitört a lövöldözés. A partizánok sebesen kitódultak az utcára. Egy perc múlva Gorkunov kiment utánuk. Őr nem volt a tornácnál. Az utcán emberek szaladgáltak, az udvaron lovakat fogtak be. Mind hevesebben fellángolt a harc.

Gorkunov a veteményeskert felé nézett... azon túl a szabad mező, távolabb bokrok. „A legalkalmasabb pillanat, hogy meglépjek" – gondolta, és lassan a veteményeskert felé indult. Aztán megállt. Világos volt előtte, hogy partizánok közé került, mégpedig különös partizánok közé. A közelben nem volt nagy erdő, ezek a partizánok faluban tartózkodtak.

„Nyilvánvaló, hogy vakmerő társaság verődött itt össze.

Hát igen, nagy baj, hogy ezek közé kerültem" – fontolgatta, ahogy továbbment a veteményeskert felé. Aztán megállt és cigarettát sodort. „Ej, lesz, ahogy lesz – döntötte el. – Ha agyonlőnek, hát agyonlőnek. Akkor is jobb, ha a mieink ölnek meg..." – és visszafordult.

Odament a trénhez, amely az utca mentén sorakozott fel. Egy ponyvával fedett szánon fegyver volt: néhány golyószóró, puskák. Odaszaladt a hajtóhoz:

– Ide hallgass, legény, adj egy puskát.

Az ránézett és megkérdezte:

– Mi az, talán elszaladtál a harcból? Elvesztetted a puskádat, és most én adjak? Megharcoltál érte, anyámasszony katonája? – de miután észrevette Gorkunov fogai közt a cigarettát, nyelt egyet, és már kegyesebben tette hozzá: – Adsz dohányt?

Gorkunov készségesen előhúzta a dohányzacskóját, és a hajtó markába szórta majdnem az összes dohányát.

– Jól van, válassz, amilyet akarsz – ajánlotta a meglepett hajtó, és barátságosan felrántotta a ponyvát. – Töltényed van? – kérdezte.

Gorkunov megvonta a vállát.

– Hát akkor vegyél a németből – mondta a hajtó, és élvezettel leszívta a füstöt. – Kezdetnek egy tár töltényt adok, a többi már tőled függ... te gyászvitéz.

Gorkunov kikapta kezéből a tárat, megtöltötte a puskát és már szaladt is a lövöldözés felé. A falu szélére érve, lehasalt, és – kiszemelt célpontra – lőni kezdett. A Vörös Hadseregben kitűnő lövésznek számított, de most az első két töltényt elpocsékolta, mivel nagyon izgult és a puska is szokatlan volt. Ekkor a németek rohamra indultak. A partizánok háta mögött felhangzott a parancs:

– Ne lőjetek! Engedjétek közelebb őket! Csak közvetlen közelről tüzeljetek!

A partizánok húsz méternyire engedték a hitleristákat, aztán egyszerre tüzeltek, össztűzzel és sorozatokkal, aztán pedig ellentámadásba mentek át. Velük rohant Gorkunov is.

Ebben a harcban gránátokat, töltényeket szerzett, és a né met karabélyt vállára véve elégedetten tért vissza a harcból, egyenesen a törzshöz. A törzs mellett Rudnyev éppen ekkor hordta le az ügyeletest azért, mert elengedte a letartóztatottat, és igyekezett megtudni, hogy az pontosan mikor szökött meg: a harc alatt, vagy előtte. A politikai biztosnak az volt a gyanúja, hogy Gorkunov, miután meglépett, odavezette a németeket a partizánok állomáshelyére. Ekkor a letartóztatott, karabéllyal a vállán, odament Rudnyevhez, mintegy vezényszóra vigyázzállásba állt és azt kérdezte:

– Mit parancsol? Mit tegyek még?

Mellettük, a harcból visszatérve, egy csoport partizán haladt el. Az egyikük, bajtársához fordulva, azt mondta:

– Egész jól harcol az új fiú. Bátor. Kissé túl hevesen tör előre, de jól harcol, pontosan lő...

A politikai biztos, ahogy ezt meghallotta, magához hívta a harcost, félrevonta és kikérdezte. Az elmesélte, hogy látta az új partizánt a harcban. A politikai biztos odament Gorkunovhoz, és megparancsolta neki, hogy kövesse a törzsbe. Ott ült az a fiatal legényke is, aki a fekete bajuszú partizánt apjának hívta. Ez volt Ragyik, Rudnyev fia.

Gorkunov, sietősen és nagyon izgulva, hamar elismételte most már az igazi történetét a politikai biztosnak. Az csak ült és elgondolkozva húzogatta a bajuszát. Aztán hívatta a hatodik század parancsnokát:

– Vedd át ezt az új partizánt.

A parancsnok Gorkunovval együtt kiment. A politikai biztos fel s alá járkált a házban, gondolkodott még egy darabig, majd azt mondta a fiának:

– Ragyik, foglalkozz Gorkunovval. Úgy látszik, igazat beszél, de az is lehet, hogy hazudik.

Ragyik gyakran átjárt a hatodik századhoz, az új partizánhoz. Néha, amikor haladt az oszlop, odaültette magához a szánra. Gorkunov jó felderítő volt. Sokszor kitüntette magát a harcokban, nagyszerűen értett a fegyverforgatáshoz, és foko-

zatosan a felderítés parancsnoka lett. A brjanszki erdőből a jobb parti Ukrajnába irányuló portya idején már kinevezték a törzsfőnök felderítési helyettesévé.

... Gorkunov tehát ott állt a politikai biztos előtt, és kérte, bízzák meg a harc vezetésével, hogy szétverjék a németek buhcsai helyőrségét. A politikai biztos néhány szóval felvázolta a hadművelet tervét, aztán hívatta a századparancsnokokat, akiket alárendeltek Gorkunovnak ebben a harcban, és kitűzte eléjük a feladatot. A parancsnokok félrevonultak és megvitatták a részleteket Gorkunovval.

Megkezdődött a harc. De nem úgy kezdődött, ahogy a politikai biztos és Gorkunov szerette volna. A felderítők nem voltak eléggé mértéktartók. Közülük a három legvakmerőbb, Fegya Micsko, Mitya Cserjomuskin és Gomozov túl korán előretörtek, észrevétlenül egészen az iskoláig eljutottak, de az őrszemet nem tudták zajtalanul ártalmatlanná tenni. Az őrszemnek még volt ideje lőni, de aztán rögtön lekaszálta egy géppisztolysorozat. A felderítők befeküdtek az árokba, pontosan az iskola ajtajával szemben. Az iskolából futni kezdtek kifelé a hitleristák, a felderítők közvetlen közelről lőtték őket. De a töltényük hamarosan elfogyott, és el kellett onnan kúszniuk. Mire a lövöldözés színhelyére odaértek a századok, amelyeknek eredetileg harcba kellett volna bocsátkozniuk és egy csapásra szétverniük az ellenséges helyőrséget, a németek védelembe helyezkedtek. Ezt nyilvánvalóan jóval előbb alaposan átgondolták. Minden kőépület sarkára géppuskát állítottak, az iskolaudvarba pedig egy aknavetőt. Egyik házat a másik után kellett bevenni. A harc reggelig elhúzódott.

A harcok, miként az emberek, különbözők. Vannak derűs harcok és vannak komorak. Vannak harcok, amelyek unalmasak és nehezek, mint egy öreg özvegyember élete, amelyet idült reuma súlyosbít. Vannak harcok, amelyek öt percig tartanak, mint egy gyors nyári zivatar. Minden harcnak megvan a maga arculata, jellegzetessége, mindegyiknek vannak soha meg nem ismétlődő részletei, amelyekre egész életében visszaemlékszik

az ember, ha igazi katona, ha harc közben az ellenség legyőzésére gondolt és – pofáját szinte a földbe dugva, a bőrét féltve – nem lapult.

Hajnalban Kovpak parancsot adott, hogy az ágyúkat hozzák oda, és közvetlen irányzással lőjék szét az épületeket. Pavlovszkijjal együtt én is bekapcsolódtam a harcba.

Pavlovszkij – a polgárháború öreg csernyigovi partizánja, Scsorsz idejében egy ezred politikai biztosa, aki még tizenkilenc éves korában megkapta a Vörös Zászló harci érdemrendjét – a németek hátában maradt és Kovpak gazdasági helyettese lett. Mint gazdasági vezető rendkívüli fukarságáról lett híres, de a harcban kivételesen bátor volt, hadi tapasztalatot és parancsnoki tehetséget tanúsított.

Pavlovszkij az egyik szárnyra ment, én a másikra, és ott találkoztam Gorkunovval. Miután felismertük és értékeltük a helyzetet, közvetlen irányzással lőni kezdtük az épületet. Sikerült felgyújtanunk az iskolát. A hitleristák rettenetesen kiáltoztak, de az égő épület megakadályozta, hogy előretörjünk. Az iskola mögött volt még egy kőház, onnan tüzeltek a németek, akik fedezékekben maradtak. Az egyik nagy udvarban állt a német trén, amely vagy száz járműből és lóból állt. Az iskolában iszonyúan üvöltöttek a bennégő fasiszták. A harc egyre elhúzódott. A németek jelzőrakétákat eregettek; segítséget hívtak Szárni felől Dzerzsinszken át; onnan bármely pillanatban megérkezhetett az erősítés.

Kovpak előreküldte a negyedik zászlóaljat, azzal a feladattal, hogy fedezze a dzerzsinszki utat és vegye fel a harcot az ellenség erősítésével.

Eközben a harc egyre elkeseredettebbé vált. A németek nagy veszteségeket szenvedtek, de voltak veszteségeink nekünk is. Délután a harcba belemelegedve egy udvarban sereglettünk össze, ahol az az ágyúnk állt, amely közvetlen irányzással lőtt. Ott volt Gorkunov, Pavlovszkij, Misa Fedorenko, a lovas felderítőegység parancsnoka, néhány lovas felderítő és én – összesen mintegy tizenöt ember. Abban a pillanatban

egy német akna csapódott az emberek sűrűjébe. Mindjárt harcképtelenné tett nyolc embert, köztük Gorkunovot és Fedorenkót. Mindannyian a lábukon sebesültek meg, mivel az akna nagyon közel robbant. Az aknavetős belőtte magát erre a helyre, és nem engedte, hogy a közelébe menjünk. Úgy látszott, hogy az ellenség ellentámadást akar indítani. Elöl nem volt gyalogságunk. Az ágyúval csak a kezelőlegénység volt. Így a löveg könnyen a németek kezébe kerülhetett.

Odamásztam Gorkunovhoz és próbáltam bekötni a sebét. Ekkor egy raktár sarka mögül odakiáltotta nekem Pavlovszkij:

– Versigora, el kell vinnünk az ágyút. Tudod, mit kapunk Kovpaktól, ha átengedjük a németeknek?

– Kergesd ide a kezelőlegénységet! – kiáltottam válaszul, és mielőtt a német géppuskás tüzet nyithatott volna, átfutottam az úton, majd egy veteményeskertet megkerülve, odaszaladtam az ágyú hajtóihoz, akik a raktár fedezete alatt álltak. Szétszedtük a kerítést és visszavágtattunk az udvarba, felkapcsoltuk az ágyút és Pavlovszkijjal feltettük Gorkunovot az ágyútalpra; nem törődtünk a nyögésével meg a kiáltozásával. Ugyanide tettük Misát is, és ugyancsak vágtatva otthagytuk a veszélyeztetett helyet.

Ekkor a falu másik széléről, korbácsot rázva, arrafelé futott Kovpak. Bundájának szárnya kétfelé lobogott. Mögötte futott Karpenko a harmadik századdal, alig bírta tartani vele a lépést. Karpenko, mikor utolérte Kovpakot, megragadta a gallérját, és a fülébe súgta, hogy a harcosok ne hallják:

– Hová rohansz, vén csont? Nélküled is van, aki harcoljon.

Kovpak válaszolt valamit. Karpenko elengedte maga mellett a századot, majd szigorúan odavetette az öregnek: „Aztán vigyázz, ilyen tréfát többet ne csinálj. Vigyázz magadra!" És máris rohant, hogy utolérje a századát. A század gyorsan visszafoglalta a korábbi állásokat, de a kőépületekből mégsem sikerült kivernünk az ellenséget. Két ezredágyúnk nem ütötte át a vastag kőfalakat, és bár valószínűleg nagyon kevés német maradt az épületekben, lehetetlen volt bevenni őket. Veszte-

ségeink egyre növekedtek. Nyilvánvaló volt, hogy értelmetlen dolog nyílt területen, kőfalakkal védett géppuskák ellen vezetni az embereket.

Ekkor balra, az erdei úton fellángolt a harc. A küzdelembe belekapcsolódott a negyedik zászlóaljunk. A németek részéről működésbe lépett a tüzérség, aknavetők tüzeltek, kézigránátok robbantak; a partizánok géppisztolyai tűzcsapással válaszoltak, és tapasztalt fül észrevehette, hogy ott elkeseredett harc folyik.

Esteledett. A parancsnokság az erdő szélén gyülekezett. A felderítők, akiket minden irányba szétküldtünk, jelentették, hogy Buhcsa megkerülésével találtak utat a mocsáron át. Nyilvánvaló volt, hogy a következő napon a németek tartalékokat vonnak oda; így nem érdemes frontálisan támadnunk Buhcsát.

A trént átvittük a mocsáron, hajnalra elvergődtünk Tonyezs mezővárosig, és két zászlóaljjal el is foglaltuk. A törzs Tonyezsnél két kilométerrel keletebbre, Ivanova Szloboda faluban helyezkedett el.

Amikor összeszámoltuk a veszteségeinket, megállapítottuk, hogy csupán sebesültünk negyvenhét van. Köztük Gorkunov, a magasabb egység törzsfőnökének felderítési helyettese, Kudrjavszkij csapatparancsnok, Misa Fedorenko, a lovas felderítés vezetője és sok más harcostárs. A németeknek ez – előzetes adatok szerint – legalább kétszáz halottjukba került, de ahogy később megtudtuk (amikor egy év múlva, a kárpáti portya után visszatértünk ezekre a helyekre), sokkal nagyobbak voltak a veszteségeik. Ennek ellenére éppen veszteségeink miatt nagy balsikernek tartottuk ezt a harcot.

Ami a veszteségeket illeti: az ellenség veszteségei, amelyeket Kovpak törzse közvetlenül a harc után kimutatott, a következő ellenőrzés során rendszerint igaznak bizonyultak, sőt majdnem mindig nagyobbak voltak a felbecsültnél. A nyílt harcban elszenvedett veszteségeket csak a résztvevő harcosok és parancsnokok kikérdezésével, az alulról felfelé történő je-

lentések és beszámolók útján lehetett megállapítani; a rajparancsnok jelentett a szakaszparancsnoknak, a szakaszparancsnok a századparancsnoknak, a századparancsnok a zászlóaljparancsnoknak, az pedig a magasabb egység törzsének. Kovpak mindig harcolt a felduzzasztott számok ellen. Ha egyáltalán lehetőség nyílt rá, ezeket az adatokat mindig ellenőriztette a felderítéssel. Tudta, hogy melyik parancsnoknak gyarló szenvedélye a nagyzolás. Ezért, ha a jelentésekben pontatlan adatok voltak, gyakran „levonást eszközölt" – aszerint, mennyire volt élénk a parancsnok fantáziája. Ezenkívül személyesen kikérdezte a harcosokat – így ellenőrizte azokat a számokat, amelyeket vele közöltek.

Odamegy a harcosokhoz, elbeszélget velük, aztán hívatja, mondjuk, Kulbakát, a gluhovi partizáncsapat parancsnokát, akit a második lövészzászlóalj parancsnokaként tartunk nyilván, és csendesen azt mondja neki:

– Megírtad ezt a jelentést. Vedd vissza. Soha többet ilyet ne írjál.

Ha a parancsnok bizonygatni próbálja az igazát, apó dühbe gurul és ordít:

– De nem szeretem a hazugságot! A harcosok éppen most számoltak be nekem. Te három halottat írsz, aztán meg géppuskát zsákmányoltatok, ennyi meg ennyi puskát. Miért írod ezt? Miért hazudsz? Kit akarsz becsapni?

A megszégyenített parancsnok elmegy és átírja a jelentést.

20

Tonyezsben 1942 utolsó néhány napján tartózkodtunk. A december 16–20-i gluskevicsi és a december 21-i buhcsai harc megmutatta a német csoportosítás parancsnokságának, hogy komoly, állhatatos és kemény ellenfélre talált bennünk. Magunkat egész idő alatt erős utóvéddel fedezve észak felé vonultunk. Azt gondoltuk, hogy az ellenség üldözni próbál

bennünket, de meglepetésünkre ez nem történt meg. Az ellenség nyilván úgy vélte, hogy hadmozdulatunkkal megkíséreljük becsalni az erdős körzetek mélyére. De az is lehet, hogy a Gluskevicsiben és Buhcsában elszenvedett veszteségei nem tették lehetővé számára, hogy mindjárt üldözésbe menjen át. Úgy látszott, hogy a német parancsnokság békén hagy bennünket, és megtorlásul Lelcsiciért, a „szárni keresztért" és más „disznóságokért", amelyeket a partizánok okoztak neki, beérte a gluskevicsi és a buhcsai harcokkal. A partizánok megpihentek a harcok után, kezdtek rendbe jönni a sebesültek is. Különösen Rudnyev aggódott miattuk.

A portyázó csapatban a sebesültek problémája valószínűleg mindig a legbonyolultabb és legnehezebb probléma. A csapat kénytelen állandóan mozogni. A sebesülteket más csapatok nyakára hagyni nem egészen becsületes dolog, meg aztán nem is mindig vannak ilyen csapatok a közelben. Gyakran jártunk olyan helyeken, amelyet még nem hódítottak meg partizánok, vagyis a „még meg nem ijesztett fritzek területein", ahogy ezeket a helyeket tréfásan neveztük. Kovpak magasabb egységének történetében csak egyszer kényszerültünk arra, hogy ott hagyjuk a sebesülteket. Ez a Kárpátokban történt, amikor kéthónapi szakadatlan harcban elvesztettük az egész trénünket. Ott minden egyes új sebesült kikapcsolt a harcból vagy tíz harcost, akiknek a karjukon kellett vinniük. Nyilvánvaló, hogy ebbe még kilátástalan helyzetekben sem volt szabad belemennünk, nemcsak a sebesültek miatt, hanem az élők és egészségesek miatt sem. A sebesülteket kénytelenek voltunk ott hagyni a lakosságnál. Ez törvényszerű jelenség volt, és az a véleményem, hogy Rudnyev, a politikai biztos ebben a kérdésben, mint sok másban is, nagyon okos partizán politikai biztosnak bizonyult. Idejének felét a sebesült harcosoknak szánta. A partizánháború alatt orvosi tapasztalatokra tett szert. Ismerte sok betegség lefolyását és menetét, meg tudta állapítani a sebesülés jellegét, azt, hogy életveszélyes-e.

Emlékszem: még a portya elején, 1942 őszén, amikor a

Dnyeper felé vonultunk, egy halálosan megsebesült idős partizán vonta magára a figyelmemet. Hanyatt feküdt a szekéren, és mozdulatlanul nézett arrafelé, ahol a fenyők csúcsa közt az őszi égbolt kéklett. Az agyvelejét lőtték keresztül. Napjai meg voltak számlálva. A keresztüllőtt gondolkodószerv szeszélyes cikornyákat hozott létre káromkodásokból és gyengéd szavakból. Néha ostobán és összefüggéstelenül fecsegett, gyakran azonban szellemesen és vidáman. A vonulás alatt legyengült a rázkódástól, és elvesztette eszméletét, aztán magához tért, forrón tüzelő fejéhez kapott, és szelíden szitkozódva, hangosan hívta a politikai biztost.

Az a rövid pihenő, amelyet Tonyezsben és Ivanova Szlobodában kaptunk, segített visszaszerezni erőnket. Ez a pihenő különösen a sebesülteknek kellett, akik számára a rázós szállítás az erdőben, a göröngyös utakon nagyon gyötrelmes és veszélyes volt. Akkor már körülbelül kétszáz sebesültünk volt. Közülük azok, akiket Brjanszk környékéről, a Dnyepernél és a Lelcsiciben folyó harcokból hoztunk magunkkal, fokozatosan felgyógyultak. De a két legutóbbi harcban – Gluskevicsiben és Buhcsában – több mint ötven partizán sebesült meg.

Tonyezsben és Ivanova Szlobodában kiegészítést kaptunk. Sok helyi lakos beállt a partizánok közé; az úton csatlakoztak a Vörös Hadsereg harcosai és parancsnokai, akik itt rekedtek ezekben az erdőkben.

Tonyezsben mulatságos harci epizód történt. Mivel délkeletről és nyugatról vártuk az ellenséget, északról valahogy megfeledkeztünk. Tonyezsből széles út vezet Turovba, ebbe a Pripjaty menti városkába. Turovban nem volt híd a Pripjatyon, így hát törzsünk úgy vélte, hogy az ellenség onnan nem támadhat. Ezenkívül voltak értesüléseink arról, hogy az ellenség szem elől tévesztett bennünket, és nem tudja pontosan, hol vagyunk. Ötödik vagy hatodik napja tartózkodtunk állomáshelyünkön – 1942. december 30-án estefelé volt ez. Meneteléssel szándékoztunk tölteni a szilvesztert, ezért úgy döntöttünk, hogy sebtében, egy nappal előbb, tábori módon,

Ivanova Szlobodában ünnepeljük meg. Éppen a törzs ebédlőjében ültünk, Kovpak éppen készült kiinni a kupicát, de megállt, mert meghallott néhány géppuskasorozatot.

– Ez meg mi? – kérdezte Kovpak. – Ki zavarja az ünnepünket? A németek, haljak meg, ha nem a németek jöttek üdvözölni bennünket. Hát akkor – koccintsunk.

Az öregember kiitta a kupicát, krákogott, és így szólt:

– Gyerünk, vendégeljük meg a koledálókat kaláccsal!...

Ebben a pillanatban vágtatva visszaérkezett Ivanova Szlobodába a Tonyezsben levő zászlóaljak egyikének összekötője, aki a törzs parancsát vitte, és jelentette a parancsnoknak meg a törzsfőnöknek, hogy Ivanova Szloboda és Tonyezs között nagy trén halad. Minden arról tanúskodott, hogy ezek németek. Észrevették az összekötőt, amikor az már visszafelé vágtatott, és néhány sorozatot utánaeresztettek. Tonyezsben már folyt a harc. Kovpak odairányított egy századot Ivanova Szlobodából, egy másikat pedig elküldött, hogy vágjon át a Turov–Tonyezs útra, hogy bekerítse a németeket, és ne engedje új erők érkezését. Nem értettük, hogy honnan kerültek ide a németek, de a tény nyilvánvaló volt. Kiderült, hogy egy német zászlóalj éloszlopa egyenesen behajtott a Tonyezsben levő két zászlóaljunk szálláshelyére. A tizedik század, amelyet Kovpak küldött ki, éppen akkor ért oda Tonyezsnek ehhez a részéhez, mikor az utcákon fellángolt a harc, a trén pedig megállt az erdőben, és megfordult, hogy visszafelé vonuljon. A század hátulról megtámadta a trént. A németek közt pánik tört ki, de már esteledett, úgyhogy a szürkületet kihasználva, szétszaladtak az erdőben; sok halottat és járművet hagytak hátra. Egész éjszaka folyt a lövöldözés, de Kovpak, mivel attól tartott, hogy a sötétben egymást fogják lőni, nem vetette harcba a századokat. Csak egyes őrcsapatok és a felderítők működtek.

Hajnalban Karpenko százada elindult az úttól befelé az erdőbe. Nyom volt bőven. Az erdő olyan volt, mint egy sajátságos feljegyzés, mint a harc jegyzőkönyve. Mindenütt halottak és sebesültek hevertek, körös-körül német kenyérzsákok, csajkák

és műnemez csizmák voltak szétdobálva, lekantározott hátaslovak szaladgáltak, hasuk alá csúszott nyereggel. A cserjés között sűrűn álltak a kétfogatú szekerek és a lovak, amelyeknek szerszámai a bokrok közé gabalyodtak, ijedten fel-felhorkantak. Ugyanott találtunk egy löveget és két aknavetőt – a német zászlóaljnak szinte az egész nehézfegyverzetét. Később előkerült a zászlóalj parancsnokának, Stieffel őrnagynak a tábori táskája. Felfedeztük benne azt a parancsot, amely fényt derített az eddig homályos képre: „Stieffel őrnagynak. 42. XII. 30-án 23.00-kor vonuljon Buhcsa falu északi szélére, december 31-én 00 óra, 00 perckor váratlan csapással verje szét a partizánbandát. Aztán fésülje át az erdőt Tonyezs körül. A feladat végrehajtásakor vegye számításba, hogy a partizánokat nyugat, dél és kelet felől a 417., 231., 232., 233. és a 105. sz. zászlóaljak fogják körül."

A parancs írója nyilván nem volt tisztában azzal, milyen ellenséggel van dolga, így hát a zászlóalj, ahelyett, hogy elkapott volna bennünket, éppenséggel a mi kezünk közé került, de az éjszaka miatt ezt az előnyt nem tudtuk teljesen kihasználni. A németek szörnyű pánikba estek. Az állományuknak körülbelül a felét elvesztették, de a zászlóaljat szétverni és megsemmisíteni nem sikerült egészen, mivel a németek gyorsabban szétfutottak, semhogy végső csapást mérhettünk volna rájuk és megszervezhettük volna az üldözésüket.

Néhány nap múlva, mikor Turov és David-Gorodok alá értünk, láttuk, hogy a megfutamodott zászlóalj nem volt harcképes, mivel maradék katonái csak akkor kezdtek gyülekezni Turovban. Külsejük meglehetősen zilált volt: ki egyensapka nélkül, ki fél csizmában, ki puska nélkül maradt. Azok a németek, akik elvergődtek a faluig, sírtak, és kérték a parasztokat, hogy legalább egy darab kenyeret adjanak nekik. Nyilvánvaló, hogy a zászlóalj teljesen alkalmatlan volt a partizánok elleni harcra, és az, aki ezt a harci feladatot eléjük tűzte, egyáltalán nem volt tisztában a helyzettel.

Amikor a törzsben a tolmács felolvasta nekünk a zsákmá-

nyolt parancsot, és ahhoz a helyhez ért, ahol Stieffel őrnagynak megparancsolták, hogy Buhcsában verje szét a partizánokat, Kovpak csak ült, összeráncolta a homlokát és a szakállát babrálva halkan káromkodott. De amikor a fordító ahhoz a ponthoz ért, amely így hangzott: „A banda megsemmisítése után Stieffel őrnagy fésülje át az erdőt a jelzett körzet körül", Kovpak a szék támlájának dőlt, és elnevette magát. A tolmács megállt, és értetlenül nézett a parancsnokra. Kovpak fuldokolt a nevetéstől és sokáig egy szót sem tudott kimondani. Végül kinyögte:

– Hát jól átfésülték, jaj, de jól átfésülték...

Valóban: harcosaink már második napja szedték össze a németeket, akik ott ragadtak a tonyezsi erdő „átfésülésekor", meg a cókmókjaikat, amelyeket szétdobáltak az erdőben. Kovpak tréfás mondása gyorsan elterjedt a csapatban, és a fiúk sokáig emlegették Stieffel őrnagyot, aki „jól átfésülte" a tonyezsi erdőt.

21

Azzal a szándékkal vonultunk ki Tonyezsből, hogy feljebb megyünk, északra, és repülőgépeknek való leszállóhelyet keresünk, mert arra nagy szükségünk volt. A pinszki mocsarak és a hatalmas erdőségek körzetében a tó jégmezeje volt az egyetlen sík hely, ahol leszállhattak azok az óriási gépek, amelyek egyenesen Moszkvából repültek hozzánk. Az 1943. január 1-re virradó éjjel megálltunk a Turov–David-Gorodok országút mentén, Olsaniban és más falvakban.

Kovpaknak az volt a szándéka, hogy kifürkésszük David-Gorodokot, mivel Lelcsici után sokáig tartózkodtunk erdei körzetekben, úgyhogy elfogyott a dohányunk, a sónk, a cukrunk és más nélkülözhetetlen élelmiszerünk. David-Gorodokban a németeknek, az előzetes adatok szerint, mindez bőségesen volt. A dolgot Mihail Kuzmics Szemenyisztij rontotta el, az a tizennégy éves felderítő, aki mezítláb állt be Kovpakhoz

még a szumi területen... Ekkorra a fiú tapasztalt katona, merész, furfangos és bátor felderítő lett. Fáradhatatlanul cikázott ide-oda hol az oszlopban, hol az oszlop előtt; közvetlenül a parancsnok mellé volt beosztva a lovas felderítők összekötőjeként. Rendszerint elsőként nyargalt be egy-egy faluba, és az oszlop élének megérkezésekor már jelenteni tudta a parancsnoknak, a politikai biztosnak vagy nekem, hogy hol lehet szállást kapni, mit beszélnek az ellenségről, hogyan élnek az emberek, vannak-e a faluban tífuszosok, és hozott más, számunkra fontos híreket is.

Mihail Kuzmics mindenkinél előbb hatolt be Olsaniba is. Az elöljárónak még volt ideje elrejtőzni. Kuzmics megkötötte a lovát a falusi elöljáróság kapujánál, és bement az irodába. A falon telefon függött. A legényke érdeklődését felkeltette a falusi telefon esetlenül nagy doboza. Megforgatta a forgatókart, levette a kagylót. A telefonosnő válaszolt neki:

– David-Gorodok. Kit kér?

Kuzmics egy másodpercre elgondolkodott, aztán kihívóan mondta:

– Hát, kapcsolja nekem, kisasszony, a Gestapót.

A Gestapo válaszolt, és Szemenyisztij a Gestapo tolmácsával „bájcsevegést" rendezett. Emlékeztette a gestapósokat arra, hogy ma van az új, 1943-as év előestéje, és megígérte nekik, hogy személyesen elmegy egy baráti társasággal, hogy megigyanak egy kupica vodkát. A merész felderítő kérte, hogy készítsenek megfelelő harapnivalót is. Amikor pedig a gestapós megkérdezte, hogy kivel beszél, a fiú fontoskodva csípőre tette a kezét, és Kovpakot utánozva így válaszolt:

– Az iránt érdeklődsz, hogy kivel beszélsz? – Megköszörülte a torkát, és azt kottyantotta a telefonba: – Ezeknek az erdőknek a gazdája, Kovpak beszél. Hallottál már ilyenről? Hát az, az! – és fontoskodva felakasztotta a kagylót.

Éppen akkor léptem be a házba, amikor az utolsó szavakat kimondta.

Az oszlop már szivárgott befelé a faluba, munkában voltak

a szállascsinálók, folyt az alegységek elhelyezése. A törzs a falusi elöljáróságon rendezkedett be, és munkához látott. Bejött Kovpak és Szemjon Vasziljevics. Bazimával és velem kezdték megvitatni, hogy érdemes-e éjszaka támadást indítani David-Gorodok ellen vagy sem. A politikai biztos arra hajlott, hogy megállás nélkül vonuljunk észak felé, és mielőbb rendezzünk be repülőteret a repülőgépek fogadására. Kovpak ki akarta „fürkészni" David-Gorodokot. Addig én nem fordítottam különösebb figyelmet Szemenyisztij telefonbeszélgetésére, de most eszembe jutott és elmondtam Kovpaknak. Apó dühbe gurult és parancsot adott, hogy hívják oda a felderítőt. Sokáig faggatta és szidta, aztán rám támadott. Valóban: az a telefonbeszélgetés meghiúsította a parancsnok minden tervét. Lényegében a németek értesültek a közelségünkről, és ez a süvölvény – bár maga se tudta, mit művel – kifecsegte a terveinket. Az elgondolásról le kellett mondanunk, és szilveszter éjszakáját menetben töltöttük. Hajnalra kiértünk a Pripjatyhoz, aztán átmentünk a Kalinkovicsi–Lunyinyec vasútvonalon, és a Herceg-tó környezetében találtuk magunkat.

De ahogy egy hónap múlva megtudtuk, a gestapósok úgy megrémültek a Szemenyisztijjel való telefonbeszélgetéstől és talán az erőinkről szóló további adatoktól, amelyeket akkorra már megkaptak az elszökött elöljárótól, hogy szilveszter éjszakáján valóban elhagyták David-Gorodok nagy részét, és átkeltek a Goriny folyó túlsó partjára. A hitleristák biztosra vették, hogy beváltjuk fenyegetésünket, és csakugyan elfoglaljuk David-Gorodokot. A Gorinyon át David-Gorodokba vezető hidat aláaknázták, és a szilveszter éjszakát védőállásokban töltötték. Nyilvánvaló, hogy nem mindig értékeltük kellőképpen erőinket és azt a félelmet, amelyet az ellenségben keltettünk. Így aztán sok lehetőség kihasználatlanul maradt.

1943 január elsején erőszakos átkelést hajtottunk végre a Pripjatyon. Sebesültekkel megterhelve mentünk észak felé, a nagy Cservonnoje-tóhoz, vagy Herceg-tóhoz, ahogy a helybeliek nevezték.

Úgy döntöttünk, hogy ennek a tónak a jegén fogadjuk a repülőgépeket.

Így fejeződött be ez a nagy portya.

Csapatunk több mint három hónap alatt ezerhatszáz kilométert tett meg, a brjanszki erdőtől eljutott Ukrajna északi részébe, a kijevi és a zsitomiri területre és Poleszjébe.

Ezekben a napokban messze keleten, a Volga partján, már-már eldőlt a háború sorsa. De itt, az ellenség távoli hadtápterületén, ezer kilométernyire a Volgától is éreztük Sztálingrád forró szelét. De még sok bizonytalanság várt ránk. Nem hittük volna, hogy előttünk áll még két év háború és négy portya: Ukrajnába, a Kárpátokba, Lengyelországba és Belorusszijába; hosszú és dicső út tízezer kilométeren át az ellenség hátában.

De ezekről a portyákról a későbbiekben lesz szó.

MÁSODIK RÉSZ

I

1943. január elsején a Kovpak parancsnoksága alatt levő partizáncsapatok magasabb egysége kiért a Pripjatyhoz. Most dél felől vonultunk oda a folyóhoz. Több német zászlóaljat vetettek be ellenünk, hogy megbosszulják a „szárni keresztet" – az öt híd egyidejű felrobbantását a nagy szárni csomóponthoz vezető vasútvonalakon, valamint egyéb „javítómunkálatokat" az ellenség közlekedési vonalain.

A decembernek egész második fele a büntető zászlóaljakkal való harcban telt el, december vége felé pedig vissza-visszavágva az erdők mélyére húzódtunk, így jutottunk el a Dnyepernek ehhez a mocsaras és bővízű mellékfolyójához.

A csapatok a Turov és David-Gorodok közti útvonal mentén fekvő falvakban töltötték a szilveszter éjszakáját, ott várták azoknak a felderítőcsoportoknak a visszatérését, amelyeket a Pripjatyhoz küldtünk előre, hogy átkelőhelyet keressenek. A törzs Ozdanyicsi faluban rendezkedett be. A decemberi enyhe idő után még csak két-három napja fagyott, úgyhogy nem voltunk biztosak abban, sikerül-e átkelnünk a jégen. Kovpak nem volt jó hangulatban, mivel a túlontúl fürge Mihail Kuzmics Szemenyisztij meghiúsította David-Gorodok elleni támadásunkat. Apó csak járkált századtól századig, ellenőrizte az őröket és káromkodott.

A felderítést nemcsak azért végeztük különös gonddal, mert

ismeretlen vidéken haladtunk, hanem azért is, mert a szeszélyes Pripjaty kellemetlen tréfát űzhetett velünk.

Az őslakók azt hajtogatták, hogy a Pripjaty természete kiszámíthatatlan és konok; az első őszi enyhe fagynak szívesen enged, és az rögtön jégpáncélba zárja. De elég, ha egyszer megolvad – és az olvadás itt tél derekán is megszokott jelenség –, akkor a legerősebb fagyok idején is jégmentes marad. Ha mégis befagy másodszor, akkor se mindenütt, úgyhogy a jégtáblák közt szabadvizek, zuhogók rejtőznek, amelyeket csalóka vékony jég és finom hó fed – ezek sajátos vízi farkasvermek. Az öregeknek ezekben a jellemzéseiben volt valami igazság. Valóban: november közepén, mindössze hét nappal a Lojevnél végzett dnyeperi átkelésünk után, közeledtünk a célhoz. Akkor az első fagyban keltünk át a Pripjatyon. Kétháromszáz méter széles jégsávon haladt az egész gyalogság és a csapatok könnyű trénje. A jég vékony és ruganyos volt, meghajolt, mint az acél, de nem szakadt be, sőt még csak nem is recsegett, rugalmasan és hajlékonyan megtartotta a terhet. Fél kilométerrel lejjebb még nem borította jégtakaró a folyót; az ott működő kompot teljesen elborították a jégcsapok, mint a karácsonyi télapót, mégis átszállította a rakományokat – az ágyúkat és a lőszeres járműveket.

Ezt a pripjatyi első átkelőhelyünket az „ördögök jéghídja" csúfnévvel illettük.

Most előttünk állt a második pripjatyi átkelés, és noha már januárban jártunk, nehéz volt megfelelő helyet találni. A folyóparti falvakba való öreg poleszjeiek, akik jól ismerték a folyójukat, tagadóan rázták a fejüket, amikor a felderítők magukkal vitték őket vezetőnek:

– Nehéz ügy. Az idén nagyon makrancos a Pripjaty. Mint a nagygazda lánya.

Igazat mondtak. Gaponyenko hadnagy első felderítőcsoportja vastag és erős jeget talált, amikor átkelőhelyet keresett. A felderítők szerencsésen átkeltek a folyón az északi partra, abban a hiszemben, hogy teljesítették a feladatot, de amikor

visszatértek, csalóka részre tévedtek, és a jég alá süllyedtek. Maga Gaponyenko és csoportjának egyik legjobb felderítője, a volt felcser, Zemljanko, vagy ahogy a tizenharmadik században mindenki hívta, Anton Petrovics, majdnem vízbe fulladt. Vologya Lapin mentette ki őket: fogott egy hosszú rudat, a jégre dobta, és azon egyensúlyozva segített kivergődni a bajtársainak is, akik már teljesen kimerültek.

A legények a hidegtől megkérgesedett ruhában érkeztek vissza, és csúnyán káromkodtak.

– Micsoda folyó ez – alig két méterrel arrább mentünk a nyomunktól, és kis híján odavesztünk. Aztán rendőrök segítettek rajtunk – összeakadtunk velük David-Gorodok mellett. A rendőröket mind ledurrantottuk, a szekerükön találtunk egy butykos kisüstit, attól felmelegedtünk egy kicsit – mesélte élénken Vologya Lapin.

A felderítő összekötőt elszalajtottam a századhoz, hogy hozzon tartalékruhát a legényeknek, magam pedig leültem, és sietve feljegyeztem, majd rávezettem a térképre a felderítés eredményeit. A legények félmeztelenül, félrészegen ültek, hunyorogtak a fénytől és a kályha felől áradó melegtől, és amíg egy-egy pontot megjelöltem a térképen és feljegyeztem a jegyzetfüzetbe, elbóbiskoltak. Aztán mindannyiszor felébredtek, és jelentettek tovább. Szigorúan büntettük az italozást a feladat végrehajtásakor, most azonban nem tudtam elfojtani a mosolyomat, hiszen a körülmények adtak módot arra, hogy megszegjék a tilalmat.

Este kilenc óra felé a többi felderítő is megjött. Kiderült, hogy ők is úsztak egyet a jeges vízben. A következő döntés született a menetre: a Pripjatyon annál a majornál kelünk át, ahol Gaponyenko járt felderítésben. Éjfélkor elindultunk a makrancos folyóhoz. Menet közben a fő oszlophoz csatlakoztak azok a zászlóaljak és századok, amelyek az őrcsapatokat alkották a környező falvakban.

Nagyon hosszú menet állt előttünk.

Én egy ideig még Ozdanyicsiben maradtam, hagytam, hogy

elvonuljon az egész oszlop, aztán igyekeztem utána a nyomán, amely ott feketéllett a frissen hullott havon. Fél óra múlva utolért a nyolcadik század összekötője. Vologya Sisov, egy tizenöt év körüli siheder.

Ez a legényke már régen felkeltette a figyelmemet, de nem volt időm közelebbről megismerkedni vele. Mindig vöröskatona-köpenyben járt, amely jól illett rá; mindenféle gyerekes kérkedés nélkül viselte, a vállán zsákmányolt karabély himbálózott, az övén forgópisztoly, nyers disznóbőrből saját kezűleg készített pisztolytáskában. Különösebb rajongást a fegyverek iránt – ami pedig az ő életkorában természetes – soha nem vettem nála észre. Egy alacsony lovon lovagolt, ügyesen, de a nélkül a sajátos szilajság nélkül, amely jellemző volt például Szemenyisztijre, Vanyka Csernyakra, Valka Nyikolajevra és az ifjú partizánok más képviselőire, akik többnyire összekötői teendőket végeztek.

Vologya Sisov kitűnt közülük önuralmával és csendes természetével. Világosszőke haja, szabálytalan, durva vonású, csúnya arca, nagy orra volt; általában csendesen és hallgatagon viselkedett. Csupán a világosszürke szeme – derült, napfényes időben is alig észrevehető kékséggel –, nos, ez a hol tüzes, hol megértően szomorú, gyakran komor szem, egy felnőtt ember sokat látott szeme lepett meg, amikor közelebbről megfigyeltem és megismertem ezt a legénykét. Vonuláskor nem lehetett hallani a hangját, a csapat elhelyezésekor – amikor Szemenyisztij és Vanyka Csernyak úgy cikázott a faluban, mint az eszeveszett, és szenvedélyesen, zajosan, büszkén teljesítette a szálláscsinálói teendőket – csendesen végiglovagolt az utcán, és miután találkozott a századával, a lovát megfordítva élére állt; azt mondta: „Utánam", és lépésben a szálláshelyek felé indult, korbáccsal mutogatta a hajtóknak, ki hol álljon meg.

Csupán a harcban élénkült fel. Úgy repült a századparancsnoktól a jelentésekkel a törzshöz és vissza, mint a madár. Hangja csengett. Meglepett szóbeli jelentéseinek világossága

és tömörsége, meg az, hogy milyen jól látja a taktikai helyzetet. Akkoriban már régi, érdemes partizán volt, mellén a Vörös Csillag Érdemrend csillogott.

Vologya utolért, de nem előzött meg, ott lovagolt mellettem.

– Messze jár az oszlop, alezredes elvtárs?

– Nem tudom, egyelőre nem látni a végét.

Vologya ostorral megcsapkodta apró lovát, aztán óvatosan, hogy ne vegyem észre, az én lovacskám hasa alá is odacsapott. Ügettünk egy keveset. Vologya nyilván lovaglóképességeimet ellenőrizte. Lovam, amely az egyik első lábáról elvesztette a patkót, gyakran megbotlott a trén által simára taposott úton, így lépésre fogtam.

A holdvilágnál úgy láttam, hogy a legényke ravaszul mosolyog.

– Mi az, kedves barátom, nem félsz éjszaka egyedül lovagolni?

– Miért lennék egyedül? Előttünk az oszlop.

– De hátha eltévedsz?

– Most nem lehet eltévedni. A nyomon akár száz kilométert is elmehet az ember... Nyáron rosszabb, a poros úton hamar elmosódik a nyom.

– Nem félsz egyedül?

– Mért félnék? Elöl, a felderítő egységben néha félek, mert nem tudja az ember, mi történik előtte. De ott, ahol átvonul a csapat, már nem marad semmi félnivaló.

– Hát harc közben?

– Mi van harc közben? – kérdezte értetlenül a nyolcadik század összekötője.

– Csakugyan nem félsz a harcban? Azt mondják, bátrabban jársz a golyók között, mint az öreg partizánok.

– Nem keresem én a golyót, de nem is futok előle. Szokás dolga. Olyan ez, mint a lovaglás. Például, alezredes elvtárs is megszokja, és nem fog rosszabbul lovagolni, mint mások. – Elhallgatott, de a hó visszatükröző fényében úgy láttam, hogy

mosolyog. – Maga, úgy látszik, mindig a gyalogságnál szolgált?

– A gyalogságnál – válaszoltam.

Vologya folytatta:

– Meg is látszik. Egyébként a harcot könnyű megszokni. Könnyebb, mint apa és anya nélkül élni.

Szótlanul lovagoltunk tovább. Ez a rövid beszélgetés közelebb hozott bennünket, és már barátoknak éreztük egymást. Gyakran van ez így a katonaéletben, különösen, ha az egyik katona tizenöt éves és árva. Most már úgy láttam, hogy tíz jelentéktelen szó hozott össze minket, ahogy a lovainkat is összehozta a szűk út – úgy mentek, hogy egymást súrolta az oldaluk, néha még a kengyel is összecsörrent.

Elöl hamarosan feltűntek a szekerek és egyes harcosok. Csatlakoztunk az oszlop végéhez, és lépésben haladtunk vagy tíz percet. Aztán sebes ügetésben kezdtük megelőzni az oszlopot az út szélén, és fél óra múlva a közepén találtuk magunkat, a törzsnél. Vologya egy tíz-húsz lovasból álló csoporthoz csatlakozott, amely a parancsnok szekerét követte. Ezek a zászlóaljak és a századok összekötői voltak. Továbbvágtattam. Amikor tizenöt kilométernyire eltávolodtunk Ozdanyicsitől, pihenőt tartottunk egy kis faluban. A folyó másfél kilométerre lehetett. Rudnyev és Bazima az oszlop élére vágtatott, tanácskozott Gorkunovval és velem, aztán úgy határoztak, hogy hajnalban kelünk át a Pripjatyon. Hajnalban odavonultunk az alattomos folyóhoz. A jég erős volt, de ahogy keresztülment rajta néhány szekér, töredezni kezdett a partnál. Sebtében pallókat kellett készítenünk. Nem egyenesen mentünk a jégen, hanem kanyarogva, de néhány fogat alatt, ahogy oldalt tért, mégis beszakadt a jég. Kovpak parancsára tartalékolt rudak és kötelek segítettek rajtunk; ezeket rádobáltuk a jégre. Így hát a kisebb balesetek vidáman végződtek, mivel azt, aki alatt beszakadt a jégtakaró, nevetve mindjárt kiráncigálták a szabad vízből, és megitatták szesszel. A szeszt csak a parancsnok gazdasági helyettesével, Pavlovszkijjal való hosszú vitatkozás

után adták ki Kovpak parancsára a csapatok ügyeleteseinek, hogy felmelegítsék a vízbe esőket.

Pavlovszkij, ez az öreg partizán, akit még a polgárháborúban Vörös Zászló Érdemrenddel tüntettek ki, az első évben a nyolcadik század parancsnoka volt Kovpak csapatában. A nevezetes veszjoliji harcban egy maroknyi harcossal megsemmisített egy századnyi ellenséget, de maga is majdnem elesett. Egy géppuskasorozat átjárta mindkét lábát. A sínben rosszul forrt össze a csontja; szélesen szétterpesztett lábbal, kacsázó léptekkel, botra támaszkodva járt. Nehezen mozgott, ezért Kovpak gazdasági helyettessé nevezte ki. Az öregembert sértette ez az előléptetés, de mégis beleegyezett, azzal a szigorú feltétellel, hogy harci feladatot is fognak rábízni. Új tisztségében iszonyatos fukarságot tanúsított, trénje meg volt rakva mindenféle holmival, és Rudnyev a gazdasági trén mértéktelen növekedése miatt folyton harcolt Pavlovszkijjal – igaz, különösebb siker nélkül. Pavlovszkij mindig szenvedélyesen és állhatatosan védelmezte a gazdaságát. Kovpaknak a tiszta szesz kiadásáról szóló parancsára szinte hisztériás rohammal reagált, és csak akkor állt félre, amikor az öreg felemelte a hangját. Akkor is mormogott a foga között: „Bevedelik az egész egészségügyi tartalékomat."

Kovpak és Rudnyev a parton állt, és aggodalommal figyelte a 76 milliméteres ágyúk átjutását. A kockázatos szállítmány már a folyó közepéhez, a legveszélyesebb helyhez ért, amikor odabicegett hozzánk a káromkodástól berekedt gazdasági vezető. Mögötte bűntudatos képpel kullogott az ügyeletes és egy tagbaszakadt, csuromvíz partizán:

– Nem megmondtam, parancsnok elvtárs? Ilyen csavargókkal az egész tartalékunk...

– Beszélj értelmesen... – mondta Kovpak, de közben egy pillanatra se vette le szemét az ágyúkról.

– Értelmesen beszélek. Szándékosan a jég alá ugrott az a betyár... Csak azért, hogy potyán vedelhessen tiszta szeszt...

– Hogyhogy szándékosan? – kérdezte Rudnyev.

– Hát így. Megyek az oszloppal. Ez meg, parancsnok elvtárs, odaadja a legényeknek a páncéltörőt, és azt mondja: fogjátok, legények, ezt a flintát, én most a parancsnokunk egészségére iszok; és aztán oldalvást oda ahhoz,'a, hogyishívják, hát ahhoz a lékhez, és puff, bele a vízbe. A legények persze rögtön kihúzták, ő meg oda az ügyeleteshez, az pedig, tudja, politikai biztos elvtárs, már akarja is önteni... Ha nem vagyok ott, ki is öntötte volna.

– Teljesen megbolondultál, Pavlovszkij. Hiszen a jeges vízből mászott ki az az ember. Mit művelsz te?...

– Várj csak, Szemjon Vasziljevics – szakította félbe Kovpak. – No gyere csak ide. Melyik században szolgál? És ki az?

– Második zászlóalj első század. Medvegy páncéltörős! – jelentette szabatosan a vizes partizán, miután két lépést előrelépett, és fülsüketítően összecsattantotta jégkérges csizmáját.

– Annál a Kulbakánál mind ilyen csavargók vannak – szólt közbe Pavlovszkij.

– Hallgass, Pavlovszkij. Te meg csakugyan szándékosan másztál bele a vízbe?

– Először véletlenül, másodszor szándékosan, parancsnok elvtárs, a Szovjetunió Hőse – jelentette fürgén Medvegy.

Mindannyian felnevettünk. Csak Pavlovszkij volt komoly és dühös.

– Egyszóval egyszer már megpróbáltad? – kérdezte nevetve Kovpak.

– Hát igen...

– És kevés volt?

– Kevéske. Kértem még egy porciót a termetemre nézvést, mivel páncéltörős vagyok, de azok azt mondják – norma van rá. Azt mondják – egy fürdésért csak két deci jár. Ha még kell, mondja a kiosztó, akkor ugorj bele még egyszer...

– Miféle kiosztó? – kérdezte Rudnyev.

– Ez itt – mondta jámboran Medvegy, az ügyeletesre mutatva.

– Így hát még egyszer beugrottál a vízbe? – Kovpak fellélegzett: az egyik ágyú már kijutott a partra.

– Mit lehet csinálni, parancsnok elvtárs, a Szovjetunió Hőse, olyan ihatnékom támadt, majd meghaltam... Egyszóval a továbbiakban minden úgy volt, ahogy Pavlovszkij elvtárs elmondta. Az a színtiszta igazság.

Újra felnevetett mindenki.

– A második fürdésért ki kell adni Medvegynek a két decit; azért pedig, hogy megmondta az igazat, még három decit kell adni... – mondta hangosan Kovpak.

Pavlovszkij az irhabundájának szárnyára csapott.

– ... Az ügyeletest felmenteni az ügyeletesség alól. Én majd elcsevegek vele...

– Mondtam, adja ki az italt, ami jár, maga meg a parancsnokhoz cipel. Most hát adja ki a teljes fél litert – mondta Medvegy békülékeny szemrehányással Pavlovszkijnak, és félrehúzódott.

Ekkorra befejeződött a tüzérség átkelése.

– Gyerünk! – szólt nekem Rudnyev.

Meglengettük a korbácsunkat és az oszlop mentén visszavágtattunk a helyünkre. Hátul csak Bazima maradt – aki kijelölte az új ügyeletest – és Kovpak, hogy elbeszélgessen az öreggel.

A kockázatos átkelés sikeresen befejeződött. Elöl nagy ritkán géppuskasorozatok ropogtak – a menet és a felderítőegységek élcsapata zavarták szét egymás után a rendőrséget a partmenti falvakban, pedig az biztonságban érezte magát a folyó védelme alatt.

Január 1-én egész nap észak és északkelet felé haladtunk. Menet közben átkeltünk az északi Szlucs folyón, a Pripjaty meglehetősen nagy mellékfolyóján, és a Gomel–Lunyinyec–Pinszk vasútvonalon. A folyón minden különösebb esemény nélkül átjutottunk, a vasúton szintén, ha nem számítjuk azt, hogy túlzott óvatosságom miatt megkaptam a magamét Rudnyevtől. Ahogy odaértünk a vasúthoz, felváltottam Gorkunovot, aki az oszlop élén haladt, felderítőket küldtem az átjáró-

hoz, és csak fél óra múlva rendeltem ki oldalvédeket. Amíg piszmogtunk, Pinszk felől elhaladt egy vonat, éppen a századaink orra előtt, amelyek azért mentek oda, hogy elfoglalják a pályatestet. A vonatot tűz alá vettük, de mégis elment. Rudnyev lóháton előrevágtatott, és amikor megtudta, hogy csak a felderítők után küldtem ki oldalvédeket, szörnyen káromkodott.

Kovpak, ellenkezőleg, nyugodtan vette tudomásul az esetet.

– Ami megtörtént, abba bele kell nyugodni, Szemjon! Mit sajnálod? Az összes vonat előttünk van még. Most mihamarább a repülőteret kellene megcsinálni – rendje-módja szerint. A vonatok – azok hozzáférhető dolgok... lesznek vonatok, lesznek fasiszták is, hogy a fene egye meg még az ivadékukat is.

– Gyerünk! – mondta most már nyugodtabban Rudnyev.

Az oszlop megkezdte az átkelést a vasúton.

Miután mentünk vagy tizenkét kilométert, megálltunk éjszakára. Az emberek fáradtak voltak az egész napos menet után. A lovak szintén.

A falvakat éjjel foglaltuk el, és csupán őrcsapatokat állítottunk ki. A felderítők annyira kimerültek az utóbbi napokban, hogy Kovpak engedélyével úgy határoztam, hogy egy éjszaka pihenőt adok. Egész éjjel bolyhos hó hullott, és fehér szőnyegként borította be Poleszje olvadó tőzegföldjét.

2

Hajnalban egy őrcsapatunk feltartóztatott négy civilruhás fegyveresst. Szökni próbáltak. Kora reggel volt. Kimentem az udvarra, és éppen mosakodtam a hóban, amikor az utcán feltűnt a csoport. Elöl két legénykénk, Vanyka Csernyak és Szemenyisztij lovagolt, mögöttük, két parasztszánon, lábukat a hóra lelógatva, ismeretlen emberek ültek. Hátul az őrcsapat szánjai kísérték őket őrizettel.

Odakísérték őket hozzám. Meglehetősen különösen visel-

kedtek. Arra a kérdésre, hogy kik ők, nem válaszoltak, állandóan össze-összenéztek. A legények nem vették el a fegyverüket, és általában eléggé barátságosan viselkedtek velük szemben, de egyikük szeme alatt mégis észrevettem egy kisebb kék foltot; néha havat tett rá, amit a kerítésről markolt fel.

Az ismeretleneket magammal vittem a törzshöz. A szokatlan vendégek csak akkor vallották be, hogy helybeli partizánok, amikor végleg meggyőződtek arról, kivel van dolguk, de arra a kérdésre, hogy hol tartózkodik a csapatuk, kereken megtagadták a választ. Bejött a törzsbe Kovpak és Rudnyev, és közös erővel sikerült kiszednünk a partizánokból, hogy amolyan fogdmegeknek véltek bennünket, akiket az ellenség a közlekedési vonalak védelmére állított ezeken a helyeken. (Ez valóban nem volt meglepő, mert sok harcosunk német egyenruhában járt. Fegyverünk is jórészt német, magyar, cseh, sőt francia eredetű volt.) Amikor végre meggyőződtek, hogy partizánok vagyunk, elmondták, hogy a „Papa" egységéből valók.

Rudnyev és Kovpak rövid tanácskozás után így döntöttek: elküldenek engem, hogy kapcsolatot teremtsek ezzel a partizáncsapattal. Szükségünk volt részletes adatokra erről a körzetről, amelyet még kevéssé ismertünk, és minden félreértés elkerülése végett, ami ilyen helyeken könnyen előfordulhat, meg kellett egyeznünk a jelszóban.

Ez volt az első diplomáciai küldetésem. A továbbiak során több tucatszor fel kellett lépnem hasonló szerepben, kapcsolatot kellett teremtenem szovjet partizáncsapatokkal és különböző fegyveres csoportosításokkal Nyugat-Ukrajnában és Lengyelországban.

Még ugyanazon a napon elindultam Papa partizánjaival; magammal vittem Vologya Lapint, Vaszja Gyemint, Vologya Zebolovot és Szasa Kozsenkov doni kozákot, aki nemrég szökött meg fogságból.

Az út egy öreg ősfenyvesen át haladt. Megtettünk vagy tizenkét kilométert. A puha, könnyű havon vidáman prüszkölve,

gyorsan szaladtak a lovak. Két erdei út elágazásánál Vaszja Gyemin menet közben leugrott a szánról, és géppisztolyát felkapva, eltűnt az erdőben. Visszatérve elmagyarázta, hogy a sűrűben észrevett egy embert, de mire odaszaladt, az már eltűnt. Csak a sí friss nyoma maradt.

Vagy húsz perc múlva kiértünk az erdőből. Veteményeskerteken túl házak kéményei füstölögtek. Egy kis falu volt előttünk. Amikor bementünk a faluba, teljesen üresnek bizonyult, noha sok házban égett a kemence. Körbejártuk az egész falucskát – sehol egy lélek. Csak amikor kiértünk a falu túlsó szélére, akkor vettünk észre az erdő szegélyén néhány embert. Útitársaink egyezményes jeleket adtak nekik.

A vezetőjük előrement néhány lépést, bal kézzel felemelte puskáját, aztán kettőt jobbra lépett, felemelte a jobb lábát, és háromszor meglengette. Kiderült, hogy ezek a bonyolult mozdulatok – amelyek valami sámánkodáshoz hasonlítottak – jelentették a vizuális jelszót, a jeladást. Érdeklődéssel figyeltük ezt a ceremóniát.

Az erdő szélén álló emberek óvatosan kijöttek az erdőből, majd miután a vezető még kétszer megismételte a varázsmozdulatokat, már oda is merészkedtek hozzánk. Legényeim, miután megértették, miről van szó, gurultak a nevetéstől. Az erdőből férfiak, asszonyok és gyerekek szállingóztak elő.

Megtudtuk, hogy egy tizennégy éves kisfiú, aki az erdei útelágazásnál őrködött, észrevette a szánjainkat, és rajta három embert német köpenyben, berohant a faluba, és ott riadalmat keltett. A lakosság ezekben a falvakban mindig készen állt arra, hogy az első jelre elrejtőzzön az erdőben, ahol földkunyhók, élelem- és ruhatartalékok voltak.

Kiderült, hogy az elöl közeledő fegyveresek szintén partizánok. Ez volt az egység őrcsapata, vagyis az itteni szakkifejezés szerint a parancsnokság.

Egy bizonyos szigorú személy, aki az őrcsapat parancsnokának nevezte magát, sokáig faggatott; eléggé darabosan igyekezett kideríteni itteni megjelenésem valamiféle rejtett indíté-

kait. Miután végre meggyőződött, hogy semmiféle más célom nincs, mint az, hogy lássam a parancsnokságot, közölte velem, hogy holnap jelenti parancs szerint, és a hét végére talán feljebbvalója is megérkezik. Követeltem, hogy minél gyorsabban tegyék ezt meg, válaszul azt kaptam, hogy előbb semmiképp nem lehet. A törzsparancsnokság nyilván távol lehetett.

A kipróbált módszerhez kellett folyamodnom: „nyomást gyakorolni rá". Egy kacskaringós szóözön után, amelyben felsoroltam a parancsnok elhunyt és a földön élő közeli és távoli rokonait, egyszeriben gyorsabban haladt a dolog. A továbbiakban már minden a gondviseléstől függött, ezért a fejemre húztam az irhabundát, és szundikálni kezdtem. Szendergésem, úgy látszik, hosszúra nyúlt, mert amikor felébresztettek a legények, a kis ablakokon keresztül a szürkület látszott.

– Alezredes elvtárs! Keljen fel gyorsan! – suttogta Vologya Lapin, oldalba bökve.

Felültem a priccsen.

– Baj van! – mondta bűntudatosan Vaszja Gyemin.

– Miről van szó? Beszéljetek értelmesen...

– Mind elaludtunk. Megbíztunk a parancsnokban. De azok, úgy látszik, eltűntek... Ott meg nézze csak...

Kinéztem az ablakon. A szürkületben emberek szaladgáltak a ház körül.

– A parancsnok nyilván eltűnt, anélkül hogy figyelmeztetett volna bennünket. Ki kell törnünk, másképp nem megy. Hej, az áldóját, nemhiába zöld csuhás pappal álmodtam – motyogta Vologya; az asztalról felkapta és a zsebeibe gyömöszölte a gránátokat.

Szerencsére észrevettem, hogy az ablak előtt feltűnik a parancsnok ismerős alakja. Visszatartottam a legényeket, akik már védelembe helyezkedtek az ablakok meg az ajtó mellett, kinyitottam az ajtót és kimentem a tornácra. Két ember jött felém, zöld vattakabátban meg füles sapkában. Kissé oldalt, engem valahogy bizalmatlanul megkerülve, a falhoz lapult a

helybeli parancsnok. A fonott sövény mögül valamiféle alakok lestek ki, egy golyószóró is meredezett ott. Rájöttem, hogy a felém közeledő két férfi azonos a régóta várt törzsparancsnoksággal, előreléptem és megmondtam a vezetéknevemet. Üdvözöltük egymást és bementünk a házba. Legényeim harcias heve egy kissé lelohadt. A jövevények a küszöbnél álltak és a zsebükben tartották a kezüket. „Micsoda pokoli dolog! – gondoltam. – Kinek néznek ezek minket?" De ekkor Vaszja Gyemin, az egyik jövevényt szemügyre véve, felkiáltott:

– B. százados!... – És rohant, hogy átölelje.

Egyszerre minden tisztázódott. Kiderült, hogy az itteni parancsnok jelentette: érkeztek hozzá „az ördög tudja, miféle emberek, »kolpakok«-nak nevezik magukat... és én egyelőre tartok tőlük." Papa, vagyis L. mérnök és Csornij százados, vagyis B. százados e közlés után különféle óvatossági intézkedésekkel érkeztek ide. És ki tudja, meddig tartott volna a komédia az agyafúrt puhatolózással, meg azzal, hogy szavunkon fogjanak, ha az én Vaszja Gyeminem, akit Berezsnoj csoportjával dobtak át hozzám, nem lett volna régebben B. százados zászlóaljának géppisztolyosa.

Egyszerre eloszlott minden félreértés, és miután elmondtuk egymásnak gyanakvásainkat, a tárgyra tértünk.

Papa elérzékenyedett, és a konspiráció szabályainak fittyet hányva, meghívott magához. Sokáig utaztunk. Többször is megálltunk – a legváratlanabb helyeken, s mivel már éjszaka volt, és a jelszó rejtélyes szertartását sem lehetett felismerni puszta szemmel, így az erdő bagolyhuhogástól, számomra ismeretlen madarak füttyétől és vadállatok üvöltésétől volt hangos. A házigazdák bizalmasan közölték velem, hol megyünk keresztül aknamezőn és hol szóróaknákon. Rájöttem, hogy az üvöltések, a füttyök és a huhogások e muzsikája nélkül feltétlenül a levegőbe repültünk volna a robbantó-mérnöki munka szabályai szerint.

Nem volt semmi alapom, hogy kételkedjem Papa kiváló mérnöki szakértelmében. Ültem hát a szánon, a fülemig húz-

tam a takarót, és átadtam magamat az emberi élet mulandóságával kapcsolatos szomorú elmélkedésnek. Megfordult a fejemben: hátha egy őr – innen, a helybeli poleszjeiek közül való –, akit kiképeztek a robbantógéppel való bánás egyszerű mesterségére, félálomban nem hallja meg az éji madár kiáltását, bekapcsolja a villamos szikrát, és...

Az, hogy velem utazott ennek a boszorkánykonyhának az „igazgatója", kevéssé nyugtatott meg, mivel még a kovpakista aknászoktól sokszor hallottam és elsajátítottam a következő igazságokat: „A robbantók sosem a maguk halálával halnak meg", vagy „Az aknász csak egyszer téved életében".

Ezek a bölcs mondások igen kevéssé vigasztaltak, és válaszul csak mormogtam szomszédaim locsogására, akik úgy viselkedtek, mintha csupán az Ermitázsban tennénk látogatást, és ők mint tiszteletbeli idegenvezetők magyaráznák nekem a művészet remekeit.

– Ez kész erődítmény a pinszki mocsarakban – szólaltam meg, amikor egy kissé már megszoktam az utazást az aknamezőkön.

– Hohó, ez még nem az igazi! – kapott a szón Papa.

– Hát mi van még? – kérdeztem nyugtalanul.

De már nyilván elégedett volt azzal a hatással, amelyet rám tett, így hát titokzatosan elhallgatott.

Az utazás nemsokára véget ért.

– Megérkeztünk! – sóhajtottam fel megkönnyebbülten.

– Nem egészen. A legényeit itt kell hagynunk. Az irtássávunk vonalán még egyetlen idegen sem lépett túl.

„Még csak ez hiányzott" – gondoltam, de hogy mielőbb elvergődjünk a színhelyig, beleegyeztem.

A további utazás azt mutatta, hogy a mai nap legnehezebb megpróbáltatása még előttem áll. Mocsáron cipeltek át. A mocsár hepehupásan fagyott be, felül pedig széldöntötte fák hevertek. Sűrűn, tüskésen, síkosan. Elestem, négykézláb másztam, és minden kísérletkor, hogy embermódra, két lábon járjak, újra elestem.

Elöl ment Papa egy kis lámpával; sikertelenül igyekezett megkönnyíteni ezt az igazán tövises utat.

Éjfél körül érkeztünk a színhelyre. A villanylámpa visszfényénél, a széldöntötte fák között néhány kupolát pillantottam meg – földkunyhók voltak. Az egyikben alig észrevehető fény pislákolt. Bementünk a földkunyhóba. Belül kellemes csalódás ért. Tágas, magas volt, olyan farácsos padlóval, amilyen a gőzfürdő vetkőzőhelyiségében szokott lenni, a falakon szőnyegek, rendes ágyak és könyvespolcok, szögek a fegyvereknek, és minden ami szükséges az ember számára az egy helyben lakó partizánok életében.

A vaskályhán vacsora főtt, tea forrott. Szótlanul jól bevacsoráztunk, aztán lefeküdtünk. A kimerültségtől és a nap izgalmaitól nem tudtam elaludni. Feltettem néhány kérdést, és Papa beszélni kezdett. Nagyon sokat és érdekesen beszélt.

Közvetlenül hajnal előtt azt mondtam a beszélgetőtársamnak:

– Végre pontosan olyan partizánokat látok, amilyeneket a moziban mutatnak.

– Hát vannak másmilyenek is? – csodálkozott. Nem értette a dolgot.

– Vannak – válaszoltam, és a fejemre húztam az irhabundát.

3

Reggel Papa és Csornij százados úgy határozott, hogy viszonozza a látogatást Kovpaknál. Amíg a házigazdák rendet teremtettek és kiadták a parancsokat távollétük idejére, én leültem a házi készítményű asztalkához, hogy feljegyezzem viszontagságainkat és ennek a csapatnak a történetét.

Papa a pinszki mocsarak közt meghúzódó földkunyhóban, 1943 januárjának elején éjfélkor a következőket mesélte nekem.

– Szakképzettségem szerint mérnök vagyok, építő- és rombolómunkával foglalkozom. Építőmunkával egész életemben,

rombolóval pedig már második éve. Hogyan jutott eszembe az a gondolat, hogy az ellenség front mögötti területére hatoljak? Ezt nem fogom elmondani, túlságosan hosszú és zűrzavaros történet, a lényeg az, hogy sok megpróbáltatás után egy túlságosan is titkos szervezet szolgálatába kerültem. Összehoztak egy eléggé nagy harci kollektívát, sőt már az ellenség háta mögötti bevetés idejét is kitűzték. Én voltam a parancsnok, szokás szerint persze kinevezték a politikai biztost és a törzs főnökét is.

A bevetés időpontját sokszor megváltoztatták, visszavonták és újra megváltoztatták, de végül mégiscsak ledobtak bennünket.

Az egész kompániát, a fegyvereket meg egyéb „kellékeket" hét repülőgépen helyezték el.

– És ahogy ilyen esetekben lenni szokott, a repülők egyáltalán nem oda dobták le magukat, ahová kellett volna. Igaz? – kérdeztem.

– Honnan tudja? – lepődött meg Papa. – Pontosan így történt, de az, hogy máshová dobtak, még nem lett volna olyan nagy baj. Csakhogy ők száz-százötven kilométeres körzetben szétszórták a csapatomat. Valaki egy fél fokkal elszámította magát, és mi négy hónapig gyülekeztünk, míg megtaláltuk egymást.

Elnevettem magam.

– Mit nevet?

– Csak eszembe jutott Vologya Zebolov, a félkezű deszantgéppisztolyos, akit tavaly nyáron Bahmacsnál kellett volna ledobni. De Bahmacs helyett hozzám, a brjanszki erdőbe került. A navigátor csekély százhetvenöt kilométerrel „tekerte el" az egyenestől.

– Látom, ismeri, hogy mennek ezek a dolgok.

– Ismerem egy kicsit – válaszoltam nevetve.

– Ez az. Nálam is így volt, az egyik nem „tekerte el" odáig, a másik meg „túltekerte". Kis híján fél évig gyülekeztünk, míg összegyűltünk, már aki életben maradt. A politikai biztos-

som is meghalt, nem jutott el ide... Ide jöttünk erre az Istentől megáldott, emberektől elfelejtett vidékre. Ide jöttünk, és kezdtünk berendezkedni. Ahogy most jöttem magukkal, hallottam, hogyan áldották ezeket a mocsarakat, és rólunk, mocsárlakókról bizonyára csak udvariasságból hallgattak. De ezt a földet mi visszahódítottuk. A falvakban a mienk a nép. Fél évvel ezelőtt még, amikor megjelentünk, minden faluban rendőrőrszemek voltak. Szörnyű szigorú intézkedéseket hoztak, minden idegen megjelenését köteles volt jelenteni a falu a kerületi székhelyen, a túszok agyonlövésének terhe mellett, néha az egész falut felégették a büntető különítmények. Mi abban a meglepő, hogy a falvakban itt egyetlen utast sem fogadtak örömmel, sem töltött lepénnyel. Nyíltan akkor nem tudtunk működni. Kevés volt az erőnk, meg aztán ha apró dolgokkal felfedjük a jelenlétünket – akkor soha nem tudunk nagy dolgokat véghezvinni.

– Ige-en – nyújtottam el a szót meglepetten, és a mérnök zömök alakját nézegettem.

– Hát ige-en... Földkunyhót ásni ezen a helyen, ahová előttünk a világ teremtése óta – a medvéken és az ide tévedt madarakon kívül – talán senki nem tette be a lábát, nem könnyű dolog, de azért mégiscsak semmiség. De ezen a helyen – ahol német szervezet van, ahol a megszálló hatalom gyökeret eresztett és kinyújtotta a csápjait –, itt berendezkedni és munkához látni, ez már nehezebb. A földalatti mozgalommal kezdtük. Az lehetetlen, hogy a kerület vagy a területi pártszervezet ne hagyott volna itt embereket. No igen, sietve vonultak vissza, lehet, hogy a nyomok el is vesztek, a szálak összekuszálódtak, elszakadtak, így hát vannak-e emberek? Hová tűntek el az emberek? Persze olyan nincs, hogy valaki meg ne haljon vagy tapasztalatlanságból, vagy az elvtársak óvatlansága miatt, de valaki talán mégis maradt? Kezdtük keresni azokat, akik meghaltak. Egyszóval úgy határoztunk, hogy a síroktól indulunk el. Paradoxon? Igen, kedves barátom. Paradoxon, mint általában az egész háború. Hogy én, a mérnök, ami egyet jelent

az építővel, rombolással foglalkozom, az talán nem paradoxon? Nos hát, találtunk egy kis sírt. Az első napokban felakasztottak egy kislányt a kerület székhelyén. Magának az akasztással történő nyilvános kivégzésnek a tényében semmi meglepő nincs. Árja látványosság itt akadt bőven, nem ez az érdekes, hanem az, hogy amikor a kislányt eltemették, a sírján koszorúk jelentek meg mindenféle pinszki rózsákból. Ebben sincs semmi meglepő. Lehet, hogy rokoni érzelemből, vagy romantikus indítékból tette valaki. De nemcsak virágok jelentek meg – a virágokkal együtt cédulák is, a cédulákon pedig ez állt: ez meg ez a helyzet, úgymond, ezek a virágok nem egyszerű virágok, hanem a túlvilágról valók, mert maga az időnap előtt elhunyt Nyina hordja magának. A hitleristák fenyegetőztek, hogy ezért a túlvilági vagánykodásért majd valamelyik élő felel... és így tovább. A falragaszaikról is érdekes dolog derül ki: „A rendelkezések teljesítésének megszegéséért – száz márka büntetés, de halállal is büntethető..." Nyina azonban, ahogy egy halotthoz illik is, nem ijedt meg a második haláltól, és mindenféle ehhez hasonló cédulákat dobált a csendőrök kaszárnyáiba, bevitte a lakásokba, a német őrszemek mellett a kerítésekre ragasztotta... A németeknek egyelőre nem volt nagy káruk ezekből a túlvilági utazásokból, de nem kis nyugtalanságot keltettek bennük. Ennek a kísértetnek a híre mindjárt eljutott hozzánk, de hogyan ismerkedjünk meg vele?

– Romantikus kislány...

– Szó ami szó, romantikus. Én is, meg a legényeim is macskaléptekkel jártunk a nyomában, míg végre rábukkantunk. Kiderült, hogy ez a testetlen Nyina egy tagbaszakadt férfiú vagy egymázsás vasgyúró, és harmincöt éves lehet. Nem álltam mindjárt neki, hogy megtudjam ettől a derék legénytől, a maga szakállára dolgozik-e, vagy valami földalatti szövetkezetben. Én is tudtam, hogy a konspiráció szabályai szerint, sőt egyszerűen a józan eszére hallgatva sem fogja megmondani nekem az igazat. Meg ezzel el is lehet riasztani. Úgy intéztem

vele a dolgot, mintha csak ketten volnánk az egész világon, ő és én. Beszélgetésünk egyre gyakrabban arról folyt, hogy a németek mégsem maradnak itt egy egész életre, hogy nekünk, orosz embereknek nem helyénvaló ölbe tett kézzel ülni. A férfiú kijelentette, hogy ő nem is ül. „Sőt, minden eshetőségre számítva még fegyverkészletem is van." Ahá, gondolom, fegyverkészleted van? Különösebben nem törekedtem kifürkészni, de magamban azt gondoltam: ha ezzel a készlettel kapcsolatban megmutat nekem még valakit a szervezetből, én is felfedem a kártyáimat. Hát így jártunk egymás mellett.

– No és ki ez a férfiú?

– Egy mozigépész. A kerületi székhelyen. Egy zugmoziban vetít. Figyelni kezdtem – gondoltam, ilyen módon talán megismerem a társait. De a német segédjén kívül szinte senkivel nem találkozik, és nem tart fenn ismeretséget. A segéd este a moziban vetített, nappal pedig lopott javakkal üzérkedett a piacon. Ekkor a feletteseim újra szorongatni kezdtek: „Nem volna ideje munkához látni, tisztelt elvtárs?" A dolog pedig, amiért küldtek, a diverziós munka. Itt aztán nagyon vigyázni kell, milyen a produkció, és legalább olyan finom munkára van szükség, mint az órásmesterségben. Hát én is úgy döntöttem, hogy itt az idő rajtolni. Közöltem a felettesekkel, hogy kezemben tartom egy egész földalatti szervezet szálait, amely képes nagy dolgokat véghezvinni. Csak sürgős segítségre van szükség „orvosságból". Ők ott mindjárt megértették, mit kérek, és néhány nap múlva küldtek egy Douglast, arról ledobták az orvosságot, egyelőre egy tonnát. Egyszóval ezzel a gyógyszerrel nemcsak száz embert vagy gépkocsit, hanem egy hatalmas házat is az égbe lehet repíteni. A fegyverkészlete ennek a Nyinnek – ilyen fedőnevet adtunk neki: „Nyin", mivel a céduláin az elhunyt Nyina nevét írta alá –, a fegyverkészlete, mondom, kiderült, hogy öt gránátból, egy pisztolyból és mintegy negyven töltényből áll. Amikor már bizalmas viszonyba kerültem vele, egyszer suttogva bevallotta: „Én, azt mondja, magát a csendőrség őrmesterét akarom megölni a pisztollyal!"

A szemében a mártírok tüze ég. „Megölöd azt az őrmestert, és aztán?" Hallgat. „Aztán vár rád a kötél." Megint hallgat. Nagyjából elmondtam neki mindent, és mondom, hogy most pisztollyal lövöldözni nem érdemes. Úgy kell dolgozni, hogy – ha már magunknak is el kell pusztulnunk – legalább kétszáz hitleristát kell kiirtani cserébe az életünkért. „Mivel?" – kérdi. „Robbantással, diverziós módszerrel" – válaszolom. És serkentőnek azt ajánlom: „Mondd csak, kedves Nyin, alá tudjuk aknázni a mozidat, vagy sem?" Ő csak pislog. „Hát van őrség a mozinál, vagy nincs?" – kérdezem. „Milyen őrség volna? Azt csinálhatunk ott, amit akarunk." – „Akkor mit csodálkozol?" – „Hogyan aknázzuk alá, mivel?" – „Ez, barátom, már az én gondom. Neked csak a feltételeket kell megteremtened." Egyszóval megegyeztünk, hogyan és miképp, aztán egy hét múlva ötven kilogramm „orvosságot" helyeztünk a padló alá a moziban. Most már csak a vezetéket kellett bekötni, és várni a pillanatot, amikor a moziban csak hitleristák fogják a filmet nézni. Kihúztuk a vezetéket, és odavezettük a fülkéhez. Hozzákapcsoltuk ahhoz a késes kapcsolóhoz, amely a gramofonlemezt a hangszóróhoz csatolja. A késes kapcsoló bekapcsolásakor záródik az áramkör a padló alatt, és a mozi levegőbe repül.

– De kinek kellett bekapcsolnia? Talán ez a Nyin szánta rá magát?

– Éppen itt volt a bökkenő. Az őrmestert lelőni – arra képes lett volna, de hogy most a levegőbe repítsen egy század németet, láttam, nem nagyon tetszett neki. Hirtelenjében nem értettem, miért.

– Ez nem túlságosan romantikus. Lőni – ez mégiscsak cselekvés. Lelövi, és ő maga menekülhet, visszalövöldözhet. Aztán dicsekedni is lehet: ilyen legény vagyok én!

– Erről van szó. Itt pedig túlságosan is pontos matematikai képletek vannak. Ha sikerül ez a robbanás, semmi remény nincs, hogy életben maradjon a robbantó.

– Helyes. Ezt helyesen fogta fel. Valószínűleg mindenki pontosan így érezte volna magát az ő helyében.

– Ahogy vesszük. De akkor nem értem rá ilyen gondolatokkal foglalkozni. A munka fele megvan, a másik, a fontosabb fele még előttünk áll. Ki kapcsolja be a késes kapcsolót? És mikor? Említettem már, hogy volt Nyinnek egy segédje. A németek a saját katonájukat állították melléje. Afféle őrnek, a rend kedvéért; a német egy kissé beletanult a vetítésbe. Segédszolgálatos volt, de gőgösen járt-kelt, és alighogy beletanult kissé ebbe a mesterségbe az orosz mellett, máris a képére akart mászni tanítómesterének. A készüléket el tudta indítani, a szalagot át tudta tekercselni. Így aztán abban a változatban állapodtunk meg, hogy ezt a késes kapcsolót maga a német kapcsolja be.

– De mikor?

– Természetesen előadás alatt.

– De hiszen a moziban oroszok, békés emberek is szoktak lenni.

– Épp ez az. De ebben szerencsénk volt. Igaz, a németek rendszerint külön előadást rendeztek az oroszoknak, és külön a maguk számára. De ekkor kedvező alkalom kínálkozott: büntetőkülönítmény érkezett a kerületbe. Várni sem lehetett volna alkalmasabb pillanatot a vállalkozásunkhoz. Nappal Nyinnel utoljára mindent elterveztünk, mit hogyan. Ellenőrizte a vezetéket. Este olyan film ment, amelyben Marlene Dietrich is szerepelt. És este a mozigépészem majdnem tönkretette az egész vállalkozást.

– Hogy? Csak nem fedezték fel a tervüket?

– Egyáltalán nem. A németeket autón hozták, a mozi tele volt, meg kellett kezdeni az előadást, a gépészem meg kijött az utcára, és azt mondja nekem: „Nem fogok robbantani, nincs itt az őrmesterem." – „Miféle őrmester kell neked?! Itt van vagy háromszáz a kezed között." – „Nincs itt az enyém a kerületi csendőrségről. Az a vörhenyes. Az pofon vágott. Nem vagyok hajlandó nélküle robbantani." Igen, érti, ordít végig

az utcán. Ráripakodtam. Már-már meghiúsult az egész vállalkozás. De maga a vörhenyes őrmester rántott ki a bajból. Látjuk ám – jön. De nem egyedül, hanem egy nőcivel. Volt a kerületi központban egy cafat, a németekkel ringyólkodott. Egyre abban reménykedett, hogy valami Hans elveszi, és Berlinbe viszi. Hát ezt hozta a vörhenyes őrmester arra az előadásra, amelyen a híres Marlene Dietrich is szerepelt. „No gyerünk, mondom, kedves Nyin, add csak nekik azt a zenét – az adapteren keresztül." Elfutott a mozigépészem. Körülbelül öt perc múlva fel is hangzott a robbanás döreje. Bár én az utcasarkon álltam, így is majd megsüketített. A trotil ugyan nem volt sok, de közvetlenül a padló alatt helyeztük el. Az épületet pedig mintha eldugaszolták volna: az ablakokat és az ajtókat kettős védőtáblával készítették, ezért a robbanás kétszeres erejűnek hatott. A falak épen maradtak, de a mennyezet és a tető először felemelkedett, aztán mindezek a csecsebecsék nagy robajjal visszazuhantak a terembe. Egyszóval a kétszáznyolcvan németből csak hét maradt életben, ezeket kihúzták a romok alól, de őket sem irigylem: mindegyiküknek legalább öt csontja eltörött. Nos, hogy tetszik?

– Nem rossz. Megfelelő start. De mi lett a mozigépésszel?

– A mi Nyinünkkel egy kis kellemetlenség történt. Megmutatta a segédjének a késes kapcsolót, és azt mondta: „Nekem nach Haus kell szaladnom... Így hát olyan vier-fünf perc múlva kapcsold be a lemezt." Ő pedig kijött a filmszínházból, és futott hozzám. Csakhogy a német, úgy látszik, bevedelt egy üveg konyakot, és nem volt világos fogalma a percekről. Nyin még harminc lépésre se jöhetett el a mozitól, amikor rázendített a lemez. Nyin eszméletlenül zuhant a földre. Most is olyan, mintha össze lenne zúzva. Azóta dadog, a keze állandóan remeg. Hát így történt. A mozi felrobbantása után simábban folytak nálunk a dolgok. De hosszú nóta lenne. Már így is nagyon belemerültünk a fecsegésbe. Ideje aludni.

Negyedóra múlva mindenki aludt a földkunyhóban.

Elaludtam én is.

Estefelé visszatértünk a csapatunkhoz.

Az egyik kísérőm, Vologya Zebolov élvezettel mesélgette Ánya Malenykajának, a rádióslánynak az utóbbi két nap kalandjait.

– Emlékszel, hogyan értél te földet a brjanszki erdőben? – kérdezte nevetve Anyutka.

Vologya Zebolov elkomorodott.

Furcsa ember volt, tiszta és szégyenlős lelkű; fiatal teste nyomorék, idegeit tönkretette a háború!

Vologya Zebolov, a tizenharmadik század kéz nélküli géppisztolyosa, vakmerő felderítő volt.

Igen, igen, tisztelt ép kezű és ép lábú polgártársak! Volt egy katona, akinek mindkét keze hiányzott, mégpedig nem is akármilyen katona, hanem kitűnő felderítő. Bal kezét a könyökénél, jobb kezét pedig csuklóban vágták le. Jobb keze könyöktől ketté volt hasítva az orsócsont és a singcsont mentén, az inak, a szövet és a bőr kötegben fedték a csontokat, ami így valamiféle rákollót alkotott. Csak az élet és a cselekvés szenvedélyes vágya, a fiatal szervezet ereje és a sebész szakértelme mentett meg ennek az embernek egy végtaghoz hasonló, nyomorék, csúf, de élő valamit. Ezt a két csonkot mozgatva táplálkozott, írt, tudott cigarettát is sodorni, és jól lőtt pisztolylyal. A géppisztoly vagy a puska szíját a nyaka köré csavarta, az elsütőbillentyűre szorította elcsúfított izomcsomóját, és pontosan, szilajul lőtt. Minden egyebet is ezzel a csonkkal végzett, néha a fogával segített magának. Titokban pedig verseket írt saját magának. Különös, nem túlságosan értelmes verseket, amelyek nem kellettek senkinek. Gyakran pedig elment valahová a szérűre a faluban, vagy az állomáshelyen az erdő sűrűjébe húzódott az oszloptól, és hangosan szavalt gyerekesen nyers basszushangján:

Nagyrabecsült
elvtársak, utódok!
Ha
beletúrtok
a mának megkövesült ganajába,
s e kor ködébe hatolva
meghatódtok:
felőlem is
érdeklődtök majd
bizonyára.*

Nem is tudtam meg tőle, hol veszítette el a kezét. Nem szerette ezt a témát érinteni, noha azt hiszem, én voltam az életében a hozzá legközelebb álló emberek egyike.

– Volt egy eset fiatalkoromban... – válaszolta kitérően. Azt is kerülte, hogy vakmerően bátor tetteiről beszéljen a csapatban. De megtudtuk a bajtársaitól, azok látták...

Egy négyszemközti beszélgetés során, amely homályos és töredékes volt, egyes ironikus megjegyzésekből rájöttem, hogy ez a szerencsétlenség a finn háborúban történt Vologyával, ahová önkéntesként ment.

Gyáváskodott-e, otthagyták-e bajtársai, vagy maga volt a hibás valamiben – elég annyi, hogy hallgatott arról, milyen körülmények között amputálták megfagyott kézfejét.

Megértettem, hogy fájdalmas neki ezt a témát érinteni – mintha szégyellné... Egyszer mégis egy kissé túlságosan nyílt beszélgetésbe kezdett.

– Három hónapig feküdtem a kórházban, teljesen bekötözve; kértem, hogy lőjenek agyon. Kértem az ápolónőket, a kézsebesülteket, az orvosokat. Amikor a professzornak is mondtam, azt válaszolta: „Szégyellje magát, fiatalember. Amíg ezt a bonyolult műtétet végeztem, amely sok időt elvett tőlem... két óra időt egy sebésztől a fronton! – a várószobában meghalt

* Majakovszkij: *Teli torokból.* (Képes Géza fordítása.)

két ember, nem érték meg a műtét végét. Érti? Szégyellje magát..." – „Minek csinálta ezt? – kérdeztem. „Megmentettem a kezét... ez itt a nagyujj, ez a mutatóujj..." – és megmutatta az ujjakat ezen a csonkon. Megmozgattam az „ujjakat", fájtak, de mégis mozogtak...

Zebolov mindezt elgondolkodva, egyenletes hangon mondta el, ami nagyon ritkán fordult elő vele. Hallgatott egy darabig, aztán így folytatta:

– Kezdtem gyakorolni az „ujjaimmal", hogy meg tudjam fogni a pisztolyt és agyonlőjem magam. És amikor már tudtam ezt-azt csinálni vele, szereztem egy pisztolyt, lőttem is, de sikertelenül... ekkor, érti, a professzor jól felpofozott, és azt mondta, hogy gazember vagyok. Nemsokára megint háború tört ki, úgyhogy most már nevetséges lett volna főbe lőni magam... Ahogy a költő mondja:

Hagyja abba!
Hallja!
Ezt a bolondot!
Nem bánja,
hogy az arca
halálos
kréta-korong?
Hisz ön
sok olyan
cifrát mondott...*

Vologya Zebolov a háború előtt a moszkvai egyetem hallgatója volt. Azt mondják, hogy jól tanult, tehetséges volt... Aztán jött a háború.

Először akkor ismerkedtem meg vele, amikor készülődtem a ledobáshoz az ellenség mögé, amikor a felderítőiskolát végeztem. Ezt velem együtt végezte Zebolov is. Aztán engem

* Majakovszkij: *Szergej Jeszenyinnek.* (Eörsi István fordítása.)

ledobtak a brjanszki erdőbe, és megfeledkeztem kéz nélküli barátomról, akivel mindössze néhány hétre hozott össze a katonasors.

Amikor már vagy másfél hónapot töltöttem a partizánterületen, és megszoktam az ottani életet, egyszer édesen aludtam egy szénapadláson, ahogy éjfél után visszatértem egy – brjanszki vasutasokkal való – titkos találkozásról. Rikácsoló nők hangja ébresztett fel, akik vitatkoztak egymással:

– Azt mondom neked: a német dobta le. Magam láttam az ejtőernyőt. Vágtam belőle egy nagy darab zsinórt. Jó fonal lesz belőle.

– De gondold csak meg, minek dobná le a német... Minek?

– Kémkednek... Később majd repülőgépekről gyújtóbombákat dobálnak oda, ahova a te kezetlen embered mutatja.

– Azt mondom neked: a Vörös Hadsereg dobta le.

– De hát hol láttál te a Vörös Hadseregben kezetlen embereket? Hol?

– Hát azt nem láttam. De mindegy, az nem német repülőgép volt. Hiszen hallottam, hogy zúgott... A német így zúg: uhu, uhu, uhu, a mienk meg: zsú, zsú...

– Áh, sokat is értesz te a repülőgépekhez...

Nem hagytak aludni. Lemásztam a szénapadlásról. A szín mellett ült a két nő, a reggeli nap megvilágította őket. Mindkettőjük vállán hosszú karabély, saját készítésű fehér tussal. Önvédelmi harcosok. Az idősebbik ötméternyi ejtőernyőzsinórt tartott a kezében, a fiatalabbik – szinte még teljesen süldő lány – tenyerét a szeméhez emelve, hunyorogva nézte az utat.

Megkérdeztem, min vitatkoznak.

Egymás szavába vágva elmondták, hogy innen öt kilométernyire, a partizánfalutól, az éjjel földet ért három ismeretlen ejtőernyős. Egyikük, egy fiatal, civilruhás legényke a Gyesznába ereszkedett le, és majdnem belefulladt. A másik, aki a szélmalom mellett ért földet, fegyveres ellenállást tanúsított a partizánokkal szemben, amikor pedig elfogták, kiderült, hogy nincs

keze. A harmadik ejtőernyőt a rozsban találták meg, de az ejtőernyős eltűnt.

– Nincs keze? – kérdeztem. – Hogy hívják?

– Nem mondja meg. Csak a száját harapdálja. Én azt mondom: a német dobta le őket, hívni fogják a bombázókat.

Eszembe jutott Zebolov, eszembe jutott, hogy azt a csapatot, amelynek körzetében a titokzatos ejtőernyősök földet értek, egy szovjet rendőr vezeti, aki Nagy Sándornak tartja magát. Gyorsan felnyergeltem a lovam, és odavágtattam. Valóban a kéz nélküli Vologya, a felderítőiskolai társam ült a szálfákon a törzs háza mellett, és komoran mosolygott. Lába meg volt kötözve, kézcsonkjai, amelyek a csíkos orosz ingének felgyűrt ruhaujjából meredtek elő, kopasztott gácsérhoz tették hasonlóvá. Egy falka gyerek állt mellette, és meresztette a szemét a soha nem látott ejtőernyősre.

Vologya közömbös tekintetet vetett rám, majd miután megismert, hozzám akart rohanni.

– Maradj nyugton – mondta az „őr", egy megtermett menyecske, és ütésre emelte a puskáját.

Vologya mindjárt lecsillapodott. Görbe tekintetet vetett az őrre.

– Őrnagy, szólj neki. A nyakam veri a puskatussal, a semmirekellő.

Csak most vettem észre Vologya siralmas külsejét. A testén karcolások voltak, az inge össze volt tépve.

Megtiltottam az asszonynak, hogy túllépje az őr jogait, Vologyának pedig szóltam, hogy ne heveskedjen.

Beszélgetésem a csapat parancsnokával hosszú volt. Sokáig hallgatott, figyelte a magyarázatomat, aztán egy vastag főkönyvből kitépett néhány lapot, és írni kezdett valamit. „Jegyzőkönyv" – olvastam a címet. Aztán következett a szokásos „fejléc". Aztán az egész oldalon végig sokáig, lihegve, gondosan írta: „kérdés-felelet, kérdés-felelet", majd sorban megszámozta, és csak akkor fordult hozzám.

– Kérdés – kezdte a parancsnok, felém emelve vörös arcát,

amelyről csak úgy ömlött a verejték –, honnan ismeri ezt az embert, és mennyi ideje van vele kapcsolatban?

A feleletem, úgy látszik, annyira kifejező volt, hogy le sem írta. A jegyzőkönyv befejezetlen maradt.

Egyszóval kezességet vállaltam Vologyáért.

Rosszul sikerült földetérésének a története egyszerű, és már előbb elmondtam, a Papáról szóló fejezetben. A repülők elszámították magukat, és Bahmacs körzete helyett Brjanszk mellett dobták le. Azért akarták Bahmacs mellett ledobni, mert a felderítőtérképen ott fehér folt volt. De amikor abban a körzetben készültek Zebolovot ledobni, azt mondták neki, hogy fegyveres társakat aligha talál. A fegyveresek ott csak németek vagy rendőrök lehetnek.

A csoport a repülő hibája folytán a partizánterület kellős közepébe csöppent. Nem meglepő, hogy Zebolov, miután földet ért a szélmalomnál, és meglátta a feléje futó fegyveres embereket, úgy gondolta, hogy az ellenség kezébe került. Gyorsan kikapcsolta a szorítókötelet, elfutott a burgonyaföldre, és lefeküdt. A partizánok bekerítették az ejtőernyő fehér foltját. Amíg azzal vesződtek, Zebolovnak volt ideje távolabb mászni. El is ment volna, ha nincs az a két nő, akik reggel vitatkoztak. Észrevették, ahogy kúszva vergődik a bozót felé. Vologyát bekerítették, és kiáltozni kezdtek, hogy adja meg magát.

A legény tudta, hogy „Bahmacs" környékén nincs partizán, és ahogy hallotta az orosz kiáltásokat, úgy vélte, hogy a rendőrség markába került. „Mindennek vége" – gondolta, és a lába elé dobott egy gránátot. A partizánok szerteszét szaladtak, de a gránát nem robbant fel. Nyilván kezének valamelyik „ujja", amelyet a sebész készített, mégsem működött jól ilyen szokatlan körülmények között. A partizánok fekve várták a gránát robbanását, de az nem következett be. És csak ekkor gondolkodott el valamelyikük annak a mondatnak az értelmén, amelyet az ejtőernyős kiáltott, amikor ledobta a gránátot:

– Tudjátok meg, bitang rendőrök, hogy szovjet felderítő élve nem adja meg magát.

– Elvtárs, ha szovjet ember vagy, itt a tieid vannak, partizánok! – kiáltották a burgonyából.

– Miféle partizánok? Csalással akartok elfogni? Tévedtek, nem fogtok el – hörögte az ejtőernyős; előkészítette a második gránátot, és a foga közé szorította a gyújtógyűrűt.

– Partizánok vagyunk, biz' isten partizánok!

– Ne gyere közelebb! Még egy lépés, magamat is felrobbantom, és titeket is leterítelek. – A felderítő sehogy sem akarta megadni magát.

A legények mindenféle ravaszságokkal és cselfogásokkal meggyőzték, majd odamentek hozzá. A nagyobb biztonság kedvéért mégis elvették tőle a gránátokat és a többi fegyvert. A teljesen megzavart legény úgy vélte, hogy mégiscsak ügyesen becsapták, és verekedni kezdett. Fejével szétzúzta két partizán arcát, a harmadikat összeharapdálta. Őt viszont ágyékon ütötték, megkötözték, és a törzshöz kísérték.

Megérkezésem sokban enyhítette a helyzet feszültségét. Vologya kollégája, Misa, jelentéktelen és egy kissé gyáva legény, akit nem tudni miért szerveztek be ilyen vállalkozásba, mely rendkívüli embereket követel, vizesen ült a színben és bőgött. Félholtan halászták ki a folyóból a sihederek. De hol van a harmadik? Vologya, a szétvert ajkából folyó vért köpködve, elmondta nekem, hogy a harmadik B. Maruszja rádiós lány, egy fekete hajú, barna bőrű lány, aki nemrég végezte a rádiósiskolát. Tőle nem messze ért földet, de volt ideje elszaladni a rozsba. A lány hallotta a parancsnoka ellen irányuló „rendőri" körvadászat hangjait, és ijedtében nyilván messzire elfutott. „Lehet, hogy a németek karjai közé?" – gondoltam.

– Hogyan állapodtatok meg a gyülekezéssel kapcsolatban? – kérdeztem Zebolovot.

– Ha „zűrösen" érünk földet, bármi történjék is, besötétedés előtt a leereszkedés helyén találkozunk.

– Tehát Maruszjának ma estefelé a málomnál kell lennie?

– Igen, abban a körzetben. Hacsak be nem gyulladt.
– Mi az egyezményes jel?
– Bagolyhuhogás.
– De azt gondolja, téged elfogtak a németek. Tehát úgy is kiálthatsz, hogy becsapd!
– Hát igen...
– Most légy okos!

Ültünk és gondolkoztunk, hogyan csaljuk elő Maruszját a rozsból. Ha keresésére indulunk – talán még messzebb elfut. Elviszi a hordozható rádióállomást, a rejtjelet, és ha nem tud tájékozódni, feltétlenül az ellenség kezébe kerül. Vagy a legjobb esetben, buta fejjel, agyonlövi magát.

Ekkor eszembe jutott egy gondolat: „Egy dal, egy szovjet dal."

A szovjet rendőr szeme felcsillant, amikor rájött, hogy mit akarok csinálni.

– Gyűjtsd össze a lányokat mind. Járkáljanak a mezőn, és énekeljenek szovjet dalokat.

A rendőr sietve munkához látott.

Soha nem hallottam így énekelni lányokat. A hangjuk csengett, ahogy fújták:

Drága föld szülőhazámnak földje...

A mező másik végéről válaszoltak rá:

Hetedhét határon, erdős messzi tájon
Szálljon, szálljon a da-a-al...

(Grigássy Éva fordítása.)

Az útkereszteződésnél felhangzott:
– Hahó-ó!... Katyerina elvtársnő! Az elnöknő hívat... – És végül:
– Itt van a rádióslányuk...
– Hurrá-á!...

Maruszja csakugyan előmászott. Egész nap a rozsban gubbasztott, estefelé elaludt; az énekre és a hangokra ébredt fel, amelyek olyan élénken emlékezetébe idézték a kolhozföldeket, Ukrajnát...

Ezekre a hangokra előjött.

Állt a lányok gyűrűjében, és sírástól kivörösödött szemmel nézte őket.

– Igyál tejecskét, kislány, igyál – mondta egy termetes nőszemély, puskával a hátán. – Jaj, de harapós parancsnokod van. Igyál csak, igyál tejecskét. A mienk, partizánoké.

Zebolov ezután hozzám csatlakozott. Velem együtt jött Kovpakhoz. Különösen Rudnyev szerette meg Zebolovot. Úgy megszerette, ahogy tud szeretni valaki, aki jó emberismerő.

Anyuta Malenykaja barátságban volt Vologyával. Meglehetősen szeszélyes kislány volt, de Vologya és közte félig nyers, félig megható hangnem alakult ki. Amikor Zebolov búnak eresztette a fejét, odament hozzá, a szemébe nézett, és azt mondta:

– Ne búsulj...

A felderítőszázadban egy kissé elkülönülten éltek. Ezt megkövetelte munkájuk sajátossága. Anyuta a rádiójával foglalkozott, nekem létesített kapcsolatot a fronttal. A németekre vonatkozó hasznos adatokban nem volt hiányom, s neki egész nap dolgoznia kellett. Egy külön házat foglalt el a fiataloknak ez a kis kollektívája: Vologya Lapin, Anyuta Malenykaja, a kocsisa és küldönce, a galíciai Jaroszlav, akit Lojev mellett ejtettem fogságba, Vologya Zebolov, Vaszja Gyemin és Szasa Kozsenkov, a fogságból nemrég hozzánk szökött doni kozák.

– Ne búsulj, Vologya – mondta neki egyre gyakrabban Anyuta, még akkor is, amikor annak szemében a szomorúságnak még az árnyéka sem volt.

Zebolov pedig, mikor leült az asztalhoz, amelyen krumpli gőzölgött, és közelebb hajolt a tányérhoz, így válaszolt:

– Majd mulatunk egyet...

Ez azt jelentette: ideje, hogy a raj vacsorához lásson. Vologya néha bosszantotta a rádióslányt, eszébe juttatta, hogy agyon akart engem lőni az első csapdánk idején, amikor elszáguldottam mellette a német autóval.

– Mulasson velünk, alezredes elvtárs – mondták kórusban Lapin rajának legényei, helyet szorítottak az asztalnál, és kanalat adtak.

Ez azon az estén történt, amikor visszajöttem Papa csapatától.

5

Papának, miként nekünk is, égető szüksége volt leszállóhelyre. Neki is megvolt a maga oka rá, nekünk is. Valami fontos okiratokat, embereket és néhány sebesült bajtársat akart a Nagy Földre küldeni. Kovpaknak is sürgősen szüksége volt repülőtérre. A több mint száz, köztük sok súlyos sebesült erősen akadályozta a csapat mozgási képességét. Szükség volt lőszerre is. Ilyen helyzetben a csapat nyilván csak passzívan viselkedhetett, és arra, hogy nekivágjon valami komoly vállalkozásnak – egy új portyának –, a parancsnokság nem szánja rá magát. Ezért Papával közös erőfeszítéseket tettünk, hogy olyan terepet keressünk, amely alkalmas korszerű, nehéz gépek leszállására. A feladat sokkal nehezebbnek bizonyult, mint ahogy elképzeltük. Erdők, homokos területek, lápok – a legalkalmatlanabb helyek repülőtér számára.

Pedig ezeken a vidékeken éppen ezek alkotják a terep túlnyomó részét, és több száz kilométerre terülnek el minden irányba. Papa megtisztított egy nagyobbacska teret az erdőben, de első pillantásra lattam, hogy itt tönkremegy a gép.

Még decemberben megfordult a fejünkben, hogy a tóra szálljanak le a repülőgépek, de az akkor bekövetkező olvadás meghiúsította építő terveinket. Az idő annyira esősre fordult, hogy repülőterünk egy csapásra a legközönségesebb vízzé változott. Jeges elképzeléseinkről egy időre lemondtunk.

A repülőgépek fogadásának ez a változata most újra felvetődött, mivel egyre világosabbá vált, hogy ez az egyetlen lehetőség. Felderítőink, akik összevissza szaladgáltak, hogy bolygónknak ebben a körzetében sima, szilárd és eléggé nagy földdarabot találjanak, semmi örvendeteset sem tudtak jelenteni. Sima felületük itt csak a terjedelmes, jégmentes mocsaraknak volt, amelyeken nyáron sem vadállat, sem ember nem tudott áthatolni, télen pedig csak nagy nehezen tartották meg a könnyű belorusz parasztszánt meg a gebét, amely megszokta ezeket a lápokat; szilárd talajuk itt csak az erdőirtásoknak voltak, de ott ezrével meredeztek a fatönkök. Télen kiszedni ezeket lehetetlen volt az idő miatt is, meg a munkáskezek hiánya miatt is. Egyszóval csak a tavon lehetett repülőgépeket fogadni.

Először azt gondoltuk, hogy a kicsi, mintegy másfél kilométer hosszú Beloje-tavon fogadjuk a repülőgépeket. De a tó nagyon mély volt – vagy hetven méter, a víz nehezen fagyott át, a jég vékony volt. Végül abban egyeztünk meg, hogy a Cservonnoje-tó, vagy ahogy az egyszerű nép nevezte, a Herceg-tó a legmegfelelőbb. Nagy tó, ezen a környéken a legnagyobb, alakja tojás formájú. Hosszúsága mintegy tizenkét kilométer, szélessége hat-hét kilométer, nem túlságosan mély; hat falu veszi körül.

Mindjárt áttelepültünk a Herceg-tó szakadékvölgyében szétszórt falvakba, és a tó déli partján helyeztük el a csapatokat. A törzs és az első zászlóalj Ljahovicsi faluban szállt meg. A harmadik zászlóalj – Puhovicsi faluban. A második – a Komszomolec kolhozban, a negyedik zászlóaljat átirányítottuk a tó északi partjára. Ily módon biztosítottuk a jövendő repülőtérhez vezető utakat is, a távolabbi védelmet is.

A fagyok egyre erősödtek, a tó jege elérte a harminc centiméter vastagságot. Nem akartuk sokáig halogatni a dolgot, mindjárt hozzáláttunk az előkészítő munkálatokhoz. Kijelöltünk egy nagy pályát, ahol a jég jó vastag volt, és nekiálltunk, hogy letisztogassuk róla a havat. Amikor a pálya kész lett, új

akadályokba ütköztünk, amelyeknek leküzdése meghaladta az erőnket. Amikor a légügyi parancsnokság megtudta, hogy jégre akarunk leszállítani szárazföldi repülőgépeket, nem egyezett bele. Az idő múlt. Repülésre alkalmas éjszakák voltak, de hát meddig tartanak ezek télen, különösen Poleszjében? Kovpak több rádiótáviratot küldött, hogy a jég erős, de ezek semmiféle hatást sem értek el. Nem engedélyezték, hogy a repülőgépek a jégre szálljanak le.

Kovpak engem bízott meg a repülőtér megszervezésével, mert még a brjanszki erdőben – amikor a Nagy Földre készültem és két-három napig vártam a repülőgépet – afféle kisebb tanfolyamot végeztem a repülők és a technikusok társaságában. Ez a tanfolyam húsz-harminc percig tartott, de mégis megismertem azokat a legfőbb műszaki követelményeket, amelyeket leszállópályával szemben támasztanak. Figyelmem mindenre kiterjedt, kivéve a repülőtérnek jégen való létesítését.

Nem voltunk teljesen biztosak abban, hogy a jég megbírja a nehéz gépeket. Ekkor a magunk módján műszaki számításokat végeztünk. A jég megtisztogatásánál volt körülbelül ötszáz ember meg szán lovastul. Utasítottam az embereket, hogy dobogjanak, táncoljanak. A jég nagy ritkán megreccsent, de tartott. Aztán számolni kezdtünk. Kovpak általában szeretett mindenféle számításokat és kalkulációkat. Kiszámítottuk, hogy ez az embercsoport a fogatokkal együtt körülbelül száz tonnát nyom. A Douglas a rakománnyal együtt hét tonna. Ezt a hét tonnát megszoroztuk kettővel, aztán öttel – a földetéréskor bekövetkező ütődésre is számítva –, és úgy döntöttünk, hogy minden kockázat nélkül fogadhatjuk a repülőgépeket.

Kovpak várt vagy két napot, aztán egy ilyen tartalmú rádiótáviratot adott fel: „A Herceg-tó mellett nagy egyengető munkát végeztünk, és leszállópályát készítettünk a talajon." Aztán következtek a szinte eszményi műszaki adatok. Ezeket még a repülőktől tudtam – szilárd föld, fagyott talaj, nincs láp, nincs mocsár, az odavezető utak kitűnőek stb.

A parancsnokság újra megkérdezte az adatokat. Megadtuk őket másodszor is ugyanabban a formában. Rudnyev habozott, de Kovpak egyre állhatatosabban sürgette a légügyi parancsnokságot. Végre megérkezett a válasz: „Várják a repülőgépeket." Az egyezményes jeleket megadták, így hát mi várunk.

A tó partján volt egy kis ház, ahol a jeladók az egész éjszakájukat töltötték. A jégen tábortüzeket gyújtottunk, a faluban, a törzsnél néhány szánfogat és hátaslovak álltak készenlétben.

Minden úgy volt kiszámítva, hogy a repülőgép első zúgására rakétákkal jelezzük a leszállás helyét. Amíg a repülőgép kört csinál, és rárepül a leszállópályára, azalatt Kovpak, Rudnyev, Bazima és a törzs más munkatársai lóra pattannak vagy beszállnak egy-egy szánba, és odavágtatnak a törzstől mintegy másfél kilométerre levő leszállópályához.

Ahogy ez lenni szokott, az első éjszaka hiába vártuk a repülőgépeket. Üldögéltünk a tábortüzeknél és a törzs viskójában éjfél után három óráig. A beszélgetés eleinte a Nagy Föld és a repülés körül forgott. A hangnem kezdetben ünnepélyesen várakozó volt, aztán a hiábavaló rostokolás mértéke szerint mindenféle okokat gondoltunk ki, találgatásokba bocsátkoztunk, hogy miért nem jönnek a repülőgépek. Így aztán fokozatosan mindazok, akiknek köze volt a repülőgépek fogadásához, elsajátították a légügy bizonyos technikai minimumát, betekintett az anyagi részébe, szervezetébe, a légierőnél uralkodó szokásokba. Aztán szidni kezdtük a repülőket. A harmadik éjszakára teljesen kimerítettük ezt a témát, utoljára még megszidtuk Grizodubovát, akinek az ezrede végezte volna ezt a munkát, aztán különböző más, számunkra közeli témákra tértünk át. A repülőkre csak az őrök és az ügyeletesek gondoltak, akik ásítozva járkáltak az utcákon, ültek a tornácokon, kire mit rótt belső szolgálati szabályzatunk.

Mindegyik estének, helyesebben éjszakának megvolt a maga „csúcspontja", mindegyik a legsikeresebb elbeszéléssel fejeződött be. Ezek az elbeszélések lenyűgöztek változatossá-

gukkal, s én gyöngybetűkkel lejegyeztem őket egy ferde vonalas irkába, a borítólapjára pedig felírtam a címet: „Ezeregy éjszaka – Grizobudova repülőgépeire várakozva, avagy a partizán Seherezáde."

Magának a füzetnek a története is megérdemli, hogy elmondjam. Miután kialudtam magam az első éjszaka után, amikor a repülőgépekre vártunk, két óra tájban átmentem a törzshöz. Összegezni kellett a felderítés összes adatát, amelyeket az elmúlt huszonnégy órában szereztek, és feladatot kellett adni a csoportoknak a következő éjszakára.

Letelepedtem az asztal sarkánál, összeszedtem a halomnyi jelentést, és feljegyzéseket írtam rájuk. Grigorij Jakovlevics Bazima, a törzs főnöke a beszámolón dolgozott.

A repülőgépre való várakozás, vagy a portyák közti szünetekben tartott pihenők a törzs számára a munka dandárját jelentik. Rendbe kell tenni az összes okmányt, meg kell szövegezni, fel kell dolgozni mindazt a parancsot, amelyeket a harchelyzetben gyakran csak egy darab papírra ceruzavéggel írnak; egyeztetni kell az állomány nyilvántartási jegyzékét, bejegyezni a halottakat, beírni az újonnan érkezetteket, feljegyezni a sebesültek nevét. Egyszóval Grigorij Jakovlevicsnek, a tízosztályos iskola volt igazgatójának, a törzs jelenlegi főnökének – aki szeretett mindent maga csinálni, s mintegy az egység igáslova volt –, bőven akadt munkája. Szemben velem a következők ültek: az írógépnél Vaszja Vojcehovics – térképészmérnök, katonai szakképzettsége szerint a nehéztüzérség tüzére, a csapatban pedig a törzs főnökének helyettese hadműveleti ügyekben; Szemjon Tutucsenko – építész, az Összszövetségi Mezőgazdasági Kiállítás egyik pavilonjának megalkotója, a csapatban pedig rajzolóművész, egyben a törzs ügyvezetője, valamint az irattár vezetője. Tutucsenko most a Dnyeperen túli portya térképén dolgozott, ábrázolta rajta a csapat útját és tevékenységét. Ezzel a térképpel sok bonyodalom volt. A térkép művészi megformálását különösen Kovpak szorgalmazta; házsártosan követelte, hogy a portya leg-

apróbb részleteit is rajzolják rá. Bazima beszámolót állított össze a portyáról. Ehhez a jelentéshez épp a térkép volt az illusztráció. Számoszlopok álltak sakktáblaszerű sorokban a nagy irodai „lepedőn". Törzsünknél az utóbbi napokban papírhiány volt. Régen nem támadtunk meg nagy központot, és a jelentések, a kitüntetésekre vonatkozó lapok, a nyilvántartási jegyzékek elkészítéséhez elfogyott minden tartalékunk. A számítások piszkozataihoz nem jutott papír, ezért Szemjon Tutucsenko elővette a terjedelmes, vasalt ládából a zárolt papírtartalékot – egy rakás füzetet, átszámolta, majd néhányat az asztalra dobott, amely mellett a törzs egész hadműveleti csoportja dolgozott. Grigorij Jakovlevics felvette a felső füzetet, és elgondolkozva lapozgatni kezdte. Ajka mozgott, suttogott valamit. Vojcehovics abbahagyta a gépelést, odahajolt és a törzsfőnök válla fölött belenézett a füzetbe. Lapjai teljesen tiszták voltak. A világoskék vonalak erezete ferdén keresztezte az érdes papírt, de Grigorij Jakovlevics elgondolkozva forgatta a tiszta lapokat úgy, mintha – számunkra láthatatlan – írást olvasna.

Értetlenül összenéztünk Vaszjával. Bazima a szemüvege fölött rám tekintett.

– Mit nézel, szakáll-király? Ez az én szántóföldem, itt hever tisztán, bevetetlenül, maszatos kezek nem piszkították, fekete foltokkal nem fröcskölték be... Hej! – sóhajtott fel. – Ül ott a kis Cirill-Metód, egy arasz az egész emberke, a padnak dől, jól szétkönyököl, buksiját oldalt hajtja, és írja, írja a lapra: „Anyu mosott... Nem vagyunk rabok..." – és nyög, szívja az orrát... Most pedig?... Mivel foglalkozunk most?...

Meglepnek a szigorú Bazima szavai, ahogy bemutatja nekünk a hétéves kisfiút, aki a nyelvét oldalt kidugja – és ránéztem az asztalra.

A „lepedőn", a rovatokban álltak számoszlopok; ilyen rovatok voltak: meghalt, megsebesült, foglyul ejtve, felrobbantva, zsákmányul ejtve; fegyvernevek tarkállottak: Mannlicher, MG–34, Gyegtyarjev, 81 mm-es aknavetők, ágyúk, gépkocsik.

Tutucsenko elragadtatva nézett a főnökére. Szemlátomást őt is meghatották ezek az emlékek. Bazima elsőként ocsúdott fel, és szigorúan megszólalt:

– No elég, legények, elég! Lássunk munkához. Ha megérkezik a repülőgép, és nem lesz kész a jelentésünk, akkor majd ad nekünk apó a lovaglóostorral.

A törzs folytatta a munkáját. Egy ferde vonalas füzetkét szép csendben elvettem a feljegyzéseimnek.

6

Este újra az őrhelyünkön voltunk. Újra eredménytelenül. Vártam a jégen éjfél után egy óráig, jól átfagytam, és elvesztettem a reményt, hogy ma érkezik repülőgép, így aztán átadtam az ügyeletet a műszaki ellátás főnökének, Szolovjovnak, én pedig visszamentem a törzshöz. Ott beszélgetés folyt. Kovpak és Rudnyev már hazament. A törzsnél főleg a fiatalság tanyázott. A beszélgetés a harcokról folyt. A fiatalok többsége 1942 óta szolgált a partizánok között. Az első, a legveszélyesebb, és már legendává vált partizánharcokban, amelyek 1941 őszén lángoltak fel Ukrajnában, kevesen vettek részt közülünk. Amikor szünet állt be, megszólalt Grigorij Jakovlevics.

– Akarjátok, hogy meséljek a csapatzászlónkról? – kérdezte Bazima törzsfőnök.

Lecsavarta a lámpát, homlokára tolta a szemüvegét, kinézett az ablakon, ahol hópelyhek csillogtak a hold kékes fényében, és tűnődve elkezdte:

– Ezerkilencszáznegyvenegy októberének végén történt. A csapatunk már összejött – kis híján száz ember. Az emberek már megszokták egy kissé az új helyzetet. Hozzászoktak a halálhoz, a harchoz, megszokták az ellenséget, egyszóval, ahogy mondani szokták, hozzáedződtek a harchoz. A csapat ebben az időben már szálka volt a németek szemében. A Putyivlhoz vezető utakon nemcsak éjjel, hanem nappal sem tudtak nyu-

godtan közlekedni. Legeredményesebben az aknászaink dolgoztak, de a felderítők is megfricskázták a németeket és a rendőrséget. Hétköznap egy-egyet, pihenőnapon – ha szerencsénk volt – tízet is. A szpascsanszki erdőben jól berendezkedtünk, azt lehet mondani, kényelmesen. Földkunyhókat ástunk, az erdőt védelmi övezetekre osztottuk. Arra egyáltalán nem volt szükség, hogy a térképre nézzünk – minden buckát ismertünk a környékünkön, minden faluban és kolhozban voltak embereink. Különösen nagy segítséget nyújtottak nekünk a nők. A nő a fehérneműt is kimossa, a felderítőt is elrejti, s ő maga is eljár a városba vagy az állomásra felderíteni. Kialakult nálunk egy ilyen női aktíva, ebben a legfontosabb, a legértékesebb ember Jekatyerina Szolovjova volt. Fut egyszer sötétedés előtt hozzánk az erdőbe. Halljuk ám, hogy a mi Kátyánk a tehenet hívja kiabálva. Ez volt nála a jelszó. Kimegyek erre a kiabálásra. Lihegve közli velem: „Holnap támadást indítanak maguk ellen. Tankok érkeztek Putyivlba, azt beszélik, páncélosokkal fogják elpusztítani a partizánokat." – „Más mondanivalód nincs?" – kérdeztem. – „Más nincs" – válaszolja. „Hát ezt is köszönöm." Elszaladt. Másnap várjuk az ellenséget. Az utakat aláaknáztuk. Csakhogy mi egy irányból vártuk őket, ők pedig már ott is vannak a táborunk mellett. Két német harckocsi tüzel minden irányba, és törtet egyenesen az erdőbe. Szaladtunk, ki hová tudott. Tüzeltünk. Eleinte mindez úgy vaktában történt, aztán Kovpak apó kiadta a parancsot: „Fák mögül kell a tüzet viszonozni, és a mocsár felé kell vonulni." Nyilván az volt a szándéka, hogy a mocsárba csaljuk a harckocsikat. Úgy is lett. Az egyik teljes lendülettel rászaladt az ingoványra, elkezdett egy helyben forogni, megfeneklett és elhallgatott. Leadott néhány sorozatot – és újra elhallgatott. A másik, egy nehéz harckocsi, nem ment oda hozzá, egy darabig állt, aztán visszafordult. „Ahá, gondoljuk, nem mindenhol olyan szörnyű ez a masina." Mi magunk a fák mögött hasaltunk, körülzártuk az elsőt, mint medvevadászok a medvét.

A másik harckocsi megfordul, és teljes sebességgel megy kifelé az erdőből.

„Ej, de kár, elmegy az a mackó" – mondom. – „Nem megy el – mondja Kovpak. – Aknászokat küldtem az erdei kijárathoz. Aláaknázzák az utat, ahol bejöttek."

Valóban, tíz perc sem múlt el – nagyot dördült, és a horpadásokból és a vízmosásokból mindenünnen jött a visszhang. Felderítőket küldtünk oda, mi pedig az első harckocsit lestük, de az meg se moccant. Gyerünk, másszunk oda. Közelebb kúszunk – csend. Még közelebb kúszunk – nem reagál. A politikai biztos parancsára gránátokkal felugrunk. Hurrá-á!... A harckocsi azonban üres. A személyzet gyáva volt, és a másik harckocsin elmenekült. Ekkor a felderítők is visszatértek – a másik, a nehézpáncélos valóban felrobbant az aknán, és ráadásul ki is gyulladt. Egyszóval a harckocsizók közül senki nem jutott ki az erdőből. Még hasznunk is volt a dologból. A teljesen ép harckocsi ott maradt nekünk az egész töltény- és lövedékkészletével. Bemásztunk a lövegtornyába – tele volt mindenfélével. Szappan, kis kefék, kakasokkal hímzett törülközők – egész tucat; recehímzéssel szegélyezett hímzett terítő... Ennek a raktárnak a mélyéről Mitya Cserjomuskin – aki harckocsizó volt s a későbbiekben ezen a harckocsin harcolt – egyszóval Cserjomuskin előhúzott egy foltos német sátorlapköpenybe csavart vörös zászlót. Szétgöngyöltük. Hát nem valami díszes zászló, de azért egészen rendes. Selyemből van, középen a címer aranyszállal kihímezve, zsinórok rajta, a végükön aranyalmák, szélén rojt. Olvassuk a feliratot: „Világ proletárjai, egyesüljetek! A tízosztályos iskola úttörőcsapata."

Ahogy kigöngyöltem és elolvastam ezt a felírást, higgyétek el, a könny mindjárt elöntötte a szememet. Akkor odajött Szemjon Vasziljevics, a politikai biztosunk. Megmutattuk neki.

„A németek.bizonyára Németországba akarták vinni. Hadizsákmányként."

„Még egy keresztet is szereztek volna" – nevetett Mitya Cserjomuskin.

„Ha az úttörőcsapat zászlaját megszerezték – gondolták, ugyanolyan könnyű lesz elfogni a partizánokat is."

A politikai biztos a kezébe vette a zászlót. „Kiszabadítottunk téged a rabságból, dicső úttörőzászló! Csapatunknak zászlója nem volt, de most lesz. Harcban szerzett, ellenség vérével lemosott zászló." És megcsókolta a zászló szélét. Mindenki, aki ott volt, odament, és szintén megcsókolta a zászlót.

Esteledett. Összegyűltünk a földkunyhókban, megvitattuk a harc eredményeit, és úgy határoztunk, ahogy a politikai biztosunk mondta: „Az úttörőzászlót tekintsük a csapatzászlónknak." Másnap a lányaink a címer alá egyszerű, szürke fonallal odahímezték: „A putyivli partizáncsapat." És már második éve, hogy ez alatt a zászló alatt járjuk egész Ukrajnát...

7

A következő éjszaka szintén hiába vártuk a repülőgépeket. A fagy egyre erősödött. Éjszakánként már mínusz 35 fokot is mértünk. A tó jege pengett és dörgött recsegett, a középpontjától a part felé tekervényes repedések futottak szét. A repülőgépek csak éjfél után érkezhettek, ezért úgy határoztam, hogy az éjszaka első felét a törzsnél töltöm el.

A jó melegen befűtött ház tele volt emberekkel. A törzs dolgozott, befejezte a Dnyeperen túli portyáról szóló beszámolót. Éjfélre minden kész volt. Kovpak és Rudnyev aláírt minden iratot, és elmentek vacsorázni.

Éjfélkor kimentem a tóra. Ott már régóta égtek a tábortüzek. Mivel féltünk az ellenséges légierőtől és felderítéstől, mozgó tábortüzeket raktunk, amelyek a megtisztított jégpályától távolabb égtek. Arra számítottunk, hogy az ellenséges repülőgépek nem jönnek rá a tábortüzek rejtjelére, amely állandóan változik, ha pedig eszükbe jut bombázni, akkor az

előkészített pályától távolabb bombázzák szét a jeget. A tábortüzek szánokon égtek. Közönséges, nagy parasztszánra homokos ládát erősítettünk. A homokra raktuk a tábortüzet. A két bozontos szőrű, kurta farkú poleszjei lovacska csodálkozva és vidáman csapkodott a farkával, amelyet melegített a szánon égő tűz. Repülőgépeink megjelenésekor meg kellett alkotni a szükséges alakzatot, amely egyezményes jelként szolgált. Ez mutatta meg a leszállás irányát és a repülőtér határait. A repülőteret a hatodik század szolgálta ki. Embereinek már volt némi tapasztalatuk, a parancsnokokkal pedig egy egész sor tájékoztató beszélgetést folytattam, átadtam nekik szűkös ismereteimet a repüléssel kapcsolatban. Volt köztünk egy repülő is, akit a németek még a háború elején lelőttek; ősszel szedtük fel Gomel körzetében. Ő segített nekem. Egyszóval a partizán repülőtéri kiszolgáló egység nagyszerűen össze volt kovácsolva. A század, amelyet a tábortüzek száma szerint csoportokra osztottunk, egész éjjel ügyeletet tartott.

A jól bebugyolált legények ott ültek a tábortűz mellett, és végeérhetetlen beszélgetéseket folytattak a repülőgépekkel kapcsolatos, megunt témákról, aztán a jég szilárdságáról és Pavlovszkij halászképességeiről, aki sikeresen kihasználta az alkalmat – tó mellett állomásoztunk –, hogy halat szerezzen. A hal, a vastagodó jég nyomása alatt, amely pusztulással fenyegette, a partokhoz húzódott, és maga ment bele az odakészített csapdába. A halászoknak csak az volt a dolguk, hogy széles villával kiszedjék, és ügyeljenek, hogy a csapdák ne fagyjanak be. Halászaink villáinak fogai kiszélesedtek, mint a répa átrakására használt villáké, ezekkel szedték ki a halat a torlaszból, egyenesen a szánba. Pavlovszkij megígérte, hogy egy hét alatt több tonna halat be fog sózni. Nagy igyekezetében még éjszaka is kizavarta a századok főtörzsőrmestereit a csatornákhoz, hogy viharlámpák fénye mellett halásszanak.

– Könnyű így halászni, amikor a hal maga mászik a szánba – mondták a parancsnokok.

– A gazdagnak az Isten is ad! – nevetett Kovpak.

– A tó nemcsak a repülőgépeket fogadja majd, hanem élelemmel is ellát.

– A mi tavunk már csak ilyen. Nemhiába Cservonnoje*-tó a neve, bár hát Herceg-tónak is hívjuk népiesen – jegyezte meg egy öreg halász.

– De melyik a helyes?

– Ki tudja azt. Az öregemberek különbözőképpen mondják. Cservonnoje, Herceg-tó, Zsidó-tó, mindenféle elnevezésre van példa.

A belorusz apó, aki telenként fél évszázadon át fejszével dolgozott az erdőben, nyáron pedig halászott, náthás hangon mesélni kezdte nekünk ennek a poleszjei tónak a legendáját. Ez is, mint a régi vitézek, több nevet viselt.

– Tavunkat azért hívják Cservonnoje-tónak, mert sok hal van benne, és a halak nagy része vörös uszonyú. Én így magyarázom. De apám azt mesélte – ő még emlékezett rá –, hogy a tó birtoklásáért nagy harc volt a gazdagok között, még vért is ontottak. Erről a kiontott vérről nevezték el Cservonnoje-tónak...

Kolka Mudrij felnevetett, és félbeszakította az öregembert.

– Ez semmi, apó. Erről a legjobb mesét egy öregasszony mondta nekünk, még dalokat is énekelt róla. Tudod milyen öregasszony az? Közel jár a százhoz, de még dalol, sőt amikor a legényeket megkínálta kisüsti pálinkával, még táncra is perdült. Hálni jár belé a lélek, mégis táncol. Ez aztán a mese...

Apó elhallgatott, nyilván megsértődött.

– Meséld el, Mudrij.

– Nem tudom, fiúk! Ha ide jönne az öregasszony a jégre – kacsintott az öreg halász felé.

Az köpött egyet, és távolabb ment a tűztől, mintha azt hallgatná, nem zúg-e a repülőgép.

– No tessék, az öreget elkergeti, ő meg nem mesél!

* cservonnij – *a)* voros színű; *b)* aranypénzzel kapcsolatos.

– Most aztán meggebedünk az unalomtól, amíg kivárjuk a repülőgépeket!

– Az öregasszony csak Zsidó-tónak nevezte a tavat...

– Megint összefecseg mindenfélét...

– No rajta, mesélj a tóról!

– Hát jól van... Legyen úgy, mesélek.

A szomszédos tábortüzektől is odajöttek az érdeklődő partizánok.

Mudrij megvárta, míg mindegyikük helyet foglal, megfordította a hatalmas hasábfát, amely szikracsóvát dobott a fagyos levegőbe, aztán elkezdte:

– Ez az eset még Katalin cárnő idejében történt, de az is lehet, hogy még előbb. Élt ezekben az erdőkben egy herceg. Az összes erdő, folyó, szénakaszáló az ő tulajdona volt. Nagy szolgálataiért a cárnő ezt mind neki adományozta. A herceg igen előkelő családból származott, jelleme szilárd volt, és fél életét a hadseregben töltötte, a határokon védelmezte a cárnő becsületét. Aztán letelt a szolgálatának az ideje, és ezt a vidéket kapta birtokul. Ide jött a herceg, palotát épített, és éldegélt.

– Mit épített?

– Palotát, te ostoba... Olyan sokemeletes házat...

– Á-á!... Amilyet Harkovban láttam. Csupa üvegből való ház. Teljesen keresztül lehet látni rajta.

– Hogyhogy üvegből? Faház volt, de sokemeletes... No, most félbeszakítottatok!

– Legények, ne szakítsátok félbe – harsogta Gyejanov, a hatodik század szakaszvezetője. – Aki egyszer is megmukkan, annak parazsat vágok a szeme közé!

Halotti csend támadt, csupán a tábortűz pattogott, meg a lovak horkantottak halkan, csapkodtak tűztől meleg farkukkal.

Mudrij, utánozva az öregasszony dünnyögését, folytatta:

– Él a herceg a sokemeletes palotájában. Sok gyereke van, de szerencsétlenségére mindegyik lány, fia csak egyetlenegy, a legutolsó a családban, mint a kezünkön a kisujjunk. A herceg

imádta a fiát. Tudjuk: mérhetetlen vagyona volt, s hogy ha mindezt a leányokra hagyja, hercegi nemzetségének nem lesz folytatása. Ez nagy csapás lett volna számára. Annak a kis hercegnek kicsi korától fogva mindent megengedtek, kényeztették. A lányokat pedig szigorúan fogta az apjuk, kérlelhetetlen engedelmességre szorította őket. Nagy hozományt szánt nekik, meg herceglányokhoz illő kelengyét és kész. Semmi más kegyet nem remélhettek, mert minden atyai szeretetét és hercegi vagyonát a fiatal hercegnek szánta az apa. A kis herceg pedig növekedett, szép ifjúvá serdült, mint az egyenes, erős, fiatal tölgy, az orcája rózsás, a haja szőke, a szeme kék. Csendes, engedelmes és elmélázó természetű volt. Korban hozzáillő pajtása nem volt, mert az apja nem engedte, hogy a parasztokkal barátkozzon. Jobban szeretett a nővéreivel a szobában üldögélni és hallgatni a lánydalaikat.

– Úgy fecseg, a fene vigye, mint egy igazi öregasszony... – suttogta elragadtatottan egy fiatal partizán.

– Hé, mit mondtam? Hé, abbahagyni! – sziszegte Gyejanov.

Mudrij folytatta:

– Amikor eljött az ideje, hogy megnősüljön – az öreg herceg igencsak aggódott a nemzetség fennmaradása miatt – váratlan fordulat következett. Már néhány évvel azelőtt, mielőtt mindez történt, az öreg hercegtől bérbe vett egy kocsmát – felénk csapszéknek mondják – egy lengyel zsidó. A kocsma a három legfontosabb út kereszteződésénél állt. Kocsmának ez a hely volt a legalkalmasabb, mert ez a keresztút egyenesen egy pripjatyi kikötőhöz vezetett. A folyón akkoriban, ahogy az öregasszony mesélte, rengeteg hajó járt. Királyi járat nyílt meg a folyón. Lengyelországból meg Sziléziából mindenféle portéka érkezett rajta a Dnyeperig, és még tovább is. Kalmárnép járt ezeken az utakon, csupa kereskedő meg segéd, bár különböző nációbeli – lengyel, orosz, német, de csupa kereskedő. A kalmár pedig, bármilyen nemzetbeli is, ért az évéshez iváshoz. Hamarosan mindenfelé nagy híre támadt ennek a kocsmának, de még inkább a kocsmáros lányának, Sárának.

Mesélte az öregasszony, hogy fiatal korában látta az arcképét – kendőre festve –, hát annál szebb fehércseléd nem volt a világon.

– Jó lenne neked egy olyan fehércseléd, Kolka! – Gyejanov sem bírta magát türtőztetni.

Mudrij csak ránézett megvetően.

– Ilyesmivel nem foglalkozunk... Ezt a képet egy jövevény olasz festette. Ahogy meglátta a csaplároslányt, nem tudta levenni róla a szemét, a festéket a könnyeivel nedvesítette, úgy festette meg azt a képet. Egyre a szerelméről beszélt a lánynak. Itáliába csalogatta – feleségnek. De a csapláros lánya nem olyan volt, hogy engedjen a rábeszélésnek, ki se mozdult a kármentő mögül, nagyon komolyan viselkedett. Ha valaki bejön a csapszékbe, italt rendel – könnyű meghajlással kiadja neki, aztán semmi több.

– Szeretem az ilyen erényes leányzókat! – jegyezte meg Gyejanov.

– Járt-kelt az olasz, sóhajtozott egyre, míg egy éjszaka fel nem akasztotta magát egy magas fenyőre. Még nagyobb hírneve lett a kocsmának és a csaplároslánynak. Ekkor váratlan fordulat történt: a fiatal herceg éppen errefelé vette az útját. Bement ebbe a kocsmába, leült a díszasztalhoz, körülötte a szolgák, a vitézei. Ekkor történt a baj a csapláros lányával. Ahogy ránézett a fiatal hercegre, a szemét se vette le róla, a lélegzete is elállt. Teljesen elvesztette leányos szemérmességét és lelkiismeretét. A herceg ábrándozva ült. „Megkóstoljuk a mézsört, kegyelmes herceg?" – kérdi az egyik vitéz. A herceg tűnődve bólintott, a csaplároslány meghajolva már adja is az ezüstserleget. A tálcát tartva földig hajol, ahogy pedig újra felemeli a fejét, lerázza válláról fekete hajfonatát, és egyenesen a herceg szemébe néz, – a herceget elhagyja az ereje. Nézi-nézi, nem tudja levenni a szemét a csaplároslányról, az ezüstserleget sem veszi el. „Nem jól kínálod, szép leány" – nevetnek a vitézek. Azok ketten pedig nem tudják levenni a szemüket egymásról. Akkor elkiáltotta magát a vitézek parancsnoka: „A

mi hercegünk – karakán legény, szép lánytól nem fogad el serleget szárazon. Meg kell érinteni az ajkaddal, és az ifjú herceg ajkát is meg kell csókolni." – „Igaz?" – kérdezi a csaplároslány. – „Igaz" – válaszol a herceg. Akkor a lány megérintette ajkával a serleget, és az ifjú herceg ajkát is megcsókolta.

– Tyűhaj! – lehelte ki óvatosan a levegőt Gyejanov.

Kolka szemlátomást formában volt, egyre jobban megszállta az ihlet.

– A lány levette a serleget a tálcáról, és ahogy a herceg kiitta – huss! – a kármentő mögé, onnan pedig a lakószobába futott. Üldögélt a herceg a vitézekkel, ivott, mintha felvidult volna, de a szeme tűnődő. A csaplároslány aznap már nem is jött elő. Egyszóval attól kezdve a herceg sűrűn járt arrafelé, hol vadászatra menet, hol a vadászatról jövet, hol a folyami karavánokat megnézni, de azt a kis kocsmát soha nem kerülte el. A vitézek rájöttek, hogy a hercegnek megtetszett a csapláros lánya, és még többet beszéltek neki róla, azt ajánlották, hogy csalja el éjszakára a szomszédos birtokocskára. Így is történt. De amikor elcsalták, a csapláros lánya azt mondja a hercegnek: „Végy el feleségül, akkor szeretni, imádni foglak." Azzal visszaindult a herceg hintóján.

– Ej, de aljas nőszemély! – Gyejanov megint nem állta meg szó nélkül.

Az egyik partizán a parázsra mutatott.

Mudrij belemelegedett, és hadonászva folytatta:

– Ahogy ezt az öreg csapláros meghallotta, mindjárt a pajeszához kapott. „Sára, kiáltja, te ebszülte lány, mit vettél a fejedbe? A herceg megajándékoz a szerelmével, te pedig mit akarsz? Férjhez menni hozzá! Engem is, meg magadat is el akarod pusztítani? Nem tudod, kicsoda-micsoda az a herceg?" – „Tudom – válaszolja Sára, a szép zsidólány. – Tudom, hogy herceg, tudom, hogy szeret, hogy odáig van értem, tehát feleségül is vesz." – „Verd ki ezt a fejedből. Ki látott olyat, hogy egy fenséges herceg egy szegény zsidólányt vesz feleségül?" – „Ha szeret, akkor feleségül vesz" – válaszolja a ma-

kacs lány. Kitart a magáé mellett. Tudomást szerzett erről a rangon aluli szerelemről az öreg herceg. Szörnyen megharagudott, a fiának egy szót sem szólt, de a szolgáinak megparancsolta, hogy fogják el az öreg kocsmárost, és megkötözve vigyék hozzá.

A kocsmáros a herceg lába elé esett, és sírva könyörgött, hogy bocsásson meg oktalan lányának. Aztán kérte, hogy tegyék szabaddá a kezét, és előhúzza zsebéből a kendőt, amelyen a szépséges Sára arcképe volt, ahogy az a talján megfestette. „Kegyelmes herceg, ez a lányom, büntessen vagy irgalmazzon, de minden bűne a szépsége, semmi más." És elmondta a hercegnek azt az esetet a talján festővel, aki felakasztotta magát egy fenyőfára. Ekkor elgondolkozott az öreg herceg, hívatta a fiát, és azt kérdezte: „Mondd, kedves fiam, reménységem, mi a szándékod?" – „Szeretem – a fiú a kocsmárosra mutat –, szeretem a lányát, Sárát, és kérem a házasságomhoz az áldását." Megharagudott a herceg: „Nem adom rád az áldásom." Az ifjú herceget elkergette, és a kocsmárost tömlöcbe vettette.

– Ilyenek a kizsákmányoló hűbérurak! Mindig így tesznek: valami egy kicsit nem tetszik nekik – mindjárt tömlöcbe vetik az embert.

– Mi az, hogy „hűbérurak"? – kérdezte suttogva egy fiatal partizán.

– Hát azok olyan régi fasiszták. Egyszóval... hűbérurak.

– Csakhogy erre az ifjú herceg megmakacsolta magát. Volt neki egy kis birtoka, amelyet megboldogult anyjától örökölt, meg egy vasalt ládára való aranya-ezüstje. Az ifjú herceg ismeretséget kötött mindenféle szökött népséggel, és gyakrabban találkozott a kedvesével, mint valaha. És hogy erről senki se tudjon – eltitkolva az apja elől –, épített egy kőpalotát egy nagy tó közepén, amelyet csupán az erdei emberek ismertek, és abba a palotába költöztette szerelmesét.

Ő maga is hamarosan áttelepedett arra a kis szigetre, mivelhogy tél volt, és toronyiránt szánút vezetett oda a tavon. Sára áttért a keresztény hitre, és teljesen törvényesen meg lehetett

tartani az esküvőt. Hideg, havas volt a tél abban az évben. A tavat jégpáncél fedte és befújta a hó. Ahogy ködökkel jött a tavasz, mindjárt fújni kezdtek a szelek a Dnyeper felől, a nap forrón sütött, egyszerre mindenütt megindult a jégzajlás. A Pripjaty kiöntött, olyan lett, mint egy tenger, a tavon is megemelte a vizet, és elindult rajta a vastag jég. Már majdnem elsodorta a palotát is. Az ifjú herceg akkor nem volt ott, még a fagyban, szánúton elutazott egy főpaphoz megbeszélni, hogy egészen törvényesen rögtön megesküdjön a kikeresztelkedett zsidólánnyal. Megállapodott a papokkal, és vidáman ment a tavasz melegétől sáros, nehéz úton. Odaér a tóhoz, hát azon csak hullámok és jégtáblák táncolnak. Megtudta a halászoktól, hogy arról a szigetről, abból a palotából élve senki sem vergődött ki. A herceg csak állt, állt, aztán felment a magas partra, amelyet évszázados fenyőfák borítottak, nekifutásból beleugrott a tóba, és eltűnt. Mielőtt az emberek odaértek volna a parthoz, a jégtáblák már szétzúzták szőke fejét, és örökre eltűnt az ifjú herceg. Eljutott az eset híre az öreg herceghez. A kocsmáros nyakába követ köttetett, és belefojtatta a tóba, ő pedig csak búslakodott, búslakodott, nemsokára meg is halt. Azóta nevezik ezt a Cservonnoje-tavat még Herceg-tónak vagy Zsidó-tónak is. No, apó, ilyen példabeszédet mondott nekünk az öregasszony.

Mudrij befejezte az elbeszélést. A legények sokáig szótlanul ültek a tábortűznél, senki nem törte meg a csendet. Csak a tábortűz lángja susogott; pattogott a száraz fa. A hó elolvadt a szán körül, amelyen a tábortűz égett, és a jégen sötét folt képződött a víztől, a faszéntől és hamutól – ez maradt az elégett fából.

Gyejanov vezényszavára új helyre telepedtünk át. Miután átvonultunk, még sokáig ültünk szótlanul. Aztán új beszélgetések, elbeszélések és lódítások kezdődtek, amelyekkel az emberek a repülőgépre várakozva igyekeztek agyonütni az időt a hosszú januári éjszakán.

A harmadik éjszakán, miközben a repülőgépeket vártuk, Kovpak elbeszélése került a figyelem középpontjába. Apó először csak bekapcsolódott az általános beszélgetésbe, és elmesélt néhány mulatságos esetet az életéből, aztán áttért a régebbi katonaemlékeire:

– A poltavai kormányzóság Kotyelva falujában születtem. Jó nagy falu ez – körülbelül negyvenezer lakosa van. A családunk sem volt kicsi: csak fiútestvérem volt öt. Ahogy felnőttünk, el kellett mennünk napszámba – kevés volt a földünk. Aztán segédként szolgáltam egy kereskedőnél. Így tengődtem el a behívóig. Úgy vonultam be katonának, hogy írni-olvasni már megtanultam, világot láttam, tudtam egyet-mást. Emlékszem egy esetre. Béresként dolgoztam egy gazdánál, volt egy fia, valami kereskedelmi iskolában tanult, afféle főiskolai hallgató, akkoriban számomra mindegy volt: a hallgató – az hallgató. Megérkezik egyszer a fiú a városból karácsonyra, kirakja a holmiját, de egy kis bőröndöt a szobámba, a dikó alá dugott. Fúrta az oldalamat a kíváncsiság: mi van abban a kis bőröndben? Kinyitottam, de csak könyvek voltak benne. Átlapoztam őket, aztán kezdtem egyesével előszedegetni, és titokban olvasgattam. Különösen az egyik vésődött emlékezetembe: „A papok és a rendőrség" volt a címe. Az első témával kapcsolatban sok mindent tudtam. A templomi énekkarban hosszú ideig a szopránok közt voltam, a hangom csengő volt, a természetem eleven – a hangom miatt dicsértek, a természetem miatt a karnagy hangvillája állandóan a fejemen táncolt; a második téma azonban igencsak felnyitotta a szemem.

– Akkoriban kezdtem érdeklődni minden ilyenfajta irodalom iránt. Kilencszázöt után még maradt ilyen irodalom különféle ládákban és rejtekhelyeken. Tehát amikor katonának mentem, már volt fogalmam az életről, és arról a harcról, amelyet a nép a cárizmus ellen folytat.

Szemenyisztij és Sisov, Kolka Mudrij és Namaljovannij lélegzet-visszafojtva ültek, nehogy egy szót is elszalasszanak.

– ... A tényleges időmet Szaratovban szolgáltam, a Sándorgyalogezredben, tizennegyedik század, negyedik szakasz; hatszor álltam őrséget a zászlónál. A századot Juric törzskapitány, egy nagy különc vezette. Egyszer, amikor ügyeletes volt, az egész ezredet kizavarta az utcára – takarodót játszatott a dobosokkal, a jeladókkal és a zenekarral; minden megállt a városban. Csibészkedett unalmában. A kormányzónak kellett kijönnie a lecsendesítésére. Egyszer meg lövészetet rendezett a céllövöldében. A lövészet a következő módon folyt le. Kiszórt egy teli zseb petákot a század előtt, és azt vezényelte: aki lőni szeretne, lépjen ki! Aki eltalálta a céltábla közepét – egy petákot, aki nem találta el – egy fülest kapott! Így ment ez, amíg el nem fogyott az utolsó peták is.

A fiúk egyszerre felnevettek. Csak Korenyev ült mogorván.

– Ismerjük ezeket a tiszti tréfákat. A tényleges szolgálatomat gyúrtam. Már pusztán a katonai szabályzat betanulásától kopaszodni kezdett a kobakom huszonhárom éves koromban.

Kovpak, egyre inkább felélénkülve mondta:

– Úgy-úgy! Juric törzskapitányunk is szeretett a katonai szabályzat betanításával foglalkozni. Az is kiválóan értett a komédiázáshoz...

– Így húztam le mellette az egész tényleges időmet. Hat alkalommal álltam őrségen a zászlónál – ismételte meg büszkén Kovpak. Aztán elnevette magát, és folytatta: – De egyszer harmincnapi áristomot „szereztem" magamnak. A főgenerális, a hadtestparancsnok helyett a rendőrfőnöknek hívattam ki a díszőrséget a zenekarral együtt... A lovuk, érted, egyforma almásderes volt. Nagyon siettem, hát melléfogtam, és rögtön fogdába kerültem. De a törzskapitány nem hagyta, hogy végig letöltsem a büntetést – az ügyeletessége alatt szabadon engedett. Leszolgáltam a tényleges időmet, de hazamennem nem volt miért. Apánknak kevés földje volt, az is csupa homok. Ha szétosztja a fiai között – nem gazdaság lesz, hanem nagy

semmi. Szaratovban maradtam. Eleinte rakodómunkásként helyezkedtem el gabonaraktárban, gabonás zsákokat cipeltem. Háromszázhuszonkét lépcsőfokon kellett felhordanom. Egészen fent volt a nagy tárolóhely, ahonnan a gabona csöveken át hajókra és uszályokra került. Azt a tárolóhelyet „virágnak" nevezték. Hát ahogy az első nap cipeltem a zsákokat a „virágra", estére nem bírtam kiegyenesíteni a hátam. Egész életemre emlékezetembe vésődött: ha nehéz, erőmet meghaladó munka van, azt mondom: „A virágra!" Aztán dolgoztam villamosműhelyben és mindenféle más helyen. Majd hamarosan jött a német háború; még időm sem volt elfelejteni a katonai egyenruhát, már újra fel a köpenyt, és – lépésben indulj!...

A háborút több beosztásban szolgáltam végig. Voltam lövész, küldönc, felderítő. Két György-keresztet szereztem, és két érmet, de aztán egyre inkább rájöttem, miért folyik ez a háború, és szinte sajnálni kezdtem magam. Mégis kitűnő felderítőnek számítottam. Mihelyt önkénteseket kértek, máris ott termettem. Kezdtünk mindenféle furfangot kieszelni. Tele volt a zsebünk német és osztrák váll-lapokkal. Elindulunk a felderítésre – kimászunk a futóárokból, az első horpadásban kialusszuk magunkat, napfelkelte előtt lövöldözést csapunk – és megyünk vissza. A feletteseinknek jelentjük, hogy ártalmatlanná tettük az őrszemeket, és ehhez hasonlókat, a bizonyíték pedig: a német váll-lapok. A parancsnok egy-egy kupica pálinkát adat ki, és felment az őrszolgálat és az előőrsi szolgálat alól. Így adódott aztán, hogy ugyanaz a német ezred különböző frontszakaszokon harcolt. Egyszóval elment a kedvünk attól, hogy becsülettel harcoljunk a cárért – mindenki úgy vágta ki magát, ahogy tudta.

Több mint száz frontharcossal együtt Kotyelvában csatlakoztam a forradalomhoz. A nép pártokra oszlott, mi, frontharcosok mindannyian a bolsevikok mellé álltunk. Alekszej öcsém, én és még egy matróz, Kovpak, a névrokonom, szabályos forradalmat kezdtünk ott nálunk. Én voltam a parancsnok, Miljotyin, Pusztovoj, Borodaj frontharcosok meg a helyet-

teseim. Elfoglaltuk a postát, az iskolát, létrehoztuk a szovjethatalmat, és földet osztottunk. A földet egy pillanat alatt szétkapkodták. A földosztó bizottságot én irányítottam, minden szegényparasztnak igyekeztem jó földet adni, és mire feleszméltem, nekem újra csak homokos föld jutott. Jaj, szidott is anyám ezért a felosztásért! „Minden embernek van réndes gyereke, nekem meg... Micsoda ördögfajzat, mindenkinek földet oszt, csak magáról feledkezik meg." Nem ment sokáig simán a dolog a földdel. Hamarosan megjelentek a fehérek: egy büntetőezred támadott meg bennünket. Azt gondolták, hogy egy lovasrohammal betörnek a faluba, rajtunk ütnek. De én már ismertem a dürgést: vagy háromszáz boronát összeszedtünk, és kiraktuk velük az utcákat. A szilaj lovasoknak vissza kellett fordítaniuk a lovukat, különösen amikor a „louis"-szal és a „sos"-sal megszórtuk őket. Ilyen géppuskáink voltak – a „louis" azt mondta: du-du-du, a „sos" pedig azt: bumm-bumm; negyven lövést adott le percenként. Ez nem tréfa.

– Jó lett volna akkor csak a mi harmadik századunk is, a géppisztolyokkal és a géppuskákkal, parancsnok elvtárs – mondta vidáman Kolka Mudrij.

– Az egész fehérgárdista bandát megtanították volna móresre – szólt közbe Télapó.

– Odasóztunk a fehérgárdistáknak derékul, de a csapatunknak mégis vissza kellett vonulnia az erdőbe. Aztán újra a faluba – megteremteni a szovjethatalmat. Sok mindenen mentünk keresztül... De fokozatosan összejött a csapatunk; eleinte a saját körzetünkben tevékenykedtünk, aztán felsőbb parancsra belekapcsolódtunk más frontok harcaiba is. Még a polgárháborúban úgy adódott, hogy meg-megfordultam a putyivli járásban. Itt a közelben Parhomenkóval is találkoztam. Parancsot kapok a poltavai kormányzóság katonai parancsnokságától: „Indulj Szumi felé, Kovpak, állj a katonai főparancsnok rendelkezésére." Hát elindulok. Szemben az oszlopunkkal, egy másik oszlop közepén egy hatalmas sze-

mélyautó jön. Elébe egy pár szürke ökör van fogva, benne pedig egy bátyó ül, kaftánban, távcső nála. Ki ez? Mondják: maga a parancsnok, Parhomenko elvtárs. Jelentettem neki mindent rendje-módja szerint, az meg mindjárt feladatot is adott – a Szejmen az átkelőhelyet kell őriznem a csapatommal. „Helyezkedj védelembe, elvtárs, és tartsd magad. Pár nap múlva, mihelyt szerzek benzint, odarobogok hozzád. Akkor megkapod a további parancsokat." És eldöcögött az ökörfogatán. És mit gondoltok? Pontosan két nap múlva – oda is robog hozzám, egyenesen a láncba. A legényeim felvidultak. Mégiscsak nagy dolog a technika! „Szereztek benzint, Parhomenko elvtárs?" – kérdezem. „Ugyan, honnan, denaturált szesszel járok, nem látod, milyen kék füstöt ereszt ki hátul." Nevettünk egyet. Ekkor új feladatot adott: el kell indulnom Tulába, a gyülekezőhelyre, a Vörös Hadsereg reguláris egységeinek megszervezésére. Hát, Tuláig nem jutottam el – az úton tífuszban megbetegedtem. A legényeim elmentek, engem meg fűthető betegszállító kocsiba raktak. A tífusz után a gyülekezőhelyen találkoztam azzal a matrózzal, a kotyelvai földimmel, akit szintén Kovpaknak hívtak. Mindjárt hozzám vágták a bizonylatot, és küldtek egyenesen a Csapajev hadosztályába, a parancsnok fegyverbegyűjtő helyettesének. Manapság azt gondolhatnánk, hogy ez zsákmányszerzésre szóló parancs, de akkor valójában egyáltalán nem az volt. Csapajev akkoriban az Urálon igyekezett keresztültörni, a hátában pedig ott maradt a kozákság, és minden kozáknál ősidőktől fogva ott függ a falon a puska meg a kard. Csapajev keményen figyelmeztetett: „Ha egyetlen lövés elhangzik a hátunk mögött, lenyúzom a bőrötöket!" Hát ilyen tisztség jutott nekem. No, igyekeztünk is ezzel a fegyverbegyűjtéssel. Minden ment rendben. Csapajev hamarosan meghalt, engem pedig ezzel a begyűjtött fegyverrel átdobtak Perekop alá. Így szolgáltam a Vörös Hadseregben a polgárháború végéig. Aztán...

– Zúg! – kiáltotta kint az ügyeletes.

Mindannyian kiszaladtunk az utcára, azt gondolva, hogy jön a repülőgép. Hallgatóztunk – semmit nem hallani.

– Ki kiabált? – kérdezte Kovpák az őrtől.

– Az ügyeletes szórakozik itt velünk. Elkiáltja: „Zúg!..." Erre mi: „A repülőgép?" – „Nem, Pavlovszkij zúg..." Szapulják a gazdasági helyettesünket. Úgy látszik...

Kovpak köpött egyet és visszament a törzsbe. A legényeknek megtetszett a móka. Egész éjjel kiabáltak a tréfacsinálók a falu különböző részein:

– Zúg...

– Mi, a repülőgép? – kérdezték tettetett komolysággal az udvarokból.

– Nem, Pavlovszkij zúg – válaszolta a tréfacsináló, és lépkedett tovább, aztán egy másik századnál megismételte ugyanezt.

9

A hosszúra nyúló állomásozás során közelebbről megismerkedtem a csapat belső életével, embereivel, szervezetével és erkölcsével. Megfigyeltem és önmagam számára tisztáztam azokat a mozgatóerőket, amelyek összefogták ezt a nagy dolgokra képes közösséget. Különösen meglepett az emberek egymáshoz való viszonya, erkölcsi normáik, amelyek nagyon hatékonyak, eredetiek és sajátosak voltak. Nagy igazságosságon és becsületességen alapultak, az ember közvetlen, nyilvánvaló tulajdonságait értékelték: a bátorságot, a kitartást, a bajtársi szolidaritást; a gyors felfogóképességet, a találékonyságot. Itt nem volt helyük a talpnyalóknak, kegyetlenül kigúnyolták a gyávákat, büntették a csalókat és egyszerűen a becstelen embereket. Ebben a közösségben nem volt naplopó. Könyörtelenül kiirtották a hazugságot – ami az átlagemberek pajzsa az élet nehézségei ellen; a csalást –, az erőszak kísérőjét.

Nem tudom pontosan, hogyan alakult, milyen formát öltött a valóságban a körülzárt Leningrád munkája, életmódja és

katonai hősiessége, de valahogy biztosra veszem, hogy a leningrádiak magatartásnormái, az erkölcskódexük sok közös vonást mutatnak azokkal a követelményekkel, amelyeket mi támasztottunk önmagunk iránt, noha tisztán külső jelek alapján nem sok közös volt köztünk. Egyáltalán nem kellett gyakran éheznünk, csupán azoknak a kivételesen nehéz helyzeteknek ritka szakaszaiban, amikor a németek nagy büntető expedíciókat indítottak ellenünk.

Egész idő alatt menet közben harcoltunk, és egész taktikánk arra épült, hogy nem *védtünk* területet, hanem szüntelenül *támadtuk* az ellenséget. Taktikánk lényege ez volt: soha nem szabad megengedni, hogy az ellenség blokád alá vegyen bennünket. Amikor a hasonlóságot keresem, akkor néha úgy érzem, hogy mi Ukrajna, Lengyelország és Belorusszija térségein kóborló leningrádiak voltunk. Láthatatlan szálak kötöttek össze bennünket, ahogy a tekintetükben felvillanó gondolat összeköti az egyformán gondolkodó embereket, akik elhatározták, hogy inkább meghalnak, de nem adják meg magukat az ellenségnek. És azon túl, hogy nem adják meg magukat, azon túl, hogy meghalnak – riadalmat és halált okoznak az ellenség soraiban.

Egy év harc alatt a csapatban kialakultak a magatartás szabályai, a hagyomány, a szokások és a szertartások. Lássunk egyet ezek közül.

1942 tavaszán Kovpaknak, a csapat parancsnokának a Szovjetunió Hőse címet adományozták. Mint a dolgozó méhek a méhkirálynőt, úgy őrizték a csapat régi tagjai a parancsnok magas kitüntetésének a becsületét. Sajátos értelem és jelentés hatotta át azt a szertartást, amelyet az ügyelet átadásakor ezután vezettek be. Mindennap este háromnegyed hatkor odament a törzshöz az előző és az új ügyeletes, suttogtak Bazimával, aztán egy cédulán jelentést tettek neki annak a napnak minden apróságáról. Aztán félrehúzódtak és vártak. Bazima folytatta a munkáját, nagy ritkán rápillantott hagyma alakú órájára, amely mindig ott feküdt előtte az asztalon. Hat óra előtt egy

perccel levette a szemüvegét, és szemével jelt adott az ügyeleteseknek. Aki az ügyeletet átadta, néhány lépést tett előre Kovpak felé, és hangosan vezényelt:

– Csapat, vigyázz! Csapatparancsnok elvtársnak, a Szovjetunió Hősének jelentem... – és szabatosan jelentette az ügyelet átadását.

Utána az ügyeletet átvevő mondta el a jelentés betanult szavait. Érdemes volt nézni az öregemberek komoly arcát: Télapóét, Bazimáét, Velaszét, vagy az összekötő suttyókét, akik mindig ott forgolódtak a törzsnél. Mind mozdulatlanná meredtek a „vigyázz" vezényszóra. De maga Kovpak sem csupán szolgálati kötelezettségét teljesítette, hanem szinte egyházi szertartást végzett.

Ez a szertartás nagy becsvágyat szült: büszkeséget a katonai dicsőség iránt, amelyet a legmagasabb kitüntetéssel, a parancsnok „hős" címével koronáztak meg, és ennek a címnek a becsületét teljes veterán-partizán tekintélyükkel óvták.

– Csapat, vigyázz! Parancsnok elvtársnak, a Szovjetunió Hősének jelentem... – naponta felhangzott ez a hangos parancsszó a poleszjei házakban, a dűlőutakon, az erdei pihenőhelyeken... Még ha a századok harcban álltak is, és az eltévedt golyók le-letördelték a faágakat a törzs szekerei mellett, ezek a szavak tizennyolc óra nulla-nulla perckor mégis felhangzottak.

Távolabb pedig, magát feszesen kihúzva, ott állt Rudnyev, a politikai biztos, aki a csapatban ezt a szokást bevezette, állt komolyan, az ügyeletes szemébe nézve, és kezét katonai tányérsapkájának ellenzőjéhez emelte.

A katona becsvágyó. Még inkább becsvágyó a hivatásos katona. Rudnyevet is kitüntették a Megbecsülés Jele Érdemrenddel. És ő, aki kétszer megsebesült ebben az évben, szerényen távolabb állt, kezét sapkájának ellenzőjéhez emelte, és tizennyolc óra nulla-nulla perckor mindennap tisztelettel hallgatta a maga fogalmazta jelentésformulát.

– Csapat, vigyázz! Parancsnok elvtársnak, a Szovjetunió Hősének jelentem...

Örök dicsőség e katona önzetlen becsvágyának!

Több mint egy év múlva, halála után, Rudnyev is megkapta a Szovjetunió Hőse címet.

A Herceg-tóhoz Kovpakkal együtt négy csapat érkezett; ezeket a szumi területi partizáncsapatok magasabb egységének nevezték. Ezek a csapatok a következők voltak: a putyivli, a gluhovi, a saligini és a kroleveci (a szumi terület kerületei szerint, ahol megszervezték őket). A magasabb egység konspirációs okból számot kapott, a „00117-es katonai egység" nevet viselte, a csapatokat pedig – sorszámmal ellátva – zászlóaljaknak nevezték. Igaz, ezek a zászlóaljak egyáltalán nem voltak egyformák: a putyivli, vagyis az első zászlóaljban tíz század volt, sőt amikor a brjanszki erdőből kijöttünk, tizenhárom. Három kiegészítő számot a különböző szervek felderítőcsoportjai viseltek – mint például az én tizenharmadik századom. A gluhovi csapatban, vagyis a második zászlóaljban három század volt, a saliginiben négy, a kroleveciben három.

A lövészszázadokon kívül minden zászlóaljban volt felderítőszakasz, aknászraj és gazdasági részleg. A zászlóaljak parancsnokai: a másodiké – Kulbaka, a harmadiké – Matyuscsenko, a negyediké – Podoljako. Az első zászlóaljnak nem volt parancsnoka: azt maga Kovpak, a magasabb egység parancsnoka vezette. Az első zászlóaljban volt felderítőszázad, vagy ahogy nálunk nevezték, fő felderítőegység, aknászszázad, utászszakasz, híradós központ és a Pavlovszkijnak alárendelt fő gazdasági részleg.

A századok nem egyszerre jöttek létre, hanem fokozatosan alakultak ki mint partizáncsoportok, és gyakran területi szempontok szerint jöttek létre: így például a nyolcadik csoport szinte teljes egészében a putyivli járás Litvinovicsi és Vorgol falujának lakóiból állt, a hatodik század parancsnoki állományúakból, a „bekerítettekből"; a kilencedik század Bivalino és Bruszki falu lakóiból. A putyivli járás Bivalino és

Bruszki faluja arról nevezetes, hogy ennek a két falunak minden lakója névrokon – mind Bivalin. Aztán szétszóródtak a csapatban, a kilencedik századhoz pedig fokozatosan kiegészítés érkezett.

Ez a körülmény sajátos bélyeget nyomott az alegységekre. A csoportok, ahogy eltávolodtak a hazai tájtól, fokozatosan századokká fejlődtek, és új jelleget öltöttek. A portya idején a századok már nem területi szempontok, hanem a katonai célszerűség szerint különültek el. A két legmerészebb századot, a másodikat és a harmadikat, ahol harcos fiatalok voltak túlsúlyban, átalakították géppisztolyos századdá; a negyedik századot, amelyet Pjatiskin, a putyivli középiskola igazgatója vezetett, lövészszázaddá. Az ötödik századnak volt egy 45 milliméteres páncéltörő ágyúja és hat állványos géppuskája, ezért nehézfegyverzetű századnak számított. A hatodik – lövészszázad volt, a hetedik szintén, a nyolcadik, miként az ötödik, ágyúval és aknavetővel rendelkezett, így nehézfegyverzetűnek minősült, a többi – lövészszázad maradt.

Az első zászlóaljban körülbelül 800 ember volt, a másik háromban 250–300 ember. Ez a – katonai szempontból különös – felépítés történetileg alakult ki, egy új emberközösség születésének harcaiban és kínjaiban, így hát akkoriban senkinek sem jutott eszébe, hogy szétrombolja ezeket a hagyomány szentesítette formákat.

Egy hadsereg nem csupán harcol; élete bonyolult gazdasági, kiképzési és szervezési folyamatokból áll. A hadsereg élelmiszerrel, ruházattal, lábbelivel és fegyverrel való ellátásának kérdései a legfontosabbak közé tartoznak. De hogyan oldják meg ezeket az ellenség hátában? Az élelmiszer – az a legkönnyebb dolog. A háború első hónapjaiban volt sokféle élelmiszerraktár, amelyeket elfoglaltak a németek, közülük sokat gyenge őrség védett, és nem került különösebb fáradságba, hogy ezeket visszafoglaljuk az ellenségtől.

Fegyvert nehezebben lehetett szerezni. Az első télen a lakosságtól szereztük a fegyver egy részét – ezt a Vörös Hadsereg

visszavonulásakor szedte össze –, a többit harcban zsákmányoltuk. A legbonyolultabb kérdés a ruházat, a lábbeli előteremtése volt, bár a csapatszervezés első hónapjaiban még fel sem vetődött. De mire jött a tél, a csizma elnyűtt, a hazulról hozott gúnya elrongyolódott az erdőben, a bokrok közt. Be állt a hideg. A ruházat lett a legérzékenyebb, a legfájóbb pont.

Voltak merész legények, akik a harcokban sok német egyenruhát zsákmányoltak, de Rudnyev politikai biztos, a „csapat lelkiismerete" – az az ember, aki nemcsak a harcokat vezette, hanem a magatartási normákat, az erkölcsöt is megszabta – eleinte ferde szemmel nézett azokra, akik magukra húzták az ellenség egyenruháját. És valóban: sokan viszolyogtak a zsákmányolt köpenytől, egyenruhától.

– Nem rossz ez a posztó, de mégse a mienk, bakkecskeszaga van – mondták a tegnapi kolhozparasztok; eldobták a zsákmányolt gúnyát, és igyekeztek télire galléros vattakabátot, vagy ami még jobb – irhabundát szerezni. De ahogy a mélyére hatoltunk, lassanként kitapogattuk a lényegét, ha úgy tetszik – a politikai oldalát ennek a hadbiztosi kérdésnek. És miután kitapogattuk, láttuk, hogy ez az első pillantásra hadbiztosi, gazdasági kérdés a lényegét tekintve a legfontosabb eszközzé vált, amely szabályozta viszonyunkat a lakossághoz. A paraszt, a békés lakos rendszerint szívesen osztotta meg a partizánokkal a darab kenyeret vagy húst, ha úgy adódott. A partizán nem eszik sokat, és ha néha eszik is, százszorosan visszaadja, amit elvett, ha rajtaüt a német élelmiszerraktárakon. De a csizma... az már nehezebb ügy... A hadbiztosi kérdésből politikai lett. Ezt figyelembe kellett vennünk, és 1942 őszére arra a következtetésre jutottunk, hogy az egyetlen helyes megoldás – ösztönözni az áttérést az ellenség ruházatára. Az a mondat, amit Kolka Mudrij a télen jelentett ki, rögtön bejárta az egész csapatot:

– Tartson el bennünket Adolf Hitler.

– Helyes! – nevettek az öregek. – Ha egyszer lezavart ben-

nünket a kemencéről, akkor adjon ennünk és ruházzon bennünket az az Adolf.

Mire jött a tél, a partizánok többsége német egyenruhát és köpenyt hordott, a legmerészebbek pedig még meleg csendőrségi bárányprémes bundára is szert tettek. A bundák be voltak vonva német egyenruha-posztóval, és perzsagallér volt hozzájuk. Úgy ítéltük meg: inkább az ellenségről vegyük le a ruhát, mint a békés lakosságról.

Kovpaknak még előbb szereztek a legények egy hosszú, földig érő magyar szőrmebundát. Széles volt, papi reverendára emlékeztetett. De Kovpak kedvelte. Gyakran fázott. Kevesen tudták ezt, de az öreget elgyengítették a fogai. Majdnem mind kihullott már; a törzs gondos szakácsnője, a fekete Fenya néni mindennap velőt készített Kovpaknak. A tejet nem szerette apó, jobban kedvelte „azt, amit a levágott marha ad".

A velőtől egészen megundorodott, de semmi mást nem tudott elrágni.

Rudnyevnek és Bazimának szintén szereztek meleg német bundát.

Ahogy figyeltem az embereket a dnyeperi portyánk idején, és különösen a Herceg-tó melletti állomáshelyünkön, láttam, hogy a hadizsákmány helyes szabályozása a csapat egyik legfontosabb, sőt életbevágó feladata.

A csapatban különböző harcosok akadtak; voltak bátor, merész katonák, voltak egyszerűen becsületes harcosok, és akadtak gyávák is. Voltak harcias századok, és voltak olyanok, amelyek állhatatosságukkal, kitartásukkal, harcuk céltudatosságával tűntek ki, de voltak gyengébbek is. Mivel szabályozhattuk az emberek és a közösség harci tulajdonságait? A hadizsákmány fokozatosan a századok közti versengés társadalmi formája lett.

A harmadik század, bármilyen harc volt is, két-három géppuskát zsákmányolt az ellenségtől, sőt időnként aknavetőt, ágyút is.

Karpenko lemondott az ágyúról.

– Mi a fenének az nekem. Ha az ágyú a században lesz, az kész csapás a századnak. Észrevesznek egy németet a kerítés mögött, már kiabálnak: „Ide az ágyút!" De mire odacipelik és beállítják, a német már egy másik kerítés mögött lapul. Mennyivel jobb a gránát, a géppisztoly – azzal mindenütt elérjük a nácit. Biztosan és gyorsan!

10

Sok éjszakán át várakoztunk a repülőgépekre. Sokat szitkozódtunk a rádión keresztül. Nyugtalanságunkat különösen fokozta, hogy a jégen szándékoztunk fogadni a repülőgépeket. Ily módon a leszállás kimenetelének kockázatát teljes egészében magunkra vállaltuk. Aztán véget értek megpróbáltatásaink. A repülők... Tudniuk kellett volna, mit jelent repülőgépre várakozni az ellenség hátában. S amikor az első dúralumínium madár a jéghez ütődött, és ez az ütődés dübörögve visszhangzott a partoknál, sok száz kemény katonaszív megdermedt. Kibírja, vagy nem bírja ki?... Partizán-repülőterünk, a sebesültjeink, a lőszerünk... a további portyánk sorsa attól függött, hogy szerencsésen leszáll-e az első repülőgép.

A repülőgép egyre lassabban gurult, a jég elcsendesedett, abbahagyta a zúgást; a repülőgép egy pillanatra megállt, aztán, egy zöld lámpának engedelmeskedve, a start felé gurult. A tó partján „hurrát" kiáltottunk, és partizánsapkák repültek a hideg égbe.

A csillagok alatt már ott zúgott a másik gép.

Dicsőség nektek, repülő elvtársak! Mennyit szidtunk benneteket az utóbbi napokban, és most hány ember gondol hálásan rátok!

– Üdvözlet a haza küldötteinek!

– Üdvözlet! – mondta a pilótaruhás ember, ahogy kimászott a gépből.

– Erőt, egészséget! – És kinyújtott keze felé húsz-harminc

kéz nyúlt. Sikerült a védelmem alá venni a repülőt. Embereink elégedetlenül eresztették el a régóta várt vendéget.

– Lunc repülőgép-parancsnok – mutatkozott be a repülő.

Odajött hozzánk Rudnyev és Kovpak, én pedig szaladtam fogadni a második gépet.

Az első éjszakán három gépet fogadtunk. Kovpak csak akkor hívta magához Luncot, amikor a gépekből kirakodtak, majd elhelyezték rajtuk a gondosan bebugyolált sebesülteket, és a tó határtalan síkságára mutatva azt kérdezte:

– Nos, legény, jó leszállópályát készítettünk?

– Ideális repülőtér – válaszolta semmiféle fondorlatot sem gyanítva a pilóta.

– És a megközelítés? – kérdezte Kovpak.

– Nagyon jó.

– Hát a fordulók?

– Azok is jók.

– És a felszállóhely?

– Kitűnő.

– Hát a talaj?

– A talaj kemény. Úgy szálltam le, mint egy betonozott leszállópályára.

Az öreg ujjongott.

– Bizony, bizony. Most pedig gyere ide. – Odább vezette Luncot, ahol a hó tiszta volt, nem taposták le, és nemescsizmájával széttúrta egy négyzetméternyi területen. Aztán levette a kucsmáját, és tisztára söpörte vele a jeget. A jég sima volt, mint a gondosan fényezett tükör. Lunc vidáman nézett Kovpak kopasz fejére, amely ragyogott a holdfényben, és mosolygott.

– Mi ez?! – kérdezte fenyegetően az öreg.

– Jég, csapatparancsnok elvtárs – válaszolta fürgén Lunc.

– Tehát le lehet szállni jégre a repülőgéppel?

– Le lehet, parancsnok elvtárs.

– Akkor ezt így mondd meg a tábornokoknak.

– Megmondom, csapatparancsnok elvtárs. De a kucsmát

mégiscsak tegye fel, parancsnok elvtárs. Harminckét fok hideg van ma.

Kovpak, hetykén félrecsapva feltette a kucsmáját, és ravaszul mosolyogva így szólt:

– Ne beszélj nekem mellé. Inkább azt mondd meg: iderepülsz-e még egyszer hozzánk? Leszállsz-e itt holnap a géppel?

– Iderepülök és leszállok a géppel, Kovpak elvtárs!

– No, jól van. Még azt is mondd meg, hogy igazságtalanul mondtunk mindenfélét a repülőkre. Menjünk az őrházba. Megkínállak benneteket egy kevés kisüstivel, aztán induljatok a hosszú útra.

– Köszönöm, Kovpak elvtárs.

Így kezdődött partizánjaink barátsága Lunccal, az akkor még fiatal repülővel. Búcsúzásra – a találkozástól meg az áldomásul kiosztott méregerős papramorgótól egy kissé felhevülten – újra odamentünk a géphez. Kovpak keményen megszorította Lunc kezét, és így szólt:

– Hát jegyezd meg: ha azt üzenem, hogy le lehet szállni, akkor bátran le is szállhatsz, úgy, mint otthon. Megértetted? Nem csaplak be. Itt van Versigora, a helyettesem, aki tanfolyamokon tanulmányozta a repülőtereket. Tehát ha azt üzenjük, hogy le lehet szállni, akkor bátran le is szállhatsz. Megértetted?

Nem tudom, meggyőzte-e Luncot a repülőterekkel kapcsolatos ismereteimről – azt hiszem, aligha –, vagy Pavlovszkij itókája ízlett olyan nagyon a repülőnek – mindenesetre még sok leszállópályát kellett elkészítenem homoktalajon, szűzföldön, erdei tisztáson – és elsőként mindig Lunc gépe érkezett oda. Odaérkezett, leszállt, aztán újra elrepült – zsúfolásig megrakva sebesültekkel, levelekkel és forró jókívánságokkal. Repült minden fennakadás és baleset nélkül.

Most már minden éjszaka szálltak le repülőgépek. Több éjszaka egymás után három-négy repülőgépet fogadtam, aztán visszatértem a közvetlen teendőimhez – a felderítés intézéséhez.

A repülőtér hosszú időre a Herceg-tóhoz kötött bennünket, s ez lehetőséget adott arra, hogy alapos és gondos felderítést végezzünk. Az ügynökök valóságos hálózatát szerveztük meg a lakosság között azokban a falukban és városkákban, ahol ellenséges helyőrségek voltak. Ebben az időben – 1943 elején – már megfigyelhető volt az a hitlerista politika, hogy a hátországukban oroszokat vonjanak bele a harcba. Helyenként ez sikerült is nekik.

1942 őszén a Sepetovka körzetében levő hadifogoly-táborokban az éheztetés, a kínzások és gyötrések szokásos rendszerével megjelentek a toborzók. Felsorakoztatták a félholt foglyokat, és közölték velük, hogy beírják őket az „önkéntes kozákok" közé. Aki beleegyezését adta, annak mindjárt megemelték a fejadagját, 60 deka kenyeret, egyenruhát kapott. A fasiszták néha elérték a céljukat. Ördögi rendszerük fokozatosan lezüllesztette az embert, éhséggel legyengítette a szervezetét, megfosztotta emberi méltóságától. Néhány fogoly ilyen körülmények között képtelen volt megőrizni erkölcsi tisztaságát, állhatatosságát és kötelességérzetét. A táborban való néhány napos tartózkodás után már csak fizikai szükségleteik maradtak. De sokan mégis szándékosan jelentkeztek, remélve, hogy az első kínálkozó alkalommal kihasználják az enyhébb bánásmódot, és megszöknek; mások, miután megtették az első lépést, tovább gurultak lefelé az árulás lejtőjén, egészen az aljas hitszegésig. Az a reményük, hogy visszatérhetnek az övéikhez, habár nehéz vezeklés árán is, egyre valószerűtlenebb lett.

Akik azért léptek erre az útra, hogy megszökjenek a táborból, gyakran megvalósították a tervüket, a partizánokhoz szök-

tek, és közülük sokan az ellenség vérével mosták le a gyalázatukat. Voltak olyanok is, akik féktelenül gyűlölték a szovjethatalmat – ők lettek a hazaárulók említett alakulatainak a kovászai.

Az volt a feladatunk, hogy leválasszunk minden becsületes embert, aki véletlenül került a németekhez. Az is feladatuk volt a partizánoknak, hogy idejében megmentsék a háború útvesztőjében eltévedteket. Ez különleges hozzáértést, az emberekkel való tapintatos, igazságos bánásmódot követelt. De óvatosságot, gondos ellenőrzést is, azt mondanám, csipkefinomságú munkát, azt a képességet, hogy eligazodjunk az emberek lelkivilágában.

A kishitűség a legszörnyűbb ellensége annak, aki a gépesített mozgóháború szokásos, törvényszerű körülményei folytán az ellenség hátába került.

Nem az ellenség hátában való tartózkodás ténye, hanem az ottani viselkedése – ez kell hogy legyen az emberhez való viszony kritériumának. A háború kohójában kialakult tiszta és szigorú mércével kell mérni az embert, a tetteivel mérni, nem pedig azzal a hellyel, ahol ezeket a tetteket véghezvitte.

Itt, távol a front vonalától, a magunk módján oldottuk meg ezt a dolgot. Itt nem lehetett várni és töprengeni, itt cselekedni kellett, s ami a legfontosabb – tudni. Tudni mindent, vagy lehetőleg minél többet a nép életéről, azokról a folyamatokról, amelyek lejátszódtak hatalmas és bonyolult kollektív lelkületében, tudni az ellenség elgondolásait, terveit és szándékait.

A partizántevékenységben a jó felderítés – fél siker. Itt valószínűleg még nagyobb a jelentősége, mint a reguláris hadseregben. Így hát amikor arra számítottunk, hogy sokáig tartózkodunk ebben a körzetben, egészen addig, amíg működik a jégrepülőtér, nagy fontosságot tulajdonítottunk a felderítésnek. A közeli és a távoli, a katonai és az ügynöki, az adatszerű és a lélektani felderítésre. Egyszóval a portyázó csapatnak, ha sokáig egy helyben akar maradni, mindent tudnia kell az ellen-

ségről. Nyilvánvaló, hogy a felderítés területe széles volt. „Nyelv" keresésével kezdtük.

Mindjárt szerencsénk volt. Ebben a tevékenységben kitűnt Kasickij felderítő, aki azelőtt a recsicai hétosztályos iskola tanítója volt, és csak a portya alatt lépett a partizánok közé. Jól ismerte a környéket; a közelebbi kerületi központokban – Zsitkovicsiben, Turovban, Mozirban – akadtak ismerősei. Meg aztán érezni lehetett benne a jó felderítőképességet, a találékonyságot, a ravaszságot, a türelmet, az óvatosságot és a határozottságot is. Nem volt olyan vakmerő fickó, mint a két régi, tapasztalt felderítő: Mitya Cserjomuskin meg Fegya Micsko; nem tündökölt Vanya Arhipov, a virtuóz balalajkajátékos és még ragyogóbb színész képességeivel, aki annak idején szintén tanító volt. Arhipov – hol öreg embernek, hol fiatal lánynak öltözve – gyakran belopakodott a németek közé.

Kasickij nem rendelkezett ilyen tulajdonságokkal, de a Herceg-tónál eltöltött idő legjobb felderítővállalkozásai az ő nevéhez fűződnek. Zsitkovicsi kerületi központból, egyenesen egy estélyről kilopott két „kozák" tisztet.

A két tiszt elment a külvárosba a lányokhoz, szórakozni, egyáltalán nem gyanítva, hogy ezek a lányok annak a földalatti szervezetnek a tagjai, amelyet Kasickij hozott létre volt tanítványaiból.

Úgy vélem, hogy ezek a tisztecskék nem tartoztak a „kozákok" egyetlen szélsőséges csoportjához sem. Egyszerűen homok-emberkék, forgács-emberkék voltak, akiket felkapott és elsodort a háború viharos áradata. Kasickij nyugodtan bement az estélyre, és elfogta a két tisztecskét. Nem fejtettek ki ellenállást, noha különösebb lelkesedést azért, hogy a partizánok elfogták őket, sem Kasickij nem tapasztalt, sem én, amikor kihallgattam őket. Ez érthető, mert ha a közlegények még reménykedhettek is abban, hogy a partizánok megkegyelmeznek nekik, az árulóknak, a főkolomposoknak, a tiszteknek kevés jót ígért a velünk való találkozás. A kihallgatáson tartózkodóan viselkedtek, de őszintén elmondtak mindent, az éjjel

szemmel láthatólag beletörődtek abba, hogy meg kell válniuk az élettől. Egyiküknek Kurszik volt a vezetékneve, másikuknak Gyacsenko. Mindketten a fronton harcoltak, és 1942-ben Harkovnál estek fogságba. Fogolytáborban sínylődtek, koplaltak, majd körülbelül két hónappal ez előtt az eset előtt a negyedik kozákezredbe irányították, és szakaszparancsnoknak nevezték ki őket. Nyugodtan álltak előttem, egy kissé csüggedten néztek ki az ablakon, ahol fekete madársereg kerengett nagy ricsajjal; az éles csókarikoltások talán havat jeleztek, talán a halált – huszonhárom éves korban. Álltak, nem tudták, hogyan viselkedjenek előttem, a szakállas, civilruhás bácsi előtt. Egyikük orosz köpenyből varrott, keskeny derekú, töltényzsebes, cserkeszöves és élénkpiros csuklyájú kubáni kaftánban volt, amelyet hetykén a vállára dobott, az aranyos rojtok és bojtok az öve alatt himbálóztak. A másik tiszt öltözéke valami átmenet volt a hivatalnoki egyenruha és a „csendőrszínű" köpeny között.

Gondosan kihallgattam őket, mivel sokat tudtak a németek szervezte, orosz állományú rendőrbandákról, amelyeknek különböző elnevezésük volt: kozák, kubáni, doni légiók, szotnyák, kurenyek. Sokáig tartott a kihallgatás, amelyet – az őr fenyegetéseivel mit sem törődve – állandóan megzavart egy partizán, Kovpak földije, egy sovány, csontos, hatvanöt év körüli öregecske. Az elsők között jött a csapatba, és most hajtóként dolgozott az egészségügyi részlegnél. A veterán jogán – Kovpakon és Rudnyeven kívül – senkit nem ismert el. Velasznak hívták. Hogy ez keresztnév volt-e vagy vezetéknév, senki nem tudta.

Velasz megrögzött tréfacsináló, és ahogy mondani szokták, „különleges helyzetű ember" hírében állt.

Miután még hajnalban megtudta, hogy a felderítők tiszteket loptak, kantárszárból hurkot készített, vágott néhány vékony rudat, és azzal a nyilvánvaló szándékkal jelent meg nálam, hogy megkezdi az inkvizítori komédiát. Kidobtam, és folytattam a kihallgatást. Velasz, miután megeresztett valami

megjegyzést a személyemre, más szórakozást talált ki. Az őrt mindenféle csellel becsapva rövid időközönként odaszaladt valamelyikhez a három ablak közül, és fintorokat vágva, a nyelvét öltögetve, különböző hangokon kiabálta a „kozákoknak":

– Krisztustagadók!... Népnyúzók! Gazemberek!...

Az őr elzavarja a nyughatatlan öreget. Az úgy tesz, mintha elmenne. Aztán eszébe jut valami, visszafordul, másik oldalról megkerüli a házat, és újra bekiabál az ablakon:

– Vérszopók! Gyilkosok! Eladtátok a lelketeket a pokolravaló Hitlernek! Pfuj!... – és megmutatja nekik a hurkot.

Eleinte bosszantott az izgága öregember, aztán nevettem rajta, majd megint haragudtam rá. De mégse tudtam csinálni semmit – fáradhatatlan volt bolondos leleményességében, amelyben a nép haragja nyilatkozott meg az árulók ellen.

Azok persze megérdemelték volna a hurkot, de miután már hozzászoktam Rudnyev tilalmához: ne használjunk erőszakot a fogoly ellenséggel szemben – igyekeztem elzavarni Velaszt. Azonkívül zavart abban, hogy információkat szerezzek az ellenség fontos intézkedéseiről. Ezek a legények ismerték azoknak a német és orosz tiszteknek a nevét, akik feltöltötték az árulók alakulatait, ismerték az egységek számát, feladataikat, elhelyezkedésüket.

Természetesen nem tudtuk követni Gyenyisz Davidov példáját, aki szabadon engedte a foglyait, miután becsületszavukat vette, hogy többé nem fognak harcolni az oroszok ellen. 1812-ben más volt a szabály a partizánoknál a foglyokkal kapcsolatban: „Általában minél kevesebb van belőlük, annál jobb." Noha mi nem ismertük ezt a szabályt, a szükség arra kényszerített bennünket, hogy ehhez tartsuk magunkat.

De ezek nem egyszerűen foglyok voltak, hanem hadnagyok, akik mostanáig megőrizték a komszomoltagsági könyvüket, és értékes adatokat szolgáltattak.

A tisztecskék déli 12 órakor átkerültek tőlem a törzshöz, ahol Rudnyev, Kovpak, Bazima és Korenyev foglalkozott ve-

lük, mégpedig sokáig és sokat. Én passzív megfigyelő lettem. Minden szükségeset megtudtam már tőlük, és katonai szempontból többé nem érdekeltek. Az, ami a törzsben történt, nevetséges is volt, megható is, szomorú is; ültem az ablaknál és rendeztem feljegyzéseimet az ellenség igen fontos katonai intézkedéseiről, és igyekeztem összeállítani azt a távirati szöveget, amelyet ma Anyutka Malenykajának le kell kopogtatnia a billentyűjén.

Kovpak maga hallgatta ki a foglyokat. Rudnyev az asztal mellett ült, cigarettázott, futólag átnézte a kihallgatás jegyzőkönyvét, figyelmesen hallgatta a két ember életének történetét, akik eltévedtek a háború forgatagában; és hunyorgott – vagy a füsttől, vagy a töprengéstől. Az öreg egyre jobban dühbe gurult, de külsőleg most sem mutatta, türtőztette magát. Azt vártuk, hogy mindjárt haragra lobban, és akkor egy szempillantás alatt vége a két hadnagy életének, mint egy kis szalmaszálnak, amely a hatalmas partizántábortűzbe esett.

Én odaadtam Rudnyevnek a komszomoltagsági könyveiket. Sokáig nézte Iljics profilját a fedélen, és elgondolkozva lapozgatta, aztán mindkettőt átadta Kovpaknak. Az felvette az egyik tagsági könyvet, magasra emelte, és így szólt:

– Miért őriztétek meg a tagsági könyveket?

Azok hallgattak.

– Hát beszélj!

Gyacsenko ráemelte szemét a félelmetes öregemberre.

– Beszélj, de csak az igazat. Mintha gyónnál.

– Sajnáltam...

– Mit sajnáltál?

– A fiatalságomat – válaszolta az majdnem suttogva; szörtyintett egyet, aztán töltényzsebbel díszített mellére horgasztotta fejét.

Rudnyev és Kovpak összenézett. Bazimával röptében elkaptuk ezt a pillantást, és már éreztük, hogy elvonul a vihar. Valahol a lelkünk mélyén félig a fájdalom, félig a szánalom hulláma

ömlött el ezek iránt a fiatalemberek iránt, akik nem állták ki az élet megpróbáltatásait...

Mindenki hallgatott. Láttuk, hogy Kovpak már sajnálja agyonlövetni őket, de más megoldást nem talál.

Rudnyev segítette ki.

Felállt, odament hozzájuk, egészen közel. A két hadnagy ösztönösen megérezte benne a régi katonát, kihúzták magukat, kezüket a nadrágvarrásra szorították.

– Legalább tisztában vagytok a bűnötökkel, gazemberek? – kérdezte a politikai biztos, a szemükbe nézve.

– Tisztában vagyunk – válaszolták.

– Mik vagytok ti? – kérdezte Télapó, aki eddig szótlanul ült a sarokban.

Azok ránéztek, és mindketten egyszerre válaszolták:

– Árulók!...

– Maguk is jól tudják, a bitangok! – mondta Télapó.

Rudnyev az ősz szakállú Korenyevre mutatott, és így szólt:

– Látjátok? Ennek az embernek már rég a kemencén kellene tanyáznia, ő pedig harcol a németek ellen. Helyettetek, gazemberek. Tanítottak titeket, bíztak bennetek...

A legények hallgattak.

– Szidor Artyemjevics! Télapó itt a legidősebb. Azt javaslom: döntsön ő – mondta Rudnyev.

– Jól van. Nagyon jó. Tied a szó, Szemjon Iljics.

Télapó előjött a sarokból és odament hozzájuk. Úgy látszott, mindjárt a helyszínen leteríti őket.

– Takonypócok! – harsant fel a hangja. – Hogyan ítélkezzek fölöttetek, a lelkiismeretem szerint, vagy a törvény szerint? Válasszatok magatok. Ahogy ti választottok, aszerint fogok ítélkezni. Csak aztán nehogy rossz néven vegyétek.

A pitvarban mozgolódni kezdtek és felnevettek az összekötők, akik eddig csendben figyeltek.

Szemenyisztij észrevétlenül közelebb jött a támfal mellett, és odasúgta nekik:

– Azt kérjétek, hogy a lelkiismerete szerint, fajankók...

A szeme pajkosan csillogott.

– Nos? Hogyan ítélkezzek? – ismételte meg a kérdést Télapó.

– Ítéljen meg a lelkiismerete szerint – nyögte ki Gyacsenko.

– Hát téged?

– Engem is – mondta Kurszik.

Télapó fel-alá járkált a házban. Kovpak újságpapírból cigarettát sodort, Bazima az asztalon dobolt az ujjaival. Rudnyev komolyan nézett Télapóra, de szemében ugyanolyan fény égett, mint Szemenyisztijében.

Korenyev odament a legényekhez.

– A lelkiismeretem szerint? Hát ez a szerencsétek. Nos? Vessétek le a nadrágot. Gyerünk, gyerünk, ne zavartassátok magatokat. Helyrerázzuk az agyatokat. Ügyeletes! Huszonötöt mind a kettőre – korbáccsal!

A legényeket már meg is ragadták és lefektették a padra.

Az utolsó öt korbácsütést maga Télapó mérte rájuk.

Hogy befejezzem a két tisztecske történetét, mindjárt a végét is elmondom. Gyacsenko közepes embernek bizonyult: nem túlságosan bátornak, de nem is gyávának. Fél évet harcolt Kovpak csapatában, aztán megsebesült és átszállították a Nagy Földre. Kurszik mindjárt a törzsbeli ítélet után Karpenko századába került, jól harcolt, kitüntette magát, sokszor megsebesült, részt vett a kárpáti portyában: 1944-ben én magam nyújtottam át neki a Vörös Zászló-rendet. 1944 májusában Breszt mellett esett el.

De jöttek hozzánk másféle emberek is, azok voltak többen. Jöttek kivert fogú emberek, mint Bakradze, összeégett bőrűek, mint Misa Tartakovszkij, puskavesszőtől hurkás testűek... Jöttek emberek, akik pusztán a „német" szó hallatára a fogukat csikorgatták.

Jöttek olyanok is, akiknek a szeme mélyén a gyűlölet, a gonoszság, az árulás tüze égett...

Hogyan lehet megismerni, megérteni a lelküket, kibogozni a titkukat? Hogyan lehet elválasztani a becsületes, harcos, ta-

lán mélyen megtévedt, de a bűnét megbánó embert az ellenséges, áruló, tőlünk idegen embertől?...

Előttünk áll egy ember, akit először látunk. Dönteni kell, egyértelműen és véglegesen. Halogatás nélkül. Vagy bevenni a csapatba, vagy... És nincs a kezünkben semmiféle okirat, igazolvány, vagy ha van is, nem bízhatunk benne. Hogyan döntsünk? Lehet, hogy aki előttünk áll, abból a Szovjetunió Hőse lesz, de az is lehet, hogy az ember kígyót vesz a keblére, amely halálra marja a bajtársaival együtt. Itt nem lehet azt mondani: jöjjön holnap; nem lehet olyan határozatot írni, amely így hangzik: teljesíteni a lehetőség szerint; nem lehet hivatkozni felettesekre. Mihez igazodjunk? A szem – az emberi lélek tükre. Belenézünk – és eldöntjük, miféle ember áll előttünk. Aztán életveszélyes feladatot adunk neki, harcba vetjük. Ha leteszi a háború nehéz vizsgáját, életben marad – átlépte az első Rubicont, hadd éljen, harcoljon, mutassa meg azután is, mi rejlik benne. Ha meghal – örök dicsőség neki. Ha kudarcot vall – ne hányja a szemünkre, semmi szükségünk az érzelgős emberekre. Hát ez itt a mérték, szigorú, nem mindig igazságos, de az egyetlen.

Milyen gyakran eszembe jutott: „Hej, hozzánk kellene küldeni javító tanfolyamra minden bürokratát, aktatologatót, intrikust, mások mögé búvót. Itt vagy gyorsan helyre rázódnának, keményebbé és határozottabbá válna a jellemük, vagy kettéroppantaná a gerincüket a felelősség elviselhetetlen terhe." Nálunk mindezek a betegségek gyorsan meggyógyultak – mint ahogy a tuberkulózis rendbe jön Szibéria fagyos levegőjén. A beteg vagy gyorsan felgyógyul, vagy ugyanolyan gyorsan meghal. A kérlelhetetlen körülmények ereje folytán élősködők nélküli közösség voltunk – olyan, mint egy csepp forralt víz.

Felderítés, felderítés és még egyszer felderítés... A felderítés a partizánok számára – fél siker. A Herceg-tónál töltött időszak legjobb felderítővállalkozásai és diverziós fortélyai Kasickijnak, a belorusz néptanítónak a nevéhez fűződnek. Na-

gyon gyorsan beletanult a késleltetett mágneses aknák használatába, úgyhogy azok az ő kezdeményezésére hamarosan robbanni kezdtek hol a németek éjszakai őrhelyeinél a város központjában, hol a kerületi csendőrség páncélszekrénye alatt, sőt még a moziri Gebietskommissar matraca alatt is.

Különösen nagy visszhangot és nevetést keltett az a mágneses akna, amely a „munkahivatal" főnökének, annak az áruló gazembernek a kemencéjén robbant, aki embereinknek Németországba való elhajtását vezette. A robbanás véletlenül akkor történt, amikor Zsitkovicsi fölött útban volt felénk egy repülőgép. A robbanás szétvitte a kemencét és felgyújtotta a házat. A lakosság ujjongott, abban a meggyőződésben, hogy a repülők a gépről ledobott egyetlenegy bombával szétbombázták a kerület leggyűlöltebb emberének fészkét. Azokról a repülőgépekről szóló legendák, amelyek különleges módon kitapogatják a hírhedt árulók fészkét, és amelyeket Kasickij ügyesen terjesztett, még inkább erősítették a hatást.

Régi szokásom szerint – meg kell ismerni azokat az embereket, akiket vezetek, nemcsak a kérdőív adatai szerint, hanem megérteni a lelküket (ezen az ember titkos, cselekedetekben még nem mutatkozó potenciális képességeit értem) – mindenekelőtt a fő felderítőegység tagjainak tanulmányozásával foglalkoztam. A veszély ezer szemmel les a felderítőre, aki ezzel csupán a saját két szemének élességét tudja szembeállítani, meg a leleményességét, gondolkodásának és képzeletének gyorsaságát, amellyel megragadja és mintegy átszűri a hangokat, a színeket, a szagokat. Olvasnia kell a természet szinte érzékelhetetlen jeleit, amelyek az ellenség jelenlétéről árulkodnak neki. A csapatban több mint nyolcvan felderítő volt, beleszámítva az én tizennyolc géppisztolyosomat is a tizenharmadik századból. De a klasszikus felderítői stílust csak néhány ember határozta meg: Cserjomuskin és Micsko – ez a két vakmerő legény, akik mindig határozottan és hirtelen belevágva cselekedtek; Vanya Arhipov meg ravaszsággal, humorral, hogy úgy mondjam, művészi módon járt el. Amikor,

még a csapat szervezésének első napjaiban, megjelent valami fantasztikus civil ruhában, majdnem német kémnek vélték. Később, miután már felderítő lett, egyszer hátra maradt egy faluban, egy ismerős kolhozparasztnál, és csak akkor ocsúdott fel, amikor a falut teljes egészében elfoglalták a németek. Átöltözött, puskáját egy zsákba dugta, a hátára dobta, és menetelt végig a falu utcáján, ahol a németeken kívül szinte mindenki ismerte. Noha saját bevallása szerint reszketett a térde, ennek a javíthatatlan kópénak mégis volt lelkiereje, hogy rákacsintson a gémeskút mellett álló asszonyokra, és vidáman odakiáltsa nekik: „Nézzétek, asszonyok, milyen bolondot csinálok a Hansokból." Az asszonyok szívszorongva nézték, hogyan halad el imbolygó járással ez a merész partizán a németek mellett. De mivel győzheti meg az ember az otthon maradt katonafeleségek epedő szívét – mégha a halál vicsorítja is rá a fogát –, mint merészséggel és azzal a képességgel, hogy bármilyen helyzetben szemébe vág annak a pisze halálnak egy megvető tréfát? Egyszóval Arhipov, vagy ahogy a csapatban elnevezték, Hűbele Vanyka született színész volt. Minden felderítése színházi előadás volt. De ha elragadtatta magát, gyakran elfeledkezett a fő feladatról, és olyan csínyeket engedett meg magának a szórakozás kedvéért, amiknek semmi hasznuk se volt. Egyszóval nem volt fegyelmezett, céltudatos felderítő, de vidám és muzikális. Már a Herceg-tónál arra a következtetésre jutottam, hogy kockázatos és érdekes vállalkozásokra kell küldeni, de nem oda, ahol pontos információkat kellett szerezni és ahol szigorúan korlátozva volt a határidő.

Mitya Cserjomuskin – a mesterfelderítő. Vologdai vadász. Már gyermekkorában kifejlődött nyomozói képessége meghatározta, hogy felderítő legyen a háborúban. A meneteléskor is óvatos vadászléptekkel járt, leste az utat, az erdőt, az embereket, pajkos szemével éberen kémlelt a sötétbe. Ő oktatta a felderítés művészetére Tolsztonogovot, ezt a városi zsidót. Az gyorsan átvette Cserjomuskin fogásait, és gyakran mentek együtt felderítésre. Amikor pedig Cserjomuskin egész szaka-

sza ment felderítésre, akkor a szakaszparancsnok mindig a tanítványát bízta meg, hogy legelöl menjen. Ha ideiglenesen el kellett távoznia, vagy a szakaszt két csoportra kellett osztania, akkor a második csoport élére a segítőtársát állította.

Testi-lelki jóbarátja, Fegya Micsko ugyanolyan pufók, kerek képű volt, mint ő, csupán világosabb hajával és – különösen ittasságában – indulatosabb természetével különbözött tőle. Igaz, Cserjomuskin sem tündökölt a jámborságával és a józanság iránti vonzódásával. Ha a két jó barát nagyon nekiszilajodott, lecsillapításukra Berezsnoj százados azt a kiáltást tartotta az egyetlen módszernek, amelyet már kétszer ki is próbált: „Jön a politikai biztos!" A két legény, ahogy ezeket a szavakat meghallotta, egy pillanat alatt kedves, mulatságos medveboccsá változott. Elbújtak valahová – minél távolabb – a szénapadlásra vagy a színbe, és ott csendesen, békésen azt motyogták, hogy most utoljára ittak, és hogy ezután majd csendesen és békésen viselkednek.

Cserjomuskin és Micsko között a megbonthatatlan barátság ellenére titkos és elkeseredett versengés folyt, és ne adj isten, hogy Micsko valamelyik felderítője dorgálást kapjon egy-egy rosszul végrehajtott felderítésért, amikor Cserjomuskin legényei dicséretben részesültek. Micsko ilyenkor komoran járkált; a szegény vétkes felderítő pedig nem mert a parancsnoka szeme elé kerülni, amíg valami lélegzetelállító dologgal vissza nem szerezte jó hírnevét.

Különös hírnévnek örvendett Gomozov rajparancsnok. Csendes és nyugodt ember volt, csak szívóssága volt figyelemre méltó, szó szerint több napon át is tudott felderítést végezni. Rendszerint távoli felderítőportyákra küldtük, néha több száz kilométer távolságra a csapat útjától.

A lovas felderítők szakasza egy kissé elkülönült. Régebben Misa Fjodorenko, gúnynevén a „Na-nagy-mama" vezette őket. Kissé dadogott, és amikor bement egy házba, így szólt, kezét dörzsölve, és megnevettetve a harcosait és a háziakat:

– Na-nagy-mama, főzzél krumplit, hozzál uborkát, egy fél

liter ital pedig a katonánál is akad mindig. Iszunk egyet, kedves ö-öreg nénike.

A nénik mindig örömmel megvendégelték ilyen bevezetés után.

Misa Fjodorenko Buhcsában megsebesült Gorkunovval együtt, így hát elküldtük a Nagy Földre, amikor Lunc legelőször visszarepült. A rajt most a szibériai Szasa Lenkin, gúnynevén a „Bajuszos" vezette. Bajuszos Orzsicánál tört át a bekerítésből Kovpakhoz, még 1941 szeptemberében. Híres volt katonás testtartásáról, merészségéről, gyengécske fegyelméről és a lovak iránt érzett szeretetéről; mesterien lovagolt. Ahogy ült a nyeregben, elragadtatással töltötte el Mihail Kuzmics Szemenyisztijt. Mindig csinosan, azt mondhatnám, választékosan öltözött. Voltak hibái is: a „női nem" a gyengéje volt. Ezért nem lehetett hibáztatni, mert vagy a külseje miatt, vagy még valami más okból, de a lányok és a menyecskék úgy ragadtak rá, mint legyek a mézre. Egyszóval minden érdeme és hibája lovas katonához illő volt, és egyikünknek sem fordult volna meg a fejében, hogy ez a hetyke „huszár" a háború előtt egy erdőipari gazdaságban a rendkívül békés könyvelői foglalkozást folytatta.

Volt még egy hibája: szerette kinevetni más egységek partizánjait, különösen azokat, akik gyengén harcoltak.

A partizánok élvezettel panaszolták be Lenkint a csúfolódása miatt. A politikai biztos magához hívatta Lenkint.

– Mire ez a nagyképűség?

Gyakran alaposan megmosta a fejét a hetyke, kötekedő lovas katonának.

Egyszer, Lenkin szokásos megrovása után, amikor az elment, Kovpak, aki eddig szótlanul ült, a másik oldalára fordult a szekéren.

– Ráncba kell szedni a legényeket, hogy el ne kapassák magukat. De ennek a legénynek még sok hasznát vesszük. Van benne büszkeség, büszkeség nélkül pedig mit ér egy katona?

Ilyesmiért, Szemjon Vasziljevics, többet ne szidd meg. Ebből a bajuszosból jó katona lesz, úgy éljek.

– Csak hát, tudod, így nagyon messzire el találunk menni – vetette ellen a politikai biztos.

– Messzire vagy közelre, de az az ember a csapata becsületéért harcol. És ha néha vagány módra csinálja ezt – a mi dolgunk, hogy tanítsuk. Versigora, küldd a legnehezebb feladatokra Lenkint, válasszon maga mellé önként jelentkezőket...

12

Mialatt a felderítési és diverziós ügyeket intéztem, a repülőtér teljes erővel működött. Minden éjjel érkezett két-három gép. Sikerült elküldenünk szinte valamennyi sebesültünket. Elszállították Gorkunovot, Misa Fedorenkót, Gyina Majevszkaja orvosnőt és sok más harcost és parancsnokot. Könnyebb lett a helyzet a lőszerrel, a robbanóanyaggal és minden mással, amire szükség van a partizánéletben. Moszkvában levő partizántörzsünk kezdte egy kissé bővíteni a választékot. A katonai rakományok között megjelentek az úgynevezett kultúrcikkek: könyvek, folyóiratok, aztán emberek is. Minden újonnan érkezett ember dühbe hozta Kovpakot.

– Nekem töltény és trotil kell, aztán embereket küldenek.

Kovpak bosszús rádiótáviratai után hamarosan abbamaradt az emberek küldése. De néhány éjszakával később mégis kezdtek érkezni Moszkvából az addigiaknál fontosabb utasok. Nyugodtan kiszálltak a gépből a jégre, mintha az Aeroflot egyik közönséges repülőterén volnának.

Repülőgéppel megérkezett Korobov, a Pravda tudósítója. Áhítozott a katonaéletre és a kalandokra, ezért úgy határoztam, hogy a saját területemen helyezem el – a felderítésnél. Hívattam Cserjomuskint, aki ideiglenesen Berezsnojt helyettesítette, és azt mondtam neki:

– Az elvtárs a Nagy Földről érkezett. Velünk akar jönni portyára. Vedd magad mellé és lásd el mindennel!

Cserjomuskin a maga módján értelmezte a parancsomat. Aznap este a felderítőknél estet rendeztek a Nagy Földről érkezett kedves vendég tiszteletére.

Sült-főtt ételt elegendő mennyiségben tartalékolt a származása szerint szibériai, természete szerint szibarita Zeblickij, a gazdasági ügyekkel foglalkozó főtörzsőrmester. Toroköblítő is akadt. De egy dolgot figyelmen kívül hagytak a vendégszerető házigazdák. A jégrepülőteret már kipuhatolta a német légierő, és bombázta a jeget meg a falut. A házigazdák, a tűztől félve, az egész konyhafelszerelést kivitték, messze a veteményeskertbe – köztük az edénykészletet is. Amikor a vendégek meg a házigazdák illedelmesen helyet foglaltak a megterített asztalnál, Cserjomuskin, az itallal töltött kulacsokon és a kocsonyás cserépedényeken kívül semmiféle üveg- vagy porcelánedényt nem látott. A parancsnok fenyegetően összeráncolta a szemöldökét. Zeblickij elutasító kézmozdulattal válaszolt neki. Cserjomuskin zavartan köhintett a ruhaujjába, de tekintete ekkor az ablakpárkányon magányosan álló virágcserépre esett. Az elfelejtett virág már megdermedt a hideg idő fagyos leheletétől, amely behatolt a párnákkal betömött ablakon. Cserjomuskin szó nélkül kirázta az élettelen növényt, gondosan kitörölte a virágedényt, kenyérrel betömte a cserép alján levő nyílást, és színültig töltötte éltető nedűvel. A szegény tudósító reszketve nekifohászkodott ennek az edénynek. Holtrészeg lett volna, ha nincs vele testi-lelki jó barátja, Matvejev, ez a rendkívüli erejű legény, sofőr és vlagyimiri ványoló. Ez a legényke nem félt sem a finnektől, sem a németektől, sem a virágcserepektől.

A felderítők hamarosan megtalálták a tudósítóval a közös nyelvet, annál is inkább, mivel Kovaljov, a politikai tiszt – ez a két lábon járó szépirodalmi könyvtár – Korobov segítségével kulturális-felvilágosító témákra fordította a beszélgetést. Az est egészen illedelmesen fejeződött be.

Másnap Korobov mesélt nekem az estről, és én rájöttem a mulasztásomra. Magamban elhatároztam, hogy a jövőben szigorúbban szabályozom az ehhez hasonló ünnepélyes találkozókat. De egészében minden jól zajlott le. A felderítők bejelentették, hogy a vendéget az egész portya idejére ellátmányba vették. Azért-e, mert Korobov jó mesélő volt, vagy azért, mert a fiúk tudták, hogy a finn háborúban részt vett – méghozzá nem tollal, hanem géppuskával, s ezért Lenin-renddel tüntették ki –, elég annyi, hogy a felderítők és a sajtó közt létrejött a kapcsolat, s ahogy az újságok szokták írni, megtalálták a közös nyelvet.

B. repülőmérnököt egyenesen meleg moszkvai lakásából dugták a repülőgépbe, hét-nyolc óra múlva pedig már a repülőterünk jegére szállt ki, és gyámoltalanul körültekintve azt kérdezte:

– Messze vannak a németek?

– Közel vannak, közel – tájékoztatta lelkesen Gyejanov szakaszparancsnok, a hatodik századból való alacsony, kiálló pofacsontú legény.

– Hu-u – mondta artikulátlan hangon a mérnök, nyilván a hidegtől, és a repülőgép felé hátrált.

– Hová, hová? – kiáltotta Gyejanov. – Messze vannak a németek! Messze!

Amikor a mérnök egy kissé megnyugodott és odajött a tábortűzhöz, Gyejanov, ügyetlenül mentegetve magát, csendesen azt mondta nekem: „Azt hittem, az kell neki, hogy közel legyenek, neki meg, lám, az kell, hogy minél messzebb."

A mérnök külön lakást kapott a faluban. Amikor reggel felébredt, senki sem volt a házban; kinézett az ablakon. Ahogy meglátta a német köpenyes őrt a kapunál, felmászott a padlásra. Lapult ott két álló óra hosszat, míg a ház gazdája, aki sokáig kereste elveszett vendégét, nevetve nem hívta reggelizni.

Amikor megtudták a történteket, és kinevették a mérnököt, Kovpak a védelmére kelt:

– Mit röhögtök?... Bárkivel megtörténhet ilyesmi. Ide-

hozták, mint egy macskát a zsákban, a fene se tudja, hova... Nincs hozzászokva, hát rémeket lát.

De a mérnök mégis szívesen látott vendég volt a csapatban. Azzal a balesettel kapcsolatban jött, amely mégiscsak előfordult a jégrepülőterünkön. Légcsavarokat hozott egy sérült repülőgéphez. Ennek a gépnek a pilótája keveset repült az ellenség hátában, úgyhogy a jelzőtüzektől távol tette le a gépet. Aztán egészen másfelé gurult vele, és belement egy jégrepedésbe; a jégnek ütődő légcsavarok lefojtották a motort. A légcsavarok eltörtek, de a gép épségben maradt. A mérnök új légcsavarokat hozott. Pavlovszkij parancsnoksága alatt több száz ember emelgette és végül kiemelte a gépet a betört jégből. A mérnök Pavlovszkijjal együtt irányította a repülőgép felemelését, és másnap már a partizánokkal együtt nevetett a félelmén. Két nap elég volt, hogy a német „hátországról" alkotott minden elképzelését képtelennek és ostobának ítélje.

– Tudjátok, semmi különbség sincs – mintha egy Moszkva környéki kolhozba érkeztem volna. Csak itt minden embernek fegyver van a vállán. Ennyi az egész különbség.

– Hát azt talán még nem láttad, mi a különbség. Majd találsz te még különbséget is... – mondta Pavlovszkij.

– Ne ijesztgessetek, ne próbáljátok elhitetni velem, hisz mégsem olyan félelmetes ez – nevetett a mérnök.

– Lám, hogy megjött a bátorsága – jegyezte meg Gyejanov szakaszparancsnok.

– A különbséget biztosan csak mi találtuk ki – mormogta a foga között Pavlovszkij.

Egy kicsit féltékenykedett a legényekkel kapcsolatban a mérnökre. Ha az nincs itt, viharos életrajzába még egy hőstettet írhatott volna bele – egy hatalmas gép kiemelését szinte a tó fenekéről. De így osztoznia kellett a babérokon.

A mérnök gyorsan megismerkedett az emberekkel. A fáradhatatlan tevékenység jó körülményeket teremtett ehhez. A repülőgép kiemelése a végéhez közeledett. A partizánok leleményessége segített a mérnökön. Másnap estefelé már a jégen volt

a gép, éjszakára pedig a parthoz vontatták. De végül, amikor már a légcsavarokat szerelték fel, az egész dolog meghiúsult. A német légierő kipuhatolta a repülőterünket. A Junkersek szünet nélkül köröztek a tó felett. Kilesték az álcázott repülőgépünket, és felgyújtották, amint védtelenül állt a part mellett. A Junkersek aztán bombázni kezdték a jeget, és a betonhoz hasonló sima leszállópályán apró jégtörmelékkel teleszórt nagy, kerek vízfelületek terpeszkedtek.

A jégrepülőtér megszűnt létezni. Ott-tartózkodásunk is véget ért a jég mellett. Kovpak rossz hangulatban volt – abban reménykedett, hogy kap még vagy tíz tonna rakományt. De a jégrepülőtér így is derekasan kisegített bennünket. Minden sebesültet elküldtünk a Nagy Földre, bőven kaptunk lőszert az orosz rendszerű fegyverekhez. A többi – német, magyar – fegyverhez az ellenségtől szereztünk lőszert.

Az utolsó repülőgéppel megérkezett a repülőterünkre Begma, a Legfelsőbb Tanács küldötte. Kitüntetéseket hozott Kovpak partizánjainak és más ukrán partizánoknak. Néhány napig nálunk tartózkodott, átadta a kitüntetéseket, és ott maradt az ellenség hátában, hogy szervezze a partizánmozgalmat Rovno környékén, és csak akkor került ki az ellenség hátországából, amikor a Vörös Hadsereg felszabadította azokat a vidékeket. Egyedül érkezett repülőterünkre, de egy év múlva a rovnói partizánok sokezres csapatai élén fogadta a Vörös Hadsereget.

Nyilvánvaló volt: a németek nem hagyják, hogy sokáig állomásozzunk ezen a helyen. A tóhoz vezető távolabbi utakon növekedni kezdtek a helyőrségek és megjelentek gyorsan mozgó német egységek is. A parancsnokság tanácskozásain megvitattuk a további portya terveit. Mint öt hónappal előbb a brjanszki erdőben, újra bevezettük a mozgósítási készültséget az egész csapat számára. Ellenőriztük az embereket, a fegyverzetet, a trént. A lovak felemelt adag zabot kaptak. A Fenyő nevű állami gazdaságban, amelyet a németek földbirtokosi gazdasággá alakítottak át, Pavlovszkij egy-két század segítsé-

gével néhány nap alatt több száz tonna zabot és több száz szarvasmarhát szerzett. Ahogy ezeket az előkészületeket figyeltem, ahogy minden irányba szétküldtem a felderítőcsoportokat, és kaptam az értesüléseket a belorusz partizáncsapatoktól – szinte a bőrömmel éreztem, hogyan zárul be körülöttünk a német egységek gyűrűje. Néha már-már elfogyott a türelmem, és valahányszor jelentettem a felderítés adatait Kovpaknak meg Rudnyevnek, nem annyira a tényeket hangsúlyoztam, mint inkább a belőlük levont következtetéseimet, elképzeléseimet, és mindig oda lyukadtam ki: útnak kell indulni.

– Várj csak, ne heveskedj, Versigora – mondta nyugodtan Kovpak.

– Az kell, hogy a németek beindítsák az egész gépezetüket – fontolgatta mintegy magában Rudnyev. – Az kell, hogy befejezzék minden előkészületüket. Időt és lehetőséget kell nekik adnunk, hogy a legapróbb részletekig kidolgozzák minden tervüket. Mert a pontosan kidolgozott terveknek van egy hibájuk – füstbe mennek, mihelyt az ellenség, azaz a mi csapatunk, egy apró, de váratlan lépést tesz, amelyet a német parancsnokság nem látott előre. Érted, akadémikus? – fejezte be nevetve a politikai biztos.

– Értem. De mi lesz az a lépés? És ha a németek azt is számításba vették?

– Akkor rosszul áll az ügyünk. A háborúban a kockázat a bátorság édestestvére – mondta Kovpak. – Hogy mi lesz az a lépés? Minek kell azt neked tudni? A te dolgod az, hogy a felderítés szünet nélkül működjön.

Elmondtam Kovpaknak a felderítés adatainak átfedésével kapcsolatos rendszeremet. A felderítők, bár maguk sem tudtak róla, ellenőrizték egymás adatait. Ez az időben és térben körkörös felderítő útvonalaknak meglehetősen egyszerű rendszere volt. Nagyon büszke voltam arra, hogy ezt kitaláltam, és sokáig ellenőriztem a gyakorlatban, mielőtt rászántam magam, hogy elmondjam professzoraimnak.

– Jól van. Így csináld – mondta csak úgy mellesleg Kov-

pak, mintha azt mondták volna neki, hogy feltaláltam a gyufát vagy a kerékpárt. – Most pedig ide figyelj. Ma január huszonnyolcadika van. Írd meg minden parancsnoknak, hogy jelenjen meg a tanácskozáson február harmadikán a torzsnél. A helyet nem mondom meg. A német felderítés úgyis tudja már. És gondoskodj róla, hogy ez a parancs holnap a németek kezében legyen.

Értetlenul ránéztem a politikai biztosra.

– Csinálja úgy, ahogy a parancsnok mondja. Nyernunk kell még néhány napot. Csak hadd készítsék el a németek a maguk hajszálpontos német tervét – a mi útmutatásunk szerint! Torzsfőnök, intézkedjen, hogy minél csendesebbek legyenek előkészületeink a portyához. A legteljesebb nyugalom és magabiztosság. Hadd gondolja mindenki, hogy sokáig fogunk itt állomásozni. Kuldjon egy századot a jégre. Dolgozzanak egy új leszállópálya előkészítésén.

Elmentem. Teljesítettem minden parancsot, de nem tudtam elaludni. A torzsnél még nem aludtak. Égett a lámpa a parancsnok és a politikai biztos lakásán. Egyutt laktak. Ahogy sétáltam az utcán, sokáig, gyotrődve gondolkodtam mindazon, ami történt. Attól tartva, hogy elveszítem egy még nem egészen világos gondolat szeszélyes fonalát, odamentem a világos ablakhoz, elővettem jegyzetfuzetemet, és írni kezdtem.

„... A mozgás – a partizán stratégia és taktika anyja" – kezdtem. Egy kéz nehezedett a vállamra. Megremegtem. Szemben velem Kovpak állt.

– Mindent felírsz? Írj csak, írj, azért tanított benneteket a szovjethatalom. – Belenézett a feljegyzésembe és hozzátette: – Nagyon helyes.

Ha akarja, parancsnok elvtárs, megmondom, mikorra tűztek ki maguk a portyára indulás időpontját.

– Nos, nos? Ez érdekes... – Távolabb vezetett az őrtől, és suttogva mondta: – Súgd . a fulembe.

– A február másodikára virradó éjjel... – mondtam szinten suttogva.

Kovpak sanda, bizalmatlan tekintettel nézett rám. Mintha először látott volna. Aztán zavartan azt mormogta:

– Az ördögbe is! Eltaláltad. No, add csak ide a füzetedet. – Átolvasta, amit leírtam, aztán elgondolkodva lapozgatott, és még egyszer elolvasta: – „A mozgás – a partizán stratégia és taktika anyja..." Hát ide hallgass. Ezerkilencszázhúszban elfogtunk egy bandität. Tudod, mit vágott oda nekünk a kihallgatáson? A farkasnak, azt mondja, száz útja van, de annak, aki el akárja fogni – csak egy... Hát így fogjatok el minket... Az a mahnóista nyilván nem végzett akadémiát, de tudta... Azért mégis elfogtuk... No, jól van, gyerünk aludni... De az időpontról ne fecsegj. Majd meglátjuk, hogyan sikerül Adolfnak kiszimatolni – a hűlt helyünket...

Elváltunk. Még sokáig járkáltam az alvó falu utcáin. Kovpak ablaka világos volt. Ahogy elmentem előtte, láttam: az öreg a kemencén ül, lábát a kemencepadkára lógatja és egyik cigarettát a másik után szívja. Rudnyev politikai biztos az asztalra könyökölve, tekintetével portyázott a térképen – délre, nyugatra, északra... Nagy ritkán széles arasszal lemérte a távolságot kelet felé. Hat-hét araszt mért le a tízezres térképen. Sztálingrád tőlünk 1200 kilométerre volt. Ez az 1943. január 29-ére virradó éjszakán történt. Tőlünk 1200 kilométerre keletre a vöröskatonák ekkor verték tönkre Paulus utolsó csoportjait. Mi pedig készülődtünk még tovább nyugat felé... Nyugat felé, ahol fekete és piros erek szálai futottak Breszt, és még távolabb, Varsó felé...

13

A mozgás – a partizán stratégia és taktika anyja. Vajon csak mi jöttünk rá erre? Nemcsak egyedül mi. A régi orosz hadvezér, a bölcs Kutuzov ezt írta Dorohov partizánnak, aki védekező taktikát folytatott: „A partizán soha sem foglalhat el ilyen pozíciót, mert csak annyi ideig maradhat egy helyen,

amennyi ahhoz szükséges, hogy az embereket és a lovakat ellássa élelemmel. A mozgás a legjobb pozíció a partizán számára."

Február elsején három órával a besötétedés előtt teljes egészében mozgásba jött Kovpak négy csapatának huszonegy százada.

– Előre, nyugat felé, akadémikus! Nyugat felé, csak nyugat felé! – mondta nekem vidáman Rudnyev, miután jelentettem neki, hogy a felderítők, akik egész nap figyelték a németek helyőrségeit, nem vettek észre semmiféle változást.

Rudnyev elmosolyodott.

– Szavamra, a német csoportosítás törzsénél most írják az utolsó hadparancsot.

– Holnap reggel az egész gépezet mozgásba jön és kezdi markolászni a levegőt...

– Meg a helyi partizánokat. Igaz is, értesítetted a szomszédjainkat az elvonulásunkról?

Azt válaszoltam, hogy Grigorij Jakovlevics, a törzs főnöke megtette ezt.

Elgondolásunk egyszerű volt, és abban állt, hogy az ellenünk irányított németek másnapra készítették elő a támadást. Mi pedig ma vonultunk keresztül az egyébként teljesen járhatatlan Burstin mocsáron. A januári fagyok meglehetősen szilárd jégkéreggel vonták be. Az oszlop haladt tizenkét kilométernyit a mocsáron, aztán megállt. Amíg kiderítettük az okát, az oszlop éléhez odalovagolt Rudnyev és Télapó, egy csapat összekötő süvölvény kíséretében.

Ekkor utolért bennünket Mihail Kuzmics. Vágta közben átugrott a szánunkba. A kezes lovacska mindjárt csatlakozott a szánhoz, amelyen kis gazdája volt. Nemhiába etetett meg vele Szemenyisztij sok kenyeret, és osztozott vele a cukron, amelyet mindig a zsebében hordott hűséges társa számára.

– A parancsnok azt üzeni: az oldalbiztosítás németeket fedezett fel. Hogy az oszlopban senki ne tudja meg, csak a parancsnokokat értesítettem.

Nem volt irigylésre méltó a helyzetünk. Rudnyev elgondolkodott.

Télapó távolabb ment a szánsortól, lassan bandukolt a mély hóban, figyelt valamit a földön.

– Cserjomuskin, hozzám – szólt csendesen.

A fiatal felderítő odaszaladt az öreghez; váltottak néhány szót. Az oszlop csendben állt.

– Előre a fakót! – parancsolta Rudnyev.

Mögöttünk a trént megelőzve aljával szinte a havat érintve, vágtatva haladt egy parasztszán; jól megtermett ló volt eléje fogva, amelyet fáradhatatlanságáról ismertek a csapatban.

Télapó menet közben beugrott a szánba. Hallottam, ahogy azt mondja Cserjomuskinnak:

– A te szemed fiatalabb, az én fejem okosabb. Dolgozzunk kettesben. Figyelj, hogy le ne térj a nyomról. Nehogy egy nyúl vagy egy róka nyomára csapj át. Akkor teljesen eltévedünk... És Kovpakék majd ránk húzzák a vizes lepedőt!...

Az oszlop egy farkasnyomon haladt tovább. Negyvenhárom elején Kovpak oszlopában másfélezer ember és körülbelül ötszáz szán volt.

Vagy két óra múlva kívül voltunk a német gyűrűn. Most már fütyültünk a világra.

A bajuszos Lenkin, mint mindig, az oszlop élén lovagolt. Hallgatott, aztán köpött egyet és a kedvenc szólását mormogta:

– Sötét az éjszaka, fekete a kanca, megy az ember, megy, tapogatózik – nem az ördög vezeti-e ott elöl?!

– Az istenfáját! Legalább egy gyufát lehetne gyújtani – fészkelődött Korobov, aki mellettem ült a szánon.

– Minek az neked?

– Mert ez valóságos költemény. Folklór, partizán folklór. Nem lehet gyufát gyújtani?

– Nem lehet – mondtam önzőn. – Szasa, gyorsítsd a lépést.

– Sötét az éjszaka, fekete a kanca... – És Lenkin meglengette a korbácsot.

Valamikor – gondtalan, bár egy kissé koplatós egyetemi éveimben – szerettem a zenét. Kosztya Dankevics zongorista, a kiváló ukrán zeneszerző irányításával tanulmányoztam. Szerettem órákig elüldögélni a zeneakadémia hangversenytermében, lehunyt szemmel átadni magam a hangoknak. Homályos képeket idéztek fel bennem... Ugyanígy ezek a vég nélküli menetek – amikor a harcosok összehangolt, harmonikusan szervezett csoportja éles késként keresztülhatol az ellenség hátországán, és átvágja az országutak kővázát, a vasutak acélizmait –, mindig olyan mély benyomást tettek rám, mint egy szimfónia. Amikor a távolban egyes lövésekkel, a géppisztolyok száraz ropogásával, az állványos géppuskák dobpergésével elkezdődött, majd kibontakozott az éjszakai harc prelúdiuma, idegeim egy kissé megfeszültek, és szinte húrként zengtek bennem. Már megdördültek a zászlóalj-aknavetők üstdobjai. Valóságos Beethoven, Muszorgszkij, Rahmanyinov!

Elöl egy rakéta kígyózott felfelé, és megvilágította Szasa Lenkint – ahogy a feje felett kígyóként tekeredő ostorát rázza – és ágaskodó lovát a vasúti átjáró közepén.

– Tűz! – vezényelte Szasa.

A felderítő géppisztolyosok sorozatokat adtak le, és lekaszálták a rakétákat eregető ellenséges járőröket. Aztán legyezőszerűen oldalt hangzottak fel a sorozatok, az elfoglalt hídfőállást igyekeztek megtisztítani az átjárónál.

Oldalvást, a mezőn át, a kilencedik század haladt, amely addig jobbról volt oldalvéd, balra pedig az ötödik mozgott igen gyorsan a töltés mentén. A tüzérek már elővontatták a kis páncéltörő ágyút, és egyenesen a sínek közé állították. Az oldalvédek másfél-két kilométernyire mentek, és ott lesbe álltak. Elöl az aknászok gyorsan hozzáláttak az aknák lerakásához. A páncélelhárítók eközben a tartalék vasúti talpfákon helyezték el nehézfegyvereiket.

– Trén, ügetésben előre! – vezényelt Bazima.

– Szasa, noszogasd előre az oszlop élét.

– Én már megtettem a magamét. Adjátok át üdvözletemet a nácik nyanyáinak. He-ej, sötét az éjszaka, fekete a kanca...

A lovas felderítőszakasz elvágtatott.

– Klasszikus munka! Micsoda stílus! Ötödször vagyok az ellenség hátában, de ilyet még nem láttam! – mondta elragadtatva Korobov.

– Várj, várj, látsz még különbeket is – mondta Bazima, és meglökte a szunyókáló hajtót. – Ne szakítsd szét az oszlopot, te álomszuszék.

Csak ez kellett Szemenyisztijnek, aki az összekötők zajos csapatának élén állt. Kurjongatva elvágtattak és megcsapkodták a lemaradó lovakat. Az oszlop szétszakadása meneteléskor – veszélyes dolog: kettévághatja a csapatot. Különösen veszélyes az ellenség közlekedési vonalán való átkeléskor. Mi félig átszeltük a vonal acélidegét, de az is átszelte oszlopunk élő testét. Minden percben jöhetnek szerelvények, járőrök, motoros hajtányok, sőt páncélvonatok is. Ezért drága minden perc, de hogy az egész egység áthaladjon az átjárón, mégha ügetésben is, mégha sima úton is, legalább másfél óra kell.

Az éjszakai menetek már-már kimerítették az embereket is, a lovakat is. Így aztán nem meglepő, hogy hol az emberek, hol a lovak aludtak el, és feltartóztatták a hátrafelé több kilométernyire elhúzódó fogatos oszlop mozgását.

Bazima előreküldte az összekötőket az oszlop mentén, hogy szabaddá tegyék az utat, ellenőrizzék az útkereszteződéseknél álló közlekedésirányítókat és megszüntessék a dugókat, aztán hirtelen átváltozott huncut legénnyé, és ostorát lengetve odakiáltotta nekem:

– Petro! A gépezet mozgásba jött. Gyerünk, mint a szélvész! Előre nézz, füled hegyezd. Helyesen mondta az öreg, Adolfnak alighanem csak a hűlt helyünket sikerül kiszimatolnia!

Beleugrottam a szánba és elvágtattam.

– A mozgás – a partizán stratégia és taktika anyja! – kiál-

tottam, és megcsapkodtam a lovakat, mert sokáig álltak már a hidegben.

– Fogja vissza a lovakat. Hadd gyújtsanak gyufát. Ez valóságos költemény. Ezt fel kell jegyezni.

De ekkor a hátunk mögött piros láng villant fel a sötétségben, és az éjszakát minden irányban fényjelző lövedékek nyomvonalai szelték át. Aztán robbanás dördült el a havas síkságon, és utána mindjárt, mint egy hang-üstökös csóvája, felhangzott a géppisztolyok és géppuskák egybefolyó lármája.

– A vonatnak nyoma sem maradt. Hogy tetszik?

– Mi az a harc ott?

– Az oldalvédek most fejezik be a szerelvény megsemmisítését.

– Nem lehet visszafordulni?

– Nem lehet. Mindenki végzi a maga dolgát. Meg aztán nem is érne oda. Az ötödik század és Jefremov könyvelő, a parancsnoka, gyors és tiszta munkát végez.

– Hogyhogy könyvelő?

Csak ekkor jutott eszembe, hogy civilben Lenkin is, Jefremov is könyvelő.

– Akarja, hogy mondjak magának egy valóságos költeményt? – kérdeztem haragosan. – Gyújtson gyufát. Írja. A legharciasabb foglalkozás – a könyvelőség. Ezt a témát úgy fejlesztheti tovább, ahogy magának tetszik. Itt vannak a prototípusok.

A szerelvény lassan kigyulladt. A láng lustán nyaldosta a megcsonkított vagonok roncsait, és megvilágította az ég felé emelkedő fekete füst alját.

Vágtattunk a sima szánúton. Előttünk volt még egy országút; Lenkin és Berezsnoj felderítőknek már oda kellett érkezniük. Utol kellett érnünk őket, hogy a leggyorsabb s ezért a leghelyesebb döntést hozzuk, mivel a mozgás és a gyorsaság – a partizán taktika és stratégia anyja...

Szabad volt az út nyugat felé.

Szerencsésen kezdődött a portya.

Volt nálunk egy szokás, amelyet Rudnyev, a politikai biztos vezetett be. Vaszja Mosin rádiós naponta kétszer, 14 és 24 órakor vastag könyvvel a hóna alatt odajött a törzshöz.

– Olvasd a hadijelentést! – parancsolta Rudnyev.

Szemenyisztij, Vanyka Csernyak és a többi összekötő, mint az eszeveszett, rohant szerteszét. Nyáron úgy ordítottak, hogy visszhangzott az egész erdő, télen pedig ostornyéllel kopogtattak a vityillók ablakán vagy ajtaján, és bekiabáltak:

– Olvassák a hadijelentést!...

Néhány perc múlva egy sereg partizán gyűlt össze a törzsnél: ekkor Vaszja Mosin kinyitotta a bibliáját.

– A Szovjet Tájékoztató Iroda jelenti. Esti közlemény a...

Az emberek a néma csöndben figyelmesen hallgatták mindazt, amit olvasott. Aki nem harcolt az ellenség hátában, aki nem volt hónapokig megfosztva attól a lehetőségtől, hogy a hazai szovjet újság sorait olvassa, az nem értheti meg izgalmunkat.

Hosszú hónapokon át csupán az éteren keresztül kapcsolt össze bennünket a hazával egy vékony szál, de az se mindig. A fronton és a szovjet hátországban lejátszódó eseményekről csupán a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentéséből és csupán Vaszja Mosintól tudtunk.

Így aztán érthető, hogy ez az ember, aki csupán nehéz és unalmas műszaki kötelességet teljesített, számunkra a megtestesítője lett mindannak, ami a fronton túl történt.

– No, hány várost adtál fel? – kérdezte komolyan Kovpak Vaszjától 1942-ben.

A legény szomorúan kinyitotta a könyvet, hangosan, de fásultan olvasta a hadijelentést, majd miután befejezte, szó nélkül összecsapta a könyvet, és rögtön elment.

Néha még meg is sajnáltam ezt a legényt, olyan keserűen fogadta az öreg parancsnok szemrehányását, mintha ő volna a bűnös ezekben a szomorú dolgokban.

De még 1942 decemberének végén megerősödött Vaszja hangja, tagoltabban kezdett olvasni, megtanulta, hogy a legérdekesebb részeknél meg kell állni, lélektani szüneteket tartott. Egyre több hallgató gyűlt össze a törzsnél, így Vaszjának a csapatok szálláshelyének különböző pontjain kellett felolvasnia a hadijelentést. Aztán sokszorosítani kezdték írógépen, és szétküldték a századoknak a törzs hadműveleti okmányaival együtt, végül hamarosan nyomdai úton kétszáz-háromszáz példányban adták ki a partizánok kézinyomdája segítségével, amelyet még a jégrepülőterünkre küldtek.

A hadijelentés olvasása – mint sok más hagyomány, amelyet egyszer bevezettek – naponta folyt a törzsnél. Télen aztán, 1942 decemberétől kezdve, egyre ünnepélyesebb és élénkebb lett ez a szertartás, úgyhogy a törzsnél mindenki nagyon türelmetlenül várta Vaszja Mosint.

November 19-én kezdődött a Vörös Hadsereg támadása, ekkor Vaszjával többször elolvastatták a hadijelentést, közben mélyértelmű stratégiai és filozófiai megjegyzéseket tettek.

November 23-án Kalacsnál bezárult a gyűrű; Szemjon Tutucsenko, a törzs irattárosa valahonnan a vasalt láda legfenekéről előhúzta a Volga térképét, és esténként öregek meg kamaszok vastag, fagyott ujjai nyúltak feléje, keresték az alig észrevehető, „Kalacs" feliratú köröcskét.

Szorosabbra zárult a gyűrű Paulus hadserege körül, és Mosin most már nem a törzshöz járt, hanem a rádió szabályozóit abban az új, tágas házban forgatta diadalmasan, ahová Kovpak parancsára áthelyezték. A rekedt hangszóró körül lélegzet-visszafojtva ült Kovpak, Rudnyev, az egész törzs, valamennyi összekötő, a századok politikai tisztjei és pártszervezői, és részenként, szótagonként lesték a hadijelentést, amelyet a területi újságok számára diktálva közölt a Szovjet Tájékoztató Iroda.

1943. február 2-án és 3-án a csapat úton volt, így hát nem fogtuk a hadijelentést. Negyedikén rövid szakaszt tettünk meg, aztán beszállásoltuk magunkat, és már pihenni készültünk,

amikor meghallottuk az ablak alatt az őr hangját, ahogy izgatottan kiabálta a jelszó első számjegyét, és egy vad hangot: „Rendkívüli közlemény." Az őrnek arra sem volt ideje, hogy feltartóztassa a kiabálót – Mosin berohant a törzshöz.

Már a pitvarban kiáltozni kezdett:

– Megengedi, törzsfőnök elvtárs? Rendkívüli közlemény!...

– No, olvasd már... – mondta Bazima, aki gimnasztyorka nélkül ült a sátorlapköpennyel leterített szalmán.

– Rendkívüli közlemény... – kezdte Mosin, főkönyvét csak a formalitás kedvéért tartotta nyitva, ő maga diadalmas tekintettel nézett ránk.

– Szólni kell a parancsnoknak meg a politikai biztosnak – mondta Vojcehovics.

– Már voltam a szállásukon, öltöznek...

– Hát akkor várjunk...

– Már elolvastam nekik...

– És mit mondtak?

– Azt mondták: szaladj gyorsan a törzshöz, olvasd fel! Mindjárt ott leszünk mi is.

– Hát akkor olvasd, az ördög vigyen el – mormogta a takaró alól Tutucsenko.

– Állandóan a szavamba vágnak, törzsfőnök elvtárs. Megengedi, hogy elkezdjem?

– Olvasd, Vaszjutka...

Vaszja kiköhögte magát.

– „A Führer főhadiszállása, február 3." – olvasta hangosan, és megállt, ránk nézett. Elégedett volt a hatással, így folytatta: – „A Führer parancsára a Reich egész területén háromnapos gyászt hirdetünk ki. Tilos a színházi és a mozielőadás. Minden nőnek fekete gyászszalagot vagy gyászruhát kell viselnie..."

Ekkor belépett a házba Kovpak és Rudnyev.

– Olvastad? Hallottátok, legények? – kérdezte az öreg, a

nemezcsizmájára csapott a korbáccsal, és leült a padra. – Ez ám a tudomány, legények... Hej, de befűtöttek nekik.

Az asztalon ott feküdt a Volga térképe, amelyet teljesen összefirkáltak kék és piros jelekkel, nyilakkal és körökkel. Bazima szó nélkül odament a térképhez, óvatosan összetekerte és odanyújtotta Tutucsenkónak:

– Őrizd meg, Szenya, őrizd meg emlékül...

Rudnyev kivette a térképet a törzsfőnök kezéből és újra kiterítette az asztalon. Sokáig nézte a Don és a Volga kanyarulatait, aztán piros ceruzával áthúzta a Sztálingrád körüli kék gyűrűt.

– Hát ez is eljött, ünnep van a mi utcánkban... Elvtársak, fel sem tudjátok fogni, mit jelent ez a győzelem...

– Már hogyne tudnánk felfogni, ha egyszer egész Németországban háromnapos gyászt hirdettek ki. Ez teljesen világos – mondta Bazima.

– De az is világos, hogy milyen áron, mennyi vérrel, mennyi munkával érte el ezt a győzelmet a mi Vörös Hadseregünk? Ismerek sok embert, akik ezt kivívták, és lehet, hogy közülük már sokan nincsenek az élők sorában.

Rudnyev elhallgatott, gondolataiba merült.

A partizánok még sokáig üldögéltek a törzsnél. Beszélgettek a Vörös Hadseregről, a győzelemről, amely már olyan közelinek látszott.

Csak akkor széledtek szét, amikor az ablakokban már felderengett a szürke téli hajnal.

15

Kitörtünk azoknak az ellenséges helyőrségeknek és gyorsan mozgó egységeknek a gyűrűjéből, amelyek arra készültek, hogy nagy hadműveletet indítanak a partizánok ellen, akik a feladatát teljesített jégrepülőtér körül gyűltek össze.

A február 3-ára virradó éjjelen megtettünk még vagy negy-

ven kilométert, és már közeledtünk Pinszkhez. Most már arra kellett törekednünk, hogy elvonjuk azokat a németeket, akik nagyszerűen szervezett gépezetük egész súlyával arra a körzetre vetették magukat, amelyet mi magunk mögött hagytunk.

Ebbe a nagyszerű óraszerkezetbe egy acéldarabkát kellett dobni. Hadd csikorogjon és hirtelen álljon meg a pontos német gépezet. Mielőtt ütne, zavartan álljon meg.

Feladatunk abban állt, hogy a helyi partizánokról magunkra vonjuk a gyorsan mozgó hitlerista egységeket – a helyőrségek ellen maguk is tudnak védekezni.

Számomra ez volt az első portya kemény télidőben. Már előbb is hallottam a régi partizánoktól:

– Csak mielőbb jönnének a fagyok, a hófúvások: akkor nem olyan veszélyesek a németek.

– Nincs jobb idő a partizán számára, mint a tél.

Ezek a közbeszólások, néha pedig hosszú elbeszélések teljesen ellentmondtak az én civil elképzeléseimnek arról, hogy melyik évszak a legmegfelelőbb a partizánharcra.

Miután még nem töltöttem egy kerek évet a partizánok között, nem volt még saját tapasztalatom, és ezeket a megjegyzéseket némi kétséggel fogadtam. Talán csak dicsekszenek a régiek? Talán csak szerencséjük volt tavaly télen – negyvenegy-negyvenkettő telén? A tél előnyei, amelyeket olyan nagyon dicsérnek a régi partizánok, talán csalókák? Hisz mikor lenne könnyebb harcolni a partizánnak, ha nem nyáron? Akkor a lomb is elrejti az ellenség szeme elől, a nap is melegen süt, és vannak egyéb előnyök is, amelyek a tavaszhoz, a nyárhoz, a vénasszonyok nyarához, az enyhe évszakokhoz fűződő lírai és szentimentális elképzelésekkel kapcsolatosak. A fagyos, jeges leheletű tél eltünteti tudatunkból ezeket az előnyöket. Akkor kegyetlen hidegek vannak, mély a hó, a hóban nyomok maradnak, amelyeken megtalálnak a németek, nehézséget okoz az élelmezés és a ruházkodás. Ez mind igaz egy kis, helyi partizáncsoport szempontjából. A portyázó csapat szempontjából – éppen megfordítva. Hallottam a professzoraim-

tól is – Kovpaktól és Rudnyevtől, Bazimától és Korenyevtől és egyszerű partizánoktól is – ugyanezt az állítást: „Télen könnyebb harcolni." Amikor egyszer a kialakult helyzetet tárgyalták, Kovpak így szólt a politikai biztoshoz:

– Szemjon Vasziljevics. Itt a tél, bátran bokán rúghatjuk a németeket. Megtréfáljuk őket egy kicsit. Elterelő hadmozdulatot csinálunk. Hadd vessék be ellenünk egész haditechnikájukat...

A politikai biztos hallgatott.

– Télen egy hadosztállyal is úgy játszhatunk, mint macska az egérrel – fűzte hozzá Korenyev.

– Ha autóval jönnek, akkor igen; de ha szánon? – vetette ellen Bazima.

– Hát hogy szánon milyen katona a német, azt magad is tudod!

Télapó még sokáig magyarázta, hogy milyen előnyt jelent a szánút a partizán számára. Rajtam kívül ezt nyilván mindenki tudta; Kovpak, Rudnyev és Bazima a térkép fölé hajoltak, és ide-oda húzták rajta az ujjukat.

– Várj csak, Iljics – szólt Kovpak Korenyevnek. – Inkább azt mondd meg: átjutnak-e az ágyúk a mocsáron?

– Kemény fagyok voltak. Át kell hogy jussanak. Egyébként kiküldök néhány felderítőt. Mérjék meg a mocsáron a kéreg vastagságát.

– Sáncszerszámot vigyenek magukkal – mondta Kovpak.

A politikai biztos felegyenesedett és levette kucsmáját.

– Szidor Artyemjevics! Úgy gondolom, végezzünk két irányban hadmozdulatot. Lahva állomás mellett van egy híd, az állomástól nem messzire pedig egy repülőtér. Arról a repülőtérről bombáztak minket a repülőgépek a jégen. Ez az egyik csapás, az igazi, a másik, a színlelt – Pinszk ellen.

– Helyes. A németek autón iramodnak utánunk. Mi pedig a mocsáron át vezetjük őket. A németek átszállnak szánra, és akkor – hogy is van az a mondás?

– A farkasnak száz útja van, annak, aki el akarja fogni, csak egy – nevetett fel Korenyev.

Kovpak nyilván gyakran emlegette ezt az aforizmát.

– Hát akkor ez a döntés. – Kovpak feltette a kucsmáját. – Holnap végrehajtjuk az elterelő hadmozdulatot.

Éjszaka néhány századunk, Pavlovszkij parancsnoksága alatt, komoly támadást indított Lahva állomás ellen. A hidat nem sikerült felrobbantani, a repülőtéren sem volt repülőgép, de Pavlovszkij elpusztított két szerelvényt, behatolt az állomás területére, és olyan kalamajkát csinált ott, hogy a felderítés adatai szerint a németek rögtön leállították a belorusz partizánok elleni támadásukat, és a vasúthoz vonták vissza a csapataikat. Pinszk felé csupán egy szakasz felderítőt indítottunk útnak, de vittek magukkal aknavetőt és géppuskát is. A norma háromszorosát kapták lőszerből, és azt a feladatot tűztük elébük, hogy minél hevesebben lőjék a várost, a terület központját, aztán minél gyorsabban tűnjenek el.

– Hej, micsoda tűzfergeteg volt az! Úgy tüzeltünk, hogy a németek azt gondolták: legalább egy hadosztály támadt rájuk – nevetett Cserjomuskin, amikor jelentette a feladat teljesítését.

Két napon át csak estefelé tettünk egy-egy rövid utat – tíztizenkét kilométert –, hogy összezavarjuk az ellenséges felderítést. Hamarosan megjelentek a helyi partizánok összekötői. Parancsnokaik többsége megértette hadmozdulatunkat, és megköszönték a nekik nyújtott segítséget.

Miután végképp összekuszáltuk a nyomokat, szüntelenül ismétlődő apró diverziókkal és csapdákkal arra késztettük a németeket, hogy védelembe menjenek át, és minden szabad erejüket a vasutak meg a fontosabb központok őrzésére vessék be. Néhány nap múlva szabad volt az út nyugat felé. Vonulhattunk Breszt felé, aztán, ki tudja – talán átruccanhatunk a Bugon, a Visztulán...

Nincs jobb idő egy nagy harcoló csapat számára, különösen, ha tapasztalt, bátor parancsnokok vezetik, mint a zord

orosz tél. Minden utat befúj a hó, autóközlekedés az országutak kivételével sehol nincs. Télen az ellenség elveszti legfőbb előnyét – a manőverezés gyorsaságát. Csak szánokon tud manőverezni, de ha figyelembe vesszük, hogy a kezdeményezés a mi kezünkben van, hogy mi szabjuk meg az irányt, akkor a háború legfőbb eszköze – a manőverezés – szintén a mi kezünkben van. Télen hosszú az éjszaka, rövid a nappal. Az éjszaka – az a mi időnk: ez a partizánok második előnye. Ebből következik a harmadik: az ellenség légierejének működését megnehezíti a tél. A negyedik előny – az ellenséges felderítésnek és az állomáshelyeink felfedezésének nehéz körülményei: mire az ellenség felderítői kipuhatolják nappali pihenőhelyünket, addigra már éjszaka van, másnap pedig kezdheti elölről; a portyázó csapat ma már nincs ott, ahol tegnap tartózkodott. Egyszóval, amíg fagyok voltak, portyázhattunk bármerre.

Eszembe jutott egy eset. Ez még az ellenség hátországában való tartózkodásom első napjaiban történt, Brjanszk mellett. Egy fontos vasútvonalhoz utaztam, elhelyezkedtem a Pocsep–Vigonyicsi vonalszakaszon. A hatalmas partizánterület előretolt osztagaira támaszkodva felderítést végeztem. Ezeket az osztagokat nemrég szervezték helyi lakosokból, de beosztottak közéjük néhány ténylegest is. Mindjárt az én megjelenésem után kellett ilyen esetnek történnie! Brjanszkból Unyecsa felé haladt egy nagy német oszlop: körülbelül 180 autó, több kisebb és egy-két közepes páncélos. A gépkocsik rakományt szállítottak. Az őrség nem volt nagy. Az oszlop, miután átvonult Vigonyicsin, földúton haladt tovább. Autóforgalom régóta nem volt rajta, az utat benőtte a dudva, és elnéptelenedett. Egy útelágazásnál a németek két asszonnyal találkoztak, és a tolmács megkérdezte tőlük a Pocsep felé vezető utat. Az asszonyok meg fogták magukat, és azt az utat mutatták, amelyik a partizánterületre vezet. A németek egyenesen felénk száguldottak. Őrcsapataink, mihelyt meglátták ezt a nagy oszlopot – elöl haladt néhány páncélos, hátrább minden összeolvadt a porfelhőben –, visszahúzódtak a horhosokba, és jelen-

tették a parancsnokságnak, hogy több mint száz harckocsi nyomul felénk. A tapasztalatlan osztagokban pánik tört ki. Szerencsére az egyik páncélos aknára futott, úgyhogy tönkrement a lánctalpa. Az oszlop megállt. Fél óra múlva eltűnt a por, a partizánok felderítői a németek közelébe kúsztak a rozsban, és most már pontosabb adatokat hoztak: „180 teherautó, néhány személyautó, három vagy négy könnyű harckocsi, egy közepes páncélos, szétzúzott lánctalppal. A németek tétován állnak. A sofőrökkel együtt nincsenek többen 300 embernél." Az osztagok egy kissé magukhoz tértek. Négy osztag volt, együttes létszámukat tekintve – ha a nőket is beleszámítjuk –, szintén nem több 300 embernél. Sokan alig néhány napja vettek először puskát a kezükbe, a golyó süvítését pedig még soha nem hallották. A parancsnokok között voltak harcosok is, voltak tegnapi békés kolhozparasztok, egyszóval mindenfélék. Természetes, hogy hozzám fordultak. Akkor még hadbiztosi rangban voltam és két csíkot viseltem. Az osztagok parancsnokai elhalmoztak kérdésekkel: mit tegyenek, felvegyék a harcot, vagy vonuljanak el az erdőkbe? Harc nélkül könnyű lett volna elvonulnunk, mivel a németek még aligha tudtak létezésünkről. Ha ilyen csapattal felvesszük a harcot, aztán elvonulunk – azt jelenti, hogy kitesszük a felbőszült németek bosszújának azokat a kis falvakat, amelyekben állomásoztunk. De leginkább az zavart, hogy senki semmiféle meghatalmazást nem adott nekem, hogy ezeknek az osztagoknak parancsoljak.

Úgy döntöttem: felvesszük a harcot. Gyorsan kiadtam az utasításokat, az osztagok védelembe és lesállásokba helyezkedtek. Amikor az oszlop megindult előre, megkezdtük a lövöldözést. A fiatal partizánoknak nem volt kellő önuralmuk, már távolról tüzet nyitottak, idegeskedtek, és általában nagyon ügyetlenül harcoltak. A németek mégis elveszítettek egy könnyű harckocsit meg vagy tíz gépkocsit, és visszavonultak. Még egy napig kóboroltak ezen a vidéken, amíg bele nem ütköztek Vaszilij Ivanovics Koseljov tapasztaltabb csapataiba –

azok csapdát állítottak nekik. A katonákat agyonlőtték, a gépkocsikat pedig megsemmisítették. Nem termett nekem babér ebben a harcban, sőt egy csomó kellemetlenségem akadt, de nagyon sok mindent megtanultam. Leginkább egy eset lepett meg, amely a harc folyamán játszódott le. Az egyik osztag parancsnoka helyi lakos volt. A katonai rangja törzsőrmester vagy főtörzsőrmester volt, így egyhangúlag őt választották parancsnoknak. „Hadparancsom" alapján védőállást foglalt el a megadott vonalon. Mivel az ellenségnek több harckocsija is volt, természetes, hogy mindenekelőtt páncéltörő fegyvereinket vettem figyelembe. A négy osztagban összesen két páncéltörő és egy célgömbje vesztett nehézgéppuska volt, amely csak egyes lövéseket adott le, néha azonban, mintha megveszett volna, sorozatra váltott át, és akkor már meg se lehetett állítani. Csak akkor hallgatott el, amikor elfogyott a heveder. Kijelöltem a páncéltörők helyét, én pedig ezzel a szeszélyes szerkentyűvel az erdő szélén, az út mellett helyezkedtem el. Amikor megindult a német oszlop, észrevettem, hogy az egyik páncéltörő nincs a kijelölt helyen. A lovas összekötő, akit elküldtem a parancsnokhoz, jelentette a parancsnok válaszát: „A páncéltörőt egy fontosabb helyre állítottam."

– Hová? – kérdeztem az összekötőt.

– Oda a faluba, az új kerítésű ház mellé.

– De hát oda nem mennek a harckocsik. Körös-körül mocsár van.

– De az a parancsnok háza – válaszolta az összekötő.

– Micsoda pokoli dolog! Hát meghülyült? Hol a parancsnok?

– A láncban. A védővonalat, azt mondja, nem hagyom el élve, de a páncéltörő ott fog állni, ahová állítottam.

Az oszlop közeledett, nem volt idő az átcsoportosításra. Háromszáz méternyire, valahol a szárnyon, parancs nélkül is eldördültek a partizánok lövései, az elülső gépkocsikból kiugráltak a németek, én pedig káromkodva és a sorsot átkozva, amely ebbe az ostoba históriába sodort és ilyen fegyelmezetlen

csapattal hozott össze, kiadtam a parancsot: „Tűz az egész arcvonalon!" Ha ezek belevaló németek, természetesen elkergetnek bennünket, de nyilván nekik is remegett a térdük. Néhány gépkocsi már égett. Az ellenség táborában észrevettem a pánik jeleit. Nekibátorodtunk, szorítani kezdtük őket, de a hitleristák a harckocsikat utóvédnek hagyták, azok tűzzel fedezték őket, majd kis hatású tüzünk közepette visszafordult az oszlop, és vagy két óra alatt teljesen elvonult. Az ellenség otthagyott egy könnyű harckocsit, 8 tehergépkocsit, amelyek fekete füsttel égtek, és 16 halottat. Nekünk csak egy halottunk volt: az az osztagparancsnok, aki a háza mellé állította a páncéltörőt. A harcosok azt mondták, hogy bátran küzdött. Katonai tiszteletadással temettük el; én pedig feljegyeztem naplómba ezt a történetet, amely meghökkentett, és elhatároztam, hogy egy tragikus elbeszélést írok róla. Az elbeszélésből nem lett semmi, de partizánéletem következő két és fél éve alatt még találkoztam hasonló esetekkel. Az emberek nem mindig értették meg, hogy az ellenséget nem abban a körzetben kell ütni, ahol Ivan Ivanovics szeretné, mivel ott ő a nagyfőnök, hanem ott, ahol az ellenséget a legsikeresebben lehet megtámadni úgy, hogy minél kisebb veszteséget szenvedjünk mi, és minél nagyobbat az ellenség. Ha ilyen körzeti léptékű stratégával akadtam össze – sőt néha kénytelen voltam végrehajtani is ostoba terveiket –, mindig eszembe jutott az osztagparancsnok, aki a háza mellé állította a páncéltörőt, maga pedig meghalt a szabad mezőn: egy német harckocsi lövedéke terítette le.

A sors akaratából csak egy év múlva jutottunk Breszt és Varsó alá. Akkor pedig, negyvenhárom februárjában Rudnyev, miután sok órát elüldögélt a térkép mellett, azt mondta Bazimának és nekem:

– Élesen dél felé kell fordulnunk.

– Újra átkelünk a Pripjatyon? – kérdezte Bazima.

– Újra! – válaszolt haragosan Kovpak. – Jaj, de elegem van ebből a folyóból. Versigora, olyan helyet válassz ki, ahol be-

fújta a partot a hó. Hogy még a színét se lássam ennek az átkozott Pripjatynak!

Nem volt nehéz teljesítenem a parancsnok akaratát. Egész januárban és február elején az erős fagyok mégiscsak jégpáncélba öltöztették a rakoncátlan folyót, a hóviharok befújták a partot és fehér lepel alá rejtették csupasz, hideg, élettelen testét. Úgy látszik, maga a természet rejtette el rigolyás lányát a feldühödött Kovpak szeme elől. Kalauzainkon, a felderítőkön, Bazimán, Vojcehovicson és rajtam kívül senki sem tudta a csapatban, hogy Pinszktől mintegy huszonöt kilométerrel keletre harmadszor is átkeltünk a Pripjatyon.

Ettől az éjszakától kezdve élesen dél felé haladtunk.

16

Gyorsan vonultunk dél felé. Kétnapi menet alatt megtettünk mintegy kilencven kilométert, és miután végleg megkevertük az ellenséget, amely több zászlóaljjal követett bennünket, elszakadtunk ettől az uszálytól. Nagy harc így nem is volt. Viszont felderítőinknek és lesben levő csapatainknak sok csetepatéjuk volt, őrcsapataink sokat harcoltak az ellenség elővédjeivel. Az összecsapások villámgyorsan fellángoltak és alaposan kimerítették a német csapatokat. Őrcsapataink tíz-tizenöt perces csapásos tüzet adtak le, aztán nyomukat eltüntetve visszavonultak. Mire a nagy német erők odaérkeztek, a partizánok már elrejtőztek, a németek pedig nyakig a hóban gázolva, csatáriáncban, üres ligeteket és erdőszéleket támadtak. Egyszóval az ellenség mindenütt partizánokba ütközött, de sehol nem találta meg őket. A tél – nagy segítség, csak ügyesen kell kihasználni. Voltak harcok a vasutakon való erőszakos átkelések során is. Február 2-től 8-ig hat szerelvényt pusztítottunk el, beleértve azt a két vonatot is, amelyet Pavlovszkij rombolt szét.

Kétnapos menetelés után elértük Vlagyimirecet, a romni

terület egyik kerületi központját, ahol nagy rendőrségi, csendőrségi és „kozák" helyőrség volt. Mivel nem tartottuk fontos helynek Vlagyimirecet, amelynek birtokba vételéért érdemes lenne akár csak egyetlen csepp vérünket is kiontani, úgy döntöttünk, hogy tőle kétkilométernyire megállunk. Állomáshelynek egy nagy települést, Sztyepan-Gorodokot választottuk ki.

Az emberek életével való legésszerűbb gazdálkodás volt Rudnyev politikai biztos egyik legfontosabb tulajdonsága. Soha nem vállalkozott olyan harcra, amely talán hatásosnak és csábítónak látszott, de elkerülhetetlenül olyan veszteségeket vont volna maga után, amelyeket nem igazolt volna megfelelő, biztos eredmény. Ez az ember mindig azzal a magas mércével mérte elvtársaink vérének értékét, amilyen hasznot az az államnak jelentett. Tudatában volt, hogy vér nélkül nem lehet harcolni: éjszakánként virrasztott a törzs házaiban, a géppuskás szekéren vagy szánon, átgondolta, mérlegelte az összes lehetséges változatot és a harc lefolyását, hogy elérje: vérünk ára lehetőleg minél magasabb legyen.

Északnyugat felől, hirtelen törtünk erre a vidékre. Hírünk még decemberben ideért, de akkor keleten tevékenykedtünk, és a „szárni kereszt" visszhangja felkavarta a helyi hatóságokat, a rendőrséget. De a németek keletről várták az ismeretlen partizánokat. Annál váratlanabb volt megjelenésünk szinte az ellentétes irányból. Ez pánikot keltett a helyi hatóságok körében. Természetes, hogy a csendőrség és a rendőrség apró csoportjai vagy szétfutottak, vagy mi kaptuk el őket meglepetésszerűen. Rengeteg foglyot ejtettünk, sok újonc is jött a csapatba. A „bekerítettek", akik sebesülésük miatt ragadtak ott, vagy mivel nem tudtak tájékozódni, vagy azok, akik megszöktek a fogságból és ottmaradtak a lakosságnál – mind hozzánk jöttek.

Nyakig voltam a munkában. Kovpak és Rudnyev a parancsnoki munkának ezt a részét teljes egészében rám bízták. A foglyul ejtett rendőrök közül sokat nem lehetett szabadon engedni, még kevésbé magunkkal vinni. A helyi lakosok a halálukat

követelték: féltek, hogy a rendőrök elmenetelünk után kettőzött buzgalommal fogják kitölteni haragjukat a fegyvertelen népen. Sokan, akik partizánnak álltak, kérték, hogy lőjük agyon az árulókat, mivel ha életben hagyjuk őket, az új partizánok családtagjai az akasztófán fognak lógni.

Ugyanott, Sztyepan-Gorodokban a parancsnokság egyidejűleg megbízott az új partizánok „szűrésével", ellenőrzésével és a csapatba való felvételével. Ez a munka még inkább összehozott Bazimával, Vaszja Vojcehoviccsal, Szemjon Tutucsenkóval, a törzskari tisztekkel, Berezsnojjal, Cserjomuskinnal, Hübelével és Kasickijjal, vagyis a felderítőkkel. Nélkülük nem tudtam volna jól végezni ezt a munkát.

Sztyepan-Gorodok most nagy falu egy őserdő mélyén, sekély folyók, erdei patakok és mocsarak között. Talán valamikor – a tatárjárás idején, vagy amikor a kozák csapatok a lengyel pánok ellen harcoltak – erőd volt, támaszpont, központ, amelyben az ellenség ellen védekeztek az emberek. Most, mivel távol esett vasutaktól és országutaktól egyaránt, közönséges poleszjei faluvá vált. Talán csak az utcái voltak egyenesebbek, mint a többi falué – a főtértől sugárszerűen futottak kifelé – meg magán a téren állt néhány földbe süppedt kőház és üzlethelyiség; a központ közelében régi, üvegverandás vagy mezzaninos faházak csókafészekre emlékeztető cikornyás padlással; építészeti stílusukkal a falu távoli múltjára utaltak, arra, hogy nem teljesen paraszti eredetű. Miután elszakadtunk az uszályunktól, úgy határoztunk, hogy itt rövid időre megállunk: hadd pihenjenek az emberek, lovak egyaránt. Először csak egy napot akartunk itt tölteni, de a Nagy Földön levő parancsnokság, nyilván megörülve annak, hogy mégiscsak dél felé fordultunk, azt ajánlotta, hogy még dobnak le rakományt. Pihenőnk így több napig tartott. A hideg csökkent, derült idő volt, a hó nem olvadt, puha porhó volt, szinte kínálta magát hógolyózásra meg hóemberkészítésre; a szánutakon – amelyek a tél folyamán simára csiszolódtak – lótrágya, szalma és az ősszel tűzifának kivágott nyírfa levele sárgállott. A hajnali

fagyokban, a derűs nappalokban és a holdfényes éjszakákban valahogy már érezni lehetett a közeledő tavaszt. Ki gondolhatta volna, hogy ezeken a holdfényes éjszakákon a hitleristák és hűséges szolgáik, akik tehetetlenek voltak az Ukrajnát és Belorussziát elöntő népharaggal szemben, a legkegyetlenebb és a legkihívóbb provokációt követik el? Az ellenség aljas tervét nem fogtuk fel mindjárt egész gonoszságában, csak ahogy fokozatosan megismerkedtünk vele, úgy fedeztük fel az új veszélyt, amely az utunkba került. Hadd derüljön fény erre az aljas történetre, mivel bajtársaimmal együtt tanúi voltunk a kezdetének, és jelen voltunk az ukrán–német nacionalisták provokációinak forrásánál, amely még több szenvedést és áldozatot hozott népünkre.

A következőképpen történt a dolog.

A Sztyepan-Gorodokban tartott pihenőnk második napján jóval hajnal előtt felébresztettek a felderítők. Félálmomban nem értettem meg rögtön a jelentésüket. Lapin hadarása, melyet Vologya Zebolov közbeszólásai és szitkai szakítottak félbe, kapkodó kézmozdulataik és ezeknek a sok vihart megélt legényeknek izgatottsága azt a gondolatot ébresztette bennem, hogy őrcsapatainkat megkerülve, valahol betörtek hozzánk a németek. A jelentés végét meg sem várva, odakiáltottam az őrnek:

– Szólj az ügyeletesnek, hogy ébressze fel Bazimát. Fontos adatok vannak.

– A parancsnokot és a politikai biztost is ébresszem fel?

– Nem kell – mondta Zebolov. – Inkább hallgasson végig bennünket, alezredes elvtárs.

Egy kissé lecsillapodva beszélni kezdtek. A környező területek lakossága kevert. Ősidőktől laknak itt lengyelek, ukránok és zsidók. Nagy ritkán akadnak tiszta lengyel faluk, gyakrabban ukránok, de a nép leginkább összekeveredve él. Ma éjszaka az apró lengyel falvak egyikébe, harminc házból álló kis erdei településre betört vagy ötven fegyveres. Az ismeretlenek bekerítették a falut, őröket állítottak, aztán sorba járták

a házakat és irtották a lakosokat. Nem agyonlőtték, nem kivégezték, hanem vadállati módon kiirtották őket. Nem lövéssel; tölgyfakaróval, fejszével verték szét a fejüket. Minden férfit, öregembert, nőt és gyereket. Aztán, nyilván a vértől és az értelmetlen gyilkolástól megrészegülve, kínozni kezdték áldozataikat. Vágták, szurkálták, fojtogatták őket. Bár sok mindent tapasztaltam ebben a háborúban és jól ismertem a német büntető különítmények stílusát, mégsem hittem el teljesen a felderítők elbeszélését. Ilyennel még nem találkoztam.

– Várjatok csak, legények! Hátha valaki összevissza fecsegett félelmében.

– Hogyhogy fecsegett? – Lapin sietett végigmondani. – Mi magunk voltunk ebben a faluban. Ahogy közeledtünk a szánunkon, az őrszemük kétszer is lőtt a puskájával. Odapörköltünk géppisztollyal. A faluban hirtelen zaj támadt, néhány lövés dördült el, de nem ránk lőttek; majd egy kutya ugatni kezdett, aztán minden elcsendesedett. Csak azt hallottuk, hogy egy asszony jajveszékel és zokog. A veteményeskerteken át csendben odamentünk, és a saját szemünkkel láttunk mindent.

– Mindent, ahogy történt.

– Mondjatok el mindent sorban. Mindent, amit ott láttatok.

Belépett Bazima. Menet közben felöltötte vattakabátját, majd gimnasztyorkájának zsebéből elővette szemüvegét és feltette. Némán a felderítőkre mutattam.

Azok zavarosan, kapkodva és izgatottan újra beszélni kezdtek. Megint csak nem értettem semmit az egészből.

– Kik azok a szánon a törzs kapujánál? Valami gyerekek? – kérdezte Grigorij Jakovlevics.

– Hát azok, akik megmaradtak a lengyel falucskából. A többieket mind lemészárolták. Az öregeket is, a fiatalokat is.

– De kik? Beszéljetek értelmesen, fiúk...

– De ha magunk sem tudjuk pontosan! – mondta csodálkozva Lapin, aki megszokta, hogy engem sokkal nyugodtabbnak lásson, mint ma.

– No, mit mondanak azok a ti utasaitok? Beszéltetek valamiről az úton? Hozzátok ide őket – vezényelte Bazima.

Míg Lapin kint volt az utcán, Vologya Zebolov tovább magyarázott nekünk.

– Tőlük is kevés értelmes dolgot lehet megtudni. Csak a foguk vacog, és azt hajtogatják: „Prosze pana, prosze pana." Szinte komikus. Az egyetlen, amit hallottam tőlük az, hogy a vérengző banda vezérét Szaskónak hívják. Ahogy valaki kimondta: „Szasko", a gyerekek keservesen zokogni kezdtek... Majd maguk is meglátják.

– Mindegyiket bevezessem, vagy egyenként? – kiáltott a pitvarból Lapin.

– Pszt! Csendesebben, csendesebben – pisszegett rá Bazima.

A ház gazdái a kis szoba ajtajánál gyűltek össze, és észrevettem, hogy „Szasko" nevének említésekor nekik is kitágult a szemük, és a kisgyerekek ijedten az anyjuk térdéhez simultak.

Végül Lapin betuszkolta a kis erdei falu ismeretlen lakóit. Négyen voltak: egy hatvan év körüli öregember, egy fiatalasszony és két gyerek. Valóban remegtek. Talán a félelemtől, talán a hidegtől. Ruhájuk vékonyka volt, sebtében kaphatták fel félmeztelen testükre. Nyilván alvás közben lepték meg őket, ahogy a házukban éjfél után kigyulladó tűz éri az embereket.

– Jöjjön be, papa. Üljön le, papa! – tolt oda egy gyalogszéket az öregembernek Bazima.

– Prosze pana – válaszolt az öregember. – Prosze pana, én inkább állni itt. – És nekitámaszkodott az ajtófélfának.

A másik ajtófélfához a nő támaszkodott, kezét a kisfiú és a kislány vállára tette. Hallgatott. A gyerekek egykorúak voltak, nyolc-kilenc év körül, nagyon hasonlítottak egymáshoz, ikrek lehettek.

– Mondja el, papa, mi történt maguknál a faluban? – kérte Bazima.

– Prosze pana, ezek a fiatal pánok mindent láttak, mindent el tudnak a pánnak mondani – mutatott a felderítőkre.

– Talán ha a pán maga elmondaná nekünk – kértem.

– Prosze pana, ezek a fiatal pánok látták...

Az öreg sokáig érthetetlenül mormogott. Szavainak fele „prosze pana" volt, a többit nem lehetett érteni. Akkor az asszonykához fordultunk. De az hallgatott. Csak amikor figyelmesen megnéztem, és láttam meredt szemét, sápadt arcát, amelyen nagy verejtékcseppek voltak, akkor jöttem rá: vagy őrült, vagy megbénult az akarata és minden érzése. Gépies, görcsös fogással tartotta kezét a gyerekek vállán, élettelen tekintetével valahová a fejünk fölé nézett, és hallgatott. Még néhányszor megpróbáltuk, hogy kérdezzünk tőle valamit.

– Prosze panav, ez az én jányom. A jányom, azok meg a gyerekei.

A nő hallgatott.

A kisfiú, aki eddig tágra meresztett szemmel nézett ránk, hirtelen megszólalt:

– Bejöttek a házba, és mindjárt elkezdték apánk kezét csavargatni... „Mondd meg, te mazur pofa, hol az arany?..."

– A papának recsegtek a csontjai, mi meg sírtunk... – mondta a kislány.

– Aztán az egyik fogta a fejszét, és szétvágta a fejét.

– Aztán mindenkit ütni, kínozni, kaszabolni kezdtek.

– A többiek megfojtották nagyanyót a kemencén...

A gyerekek egymás szavába vágva mondták el ennek a szörnyű történetnek a részleteit. Gyerekmódra, egyszerűen beszéltek, talán nem is fogták fel teljesen elbeszélésük borzalmas értelmét. Olyan gyerekes elfogulatlansággal, amilyennel a legtárgyilagosabb bíró sem rendelkezhet, csupán a tényekről beszéltek.

– Hogyhogy ti életben maradtatok? – tört ki Bazimából.

– Kint lövöldözés kezdődött, erre gyorsan kiszaladtak az utcára. Utolsónak futott Szasko, Bronyát, a testvérünket agyonlőtte pisztollyal...

– Mi életben maradtunk édesanyánkkal. Elbújtunk a dikó alá.

– Aztán bejöttek a házba a maguk emberei, ők ni, és megtaláltak bennünket...

– Így, így, prosze pana, így volt. A gyermekek az igazat mondták – dünnyögte az öregember.

A nő egyre hallgatott. Úgy látszik, csak a gyerekei hangját hallotta, de szörnyű elbeszélésük semmiféle érzelmet nem keltett benne.

További felderítőcsoportokat küldtem szét, Bazima pedig a törzshöz vitte a lengyeleket, és hozzálátott, hogy elrendezze mindennapi életüket.

Amikor reggel jelentést tettem Kovpaknak és Rudnyevnek az éjszaka történtekről, azt követelték tőlem, hogy derítsem fel ennek a különös és kegyetlenségében nem egészen érthető mészárlásnak a körülményeit.

A felderítőkkel együtt elmentem a faluba, az éjszakai szörnyűségek színhelyére. A ragyogó napfényben még szörnyűbb volt a rajtaütés következményeinek képe.

Az első házban, ahová bementünk, hét holttest feküdt. A bejárat nyitva volt. A pitvarban, hajlékony derekával a magas küszöbön áthajolva, arccal felfelé egy tizenöt év körüli lány feküdt, csupán hálóing volt rajta. A törzse a szépszobában volt, feje a pitvar padlójára csüngött. A napsugár bearanyozta kibomlott világosbarna haját, kék szeme nyitva volt, az utcára nézett, a világba, amely felett vidáman sütött a ragyogó nap. Nyitott szájából vérpatak folyt végig az arcán. A vér már megkeményedett a reggeli fagyban. A házban sűrűn feküdtek egymás mellett felnőttek és gyerekek. Némelyiknek úgy szét volt zúzva a koponyája, hogy nem lehetett felismerni az arcát; másoknak a torkuk volt átvágva. A kemencén egy teljesen fekete, nagyon öreg asszony volt, vérnyomok nélkül, a nyakán kötél nyomaival. A függő bölcső köré tekerve ott volt a kötél is. Amikor sietve kimentem a családi sírbolttá vált házból, az ajtó tolózárján megláttam egy hosszú hajcsomót. Belebogozódott a reteszbe, úgy lobogott a tavaszt jelző szélben a nap felé.

A többi házban ugyanez a kép ismétlődött meg.

Mindez túlságosan szörnyű volt ahhoz, hogy bármit is megértsek. Egy dolog nyilvánvaló volt: ezek az emberek, akiket valami szenvedély hajtott a megsemmisítés és gyilkosság felé, elvesztették emberi arculatukat, és minden cél nélkül rendezték ezt a mészárlást, mint a juhakolba betörő farkas, amelyet csupán az őrjöngés, a vérszomj, a gyilkolás ösztöne hajt.

Csak miután minden információt összegyűjtöttünk, amit meg lehetett szerezni a környékbeli lengyel és ukrán falvak lakóitól, akik félholtak voltak a rémülettől az éjszaka történtek miatt, és különösen miután felderítőket küldtünk Szárni környékére – s csak akkor sikerült egy kissé tisztázni ezt a szörnyű, förtelmes esetet.

Mielőtt a Dnyeperen túlról odaértünk Szárnihoz, s miután megrendeztük a „szárni keresztet", a Gestapónál dolgozott a vlagyimireci pap fia, akit Szaskónak hívtak. Fiatal, szép és kegyetlen volt. Eleinte tolmácsként dolgozott, aztán a lakossággal szembeni kegyetlen, kötekedő magatartásáért, zsidók agyonlövéséért előléptették: afféle nyomozó és hóhér lett belőle.

A „szárni kereszt" után Szaskót hamarosan elbocsátották a Gestapótól. Nem zavarták el, nem tartóztatták le, de elbocsátották. Ez a tény nyilván jelentős esemény volt, mert a szárni Gestapo sietve értesítette róla a városka és a környező falvak lakosságát. Kiadták, kinyomtatták, kiragasztották a kerítésre a különleges parancsot, hogy elbocsátották a munkatársukat, Szaskót, noha a nekik nem tetsző lakájokat rendszerint csak simán kirúgták. Az is különösnek hatott, hogy a gestapósok az elbocsátáskor „elfelejtették" elvenni Szaskótól a fegyvert: a tőrt, a gyorstüzelő pisztolyt meg a géppisztolyt.

Amikor egy hónap múlva Szasko megjelent egy ötven-hatvan emberből álló banda élén – amelynek a felét szintén a rendőrségről „bocsátották el", a másik felét bűnözőkből szedték össze –, és ez a banda meghirdette a harcot az „önálló Ukrajnáért", színleg a németek ellen, valójában pedig a lengyel lakosság lemészárlását kezdte el, a dolog kezdett tisztázódni.

Mint később megtudtuk, ez a provokáció nem az egyetlen volt. Ugyanezekben a napokban Rovnóból, Luckból, Vlagyimir-Volinszkijból, Dubnóból és Nyugat-Ukrajna más központjaiból vezetőségük utasítására sok nacionalista ment el, aki addig feltétlen hűséggel szolgálta a németeket a Gestapóban, a rendőrségben, a csendőrségben. Elmentek az erdőkbe, elhíresztelték az egész világnak azt, hogy ütni akarják a németeket. Ütötték is a németeket szóban, nyilatkozatokban és röpcédulákon, amelyek közül az egyiken még a lucki német nyomda impresszuma is szerepelt. Valójában pedig a békés lengyel lakosságot mészárolták.

Természetes, hogy a békés lakosság a német hatóságokhoz fordult, kérték, hogy védelmezze őket ettől az önkényeskedéstől. A különböző városokban, a különböző területeken működő német hatóságok szóról szóra ugyanazt válaszolták: „Csapataink mind a fronton vannak elfoglalva. Az egyetlen, amivel segíteni tudunk – adunk fegyvert. Védjétek meg magatokat. De csak azzal a feltétellel adunk fegyvert, ha a lengyelek belépnek a rendőrségbe és felöltik a rendőregyenruhát."

A németek nem tudtak szétverni bennünket, hogy megboszszulják a „szárni keresztet", de levonták a következtetéseket. Ahogy az a gestapósokhoz illett is, a félelmetesen növekvő partizánmozgalom ellen a provokációk, a nemzetiségi konfliktusok felszításának módszerével kezdtek harcolni.

A kis lengyel erdei falu tragédiája mindnyájunkat megrendített – a parancsnokokat is, az egyszerű partizánokat is.

Negyvenhárom tavaszán és nyarán többször is találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy fasiszta-nacionalista banditák mészárolják a békés lakosságot. Vonul az oszlop éjszaka, a felderítők elöl haladnak, néhány másodpercre hirtelen géppisztolytűz robban ki, aztán a lakosok kiszaladnak elénk, és úgy fogadnak bennünket, mint megmentőiket. De néha későn érkeztünk...

Hol egy kis lengyel falut mentünk meg ukrán nacionalistáktól, hol ukránokat lengyel rendőröktől... Nem mindegy?

Csak egy dolog jellemző ezekre is, azokra is: sem az egyik,

sem a másik fél nem tanúsított ellenünk soha fegyveres ellenállást.

Mint a hiénák a nagyvad nyomán, úgy járt ez a szemét népség a német fasizmus véres útjain, és végezte a maga hiénamunkáját. És úgy elfutott a hátára mért első fájdalmas botütésre, mint a hiéna. Aztán újra, orvul támadott.

17

A tavasz szelekkel érkezett.

Ott zúgott a lengyel mágnások évszázados parkjaiban, s a fák csúcsainál alig magasabban fekete keresztes repülőgépek búgtak. Lőszerrel megrakodva, kelet, délkelet felé mentek, visszafelé pedig sebesülteket, törzskari tiszteket hoztak, meg azokat, akik nem lettek Ukrajna, a Don és a Kubán szovhozainak és kolhozainak a birtokosai.

A tavasz viharos szelekkel érkezett.

Messze keleten támadott a Vörös Hadsereg.

Messze?!

Már Sztálingrádtól messzire folytak a harcok. Az ezredek, a hadosztályok, a hadseregek már átkeltek a Donon, a Donyecen, elfoglalták Harkovot, Kurszkot.

A tavasz heves, viharos szelekkel jött, űzte kelet felől a ronggyá tépett felhőket, amelyek alatt ott cikáztak a szárnyaikon fekete keresztet viselő, megtébolyult repülőgépek.

Az országutakon, a Zsitomirból Rovnóba vezető aszfaltúton, Podólia és Volhínia régi ukrán útjain vonultak, mentek az embertömegek, oszlopok, trének. Lám, hozzánk is elért a sztálingrádi csata visszhangja. Egymás után jöttek a Voronyezsnél szétvert olasz hadosztályoknak, magyar dandároknak, meg azoknak a román ezredeknek a maradványai – amelyek Krasznodarnál megszagolták az orosz puskaport –, nem gondoltak többé sem a Kaukázusra, sem a Volgára. Jöttek tépetten, fáradtan, tompa, félénk gondolatokkal, a tettenért

ide-oda futkosó tolvaj zavart tekintetével. Hová? A mamához! A mamához, domnica, a mamához, signora, a mamához. És kenyérre cserélték a fegyverüket. A puskát egy karéj kenyérre, a pisztolyt egy cipóra, a géppuskát egy tál derelyére. Így hangzott a sztálingrádi csata visszhangja, ahogy elért Zsitomirig, Rovnóig és Sepetovkáig.

A tavasz déli és keleti szelekkel jött. Meghajlították az öreg hársak, nyárfák és szilfák büszke koronáját; alacsonyra kényszerítették a fekete keresztes repülőgépeket, a hátukba fújtak, kidagasztották a sárga, zöld és barna köpenyek vitorláit. A szelek fütyültek a vezetékek között, süvöltöttek a házak kéményeiben, halálüvöltéssel emlékeztették a csatlósokat a méltó büntetés közeli napjára.

A tavasz heves szelekkel hozta felénk a sztálingrádi csata visszhangját.

A felderítők, akik távoli vállalkozásokra jártak, és eljutottak Rovnóig, Dubnóig és Kovelig, örvendetes híreket hoztak.

A jobb parti Ukrajna útjain javában folyt a visszavonulás. Egyelőre csak a szétvert magyar, olasz és román csapatok vonultak vissza, jöttek a trének mindenféle cókmókkal; vonultak az összerabolt javakkal a kurszki és harkovi terület rendőrei, a gépkocsikon közigazgatási parancsnokok, gazdászok, mezőgazdasági Kommissarok, Gebietskommissarok robogtak, akik mindenkinél messzebb szaladtak keletre, most pedig hirtelen forró vágyuk támadt, hogy lehetőleg minél messzebb szaladjanak nyugatra.

Február 19-én éjjel elfoglaltuk Bolsoj Sztigyeny falut. A felderítők és egy, Szasa Lenkin vezette, lovas szakasz elsőnek törtek be. A főutca jól ki volt kövezve, kétoldalt kőlapokkal kirakott járda. Amikor Korobovval beértünk a faluba, és lovaink patája csattogni kezdett a köveken, a lövöldözés már elcsendesedett. Oldalt és a hátunk mögött néha fellobbant – a felderítők üldözték a veteményeskerteken át a csendőröket meg a rendőröket. Az utcák feketéllettek, a hó már elolvadt

az utakon, de a mezők és a veteményeskertek teljesen fehérek voltak. Ez késztette Bolsoj Sztigyeny rendőreit arra, hogy a veteményeskerteken át meneküljenek, habár a hideg hó csípte meztelen lábukat, viszont jól álcázó háttérnek bizonyult, mivel a legtöbbjük egy szál fehérneműben szaladt ki a helyiségből.

Ennek a finom nevet viselő falunak* a megtisztítása mégis körülbelül egy órát vett igénybe. Az oszlop odaért, és a trén eleje kezdett lassan bevonulni a faluba. A reggel közel volt, s miután tanácskoztunk Vojcehoviccsal, úgy döntöttünk, hogy megállunk nappali pihenőre.

Amikor már a faluban cikáztak a szállászcsinálók, akkor tudtuk meg az újságot: kiderült, hogy a kerületi központban szándékozunk pihenőt tartani.

Hát ezért volt itt annyi csendőr meg rendőr! Meg járdák... meg polgármester.

A polgármestert a csetepaté kezdetén ajándékba küldte nekem Lenkin. A kövér úr több sálba is be volt bugyolálva; mellettem vezették el, s én azt parancsoltam, hogy a biztonságosabb csűrbe zárják.

A politikai biztos, miután tudomást szerzett meggondolatlan döntésünkről, nem változtatta meg, de azért alaposan megszidott bennünket.

– Fel kell venni a harcot. Az lehetetlen, hogy a németek nyugton hagynának egy kerületi központban. Maguk főzték a kását, menjenek körvédelembe. Ellenőrizzenek mindent és reggel tegyenek jelentést nekem.

Így is tettünk.

De a németek nagy meglepetésünkre semmiféle kísérletet sem tettek, hogy megtámadjanak minket. Mi több, a felderítők sehol sem kerültek érintkezésbe az ellenséggel. Ezért úgy határoztunk, hogy még egy napot maradunk a „szégyenkező" városkában.

* Bolsoj Sztigyeny – Nagy Szégyenkezés.

A lezüllött fasiszta „hátország" a front eseményeire úgy reagált, mint a higany az érzékeny hőmérőben. Az élet logikája azt súgná, hogy minél rosszabbul áll a németek ügye a fronton, annál nagyobb figyelmet kell fordítaniuk hadseregük hátországára. A gyakorlat az ellenkezőjét mutatta. A német hatóságok éppen azokban a napokban reagáltak a legkevésbé arra, ami körülöttük történt, amikor a fronton a németek szempontjából nem túlságosan sikeres harcok folytak. Ebből önként adódik a következtetés. A hátországban a front támadó hadműveleteihez kell időzíteni a csapásokat. Akkor jelentősen növekszik a hatásosságuk.

A Bolsoj Sztigyenyben pihenőnk második napja nevezetes lett számunkra. Szemmel láthatólag a falun keresztül haladt a német repülőgépek útvonala. Többnyire a fejünk fölött szálltak el. A tavaszi szél alacsonyra kényszerítette őket. Eleinte puskával lövöldöztünk rájuk, csak úgy passzióból. De dél tájban már – külön e célra – tűzfészkeket állítottunk fel, úgyhogy délután két óra felé egy hárommotoros német gép kigyulladt a falu felett, és több kilométer hosszú fekete füstcsíkot húzva, az erdőbe zuhant. Mire odavágtattam a „földetérés" helyéhez, a szétroncsolt fák között csak egy halom dúralumínium törmelék füstölgött, a földön meg néhány megcsonkult hulla hevert. Egyiküknek be volt kötözve a lába, nyilván még életében sebesült meg, egy másiknak félig égett egyenruháján sikerült kivennem az ezredesi váll-lapot. Körös-körül sok papír hevert, a levegőben papírpernye szállt.

Felvettem néhány lapot, s azok azt súgták felderítői szimatomnak, mint a vadászkutyának a fókanyom: kutass!...

Kutatni kezdtem. Valahol az ütődésektől és robbanásoktól megrongált préselt bádoglemezek alatt sikerült egy égett sarkú fiberbőröndöt találnom. A lezárt bőröndben – ami erős zsineggel volt átkötve, sarkain öt viaszpecséttel; e sarkok egyikét mintha tűz-borotva vágta volna le – kemény, egybepréselt papírokat láttam.

Papírok, katonai iratok! Aki dolgozott a felderítésnél, ismer-

nie kell azt a remegést, amikor az ellenség fontos okirata kerül az ember kezébe.

„Bizonyára itt a háború egész terve, és ha megtudom, rögtön térdre kényszerítem az ellenséget" – gondolja becsvágyón a felderítő, aki csak tegnap fogott ehhez a munkához.

„Talán egy fontos, front méretű hadművelet tervét szereztem meg" – gondolja reménykedve a mintegy féléves gyakorlattal rendelkező felderítő.

„Lehet, hogy olyan okiratokhoz jutok, amelyek újabb adatokkal alátámasztva segítenek a parancsnokságomnak, hogy kibogozza az ellenség terveinek bonyolult hálóját" – küszködik kételyeivel a tapasztalt felderítő, aki már ismeri munkájának minden csínját-bínját.

De mind egyformán izgulnak és remegnek, amikor meglátják azokat a papírokat, amelyek valamiképp arra utalnak, hogy ellenséges hadititkot rejtenek.

Az én kezemben pedig egy egész bőrönd volt. Pecsétekkel, okmányokkal, koordináta-hálózattal.

Fiúk, akik először mentek találkára a szerelmesetekkel! Nem tudjátok, mit jelent az izgalom! Fogalmatok sincs arról, mi a szenvedély! Nem is tudjátok meg, ha soha az életben nem kerül a kezetekbe ellenséges katonai okmányokkal teli bőrönd.

De akkor eszembe jutott a felderítő második elve. Nyugalom, óvatosság, megfontoltság! „Ne siess! – intettem magamat. – Figyelem és nyugalom! És még egyszer figyelem!" És mászkálni kezdtem a repülőgép füstölgő törmelékén.

Már előbb is lőttünk le repülőgépeket: „szitakötőket", „rámákat", néhány Junkerset, de ez sajátságos volt. Egyszerű szállítógép, a száma N° 0136, egy lepke, amely alig három héttel a halála előtt bújt ki a „Hermann Göring" üzem selyemgubójából. Nem sokáig éltél a világon, hárommotoros fasiszta lepke!

Viszont érdekes utasokat szállított a kis gép. Azok közt a hullák között, amelyeket az ütődés messzebbre eldobott, s így nem égtek annyira meg, volt egy tüzér ezredes, egy páncélos

őrnagy (akinek be volt kötözve a lába), és vagy tábori csendőr őrnagy vagy lovassági őrnagy (ezeknél is, azoknál is egyforma színű a csík a váll-lapon – sárga). A többiek vagy teljesen elégtek, vagy annyira megcsonkultak, hogy semmiféle elképzelést sem tudtam alkotni róluk.

Az okmány-, ruha- és naplómaradványok alapján meg tudtam ítélni, hogy ezek tisztek voltak, akik valamilyen kapcsolatban álltak Kleist hadsereg-csoportosításával. „Talán a vezérkar összekötőtisztjei?" – gondoltam, miközben megbotlottam, nekiütköztem egy vasdarabnak, amely kiállt a földből, és egy dudor támadt a homlokomon. Már esteledett. Minden kis bokrot átnéztem Misa Tartakovszkijjal, a tolmácsommal és helyettesemmel, minden égett papírdarabot felemeltünk, minden váll-lapot letéptünk a hullákról, átnéztük a „Soldatenbuch"-okat.

Kész! Csak a bőrönd maradt.

– Gyerünk, Misa! – mondtam szomorú sóhajjal a cicerónémnak.

– Gyerünk, csak aztán ránk ne lőjenek az őrcsapatok.

– Tudod a mai jelszót?

– Nem!

– Én sem tudom!

– Ahogy megyünk, egész idő alatt hangosan kell beszélnünk.

– És még hangosabban káromkodni! Ugye?

– Hát igen. Ha az ember nem ismeri a jelszót, ez az egyetlen mód, hogy rá ne lőjön az őr.

– Szeretném tudni, mi van a bőröndben.

– Persze, én is szeretném. De engem még inkább érdekel az – mi az oka, hogy amikor az ember megy az őrcsapat felé és halkan azt mondja: nem ismeri a jelszót, akkor belelőnek, de ha úgy megy, hogy már egy kilométernyiről káromkodik, akkor átengedik?

– Nem tudom. Lélektanilag ez bizonyára egyszerűen megmagyarázható: időt adunk az őrnek, hogy felkészüljön a ve-

lünk való találkozásra. Addigra mindent átgondol és nyugodtan vár bennünket. De ha hirtelen megjelenünk – vagy át kell engedni, vagy lőni kell. Gondolkodásra nem jut ideje az illetőnek.

– Ez igaz. De lehet, hogy azért nem lő, mert úgy véli: félünk tőle. Tudja, amikor a gyerek sötét szobában marad, mindig beszél, egy percre se hallgat el.

– Mindjárt odaérünk. Gyerünk, kezdjük a beszélgetést, ahogy a gyerek csinálja.

– Alezredes elvtárs! – ordította Misa. – Ne hajtsa úgy a csődörét, az én kancám botladozik. Nem érem utol.

– A fenébe! Látod, esteledik! Így még az őrcsapatba is belebotlunk. Mi a fenének kellett neked velem jönni! Hát hogy tudna a gebéd lépést tartani az enyémmel! – kiabáltam egyre hangosabban.

Egyáltalán nem ügetésben mentünk, hanem lassú lépésben.

– Állj! Nyolc? – hangzott fel a sötétségből egy szigorú kérdés.

– Hogyhogy nyolc? Hogyhogy nyolc? – válaszolt mindjárt Misa. – Nem látod, hogy az egységparancsnok helyettese jön. Nyolc, nyolc...

– Hallom, hallom, de a rend kedvéért... Nyolc – mondta újra, most már békülékenyebb hangon.

– Nem ismerjük a jelszót – válaszoltam neki.

– Miért nem ezt mondják? Itt az őrparancsnok, az majd megmondja maguknak.

A jelszó tizenhárom volt. Ez azt jelenti, hogy amikor a nyolcat kiáltották, hozzá kellett tenni egy számot, amellyel összeadva tizenhárom lett, tehát az ötöt.

Amikor az őrparancsnok közölte velem a jelszót, becsvágyón arra gondoltam: „Az ördög vigye el, hiszen a jelszó tizenhárom, ez a szám pedig nyilvánvalóan szerencsét hoz nekem. Micsoda tréfát eszel ki az ördög, nem igaz?"

És szeretettel megsimogattam a viaszpecsétes német bőröndöcskét.

Megeresztettem a kantárszárat és szabadjára engedtem a fantáziámat, és mindenféle szivárványos tervet kezdtem szőni. Persze nem az a felderítő voltam, aki csak tegnap fogott ehhez a munkához, és már jól tudtam, hogy a világon minden foglalkozás – munkát jelent, fáradságos munkát, amely cseppenként, homokszemenként ad eredményt, sok ember munkáját jelenti, de... sötét éjszaka volt, a jelszó tizenhárom. Mellettem nem veszekedett a kötekedő Kovpak, nem „nevelt" Rudnyev, így hát legalább ebben a szolgálaton kívüli időben úgy ábrándozhattam, ahogy nekem tetszett.

„Annál is inkább – gondoltam – mivel ez mind reális. A bőrönd a német vezérkar okmányaival...

– stratégia!!

... vagy legalább a hírhedt Kleisté...

– a hadművelet művészete!!

...a repülők, az ezredes és más fontos személyiségek naplói...

– legalább valami a német taktikából!!

...a kezemben."

Nem, fiúk és lányok, akik az első randevúra mentek, nem tudtok ti semmit! Nem tudjátok, mit jelent az izgalomtól remegni egy kora tavaszi sötét éjszakán.

Misával, a tolmáccsal három nap és három éjjel böngésztük a bőrönd tartalmát. A találékonyság kénsavával igyekeztünk behatolni az okmányok lényegébe. Ott volt Kleist törzsének rejtjelkönyve is a negyvenkettes évre, és sok-sok térkép: telepvázlatok, hadműveleti térképek, parancstérképek... Volt köztük egy nagy, százezres léptékű térkép, amelyet alig lehetett kiteríteni a szoba padlóján, fölül rajta a felirat: „Von russischer Karte abgelegt."

A térképen ott az egész Izjum–Barvenkovo-hadművelet. A kezdete és a kifejlesztése. Miután végignéztem a többi térképet, megláttam a végét.

Ezekben a napokban először kalandoztam tapogatózva a

háború nagy törzskari útjain, kihalt ösvényein, keresztútjain és zsákutcáiban.

„Hát igen – gondoltam. – Nemhiába volt a tizenhárom a jelszó azon a derült, szeles tavaszi napon, amely alacsonyra kényszerítette a német repülőgépeket, a nyárfák és kőrisfák csúcsához, amelyek évszázadokon át nőttek a lengyel mágnások parkjaiban – ukrán földön."

18

Mintegy négy napot állomásoztunk Bolsoj Sztigyenyben. A von Kleist hadsereg-csoportosításának okmányaival kapcsolatos munkámon kívül sok más gondom is volt. Kellemetlenség is akadt. Az a polgármester, akit Lenkin elfogott, a harmadik éjszakán megszökött. Az őr több lövést adott le rá, és hallotta, ahogy felkiált, de mégse találtuk meg. A nagyhasú polgármester úgy eltűnt az éjszakai sötétségben, zűrzavarban, mint a tű a pehelypárnában.

A Vlagyimirec környéki emlékezetes eset után egyre inkább érdeklődni kezdtünk a nacionalisták iránt. Több tájékoztató beszélgetést folytattam a felderítőkkel, információkat kértem tőlük erről az új ellenségről, amelyet eddig még nem tanulmányoztunk. Amikor odaértünk Bolsoj Sztigyeny körzetébe, már sok-sok ténnyel rendelkeztünk, de még nem igazodtunk el rajtuk teljesen. Az adatok azt mutatták, hogy a nacionalisták közvetlen kapcsolatban állnak a németekkel, a Gestapóval, a csendőrséggel. Különösen ott, ahol galíciaiak voltak a hangadók, rögtön kapcsolat jött létre a németekkel, néha nagyon titkos, gondosan leplezett, néha azonban nyílt.

Még 1942 decemberében, amikor Gluskevicsiben állomásoztunk, zavaros hírek érkeztek hozzánk valami Tarasz Bulbáról. Bolsoj Sztigyenyben egyre gyakrabban hallottunk egy új

nevet – „Muha"*. Azt már tudtuk, hogy a nacionalista atamánok többsége gondosan titkolja igazi nevét, és álnéven tevékenykedik. A Muha – nyilvánvalóan álnév volt. A Bolsoj Sztigyenytől mintegy nyolc kilométerrel délebbre, Rovno irányába védőcsapatnak kiküldött Kulbaka második zászlóaljának felderítőegysége és biztosítóosztaga nacionalisták fegyveres csoportjába ütközött. Nem bocsátkoztak harcba Kulbakával, de ugyanakkor a Goriny folyón történő átkelésünknél védőállásba helyezkedtek, szemben velünk, és több felderítőnket feltartóztatták. Egyiküket, miután egy ideig fogva tartották, elküldték a parancsnokságunkhoz azzal a javaslattal, hogy kezdjünk tárgyalásokat. Kulbaka beleegyezett, és parlamentereket hívott meg, de követelte, hogy ezek feltétlenül felelős személyek legyenek. Amikor ezek megjelentek nála, elfogta őket, mert zászlóaljának előrenyomuló második felderítőcsoportját tűz alá vették az ellenséges láncból. Kovpaknak kellett beleavatkoznia ebbe az ügybe. Mivel a parlamenterek már úgyis le voltak tartóztatva, úgy döntöttünk, hogy magunkhoz hívatjuk őket, és magunk tisztázzuk, miféle emberek.

A parlamentereket odaszállították a törzshöz. Nagy meglepetésünkre mindkettő fiatal, húsz-huszonöt év körüli legény volt. Az egyik letartóztatott a „kureny" elnevezést viselő nacionalista alakulat parancsnoka volt. Magas, pattanásos, szőke férfi, civil felöltőben; a nyakán selyemsál, bibircsókos orrán szemüveg, mozgása gyors, a tekintete magabiztos. A keze izzad, hosszú ujja idegesen babrál divatos felöltőjének szegélyén. A másik – magas termetű, fekete hajú legény. Erősen porcogós, hajlott orr, makacs tekintetű barna szem, parasztos kéz, széles tenyér. Hímzett gallérú, parasztos irhabunda van rajta, az alól kilátszik a német egyenruha bársony hajtókája. Ez volt Muha. Fiatal, huszonöt év körüli ember, de mikor nyílt lett a beszélgetés, kiderült, hogy még annál is kevesebb.

Eleinte néhány meglehetősen egyszerű cselfogással igyeke-

* Muha – Légy.

zett kideríteni idejövetelünk célját és további útvonalunk irányát. Rudnyev könnyedén kikerülte a nyílt választ ezekre a kérdésekre, amelyek naivak voltak, de mégse válaszolhattunk mindegyikre, Kovpak pedig szakállát babrálva csak mosolygott. A legény nyilván nem tartozott a türelmes diplomaták közé, mivel már tíz perc múlva nyíltan kijelentette:

– Mondják meg, hová és mi célból mennek, és kiadom a parancsot, hogy engedjék át magukat...

Kovpak nem bírta tovább és kedvenc mondásával válaszolt neki:

– Jó nagyra nőttél, legény, de apádnak mulya fia lett.

Gondoltam, ez a diplomáciai tárgyalások végét jelenti, de a fekete legény – bár először sértődötten felemelkedett egy kissé – meglepetésünkre visszaült, erőt vett magán és így szólt:

– Nem tudom, hogy hívják magát és ki maga, de ezt válaszolom arra, amit mondott: apámat egy német agyonlőtte, elvettem tőle a géppisztolyát, és három csendőrt leterítettem... Azóta folytatom a leszámolást a germánokkal...

De akkor elkapta a társa tekintetét, és torkán akadt a szó. Folytatni akartuk ezt a beszélgetést, de Muha hallgatott. A pattanásos, szőke legény kezdett beszélni. Váratlan hajlékonyságot tanúsított, gyorsan engedményeket tett. Csak azt kérte, adjunk nekik egy nap határidőt, és akkor ők bármilyen irányban átengednek minket.

Ebben megegyeztünk.

A parlamenterek felálltak. Kovpak, a cigarettájából szippantgatva és ravaszul hunyorítva, hirtelen megkérdezte:

– Hát aztán miért harcoltok, legénykék?

– Hogyhogy miért? – válaszolt Muha. – Az önálló Ukrajnáért.

– Ahá, értem. De ki ellen? – szegezte a kérdést a pattanásos legénynek.

– A németek ellen – válaszolta Muha.

– Várj csak, legény – intette le Kovpak. – Nem téged kérdezlek, te tanulatlan ember vagy, inkább ő mondja meg.

A pattanásos legény tekintete ide-oda siklott. Felállt és gyorsan dörmögni kezdte a betanult szavakat:

– Vagy meghalsz a szabadságért folyó harcban, vagy eléred a célodat. Mi Ukrajnáért harcolunk, moszkvai imperializmus nélkül, azért, hogy minden ukrán a maga ura legyen saját házában...

– A bitang – mondta nekem halkan Rudnyev.

Kovpak haragos tekintetet vetett felénk, és gyorsan Muhához fordult:

– Hát te, legény, te is így gondolkodsz?

Muha hallgatott.

Kovpak nem hagyta annyiban:

– Hamarosan ideér a Vörös Hadsereg, akkor az ellen is harcolni fogtok?

– Harcolni fogunk! – válaszolta a pattanásos férfi.

– Hát te, legény? – Kovpak nem tágított.

Muha hallgatott.

– Most még egy kérdés magához, uram. Hány németet ölt meg a saját kezével?

– No, ez már felesleges – válaszolta az. – Semmi jelentősége nincs.

– Akkor kinek a kezével fog ellenünk harcolni? – Kovpak csak nem tágított. – Az ő kezével? – mutatott Muhára.

Mindketten hallgattak.

– Hát igen, legénykék – mondta Kovpak, és leszívta a cigarettafüstöt. – Nem valami jó ügyet szolgáltok, nincs pers-pektí-vá-ja... Megértettétek? Pusztulás vár rátok.

A pattanásos legény torz mosollyal kikényszerítette magából a nyilván valahol olvasott frázist:

– És akkor mi van? Ha meghalunk is, de bekerülünk a történelembe.

– Ah! Feltétlenül – nevetett fel Rudnyev.

Elmentek.

A csapat, miután vagy négy napot állomásozott Bolsoj Sztigyenyben, továbbindult. A Pripjatytól több mint kétszáz kilométert állandóan dél felé haladtunk, nyugat felől megkerültük a szárni csomópontot, most pedig Rovnót és Novograd-Volinszkijt kikerülve élesen kelet felé fordultunk.

Siettünk, mivel kezdődött a tavaszi sáros időszak, s noha a talaj még fagyott és kemény volt, felül már az olvadó hó híg kásája fedte. Az utakon patakok folytak. Elöl elrekesztették utunkat a Szlucs és a Goriny folyó, a Pripjaty mellékfolyói – kicsi, de gyors és mély folyócskák. Tavaszi áradáskor komoly akadállyá válhattak, különösen ha figyelembe vesszük, hogy egyelőre semmiféle utász- vagy pontonos egységünk nem volt még hírmondónak sem. Eddig a nagyobb folyókon – a Dnyeperen és a Pripjatyon – is úgy keltünk át, ahogy éppen tudtunk.

Az évszak, a klíma és az időváltozás a portyázó csapat számára igen nagy jelentőségű. Megdöglik a farkas, ha nincsen jó lába! Sebezhetetlenségünk kulcsa a mozgás volt. Az ellenség ezt a mozgást lefékezhette egy-egy irányban, ezért Rudnyev mindig arra törekedett, hogy minél több kedvező változat legyen az útvonal kiválasztásában. Nem szerette az utunkat keresztező folyókat, igyekezett minél gyorsabban átkelni rajtuk. Ki nem állhatta a vasutakat meg országutakat. Ezeket az útvonalakat eléggé erősen őrizték, talán azért, mert a partizánfészkek közelében levő körzetekben voltak. Ezek elérhetők voltak apró diverziós csapatok számára, és Poleszjében már több ilyen partizáncsapat alakult meg.

A felderítők és a harmadik század félig megvetően, félig becézően „vaspályának" nevezte ezeket, a köves utat „országutacskának", a Kijev–Zsitomir–Rovno–Lvov között vezető – ezen a vidéken egyetlen – aszfaltozott főútvonalat némi tisztelettel „aszfaltnak" nevezték.

Amikor a felderítők déli irányba mentek vállalkozásra és

keresztülhaladtak Kulbaka őrcsapatain, azoknak a harcosai rendszerint megkérdezték:

– Hova mentek, legények?

– Az aszfaltra! – válaszolta nagy komolyan Cserjomuskin vagy Vologya Lapin, és az őrcsapat tisztelettel bocsátotta őket keresztül. Nincs ebben semmi meglepő: ezeknek a legényeknek néhány óra múlva az ellenség fontos közlekedési vonalán kellett lenniük. „Az nem afféle koszos rendőr vagy gyáva csendőr" – ez csendült ki a felderítők válaszából. Az aszfalton nagy volt a forgalom. Itt lüktetett az ellenség hadseregének eleven ütőereje, a még erős, állig felfegyverzett hadseregé.

A felderítőknek ritkán adtunk diverziós feladatokat, és különösen ritkán azokban az esetekben, amikor az aszfaltra mentek. Szerepük a gondos megfigyelésre korlátozódott, arra a képességre, hogy eligazodjanak az ellenség mozgásában, hogy az út közelében megtalálják a mi embereinket, és bevonják őket a felderítésbe. De a legényeket nehéz volt visszatartani. A felderítők feladatuk teljesítése után, vagy amikor szünet állt be az oszlopok forgalmában, gyakran kiszaladtak az útra, elvágták az összeköttetést, néha kilőttek egy-egy magányos gépkocsit, vagy tüzet nyitottak a németek kelet felé haladó kisebb oszlopaira, a nyugat felé tartó román és magyar oszlopokra. Gyakran zsákmánnyal tértek vissza – a többi partizán irigységére.

Ennek az aszfaltútnak mentén, de tekintélyes – 25–40 kilométeres – távolságban haladtunk nyugatról kelet, vagyis Rovnótól Zsitomir felé, szemben a magyar, román, olasz egységek áradatával, amelyek Kijevből vonultak nyugatnak. A Kovpakkal és Rudnyevvel összekötő féléves barátság és közös munka ideje alatt ekkor először éreztem elégedetlenséget. A felderítés jó híreket hozott. Az úton az ellenség szétvert, demoralizált, néha gyengén felfegyverzett, bár nagyszámú egységei vonultak. Az aszfalt közelsége izgatott, és úgy véltem, hogy nagyon keveset teszünk.

Egy éjszaka, vonulás közben, ahogy rázkódtunk a géppuskás szekéren, így szóltam Korobovhoz:

– Az ördög se érti ezt! Csavargunk az ellenség hátában, kergetünk mindenféle csőcseléket.

Korobov csodálkozva fordult hozzám:

– Mi kellene még neked? Ez a kötelességünk.

– Nem erről van szó: itt délre tőlünk nagyvad fut, mi meg verebekre lövöldözünk ágyúval.

Korobov nem szólt semmit.

Az utóbbi néhány nap alatt vízzel borított, tavasziasan ropogó jégkérgen megtettünk vagy száz kilométert kelet felé. Átkeltünk a Szlucs és a Goriny folyón, és Novograd–Volinszkijtól északra eső körzetbe értünk. Állandóan folyt a felderítés, és az aszfaltútról kapott adatok egyre inkább izgattak. Egyre gyakrabban jelentettem Kovpaknak és Rudnyevnek ezeket az adatokat és a következtetéseimet: „Csapást kell mérni az aszfaltra." De a parancsnokságnak nyilván megvoltak a maga tervei.

20

Az utak a tavaszi sáros időszakban valósággal szétmállottak. Néhány éjszakai menetelés után szükségünk volt egy rövid pihenőre. Emberek és lovak egyaránt elfáradtak. A vízi akadályt magunk mögött hagytuk, így hát Rudnyev úgy döntött, hogy megállunk. Ellenség nem volt a közelben, az aszfaltról nem lehetett idáig eljutni gépkocsival, noha mindössze huszonöt kilométerre voltunk tőle. Az egyetlen német helyőrség Gorodnyicában állomásozott, beásta magát és szögesdróttal vette körül kaszárnyáit.

Az a két páncélautó, amely Gorodnyicában volt, szintén nem félemlített meg bennünket, mivel a csapatban már bőven volt páncéltörő fegyver. Valamikor a Szlucs folyó mentén húzódott a határ, és ahogy átléptük, elhagytuk Nyugat-Ukrajna területét.

Ukrán nacionalisták itt nem mutatkoztak, nem mintha a németek hátországi rendje itt más lett volna, hanem egyszerűen azért, mert a gyökerüket – a kulákságot – már régen megsemmisítették ezen a vidéken. A szovjet kolhozparasztot pedig nem olyan könnyű becsapni az „önálló Ukrajnáról" szóló mesékkel.

A felderítés, amelyet szokásomhoz híven csillagtúraszerűen küldtem ki, szívderítő híreket hozott. A német helyőrség Gorodnyicában csendes és békés volt. Az aszfalt keskeny szalagján nyüzsögtek a csapatok és a keletről nyugat felé száguldó menekülők. Állomásozó csapat kevés volt: valahol északkeleten magányosan és eredménytelenül könyörgött segítségért Emilcsino kis helyőrsége; északon – Szárni, amely csak nemrég heverte ki a „szárni keresztet", és délkeleten Rovno. De Rovno százötven kilométerre volt, ehhez vegyük még hozzá a tavaszi sáros időszak járhatatlan útjait, Poleszje őserdeit és homokos területeit. A német hadtápterület valósága hirtelen az érem másik oldalát fordította felénk.

A Szlucs partján van egy kis falu – Sztaraja Guta. Ennek a falunak a neve nagyon sokat jelentett a régi kovpakisták szívének. A falvak, miként az emberek is, különbözőek. Ritkán hasonlítanak egymáshoz. De aki sokat utazott kihalt helyeken, az tudja, hogy van köztük hasonlóság, ha nem a jellegükben, akkor legalább az elnevezésükben. Különös, de a végtelen térségeken, Orjol vidékétől a Visztuláig, a mocsaras és kihalt helyeken Sztaraja Guták vannak szétszórva. Tízesével találkoztunk velük. Majdnem ugyanolyan gyakran, mint Ivánnal Orjol környékén, Jannal Lengyelországban és Mikitával Ukrajnában... Sztaraja Guták vannak a brjanszki erdőben, vannak Csernyigov környékén, számtalan sok van belőlük Poleszjében, innen továbbvonultak Lvov, Tyernopol környékére, eljutottak a Kárpátokba.

Az északi Sztaraja Gutákban régi faházak feketéllenek, a déli Gutákban agyagfalú fehér házak kellemkednek, a nyugati Guták piros cserepes háztetőkkel kérkednek – s feltétlenül

hozzájuk épültek a Novaja Guták, vagy egyszerűen Guták – ott vannak mindenütt, és élnek, mint falu-gyerekek az öreg, megőszült szülők mellett. Már nem is csodálkoztunk, hogy ennyi van belőlük, és Bazima, valahányszor a térkép fölé hajolt, hogy kiválassza az útvonalat, rendszerint azt mondta:

– No, a régi ismerősök. Itt kell pihenőt tartanunk. Megint egy Sztaraja Guta.

De ez alkalommal Sztaraja Guta távolabb esett az útvonalunktól, és a felderítőegység, amelyet ebbe az irányba – inkább kíváncsiságból, mint szükségből – kiküldtem, nem tért vissza idejében. Már bántam, hogy felderítőket küldtem oda, és magamban arra gyanakodtam, hogy a legények, miután rájöttek, milyen jelentéktelen dologra küldték ki őket, egyszerűen elszórakozzák valahol az időt. De nem jöttek vissza a következő reggelre sem, estére sem. Ez már kezdett nyugtalanítani. Tanácskoztam Kovpakkal, aztán ugyanazon az útvonalon egy megerősített szakaszt küldtem, és parancsot adtam, hogy a felderítést minél gondosabban és óvatosabban végezzék. Cserjomuskin, az egyik legjobb felderítő volt a vezetőjük. Idejében visszatért, és jelentette, hogy Gutában kizárólag lengyelek élnek, és a lakosság jól, sőt túlságosan jól fogadta a partizánokat. A panyenkák versengve kínálgatták a fiúknak a vodkát, de a felderítők résen voltak, és szinte józanul érkeztek vissza. Cserjomuskin mégsem hozott nekünk semmiféle vigasztaló hírt.

Gomozov felderítőraja, amelyet elsőként küldtem Sztaraja Gutába, valóban ott volt az előző napon. Gomozov alig néhány órát tartózkodott a faluban, aztán eltávozott. Hogy mi történt vele a továbbiakban, senki nem tudta megmondani.

Sehogy sem sikerült megtudnunk a felderítők eltűnésének részleteit. A legényeket mintha a föld nyelte volna el.

Csupán fél év múlva, miután visszatértünk a Kárpátokból, sikerült egyet-mást kideritenem. Sztaraja Gutától nem messze egy lengyel csapat táborozott. Ez nem partizáncsapat volt, nem kelt fel fegyveresen a németek ellen, nem volt kapcsolatban a lengyel falvak lakóival, egyszerűen kordában tartotta

őket, büntetett és agyonlőtt, arra kényszerítette őket, hogy titkolják jelenlétét és sötét üzelmeit. A csapat vezetői Londonból érkeztek 1942 végén, a pánokat valahol Lublin alatt dobták le repülőgépről. Most már mindenki előtt világos, mit akartak ezek az emberek, akik króm- és sevróbőr csizmában, piperkőc bricsesznadrágban, négyszögletű tányérsapkájukon kacér fehér madárkákkal érkeztek a Zsitomir környéki erdőkbe!

A Gestapo a kiszolgálóin, a német-ukrán nacionalistákon keresztül kiprovokálta a lengyel lakosság lemészárlását. Ezek talán azért jöttek Londonból, hogy védelmezzék honfitársaikat? Dehogyis! Az első dolguk az volt, hogy minden lengyel kommunistát agyonlőttek a szovjet-lengyel falvakban, aztán megfenyegették a lakosságot: mindenkire, aki nem az ő rendelkezésük szerint cselekszik, ez a sors vár. A második lépésük az volt, hogy tárgyalásokat kezdtek „Tarasz Bulbával", az ukrán nacionalisták atamánjával. Olyan megegyezést kötöttek, hogy a Szlucs folyón túli terület Bulba befolyása alatt marad, az innenső az övéké. Ki vezette ezt a csapatot? Londonban – Sosnkovski, Lublinban – Zomb őrnagy, Sztaraja Gutában – Vujko százados.

Sosnkovskinak nem volt szüksége arra, hogy titkolja a nevét. Zomb őrnagynak természetesen más volt a vezetékneve. „Zomb" – ez csak az álneve volt. A „Vujko" szintén. Érdekes, hogy az egymással ellenségeskedő nacionalista csoportocskák, amelyek a Gestapo és Sosnkovski rendelkezése alapján mészárlást rendeztek a lengyelek és az ukránok között, meglepően hasonlítottak egymáshoz. Ezeknek az alakulatoknak az atamánjai és pánjai mindig eltitkolták igazi nevüket. Külföldön működtek, következésképp mindegyiküknek biztonságban volt a családja. Miért titkolták hát ilyen gondosan a nevüket? Nyilván azért, mert piszkos munkát végeztek, és mivel bemocskolták magukat árulással, hitszegéssel, ártatlan emberek vérével, el akarták titkolni a nevüket. Volt más is, ami egyesítette őket. A pattanásos fiú – az a félművelt értelmiségi, aki Muhával együtt járt nálunk – és Vujko százados, akivel fél év

múlva sikerült találkoznom, ezt majdnem ugyanazokkal a szavakkal fejezték ki. „Mit akarnak? Mire törekszenek?" – kérdeztük. Azt válaszolták: „Ha meghalunk is, de bekerülünk a történelembe." Vujko még világosabban mondta: „Kormányozni akarunk."

Mindebből kitűnt, mi a legfontosabb számukra: hetmanok vagy atamánok, vagy miniszterek, vagy vajdák akarnak lenni. Nem a népet szolgálni, hanem a nyakára ülni – ezt szerette volna rettenetesen mindegyikük, és egész hitvány életükkel ezt igyekeztek elérni.

21

Kelet felé vonultunk, és úgy látszik, a tavasz szembejött velünk. Az út napról napra rosszabb lett. A mezőkön és a ligetekben már nem volt hó, csupán a szakadékokban szürkéllett keskeny csíkokban. A patakok viszont szilaj áradatokká váltak, amelyek a völgyekben kiöntöttek, folyókká és tavakká váltak. A Prisvin emlegette hólé Kovpakkal együtt portyázott Ukrajna-szerte.

Nyugat felől érkeztünk a zsitomiri területre, és Novograd–Volinszkijt megkerülve, Zsitomirhoz közeledve, az aszfaltúttal párhuzamosan haladtunk. Rudnyev változatlanul nem értett egyet azzal a törekvésemmel, hogy mérjünk komoly csapást az ellenségnek erre a fontos közlekedési vonalára. Az aszfaltúton ezekben a napokban a hátországi németek visszavonuló oszlopai haladtak. Az összerabolt javakat magukkal szállítva menekültek nyugat felé. A teherautók gyakran nemcsak batyukkal és bőröndökkel voltak zsúfolásig megrakva, hanem bútorral: pianinókkal, szekrényekkel, ágyakkal, díványokkal is. Már elvonultak a Harkovból evakuáltak oszlopai; először ezt a várost foglalták el csapataink. Most Kijevből és más városokból evakuálták a németeket.

Háború előtt Kijevben éltem. A lakásomon ottmaradt több szekrény a kedvenc könyveimmel és kéziratimmal. Valahány-

szor jelentést tettem a németeknek az aszfaltúton észlelt mozgásáról, tréfával fejeztem be a jelentésemet:

– Szemjon Vasziljevics! Valószínűleg valahol innen nem messzire utazik Kijevből a könyvszekrényem vagy a díványom. Nem lehetne megpróbálni?

A politikai biztos nyilván megértett, de soha nem nevetett – mintegy válaszként erre a szomorú tréfára. Amikor azonban egyre gyakrabban és állhatatosabban ismételgettem, egyszer felfortyant, és félbeszakított:

– Ide hallgasson, alezredes elvtárs, megkérném, a továbbiakban kíméljen meg az otthoni emlékeitől.

– Igenis!

Az utunkban levő apró helyőrségeket magunk elől elsöpörve haladtunk tovább Zsitomir délköréig.

Most már csak Korobovnak mondtam el – a legaprólékosabb részletességgel –, hogy már második hónapja szállítják Kijevből „Nach Deutschland, nach Vaterland" a könyvszekrényemet és a *Kotovszkij tölgye* című darabom kéziratát, amely a besszarábiai partizánok 1919. januári hotyini felkeléséről szól, és amelyet közvetlenül a háború előtt írtam.

Március első napjaiban megálltunk pihenni két, Novograd-Volinszkijtől északra eső kisváros: Gorodnyica és Emilcsino között. A pihenőt az zavarta meg, hogy a németek bevetettek ellenünk vagy kétszáz gyalogost és két tizenkét tonnás, kétmotoros páncélautót, amelyek géppuskákkal és kis kaliberű ágyúval voltak felszerelve. A csapást Kulbaka második zászlóalja fogta fel, és az egyik nyalka, Daimler-motoros páncélautó – amely a háború elején ámulatba ejtette harcosainkat azzal, hogy fordulás nélkül, egyforma sebességgel tudott haladni előre-hátra – hamarosan tüszkölni kezdett a pocsolyában. Az egyik motor elhallgatott, aztán Medvegy páncéltörő néhány lövése után kék füst tört elő a páncél alól. A füst egyre feketébb lett, egyre magasabbra gomolyodott. A tankból három hitlerista ugrott ki. Megpróbáltak elmenekülni, de géppisztolyosaink mindjárt leterítették őket.

A másik páncélautó, csodálatos hátramenetét kihasználva, elszáguldott tőlünk. A gyalogság különösebb veszteség nélkül szintén elvonult. Korobovval együtt kirohantunk a törzsből a lövöldözésre, de már csak a kiégett páncélautót tudtuk megörökíteni a filmszalagon. Emlékül letéptem a vezetőfülkéről a kis réztáblát, amelyen ez állt: „Daimler-Benz – 12 tonna."

Tapasztalatból tudtuk, hogy ha a németek kitapogattak bennünket ezen a helyen, másnapra feltétlenül túlerőt vonnak össze, így hát továbbvonultunk.

Amikor már egészen besötétedett, utolért Vologya Oszipcsuk, és jelentette azokat a híreket, amelyeket Emilcsino, Korosztyeny és Usomir helyőrségeiről szereztek; mi ugyanis ezeknek az irányába tartottunk. Ő Emilcsino felé végzett felderítést. A felderítők az egyik faluban egy lánnyal találkoztak, aki Emilcsinóból jött, és minket keresett. Ebben a városkában, mint kiderült, működött földalatti szervezet. Vezetőinek egy részét nemrég letartóztatták a németek, a szabadon maradt elvtársak pedig napról napra várták a letartóztatást. A lányt magam mellé ültettem egy géppuskás szekérre. Arca nem látszott. Nagyon dallamos és lágy hangja furcsán, határozottan csengett az éjszakában. Vologyának még volt ideje elmondani, hogy visszafelé jövet harcba bocsátkoztak a németekkel, és hogy a fiatal leány már kitett magáért a harcban.

Szonya – így hívták a lányt – elmondta a megszállt Zsitomir életének minden részletét. Beszélt arról, hogy Zsitomir minden kerületében vannak földalatti csoportok, erősödik a Hitler-ellenes agitáció. Ezen a márciusi éjszakán először hallottam a „Kalasnyikov" nevet.

– De ki ez a Kalasnyikov? – kérdeztem, és asszociáció alapján mindjárt Lermontov *Dal Kalasnyikov kereskedőről* című verse jutott eszembe.

– Kalasnyikov? Ó, az híres partizán – válaszolta a lány, szemmel láthatóan csodálkozott tájékozatlanságomon.

– Miről híres?

– Hogyhogy nem tudja? Egyszer német gépkocsin, német főhadnagyi egyenruhában behajtott Zsitomirba, oda az SS-raktárhoz, megrendelt mindent, amire szüksége volt, felrakta a gépkocsira, aláírta az elismervényt és elhajtott. A meglepett SS-ek csak akkor látták meg az elismervényt, amikor a gépkocsi már eltűnt a szemük elől; ez állt rajta: „Mindent, amire szükségem volt, megkaptam a német raktárból." És az aláírás: „Kalasnyikov." Más alkalommal a német Generalkommissar mellett ült a színházban, és Herr Maginja, ahogy hazament a színházból, zsebében egy német nyelvű feljegyzést talált: „Maga mellett ültem, és élvezettel néztem az előadást." Aláírás: „Kalasnyikov."

Szonya még sokáig, lelkesen mesélt nekem ennek a híres zsitomiri partizánnak a kalandjairól. Én szótlanul ültem. A szekér zötyögött velünk a buckákon. Hallgattam, törtem a fejem, és eszembe jutott, hogy ezekről a kalandokról már sokszor olvastam vagy hallottam valahol. Hiszen ezek Kotovszkij ifjúkori kalandjai az 1905–1908-as évekből. Földim életrajzát kitűnően ismertem, még elbeszélést és színdarabot is próbáltam írni róla.

– Ült börtönben ez a maga Kalasnyikovja? – kérdeztem Szonyát.

– Persze hogy ült. A Gestapónál. Zsitomirban.

– És megszökött? – kérdeztem.

– Megszökött... – hallatszott Szonya halk hangja.

– A kis ablakon keresztül?

– Honnan tudja?

– Hát tudom... „Hosszú csíkokra tépte a börtönköpenyt, kötelet font belőle, az ablakrácshoz kötötte, leereszkedett a börtönfalon, ráugrott az őr vállára, megfojtotta, és futásnak eredt. A másik őr rálőtt, de nem találta el az éjszaka sötétjében" – idéztem emlékezetből.

Szonya hallgatott.

Így hallottam először Kalasnyikovról.

Nagyon gyors ütemben haladtunk, és hamarosan keresztül-

jutottunk a zsitomiri területen. Ez alatt nem volt időm részletesebben megismerni a „nevezetes partizánt". Csak fél év múlva, miután még néhány ezer kilométert megtettem és visszatértem a kárpáti portyáról, jártam újra ezen a vidéken. Akkor tudtam meg Kalasnyikovról minden részletet.

A zsitomiri Gestapo provokációs figurája volt. Kalasnyikovot a Gestapo hívta életre, a provokátort felruházta a könyv hősének minden vonásával, miután nyilván türelmesen tanulmányozták romantikus irodalmunkat, és ezzel a „csalétekkel" próbálta előcsalogatni a földalatti szervezet tapasztalatlan tagjait. Ez néhol sikerült is. Ha Kalasnyikov megérkezett egy-egy kisvárosba – a legyőzhetetlen, ravasz, illegalitásban dolgozó, megfoghatatlan partizán nimbuszával, aki német gépkocsikon utazgat és lóvá teszi az ostoba németeket – fokozatosan be tudott férkőzni a földalatti szervezetek bizalmába és fel tudta deríteni szálaikat. A szervezet beavatta titkaiba, aztán bekövetkezett az elkerülhetetlen lebukás, amely elől csak a romantikus hős menekült meg, hogy aztán másutt bukkanjon fel.

A gestapósok a „szárni keresztből" és a „lelcsici Cannae"-ből levonták a következtetéseket a maguk számára, és ellenrendszabályaik nem voltak híján a ravaszságnak.

Nyugat-Ukrajnában – az ukrán és a lengyel nacionalisták, Zsitomir környékén – az 1943-as év Zubatov-vágású alakja, aki a „Kalasnyikov" nevet viselte.*

* Már a könyv és vele együtt a „Kalasnyikovról" szóló történet kiadása és terjesztése után tudtam meg a végét – helyesebben az elejét – ennek a bonyolult históriának. Kiderült, hogy Kijev környékén élt és harcolt a németek ellen egy igaz hazafi, egy kolhoz brigádvezetője, majd egy partizáncsapat parancsnoka, akit Kalasnyiknak hívtak. Már a háború első telén rémületbe ejtette bátor tetteivel a német megszállókat. A németek dühöngtek, fenyegetőztek, bekerítették, de semmit sem tudtak csinálni a vitéz és elfoghatatlan partizánnal. Akkor találtak egy aljas árulót – Kalasnyik névrokonát, aki náluk szolgált a rendőrségen. Az áruló csapdába csalta a rettenthetetlen csapatparancsnokot, és megölte. A halottól elvették az iratokat, és miután a rettegett partizán fényképe alapján meglepő külső hasonlóságot fedeztek fel a gyilkosával, elhatározták, hogy ez utóbbit felhasználják úgy, ahogy azt már elmeséltem.

Ezeket az információkat utólag kaptam Kalasnyikov csapatának partizánjaitól, Kolesznyicsenko, Karpenko elvtárstól és másoktól.

Én is levontam a következtetést a magam számára: nem szabad túlságosan hinni a magányos partizán nimbuszában, különösen a háború második szakaszában, amikor már kifejlődött a tömeges népi partizánmozgalom, amelytől rettegtek a németek.

De Zsitomir környéke nemcsak Kalasnyikovval lepett meg bennünket. Voltak ott különb dolgok is. Ha megnézzük a térképen azt az egyenlő szárú háromszöget, amelynek alapja a Zsitomir–Novograd-Volinszkij-vonal, a csúcsa pedig Korosztyeny, az embert meglepi a terepnek és a térképre rajzolt jeleknek a szokatlan körvonala. Ennek a háromszögnek minden oldalán erdők zöldellnek. Maga a háromszög tiszta, és fehérségében a térképhez szokott emberek felismerik a síkságot és a sztyeppet. A széleit vasutak vonalai határolják, velük párhuzamosan, mintegy a hasonmásaik, az országutak vastag, piros erei húzódnak... A hitlerista csapatok ezen a fejlett úthálózaton törtek be ide 1941 júliusában. Ez a háromszög lett a mi csapataink felvonulási területe is.

De nézzünk a háromszög belsejébe. Tele van fekete pontokkal, kis keresztekkel és erecskékkel. Ezek kis falvak, templomok és földutak. A háromszög tele van hintve apró falvak mákszemeivel. Amikor beértünk ebbe a háromszögbe, meglepődve fedeztük fel, hogy ezek a mákszemnyi falvak élnek, sőt – és ez a legfontosabb, német telepesek népesítik be őket. Ezek a németek még Katalin vendégszeretetéből telepedtek le Ukrajnában. Kiválasztották maguknak a legtermékenyebb földeket, és ott is maradtak Hitler betöréséig.

Sem a földreformok, sem a forradalom, sem az 1941-es háború – semmi sem érintette őket. A háború előtt természetesen kolhozparasztoknak nevezték magukat, de java részük feltehetően a német felderítést szolgálta.

Amikor oszlopunk egy falun átvonult, majdnem mindegyik ablakból tüzeltek rá. Legalábbis az első éjszakán. A német telepesek, vagy ahogy magukat nevezték, a Volksdeutschok rabszolgasorsba juttatták az ottmaradt ukrán és orosz lakos-

ságnak húsz-harminc százalékát. Ezek a rabszolgák reggeltől éjszakáig dolgoztak a németek gazdaságaiban. A Volksdeutsch férfiakat mind felfegyverezték puskával, és szakaszokba, századokba, zászlóaljakba osztották őket. Megbízható őrcsapatként szolgáltak azokon a központi közlekedési vonalakon, amelyek Poleszjéből Ukrajnán keresztül haladtak. Ez a jelenség annyira váratlan volt számunkra, hogy amikor behatoltunk ennek a „falu-paradicsomnak" a legsűrűjébe, ahol minden oldalról puskalövések dörögtek, hirtelenjében nem tudtuk, mihez kezdjünk. De amikor földre estek az első sebesültek és több felderítőt agyonlőttek, Kovpak suhintott a lovaglóostorával, és azt mondta:

– Egyetlen falu se maradjon épségben, amelyből akár csak egy lövés is eldördül.

Akkor láttam először, de még másfél-két év kellett ahhoz, hogy teljesen belássam: a német telepes csak egyetlen érvet szeret és ért meg – a botot. A botot a filozófiában, a botot a mindennapi életben, a botot jelentő géppisztoly-sorozatot. A telepeseknek csak ez a meggyőző érv volt teljesen világos és érthető.

További előnyomulásunk gyorsan és kalandok nélkül folyt ezen a sztolipini–hitlerista vidéken. Megmagyaráztuk a német telepeseknek, hogy miért égtek a falvaik. 1943-ban, a partizánmenet vonalán, és a további vonulásunk túlkapások nélkül folyt. Igaz, már jóval oszlopunk megjelenése előtt minden férfi egérként szaladt a szakadékokba és a ligetekbe. A házakban ott volt a kikészített étel, a német nők – a kövérek és nagytestűek, a soványak és csontosak – mind egyformán szolgálatkészen mosolyogtak és hajlongtak; a hátralevő hetven kilométer folyamán, amelyet gyors menetben tettünk meg, egyetlen lövés sem hangzott el egy házból sem. A Volksdeutschok tökéletesen megértették érveinket.

Hamarosan Korosztyeny alá értünk, ahol a föld rosszabb volt, erdők váltakoztak homoksivatagokkal. Itt már nem voltak német telepesek; erre ukránok és oroszok laktak. Elfelej-

tettük a vendégszerető németeket, és csak 1944 tavaszán bukkantunk másodszor a hitlerista telepesek egész poloskafészkére Lengyelországban, Zamość alatt; itt aztán végleg meggyőződtünk arról, hogy az ilyen Volksdeutschok egyetlen érvet értenek meg – a botot.

22

Korosztyeny közelében, a sztolipini német háromszög kijáratánál felderítőegységünk, amely az országutakon cirkált, kilőtt egy postát szállító kis teherautót. A kocsin néhány bőrzsák volt, német csendőrök leveleivel és csomagjaival. A csomagokban elsősorban élelmiszer és zsiradék volt. A felderítőegység mindezt igazságosan elosztotta emberei között, a finom falatokból és a borokból a fiúk hoztak ajándékba Kovpaknak és Rudnyevnek. A leveleket behozták a törzsbe. Volt a kis teherautón még valami, ami senkinek nem kellett, amivel a felderítők nem tudtak mit kezdeni, ezért odacipelték hozzám. Egy kocka alakú vasláda volt, amelyben – mint a háziasszony tálalószekrényében a tányérok – filmszalagot tartalmazó kerek bádogdobozok sorakoztak.

Meglátva a filmszalagot, amely a legellentétesebb érzéseket keltette bennem, azt mondtam Szaska Kozsenkovnak, a hajtómnak: „Vigyázz erre a ládára!" – és miután megszabadultam hivatalos ügyeimtől, a lakásomra mentem, előhúztam az „Erste Teil" feliratú dobozt, és kezdtem átnézni a szalagot a fényben. Hangosfilm volt, felirat nélkül, így hát – noha a színészek mozgását tudtam rekonstruálni, a film cselekményét nehéz volt megérteni. A filmszalag ismerős zizegése, ahogy lágy csavarvonalban ereszkedett a padlóra, emlékezetembe idézte az elmúlt békés életet. E foglalatosság közben talált Korolov.

De nem a filmszalag volt a legérdekesebb talált tárgy a német postakocsiban. Miután átnéztem néhány részt, összetekertem a filmszalagot és azt mondtam Kozsenkovnak: „Tedd el ezt a ládát a géppuskás szekérre" – s visszamentem a törzshöz.

Ott Tutucsenko, Vojcehovics és a századírnok válogatták a leveleket. A borítékokra többnyire ez volt írva gyakorlatlan női kézírással: „Ukrajna, Zsitomirgebiet, Dorf..." A levelek úgy hasonlítottak egymásra, mint két csepp víz. A rabszolgaőnők keserű levelei haza a német kényszermunkából. Üdvözlet a rokonoknak és ismerősöknek, az elveszett ifjúság forró könnyei. De némelyik szokatlan volt, és keresetlenségük meghatott.

Az egyik levél így kezdődött:

Égből lehullott egy csillag,
Összetört a jégen,
Németországba kerültem
Negyvenhármas évben.

Egy másik levélben azt írta a lány, hogy egyelőre él és egészséges, de „... éjszakánként az üzem felett, ahol dolgozunk, gyors röptű galambok repülnek, és a szomszédom, Maruszja, aki velem együtt érkezett, egyujjas ruhát varrt magának", majd a levél végén: „Ne sírjatok, kedves szüleim, én már nem térek vissza."

A harmadik levelet képeslapra írták. Rikító színekkel festették, élénken emlékeztetett a gyermekkoromra. A képen négy év körüli, rózsás arcú angyalka, kék szemekkel, kékes szárnyacskákkal, hófehér ruhában, amely arany és ezüst flitterekkel volt teleszórva, a hátlapon pedig ugyanaz a cím, latin betűkkel. Nehézkes írással ez volt ráírva:

„Küldöm magának, mama, ezt a szentképet. Ilyen szentképem van vagy *tíz* darab. Miattam ne nyugtalankodjon, jól vagyok, mert kevés időm jut arra, hogy átkozzam azt a percet, amikor a világra szült. Isten áldja, ne várjon haza."

Átlapoztam a sárga, kék, rózsaszín borítékokat. A levélpapír susogott, mint az őszi falevél. A képeslapról szemtelen kék szemével mosolygott a rózsás arcú német angyal.

A törzsnél ott forgolódott Korobov, és egyre arról beszélt,

hogyan néztem át a német filmet. Gondolatban már egy karcolatot fogalmazott, amelyben a volt filmrendező zsákmányolt fasiszta filmmel gyújtja fel a hidakat. Bazima igyekezett elhessegetni magától, mint egy bosszantó legyet.

Ültem és elgondolkodva átnéztem a rabszolgalányok leveleit, olvastam az üdvözleteiket, jókívánságaikat, könyörgéseiket, a rabságban szerzett dalaikat, és eszembe jutott az ukrán nők évszázados sorsa, amelyet a költő így énekelt meg:

Hol nem hulltatok ideink kezdete óta,
Éj és nappal amint egymásra köszöntek,
Sorsunk ha polovec, ha fejedelmi kény bitorolta,
Kozák, polyák, hán, pán ha porba tiporta –
Orosz asszonyi könnyek.
Hallgatom, hugaim, ajkatokon mi busan csendül az ének,
Hallgatom és szomoruan gondolok arra,
Hány törtszivü élet, gyötrelme hány temetésnek,
Hány meg nem értett jaj és könnycsepp kér menedéket
Egy ilyen asszonyi dalba.

(Grigássy Éva fordítása.)

Állandóan az ismeretlen ukrán Maruszjára gondoltam. A kolomejka-csasztuska csengett a fülembe:

Himzett fehér keszkenő
A tengerbe estél,
Szegény, árva kisleány,
Ide hogy' kerültél?

Susogtak, égették a kezemet és az agyamat ezek a nehézkes írással, szomorú szívvel írt levelek... Bánatos gondolatok jutottak eszembe. A német film, amelyet átnéztem, a filmszalag alig érezhető szagát hagyta a kezemen, az asztalon a pufók német angyalka mosolygott.

Néhány nap múlva csakugyan felhasználtuk a német filmet

egy híd felgyújtására. A leveleket átadtam Korobovnak, akinek nálam előbb kellett megérkeznie a Nagy Földre, és megígérte, hogy ebből az anyagból „megrendítő" irodalmi riportot készít. Én pedig ugyanaznap szilárdan eltökéltem, hogy amíg a Vörös Hadsereggel közösen le nem törjük a fasiszta angyalka szárnyacskáit, nem teszem le a géppisztolyt, és elfelejtem azt, hogy az emberek hallásukat gyönyörködtető zenét és költészetet, az ecset nagy mesterei szemet megörvendeztető festményeket alkottak, elfelejtem a filmszalagot, amelyet ugyanolyan anyagból készítettek, mint amivel felgyújtják a városokat és megtöltik az ágyút.

23

Korosztyentől mindössze tíz-tizenöt kilométerre a Zsitomir–Kijev közti úthoz közelebb húzódva megkerültük Zsitomirt. Hogy biztosítsuk magunkat a nagy helyőrség ellen, amely két – átszervezésre visszavont – német hadosztályból állt, kiküldtünk egy erős fedezőcsapatot, és azt a feladatot adtuk neki, hogy robbantsa fel a vasúti és országúti hidakat. Ezenkívül azért vonultunk el ilyen közel Korosztyeny mellett, hogy lehetőséget adjunk a felderítésnek: fürkéssze ki a forgalmat a vasúton, és szemelje ki azokat a helyeket, ahol érzékeny csapást tudunk mérni az ellenségre.

Az első fedezőcsapattal, amelynek az országúti hidat kellett volna felrobbantania, egy kis kalamajka történt. A kilencedik század, amelynek ezt a feladatot kellett teljesítenie, menetelés közben elakadt. Egy faluban, ahol vodka-raktárt fedeztek fel a legények, a századparancsnok, Petya K., aki nem bírta túlságosan az alkoholt, hirtelen dorbézolni kezdett.

A századnak – a térképen vele együtt kiszámított idő szerint – fél órát kellett állnia ebben a faluban, hogy az emberek és a lovak kipihenjék egy kicsit magukat, aztán tovább kellett vonulnia a hidakhoz, hogy felrobbantsa őket. De a robbantók

körülbelül két órát tartózkodtak a faluban. Tovább már kapatosan indultak. A század gyalogosan és járműveken ment, rendetlenül, mint egy banda. Senkit sem érdekelt, hová megy a század. Rá se rántottak. Elöl a részeg kísérő haladt. Hamarosan eltévedtek. Amikor a parancsnokok észbe kaptak, már késő volt. Világosodott, és a híd még messze volt. Egyszóval a kilencedik század nem teljesítette a feladatot, és éppen ezen a hídon vonultak az autók, a gyalogság és a harckocsik, amelyek így mindjárt lecsaphattak ránk.

Kovpak mégis ki tudta vonni az egységet a csapás elől, mert bevetette a lovasait, akik a színlelt irányban felgyújtottak néhány szalmakazlat. A németek a tűz felé rohantak, ezzel időt veszítettek. E néhány rövid óra alatt, már hajnalban, átkeltünk a Korosztyeny–Zsitomir vasútvonalon. Aztán beértünk a mocsaras potyijevszki erdőbe, ahová a németek nem tudtak behatolni harceszközeikkel. Harceszközök nélkül pedig nem mertek volna ránk támadni. Légierejük úgy látszik nem volt, úgyhogy bátran haladtunk az erdőben majdnem délig. Aztán négy-öt óra pihenőt tartottunk, majd alaposan összezavartuk a nyomunkat. A következő éjszaka megint meneteltünk.

Ismét pihentünk egy keveset, utána összehívtuk a parancsnokokat, hogy döntsünk a kilencedik század sorsáról. A dolog világos volt. De Petya K., vagy egyszerűen Petro derék legény volt, még 1942-ben jött Kovpak csapatába, párttagsági könyvvel és Vörös Zászló Érdemrenddel, amelyeket meg tudott őrizni akkor is, amikor a német rendőri őrcsapatokon jött át. Meg kell mondani, hogy Kovpak, aki az ilyen esetekben rendszerint szigorú volt, most erősen habozott.

Csak Rudnyev volt hajthatatlan. Maga diktálta le az agyonlövésről szóló parancsot. Az oszlop már felsorakozott a menethez. A szürkületben prüszköltek a lovak; amikor a parancsnok kiment a törzsnél felsorakozott kilencedik századhoz, a politikai biztos felolvasta a parancsot. Ugyanitt, a törzs helyisége mellett ásták meg a gödröt is. A politikai biztos odament a szótlanul álló Pjotrhoz, és azt mondta:

– Gombolkozz ki.

Az kigombolta a köpenyét, amely alatt ott csillogott a kerek Vörös Zászló Érdemrend.

– Vedd le – mondta neki Rudnyev.

Petro levette az érdemrendet, és szótlanul átnyújtotta a politikai biztosnak. Néhány másodperc múlva agyonlőtték.

Az oszlop továbbindult.

Lóháton mentem. Az oszlop a faluból a sztyeppre ment, amelyen ezen az éjszakán hatvan kilométert kellett megtennünk Kijev felé, hogy eljussunk a radomisli erdőbe. Elhaladtam a politikai biztos fogata mellett, futó pillantást vetettem rá, és a felkelő hold fényében azt láttam, hogy Szemjon Vasziljevics sír.

Másnap reggel odaértünk a Tyetyerev folyóhoz, tíz kilométerre nyugatra Radomisl városától.

24

Potyijevszkaja Rudnyából egyetlen éjszaka alatt hatvan kilométert kellett megtennünk a sztyeppövezeten át. Kockázatos lett volna nappalra ott maradni a sztyeppen, mivel a németek már igyekeztek kifürkészni bennünket a levegőből.

Az oszlop ügetésben haladt. Siettünk, hogy pirkadat előtt átfussunk ezen a kis térségen. Éjfél után a lovas felderítőkkel bementem egy faluba, ahol nappal Gaponyenko szakasza – amely Lapin és Zemljanko rajából állt – harcot folytatott.

A falu szélén már-már leégett egy csűr meg a szénakazlak, az út fekete kígyóként kanyargott be a faluba. Nappal tavaszias havaseső esett. Az út szélén, az utca közepén fekete napraforgókként virágoztak a kézigránát-robbanások nyomai, a szétrepülő földcsomók vonalakat húztak a szűzfehér havon, körös-körül hullák és lótetemek nehéz csomói hevertek sivár rendetlenségben. A háborús ősz begyűjtötte a termést a jobb parti Ukrajnában. Termékeny volt ez az ősz, és bár a naptár

március–áprilist mutatott, a hetyke kaszások, aratók és cséplők ott lovagoltak mellettem – fiatal arcukon a jól végzett munka elégedettsége.

Lapin, Osztrouhov, Zemljanko és Gaponyenko... Mellettem lovagoltak, egészségesen és életvidáman, a falu utcáján pedig huszonkét hitlerista hullája hevert. Csak a kéz nélküli Zebolov négyet leterített. Mentem velük, és arra gondoltam: „Franciaországban, Hollandiában, Dániában és Norvégiában volt és van sok erős férfi... Miért nem takarítottak be ott is ilyen bőséges termést?"

Ezen a tavaszon talán azért folytak egyre sikeresebben harcaink, mert a második világháború őszét olyan bőségesen megöntözték Sztálingrád véres esői?...

Éjszakai menetünk a sztyeppen nyugodtan folyt le. A géppisztolyropogás, mint mindig, most is a gyorsított menetben haladó oszloptól oldalt hangzott fel. Az oszlopot siettették az összekötők, akiket a politikai biztos állandóan küldözött hol az élhez, hogy gyorsítsák az ütemet, hol a menetoszlop végéhez, hogy noszogassák az elmaradókat. De mégsem tudtunk egy éjszaka alatt egészen átvonulni a sztyeppövezeten, az utolsó tíz kilométert hajnalban tettük meg. Jobbra, a nap világította ködben rezgő mesebeli látomásként tűnt elénk Radomisl, az ősi város; elöl a radomisli és a kedrini erdő kéklett; az út lefelé lejtett, és mutatta, hogy valahol elöl, egyelőre még a sztyepp hullámai mögött rejtőzve, folyó folyik. Balról, a ködön keresztül áttört a gyenge, piszkosszürke, bágyadt nap. A politikai biztos nyugtalanul nézegetett rá, és áldotta a ködöt.

Noha mindenki tudta, hogy a folyóig és az erdőkig még legalább két órát kell mennünk, és hogy az oszlopra bármely percben rárepülhetnek a repülőgépek, amelyek ellen szinte teljesen védtelenek voltunk a nyílt sztyeppen, az emberek mégis lassan, imbolyogva, az éjszakai menettől és a tavaszi reggel kellemes bágyadtságától fáradtan bandukoltak. Az oszlop rendetlenül, nagy távközökkel haladt, amit éjszaka sosem engedtünk meg magunknak. Vidáman civódtak a harcosok,

könnyű karabélyukat hetykén a vállukra vetve hahóztak a partizánlányok. Ezek a lányok – fekete nadrágjukat kozákosan leeresztették jó minőségű, kidudorodó magas szárú német csizmájukra, a nadrágjuk fölött pedig színes és csíkos, városias és falusias szoknyák tarkállottak – együtt meneteltek velünk: hetyke katonalányok. A parancsnokok nyugtalanul nézegették az eget, és hallgatóztak, nem vegyül-e az oszlop zsivajába a német repülőgépek dongózümmögése.

A köd segített-e rajtunk, vagy a német repülők aludtak el, mivel nem vártak ilyen szemtelenséget tőlünk – elég annyi, hogy a repülőgépek csak akkor jelentek meg, amikor az oszlop nagy része már el is szállásolta magát a Tyetyerev-parti falvakban. A törzs Mezsiricski faluban szállt meg.

Neki sem tudtunk fogni mindennapi munkánknak, mert elvont tőle a bejáratnál támadó lárma. Vitatkozás meg lökdösődés zaja hallatszott be a pitvarból, és amikor végre kitárult az ajtó, egy fegyvertelen partizánt tuszkoltak be rajta. Bazima mindjárt tudta, hogy „r. e." – rendkívüli eset – történt, félrerakta a papírjait és homlokára tolta szemüvegét.

A partizán mögött Vologya Sisov jött, karabélya, mint mindig, a vállán volt, kezében pedig géppisztolyt tartott, amelyet nyilván a letartóztatott partizántól vett el.

– Engedje meg, hogy jelentsek, törzsfőnök elvtárs. Ez az ember megszegte a kétszázas parancsot.

Bazima felállt az asztaltól, a tenyerébe köhintett, és újra az orrára tolta a szemüvegét.

– Jelents, Vologya, mindent sorjában.

Vologya Sisov, a nyolcadik század tizenhat éves összekötője izgatottan hozzákezdett:

– Törzsfőnök elvtárs, alig három napja, hogy a kétszázas parancsot újra áttanulmányoztuk. Én magam vittem a századhoz. Ezek meg mit csináltak?... Elsőnek értem be a faluba, gondoltam, kiszemelem a szállást a századnak, de a negyedik zászlóalj felderítői már ott mesterkednek. Emlékszik, ahol elágaznak az utcák: egyik oldalon van egy magtár, amelyet az-

tán lebontottunk, szemben vele, egy kis kertben, egy cserépfedeles házikó. Ez a tejcsarnok. Ebbe a tejcsarnokba hordják a tejet az asszonyok az egész faluból. A németek parancsára minden reggel. Van ott szeparátor és minden egyéb felszerelés. Ezek itt, ahelyett, hogy a kétszázas parancs szerint jártak volna el – csak a legszükségesebbet venni el a magunk számára, a többit pedig szétosztani a nép között –, telezabálták magukat, aztán a többi terméket mind tönkretették, a vajat széttaposták a földön, a tejfölt kiöntözték...

Ekkor belépett a politikai biztos. Sisov abbahagyta a jelentést, a géppisztolyt a lábához tette, és „vigyázzállásba" húzta ki magát.

– A kétszázas parancs miatt? – kérdezte a politikai biztos, miután egy gyors pillantást vetett rájuk.

– Igenis, Szemjon Vasziljevics! Megint a negyedik zászlóalj – válaszolta Bazima.

– Értem, folytassák. – A politikai biztos leült az asztalhoz.

A kétszázas parancs a kovpakisták alaptörvénye volt. Egy-egy régi partizánnak, aki 1941 óta harcolt, elég volt annyit mondani: „Azt akarod, hogy elővegyenek a kétszázas parancs miatt?" – és az illető, ha bármiben is bűnösnek érezte magát, meghunyászkodott és bevallotta vétkeit. Minden újoncnak, aki nemrég lépett a csapatba, a partizánesküvel együtt felolvasták a kétszázas parancsot, és alá kellett írnia. E parancs alapján szervezték munkájukat a századok politikai tisztjei és pártszervezői. Csak néhány pontból állt; ezek a lehető legvilágosabban kimondták, hogy csak a néppel, a tömegekkel való kapcsolat adhat erőt a partizánoknak. A fosztogatást a kétszázas törvény szerint úgy büntették, mint az árulást és az eskü elleni vétket. A kétszázas törvény szerint a parancsnokoknak joguk volt a különösen aljas gonosztevőket a helyszínen agyonlőni.

Emlékszem, még a portya idején volt ilyen eset. Egy faluban, ahol a felderítőszázad állomásozott, mézet loptak, fosztogatták a méhest és felforgatták a kaptárakat. Kiderítették,

ki a bűnös: a méhek összeszurkálták az arcát. A harcost agyonlövésre ítélték. Odajött az öreg méhész.

– Inkább verjétek jól meg – kérte.

– Azt nálunk nem szabad.

– Akkor csukjátok fogdába, éljen kenyéren és vízen!

Így aztán kikönyörögte a büntetés elengedését.

A vöröses, szeplős, Putyivl környéki legény így aztán ottmaradt a csapatban a Méz gúnynévvel.

Most ott állt előttünk a kétszázas parancs újabb megszegője, akit a nyolcadik század összekötője, Vologya Sisov hozott oda.

Mi hozta most ide hozzánk a törzsbe ezt a kölyköt, mi késztette arra, hogy idevezesse ezt a megtermett kamaszlegényt, aki most szelíden tekingetett körül, és böfögte fel a tejszínt és a vajat, amellyel egy órája olyan jól teleette magát?

Vologya mintegy ezekre a kérdésekre válaszolt:

– Körös-körül összeszaladtak az asszonyok. Amikor letörték a lakatot és összetörték a szeparátort, nevettek.

– Hát persze – mondta komoran a letartóztatott. – A németek minden tehén után nyolcszáz liter tej beszolgáltatását követelték... Az asszonyok helyeselték, amit teszünk.

– Aztán amikor kezdtétek a termékeket pusztítani, azt is helyeselték?

A legény hallgatott.

– Most hallgatsz. De én megmondom. Az asszonyok azt kiabálták: „Rablók! Szemérmetlen rablók!" – Ezt a csapatunkra mondták, politikai biztos elvtárs!

Vologya a géppisztollyal haragosan hátbalökte a letartóztatottat. Az szelíden arrébb ment.

– Az ilyen önző fosztogatók az egész csapatot bemocskolják.

Vologya szeme megtelt könnyel, még mondani akart valamit, de hirtelen sírva fakadt.

Bazima és Rudnyev megértő mosollyal egymásra néztek és elfordultak.

A letartóztatott, aki eddig szelíden hallgatta a gyerkőc szem-

rehányó szavait, most topogni kezdett félretaposott csizmájában, mintha az agyagpadló hatalmas, tüzes serpenyő lenne.

Vologya teljes erőből igyekezett visszafojtani a könnyét, de az még bővebben ömlött.

Rudnyev és Bazima úgy tettek, mintha valamit megvitatnának, és mélyen a térkép fölé hajoltak, én pedig az ablakhoz mentem.

Amikor visszaindultam az ablaktól, Sisov a fal mellett állt, tehetetlenül leengedte a géppisztolyt tartó kezét és száraz szemmel nézett a ház sarkába. Megremegtem – olyan bánatos volt a fiú egész törékeny alakja.

... Láttam a tizenhat éves Vologya Sisov igaz hazafiságát, amely olyan tiszta volt, mint egy könnycsepp.

25

Az utóbbi három nap felderítési adatai azt mutatták: a hitleristák készülnek valamire ellenünk. Korosztyenytől a sarkunkban volt több zászlóalj gyalogság. Zsitomir felől szintén indítottak csapatokat. Összetömörültek a várostól harminc-ötven kilométerre északkeletre, elszállásolták magukat a falvakban, és vártak valamire. Nyilvánvaló, hogy az ellenséges parancsnokság a Korosztyeny körüli vargabetűnktől megzavarodva, előzetes átcsoportosítást hajtott végre, a döntő műveleteket pedig elhalasztotta addig, amíg pontosabb adatokat nem szerez terveinkről. Résen kellett lennünk. Átkeltünk a Tyetyerev folyón, sekély vízállás mellett, jégen és rudakból készült hidacskán, aztán egy rövid menet következett, és ott álltunk tizenkét kilométerre Radomisltől. Kovpak és Rudnyev titkolóztak, nem beszéltek az elgondolásaikról, de én úgy sejtettem, hogy most talán beleegyeznek a déli változatba – csapást mérni a Zsitomir–Kijev közti aszfaltútra. Az mindenesetre világos volt, hogy valami ugráshoz és csapáshoz készülődünk, egyébként nem lett volna érdemes ilyen kockázatot vállalni.

Például már két napja, hogy közvetlenül az ellenség orra előtt tartjuk a pihenőinket. Radomisl önmagában véve kicsi és jelentéktelen városka, de Zsitomirtól hatvanöt kilométernyire van, Kijevtől legfeljebb százra, körös-körül meglehetősen sűrű a vasúti és országúti hálózat. Itt még a légierő is kezdett zaklatni bennünket. Egyelőre ezek felderítők voltak: „mankók" és „rámák". Az előbbiek állandóan a körzetünk fölött lebegtek, hogy kifürkésszék az oszlop mozgásának irányát, az utóbbiak pedig néhányszor bombázni is próbáltak. Kijev egyelőre rejtélyesen viselkedett. Messze volt, felderítésem nem ért el odáig.

Ilyen nyugtalan hangulatban érkeztem meg Krimokba, ebbe a Tyetyerev déli partján fekvő nagy faluba. A korábbi erőltetett menetelések és a sztyeppen át való vonulásunk után ezen az éjszakán csupán tíz-tizenkét kilométert tettünk meg, és éjfélre már elszállásoltuk magunkat. Az emberek aludtak, a lovak számára szénát gyűjtöttünk a Tyetyerev árterületén, és a lovak – meglepődve azon, hogy a menetelés az éjszaka közepén félbeszakadt – vidáman rágták a szénát, prüszköltek és mély, kedveskedő morgással feleseltek egymásnak, mintha megköszönnék a pihenést alvó gazdáiknak. Rászolgáltak – katonalovaink az utóbbi egy hét alatt körülbelül háromszáz kilométert tettek meg, éjszakánként fáradhatatlanul húzták a lőszerrel, élelmiszerrel, sebesültekkel megrakott nehéz trént a sáros, még fel nem szikkadt, hepehupás tavaszi úton. De Kovpak nyilván nem sajnálatból adta ezt a rövid pihenőt. Úgy tűnt fel, hogy ezt a lovak is megértették. Ahogy kedveskedve prüszköltek egymásnak, abból a jó katona felhívása hallatszott ki: „Készülődjetek, testvérek, készülődjetek. Pihenjetek, amíg lehet, aztán holnap – indulj!..."

Éjszaka az ismeretlen falu utcáin kószáltam, és azt gondoltam: „Jó az embereknek... csak annyit tudnak, hogy a pihenőt egy új, nehéz menet előtt kapják. De egyáltalán ezt is tudják-e?... Jó a katonának. Tudja, hogy harcolni kell, és ha kell, akkor már jobb harcolni olyan parancsnokok vezetése alatt,

akikben bízik, akik soha nem dobták tűzbe, ha nem volt rá szükség." Eszembe jutottak Kolka Mudrij szavai, amelyeket még a dnyeperi portya idején mondott, alighogy Kovpak csapatához kerültem:

„Ott ül Kovpak apó és a politikai biztos, és törődnek az életemmel és a katonai ügyeimmel. És még egyszer sem fordult elő, hogy elgondolásaikban melléfogtak volna: Hát így érthető, hogy honnan veszem én, Kolka Mudrij a bátorságot."

Igen, innen veszem a bátorságot... A parancsnokba vetett hit sokat jelent a háborúban, de a partizánháborúban még többet. Milyen nehéz lehet annak az embernek, akinek a vállára a többiek rárakják ezt a megtisztelő, de nehéz terhet... Aludjatok, legények, hiszen maga Kovpak és Rudnyev törődik életünkkel, s még egyszer sem fordult elő, hogy melléfogtak volna.

A lovak prüszköltek, az őrök meg a járőrök halkan csörömpöltek a fegyverrel. Nyilván az őrcsapatok vonultak a helyükre. Valahol az erdő sűrűjében nagy ritkán egy-egy alig hallható lövés dördült el. Amikor Bazimával kijelöltük az őrcsapatokat, a legerősebbet közvetlenül Radomisl alá állítottuk. A sarkunkban levő egységektől észak felől folyó fedezte csapatunkat, de Radomislba könnyen dobhattak át csapatokat Zsitomirból. Kijev még mindig rejtély volt számunkra.

Radomisl alá, Bereznyica faluba Pjatiskinnek, a putyivli középiskola igazgatójának negyedik százada ment őrcsapatnak. Bazima nem alaptalanul hívta Pjatiskint „kollégának".

Nem is aludtam ezen az éjszakán, egy kissé homályos izgalomban ődyelegtem Krimok utcáin. Hajnalban bementem a házba, és le akartam pihenni Korobov mellett, amikor az őrök zajt csaptak. Az utcán egy gépkocsi száguldott. A parancsnoki szakasz géppuskásai, Gavrilov és Kirillov már a kapuba állították a golyószórót, de a gépkocsiról a jelszót kiáltották és lefékeztek a törzsnél. A gépkocsit – egy közönséges másfél tonnás GAZ-t – még az éjjel zsákmányolta a negyedik század

Bereznyicában. De Pjatiskin visszatartotta a gépkocsit reggelig, hogy teljesítse a követelésemet: feltétlenül szerezzenek „nyelvet", amelyre most sürgősen szükségünk volt. Abban reménykedett, hogy a „nyelv" maga sétál a keze közé, s akkor villámgyorsan és teljes komforttal szállíthatja gépkocsin a törzshöz. Számítása helyesnek bizonyult. Valóban: alig virradt meg, amikor a század előőrs-őrszeméhez odatévedt egy civilruhás, de fegyveres ember. Amikor a legények beszélni akartak vele, tagadóan rázta a fejét, és azt mormogta: „Ich bin Buchhalter... – Aztán feltette a kérdést: – Sie sind russische Polizei?" – és ezzel segített az őröknek, hogy eldöntsék a nehéz kérdést: mindjárt fejbe vágják-e puskatussal, vagy várjanak egy kicsit. A legények örömükben kurjongatni kezdtek: „Já-á, já-á russische Polizei, gyerünk, gyerünk, pán" – és Pjatiskinhez vezették, aki néhány kérdést tett fel a németnek, majd miután kiderítette, hogy a német alig félórája indult el Radomislből, és Bereznyicába tart „Maruszja kislányhoz", gépkocsival azonnal hozzám küldte a németet.

Az olvasó már bizonyára tudja a háborúról szóló könyvekből, riportokból és filmekből, mi az a „nyelv". Az, amivel tündökölnek a felderítők, a riporterek és dramaturgok. A felderítőnek a nyelv jogot ad eggyel több deci italra, és rangja, jelentősége, valamint a főnök természete szerint érdemrendre vagy kitüntetésre; a dramaturgnak úgy kell, mint egy falat kenyér, mivel csak a „nyelv" segítségével tud kivergődni a háborús téma legkacskaringósabb bonyodalmaiból és összeütközéseiből, amikor a téma már százpudos súlyként nyomja a szerző szeszélyes tollát; a riporternek... Hát egyszóval, az olvasó tudja, hogy a „nyelv" elfogása után feldörögnek a puskák, támadásra vagy ellentámadásra indulunk, és minden rendbe jön... De az olvasó nem tudja, hogy ritka az olyan „nyelv", amilyet a dramaturgok ábrázolnak, s amilyet a főnökök szeretnének kapni.

Ránéztem az ötven év körüli német vézna alakjára, akit a legények galléron ragadva ráncigáltak át a másfél tonnás gép-

kocsi oldalán; ez a „nyelv" éppen azok közé tartozott, akik használhatatlanok voltak a német katonai célok szempontjából. Valamilyen cégnek volt a könyvelője, amely Radomislben fiókvállalattal rendelkezett; fogalma sem volt a háborúról, a „nyelvekről" és a német csoportosításokról. Valóban az „orosz Maruszjához" ment, de egyenesen Pjatiskinba botlott, aki az éjjel szép csendesen elfoglalta Bereznyicát. Ez volt minden. Katonai adatokat nem kaptunk a könyvelőtől.

Délután a Tyetyerevhez észak felől odaérkeztek azok a zászlóaljak, amelyek a mi nyomunkon jöttek Korosztyenyből; ugyanekkor Radomislbe is egymás után érkeztek gépkocsioszlopok. A németek átkaroltak bennünket északról, délről és nyugatról. De Kijev magatartása érthetetlen volt! Lehet, hogy arra szabad maradt az út? Lehet, hogy a németek nem vártak olyan merészséget tőlünk, vagy talán közelebb akartak szorítani minket Kijevhez, a Dnyeperhez? Egy menetelésnyi távolságra egyelőre szabad volt az út kelet felé. Ezeket az adatokat sikerült a felderítésnek összeszednie, és ezek megbízható adatok voltak... Legalábbis tizenkét óra nulla-nulla perckor... Hogy mi fog történni éjszaka, holnap – ezt egyetlen felderítő sem tudja előre megmondani.

Az őrcsapatok már harcba keveredtek, és a közeledő lövöldözésből ítélve visszafelé vonultak. Bevetettünk még egy-egy századot, igyekeztünk elhúzni az időt estig. Komolyan harcba bocsátkozni nem akartunk. Ez lehetett az oka, hogy Kovpak összenézett Rudnyevvel, és nem sokáig gondolkozott, amikor jelentettem az elképzeléseimet a felderítés adataival kapcsolatban.

– Gyerünk fürgén keletre. Bazima, a pihenőhelyet úgy válaszd meg, hogy az védelemre is megfelelő legyen.

– Mindig olyat választunk – mondta ceruzáját a térképen húzogatva Bazima.

– Ne olyat, amilyet máskor. Olyat, hogy nagy harcot lehessen folytatni.

Bazima a politikai biztosra emelte a tekintetét. Az helyeslően bólintott. Kovpak így folytatta:

– Ezektől a zászlóaljaktól semmiképp nem szabadulunk. De Kijevből egyelőre még semmi sem jött. Így gyorsan le kell csapni a korosztyenyi és zsitomiri csapatokra, mert a kijevi-ekkel még nehezebb lesz. Értitek?

– Á, az már más...

A térkép fölé hajoltunk. Rudnyev sem állta meg, odajött hozzánk, és szintén az asztalra könyökölt.

– Részenként fogjuk szétverni őket. Nem szabad hagyni, hogy ideérjenek Kijevből, akkor az ellenség nagy túlerőben lesz... Nagyon nehéz lesz teljesíteni...

– Mit lesz nehéz teljesíteni?

– Még negyvenegyben bevezettünk egy szokást az egységünkben: soha nem kérdezni, hová megyünk és minek megyünk!

– Tudom...

– Mégsem álltad meg, megkérdezted?

– Nem álltam meg – jöttem zavarba.

– No jól van. Most már megmondhatom. Nagyon nehéz lesz teljesíteni ezt a parancsot. Ezért kell szétverni az ellenünk kijelölt csapatokat részenként. Érthető?

– Nem egészen...

– Holnap mindenképpen harcba kell szállni velük. Mivel pedig mi vagyunk a gyengébb fél és meg kell őriznünk az erőinket az eljövendő feladatokra, ezt úgy kell csinálnunk, hogy a védekezés előnye a mi oldalunkon legyen. Egyáltalán – ha sikerül arra kényszerítenünk a németeket, hogy támadjanak, akkor nemcsak a holnapi csatát nyerjük meg, hanem az egész hadműveletet.

– De hogyan kényszerítsük arra őket?

– Éppen ebben rejlik az egésznek a titka. De ha a németek holnap támadást intéznek ellenünk, az azt jelenti, hogy a dolog fele kész... Nos, kiválasztottad az állást? – kérdezte a törzsfőnököt.

– Szerintem Kodra legyen. Erdős vidék. Arra kényszerítjük őket, hogy az erdőn keresztül támadjanak...

– Erről van szó... – mondta most már magában Rudnyev, és rátapadt a térképre, ahol fekete négyszögecskével volt jelölve egy település, és oda volt írva: „Kodra."

– Arra kényszerítjük őket, hogy csakis az erdőn keresztül támadjanak. A sáron, a mocsarakon keresztül. Nagyszerű! A magaslatok a mieink...

– Aztán egy rövid menetet teszünk, Szemjon Vasziljevics. Reggelig lesz időnk arra, hogy felkészüljünk, elfoglaljuk a védőállásokat, kidolgozzuk, hogyan tüzeljünk...

– Jól van...

– De hogyan kényszerítjük a németeket arra, hogy éppen holnap támadjanak?

– Te mit javasolsz, felderítő?

Elgondolkodtam. Az ablakon túl egy német repülőgép motorja morgott. Az égből néha tompa sorozatok hangzottak; ezeket elnyomták a „dum-dum" golyók éles robbanásai a háztetőkön, a kerítéseken, az utcákon. Egy fészer kigyulladt.

– Mi lenne, ha sötétedés előtt elindulnánk? Hogy a felderítőik pontosan lássanak...

– Tüzet nyitnak. Veszteségeink lesznek. Még a bombázógépeket is ide hívják... – mondta elgondolkozva Bazima.

– Pontosan ki kell számítani!

Rudnyev megrázta a fejét, és félrecsapta kucsmáját. Ez annak a jele volt, hogy döntött.

– Mikor megy le a nap?

– Nyolc óra körül.

– Pontosabban – óra, perc?

– Az ördög tudja...

– Ej, micsoda harcosok vagytok! Civil bagázs – mondta sóhajtva Rudnyev. – Pontosabban kell válaszolni: húsz óra tizenhat és fél perckor. Írd meg a parancsot, törzsfőnök: az elővéd és az élbiztosító osztag széttagozódva, trén nélkül induljon el

húsz óra tizenöt perckor. Lesz idejük észrevenni bennünket, de arra nem, hogy kárt okozzanak.

– A nagyobb hatás kedvéért a szarvasmarhákat hajtjuk az élre.

– Helyes! Pavlovszkij indítsa el az „ötödik zászlóaljat" pontosan húsz órakor. Az mégiscsak négyszáz darab. Ha nem lehet tisztán kivenni, hogy mi az, zászlóaljnak vagy nagy trénnek vélik. Lássanak munkához!

Rudnyev elment.

Azt a csordát, amelyet még a rovnói területen zsákmányoltunk, több mint félezer darabot, gúnyosan „ötödik zászlóaljnak" neveztük. Rendszerint az oszlop végén ballagott, azok hajtották, akik büntetést kaptak. A csordát hajtani – ez is a büntetés egyik formája volt. A bűnösség mértéke szerint öt naptól egy hónapig terjedő időre fokoztak le valakit hajcsárnak. Néha még parancsnokokat is. Ez volt a legnehezebb erkölcsi büntetés; az „ötödik zászlóaljtól" úgy féltek, mint a tűztől. Aki a marhákat hajtotta, azt hosszú ideig megszégyenített embernek tartották, és valami nagyon merész dolgot kellett végrehajtania, hogy megszabaduljon a megvető „hajcsár", vagy az „ötödik zászlóalj parancsnoka" csúfnévtől, vagy valami más „hízelgő" gúnynévtől. Ma azonban az „ötödik zászlóalj" fontos katonai, azt mondhatnánk, hadműveleti-taktikai szerepet kapott parancsnokságunk elgondolásaiban. Természetesen a lövöldözés, sőt talán a bombázás veszélyének tettük ki a szegény teheneket és bikákat.

Egymás után két éjszaka rövid meneteket végeztünk. A felderítőegységgel éjfél után két órakor érkeztem meg Kodrába, és hajnali öt órára már el volt szállásolva a csapat. A tréneket álcáztuk, a harci századok és zászlóaljak őrcsapatokat alkottak, őrséget adtak, a fő védelmi vonalat képezték. Feltételeztük, hogy az ellenség nem tudja használni a tüzérséget: az erdő egészen a faluig terjedt, amely egy mély horpadásban fekszik, és a terep olyan volt, hogy a németek csak aknavetőkkel érhettek el, de az aknavetők lőtávolsága nem volt elég. Igaz, az ellen-

ség még bombázhatta is a falut, de csak találomra, nem lehetett biztos abban, hogy éppen ebben a faluban vannak a fő erőink. Általában: állásunk nyilvánvalóan kedvezőtlen volt a katonai taktika szempontjából, ráadásul magunk másztunk a csapdába. Kodrába összesen három út vezetett, azok is erdei utak voltak. Éppen ebben rejlett legfőbb előnyünk. Erre a három útra, négy-öt kilométerre erős őrcsapatokat küldtünk, a védelem fő erői pedig a falutól egy kilométerre helyezkedtek el. Ily módon Rudnyev arra kényszerítette a németeket, hogy akkor bocsátkozzanak harcba, amikor ő akarja, azaz holnap, és ott, ahol ő akarja, vagyis az erdőben, és még négy kilométert is kell a hóban caplatniuk, míg a védelem fő erőivel találkoznak.

– Hadd keverjék meg az őrcsapatainkat. Hadd keverjék! Ez azt jelenti, hogy előttünk bontakoznak szét láncba, aztán vagy belemelegszenek az üldözésbe, vagy kimerülnek, ahogy keresztültörnek az erdőn, ahol minden fa mögött partizánt vélnek felfedezni.

– Egyszóval a védelem fő erőihez nem egyszerre, hanem az összeköttetést elveszítve, fáradtan jutnak oda.

– Lehet, hogy az irányítást is elvesztik.

– De azért meglehetősen kockázatos állás.

– Mi a nagyobb – az előnye vagy a kockázata?

Bazima és én elgondolkodtunk.

– És mit mond Kutuzov? – kérdezte a politikai biztos, Vojcehovics felé biccentve.

– Azt gondolom, hogy az előnye nagyobb, ha a német ostoba. De ha... – Köhögni kezdett.

– A német nem ostoba. De az orosz leleményesebb.

– E-ej, mit kell itt beszélni?! Ha elfoglaltuk a védőállást – mindenképpen harcba kell bocsátkoznunk.

– Jaj, ne mondd, Grigorij Jakovlevics – szólt közbe most először Kovpak –, a harcot különbözőképpen lehet irányítani. Lehet nagy erőket adni az őrcsapatokhoz, lehet kettős őrcsapatokat képezni, ide egyet, meg ide – ez a halogató harc, így

pedig, ha egyszerre – az a szétzúzásra irányuló harc. Lehet az erdőben géppisztolyosokat szétszórni, az a...

– Kakukk-harc. Afféle finn taktika...

– Hát igen... Aztán lehet még színlelt irányba elcsalni... A sekély vízmosásokba, az ösvényeken...

– És a légierő?

Az öreg elgondolkozott.

– De a bögyömben van ez a légierő... Ej, más volt a polgárháborúban! Elszakadtunk az ellenségtől, és nyugodtan gyalogoltunk tovább...

– Hát akkor mi a nagyobb – az előny vagy a kockázat?

– Azt majd meglátjuk a harc után – nevetett Kovpak.

– Ezt most kell eldönteni – hangsúlyozta Rudnyev.

Kovpak felfigyelt.

– Most?

– Azért, hogy tudjuk: hány századot hagyjunk tartalékban, és melyeket?

– Hát hagyjuk tartalékban a harmadikat és a nyolcadikat.

– Mint mindig? Úgy gondolom, a harmadik századot küldjük bekerítő mozdulatra, hogy hátulról mérjen csapást a német fő erőkre. Tartalékban pedig hagyjuk a második és hatodik századot.

– Akkor valóban kisebb a kockázat – mondta a törzsfőnök.

– No, látjátok...

Ezzel eldöntöttük a kérdést.

Tizenkét óra felé visszatértek a felderítő egységek, amelyek minden úton német oszlopokat észleltek, két órakor pedig megkezdődött a harc az őrcsapatokkal. Fél óra múlva elcsendesedett, aztán egy óra múlva újra fellángolt, és többé már nem csendesedett el, sőt egyre közeledett. A harci zajból tudomást szereztünk a visszavonuló őrcsapatok útjáról. Védelmi vonalunk egyelőre hallgatott. Kovpak számára most az volt a legfontosabb, hogy kitalálja: melyik az a három irány, amelyből a németek a fő csapást akarják mérni. Számomra pedig, mint mindig, az volt a legfontosabb, hogy „nyelvet" szerez-

zek. Lehet, hogy nem ad hasznos híreket, amelyek segíthetnének a mai harcban; csakhogy a napi feladatok megoldása közben sem feledkeztem meg Kijevről, szülővárosomról. Azonkívül – ez nagyon érdekelte a frontparancsnokságot – arrafelé volt az ellenség negyedik és legnagyobb csoportja, amelyet Kovpak ellen küldtek ki. Hol lehet? Kijevben? Vagy útban? Vagy már bekapcsolódott a harcba? Vagy erőink végső szétzúzására tartogatják?

A sürgetésemre, hogy szerezzünk „nyelvet", Kovpak szitkok özönével árasztott el. A harc már a védelem egész vonalán folyt, s ez természetesen teljes bekerítés volt. Kovpak mindeddig nem határozott, hol vessük be a géppisztolyosokat bekerítő akcióra.

– Itt az idő, Szidor Artyemjevics! Itt az idő! – mondta Rudnyev.

– Magam is látom. Úgy vélem, Kulbakát szorongatják erősen.

– Úgy van . . .

Két perc múlva Karpenko százada eltűnt az erdőben. Balról bekerítésre ment a nyolcadik század.

– Egyszóval harapófogó – nevetett fanyarul Rudnyev.

– Hát ha felmorzsolják Karpenkót, akkor bizony lesz harapófogó. Tudod, mi lesz akkor a csapatban?

– Nem morzsolják fel. Megkezdte a harcot! Jól kezdte meg!

Az erdei visszhang a géppisztolyok szakadatlan dörgését hozta felénk. A harmadik században nyolcvanhat géppisztolyos meg tizennégy golyószórós volt. Még a szekerészek is szégyennek tartották volna, hogy puskával járjanak. Feltétlenül géppisztoly kellett nekik, mint a gyorsaság és az előrenyomulás, a közelharc jelképe.

– Csak legalább észrevétlenül értek volna oda. Akkor nem fecsérelték el az első dobtárat hiába.

– Nem hallod? Kézigránátokkal dolgoznak. Tehát . . .

– Tehát egymáshoz nagyon közel . . .

– Olyan harminc-negyven méterre . . .

– Nem, még közelebb. Erdőben nem lehet harminc méterre dobni...

A mellékutca sarka mögött állt a géppuskás szekerem. Nem tudtuk tovább elviselni a bizonytalanságot, így Korobovval felugráltunk rá, és elvágtattunk Kulbaka szakaszára. Az utcát már géppuskatűz árasztotta el az erdőből. Görbe mellékutcákba tértünk be, és cikcakkba haladva rajtuk, odavágtattunk a szélső házhoz, ahol Kulbaka törzse volt. Kulbakát nem találtuk ott. A harcban volt. Otthagytuk a háznál Kozsenkovot a lovakkal, mi pedig a veteményeskerten át nekivágtunk egyenesen az erdőnek, a lövöldözés irányában. Kulbaka zászlóalja abban különbözött a többiektől, hogy nagyon jól el volt látva állványos géppuskákkal. Kulbaka még a szumi területen szerzett több mint tíz Makszim-géppuskát, begyakoroltatta a kezelőlegénységet, alkalmassá tette a géppuskákat a partizánharcra. Éppen ezért a védelemben oda állították, ahol az ellenség legnagyobb nyomását várták. Minden Kovpak számítása szerint történt. A németek élzászlóalja, visszavonuló őrcsapatunkat üldözve, veszteségekkel érkezett Kulbaka fő védelmi vonalához, a csatárláncok szabálytalanul mentek, a katonák csoportokba verődtek a tisztek körül, a nehéz fegyverzet hátramaradt. Kulbaka egészen közel engedte őket a géppuskákhoz, amelyek sorban fel voltak állítva egy domb lejtőjén, és egy csapásra lekaszált több mint ötven ellenséges katonát.

A németek támadása lefékeződött. Kezdték elcipelni a sebesült tiszteket, az állványos géppuskák lőttek utánuk, növelték a veszteségüket. De hátulról segítségükre sietett a friss tartalék zászlóalj. A németek nyilván úgy határoztak, hogy lépcsőkre osztják az erőiket, és az első zászlóalj nyomában jött a második. Eddig a partizánok elleni harcban ilyen hadrendet nem alkalmaztak, és Kulbakának valószínűleg nehézségei támadtak volna. Az első lépcsőben érkező zászlóalj nagy veszteségeket szenvedett, de kifürkészte a szilárdan álló Kulbaka erőit, hadrendjét és tüzét. A második lépcsőben érkező zászlóalj már

egyszerűen megkerülhette Kulbakát az erdő szélén, és csapást mérhetett a falura, a törzsre és a trénre olyan helyen, ahol szinte nem volt semmiféle védelem.

Ekkor jött segítségül Karpenko. Még éppen a hátába tudott kerülni a lehasaló németek első láncának, úgy találkozott a menetelő tartalék zászlóaljjal. A hitleristák tömött oszlopban haladtak, gyors menetben, majdnem ügetésben; siettek, hogy segítsenek elővédjeiknek. Azon az úton haladtak, ahol egy órával ezelőtt az övéik támadtak, ezért felderítés és megfigyelés nélkül vonultak. Ez a percenként százharmincat lépő csapat teljes lendülettel beleütközött Karpenko nyolcvanhat géppisztolyába és tizennégy golyószórójába. Az összecsapás szemtől szemben zajlott le. Az első néhány másodpercben a németek élszázadát teljes egészében leterítették, a másodikból csak azok maradtak életben, akiket bajtársaik teste megvédett a golyóáradattól, a harmadik század megfutamodott. Valószínűleg ez volt az egyetlen eset, amikor Karpenko nem szidta a legényeit a hosszú sorozatokért, mert még egy-egy fél dobtárnyi sorozatból is, amelyet a nácik tömegébe eresztettek, majdnem minden golyó célba talált.

Amikor odaszaladtunk Kulbaka védelmi vonalához, a harc még tartott, de ez már nem az ellenség támadása volt, nem a mi védekezésünk, hanem egyszerűen a németek összefogása és agyonlövése az erdőben.

A Vipozovo faluban, Kurszk mellett, 1941 telén vívott csata óta, ahol Alejev páncélosai rengeteg németet megsemmisítettek, még sehol nem láttam ennyi ellenséges hullát. Csupán Kulbaka állványos géppuskái előtt volt hetvenhárom – sorokban leterítve, sisakban, bundában, nemezcsizmában.

Korobovot és engem is elfogott az általános nekibuzdulás, mi is hajszolni kezdtük a németeket, akik három-öt főből álló csoportokban rohangáltak az erdőben, mint az eszeveszettek, és mindenütt partizánokba ütköztek. Így telt el még körülbelül egy óra. Besötétedésig nem sok idő maradt. A másik két irányban elcsendesedett és eltávolodott a harc. Odamentünk

ahhoz a terepszakaszhoz, ahol Karpenko százada leste a második lépcsőben érkező német zászlóaljat. A keskeny erdei utat hullák borították, szerteszét hevertek az erdőben is. Lehet, hogy azoknak, akik nem vettek részt harcban, de sok összesítést hallottak az ellenség kiszámított veszteségeiről, ez megszokott dolognak tűnik. De az, aki nemcsak a saját vérének értékét ismeri, hanem az ellenség véréét is, megért engem. Könnyű papíron százakkal és ezrekkel operálni. Azok, akik egyetlen németet sem öltek meg, lekicsinylik az olyan számokat, amelyekben nincs legalább két nulla. Mi azonban megértettük az igazi katonáknak azt a gondosságát, ahogy összeszámoltak minden egyes halott ellenséget.

Korobov szaladgált a fényképezőgéppel, sietett még szürkület előtt lefényképezni ezt az erdei csatateret, én pedig siettem összeszedni a Soldatenbuchokat, kitüntetéseket és más okmányokat. „Nyelv" egyelőre nem volt. A harc hevében Kulbaka és Karpenko géppisztolyosai nem ejtettek foglyokat.

Megfordítottuk a hitleristákat, és épp a zsebeiket ürítettük, amikor a harcból visszatérve elhaladt mellettünk a harmadik század egyik szakasza. Annak ellenére, hogy a győzelem teljes és rendkívüli volt, az emberek lassan, szótlanul mentek.

– Pontosan a fejébe kapta – hallottam Spingalet szavait, aki Navaljovannijjal szembe jött.

„Talán Karpenko?" – villant fel bennem a gondolat. Az út kanyarulatánál egy géppisztolyos csoport jött. Egy embert támogattak, aki élettelen testet hozott a karján.

– Karpenko! Nem hiába nyugtalankodott úgy Kovpak – mondta nekem Korobov.

Rohantam a szembejövő századhoz.

Ekkor egy géppuskás szekér vágtatott arra. Majdnem elütött. A hajtó csapkodta a lovakat, míg csak néhány lépésnyire nem ért a szembejövőktől, akkor hirtelen megállt.

Odamentünk a géppisztolyosokhoz. A csoport közepén Karpenko állt, karján tartotta Kolka Mudrijt, akinek fekete haja összeragadt a vértől és a hótól, és eltakarta az apró sebet.

Csupán a tarkóján buggyant ki a vér, amely meg is fagyott az esti hidegben, és hókristályok csillogtak rajta.

– Él?! – kérdezte lihegve a hajtó.

– Vége. Kolkának befellegzett. Ej... – mondta Karpenko, és letette az élettelen testet a szekér párnáira.

A géppisztolyosok hallgattak.

– Lépésben indulj! – vezényelt Karpenko.

A fogat elindult. Tőle két lépésre mindkét kezét a mellén lógó géppisztolyra téve, megszokott járásával haladt Karpenko.

Hátul felzárkóztak a géppisztolyosok. A faluból kivonult az egész harmadik század, teljes rendben, szó nélkül lépkedett a fogat után. A párnákon, amit a gondos hajtó rakott oda a sebesültnek, ott hímbálózott Nyikolajnak, Kolka Schopenhauernak, a filozófusnak és tréfacsinálónak élettelen teste.

Milyen ára volt a győzelmünknek... De ez még nem volt elég. Amikor a harmadik század bevonult a faluba, egy mellékutcában, ahol megállítottam Kozsenkovot, Bazima hangját hallottam:

– Vologya Sisov megsebesült...

– Súlyosan?

– Halálosan... Nem éri meg a reggelt.

Vologya az én szekeremben feküdt, és csodálatos kék szemével az eget nézte. Az eget bearanyozta a lemenő nap, amely elrejtőzött a fák csúcsánál, ahol az imént még harc folyt.

Odamentem Vologyához. Megismert és mosolyogni próbált.

– Látja, nem vigyáztam magamra... alezredes elvtárs.

– Fáj, Vologya?

– Nem... Csak azt sajnálom, hogy meg kell halnom...

Bazima nem bírta tovább, a lovakhoz indult.

– Talán nem is halok meg?... Akkor majd együtt vágtatunk, alezredes elvtárs... A háború után lovasságot fog vezényelni... Akkor megyek magához szolgálni.

– Jól van, jól... Légy türelemmel, barátom. Megyünk az egészségügyi részleghez. Bekötözzük.

– Á-á... – mondta ásítva. – Ha bekötözik, akkor jól van.

A szekér elindult. Bazima meg én mellette mentünk, és tartottuk Vologya fejét. A törzsig egyszer sem kiáltott, nem nyögött fel, egyszer sem torzult el az arca. Csak gyermekszeme sarkából gördült le egyik könnye a másik után, végig szélcserzette arcán, amelyen alig észrevehető aranyszőke pihe pelyhedzett.

Amikor fogatom Mudrij szekere mellett megállt és Bazima Vologya arca fölé hajolt, már halott volt. Egymás mellé helyeztük őket; a harmadik és nyolcadik század harcosai néma őrséget álltak mellettük.

Nem maradhattunk itt. Bazimával bementünk a törzs épületébe, hogy kidolgozzuk az éjszakai útvonalat kelet felé. Egy óra múlva továbbindult az oszlop.

26

Éjszaka, vonulás közben, pokolian elálmosodtam. Túlságosan is kimerítettek az álmatlan éjszakák és a legutóbbi két nap feszültsége. Félálmomban még arra gondoltam: „Kovpak mégiscsak bölcs öregember... Most legalább elmarad tőlünk a korosztyenyi zászlóaljak sleppje... Meg aztán nem sokan hordták el az irhájukat üldözőink közül. De mi van Kijevvel? Kijev... Kijev..." Ekkor szekerünk, Szasa Kozsenkovval – a bakon ült – és a Pravda tudósítójával, aki a vállamon aludt, valami okból elkanyarodott az oszloptól, és repül velünk a mezőkön keresztül, át a völgyeken és a vízmosásokon. Alattunk már a fák csúcsai tűnnek fel. Mi ez? Nyilván elaludtam, és nem hallottam, hogy megjöttek a repülőgépek Moszkvából... Most repülök át a fronton. De miért repülök? Hiszen nem hívtak. Á-á... Megsebesültem a kodrai harcban, és a Nagy Földre szállítanak Vologya Sisovval. Igen, de miért nem

vettek be bennünket a szekérről, miért raktak be a Douglasba lovastul? Most is meg-megzökkentik a szekeret a légi hepehupák... Bizonyára háromezer méternél magasabban repülünk, a hideg csípi az arcomat, a lábujjaim elgémberedtek, a lovak prüszkölnek a hidegben. A gép hirtelen zuhanórepülésbe megy át, és lent egy várost látok. Moszkva? Nem, hiszen ez Kijev. Látszik a Krescsatyik görbe hajlata, távolabb a Krasznoarmejszkaja, a Sztalinka, a Szolomenka utca... A gép felüvöltő motorokkal magasba száll. A szárny alatt felvillant egy alak, amint magasra tartja feje fölött a keresztet. A Vlagyimir-hegy és a Dnyeper. Igen, de hiszen leszállni tilos. Ugrani kell, ugrani... Elsőnek Korobov fog ugrani, utána pedig én, de mi lesz Kozsenkovval, hiszen soha életében nem ugrott még repülőgépről. Sebaj! Az ejtőernyő önműködő. De akkor nekem kell utolsóként ugranom; majd egy rúgással kilököm Szaskát, ahogy valamikor engem lökött ki Juszupov őrnagy. De mi lesz a lovakkal? Állnak, vidáman csapkodnak a farkukkal, és a hátukra mint hatalmas málhanyergek, rá vannak kötözve az ejtőernyős zsákok. Végre ugrunk! Valahol az Aszkold sírja táján érünk földet, és már Kijev utcáin járok. Krescsatyik. Az utca közepén német csapatok menetelnek, tompa orrú gépkocsik cikáznak előre-hátra, a járdákon csoportosan és egyesével sétálgatnak az SS-ek. Különös: mintha nem vennének észre. Szembe velem jön egy német könyvelő, ugyanaz, aki tegnapelőtt hajnalban ment a találkára az „orosz Maruszjához". Talán kiengedték a hadbiztosi szakasz legényei? Merőn néz rám, egyre közelebb és közelebb jön. Lehet, hogy felismert?! Igen, hiszen rajtam van meleg, zöldesdrapp színű, fonott bőrgombos kabátja. A tömeg körülvesz bennünket. Mellettem egy hangot hallok: „Én vagyok az, Maruszja!" A német ordít, szörnyen kitátja száját, amelyben hamis fogak vannak: „Á, orosz kislány, Maruszja!" A tömeg közé vetem magamat, szaladok, elesek és... felébredek. A szekér lassan halad. Korobov ráz a vállamnál fogva. A bakon Szasa Kozsenkov megszokott háta, és mellette, arccal felénk fordulva, egy

homályos alak, aki azt mondja: „... Maruszjának hívnak." Értetlenül megdörgölöm a szemem. Korobov azt mondja:

– Sehogy fel nem lehet téged ébreszteni. Úgy kiabáltál. Közben pedig egy kislányt hoztak ide.

– Miféle kislányt?

– Cserjomuskin és Micsko felderítésre ment a szétvert zászlóaljak nyomán. A híreket már jelentették a politikai biztosnak, a lányt pedig...

– Orosz kislány, Maruszja? – mondom; még véglegesen nem ébredtem fel.

– A fene tudja, hogy orosz vagy ukrán. Hát ülj ide a helyemre, négyszemközt a kedves szemben ülővel, és beszélgess el vele bizalmasan. Szasa – fordult a kocsisomhoz –, ne felejtsd, mi megsüketültünk és megnémultunk. – Korobov hátradőlt az ülés sarkába, és képmutató módon horkolni kezdett.

Én még mindig nem értettem, hogy ez álom-e vagy való, azt dörmögtem a hívatlan szemben ülőnek:

– Hát akkor ismerkedjünk meg.

– Maruszja vagyok – mondta hangosan.

– Milyen Maruszja?

Arca nem látszott. A hangja alapján úgy ítéltem meg, hogy negyven év körüli asszony; és érdes kezéről, hogy dolgos nő.

Az elrepülő álommal együtt elmúlt pillanatnyi ingerültségem is, felváltotta a kíváncsiság – a felderítő vesszőparipája.

Igyekeztem ezt elnyomni, és szándékos közömbösséggel, már színlelt ásítással, kezdtem a szokásos kérdéseket:

– Kicsoda, hová, mi célból, mi okból, honnan?

Igen, Maruszja egyszerű ukrán nő volt, aki egyszer csak a németek hátában találta magát a családjával, gyermekeivel együtt: a nagyokkal, akik aztán elmentek partizánnak, és a kicsikkel, akik otthon maradtak és inni, enni, élni akartak...

Válaszolt a kérdéseimre, aztán folytatta:

– A földalatti szervezet tagja vagyok, elvtársak. Mogila politikai biztos küldött... Működik itt egy csapat. Már három napja, hogy hallottunk magukról, mentünk a nyomukon, hogy

egyesüljünk, de a németek megzavartak – azok, akiket maguk kisöpörtek Kodrából.

– Nagy a csapatuk?

– Harminc főnyi. Harc miatt maradtak hátra. Vannak sebesültek és halottak. Én vagyok az összekötő... Mogila elvtárs megparancsolta, hogy teremtsek összeköttetést magukkal, és figyelmeztessem magukat. Az út, ahol most haladnak, el van aknásítva. Még negyvenegytől itt vannak az aknák. Nagy harcok folytak erre Kijevért. Én a mocsáron keresztül jöttem, a vízben. Féltem, hogy belefulladok, és a feladat, amit Mogila elvtárs adott...

– Várj csak, Maruszja... Hadd gondolkozzak. Hol vannak az aknamezők?

A nő gyorsan és értelmesen elmagyarázta nekem az ismertetőjeleket és a tájékozódási pontokat, és Korobovval a villanylámpa fényénél lázas sietséggel bejelöltük az aknamezőket a térképre. Kiderült, hogy alig néhány száz méter választ el tőle bennünket. „Ha ugyan vannak" – súgta nekem Korobov.

Akartam valamit kérdezni Maruszjától, de észrevettem, hogy a nő a vállamra hajolt, teste elernyedt. Aludt... vagy tettette magát, hogy alszik. Szoknyája térdig nedves volt.

– Utolért bennünket – mondta Korobov. – Cserjomuskin vette fel.

Kiáltottam Cserjomuskinnak, aki az összekötők csoportjával jött.

– Hol vettétek fel? – kérdeztem tőle suttogva, nyeregkápájára könyökölve.

– Még Kodra mellett. A hajcsárok adták át nekem.

Még egyszer ránéztem a térképre, és rájöttem, hogy alig van időnk. Az oszlop már odaért az aknamezőkhöz.

– Lehet, hogy csak azért jött: feltartson bennünket? Hogy elrabolja az időnket?

– Jelenteni kell Kovpaknak.

– Már nincs rá idő!

Hívattam Szemenyisztijt, megparancsoltam, hogy vágtas-

son az oszlop éléhez és állítsa meg. A legény madárként repült előre. Tudta-e a kölyök, hogy amikor megkerüli az oszlopot, aknákon vágtat?

Azt hiszem, tudta.

Néhány perc gyötrelmes várakozásban telt el: lesz-e robbanás. Aztán a mozgásunk, kis megszakításokkal, kezdett lelassulni. A széthúzódott oszlop, mint a kétsoros harmonika az ügyes harmonikás kezében, összenyomódott, a közepe és a vége az oszlop megálló éléhez szorult. A nő erőtlenül a térdemre dőlve aludt. Én pedig gondolkoztam. Természetesen Szemenyisztijjel egyidőben egy másik összekötőt küldtem jelentéssel Kovpakhoz és Rudnyevhez, de az oszlopot én állítottam meg, magamnak kellett döntenem. Forduljunk vissza? Elmúlik az éjszaka, és holnap újra harcba kell szállnunk Kodránál. Vagy ráhajtsam az oszlopot az aknákra? Döntés nem született, az idő pedig múlt. Már fél órája, hogy áll az oszlop, de az összekötő még mindig nem tért vissza Kovpaktól. „Miért hallgat az öreg?" – gondoltam nehéztelve, elfeledkezve arról, hogy Kovpaknak tíz perccel kevesebb ideje volt a gondolkodásra, mint nekem. És én így sem tudtam semmit kitalálni. Már arra készültem, hogy más összekötőt szalasztok a parancsnokhoz, de mögöttünk, egyre közeledve, felhangzott a szarvasmarhák bőgése. Előttük az összekötő vágtatott. Lihegve azt mondta:

– Apó megparancsolta: „Megállás nélkül kell menni az útvonalon, és előre kell hajtani a marhákat."

Újabb negyedóra múlva megindult az oszlop. Szó nélkül mentünk. Az oszlop lassan haladt, lassabban, mint máskor, az emberek óvatosan lépkedtek a tehenek taposta földön. Korobovval együtt vártuk a robbanásokat, de azok elmaradtak. Már több mint egy kilométert megtettünk. Maruszja egyre aludt. Hát aztán? A provokátorok és az árulók is kifáradhatnak.

De mégis voltak aknák. Elöl néhány robbanás felhangzott. Az aknák kicsik voltak, és nem mindegyik robbant fel. Így

haladtunk az aknamezőn körülbelül egy órát. Úgy mentünk, mint a parázson. Az emberek keskeny szalaggá szorultak össze, igyekeztek a járművek nyomába lépni. Minden szerencsésen zajlott le. Néhány tehén felrobbant, azokat mindjárt agyonlőtték, Pavlovszkij menet közben megnyúzatta őket a századok törzsőrmestereivel, és azzal fenyegetőzött, hogy egy hétig nem adja ki a húsfejadagot annak, aki nem fogadja el a kész húst. Legalább száz tehén szerteszét széledt, de még a fösvény Pavlovszkijnak sem jutott eszébe embereket küldeni utánuk, hogy hajtsák vissza a csordába. Csak sóhajtozott és szitkozódott.

– Elpusztul a vagyonunk, a fene egye meg. Jaj, elpusztul... – mondta nekem panaszosan, és sóhajtva mutatott a távoli mezőn halványan látszó tehenekre. Azok, mivel senki sem hajtotta őket, csak kóboroltak a mezőn, patájukkal felkaparták a kissé fagyos földet, és zöld hajtású gyökereket kotortak ki.

Egyszóval minden szerencsésen zajlott le. De ez az aknamező legalább két órát elrabolt tőlünk. Maruszja, aki megmentett jó néhány emberéletet, megfordult a bakon: azt átengedte neki Kozsenkov, ő maga pedig valahol a szekér oldalán helyezkedett el. A nő még a tompa robbanásoktól sem ébredt fel, amelyek megtisztították előttünk az utat. A vasúti átjáróhoz nem sokkal hajnal előtt ért oda az oszlop, pedig mi úgy számítottunk, hogy éjszaka kelünk át rajta. Lehet, hogy így volt jobb. Az őrség aludt, a három golyószórós járőrt Fegya Micsko egyetlen gránáttal elpusztította. A felderítőegység betört az őrházba, és néhány perc alatt megtisztította az utat. A fő erők már világosban keltek át. Korobov megörült a világosságnak, csattogtatta a fényképezőgépet, én sem tudtam ellenállni a kísértésnek. De nekem más volt a dolgom. A felderítőknek nem volt idejük az egész őrséget lelőni, és amikor odaért a trén, az őrházba befutó hajtók már nappali fénynél húzták elő a fasisztákat: a padlásról, a hordóból – amelyből kimeredt vasalt bakancsa –, a bokrok közül. De ezek nem németek voltak, hanem elzásziak. Az ő zászlóaljuk

őrizte ezt a vasúti szakaszt és a Tyetyereven átvezető nagy vasúti hidat.

Misa Tartakovszkij tehetetlenül széttárta a karját. A foglyok vagy egyáltalán nem beszéltek németül, vagy olyan nyelvjárásban beszéltek, amelynek fordítása nyilvánvalóan meghaladta tolmácsom erejét.

Az elzásziakat mégis sikerült úgy-ahogy kivallatni itt az átjárónál, amelyen vágtatva haladt át az oszlop. Miután befejeztem a kihallgatást, odamentem Korobovhoz. Az átjárón ügetésben vonult át a tüzérség, aztán a törzs járművei jöttek. Kovpak új szekere – amelyet Karpenko ajándékozott neki még a rovnói területen, Radzivill herceg vagyonából – ugrált a síneken és az átjáró dobogóján. Apó úgy trónolt magyar bundájában a bőrpárnákon, mint egy kínai isten. Hajtója, Polituha csattogott az ostorral, és úgy tartotta a gyeplőt, mint egy postakocsis. Mulatságos figurája felvillant fényképezőgépem keresőjében, de eltűnt, mielőtt elcsettintettem volna.

A törzs után mindig az egészségügyi részleg haladt – az egészségügyi személyzet, az orvosságot és a sebesülteket szállító járművek.

Ma az a jármű követte az egészségügyi részleg trénjét, amelyen letakart fejjel Kolka Mudrij, a harmadik század merész géppisztolyosa és Vologya Sisov feküdt. Kodrában nem volt időnk eltemetni, így hát magunkkal vittük őket.

27

A vasúton túl sűrű erdők kezdődtek. Ez lehetővé tette, hogy nappal haladjunk. Dél felé az oszlop Blitcsa falu közelébe ért. Odamenni egy lakott helyhez fényes nappal – ez arra késztetett, hogy fokozott óvatossági intézkedéseket tegyek, és – ahogy mondani szoktuk – „hozzászámítsuk a váratlan eseteket". Egy lovasszakaszt a falu bekerítésére küldtem – ily módon minden utat lezártunk. A kijáratokhoz őröket állítottunk.

A faluból senki sem juthatott ki. Ez reményt nyújtott arra, hogy a kijevi csoport, amelytől mégiscsak tartottunk, legalább estig elveszíti a nyomunkat. A németek a vasútnál, az állomás mellett mértek be minket.

De Kodra után az ellenségnek nyilván elment a kedve attól, hogy erdei utakon járkáljon a nyomunkban. Tehát egy időre megállhattunk nyílt helyen is. Blitcsa falu, amely a Tyetyerev folyó partján helyezkedik el, tipikus Kijev környéki ukrán falu. Miután ellenőriztem, hogy a lovasok minden létező kijáratot fedeznek, szállást kezdtem keresni, és ekkor a telefonoszlopok vonták magukra a figyelmemet – a falu utcái mentén végtelen vasdrót feszült. A drót a térhez vezetett, amelynek középpontjában egy szép kis ház állt; a Kijev környéki falvakban az ilyen házakban rendszerint a községi szovjet vagy a kolhozvezetőség székelt. Ehhez a házhoz vezetett a telefonvezeték. Most itt volt a községi elöljáróság. A kikötőcölöpre dobtam a kantárszárat és bementem a házba. Az asztal közelében függött a telefon, amely egy régi ütőórához hasonlított. Fából való barna készülék, fénylő karral, hatalmas, fekete kagylóval és zöld zsinórral! A lovasoknak és a szállásCsinálóknak már volt idejük arra, hogy mindent fenekestül felforgassanak. A falról Hitler képe nézett le; csak a frizurájáról lehetett felismerni – a tréfacsinálók kiszúrták a szemét és pofaszakállt festettek neki. A földön papírok, az elöljáróság ügyiratai hevertek. Mindenütt zűrzavaros rendetlenség. Csupán a telefon volt a helyén, teljes épségben. Mellette egy zsámolyon Mihail Kuzmics Szemenyisztij ült, mint a vizsla a vadászaton, és senkit nem engedett a készülék közelébe. Nyilván mostanáig sem felejtette el az apó „fejmosását" azért az újévi beszélgetésért, amelyet a david-gorodoki gestapóval folytatott.

– Alezredes elvtárs! Senkit nem engedtem hozzá. Mit parancsol, mit csináljak vele?

Megálltam a készülék előtt, fontolgattam, nem lehetne-e valahogy felhasználni a kultúrának ezt a vívmányát.

A dobozban csengetések hangzottak fel.

– Ó, megint cseng – szólalt meg gyermekes naivsággal Szemenyisztij. – Ne vegye le mindjárt. Én már hallottam. Mindenféle beszéd hallatszik a kerületből. Amikor hatszor csörömpöl, akkor hív minket: „Blitcsa, Blitcsa..." Csakhogy én nem válaszoltam.

– És mondott valamit?

– Nem, én már ismerem ezt a dolgot. A kagylót becsavartam a zsebkendőmmel, hogy ne hallják a nevetést. De mindent hallottam. Micsoda komédia...

– Szóval azt mondod, Blitcsa – hat csöngetés?

– Aha! Mihelyt megvolt a hat csengetés, mindjárt kiabálni kezd: „Blitcsa, Blitcsa..." Az öt csengetés – Leonovka. Csakhogy Leonovka válaszol, én meg hallgatok.

– Mit válaszol Leonovka?

– Azt mondja: „Leonovka, küldtek tejfölt a járásba? Az őrmester dupla adagot kért." Valami bált készítenek elő. A hídon fognak tejfölös bált rendezni.

– A hídon? Tejfölös bált? Nem költesz hozzá valamit, Kuzmics?

– Bizony Isten! Így mondták! Először. Másodszor pedig egyre kérdezgették Leonovkát, miért nem válaszol Blitcsa.

Semmi többet nem tudtam meg Mihail Kuzmicstól. De elbeszéléséből rájöttem, hogy egy vezetékre több készülék van kapcsolva, és ez lehetővé teszi, hogy kihallgassuk az összes beszélgetést, legalábbis addig, amíg Ivankovban, a kerületi központban – amely tőlünk mintegy tíz-tizenkét kilométerre volt – nem szereznek tudomást az itt-tartózkodásunkról. A felderítői adatok megszerzésének ez az új formája nem is olyan rossz. Arra is rájöttem, hogy aludni már nem fogok, fel kell vérteznem magam türelemmel, meghatározatlan időt ülnöm kell a telefonkagyló mellett és hallgatóznom kell. Nem tudom, miért, Krilov jutott eszembe:

A trágyadombon, kapirgálva
Egy gyöngyszemet talált a Kiskakas...

és a biztonság kedvéért még a tenyeremmel is befogtam a ronggyal becsavart kagylót, ráripakodtam az ott hancúrozó lovasokra és összekötőkre, aztán egy fejbiccentéssel felmentettem Szemenyisztijt a telefon őrzése alól. A legények megértették a dolgot, lábujjhegyen, egyenként kimentek a német elöljáróság épületéből – amely azelőtt kolhoziroda volt, jelenleg pedig Kovpak törzse második osztályának a helyisége.

Néhány pillanat múlva a fa-bandola megint gyengén csengeni kezdett, és egy nehézkes, mély hangot hallottam, amely rekedten hangzott a membránon:

– Blitcsa, Blitcsa! Hallod, Blitcsa? Micsoda ördögfajzatok, megint isszák a kisüstit. Hányszor megparancsoltam, hogy legalább egy megbízottat állítsatok a telefon mellé... És tessék...

A doboz újra gyengén csengetni kezdett. Számoltam: egy, kettő... öt csengetés.

– Leonovka, Leonovka? Mi van Blitcsával?

– Nem tudom – válaszolt Leonovka álmos fejhangon.

– Tejfölt küldtetek?

– Mondtam már, hogy küldtünk.

– Hát akkor küldj még!...

Úgy látszik, a basszushang tulajdonosa tejfölben akarta fürösztení az egész kerületi központot, élén a csendőr őrmesterrel. Néhány perc múlva a telefon újra csengeni kezdett. Különféle jelentéktelen gazdasági ügyekről folyt a beszélgetés. Ha nem emlegették volna az őrmester magas személyiségét, azt gondolhattuk volna, hogy nincs és nem is volt semmiféle háború, és a telefonban a kerületi mezőgazdasági osztálynak a vidékkel folytatott unalmas fecsegését hallgatjuk, két, folyamatban levő üzemidény közti rövid pihenőben, amikor a főnökök csupán unalomból és jelentéktelen dolgok miatt hívják fel beosztottaikat.

Már szundikálni kezdtem a kagyló mellett, amikor a megszokott álmos beszélgetésbe hirtelen a nyugtalanság árnyalata keveredett.

– Blitcsa, Blitcsa!... Az ördögbe! Leonovka... A rendőrség vezetőjét sürgősen hívják a telefonhoz. Az őrmester akar vele beszélni.

„Ahá – jegyeztem meg magamban az első hasznos felderítői adatot, amit ennek a bandolának segítségével szereztem. – Tehát Leonovkában van csendőrség. Még meghallgatjuk az őrmester gyengéd hangocskáját."

Néhány perc múlva felhangzott a kagylóban egy hang, amely a német hanglejtést igyekezett utánozni:

– Dorf Leonovka, Mazurenko, a csendőrség vezetője beszél.

Meglepetésemre egy női hang szólalt meg. Ez már érdekes... Ohó!...

– Herr Mazurenko, visszatértek az emberek az erdőből?

– Visszatértek.

– No és?

– Semmi sem történt. Hazamentek.

Most már kezdtem érteni. A lányhang mögött ott morgott, felüvöltve, majd alábbhagyva az üvöltéssel, egy német hangja. A tolmácslány rövid szünet után meggyőzően azt mondta:

– Herr Mazurenko. A Herr őrmester azt mondja, hogy maga egy szamár!

– Mi az, hogy sza-már?

– Hát csacsi. Olyan nagyfülű állat.

Csend. Újra a német beszéd.

A gyengéd hang:

– Az őrmester azt mondja: azonnal össze kell szedni minden embert, aki az erdőből futott ki, érti, futott...

– Ez igaz. Az emberek valóban futottak. Én meg nem is gondoltam...

– Ej, Mazurenko, Mazurenko! Össze kell szedni mindet és kikérdezni, hogy mit láttak az erdőben. Milyen csapatot?

– Csapatot?

A német újra ordít.

– Elküldött az emberekért, Mazurenko?

– Még nem!

– Hát küldjön. Maga pedig ne menjen el a telefontól.

Most már nincs is kedvem aludni. Bazima, akinek érdeklődését felkeltették közléseim, egy tiszta papírlapot tett elém, kezembe pedig ceruzát nyomott. Jegyezni kezdtem.

– Elküldött az emberekért, Mazurenko?

– Igen. Nos, mit tegyek még?

– Jól hallgasson ide. Készítse fel egy emberét és azonnal küldje Blitcsába. Ki kell deríteni, mi van ott, miért nem válaszol Blitcsa.

– Jól van.

Elmúlik egy fél óra. Az őrcsapatokhoz száguldva viszik Bazima utasításait. Letartóztatni mindenkit, aki Leonovkából jön, és beszállítani a törzshöz.

A vonalban megszűnt a mezőgazdasági ügyek megbeszélése.

– Leonovka. Elküldte?

– Elküldtem.

– Kit?

– Mikita Krivojt.

– Lóháton?

– Ne-em...

– Kocsin?

– Ne-em...

– Hát hogyan? – kérdi idegesen az őrmester lány.

– Gyalog...

A lány nem teszi le a telefonkagylót, fordítja németre. A telefonkagylóban hirtelen fülsiketítő német káromkodás hangzik fel. Van időm, hogy átadjam a kagylót Kovpaknak, Bazimának, Vojcehovicsnak, akik a hátam mögött álltak, és ez idáig a ceruzámat figyelték, ahogy jegyzőkönyveztem a beszélgetést a papíron. Az ügy most vidám fordulatot vesz.

– Derék legény vagy, Mihail Kuzmics – mondja Kovpak.

– Miért? – kérdezi Bazima.

– Mert foglyul ejtette ezt a bandolát – válaszolja a parancsnok.

Szemenyisztij diadalmasan kihúzza magát, a szeme nevet.

Újra a tolmácsnő kezd beszélni. A válaszokból pontosan megállapítom Mikita Krivoj minden ismertetőjelét: fekete bajuszos, a bal lába fából van, az övében fejsze, kucsmát visel. Szemenyisztij száguld az őrcsapathoz, hogy közölje az ismertetőjeleket.

Vagy másfél óra múlva bevezetik a törzshöz Mikita Krivojt. Az ismertetőjelek egyeznek.

– Szervusz, Mikita – mondja neki Kovpak, mint egy régi ismerősnek.

Az értetlenül néz mindannyiunkra.

Kovpak élvezettel folytatja:

– No, Mikita, gyere ide. Meséld el, hova küldött téged Mazurenko, a rendőrség vezetője. Blitcsába? És minek küldött? Felderítésre? Eljöttél Leonovkából, és gondoltad: odamegyek, mindent megtudok, aztán fordulok vissza. Arra nem gondoltál, hogy még el sem indultál Leonovkából, mi már pontosan tudtunk mindent, még azt is, melyik lábad hiányzik.

Mikita csak néz Kovpakra, és szó nélkül lehuppan a földre.

– Ne pusztítsatok el, pán elvtársak, vagy kik vagytok...

– A hadbiztosi szobába – suhint a korbácsával Kovpak.

Egy óra múlva Ivankov azt követeli, hogy másik felderítőt küldjenek. Most nő jön. Aztán egy lovas. Mire vége a napnak, öt ember ül nálunk, akit hozzánk küldtek felderítésre.

Estefelé megtudjuk, hogy Ivankovba motorkerékpárosok érkeztek Kijevből, meg egy gépkocsi.

Végre Kijev! Rábízom a telefonügyeletet Tartakovszkijra, és Bazimával elmegyünk a parancsnok szállására. Meg kell vitatnunk a kialakult helyzetet. Fel kell készülnünk a holnapi harcra. Már láthatók a kijevi csoportosítás csápjai. Most nyugodtak vagyunk. Kezd minden tisztázódni. És ha tisztázódik, akkor minden rendben lesz. „Kovpak és Rudnyev nemhiába törődik az életünkkel" – mondaná Kolka Mudrij.

Most Vologya Sisovval együtt ott fekszik Blitcsában a téren, a tömegsírban.

A törzsben pedig parancsnokai az élők életével törődnek; tudják, hogy minél jobban átgondolják a holnapi napot, annál kevesebb vérünk ömlik, az ellenségnek pedig annál több.

Az emberekkel való legésszerűbb gazdálkodás – emiatt nem alszunk ezen az éjszakán. A felderítők is ébren vannak, az éj leple alatt Ivankov, Leonovka környékét, a Kijev felé vezető országutakat kutatják. Ébren van Misa is a bandola-telefonnál, teleír egy csomó papírt az ostoba kerületi főkolomposok fecsegésével.

A kerületben nyugtalanság van. A főkolomposok tudnak valamit, de még semmi határozott adatuk sincs. Tudják, hogy nem válaszol Blitcsa, tudják, hogy az ivankovi erdőbe nagy partizáncsoport tört be. A gyáva még a nyulat is farkasnak nézi. Ivankovban nagy a riadalom. Csak hadd riadozzanak. Kovpak dönt: a kijevi csoportosítással Blitcsa mellett kell harcba szállni. De azért részekre kell darabolni. Kijev irányába aknászszázadokat küldtünk ki: Dimerhez, Darnyicához és Brovarihoz.

A legfőbb feladat – felrobbantani a Tyetyereven átvezető vasúti hidat. Kulbaka robbant a melléje adott századokkal. Az általános parancsnokságot Pavlovszkij kapja; a politikai biztos – Panyin. Ez fontos feladat, de engem most jobban érdekel Kijev.

Az első zászlóalj századai részt vettek a kodrai harcban, elfoglalták a vaspályát és a hidat, Kulbaka második zászlóalja szintén harcolt ezekben a napokban. Blitcsa egész védelmét a harmadik és a negyedik zászlóaljra bíztuk. Mivel pedig a harmadik zászlóalj védekezik Ivankovval szemben, hadd gyújtsa fel az a hidat, ugyanazt a hidat, amelynek a felavatásához annyi tejföl kellett az ivankovi hatóságoknak.

A harmadik zászlóalj (a zaligini partizáncsapat) parancsnoka, a volt kolhozelnök, majd a kerületi bizottság titkára bejön a törzshöz szitkozódni. Már tudja, hogy a híd friss faanyagból épült, amely nem ég jól, és hogy a hossza 148 folyóméter.

Fedot Danyilovics gyújtóanyagot vagy még inkább trotilt kér. De Kovpak az utóbbi napokban fukarkodik a robbanóanyaggal. Repülőgép már régóta nem jött, és nyilván még sok munka vár ránk.

– Szalmával, szalmával, Matyuscsenko – oktatja a harmadik zászlóalj parancsnokát.

– Azt én is tudom, hogy szalmával. De ha nem gyullad meg tőle?

– Hát adok még neked vagy harminc termitgolyót.

– Azzal sem lehet meggyújtani a fát.

– De a szalmát meggyújtja.

– Azt gyufával is meg tudom tenni.

Matyuscsenko az Artyom főiskolán végzett. Nem kellett neki magyarázgatni a szalma égési tulajdonságait. De azért sokáig tárgyalják ezt a témát, igyekszenek meggyőzni egymást. Rudnyev és Bazima mosolyogva hallgatja ezt a hosszúra nyúló vitát.

– Adj neki még egy láda robbanóanyagot, Szidor Artyemjevics.

Apó haragosan szuszog.

– Jól van. Adok egy ládával. Köszönd a politikai biztosnak. Magamtól semmiképp nem adtam volna.

Matyuscsenko eleven katonai észjárású és roppant ügyes ember. Mint mindenki, aki először harcban ismerkedett meg a katonai dolgokkal, nem tud tisztelegni, nincs daliás testtartása és nincs hetyke megjelenése. Viszont ismeri az ellenséget, ismeri a katonáit, és tud harcolni.

Miután kialkudta magának a trotilt, elégedetten dörmög, és menni készül. Csak akkor jut eszembe az a német film, amelyet mostanáig magunkkal cipeltünk, és már nagyon terhünkre volt. Átadom Fedot Danyilovicsnak, és azzal vigasztalom, hogy ez jobban fog égni, mint a termitgolyók.

Ugyanezen a napon Berezsnoj mindannyiunkat megnevettetett. Egy megerősített felderítőszakasz élén visszafelé küldtem. Azt a feladatot adtam neki, hogy menjen el Kodráig, vagy addig, amíg érintkezésbe nem kerül az ellenséggel, és szerezzen meg minden adatot a korosztyenyi és a zsitomiri csoportosításról. Megparancsoltam, hogy összekötőkkel küldjön jelentéseket az útról. Az első jelentés a vasúti átjáró mellől jött, ahol szétvertük az elzásziakat. Berezsnoj közölte az adatokat az őrségről, a mindkét irányba haladó szerelvények számáról, valamint azt is, hogy estefelé átkel a vasúton, éjszaka elmegy az aknamezőig, elaknásítja az utat, és máris indul vissza.

A jelentés végén volt egy utóirat:

„Tisztelettel jelentem még, hogy az ötödik zászlóalj szétvert egységei (egy századra való), Vaszka bika kipróbált vezetésével, az akadályokat és nehézségeket leküzdve, csapataink irányában haladnak. Biztosra veszem, hogy reggelre megérkeznek, és szolgálatba lépnek. Kérvényezem a kitüntetésre való felterjesztésüket."

– Mi ez? Miféle Vaszka bika? – kérdezte elégedetlenül a törzsfőnök. – Külön kódokat vezetsz be, te szakáll-király? Kinek milyen kitüntetést.

Sokáig forgattam a jelentést, míg rájöttem, hogy nincs itt szó semmiféle kódról. Eszembe jutottak a tehenek, amelyek szétszéledtek az aknamezőn, és amelyeket a sorsukra hagytunk; eszembe jutott, hogy a csordát tréfából ötödik zászlóaljnak neveztük, és nevetésben törtem ki.

Bazima köpött egyet és elfordult.

Amikor a törzshöz bejött Pavlovszkij, kiderítettük, hogy az otthagyott s – ahogy mi gondoltuk – elpusztult szarvasmarhák közt volt Vaszka bika is, ez a rendkívül okos, kitartó, haragos apró szemű állat. Meg tudta különböztetni az állandó hajcsárokat a büntetésből odakerült harcosoktól, ez utóbbiakat nem kímélte, nyilván vendégszereplőknek tartotta őket, és igyeke-

zett felöklelni a jöttmenteket. Pavlovszkij szerette, talán azért, mert a gazdaságivezető-helyettesnek elég volt megjelennie a csorda állása mellett, a hajcsárok máris cipelték a szénát, a szalmát, vagy zajosan hajtották a teheneket az itatóra. A bika felismerte a maga eszével legfőbb gazdáját, és kedveskedőn bőgve oda-odament hozzá, farkával a hátát csapkodta, és szép fejét leszegte, mintha azzal fenyegetné, hogy feldöfi. De Pavlovszkij kedveskedőn így szólt: „Vaszka, te bolond Vaszka!" Erre a bika féltérdre ereszkedett, és odatartotta a fejét, amelyet a gazdaságivezető-helyettes megvakart a szarvak között, és közben szidta a hajcsárokat különböző hibák miatt. Ha nem vette észre a bikát, az maga ment oda gazdájához, az egyik szarvával próbálta felemelni az övénél fogva, vagy megvakarta a hátát, hogy kikunyerálja a gyengédségét, míg meg nem hallotta az ismerős hangot: „Vaszka, te bolond..."

Megmutattam a gazdaságivezető-helyettesnek Berezsnoj jelentését.

– Hát nem megmondtam? Vaszka idevezeti őket! Ha fel nem robban egy aknán, akkor idevezeti...

Valóban, éjszaka az erdő felől tehenek jelentek meg. Az őr, az úton közeledő tömeget meglátva, tüzelt, és ha fel nem hangzik Vaszka bőgése, siralmasan végződik a dolog az aknáktól megkímélt szarvasmarhák számára.

Berezsnoj másnap visszatért, és elmondta, hogy az előző napon körülbelül száz tehenet látott, ahogy az oszlop nyomát követve elöl haladt Vaszka, fejét előrenyújtva, az utat szaglászta, kedveskedően bőgött az engedelmesen utánaballagó csordának. El is vezette a csordát Blitcsába.

Ez az esemény lehetővé tette, hogy megoldjunk egy kis problémát, amely egy idő óta nyugtalanította Rudnyevet.

Arról volt szó, hogy köztünk sok partizán német ruhában járt, és a csapatban meghatározott viszony alakult ki ezzel kapcsolatban. De ezt némelyik hetyke legény kezdte eltúlozni. Már lehetett olyan fiúkat találni, akik az egyenruhán rajta hagyták a váll-lapokat, az érdemrendeket és kitüntetéseket. Ez

fölösleges kérkedés és egy kissé kockázatos dolog volt. Természetesen meg lehetett volna tiltani felülről jövő paranccsal, hogy hordják ezeket a mütyürkéket, de Rudnyev nem akarta – várta a megfelelő alkalmat.

Kínálkozott is ilyen. Reggel összegyűltünk a törzsnél, és nevetve még egyszer átolvastuk Berezsnoj jelentését: „Biztosra veszem, hogy reggelre megérkeznek, és szolgálatba lépnek. Kérvényezem a kitüntetésre való felterjesztésüket..."

– Ki kell tüntetni őket – mondta a nevetéstől kibuggyanó könnyeit törölgetve Bazima.

A politikai biztos is nevetett, aztán hirtelen elgondolkozott, majd elkiáltotta magát:

– Ügyeletes!

Az ügyeletes megjelent a szomszéd szobából.

– Össze kell gyűjteni az összes hitlerista kitüntetéseket, kereszteket, érmeket...

– De hiszen van a hadbiztosi szobában egy egész ládával – mondta Tutucsenko.

Rudnyev sokatmondóan ránézett, erre elhallgatott.

– Hajtsa végre!

Fél óra múlva az ügyeletes teli zsebekkel hozta a fasiszta kereszteket és érmeket. Felfűzték egy hosszú szalagra, és átadták Pavlovszkijnak, aki mindjárt kedvencének nyakába akasztotta.

Az összekötők nem késlekedtek, szétvitték a századokban Vaszka kitüntetésének hírét, így hát délben sok partizán összegyűlt a téren. Gurultak a nevetéstől, ujjukkal mutogattak a bikára. A bika pedig méltóságteljesen rázogatta a csengő érmeket, és úgy vonult az „ötödik zászlóalj" élén a folyóhoz. Sokat nevettünk, de ami a legfőbb, többé egyetlen fiatal partizán fejében sem fordult meg, hogy náci érmeket aggasson magára.

Blitcsában való tartózkodásunk következő néhány napja a legkülönbözőbb eseményekkel volt tele: katonai, stratégiai, taktikai, felderítői és diverziós eseményekkel; kémek elfogásával; komikus és mulatságosan drámai eseményekkel.

Bár a németek kétszer is támadást indítottak ellenünk; bár harcok folytak és ömlött a vér, Blitcsa a legtöbbünk emlékezetében mégis úgy maradt meg, mint egy eredeti, vidám és örömteli hely. Talán azért, mert ez hamisítatlan Ukrajna volt, de talán azért, mert ezekben a napokban teljes egészében jogaiba lépett a tavasz. Felszáradt a föld; szántott föld és rügyek illata áradt, napfényes napok jártak, dél felől könnyű, száraz szél fújt. A második napon a folyón megindult a jég, a Tyetyerev zajlott.

Korobovval egy jó cseréptetős házban helyezkedtünk el, közvetlenül a meredek parton, amely alatt surrogtak és fülsüketítő csattanással megrepedtek a jégtáblák. Estefelé a folyón már vékony jégtörmelék vonult le. Az első éjszakán Kovpak és Rudnyev nagy kockázatot vállalt. A harci századok nagy részét szétküldtük különböző feladatokra. Nagyon kis erő maradt a trén, a törzs és az egészségügyi részleg fedezésére. Ezen az éjszakán egyidőben akartak felrobbantani több hidat: a vasúti hidat – Pavlovszkij és Kulbaka, az ivankovit – Matyuscsenko, a dimerit – Pjatiskin. Azonkívül minden irányba felderítőket küldtünk ki. Anton Petrovics Zemljanko átkelt a Tyetyerev északi partjára, és a part mellékét kutatta át. Berezsnoj visszaindult Kodra felé, hogy ellenőrizze: nem követnek-e bennünket. Ha a németek másnap összevonást végeztek, és most ránk támadnak, kellemetlen helyzetbe kerülünk. Harci erőink nagy része távol van, a rendelkezésre álló kevés volna arra, hogy a falu körül védőállásokat foglaljanak el, mögöttünk pedig ott a zajló folyó. De a különben óvatos Kovpak megkockáztatta ezt, biztosan arra számított, hogy a több mint száz kilométeres sugárban végzett egyidejű csapás megzavarja az ellenséget. Csupán egy dologban tévedett: a németek mégis kipuhatolták, hogy Blitcsában vagyunk, de későn, a legkockázatosabb napot viszonylag nyugodtan töltöttük el.

Estére kezdtek visszatérni a harci századok. Elsőként Matyuscsenko; teljesen felégette az újonnan épült ivankovi hidat, szétkergette a bankettra összegyűlt építőket. Éjszaka vissza-

tért Pavlovszkij, aki szintén sikerrel járt. A Kijev–Kovel közti fővonalat kettévágták. Igaz, Kulbaka zászlóalját, amely Kijev felől fedezőcsapat volt, erősen megtépázták az odaérkező német egységek, de a híd mégis a levegőbe repült.

Kovpak mégsem sietett elvonulni – Pjatiskin még nem tért vissza, aki közvetlenül Kijev alatt végzett hadműveletet.

Harmadnap harcba kellett bocsátkoznunk. A németek ezúttal Matyuscsenko zászlóaljára mérték a fő csapást. Matyuscsenko védőállásban fogadta a csapást, aztán üldözni kezdte és a folyóhoz szorította a hitleristákat. Meg kellett fürödniük. Blitcsából velünk jött sok ottani lakos. Később utászrajt szerveztünk belőlük. Ennek megvolt az oka, mivel Blitcsában vérbeli tutajosok és hajómesterek laktak, akik a Tyetyereven és a Dnyeperen úsztatták tutajaikat. A háború után találkoztam velük; akkor elmondták, hogy a bojtárok egész nyáron találtak a part menti bokrokban és a füzekkel benőtt kis homokszigeteken kiázott és összeaszalódott német hullákat, amelyek magas vízállásnál fennakadtak az ágakon. Amikor a víz levonult, azok ottmaradtak a fákon és bokrokon lógva, mint valami iszonyatos, torz gyümölcsök, amelyre a háború termett.

Nappal sütött a nap, éjszaka hunyorogtak a csillagok, hajnalban csípett a játékos tavaszi fagy. Szóltak a harmonikák, és egész éjszaka hangok, dalok hallatszottak, lányok nevetgélése szállt. A tavasz megkövetelte a magáét.

A törzsben nem tulajdonítottunk különösebb jelentőséget Matyuscsenko harci ténykedésének, így hát csak másnap reggel derült ki, hogy milyen veszélybe kerülünk, ha Matyuscsenko meginog, és nekünk vissza kell vonulnunk a Tyetyereven át. Az északi parton, Blitcsa előtt a folyónak nagy – körülbelül egy kilométer széles – ártere van, amely az erdővel határos. Éjszaka visszatért Ivankovból Matyuscsenko felderítőcsoportja, amelyet két nappal előbb küldtünk oda. A legények a jégen keresztül mentek oda, amikor azonban visszaindultak, már zajlott a jég. Híd sem volt. Ezért odamen-

tek az erdőhöz Blitcsával szemben, remélve, hogy a falunál jutnak oda a folyóhoz, és ott átkelnek valahogy. Hajnalban értek oda a folyóhoz, és arra számítottak, hogy a faluból sikerül csónakot hívniuk. Házigazdánk németeknek vélte a partizánokat, s én a ködön át a faluhoz láncban közeledő embereket láttam. Mindenesetre felállítottuk a géppuskákat, de megparancsoltam, hogy csak akkor nyissanak tüzet, amikor az „ellenség" a folyóparthoz ér. Amíg azok a hólével teli vízmosásokat kerülgetve az ártéren kószáltak, már teljesen kivilágosodott, úgyhogy az állványos géppuskák mögött fekvő legények felismerték a mieinket. Házigazdám legalább annyira zavarban volt a tévedése miatt, mint én. A felderítők arról hoztak híreket, hogy tegnap nagy német csoport helyezkedett védelembe az erdő szélén, nyilván azt várta, hogy a délről támadó egységek átkergetnek bennünket a folyón az erdőbe. Nehéz helyzetbe kerülünk, ha a folyóhoz szorítanak bennünket. A felderítők egy foglyot hoztak magukkal. Kiderült, hogy rendőr, de a német csoportot ő is látta. Alig kezdtem meg a kihallgatását, amikor a házba bejött Kovpak. Kényelmetlenül éreztem magam a parancsnok előtt, hogy a pánik hatása alá kerültem, de amikor Kovpak meghallotta, hogy tegnap lesállásba mentünk, mindjárt elkomolyodott, és odabiccentett nekem:

– Jól tetted, hogy állványos géppuskákat állítottál a partra. Még kell odaállítani.

Felbátorodtam.

Apó maga látott neki a rendőr kihallgatásának. A rendőr minden kérdést a maga módján értelmezett, sokszor elismételte, hogyan írták fel erővel a rendőrök közé, és hosszúra nyújtotta a szokásos panaszkodást, amelyet mindig elmondanak a bűnbe esett gyenge akaratú emberek, akiket tetten érnek.

– Ne az élményeidet meséld, hanem azt mondd meg, hány németet láttál az erdőben, és mit csinálnak ott! – szólalt meg Kovpak, és korbácsával megfenyegette a rendőrt.

Az most már világosan és érthetően kezdett beszélni.

Alighanem egy zászlóaljnyi német volt ott. Ma támadásba

kezdtek északról. Ez a támadás mulatságosan festett. A németek nyílt terepen mozogtak, ráadásul a mi partunk az övék fölé emelkedett. A zászlóaljnak vagy nem volt összeköttetése a délről támadó egységekkel, vagy a németek nem tudták, hogy a folyón megindult a jégzajlás – elég annyi, hogy teljesen tisztán láthatók voltak. Könnyen elkergettük őket. Matyuscsenkóék felől újra támadni próbáltak, de nem valami erélyesen. Az új egységek nyilván tudták, milyen sorsra jutottak előfutárjaik tegnap, és nem mentek fejjel a falnak, inkább nagy távolságról tüzeltek géppuskával, és találomra egy-két aknát lőttek a faluba.

Blitcsában több napig állomásoztunk. Itt ért utol bennünket Mogila csapata, és egy időre csatlakozott hozzánk. Tovább tartott a derült, napfényes időjárás, a földből zöld hajtások bújtak elő, a fákon megduzzadtak a rügyek. Kovpak és Rudnyev biztosra vette a hadművelet sikerét.

Kovpak összegyűjtötte a blitcsai révkalauzokat meg tutajosokat, és azt kérdezte:

– Hány óra alatt tudtok hidat építeni a folyón?

A zömök, kerek képű Jakovenko kérdéssel válaszolt:

– És mit kell szállítani rajta?

– Fogatokat, ágyúkat...

– Tankok is lesznek? – érdeklődött gyakorlatiasan Jakovenko.

– Tankok? – kérdezte vissza komolyan Kovpak, aztán rám kacsintott, és így válaszolt a révkalauznak: – A tankok másutt mennek át.

– Hát akkor öt óra alatt.

– Aztán vigyázz, nehogy hibázz. Ilyen hibáért nálunk kaptok a...

– Értem.

Minden férfit a partra küldtünk, ahol még a békés időkből ott hevertek az úsztatásra odakészített fenyők. Szaporán hozzáláttak, hogy hetvenöt méter hosszú tutajt kötözzenek össze belőle. Estefelé kész volt a híd. Még szürkület előtt megkezd-

tük az átkelést. Miután átkeltünk a Tyetyereven, észak felé indultunk. Kijevtől az ovrucsi erdők felé haladtunk. Velünk jött Mogila csapata, amelyet különszázadnak neveztünk el. Csupán az illegalitásban dolgozó Maruszja tért le egy erdei úton jobbra, miután három kilométert jött az oszlopunkkal. A Kovpaktól és Mogilától kapott feladat szerint Ivankovba ment, hogy felvegye az összeköttetést azokkal, akiknek Kijevben titkos találkozóhelyük és földalatti központjuk volt. Néhány percig lóháton haladtam mellette az úton, aztán megállítottam a csődört.

– Tudja, Maruszja, ha akkor nincs akna, agyonlövöm mint provokátort.

Az asszony a ló nyakára tette a kezét.

– Tudom...

– Nem fél?

– Nem. Hiszen tudom, hogy aki ilyen dolgot végez, annak előbb-utóbb el kell pusztulnia.

– Miért kellene elpusztulnia?

Nem válaszolt a kérdésemre, elgondolkozva folytatta:

– Csak azt nem szeretném, hogy az enyéim kezétől. Akkor inkább az ellenség golyójától... Isten áldja...

Megszorította a kezemet, és gyorsan indult az erdei irtássávon.

Néhány pillanatig még néztem utána, aztán megfordítottam a lovamat, és a távolodó oszlop után vágtattam.

29

Blitcsa után néhány napig észak felé haladtunk. Átkeltünk az Uzs* folyón, amely méltónak bizonyult a nevére. Teljesen sík vidéken folyik, meredek partok között, és ha nem volna az a rengeteg kanyarulata, amelyekben zúg a hólé, emberkéz

* Uzs – Sikló.

ásta csatornának lehetne vélni. Ez Kijev vidékének alacsony dünákkal borított homokos, északi része volt. A homokot már nem hordták szét a szelek: alacsony fenyőerdő és a homokon is megtermő szúrós fűcsomók nőtték be. Imitt-amott mocsarak és ligetek is akadtak. Nincsenek se nagy folyók, se fontos utak, kivéve azt az elfelejtett földutat, amely Csernyigovból Ovrucs, Jelszk és Mozir felé halad. Az egyetlen vasútvonal, amely ezeket a városokat összeköti, nem működött – a Dnyeperen és a Pripjatyon átvezető hidakat még a háború kezdetén felrobbantották.

Az Uzshoz vezető utakon, ahogy felderítést végeztünk, egyre gyakrabban hallottam a helyi őslakóktól ezt az elnevezést: „Tolsztij Lesz". A Mogila csapatával való találkozás után, a Rudnyevtől kapott feladat alapján még egy kérdést bekapcsoltam azoknak az általános kérdéseknek a körébe, amelyeket tisztáznunk kellett: működnek-e ezeken a vidékeken partizánok? És majdnem mindegyik lakos, akit megkérdeztünk, azt válaszolta:

– Ott, a Sepelicsin túl van a Tolsztij Lesz*, úgy mondják, ott vannak partizánok.

Ez teljesen érthető is. Ahol erdő van, méghozzá „kövér", ott partizánnak is kell lennie. Csak később tudtam meg, hogy a „Tolsztij Lesz" nevet egy falu viselte, amely egy nagy tisztás közepén állt. Mellette Tonkij Lesz*, Dolgij Lesz* és még sok más falu terült el.

Igaz, Tolsztij és Tonkij Lesz közelében kezdődtek a valóban ősi vadonok, amelyek a Pripjatytól, Mozirtól és Baranovicsitől északra és keletre terjedtek. Március végén értünk ezekhez a helységekhez. Tábort ütöttünk az erdő déli szegélyén, és elfoglaltuk a környező falvakat. Pavlovszkij, aki harcolni vágyott, kikunyerált a parancsnokságtól három századot „gazdasági hadműveletre", rajtaütött a kerületi központon,

* Tolsztij Lesz – Kövér Erdő; Tonkij Lesz – Vékony Erdő, Dolgij Lesz – Hosszú Erdő.

Bolsije Sepelicsin, és elfoglalta a liszt-, a zab-, a dohány- és sóraktárakat.

Bekoszontott a fű és az erdő tavasza.

Egyre jobb idők jártak, és néha nem a falvakban álltunk meg nappali pihenőre, hanem az erdőben. Egyszer egy nappali pihenő alatt, ahogy a tábor korul kóboroltam, egy kis erdei tisztásra értem. A mély volgyekben még tartott a hó, de a homokos dombok már szárazak voltak, itt-ott előbújt a zold fű. Az utóbbi napokban állandóan valami elégedetlenség fészkelődott bennem. A távolban, mint méhraj, zúgott a tábor. Az erdő tompította dalok különosen harmonikusak és bánatosan dallamosak voltak. Átmentem a tisztás másik oldalára, a hangok csendesedni kezdtek. Aztán tőlem balra ágrecsegés és Vologya Zebolov hangos szava hallatszott. Mint mindig, ha egyedul maradt, verset szavalt. Néhány perc múlva Rudnyev jott ki a tisztásra. Egy ideig idegesen járkált a tisztáson, a bajuszát podorgette, aztán Zebolov hangját meghallva, odament hozzá. Vologya nem vette észre, haragosan gesztikulált csonkjaival, és azt kiabálta:

Hallgassatok csak,
utód elvtársak,
szól az agitátor,
a rikkancs-vezér!*

– Mit zajongsz, eskudt ellensége a kozonséges víznek? – kérdezte a politikai biztos, ahogy odament hozzá.

Zebolov elmosolyodott.

– Hát csak úgy, az életről, politikai biztos elvtárs. Hány férfi van a Szovjetunióban?

– Sok, Vologya, sok...

– Hát azt gondolom, ha mindegyik egeszséges férfi megolne egy németet..

* Majakovszkij *Teli torokból* (Kepes Geza forditasa)

– Hogyan, egyszerre, egy napon? – nevette el magát a politikai biztos.

– Hát nem egy napon, de mégis a legrövidebb időn belül.

– De ki fogja a lövedékeket, a töltényeket készíteni?

Vologya hallgatott.

– Tudod, kedves barátom, a franciák még a múlt háborúban kiszámították, hogy minden egyes katonára, aki a lövészárokban fekszik, nyolcvankét ember dolgozik.

– Nyolcvankettő? – kérdezte csodálkozva a kéz nélküli katona.

A politikai biztos leült melléje, és a térdére tette kezét.

– Bizony, pajtás. A férfi pedig kis híján százmillió, vond le belőle az öregeket és a gyerekeket, aztán azokat, akik a lövedékeket és a töltényt készítik...

– Ezt mind megértem, de mégis mi lenne, ha minden egyes egészséges férfi megölne egy németet, egyetlenegy németet? Ha csak azokat vesszük is, akik nem készítenek se lövedéket, se töltényt?

– Szánd meg legalább a németeket, te vérszomjas ember. Ha mindenki megölt volna egy németet, a háború már másnap befejeződött volna.

– Látja!

Elhallgattak. Aztán Rudnyev elűzte a szomorúság felhőjét, amely az utóbbi napokban gyakran beárnyékolta szép arcát, és Vologyához fordult:

– Mi a könnyebb – harcolni, vagy a hátországban élni át a háborút?

– Attól függ, kinek...

– Hát tegyük fel, egy becsületes embernek, aki nem gyáva...

– Nem tudom...

– Én azt hiszem, hogy a háború alatt a fronton a legkönnyebb az embernek...

– Tényleg? – mosolyodott el kényszeredetten Vologya.

Rudnyev, úgy látszik, nem hallotta, és így folytatta:

– A háborútól leginkább ezek szenvednek: a tárgyak közül

– az üveg, az állatok közül – a lovak, az emberek közül – a nők és a hátország dolgozói. Igen, az a nyolcvankét ember, aki egy-egy harcosunkra dolgozik. Az anya, akinek három-öt gyereke éhezik, de ő reggeltől éjszakáig készíti neked a töltényt, a kenyeret, a gimnasztyorkát – hős ő, aki előtt térdre kell borulnod, Vologya... Semmiféle harci hősiességgel nem emelkedsz magasabbra... Miben áll a mi harci hőstettünk? Meg kell tanulni, hogy ne féljünk a haláltól, hozzá kell szokni ahhoz a gondolathoz, hogy megölhetnek, tudni kell elviselni a fájdalmat, a sebesülés fájdalmát – s már hős is vagy. Tiszta a lelked. Katona vagy – a haza védője, rád néz az egész ország, neked készítik a töltényeket, neked dolgoznak a tudósok, érted imádkoznak az öregasszonyok...

– Szükségem is van az imádságukra!

– Akár szükséged van rá, akár nincs, ez így van... Ej, ha soha nem kellene harcolni, nem kellene tartani a hadseregeket, amelyek olyan sokba kerülnek, nem kellene az aranyat elpazarolni a hősök kitüntetéseire!... És ha a legbátrabb emberek az epronisták* és a rendőrök volnának!

Vologya komoran hallgatott.

– Vagy ha lehetne úgy harcolni, hogy ne érezzük magunkat a hátország adósainak, mert hisz az mindenét nekünk adja: az utolsó falat kenyeret, a vasat és a nehéz, megerőltető munkát. Ha ez nem volna, hajlandó lennék harcolni egész életemben. A háború – ha igazságos – megedzi a jellemet, lekaparja az önzés, a csalás és a hajbókolás szennyét, kifejleszti az akaratot, megtanít az élet értékére.

– Az élet értékére?

Vologya felugrott a tuskóról, meglepődve nézett a politikai biztosra.

– Igen, igen, csak az lehet felbecsülhetetlen értékű, amit minden pillanatban elveszíthetünk... Igen, lehetne egész éle-

* EPRON – különleges rendeltetésű, víz alatti munkák elvégzésére létrehozott szervezet.

ten át harcolni, ha nem volna ez a kényelmetlen érzés azzal a nyolcvan emberrel szemben, akinek a számlájára hősnek érzi magát az ember... Az adósság és a kötelesség érzése...

– Hogyhogy adósság és kötelesség?

– Adósság, vagyis a bűnösség. Állandóan szinte bűnösnek érzem magam előttük...

– Maga? bűnösnek, politikai biztos elvtárs?! Szemjon Vasziljevics! Ne bolondozzon velem...

Zebolov szemén könnyek csillogtak.

– Nem bolondozok, Vologya, kedves katonám... – mondta csendesen és szomorúan Rudnyev. Vállával egy öreg fenyő törzsének támaszkodva állt a kéz nélküli géppisztolyos előtt.

Nesztelenül odább mentem. Kényelmetlen volt, hogy akaratlanul kihallgattam őket; de örültem, hogy hallottam ezt a beszélgetést. Arra gondoltam: „Lám, ilyeneknek kell lenniük azoknak, akiknek kezében emberi életek ezrei vannak."

30

A Dolgij Lesz közelében tartott pihenő második napján egy nagy legelőt találtam, amely alkalmas volt leszállópályának. A homokos föld már felszáradt, a talaj kemény volt. Egyetlen körülmény zavart: a csordalegelő mellett kőbányák voltak, ahol követ fejtettek. Ezek a kőbányák mély gödrök voltak, amit dinamittal robbantottak ki. Ha a repülő elbámészkodik, és nem pontosan a tábortüzekkel kijelölt helyen teszi le a repülőgépet – a csavarjait se szedjük össze annak a masinának. Kovpak, aki mindig határozott volt az ilyen esetekben, parancsot adott, hogy készítsük elő a leszállópályát, ő pedig rádiótáviratban megadta a koordinátákat. Mégis, félve a kőbányák szomszédságától, összeszedtem minden fellelhető, piros és zöld redőnyös villanylámpát, és a mező szélén jelzőőröket állítottam, akik a lámpákkal is mutatták a leszállópálya határát.

A pálya az egyik irányban egy kissé lejtős volt és szűk, de egészében jó volt.

Az első este nem túlságosan reménykedtünk a repülőgépek megérkezésében, de lelkiismeretünk megnyugtatása végett a sötétség beállta után egy órával mégis meggyújtottuk a tábortüzeket. A hatodik század tartott ügyeletet, ez a század már nagy gyakorlatra tett szert e feladat ellátásában. Még el sem kezdődtek a vég nélküli beszélgetések a tábortüzeknél, amikor meghallottuk a motorok zúgását.

– Lehetetlen, hogy már az első éjszakán jöjjön, méghozzá ilyen korán! – jegyezte meg Gyegtyev őrnagy, a századparancsnok.

– Átrepülő német gép – mondta ásítva Gyejanov.

– Majd ez az átrepülő gép ledob rád egy féltonnás bombát – mondta valaki nyugtalanul a sötétségből.

– Ahá – suttogta Gyejanov, hátraszegett fejjel nézett a csillagok felé és feszülten fülelt. – Most fordul.

A tábortüzektől kezdtek egymás után elválni az alakok, és eltűntek a sötétségben.

A hatodik, nem túlságosan harcias század már nemegyszer kapott ajándékot bombázás formájában a végeérhetetlen ügyeletek ideje alatt.

Az égen a gép egy kört írt le fölöttünk, valahol az erdő fölött jött, és kezdett ereszkedni.

– Eloltani a tábortüzeket! – vezényelte Gyegtyev őrnagy.

De a tábortüzeknél már szinte senki nem volt. Egy-két bátor ember megkísérelte végrehajtani a parancsot, azonban a hatalmas hasábfák még fényesebben fellobbantak attól, hogy megmozgatták őket; csak úgy repültek a szikrák felfelé.

A repülőgép egyenesen rárepült a tábortüzekre, hirtelen szinte zuhanórepülésben ereszkedett.

– Miért ilyen csendben jött – gondoltam, és rohanni akartam a kőbányába, ahol kisebb esély volt, hogy érjenek a szilánkok. A gép hirtelen leállította a motort, bekapcsolt két fényszórót, és rárepült a tábortüzekre. Most már világos: ez egy Douglas!

Most, szokás szerint, alacsonyrepülésben elrepül a tábortüzek fölött, megnézi a leszállópályát, és amíg a rárepülést elvégzi, lesz időm összeszedni a szétszaladt embereket.

„Ki kell világítani a kőbányákat, és fel kell lőni két fehér rakétát." Elordítottam magam: „Mindenki a helyére!" – és kiszaladtam a mezőre, éppen akkor, amikor a gép odaért az első tábortűzhöz.

A tábortűzön túl a Douglas ugrott egy nagyot, aztán egy kisebbet, majd felzúgó motorokkal fékezett. Amíg én csak álltam értetlenül, a gép, futását lassítva, már egyenesen felém gurult. Nem volt időnk megkeresni a piros rakétát, hogy figyelmeztessük (most már úgyis késő lett volna), amikor a gép tőlem húszméternyire lefékezett, állt néhány másodpercet, aztán gyakorlott módon kezdett befordulni a legszélső tábortűz irányába, hogy szabaddá tegye a leszállópályát.

– Ez Lunc, haljak meg, ha nem Lunc! – hallottam hátulról Kovpak elragadtatott hangját. Apó, magyar bundáját maga alá terítve, a földön feküdt. Észre sem vettem.

– Igen, alighanem. – És szaladtam a repülőgéphez.

A motorok leálltak, a fülkéből bőrruhás emberek másztak ki. Az egyik valóban Lunc volt.

Amikor elült az első izgalom, elhangzottak az első üdvözlő szavak, Kovpak keményen megrázta Lunc kezét, aztán odább vezette, nyilván nem akarta, hogy hallják az alárendeltjei.

– Te tetted le a gépet?

– Én.

– És miért nem nézted meg a terepet?

– Minek?

– Először minden repülő megnézi, és csak aztán...

– Mit lehet látni? Ez csak a lelkiismeret megnyugtatására van.

– Miért, a repülőnek talán nem kell törődnie az életével?

– De igen. Csakhogy nekünk van magukkal egy megállapodásunk: ha leadják a rádiótáviratot, az azt jelenti, hogy le lehet szállni...

Kovpak hallgatott. Odament hozzájuk Rudnyev.

– Szemjon Vasziljevics, Lunc elvtárs érkezett hozzánk.

– Látom! Jól szállt le, elvtárs. Csak nagyon váratlanul...

– Bízom magukban. Ez a megállapodás. Éjszaka mindenképpen vakon száll le az ember.

– A bizalom – nagy dolog. Érezni kell a szomszéd vállát, akivel együtt fekszik az ember a láncban, együtt megy rohamra...

– Így van a gyalogságnál, Szemjon! De így van a légierőnél, ugyancsak így a lovasságnál vagy a matrózoknál. Így volt ez nálunk a másik háborúban.

– De ebben a háborúban másképp van, Kovpak elvtárs – válaszolta komolyan Lunc.

„Igen, érezni kell a bajtárs könyökét" – gondoltam mindig, amikor eszembe jutott Luncnak ez a leszállása.

Másnap támadást indítottak a németek. Vagy Pavlovszkij ingerelte fel őket a „gazdasági hadműveletével", vagy kiszimatolták a repülőgép leszállását a sztyeppen, elég annyi, hogy az általunk elfoglalt falvakra rátámadt néhány század, amelyeket Csernobilből és Ovrucsból dobtak át gépkocsikon. Felvettük velük a harcot. Legalább erre az éjszakára meg kellett tartanunk a legelőt. Lunc tegnap felderítésre érkezett, mára három gép leszállását ígérték. Ez azt jelentette, hogy ötven sebesült elrepülhet a Nagy Földre. Igaz, ennek a harcnak a következményeként lett még egy gépre való sebesültünk, de a leszállópályát megtartottuk.

Az utolsó géppel elrepült Moszkvába Korobov. Sajnáltam, hogy el kell válnom ettől a bátor tudósítótól, de megértettem, hogy több tennivalója nincs nálunk... Mi hasznunk belőle, ha kitöri nálunk a nyakát? Közülünk bizonyára sokan elpusztulnak, de ő majd beszél rólunk.

– Isten veled, Ljosa!

– Miért vagy ilyen szomorú, Petrovics? – kérdezte részvéttel.

– Csak úgy...

– Vágyódsz Moszkvába?

– Természetesen. De nem erről van szó...

– Ugyan, hagyd, minden rendben lesz.

– Add át a levelet.

– Holnap reggel a tieidnél leszek, megcsókolom Zsenykát...

A távolban géppuskasorozatok nyomvonalai siklottak fel a csillagos égboltra. A német bekerítő erők és a védővonalban levő csapataink tüzeltek egymásra.

– Mit gondolsz, Lunc el tudja érni a megfelelő magasságot? – kérdeztem Korobovtól.

– Természetesen nem. Alacsonyrepülésben csúszunk át. Nem lesz idejük felkészülni.

Elhallgattunk. Eszembe jutottak az álmaink, a tervezet, amelyet most Korobov magával visz Moszkvába.

Amikor a repülőgépnél elbúcsúztunk Lunctól, még egyszer megszorítottam a kezét, és elfordultam. Szomorú voltam.

– Mi van veled, Petrovics?

– Semmi, Ljosa!

Felzúgtak a motorok. A Pravda tudósítója eltűnt a repülőgépben. Engem félrelökött a szél.

Lunc gépe, nagy port kavarva, alacsonyan elszállt kelet felé.

Egy perc múlva abban az irányban tűzfonalak nyalábjai szelték át az eget.

Vártunk, nem hallunk-e robbanást, és nem lobban-e fel tűz az égbolton.

A nyomvonalak kialudtak, a csillagok fénylettek, csend állt be.

– Átrepült – lélegzett fel Kovpak. Aztán hallgatózott még egy ideig, maga felé fordította keze fejét, megnézte órája világító számlapját. Vissza lehet vonni a védőcsapatokat.

Az összekötők minden irányban elszáguldottak Bazima parancsával.

Bevonultunk az erdőbe.

Minden jel arra vallott, hogy a parancsnokság befejezettnek tekinti a portyát, és támaszpontot keres egy új repülőtér létesítéséhez.

Tőlünk keletre a Pripjaty volt, nyugatra – Ovrucs, a Mozirba vezető vasútvonal és a végtelen erdők és mocsarak, amelyek teljesen meg voltak tisztítva a németektől és a rendőrségtől. Körös-körül több száz kilométerre a partizánok voltak az urak.

Szaburov, Malikov, Begma és más vezetők csapatai a saját rendjüket teremtették meg ott. A most befejeződő portya mintegy kiszélesítette ezt a területet. Kovpak egysége a partizánzóna külső kerületénél százötven-kétszáz kilométerrel távolabb kerülte meg a partizánkörzetet.

Olyan vidéken haladtunk át, ahol a népben pezsgő rokonszenv és a földalatti szervezetek előkészítették a talajt a partizánmunkához. Utunk néhány pontján már jártak az erdőkben megtelepedett egységek felderítői és diverzánsai, de azok titokban, éjszaka voltak ott. Valahol, az orosz városok anyjának közelében, Dimerben vagy Puscse-Vogyicában, illegalitásban dolgoztak azok a kommunisták és komszomolisták, akik kapcsolatot tartottak Mogilával. A szálak Ivankovon keresztül vezettek hozzájuk. Ezért is ment Ivankovba Maruszja, aki kapcsolatot teremtett köztünk és Mogila csapata közt, és figyelmeztetett az aknamezőkre.

Dolgij Leszből, ugyanazon az éjszakán, amikor Luc elrepült, átkeltünk a Gomel–Ovrucs közti utolsó országúton. Az országúton túl már a Poleszje kezdődött. Az országutat valami okból őrizték: nappal páncélautók őrjáratoztak, a nagy, lakott helyeken helyőrségek állomásoztak, néha századnyiak. Ezt különösnek találtam. Az országútnak nem volt jelentősége, mivel a Pripjatyon átvezető hidat 1941-ben felrobbantották visszavonuló csapataink. A németek meg sem kísérelték, hogy helyreállítsák a hidat, vagy pontonhidat készítsenek. Az or-

ságút Ovrucstól haladt a Pripjatyig, és ott Dovljadi falunál megszakadt. Benőtte a fű meg a dudva, és az eldugott városkák úttestére emlékeztetett.

De miért őrzik ennyire? Érthetetlen...

Elmentünk az országúttól tizenkét kilométernyire északra, és elszállásolták magunkat egy nagy faluban, Muhojediben. Hogy meggyőződjek az állomáshely biztonságosságáról, közelfelderítést végeztettem. Egyúttal távolfelderítésre is küldtem ki embereket – a Pripjaty felé. Fel akartam deríteni, meg akartam érteni a németek különös viselkedésének az okát, amelyet az országúton tanúsítottak. Ovrucsig nem jutottak el a felderítők. A csoport félútról visszatért, két sebesülttel.

Dovljadiba Anton Petrovics Zemljankót küldtem. Képzettsége szerint felcser volt, de nem volt kedve a szakmájában dolgozni, és a fő felderítőegység egyik rajának a parancsnoka volt, Gaponyenko hadnagy szakaszában. (Gaponyenko második rajját Vologya Lapin vezette.) Anton Petrovics – így hívták a felderítőegységben – kitűnt fürkésző természetével, biztos szemével és meglepő hallgatagságával. Eleinte megpróbáltam, hogy a szokásos úton kapjam meg tőle az adatokat, mint a többi felderítő parancsnoktól: rögtön a felderítés után megjelentek nálam, és szóban jelentették mindazt, ami érdekeset sikerült megtudniuk; én közben jegyzeteket készítettem, kérdéseket tettem fel. A felderítő, miután kipihente magát, részletes jelentést írt. Anton Petrovics jelentései azonban valami okból nem sikerültek. Jelentkezett nálam, és makacsul hallgatott. Kezdetben úgy hatott, mintha nem teljesítette volna a feladatát. Csak amikor egy kicsit megszoktam, akkor értettem meg, hogy szűkszavú adatait nagyobb munkával szerezte meg, és értékesebbek, mint más, beszédes felderítők fecsegése. Gyakran előfordult, hogy a fiúk semmit nem láttak a saját szemükkel, és az értesüléseket csak a békés lakosságtól szerezték. Ilyen értesülésekre szintén szükség volt, de ezek inkább előzetes adatok voltak a felderítés megkezdéséhez, de nem az ellenség arcképének azok a legfontosabb vonásai, amelynek meg-

ismerése után a parancsnok döntést hoz. Ehhez pontosság kellett, tények és azok értelmezése. De mit lehetett tenni Anton Petroviccsal, ha csak hallgatott?

Végre megtaláltam a megfelelő módszert.

Ahogy visszatért a felderítésből, rendszerint a szállásomnál elbocsátotta a felderítőket a házaikba, aztán hallottam a hangját: „Bemegyek...", majd nyilván egy gesztus következett, ami azt mutatta, hová megy be, minek és mennyi időre. A legények fél szóból is megértették.

Aztán bejött hozzám, megállt a ház küszöbénél, kihúzta magát, tisztelegve a sapkájához emelte a kezét, és azt mondta: „Megjelentem..." – és ujjával a karórává átalakított nagy ZIM zsebóra számlapjára mutatott. Ez azt jelentette: „Megérkeztem a megadott időre." Aztán köhögött – elégedetten, zavartan vagy kérdően. Ez is sokat jelentett. Én már hozzászoktam ehhez a modorhoz, és szintén szó nélkül egy tiszta papírlapot adtam neki. Zemljanko odaült a lámpa közelébe, és írt. Jelentése szintén nem hasonlított a szokásos jelentésekhez, amelyek ezekkel a szavakkal kezdődtek: „Ezennel jelentem, hogy a felderítőraj, teljesítve az Öntől kapott feladatot, a következőket stb. ..."

Anton Petrovics feljegyzése pontokra oszlott: elsőként ez állt: *láttam*... és következtek a száraz tények, számok, felsorolások. És kezeskedni lehetett, hogy ott csak az volt leírva, amit a saját szemével látott. Látni pedig tudott. A második pont így szólt: *véleményem szerint*... Ez rövid összegezése volt az előzőeknek. Ha a csapatok mozgásáról volt szó, akkor az, hogy hová és honnan, valamint időmegállapítás; ha védelmi berendezésekről, akkor a rendeltetésükről stb. A harmadik pont egyáltalán nem volt szabályszerű. Ez volt a címe: *a legények mondják*... Itt néhány mondatban azokat az értesüléseket írta le, amiket a lakosoknak, az erdőkerülőknek a kikérdezésével szereztek: a felderítésnek ezt a részét rajának legényei végezték (a felderítés alapvető részét mindig ő maga végezte). Visszajövet elmondták neki a kósza híreket, az asszonyi pletykákat

és az öregemberek bölcs véleményét – ezeket is kell ismernie és értenie a felderítőnek –, s egyúttal ellátták szalonnával, kenyérrel vagy uborkával, amit a beszélgetések alatt szereztek.

Anton Petrovics, miután visszatért a Dovljadiban végzett felderítésről, bejött a szokásos jelentéssel.

– Megjöttem... a Pripjatytól – tette hozzá. Az óra számlapja ma nem szerepelt. Ha távoli felderítésre küldtem az embereket, nem adtam meg a visszatérés pontos idejét, csupán figyelmeztettem őket, hány napot tölthetnek a felderítői vállalkozáson, és hol kell megjelenniük. Erre a feladatra Zemljanko három napot kapott, ő pedig az ötödiken tért vissza.

– Miért maradtál el, Anton Petrovics? – kérdeztem, és adtam neki a papírt.

– Átkeltem a túlsó partra.

– Minek?!

– Megnézni. Az országutat... Van-e ott őrség.

– No és?

– Nincs őrség...

– Érdekes...

– Sőt nagyon érdekes...

– Tehát az országutat csak a folyóig őrzik?

– Pontosan.

Elcsodálkoztam ezen a szokatlan szóáradaton, csak néztem, és vártam, mit mond még nekem Anton Petrovics.

– Aztán mentem a parton. Felfelé.

– Hová?

– Jurovicsiig...

Ránéztem a térképre – Jurovicsi légvonalban legalább harmincöt kilométer volt. Meg vissza is harmincöt. Most már érthető, miért késett Zemljanko. Vártam a további magyarázatait, de beszédességének vége szakadt. Letelepedett a lámpánál, és írt. A válla fölött néztem.

„Láttam – írta a felderítő, gondolkodott, majd hozzátette: – én magam. A németek nem építenek hidat Dovljadiban. Még fát sem szállítanak oda. Az utat erősen őrzik. Az országúton

minden második órában őrjárat halad. Páncélautó naponta kétszer jár. Elindultam a folyó mentén felfelé. Mindenütt dolgoznak. Bólyákat helyeznek el, ahol a régiek megmaradtak, átfestették őket. Nyilvántartásba vettek minden bójaőrt és révkalauzt. Fejadagot adnak nekik – havonta két pudot."

– Talán hajózásra készülnek?

Rám nézett, és újra a papír fölé hajolt.

„Véleményem szerint; egy hét múlva megindul a hajózás a Pripjatyon... és bizonyára a Dnyeperen is."

Néhány perc múlva, miután megvártam, míg Zemljanko befejezi szűkszavú jelentését, elmentem a parancsnokságra. Rudnyev szótlanul elolvasta a jelentést, aztán átadta Kovpaknak. Nagy csodálkozásomra Kovpak mindjárt fellelkesedett attól a lehetőségtől, hogy a németeket a vízen verjük tönkre.

Parancsot kaptam, hogy azonnal küldjek ki ellenőrző felderítőegységet; míg végrehajtottam ezt az utasítást, a parancsnok agyában nyilván megérett a hadművelet terve. Kovpakot, Rudnyevet és Bazimát a térkép mellett találtam. A térkép szokatlan léptékű és nagyságú volt. Egész Ukrajna, Belorusszija és Lengyelország az asztalon feküdt: a Visztula, a nyugati Bug, a Pripjaty és a Dnyeper medencéje. Miután figyelmesen megszemléltem a folyók kék ereit, igyekeztem kitalálni Rudnyev és Kovpak gondolatmenetét, és teljes egészében megértettem, milyen felfedezést tett Anton Petrovics. Annak a hajózási útvonalnak a közelében voltunk, amely összekötötte a Visztulát a Dnyeperrel, a Fekete-tengert a Balti-tengerrel, Ukrajnát – Lengyelországgal és Kelet-Poroszországgal. A Dnyeper–Bug-csatornát már régen megépítették. Homályosan visszaemlékeztem a földrajzórákra és azokra a szavakra, melyeket elfelejtettem, mivel nem volt szükségem rájuk: a Korolevi-csatorna összeköti a Balti-tengert a Fekete-tengerrel. A régi víziút a „varégektől Görögországba...". De most a térkép világosan mutatta nekünk: a Visztulától a Bugon át Bresztig, aztán tovább a csatornán a Pína folyó mentén Pinszkig és tovább a Pripjatyon a Dnyeperig haladhattak a folyami gőzhajók, az

uszályok, a flottillák, szállíthatták a rakományt, a csapatokat, a lőszert, a kenyeret. Ha Zemljanko értesülései igazak – s mi ezt szinte biztosra vettük –, a hitlerista parancsnokság azt határozta, hogy helyreállítja ezt a fő víziutat, amely alkalmas arra, hogy sok százezer tonna rakományt szállítsanak rajta Németországból és Lengyelországból a központi és a déli frontszakaszokra. A front ekkorra már áthaladt a Donon, a Donyecen, és a Gyesznához ért. A kurszki kiszögelléssel már a Dnyeper medencéjéhez közeledett. Kovpakot tűzbe hozta az a gondolat, hogy meghiúsítjuk a hajózást; álmodozott, mint egy fiatalember, különböző változatokat gondolt ki. Bazima méregette a távolságokat a térképen, a folyó szélességét és a partok magasságát latolgatta.

Három nap múlva visszatértek a felderítők, megerősítették Anton Petrovics híreit, így hát készültünk, hogy kelet felé vonuljunk. Elhatároztuk, hogy átkelünk a Pripjatyon, és a folyó bal oldali, magasabb partjáról támadjuk az ellenséget.

A Muhojediből való kivonulásunk előtti napon hírt kaptunk, hogy Maruszja, annak a földalatti szervezetnek a tagja, meghalt az ivankovi Gestapo kezében. Árulók adták fel, amikor már teljesítette a feladatát, kijött a városból, és Tolsztij Lesz felé tartott. Két napig volt kínzókamrában, harmadnap felakasztották a téren. Az összekötő elmondta, hogy meggyötörten vezették ki a térre, ahová kihajtották a lakosokat. Jártányi ereje sem volt. Arca, keze csupa kék folt és vér. A ruhája cafatokká tépve. Felülre egy zsákot dobtak rá, amelyen egy kivágás volt a nyaka számára, s amely elfedte sovány testét. A zsákon is vérfoltok voltak. Az asszony nehezen haladt, de amikor kivezették és felállították a gépkocsira, megfogta a hurkot, és azt kiabálta: „Éljenek a partizánok! Halál a német megszállókra!" – majd maga tette a nyakára a hurkot. Biztosak voltunk abban, hogy nem árulta el elvtársait, bár senki sem tudta, mi történt a Gestapo kínzókamráiban.

Ez bizonyára így volt. Verték, kínozták, gyötörték, de ő hallgatott. Hogy milyen akaraterőt, milyen hősiességet tanú-

sított ez az asszony, ez az anya és egyszerű ember, csupán a Gestapo kínzókamrái tudják. Úgy maradt meg az emlékezetemben, mint a Cserjomuskinok, a Szemenyisztijek, a Mudrijok és Sisovok nénje vagy anyja...

Mivel általában nem nőknek való a katonáskodás, a katonanők sorsában különösen tisztán látható erkölcsi fölényünk az ellenség fölött.

Muhojediben még egy nő jött a csapatunkba. Alekszandra Karpovnának hívták. Először Gaponyenko szakaszában láttam meg. Egyszer bementem a felderítőkhöz, és felfigyeltem a házban uralkodó tisztaságra. Ahogy üldögéltem ott egy kicsit, észrevettem, hogy a fiúk meglepően illedelmesen viselkednek. Az asztalnál Gaponyenko, Zebolov, Zemljanko ült és olvasott.

Miután beszéltem velük, Zabolovval együtt kijöttem a házból, s ő megkérdezte:

– Látta a gazdasszonyt?

Szokatlannak tűnt fel előttem elragadtatott hangja:

– Oh, micsoda nő! Olyan éles a nyelve, mint a borotva. Roppant szigorúan fogja a legényeket, teljesen abbahagyták a káromkodást.

– Ige-en? – szóltam elnyújtva, bizalmatlanul.

– Aha! Könyveket olvasnak. Nem is szállás ez, hanem vörös sarok.

– Mivel fogott meg benneteket? – tudakoltam. Eszembe jutott a gazdasszony, ez a huszonnyolc év körüli, fekete szemöldökű, hosszúkás arcú, szögletes, férfias termetű nő. Semmiképp nem lehetett szépnek, kedvesnek vagy pajzánnak mondani.

– Ki tudja! A legények mindjárt elhallgatnak, ha rájuk néz, ha pedig megcsóválja a fejét, legszívesebben a föld alá bújnának.

Másodszor a törzsben láttam, néhány nappal azelőtt, hogy elindultunk volna a Pripjatyhoz.

– A partizánok közé akarok lépni – fordult Bazimához.

– Szakáll-király, ez rád tartozik – mondta a törzsfőnök, s nem tudom, miért, rám kacsintott.

Rosszul esett Bazimának ez az illetlen játékossága.

A nő odajött hozzám, katonásan összecsattantotta magas sarkú cipőjét, kezét kihúzta a varráson, és megismételte ugyanezeket a szavakat. Aztán elhallgatott, rám emelte szigorú fekete szemét. Hangjában nem volt semmi különös, de szavait mintha darabokban tördelte volna le lelkének jégtömbjeiről. Egyenes orra, nagy szája és keményen összeszorított fogai erős jellemre vallottak. Széles, fekete szemöldöke, amely összenőtt orra tövénél felhúzódott keskeny, alacsony homlokára, mint egy fekete, széles v betű. De legjellegzetesebb a szeme volt, makacs, szigorú, hideg, és úgy látszott... becsületes szeme.

Összehúztam magam a tekintetétől, és azt kérdeztem:

– Hol akar partizánkodni?

Bazima a markába köhögött. Az utóbbi napokban megjegyzésekkel bosszantott, amelyek a tavaszra és a női nemnek a szakállam iránti állítólag növekvő érdeklődésére vonatkoztak. A nő kérdően felhúzta az egyik szemöldökét.

– A konyhán vagy az egészségügyi részlegnél? – böktem ki haragosan.

– Nem, kizárólag a felderítésben – vetette ellen nyugodtan, mintha rám sújtott volna lovaglókorbáccsal.

– Ohó... – mondta Bazima, kiment és kettesben hagyott bennünket.

Hadarva kezdtem feladni a kérdéseket, amelyek már szakmai szabvánnyá váltak.

Alekszandra Karpovna, huszonkilenc éves, belorusz, pártonkívüli, tanítónő, felsőfokú képzettsége van, férje a fronton, van egy lánya, a nagymamánál él Minszk mellett – ezeket válaszolta nekem.

– Mit tudna csinálni a felderítésnél?

– Ez a maguk dolga. Egyet mondhatok: mindent elvégzek, ami a parancsnokságnak kell.

– Ez veszélyes és szokatlan...

– Elmehetnék Ovrucsba. Ott a szlovák tisztek között vannak ismerőseim.

– Honnan ismeri őket?

– Ott állomásoztak nálunk. Szándékosan megismerkedtem velük.

– Miért?

– Biztosra vettem, hogy előbb-utóbb partizánok jönnek hozzánk. A szlovákok között sok szimpatizánsunk van.

– Mikor tudna Ovrucsba menni?

– Akár holnap...

Ez nekem éppen kapóra jött. Azok a kísérleteim, hogy magába Ovrucsba bejussunk, egyelőre nem sikerültek, de a város környékén kószáló felderítők hírei is elegendőek voltak ahhoz, hogy ellenőrizzük a tanítónőt, ha hazudik. Így egy csapásra két legyet ütünk.

– Jól van. Induljon holnap. Ha visszatért, folytatjuk a beszélgetést.

– Ellenőriz? – szegezte nekem a kérdést.

Felderítői tevékenységem során először nem tudtam, hogy mit válaszoljak.

– Jól van, így is kell. Egyetértek. – Keményen, férfiasan megszorította a kezem, és elment.

Nem éreztem túlságosan kellemesen magamat, amikor bejött Bazima.

– Beszervezted? – kérdezte tőlem csúfolódva. – Jaj, csak aztán nehogy ez a kisasszony szervezzen be téged! Mégiscsak tavasz van... Nekünk, öregeknek is... – kéjesen elnyújtózott a széken, és ingerkedett velem, mint valami partizán Mefisztó.

– Menjen a pokolba, Grigorij Jakovlevics – kiáltottam, és becsaptam az ajtót, amelyen át utánam szállt Bazima sátáni kacaja.

Másnap Karpovna elindult Ovrucsba. Már előbb is hallottam, hogy a felderítők így hívják. A törzsnél is Karpovnának kezdték hívni az új felderítőnőt.

Két nappal a Maruszja haláláról szóló hír után és egy nappal

azelőtt, hogy ismét a Pripjatyhoz indultunk, tért vissza Muhojedibe. Karpovna híreinek pontossága kétségtelen volt. Felvettük a csapat felderítőegységébe.

Másnap megtettünk kelet felé negyven kilométert, és megkezdtük a negyedik átkelést a Pripjatyon, amellyel mindannyian torkig voltunk.

32

A törzs a folyótól kétkilométernyire a szép, tágas Arevicsi faluban szállásolta el magát.

Az ellenőrző felderítések után, amelyek átfedték és pontosabbá tették Anton Petrovics első adatait arról, hogy milyen jelentősége van a Pripjatynak a németek számára, Kovpak úgy döntött, hogy a hajózást meg kell hiúsítani.

Arevicsi körzete teljesen megfelelt az apó elgondolásának. Kovpak és Rudnyev sorra járták az állásokat, felvázolták az erők csoportosítását. Figyelmük minden apróságra kiterjedt, mint egy nagy és bonyolult hadművelet előtt. A második napon Rudnyevvel együtt elmentünk Kulbakához Krasznoszelja faluba.

– Nos, sok halat fogtatok kábítással? – kérdezte fekete bajuszát babrálgatva a politikai biztos Kulbakától.

– Egyelőre horoggal fogjuk. De ha majd erre hajóznak a németek, akkor majd a németeket is meg a halakat is elkábítjuk.

A parancsnokság határozottan megtiltotta, hogy kábítással fogják a halat. Takarékoskodni kellett a trotillal és a gránáttal.

Még néhány tréfás mondatot váltottunk, aztán rátértünk a tárgyra. A parancsnokság legutóbbi parancsa arra kötelezte Kulbakát, hogy „erős őrcsapatot állítson a folyóhoz vezető úton, a gát mellett, Dovljadi faluval szemben". Ez a falu Krasznoszeljével szemben, a Pripjaty jobb partján volt. Mi a bal parton állomásoztunk.

Ültem a törzsben a térkép mellett, és kerestem a Pripjaty

medrét. Hol van a medre ennek a nagy, hajózható folyónak? E kék csipke cikornyás mintájában hol úsznak a hajók és a bárkák?

Tavasszal a nagy és kis mocsarak, lápok, tavak, gödrök és holtmedrek százai fonják körül a folyót, vigyáznak rá, és erős természetes akadályt alkotnak a parthoz vezető utakon.

Ahá, itt a meder! Tiszta, széles. Ahogy kilép a „csipkéjéből" Gyernovicsinél, a nagy belorusz falunál elterülő mezőre Arevicsi, majd Krasznoszelje falu felé kanyarog. Gyernovicsiben állomásozott Matyuscsenko zászlóalja, Arevicsiben – a törzs és az első zászlóalj, Krasznoszeljében – Pjotr Kulbaka zászlóalja.

A németek az országúton gyorsan tudnak friss erőket átdobni Korosztyenből Dovljadiba, és hamar átszállíthatják őket a mi partunkra. Az ellenség, ha elfoglalja Krasznoszeljét, hátba támadhat és a folyóhoz szoríthat bennünket.

Kulbaka zászlóalja biztosította a védelmet dél felől, és fedezte az országutat.

Nem tudtuk, hogy mikor jelennek meg a németek, de a partjai közé húzódó vízből ítélve ennek hamarosan meg kellett történnie. Miután beszéltünk Kulbakával, és jártunk a parton, visszatértünk Arevicsibe.

Már sötétedett. Sebes ügetésben haladtunk a homokos, füzessel benőtt dombokon. Úgy rémlett, mintha a holdfénnyel megvilágított bokrok között utunkat elvágva, csoportosan valamiféle titokzatos lények futnának. Arevicsi előtt lépésre váltottunk. A gyors árnyak eltűntek. Az egyik házból, a törzstől nem messze, énekszó hallatszott.

– Menjünk be a felderítőkhöz.

A politikai biztos leugrott a lóról, megkötötte a kiskapu mellett, és bement az udvarra.

A házban, ahol a felderítőegység parancsnoka, Berezsnoj százados lakott, több felderítő is tartózkodott: Cserjomuskin, Micsko, Arhipov, Zemljanko, Lapin, Vologya Zebolov.

Éppen befejezték a vacsorát.

– Politikai biztos elvtárs, teázzon velünk!

– Nem utasítom vissza.

Cserjomuskin odaült Rudnyev mellé.

– Hamarosan itt hagyjuk ezt az üdülőhelyet, politikai biztos elvtárs?

– Miféle üdülőhelyet, Mitya?

– Arevicsit!

– Miért üdülőhely?

– Tavasz van... németek nincsenek... süt a nap... a folyócska itt van mellettünk...

Rudnyev felnevetett, utána a felderítők.

– Ej de virgonc vagy te, Mitya! – Rudnyev figyelmesen ránézett Micskóra, és elmosolyodott. – Mindennek megvan a maga ideje! Nos, fiúk, ne énekeljünk? Legalább egyet...

– Legények! A politikai biztos kedvenc nótáját!

A sík mezőn bodros sárga rekettye.
Köd száll arra éjszakán...
Ott fekszik ő hideg sírba temetve,
Ő, az ifjú vörös partizán...

– kezdte énekelni Rudnyev.

Pislogott a mécses, hosszú árnyak imbolyogtak a falon. Szemjon Vasziljevics elgondolkozott. Csendesen kimentem az utcára, felugrottam a lóra, és Kovpak szállására mentem. A parancsnok a lépcsőtornácon üldögélt, a szakállát babrálta, gondolkodott, cigarettázott. Az udvarban leszálltam a lóról, s aztán, hogy ne zavarjam az öreget, a sarok mögött leültem a fal tövébe, a földhányásra. Szerettem megfigyelni Kovpakot, amikor egyedül maradt önmagával.

A távolban alkonypír látszott. A sötét utcán alig hallhatóan vonult őrségre a váltás.

Kovpak káromkodni kezdett, odament a szállásom kapujához, és kopogtatott rajta a korbács nyelével.

– Megjött a politikai biztos?

Felálltam, és feléje indultam.

– Megjött.

– Akkor hol van?

– A felderítőknél.

– Ahá... No, Versigora, azt hiszem, holnap a németek megkezdik a hajózást a folyón.

– Már jó néhány napja várjuk.

– No és?

– A fiúk lármáznak.

– Hogyhogy?

– Üdülőhely, azt mondják. Napfény, víz, föveny...

– Holnap itt lesznek a németek.

– Honnan tudhatjuk?

– És ezt a felderítés parancsnoka kérdezi! Nekem kell tőled kérdeznem.

– Egyelőre semmiféle értesülésem nincs, parancsnok elvtárs.

– Parancsnok elvtárs, parancsnok elvtárs... Én pedig azt mondom – itt lesznek. Majd meglátod. Haljak meg, ha holnap nem lesznek itt a németek.

– Majd meglátjuk.

– Azt mondják, hogy itt Arevicsinél sok rák van. Jaj, de jóltartjuk a rákokat fasisztákkal.

Nem tulajdonítottam nagy jelentőséget az előérzetének, de az nyilvánvaló volt, hogy a folyóval kapcsolatos terv, amelyből én egy kissé már kiábrándultam, teljesen hatalmába kerítette. Apó időnként úgy tudott lelkesedni, mint egy fiatalember.

De mégis igaza lett. Másnap megjöttek a németek. Helyesebben – hajóval megérkeztek. Déltájban lövöldözés hallatszott. Krasznoszelje környékén, ahol Kulbaka zászlóalja állomásozott, hol felerősödött, hol elcsendesedett a tüzelés.

– Nem megmondtam?! – örvendezett Kovpak. – Polituha! A lovamat!

A küldöncöknek ezt parancsolni sem kellett. Ahogy fellángolt valahol a harc, első dolguk az volt, hogy felnyergeljék a

parancsnokok lovait. Polituha, Kovpak küldönce már vezette is a magas, sárga lovat, Rudnyev küldönce, Dudka pedig a fehér félvér arab lovat.

Anyiszimov, a tüzérség parancsnoka rögtön megsarkantyúzta a lovát, és szilajul elvágtatott. Nekem nem dukált küldönc, így hát magam nyergeltem fel bozontos szibériai lovamat.

Kulbakáéknál egyre erősebben fellángolt a harc, dörögtek a páncéltörők, az állványos géppuskák hosszú sorozatai pajkosan ropogtak a tavaszias folyó, a füves és a föveny fölött.

Már fenn ültem a lovon, amikor a törzshöz odavágtatott a második zászlóalj összekötője.

Kulbaka segítségért küldte a törzshöz. Kovpak hívatta az ötödik századból a sovány, magas Nyikolaj Moszkalenkót, a lövegparancsnokot.

– Vidd... – mondta Kovpak; leszívta a mahorkát, köhögni kezdett, és ujjával eloltotta a cigarettát – vidd, Mikola, a lövegedet, vágtass Kulbakához. Segíteni kell a legényeknek, szét kell lőni a német bójákat.

Fél óra múlva, miután kiadtuk a szükséges rendelkezéseket, Kovpak, Anyiszimov, a tüzérség parancsnoka és én lóháton elindultunk a törzstől a harc színhelyére. Én vagy öt percre visszamaradtam a felderítőknél, remélve, hogy vágtában utolérem Kovpakot és Anyiszimovot. Ahogy kiértem a faluból, láttam, hogy már több mint egy kilométert megtettek a sík mezőn. Ekkor az utca fölött süvöltve elhúzott két repülőgép. Lovam beugrott egy veteményeskertbe, és a legszélső fészer alatt állt meg. A repülőgépek felszálltak a magasba, és odafenn kezdtek felfejlődni. „Messerek" voltak. A németek néha bevetették őket a partizánok ellen, néhány bombával is ellátták. Azonkívül a „Messerek" mélyrepülésben támadtak, lőtték a földi láncokat – jól kihasználva gyorsaságukat és gyorstüzelő géppuskáikat, amelyek a szárnyukban voltak elhelyezve.

A két lovas vágtában haladt a nyílt mezőn. A fűzfabokrok, ahol elrejtőzhettek, legalább egy kilométerre voltak. Ugyan-

ilyen távolságra volt a szélmalom is, amely magányosan állt a mező közepén. A repülőgépek megfordultak, és zuhanórepülésben egymás után támadták a lovasokat. Az egyik lovas ügyesen leugrott a teljes sebességgel vágtató lóról, és eltűnt a mezőn szétszórt kis szalma- vagy trágyakupacok között, a másik legurult a lóról, és apró csomóként hevert az úton. A repülőgépek elhúztak az emberek és a lovak felett. Az útról és a mezőről füst és por szállt fel, két másodperc múlva pedig több géppuska és repülőágyú hosszú sorozatát hallottam. A lovak most lovasaik nélkül futottak tovább az úton, majd letértek róla, s végül – nagy kört leírva – a falu felé kezdtek vágtatni.

A repülőgépek még kétszer végeztek zuhanórepülést a folyó fölött, ahonnan gyér lövöldözés hallatszott, aztán észak felé eltávoztak. Odavágtattam, ahol az imént Kovpak és Anyiszimov haladt. Amikor odaértem, ahol leszálltak a lóról, füttyentést hallottam magam mögül. Hirtelen megfordítottam a lovat. Egy rakáson Kovpak ült, és cigarettázott. Egymásra hajtotta bundájának szárnyait, és így szólt hozzám:

– A lovak elszaladtak a faluba. Most magadnak kell elvergődnöd Kulbakáig. Anyiszimov, gyerünk a faluba!

Kovpak kiáltására valahonnan előmászott a tüzérség parancsnoka. Erősen sántítva odajött hozzánk. Arca össze volt karcolva, és csupa por volt.

– Azt gondoltam, hogy menet közben le tudsz ugrani a lóról – nevetett Kovpak. – Látom: ránk repültek a „Messerek", elkiáltom magam: ugorj le a lóról – és puff!

Most jöttem rá, hogy az, aki olyan ügyesen leugrott a lóról, Kovpak volt, aki pedig legurult – Anyiszimov.

– A faluig el tudsz jönni. No, gyerünk! Versigora, te pedig menj Kulbakához. Végezzen a németekkel. Én majd később megyek.

Az apó, Anyiszimovot támogatta, nevetve elbicegett a falu felé.

Én pedig ellovagoltam a folyóhoz, ahol megsemmisítettek egy gőzhajót.

Az első, akit megláttam, Kulbaka törzsfőnöke, Liszica* volt. Ez a vezetéknév valóban összhangban állt viselkedésével és természetével. Ravasz és furfangos volt, különösen az ügynökök révén való felderítést szervezte meg jól, tudta, hogyan kell kihallgatni a foglyokat, különösen a rendőröket, akiket rögtön zavarba ejtett, és ügyesen feltett kérdéseivel mindent kiszedett belőlük, amire szüksége volt. Nem ismertem meg mindjárt. Hosszú, vakítóan csillogó gombú öltözék volt rajta: félig felöltő, félig nagykabát, finom fekete posztóból.

– A kapitány ruhája – mondta nekem. – A kapitány ottégett a vízben. Itt vannak az okmányai...

Felmentünk a hajó fedélzetére; körös-körül vérnyomok voltak, néhány hulla hevert ott.

Átnéztem az okmányokat. Katonakönyvek, egy finom kötésű vastag igazolvány. „Hoffnung" („Remény") – ez volt rájuk nyomtatva arannyal. Ránéztem a mentőövekre – azokon is ugyanez a szó.

A gőzhajót Németországban építették.

– Hogyan hozták ide? Talán darabonként? – csodálkozott Liszica.

Valóban, a gőzhajó nemrég érkezett Németországból. A hajónaplóban láttuk a bejegyzéseket: „Danzig", „Breszt", „Pinszk".

Aki a folyóban „elégett" – a „Remény" tulajdonosa és kapitánya volt. Az új, nagy vontatógőzös, amely a folyó sodrával szemben három uszályt vontatott, a Dovljadinál romokban heverő hídtól háromszáz méternyire a partra futott. Az uszályok pedig belegabalyodtak a vontatókötélbe, mint nagy halak a hálóba, s maradványaik a folyó közepén égtek. A partnál, a partmenti zátonyon német hullák szürkéllettek, fehérlettek, feketéllettek.

Amikor bementem Kubalkához, a zászlóaljparancsnok az

* Liszica – Róka

asztal mellett állt, és éppen jelentést diktált Kovpaknak a harc lefolyásáról.

A század- és a szakaszparancsnokok meg az írnokok körülvették Kulbakát, tréfálkoztak, nevettek: még nem múlt el az izgalom, amelyet az imént éltek át az ellenséggel való összecsapáskor.

A házba besietett Moszkalenko lövegparancsnok. Mögötte egy fogoly németet vezetett néhány partizán.

– Nesztek, itt van az én hadizsákmányom is – ez a náci. Magam fogtam el – mondta ünnepélyesen Moszkalenko.

– Hol a csizmája? – kérdezte érdeklődve Kulbaka, a zászlóaljparancsnok.

A német, mezítlen lábra felvett elnyűtt cipőben állt előtte.

Mikola még a part menti rekettyék alatt lehúzta a német lábáról a csizmát, és odaadta az egyik partizánjának.

– Hol a csizmája? – kérdezte vissza Moszkalenko. – Tele volt vízzel... hát lehúztam és kitettem száradni...

A parancsnokok felnevettek. A zászlóaljparancsnok elmosolyodott. Moszkalenkóval félrehúzódtam az ablakhoz, és kikérdeztem, hogyan ejtette foglyul a hitleristát.

Amikor Moszkalenko befejezte a tüzelést a hajókra meg az uszályokra, és odább ment az ágyútól, a bokrok közül félénk kiáltást hallott.

Ekkor Moszkalenko tűzbe jött, és valósággal eljátszotta, hogyan ejtették foglyul a németet.

– Látom, hogy félrehajolnak a fűzfaágak, felemelkedik egy bot, s rajta egy fehér zsebkendő. „Legények, ez alighanem egy náci lesz" – mondom csendesen, kihúzom a pisztolytáskámból a gyorstüzelő pisztolyt, és indulok a hang felé. „Mekatom makam" – karattyolja a német.

– Hände hoch! – kiáltotta Mikola az érthetetlen szavakat, amelyek káromkodáshoz hasonlítanak. – Hol a fegyver?

– Hände hoch! – kiáltotta megint Mikola, szemét rám meresztve, itt, Kulbaka törzsében.

A fogoly félelemtől elszürkült arccal az asztal szélénél állt.

Egy pillanatra sem vette le szemét Kulbakáról – erről a magas termetű, vállas, testes, félelmetes férfiról. Amikor Moszkalenko elordította magát, újra magasba emelte a kezét, nem értve, hogy miért ejtik másodszor is foglyul. A partizánok gurultak a nevetéstől.

A német észrevehetően reszketett. Miután egy kissé megemberelte magát, kihúzta magát Kulbaka előtt, és akadozva megszólalt:

– ... pán Kol ... pak! Én önként jöttem foksákpa.

– Nézzétek, hogy begazolt az ebfajzat! – kiáltott Kulbaka a németre.

– Ez Kovpaknak nézte magát, zászlóaljparancsnok elvtárs – nevetett fel Ljonyka, Kulbaka hajtója.

A zászlóaljparancsnok odament a némethez.

– Hát ide hallgass: nem én vagyok Kovpak ... – És titokzatosan, félig suttogva folytatta: – Kovpak egy fejjel magasabb nálam, kétszer szélesebb nálam, és a hangja olyan, mint a trombitáé ...

A ház ablaküvegei megremegtek az egyszerre kirobbanó nevetéstől.

A fogoly elmondta, hogy a németek, amikor április hatodikán megkezdték a próbahajózást a Mozir–Kijev útvonalon, féltek a partizánok támadásától. Már tudták, hogy Kovpak a Pripjatyhoz érkezett. A hajók védelmére egy SS-különítményt küldtek.

Moszkalenko egyre itt lábatlankodott, de mint a hajók elsüllyesztésének hősét, nem tettem ki a zászlóalj törzséből. Emelkedett hangulatban volt, és egyre „átélte" a harcot.

Liszica, aki csak ukránul beszélt Kulbakával, közbeszólt:

– Nézem – értek németül egy kicsit –, rá van a kéményekre krétával írva: „Achtung, Kolpak" – vagyis: „Figyelem, Kolpak."

– Jaj, mennyit röhögtünk Liszicával – tette hozzá Moszkalenko.

Kovpak már előbb észrevétlenül bejött, és csak hallgatta

Moszkalenko dicsekvését. Amikor az észrevette a parancsnokot, díszlépésben odament.

– Engedje meg, hogy jelentsek...

– Jelentsd, hogy hány lövedéket lőttél ki – vágott közbe Kovpak.

– Huszonkettőt, parancsnok elvtárs!

– Elsüllyedt a gőzhajó?

Moszkalenko hallgatott.

– Elsüllyedt, kérdem? – dühödött fel Kovpak. – Nem! Sikkasztó vagy, nem tüzér! Menj ki az utcára, és nézd meg távcsővel. A hajókéményeket innen is lehet látni.

Moszkalenko hallgatott.

– Megrovást kapsz. A törzsfőnök foglalja parancsba – morfolta a fogai között Kovpak; kiment és becsapta az ajtót.

Egy nap múlva Kovpak, miután elolvasta Kulbaka jelentését, kuncogva aláírta a parancsot: „N. Moszkalenko lövegparancsnok megrovását visszavonom. Dicséretben részesítem."

Kulbaka ezt írta:

„A gőzhajó sokáig nem süllyedt el, mert zátonyra futott; a zátonyról nem tudott lejutni, mivel a gőzgépet Moszkalenko – ágyújának harmadik lövésével – szétlőtte."

33

Másnap az ellenség légi felderítést végzett. A felderítő repülőgépek a folyó mentét kutatták magasrepülésben, néha szinte megálltak a levegőben a légi fényképezés kedvéért. Nagy ritkán alacsonyrepülésben húzott el néhány vadászgép. Az uszályok már teljesen elégtek, és ha nincs a zátonyra futott gőzhajó, a németeknek nem sikerül felfedezniük pontosan azt a helyet, ahol megtámadtuk a hajókaravánt. A gőzhajó elárult bennünket; sokáig körözött és szinte állt fölötte egy „szitakötő". Kulbaka géppuskásai tűz alá vették, és a német „mankó",

miután vagy háromszor visszatüsszögött nehéz-géppuskájával, eldöcögött észak felé.

– No, holnapra várhatjuk a vendégeket! – mondta Rudnyev Kovpaknak, ahogy távcsővel a repülőgép után nézett.

– A vendégek Mozirból fognak érkezni – mondta a parancsnok; leeresztette a távcsövét, és a törzshöz indult.

Ez előtt az eset előtt két nappal a csernyigovi partizánok egységének felderítői érkeztek hozzánk. Ezt az egységet Fjodorov, a Szovjetunió Hőse vezette. Még a brjanszki erdőben hallottam róla, mielőtt Kovpakhoz érkeztem, 1942 nyarán. Fjodorov akkor Csernyigov környékén portyázott, és a németek nagy büntető expedíciót küldtek ki ellene. A németek nyilván arra kényszerítették, hogy gyakran változtassa működési körzeteit. Talán ezért, vagy talán a repülő kevés tapasztalata miatt a Fjodorovhoz küldött repülőgép hiába kereste őt a Csernyigov környékének erdei fölött, és mivel nem találta a tábortüzeket, visszafordult. Én pedig éppen akkor gyújtottam tábortüzeket a brjanszki erdőben, már több éjszaka is. Repülőgép pedig csak nem jött. Egyszer, igaz, nemhiába vártunk: a rádiótelepes, lőszeres ejtőernyők helyett nyolc robbanóbombát dobtak le. De mégsem vesztettem el a reményt, állhatatosan gyújtottam a tábortüzeket, és lövöldöztem az égbe a jelzőrakétákat.

Végül a nyolcadik vagy kilencedik napon, szinte ordító fényjelzéseinkre válaszul egy repülőgép (fölöttünk töméntelen sok saját és ellenséges gép elrepült) gyanúsan kezdett körözni a tábortüzek felett. Mi már ravaszabbak voltunk, és jóval odább óvóárkokat ástunk. Az óvóárkokból eregettük a jelzőrakétákat, és adtuk a rejtjeleket.

Bár a repülőgép nyugat felől jött, a biztonság kedvéért jelt adtam neki. Miután harmadszor vagy negyedszer elrepült felettünk, fényfoltok villantak fel, amikor pedig alulról megvilágítottam egy rakétával, meggyőződtem róla, hogy a régóta várt rakomány ereszkedik le hozzánk ejtőernyőkkel. A repülőgép, miután ledobta a négy zsákot, zöld fényeket gyújtott meg,

barátságosan pislantott velük, aztán elment kelet felé. Egy régi, furnérból és vitorlavászonból készült PR-5-ös daráló volt.

Másnap értesítettem feletteseinket, hogy megkaptuk a rakományt. Egy újabb nap múlva megérkezett a válasz: „Semmiféle rakományt nem küldtünk maguknak." Csak akkor értettem meg, miért voltak levelek egy ismeretlen tábori posta számával, s miután figyelmesebben átvizsgáltam a zsákok tartalmát, megtaláltam a repülő levélkéjét: „Partizán elvtársak! Harmadik napja repülök Fjodorovhoz – nincs jelzés. Ledobom a tábortüzeitekhez. Ha találkoztok Fjodorovval, osztozzatok meg vele a rakományon. Üdv! *Misa,* a pilóta."

És most, 1943 márciusában, majdnem egy év múltán Fjodorov, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja csernyigovi területi titkára, a Szovjetunió Hőse majdnem ugyanazon az útvonalon haladt nyugat felé, amelyen mi tavaly ősszel mentünk.

Felderítői egy nappal azelőtt jártak nálunk, hogy Kulbaka elpusztította volna a vontatógőzöst az uszályokkal együtt, maga Fjodorov pedig a törzsével és a fő csapataival a következő nap ért oda.

Kovpak és Fjodorov, Rudnyev és Druzsinyin, Fjodorov politikai biztosa, elbeszélgettek egymással az ügyeikről, aztán Kovpak Pavlovszkij gondjaira bízta a vendégeket, kiment az utcára, és nyugtalanul figyelte a német repülőgépeket.

Én mindenesetre azon voltam, hogy ne kerüljek Fjodorov szeme elé; könnyen megeshet, hogy egyszer csak eszébe jut a régi adósság.

Most, hogy ilyen vendégeink voltak, semmiképpen nem vallhattunk szégyent. Kovpak feltevése szerint a németeknek a folyónál, észak felől kellett támadniuk. Ez azt jelenti, hogy a folyópart mentén egy éjszaka alatt át kell csoportosítani a lesállások, lövészfészkek, futóárkok egész bonyolult rendszerét.

A vendégeink már kitettek magukért. A Fjodorovval együtt jövő Melnyik ezredes tőlünk vagy huszonöt kilométerre észak-

ra rajtaütött csapatával egy menetelő ellenséges oszlopon, és szétzúzta. Szétverte a trén védelmét, a trént pedig elfogta. De ami a legfőbb – zsákmányolt két teljesen üzemképes, 105 milliméteres Skoda rendszerű ágyút, lövedékekkel együtt.

Ha most kudarcot vallunk – szégyen az egész partizán világra. Parancsnokságunk jól tudta ezt, de – gúnyos mosolyokkal és tréfákkal leplezve – legalább sikerült eltitkolnia izgalmát. Fjodorov megérkezésének híre – aki, „mint a mi parancsnokunk is, a Szovjetunió Hőse" – bejárta az összes századot és végigszállt a láncokon.

– Legények, most nem szabad meginognunk.

– Ha maga Adolf támad is – nem engedünk neki.

Rudnyev éjfélig járta a századokat, beszélgetett a harcosokkal, feladatokat adott a politikai tiszteknek és a pártszervezőknek.

A törzs házában késő éjszakáig égett a lámpa: jöttek a parancsnokok, be-beszaladtak a felderítők; az összekötők jelentéseket és kimutatásokat hoztak, vitték a parancsokat.

A hajnal talpon talált bennünket.

Reggel lovon a törzs házához érkezett Kosztya Rudnyev, a politikai biztos öccse, a lovas felderítőraj parancsnoka. Öt perc múlva kijött a törzsből, és elkiáltotta magát: „Mihail Kuzmics!" Szemenyisztij lóra ugrott, és odalovagolt. Mostanára már okos és bátor felderítő-összekötő lett.

Kosztya Rudnyev a csizmáját csapkodta lovaglóostorával.

– Mihail Kuzmics! Vágtass Jefremovhoz, az ötödik század parancsnokához. Add át neki a parancsnok parancsát: tizenöt perc múlva vonja ki az embereit a faluból, és foglalják el a tüzelőállásokat... Megértetted?

– Megértettem, parancsnok elvtárs!

A tornácra kijött Szemjon Vasziljevics Rudnyev. Így szólt az öccséhez:

– Itt van a távcső, Kosztya! Menj fel a dombra, figyeld a folyót, és ha valamit észreveszel – add hírül!

– Igenis, politikai biztos elvtárs, figyelni fogok a dombon!

Attól a pillanattól kezdve, hogy Kosztya Rudnyev – aki a háború előtt egy kolhoz elnöke volt – megérkezett Kovpak csapatába, sohasem szólította bátyját a keresztnevén, mindig csak azt mondta: „politikai biztos elvtárs".

Minden dolgomat elintéztem már, csak az új jelentéseket és „nyelveket" vártam, de a felderítő legfőbb fegyvere egyelőre a szeme volt. Felmentem Kosztyával a dombra, és egy bokor alá feküdtem. Miután vagy tizenöt percet figyeltem a kihalt folyót, éreztem, hogy nem tudok tovább küzdeni az álom ellen. A nap felkelt, és melegítette a hátam. Leragadt a szemem. A folyó és a part menti bokrok fölött köd szállt.

– Alezredes elvtárs, németek...

Felugrottam, és megragadtam a géppisztolyt.

– Hol?...

Kosztya megtörölte a távcső lencséjét. Kezem fejével megdörzsöltem a szemem.

– Nem káprázott a szemed?

– Ott jönnek a hajók.

A folyó fölött már világosan látszott a gőzhajók füstje. A németek Mizirból jöttek flottillával.

Kosztya szélsebesen repült lefelé a dombról.

– Jönnek... a büntetők... hat gőzhajó... – jelentette a futástól lihegve a parancsnoknak.

– Biztos, hogy hat gőzhajó?... Micsoda megtiszteltetés! Lehet, hogy csak a szemed káprázott, legény? A gyáva még a nyulat is farkasnak nézi... He? – mondta Kovpak, ahogy haladt felfelé a dombra.

– Hat füstoszlop... biz'isten... a saját szememmel...

Kovpak, Rudnyev és Bazima felmentek a dombra – a fő harcálláspontjukra. Csak most vettem észre, hogy a nap magasan áll. Legalább egy órát aludtam.

Az összekötők a domb lábánál maradtak. Egy perc múlva feljött a dombra Fjodorov is. Amikor a hajók még messze voltak, és nem láthatták róluk a mozgást a lapos parton, odavágtattam a századparancsnokhoz.

Moszkalenko egy vastag fán ült. Lent, a fa alatt Jefremov, az ötödik század parancsnoka állt. Jefremov azt kiáltotta rjazanyi tájszólással Moszkalenkónak:

– Nem látsz semmit, azt mondod... jobban figyelj! Jobban, Mikola...

– ... Kettő, négy... hat... hat füstoszlopot látok, Sztyopka. Jönnek a németek... hat gőzhajó!...

A hajók gyorsan közeledtek; a legszélső őrcsapatunktól három kilométerre – Gyernovicsi faluval szemben – géppuska- és ágyútűz alá vették a partot.

Egyre közelebb értek; őrcsapatunk hallgatott. A part kihalt volt. Álcázni magunkat – azt tudtuk.

A hajók továbbra is vaktában tüzeltek és úgy úsztak lefelé, Arevicsi felé. Egy vonalba kerültek az ötödik század állásaival.

A célpont közeli és csábító volt.

– Sztyopa, add ki a parancsot... közvetlen irányzással lőjük őket... Különben elmennek... Ej!

– Századparancsnok elvtárs, adja ki a parancsot!

– Mikor jön a parancs?... Elmennek a németek...

Jefremov a fogát csikorgatta.

– Hallgassatok! Aki parancs nélkül lő – rögtön leterítem!

A harcosok tudták, hogy parancsnokuk nem a levegőbe beszél. Az ujjakat görcs húzta össze az elsütőbillentyűn, könnyezni kezdtek a szemek, ahogy már percek óta a célzógömbön tartották a hajókat, de egyetlen lövés sem dördült el.

Jefremov – Kovpak parancsa szerint – mélyen beengedte a hajókat a zsákba, hogy biztosabban elvágják a visszavonulásuk útját, odaengedjék őket Gorlanov századához, és hátulról lőjék őket.

Hagyta, hogy haladjanak még kétszáz métert a hajók, és csak akkor adta ki a parancsot:

– Gyerünk, fiúk! Nyomás, ami belefér!

Eldördült Mikola ágyúja, dörögtek a páncéltörők, kerepeltek az állványos géppuskák, kattogni kezdtek a Gyegtyarev-golyószórók.

Gorlanov nem hagyott időt a németeknek, hogy magukhoz térjenek, tüzet nyitott – szemből.

A német hajók, mihelyt a gyilkos tűzbe kerültek, ide-oda futottak a Pripjatyon. Szabatos alakzatuk egy perc alatt felbomlott. Kiderült, hogy több hajó van, mint ahány füstoszlop látszott. A hat folyami gőzhajó között, amelyeknek kéményéből dőlt a füst, még öt fürge motoros naszád forgolódott.

A gőzhajókról erős választüzet adtak. Moszkalenko apró ágyúja nem tudott elbánni velük. Odavágtattam a harcállás-pontra, s miután megkaptam Kovpak jóváhagyását, egy 76 milliméteres ágyúval kerülő úton elindultam, hogy elvágjam a németek visszavonulását. Az ágyút a harmadik század fedezte. Abban a pillanatban, amikor Kovpak kiadta a parancsot a tüzérség parancsnokának, hogy hiúsítsa meg a németek elvonulását a 76 milliméteres ágyúval – Gorlanov jelentést küldött a dombon levő harcállás-pontra, azzal a kéréssel, hogy küldjenek fogatot egy sebesült harcosért, Kulaginért.

Rudnyev odakiáltott Szemenyisztij összekötőnek:

– Mihail Kuzmics! Keress egy fogatot, és küldd Gorlanovhoz.

– Igenis!

Szemenyisztij odavágtatott az iskola épületéhez. Itt volt az egészségügyi részleg. A lovak a csűr mögött álltak.

A szélső szekéren egy vöröses, pufók arcú, apró orrú, keskeny szemű legény ült. Feje búbjára egy régi, kopott repülőfejvédőt húzott.

A legény, puskáját maga alá téve, a szénán ült.

– Ej, te ejtőernyős! – kiáltotta hangosan Mihail Kuzmics. – Neked beszélek.

– Mi az? – emelte fel bosszúsan a fejét a legény.

– Az... hogy el kell menni egy sebesültért. Nyargalj rögtön a nyolcadik századhoz, Gorlanovhoz! De fürgébben mozogj már! Hogy hívnak?

– Mi az?

– Mi, mi! Hogy hívnak, azt kérdem!

– Hát Kuzjának...

– Hátkuzja! Gyerünk, Hátkuzja, a sebesültért!

– Légiriadó! – hallatszott az ügyeletes hangja.

Szemenyisztij gyorsan megfordította a lovát. Körülnézett. A falu felé egy repülőgép közeledett. Mihail Kuzmics „álcázni" kiáltással száguldozott az utcákon.

Eltelt egy óra. Az idő gyorsan szaladt, mint a harc hevében mindig, észrevétlenül...

Szemenyisztijt a törzshöz hívatták.

Egy zsámolyon, a mosdó mellett, vérrel befröcskölt tűzdelt kabátban egy harcos ült, Gorlanov századának összekötője. Bal kezével féltő gonddal megtámasztotta bekötözött jobb kezét.

A friss gézen átütöttek a vér rikító foltjai.

Amikor Szemenyisztij bement a házba, az összekötő elhallgatott.

– Elküldted a fogatot Gorlanovnak? – emelkedett fel a helyéről Rudnyev.

– Elküldtem, régen elküldtem, politikai biztos elvtárs – válaszolta vidáman Mihail Kuzmics.

– Nincs fogat – mondta fáradtan az összekötő.

Szemenyisztij hátán végigfutott a hideg.

– Nincs fogat... vége Kulaginnak – ismételte halkan az összekötő.

Kovpak, állát tenyerébe támasztva, hallgatott.

Bazima a szemüvege lencséjére lehelt, és megtörölte a zsebkendőjével.

Rudnyev a vállszíját fogva állt ott. A politikai biztos elfehéredő arcán tűzpiros foltok jelentek meg.

– Ki tanított téged, hogy így kell harcolni?

A szeretett politikai biztos kemény, haragos szavai mintha távoli ködből jöttek volna.

– Biz'isten, elküldtem a fogatot – suttogta Szemenyisztij.

A szeme tele volt könnyel.

– Ej-ej! – csikorgatta a fogát az összekötő.

Nem lehetett tudni, mire vonatkozik ez – kezének erős fájdalmára, vagy Szemenyisztij szavaira.

– Azonnal menjen a fogat Kulaginért! Indulj!

Félreugrottak előle az emberek az utcán, a ló lába alól rikácsolva repült egy háziszárnyas, a kutyák a kapu alatti hézaghoz rohantak.

Misa, egyik oldalról a másikra rángatva sarkantyúzta a lovat, csapkodta a korbáccsal, nem nézte az utat, csak száguldott.

Hová – maga sem tudta. A dühtől elhomályosult a szeme. „Csak meglátnám azt az átkozott pofát..."

Egy kis fűzfa alatt, a falu határánál állt a fogat. Kuzja, fejét a szekér alól kidugva, félénken nézett az égre.

– Elmentél a századhoz? – vágtatott oda Szemenyisztij.

– Mi az?

– Elmentél Gorlanovhoz, te vörös pofájú?

– Hát... itt körözött a repülőgép, meg a gőzhajókról is lőnek...

A korbács kígyóként villant a napfényben, és lecsapott.

– Jaj! Miért ütsz?

– Kinek mondtam, hogy menjen a sebesültért. Alávaló bitang, az én parancsom neked semmi?

Szemenyisztij a haragtól magánkívül, visszakézből ütötte Hátkuzját; könnyei, a sérelem és harag felnőttes könnyei folytak az arcán.

A lovak szélsebesen száguldottak Gorlanov századához. A hajtó vadul ordított a lovakra, és rángatta a gyeplőt. Az egyik habosra hajszolt ló mellett vágtatott Mihail Kuzmics, és könyörtelenül ütötte a hajtót.

A törzsbe befutottak a századok és zászlóaljak jelentései: Gorlanov nyolcadik százada kilőtt két gőzhajót, az ötödik század egyet, meg két páncélos motoros naszádot, de még folyt a harc. Egy gőzhajó, amely a túlsó parton zátonyra futott, makacsul viszonozta a tüzet. A többi elégett Krasznoszeljénél. Rudnyevvel a parthoz indultam. Ott feküdtek láncban a harmadik század harcosai. A gőzhajó alaposan megfeneklett a

zátonyon. Hatszáz méternyire lehetett. A teljesen nyílt part nem tette lehetővé, hogy közelebb gurítsuk az ágyút. A német géppuskák teljes erővel tüzeltek. A hajón nyilván nem nagyon féltek a mi puska- és géppuskatüzünktől. Ilyen távolságról csak a páncéltörők üthették át a vaslemezt. A személyzet egy része megpróbált partra vergődni, de Gorlanov géppuskái belőtték azt a földnyelvet, amely elválasztotta a hajót a szárazföldtől, és már tíznél több hulla hevert rajta. Akik a hajón maradtak, bevették magukat a hajóűrbe, és onnan viszonozták a tüzet.

Esteledett. Éjszaka elmenekülnek.

Pavlovszkij odament Karpenko századához. Zaklatott volt. Nem vette észre a politikai biztost a láncban, szidni kezdte a géppisztolyosokat. Eleinte magában morgott, de amikor valaki a századból visszafeleselt, a gazdaságivezető-helyettes teljesen nekivadult, kimászott a partra, és teljes magasságában kiegyenesedett.

– Előre! – Kihúzta pisztolyát.

A század közvetlenül a parton feküdt, és természetesen nem volt hová előretörnie – a folyó volt előtte.

Karpenko odament a gazdaságivezető-helyetteshez. Pavlovszkij még jobban feldühödött, és már nem tudott uralkodni magán. Karpenko arca rángatózni kezdett, szeme vérbe borult. Ott álltak egymással szemben, pisztollyal hadonászva, s aligha van az orosz szókincsben olyan káromkodás, amelyet kölcsönösen egymás fejéhez ne vágtak volna.

Ekkor Pavlovszkij mellen ragadta Karpenkót. A nevetgélés, amely eddig végighullámzott a láncon, elcsendesedett. A harmadik század harcosai tudták, hogy a parancsnokukhoz még egy kisujjal sem mert hozzányúlni senki. Fegya próbálta kirántani magát Pavlovszkij kezéből. Ruhája nyakáról potyogtak le a gombok. Pavlovszkij és Karpenko úgy állt ott, mint két bika, amelyik öklelődzni készül.

– Ej, gyáva kukacok! – hörögte Pavlovszkij.

– Ki? Én, gyáva? – kérdezte csendesen a megbántott Karpenko, és töltényt dugott TT-pisztolyába.

– Politikai biztos elvtárs, mindjárt agyonlövi – mondta halkan Spingalet.

Rudnyev levette a szemét a gőzhajóról, odament a két parancsnokhoz, akiket elfutott a pulykaméreg, és közéjük állt.

– Tegyék el a fegyvert! Tegyék el, azt mondtam.

Karpenko egész testében remegett, és nem talált be a pisztollyal a pisztolytáskába; elment, és arccal lefelé lefeküdt a láncba; fejét tenyerébe hajtotta.

Nagyon úgy hatott, hogy sír.

– Neked meg mi kellene, vén pulykakakas? Mars innen! – mondta Pavlovszkijnak a politikai biztos.

– Ej, politikai biztos elvtárs!

– Mars innen, azt mondtam!

– De hát elmennek a németek. Már sötétedik.

– Mit tudsz velük csinálni?... Talán a vízen át indulsz rohamra?

– Ej! – legyintett Pavlovszkij, és elment.

A páncéltörők lövéseivel sikerült a partról felgyújtani a hajó belsejének farészeit. A hajóablakokban néha láng csapott fel, és ömlött a füst. Amikor megszüntettük a tüzet, az egyik hajóablakban egyre gyakrabban megjelent egy kéz, amely derékszíjra erősített csajkát tartott. A németek vizet meregettek, nyilván próbálták eloltani a kezdődő tüzet.

Ekkor a folyó kanyarulatából előbukkant egy csónak. Szergyuk, az ötödik század egyik rajparancsnoka és még egy harcos ült benne.

Pavlovszkij odament hozzájuk, beszélt velük, aztán bemászott a csónakba és odakiáltotta a láncban levő harcosoknak:

– Fedezzetek tűzzel, semmirekellők! Megmutatom nektek, hogyan harcoltunk mi Scsorsz oldalán, taknyosok... – S a Pripjaty fölött egy tömény, huszáros káromkodás szállt.

A csónak – az árral szembe – kifelé indult a folyóra.

– Milyen bolond!... Hiszen elpusztul – mondta Rudnyev raccsolva, és szitkozódott.

Karpenko felemelte a fejét, állát tenyerébe támasztotta, úgy nézte a folyót.

Karpenkónál a láncban tizennégy géppuska volt, közülük három állványos.

Szergyuknak nyilván volt valami terve vagy megállapodása Gorlanovval. Amikor Szergyuk csónakja jóval feljebb a harmadik század láncától elindult a parttól Pavlovszkijjal, és majdnem elérte a folyó közepét, partszakaszunktól lejjebb elindult a második csónak. Ez is gyorsan haladt előre.

– Ki megy ott? Milyen bolond akadt még? – kérdezte Rudnyev.

Karpenko távcsővel figyelt, megigazította, és így válaszolt:

– Úgy látom, a maga öccse, Kosztya...

– Esztelenek! Talán bolondgombát ettek?

– A géppuskások tartsák célgömbön a hajót, de jeladásom nélkül ne tüzeljenek – vezényelte Karpenko, és a távcsövet egy pillanatra sem vette el a szemétől.

A csónakok kiértek a nyílt vízre, és suhantak a folyás irányába, a gőzhajót törékeny harapófogóként fogva körül.

Néhány puskagolyó elsüllyeszthette volna a csónakokat.

A németek szerencsére nem vették őket észre.

Pavlovszkij csónakja elsőként haladt át a folyó közepén, s ahogy egy vonalba került a hajóval, ereszkedni kezdett lefelé a folyással. A csónak holt térbe került, csak a nyitott fedélzetről lehetett volna tüzelni rá, amelyet viszont mi jól be tudtunk lőni a partunkról. Ezért Pavlovszkij és Szergyuk akadálytalanul közeledett a hajóhoz. De Kosztya Rudnyev csónakjára, amely a tompa végű tat felől került meg a hajót, a németek már tüzet nyitottak. Eleinte csak egyes puskalövések hallatszottak, aztán géppuskasorozat csapkodta végig a vizet. Ezalatt Bakradzénak volt ideje beállítani egy ágyút, s míg a németek a csónakokkal foglalkoztak, odadörrentett a hajóra három lövedéket.

Az egyik megrepesztette a kéményt. A gőzösből dőlt a sűrű füst. De a németek erős tűz alatt tartották Kosztya Rudnyev csónakját. Embereket már nem lehetett rajta látni, a csónak ide-oda himbálózott a vízen: sodorta lefelé az ár. Pavlovszkij ezalatt odaért a gőzhajóhoz az orra felől, és megcsáklyázta a vashajót. Az ágyúval nem tudtunk tovább lőni, féltünk, hogy a mieinket találjuk el. Pavlovszkij odatapasztotta fülét a hajó héjlemezéhez, és hallgatózott. Csend állt be. Aztán Szergyuk, bajtársai vállára kapaszkodva, felmászott a fedélzetre. Kezében elmaradhatatlan golyószórója volt, amelytől soha nem vált meg. A legszélső hajóablakból kinyúlt egy ívtáras német géppisztoly, és a német – nem látta az ellenséget, csupán a neszek alapján érzékelte a holt térben – vaktában kilőtt egy féltárnyi sorozatot. Pavlovszkij a sarok mögül elkapta a géppisztolyt, és megrántotta. A német kiejtette a géppisztolyt, de Pavlovszkij sem tudta megtartani. A fekete géppisztoly belepottyant a vízbe. Szergyuk ezalatt átkutatta a fedélzet egyik felét a parancsnoki fülkéig, és a hangok meg a lábdobaj alapján megállapította, hol vannak a hajóűrben emberek. Járkálni kezdett, és a fedélzeten keresztül golyószórótűzzel árasztotta el a hajó belsejét.

Ha nincs a tompa dübörgés, azt lehetett volna gondolni, hogy seprűvel járkál ott egy ember, és söpri a padlót; a seprű meg úgy ugrál a kezében, mint a fejtőkalapács.

Szergyuk annyira belemerült ebbe a tevékenységbe, hogy nem látta, mi történik a fedélzet hátsó részén, amelyet eltakart előle a kémény meg a parancsnoki hajóhíd. A hátsó hajóűrből egy ember alakja bukkant fel. Mászva a kéményhez igyekezett. Karpenko a távcsőhöz tapadt.

– Csak az állványos géppuskák: tűz! – vezényelte.

A magyar rendszerű állványos géppuskák tüzet nyitottak. A németnek mégis volt ideje eldobni a gránátot, de elszámította magát, s a gránát a vízben, Pavlovszkij mögött robbant. A lila alkonyi égen, amely összeolvadt a sötétkék vízzel, vörös fénnyel lobbant fel a gránátrobbanás. Ugyanabban a pillanat-

ban egy magyar állványos géppuska tarka nyomvonalú golyói szitává lőtték a németet, aki a második gránátot készült dobni.

– Ne lőjetek a tietekre, semmirekellők! – hörögte Pavlovszkij a csónak aljáról, ahová a légnyomás vetette. Úgy vélte, hogy a partról őt lőjük, és szörnyen káromkodott, elfelejtette, hogy a vas hajóoldalon túl az ellenség van. De az a német, aki a hajó farára kiugrott, az volt a hajóűrbe beszorított személyzet egész tartaléka. Pavlovszkijhoz odaérkezett még két csónak. A németeket elfoglalta a lövöldözés, felhagytak a tűz oltásával a hajó belsejében. Amikor sűrűsödött az alkony, Pavlovszkij csapata kénytelen volt elhagyni a megcsáklyázott hajót. A hajó lángokban állt. A hajóablakból előtörő tűznyelvek a fekete vízen visszatükröződve nyaldosták a hajóoldalt; a hajóűr egyenletes, nagy lánggal úgy égett, mint a gyertya. Két hitleristát hoztak hozzám, „nyelvként", az égő hajóban pedig szörnyű, nem emberi hangon ordítottak a bennrekedtek. Már nem voltak képesek sem védekezni, sem megadni magukat. Néhány perc múlva el is csendesedtek.

Leszállt az éj. Csapkodott a víz a partnál, odahallatszott a zátonyon égő gőzhajó pattogása, valahonnan a sötétből Pavlovszkij rekedt hangja zavarta meg a bővízű, széles orosz folyó nyugalmát és harmóniáját, amely ma több száz német hullát elnyelt. A partra egyetlen német sem jutott ki élve. Kovpak jóslata teljes egészében beteljesült. A pripjatyi rákok kedvükre lakmározhattak... A környékbeli falvakból pedig a férfiak két napon át fogdosták össze a halakat, amelyeket a partizánok aknáinak és lövedékeinek robbanásai kábítottak el.

A németek pinszki flottilláját tönkrevertük. Késő éjszaka Gorlanov századához, a partra sodorták a hullámok Kosztya Rudnyev csónakját. Két harcos halott volt benne, Kosztya pedig megsebesült.

A partizántaktika szabályai szerint minél messzebb el kellett távozni a flottilla szétzúzásának színhelyéről. De idekötött bennünket az új repülőtér, amelyet Arevicsitől nyolc kilométernyire létesítettünk. Tulgovicsi falu mellett, majdnem a Pripjaty partján sikerült egy jó leszállópályát találnunk. Újra repültek hozzánk Grizodubova repülőgépei.

Egy kissé meglepett bennünket, hogy a tíz hajóból álló büntetőexpedíció szétzúzása után az ellenség többé semmiféle kísérletet sem tett arra, hogy előzzön bennünket a partról, és folytassa a hajózást. Valamennyi part menti falut partizánok foglalták el.

A legközelebbi ellenséges helyőrségek – tőlünk északra, Jurevicsiben és Hojnyikiben – egy szlovák dandár egységeiből álltak. A lakosságtól tudtuk, hogy a szlovákok rokonszenveznek velünk. Közülük sokan átszöktek a partizánokhoz. A szlovák parancsnokság semmiféle megtorlást sem alkalmazott a partizánok ellen. Felderítésünk csápjai százötven-kétszáz kilométerre is elértek. Én kellő időben tudomást szereztem az ellenséges erők minden csoportosításáról, bárhol is történt. Körös-körül kisebb partizáncsapatok aktivizálódtak, amelyek éppen kis létszámuk miatt érzékenyek voltak az ellenség közelségére. Ahogyan a nagyvad a madarak kiáltozásából és a kis erdei állatok nyugtalanságából tudomást szerez a vadász megjelenéséről, ugyanúgy, az apró csapatok és diverziós csoportok hangulata és cselekedetei alapján, mi is kitaláltuk az ellenség szándékát.

Arevicsiben több mint egy hónapig állomásoztunk, elláttuk magunkat lőszerrel és pihentünk. A parancsnokok úgy határoztak, hogy kipuhatoljuk Bragin városkát, amely a németek körzeti központjának számított. Bragint három magasabb egység támadta meg: Kovpaké, Fjodorové és Melnyiké. Ebben a hadműveletben nem volt semmi különös. Elpusztítottuk a helyőrség több mint kétszáz emberét, elfoglaltuk a nagy élelmi-

szerraktárakat. A hadművelet célját – a lőszerraktár elfoglalását – nem értük el: a németek felgyújtották.

A helyőrség maradványai bevették magukat a föld-fa erődökbe és a kőépületekbe. A németeknek volt idejük odahívni a légierőt. Véletlenül volt nálam jelzőpisztoly, és zsebeim tele voltak jelzőrakétákkal. Megfigyeltem a körülfogott ellenség jelzéseit, és a kockázatot vállalva, ugyanolyan jelzéseket kezdtem adni Karpenko századának láncából. A repülőgépek elkeseredetten bombázták a mocsarat, nyilván partizánoknak vélték a buckákat. Az ellenséges repülők csupán estefelé – miután rájöttek cselfogásunkra – dobtak egy sorozat gyalogság elleni bombát egyenesen a jelzésemre. Veszteségeink jelentéktelenek voltak.

Alighogy besötétedett, a kenyérrel, cukorral, sóval és felszereléssel megrakott szekérsorok élén elhagytuk Bragint.

Szélcsend állt be. Ekkor Arevicsihez odavetődött Naumov, egy partizánegység parancsnoka, lovascsapatának egy részével. Télen egy rendkívül merész portyát hajtott végre Ukrajna déli területein, de a németek nagy erőket vetettek be ellene, megtépázták a csapatait és a törzsét. A mi nyomunkon jött a kijevi területen át. Arevicsi vonzó hely lett sok csapat és partizánparancsnok számára.

Ugyanezekben a napokban olyan hírt kaptunk, amely eleinte meghökkentett bennünket. A partizán magasabb egységek öt parancsnokának tábornoki rangot adományoztak. Ezek az első partizántábornokok a következők voltak: Kovpak, Rudnyev, Szaburov, Fjodorov és Naumov.

A kozsuski repülőtér egyre több partizánt vonzott magához. Bragini támadásunkat a németek csupán azzal bosszulták meg, hogy fokozottan bombázták Arevicsit. A falu egy része leégett. Ezért a törzset, az egészségügyi részleget, a trént és minden nehezen mozgó alegységet áthelyeztünk az erdőbe. Már beköszöntöttek a meleg napok. A faluban csupán Jefremov ötödik és Gorlanov nyolcadik százada maradt.

Észrevehető volt, hogy a németek fokozott felderítést vé-

geznek ellenünk. Hogy fel ne fedjük a törzs erdei állomáshelyét, felderítői szállásomat meghagytam a faluban, a kevés épen maradt házak egyikében.

Gyakran ott maradtam a faluban éjszakázni. Ez alatt mindenféle nép járt nálam, sokat fedezet mellett vezettek oda, gyanús asszonyok és férfiak ténferegtek ott.

Egy este, amikor a járőrök cirkáltak a fele részben leégett falu utcáin, és a lányok a megbeszélt helyeken várták a legényeket, a falun végigságuldott egy géppuskás szekér. Kimentem az utcára. A szekér megállt Kovpak korábbi szállása előtt.

– Hová, Polituha? – kérdeztem a küldöncöt.

– A repülőtérre.

– Hogy jutott az eszébe az öregnek: éjszaka rázatni magát?

– Sürgős az ügy.

Az öreg kijött a házból, a lovaglóostorral a csizmája szárára csapott, és odajött hozzánk. A hóna alatt tartotta a nemezcsizmáját, amelynek a szárai egymásba voltak dugva.

– Szidor Artyemjevics, úgy határozott, hogy éjszaka ügyeletet tart?

– Ahá! Úgy határoztak... de nem én. Jaj, ez a konspiráció! No, olvasd! Nekem ez kínaiul van, mi lehet az értelme?

Átnyújtott nekem egy papírlapot – amelyre ceruzával írták rá a rádiótávirat szövegét –, s én megvilágítottam a villanylámpámmal.

„Fogadjanak egy értékes szállítmányt. Intézkedjenek a fogadásról és a repülőtér védelméről..."

Ezen a rejtvényen érdemes volt elgondolkodni.

Minden éjszaka szálltak le repülőgépek, a repülőteret őrizték, semmiféle bonyodalom nem fordult elő eddig.

Nyilvánvalóan fontos oka volt annak, hogy külön is figyelmeztessenek bennünket.

Kovpak felkapaszkodott a szekérre, beburkolózott a bundába, és felhajtotta a gallérját.

– Igazodj el rajta... Értékes szállítmány?! Fogadjuk...

Magamnak kell ellenőriznem. Hogy a legények el ne felejtsenek valamit. Lehet, hogy valami új harceszköz?

Az oldalára dőlt, nyilván szundikálni készült az úton.

– Indulhatunk, vezérőrnagy elvtárs? – kérdezte hangosan Polituha, és hátravizslatott, jól mondta-e. A két felettes sok közvetlen beosztottja nehézségekkel küzdött az utóbbi napokban. Sehogy sem tudták megszokni a megszólítást; azelőtt egyszerűbb volt: „parancsnok elvtárs", „politikai biztos elvtárs", most pedig egyszer csak – „vezérőrnagy". Azelőtt afféle közönséges emberek voltak, most meg egyszeriben – tábornokok.

A régi partizánok a fejüket csóválták, noha titokban büszkék is voltak rá, hogy tábornokkal van dolguk.

Velasz mindegyre így mondta: „Megengedi, Kovpak őrnagy vezér elvtárs, Szidor Artyemjevics, hogy önhöz forduljak?..."

Polituha is, akinek pedig naponta százszor kellett a parancsnokhoz fordulnia, még mindig izgatottan hátratekintgetett, nem ül-e a fogatán valaki más is, aki ezt a tekintélyes rangot viseli.

– Mehetünk, vezérőrnagy elvtárs?

– Ráérünk még! Nem hajt a tatár. Inkább adj füstölnivalót.

Polituha benyúlt a zsebébe a dohányzacskóért.

Az öreg cigarettát sodort vagy negyed font kapadohányból. Rágyújtottunk. Élvezettel szívtuk a maró füstöt.

– No, most indíts! – mondta a tábornok, és felhajtotta bundájának magas gallérját.

Elmentem aludni a szénapadlásra. Hajnalban felébresztett a kinti lárma. Mellettem sátorlapköpenyen két ember aludt, új öltözetben, amelynek még raktárszaga volt. Kilöktem a szénapadlás ajtaját. A nap megvilágította szomszédaimat. Ezek az emberek nyilvánvalóan a Nagy Földről érkeztek.

Sápadt városi arcok, fehér kezek; mélyen, de nyugtalanul alszanak. Idegen emberek izgalma sohasem vehető annyira észre, mint álmukban. Lemásztam a szénapadlásról és kimentem az udvarra. A kapunál megrakott fogatok álltak. Vastag,

kerek teherzsákok, érintetlen ejtőernyőkkel. Ez arról tanúskodott, hogy a repülőgépek leszálltak, s a rakományt nem ejtőernyővel dobták le. Eszembe jutott Kovpak rádiótávirata. Lehet, hogy ez az az értékes rakomány? Miután megtapogattam a zsákokat, meggyőződtem arról, hogy a tartalmuk a szokásos: trotilos ládák, töltények, aknák, orvosság és... egy filmfelvevő-készülék. A hajtóktól megtudtam, hogy a parancsnok már rég elhajtatott az erdőbe a törzshöz. Felnyergeltem a lovam, és elvágtattam az erdő szélére, ahol a törzs alegységei tartózkodtak.

Kovpakot és Rudnyevet egy tisztáson találtam, amely felfelé egy apró lucfenyővel benőtt, nagy hegyoldallal volt határos. Mellettük, leterített köpenyen egy ember ült, félkatonai tányérsapkában, szürke koverkó-öltönyben, Lenin-renddel. Úgy látszott, mintha – szemét kezével eltakarva a naptól – szunyókálna. Tisztelegtem.

– Ismerkedjenek meg – mondta Rudnyev.

Előírásosan bemutatkoztam.

– Gyemjan... – hadarta az illető.

Rudnyev folytatta a helyzetjelentést. Közben szüksége volt felvilágosításokra. Emlékezetből megadtam őket, és egész idő alatt magamon éreztem a tenyér alól néző figyelmes tekintetet. Az ismeretlen férfi minden iránt érdeklődött: az ellenséges egységek, a helyőrségek és járőrök rendszere, az utak és a szállítás működése, a bázisok és repülőterek, a Gebietskommissarok, a mezőgazdászok, a rendőrség vezetői iránt...

De leginkább ezzel a kérdéssel lepett meg:

– Milyen értesülései vannak a német hatóságok mezőgazdasági politikájáról?

Hallgattam. „Tudja a német fene, milyen a politikájuk!" – gondoltam.

Kovpak összehúzta a szemöldökét, és úgy füstölt a maga sodorta cigarettával, mint egy gőzmozdony.

– Ne-em tudom... – mormoltam a fogaim közt.

– Tudni kell – mondta Gyemjan élesen, és több kérdést nem tett fel.

Úgy láttam, már nincs szükség a jelenlétemre, és elmentem a törzshöz. Egy kicsit bántott a dolog. Röviddel ezelőtt fejeztem be egy komoly jelentést a hitlerista hadtápterület helyzetéről. Körülbelül harmincoldalnyi szöveg, amelyet Vaszja Vojcehovics legépelt; magában foglalta legalább négy terület helyőrségének adatait, a vasutak forgalmának menetrendjét és a rakományok összetételét, körülbelül ötven hivatalos német személy jellemzését, és valami okból a mostani háborúról szóló népi mondák és dalok folklorisztikus feljegyzését. „Igaz, a németek mezőgazdasági politikájáról ott, úgy látszik, egyetlen szó sincs – gondoltam. – De hát mi vagyok én, agronómus vagy területi mezőgazdasági osztály?..."

A dombról a törzs felé kocogott Kovpak. Arca zavart volt.

– No, Versigora? Mit tudsz a mezőgazdasági politikáról? Mi? Így bízzon az ember bennetek, értelmiségiekben!

– Mi az, hogy értelmiségiek? Akárkinek eszébe juthat, hogy megtudjon valamit valamiről. Nem vagyok én tudakozóiroda.

– Nem akárkinek, hanem... Érted? – És az öreg jelentőségteljesen a fenyők felé mutatott az ujjával.

Én semmit sem értettem.

– De hát ki ez? Beszéljen értelmesen.

– A rádiótáviratot olvastad tegnap? Értékes szállítmány. Érted?

Kezdtem egy kissé érteni a dolgot.

Kovpak titokzatos képet vágott.

– De hogy szólítsuk meg, hogyan nevezzük?

– Csak azt mondd neki: „Gyemjan elvtárs", és kész. A mezőgazdasági politikáról pedig minden értesülés meglegyen... Érted?

Természetesen nem sikerült eltitkolni a csapatban az „értékes szállítmányt". Estefelé már az egész csapat tudta, hogy Ukrajna Bolsevik Pártja Központi Bizottságának vezetői érkeztek hozzánk repülőgéppel.

– Hruscsov itt van? – kérdezte Velasz apó este Fenya nénitől, a törzs szakácsnőjétől, de mindjárt visszavonult az asszony fenyegető tekintete elől.

Mégis úgy határoztunk: nemigen fecsegünk arról, hogy ilyen emberek vannak a csapatunkban; Rudnyev beszélt vagy öt percet a politikai tisztekkel és a pártszervezőkkel. Elmondta, hogy az érkezettek közt nincs itt Hruscsov; hogy a csoportot Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának egyik titkára vezeti.

Rudnyev azt magyarázta:

– Volt nálunk egy olyan szokás – soha nem szabad kérdezni a parancsnokságtól, hová megyünk, minek megyünk. Így van most is, ha megkérdezik: „Ki érkezett a Nagy Földről?" – „Akinek kellett, az meg is érkezett." – „De hogyan szólítsuk őket?" – „Szólítsák így: Gyemjan elvtárs, Szergej elvtárs..."

Ez a magyarázat elég volt, és a következő napon táborunk élte a megszokott, fáradságos hangyaéletét. Csak „Gyemjan elvtárs" fürkésző szeme figyelt mindenre, mindent tanulmányozott. Néha elment távolabb, egy tisztásra vagy erdei ösvényre, és kezét nadrágszíja alá dugva, járt fel-alá, erősen gondolkodott valamin. Néha odament Rudnyevhez, kérdezett tőle egyet-mást, s majd újra gondolkodott valamin. Csoportjának többi tagja, Szergej Kuznyecov és Glider filmoperatőr a maguk dolgával foglalkoztak.

Nem mondhatnám, hogy nagyon nyugodtak voltunk. A párt ellenőrzött minket, és új feladatokat készített elő számunkra.

A harmadik napon Gyemjan elvtárs, mikor találkozott velem a tisztáson, mosolyogva azt kérdezte:

– Nos, hogy áll a mezőgazdaságról szóló anyag?

– Igyekszem...

– És milyen új híre van még?

Odaadtam neki a legfrissebb jelentést.

Elolvasta.

– Nem próbálta ezt összeállítani, rendszerezni, általánosítani?

Eszembe jutott a beszámolóm. Beletúrtam a tábori táskámba, és odaadtam neki a harmincoldalas gépelt szöveget.

– Ohó, ezt elveszem magától. Elveszem, elveszem – s elment, mosolyogva és kezét dörzsölve.

Fél óra múlva, miután lóháton elmentem a fő felderítőegységhez, majd visszajöttem, megláttam Gyemjant. Egy tuskón ült, térdén tartotta a beszámolómat, nyilván másodszor olvasta, ceruzával aláhúzott egyet-mást.

– Ide hallgasson! Alezredes...

Megállítottam a lovat.

– Ez az, ami nekem kell... csak hát frissebbek is lehetnének az értesülések...

Valóban: a beszámoló a múlt hónapra vonatkozott, és szétfolyó volt, mivel több terület rendkívül terjedelmes térségét foglalta magába.

– Ez jó tájékoztatás, de nem célratörő... Most pedig Kijevet, a Dnyepert kell felderíteni. Megbeszélem a parancsnoksággal, maga meg gondolkodjon, és jelentse az elképzeléseit.

Még egyszer összegyűltünk: Kovpak, Rudnyev, Bazima és én. Gyemjan elvtárs pontosan meghatározta a feladatot. Egy nagy felderítői hadműveletről volt szó, amely a méretét tekintve többet ért, mint más véres, harci hadművelet. Már nemcsak „magunknak", nemcsak egy hadosztálynak, egy hadseregnek, hanem az egész Vörös Hadseregnek végeztünk felderítést. A hitlerista parancsnokság akkoriban megközelíthetetlen keleti védelmi „sáncokról" kiabált. A legfőbb „sáncnak" a Dnyeper folyót nevezte. Ellenőrizni kellett, valóban létezik-e ez a „sánc" a Dnyepernél.

Volt egy térképem, amelyet Rudnyev tréfásan „stratégiai" térképnek nevezett. Közönséges tízezres léptékű térkép volt, a Dontól az Oderáig és a Fekete-tengertől a Balti-tengerig. Amikor volt idő tervezgetni, mosolyogva mindig így szólt hozzám:

– Alezredes elvtárs, nem lehetne kölcsönkérni a stratégiai térképet egy órácskára? Mi?

Amikor pedig tréfálkozó hangulatban volt, mindig arra akart rábeszélni, hogy adjam el neki. Mi mindent nem ajánlott érte! Hol német márkát, hol megszállás alatt kiadott pénzt – akár egymilliót.

– Akarod, hogy tehenekkel fizesselek ki? Minden négyzetért adok egy tehenet. Mennyi van rajta? Húsz? Adok húsz tehenet. Nos, megegyeztünk?

De én hajthatatlan voltam, és a „stratégiai" térkép a táskámban maradt. „Minek nekem tehén?"

A felderítőknek különösen nehéz volt térkép nélkül dolgozni. Mielőtt elküldök egy legényt felderítésre, két óra hosszat ül nálam, és izzadva rajzolja le útvonalának „vázlatát". A térképet nem adhatom oda neki, mivel ez az egy van, ennek a vázlatnak a megrajzolása pedig kulimunka a számára... Így kínlódtunk.

Kihúztam a táskámból a „stratégiai" térképet, Rudnyevvel töviről hegyire megtárgyaltuk, kidolgoztuk a feladatokat.

Egyidejűleg nyolc felderítőcsoport indult a Dnyeperhez. A Dnyeper partja Recsicától és Gomeltől Kijevig egy hétre felderítésünk gondos ellenőrzése alá került. Minden egyes kompot, hidat, utat, magaslatot, ligetet kifürkésztünk, megfigyeltünk, tanulmányoztunk. A Vörös Hadsereg parancsnokságának minél részletesebb és kimerítőbb képet kellett adnunk az ellenség erőiről és szándékairól a Dnyepernél. Létezik-e ott „sánc", vagy ez csak kitalálás, amelyet arra szántak, hogy becsapják az oroszokat, és arra késztessék őket, hogy féljenek a folyótól?

Nem áltattuk magunkat azzal a reménnyel, hogy ez a vesződséges munkánk fontos stratégiai problémát old meg. A mi csapatunk túlságosan apró homokszem volt a nagy háborúban. De most már tudjuk, hogyan zajlott le a honvédő háború egyik legdicsőbb hadművelete – a Dnyeperért folyó csata. Úgy vélem, hogy a hadtörténelemben páratlanul álló döntésben –

egy nagy folyón menet közben átkelni, mielőtt az ellenség szilárd védőállásokat foglalhatna el a partján, és éppen a Gomel–Kijev szakaszon végezni el az átkelést – úgy vélem, ebben a döntésben a mi alkotó, fürkésző, értelmes munkánk cseppje is benne van.

Ez volt az első eredménye annak, hogy az „értékes szállítmány" nálunk tartózkodott. Ez az ember, akit mi „Gyemjan elvtársnak" neveztünk, arra tanított minket, hogy bármilyen apró dologban is ott érezzük az állam ütőerét.

Kétszáznál több partizánfelderítőt küldtünk szét különböző feladatokra, ezért nem hagyhattuk el a helyünket.

Moszkván keresztül eljutott hozzánk Sz. elvtársnak, egy nagy partizánvezérnek rádiótávirata. Moszkva ezt írta: „Sz. jelenti: ügynökök útján sikerült tudomást szereznie arról, hogy a németek nagy büntető expedícióra készülnek, amelyet »nedves zsáknak« neveznek. Sz. feltételezi, hogy ez a hadművelet Kovpak ellen irányul, és kéri, olyan útmutatást adjunk Kovpaknak, hogy ne az ő irányába vonuljon ki a harcból. Rádiók közöljék elgondolásaikat."

– Gazember – dörmögte Kovpak.

– Mi az, mi az? – kérdezte Gyemjan elvtárs.

– Gazember az, nem partizán.

Gyemjan komoran mosolyogva hallgatott.

Rudnyev elgondolkodva forgatta a rádiótáviratot.

A mögöttes területen úgy alakult a helyzet, hogy az ellenség hátában működő csapatok portyázó és egy helyen állomásozó csapatokra oszlottak. A portyázó csapatok cirkáltak az ellenség hátában, rajtaütéseket hajtottak végre, nyugtalanították az ellenséget, erőiknek megfelelően igyekeztek szétzúzni; az egy helyen tartózkodó csapatok eldugott, erdős hegyszorosokban telepedtek meg, bázisokat alkottak, és csak a körzetük közelében tényked tek. Mindegyikük kidolgozta a maga taktikáját. De nem mindenki látta be, hogy mindkét fajta taktikára szükség van, tehát ezek kiegészítik egymást.

Világos volt: Sz. fél attól, hogy feléje vonulunk, mivel ez

feltétlenül azt jelentette, hogy nyomunkban nagy ellenséges erők jelennek meg.

Rudnyev elmosolyodott és átadta a rádiótáviratot a törzsfőnöknek.

– Tegye el. A történelem majd tisztázza... talán.

– Tréfa ide, tréfa oda, mégis útra kell kelnünk – dörmögte Kovpak. – Mit szólsz hozzá, törzsfőnök?

Bazima ránézett a parancsnokra.

– Nem kellett volna szétküldeni a felderítőket. Most akarva, nem akarva meg kell őket várnunk.

– Jaj, de megisszuk a levét ennek a stratégiának!

Bazima figyelmesen tanulmányozta a rádiótáviratot, mintha a rövid szögletben valami rejtett belső értelmet lehetne találni.

A „nedves zsák" fenyegető veszélye egyre valóságosabbá vált. Magunk másztunk bele, és a körülmények akaratunk ellenére itt tartottak bennünket a Dnyeper és a Pripjaty közt.

Kovpak még sokáig káromkodott, hol a törzsírnokokba, hol Polituhába kötött bele.

Az utóbbi napokban különösen rossz hangulatban volt az öreg. Fogai végleg elgyengítették. Szétmorzsolódtak, fájtak, és teljes diétára kényszerítették; ez nem volt kedvére. A repülőgépek egyesével érkeztek a kozsuski repülőtérre. Érkeztek a rakományok, az instruktorok, az aknászok, az új robbantó harceszközök. Az egyik repülőgéppel két orvos jött. Kiderült: egy szájsebész-orvos és egy fogtechnikus érkezett, hogy műfogakat illesszen be Kovpaknak. Amikor Ljosa Korobov elrepült, megígérte, hogy közbenjár a feletteseknél, és segít az öregen nagy bajában. Állta is a szavát.

Egy nap múlva a szájsebész a fenyvesben felállított egy törékeny fogorvosi fúrógépet, amelynek krómozott alkatrészei csak úgy ragyogtak, és megkezdte a munkáját.

A csapat régi veteránjai valósággal kizarándokoltak a fenyvesbe, és áhítatos tisztelettel figyelték a rendkívüli, bonyolult műtétet.

– Moszkvából jöttek. Tehát mindent tudnak rólunk. Még a

tábornokunk fogairól sem feledkeztek meg – mondta elragadtatva Velasz.

Újabb néhány nap múlva Kovpak és Rudnyev számára új katonaruha érkezett, fronttábornoki váll-lapokkal. A partizáncsapatok magasabb egysége kezdte felölteni egy igazi katonai egység formáját. A zászlóaljak és századok, a szakaszok és rajok egyre rendezettebbek és szervezettebbek lettek, a fegyelem és a rend egyre inkább áthatották munkánk szellemét és tartalmát. Új portyára készülődtünk. Hogy hová megyünk – ezt még senki nem tudta. Csupán az volt világos, hogy délre megyünk, ahol nincs erdő, csak sztyepp, domb és hegy.

35

Átszökött hozzánk egy szlovák katona, Ondrej Saksa. Eleinte nehéz volt beszélgetni vele. Csupa nemzetközi témákban igyekezett megértetni magát, és ezért tisztán cseh kifejezéseket használt. Szavainak a felét sem értettem meg. Mihelyt sikerült a beszélgetést hétköznapi témákra terelni – a szlovák katonák életére, a háziakra, a családra, a német hatóságokra – mindjárt kitűnően megértettük egymást.

Megengedtem, hogy néhány napot ott töltsön nálunk, és egy kicsit megszokjon, aztán kezdtem hosszasabban beszélgetni vele. Ondrej érdekes dolgokat mesélt. Azt már tudtam, hogy a szlovák katonák közt vannak, akik kedvelik az oroszokat, sőt készek átszökni a partizánokhoz, de azt, hogy Huszár József alezredes, a Hojnyikiben állomásozó szlovák ezred parancsnoka is kedvel bennünket – semmiképp sem vártam. Ondrej, miután meggyőződött róla, hogy valóban baráti érzelmekkel viseltetünk a szlovákok iránt, bevallotta, hogy az alezredes sofőrje volt. Az ügy komoly fordulatot vett.

– Miért nem mondtad mindjárt? – kérdeztem tőle.

– Féltem, tiszt úr.

– Mitől féltél?

A katona hallgatott. Nekiszegeztem a kérdést:

– Talán maga az alezredes küldött?

– Nem, nem, kérem, uram... – integetett a kezével.

– De tudta, hogy hozzánk jössz?

– Nem. Nálunk van fegyelem. Ha eltűrné, holnap a katonák fele a partizánok közé állna, holnapután pedig a svábok felakasztanák magát Huszár alezredes urat.

Jelentettem a beszélgetést a parancsnokságnak.

Ez leginkább Gyemjan elvtárs érdeklődését keltette fel. Úgy tűnt fel nekem, már-már elfogta a partizán ügybuzgalom. De ezt semmivel el nem árulva, nyugodtan azt mondta:

– Ezt a szlovák alezredest feltétlenül meg kell agitálni.

– De hogyan?

– Levelet kell írni neki.

– Azt lehet. De hogyan juttassuk el? Ha a németek kezébe jut, elpusztítjuk az illetőt: agyonlövik. Ha pedig eljut a levél, még választ is kell kapnunk.

– Hát ez a maga dolga. Gondolkozzon rajta. Eljuttatják az emberek... – Gyemjan egy kissé felfortyant.

Ondrejre gondoltam, de ez a változat mindjárt elesett. Ismerték a katonák, tudták, hogy a partizánokhoz szökött.

Ekkor eszembe jutott Karpovna, aki maga ajánlkozott ovrucsi felderítésre.

– Hívják ide – mondta Gyemjan.

Karpovnának elmondtunk mindent, semmit nem titkoltunk.

– Nagy szükség van erre? – kérdezte Karpovna.

– Igen – válaszolta habozás nélkül Gyemjan elvtárs.

– Engedjék meg, hogy gondolkozzam rajta.

– Gondolkozzon.

A tanítónő fel-alá járt az irtássávon.

Mintegy tíz perc múlva odajött hozzánk, és azt mondta:

– Vállalom. De csak egy feltétellel...

– Milyen feltétellel?

– Adjanak egy csinos ruhát...

– Még mit ki nem talál?! – morogta Pavlovszkij.

Kovpak úgy nézett a gazdaságivezető-helyettesre, hogy az krákogni kezdett.

Vaszja Vojcehovics egy darab tiszta ejtőernyővászonra rágépelte a levél szövegét. Karpovna bevarrta rövid felsőkabátja szárnyába.

A vezetők úgy döntöttek, hogy csaknem a színhelyig egy felderítőraj kíséri el, Kasickij vezetésével. Néhány kilométernyire a városkától kellett várakozniuk, míg a tanítónő vissza nem tér.

Estefelé a csoport elhagyta a tábort.

Karpovna a negyedik napon tért vissza. Kikérdeztem és Gyemjanhoz vezettem. Miután figyelmesen meghallgattuk Karpovnát, és kicseréltük véleményünket az eredményről, Gyemjan elvtárs azt mondta:

– Miért nem rögzítenek le ilyen dolgokat? Le kell rögzíteni. Annál is inkább, mivel ez mégiscsak képzett ember.

Fogtam a törzsben néhány papírlapot, és odamentem Karpovnához.

– Le tudja írni az alezredessel folytatott beszélgetésüket?

– Még jól emlékszem rá – le tudom.

– Írja le.

A tanítónő leült egy frissen kivágott fenyő tönkje mellé, és ceruzával mindjárt leírta az egész beszélgetést.

Változtatás nélkül közlöm.

„– Alezredes úr, mint a Vörös Hadsereg képviselője jöttem Önhöz.

– Miféle Vörös Hadseregé? – kérdezte az alezredes.

– Az ellenség hátában működő Vörös Hadseregé.

– Mit akar tőlem?

– Azt akarom, hogy ha önnek drága a hazája, ha a maga Szlovákiáját szabadnak akarja látni, akkor cselekedjen úgy, ahogy Svoboda ezredes cselekedett.

– Ki az a Svoboda ezredes? Nem ismerem.

– Svoboda – csehszlovák ezredes, aki a hadosztályával átállt

a Vörös Hadsereg oldalára, s most közös ellenségünk, a németek ellen harcol.

Az alezredes hallgatott.

– Alezredes úr, levelet hoztam Önnek tábornokainktól.

– Adja ide – mondta az alezredes.

Odaadtam neki a levelet.

– De én nem tudok oroszul.

– Adja ide, majd felolvasom Önnek, és megmagyarázom azokat a részeket, amelyeket nem ért – mondtam. – »Alezredes úr...« – kezdtem olvasni a levelet.

– Azt tudja, hogy agyonlövethetem magát? – kérdezte.

– Már akkor tudtam, amikor megkaptam a feladatot, hogy hozzam el Önnek a levelet.

– Akkor miért jött?

– Szükség volt rá – feleltem.

Az alezredes szó nélkül rám nézett. Mire gondolt ebben a pillanatban – nem tudom, de olyan meglepett képet vágott, hogy más körülmények között bizonyára felkacagok, de most megkértem őt, hallgasson végig, aztán már beválthatja a fenyegetését.

– Nem, sohasem adom magát a németek kezébe! – kiáltott fel az alezredes.

Amikor befejeztem a levél felolvasását és megmagyarázását, az alezredes azt mondta:

– Parlamenter-tárgyalásokba nem megyek bele, a Vörös Hadsereg oldalára nem állhatok át, mert akkor ezért a németek felégetik a hazánkat.

– Svoboda ezredes mégis átállt – jegyeztem meg.

– Ő Franciaországban és Németországban volt, onnan ment a frontra, s ott ment át a szovjet csapatok oldalára. Mi pedig az ellenség hátában vagyunk. Ha a szlovákok átállnak a partizánok oldalára, ezért a családjukat agyonlövik, vagy felgyújtják a házukat – válaszolta.

– De vannak olyan esetek, hogy katonák harc közben esnek

fogságba. Miért ne állhatnának át a partizánok oldalára harc közben? – kérdeztem.

– Azért, mert a németek kiirtják azoknak a szlovákoknak a családját, akik átállnak a partizánok oldalára, és azokét is, akik fogságba esnek – felelte az alezredes, és szavainak alátámasztására felolvasott egy német parancsot.

– Mégis átállnak maguk közül? – mondtam.

– Rosszul teszik – felelte az alezredes. – A németek nem bíznak bennünk, és ha megkezdődik a szlovákok tömeges átállása a partizánok oldalára, akkor minket elvisznek innen, és németeket küldenek a helyünkbe. Önöknek is rosszabb lesz. Mi nem bántjuk önöket, önök se bántanak minket. Amikor megtámadták Bragint, nem siettünk a németek segítségére. Nem lövünk önökre, ha magunk vagyunk, noha látjuk önöket. Minden katonánk az oroszok pártján van. Az oroszok a testvéreink. Amivel tudunk, segítünk. Én személyesen elengedtem ebből a városból három embert, akiket agyonlövés fenyegetett, és sok partizánt szabadon bocsátottam. Többet egyelőre nem tudunk tenni, hiszen nálunk minden szlováknak van családja, és ha átállunk magukhoz, akkor kiirtják őket. Üssék a németeket! Mi is gyűlöljük őket. Nem zavarjuk önöket abban, hogy pusztítsák őket. Mondja meg a parancsnokainak még ezt is: jobb, ha átkelnek a folyó túlsó oldalára, mert sok magyar és német érkezett harckocsikkal N. és R. városokba. A folyó túlsó oldalán kevesebb van belőlük.

– Tehát ez minden? – kérdeztem.

Azt felelte, hogy egyelőre nem lehet átállni hozzánk. Zavarba esett és elpirult.

– Menjen vissza minél hamarább, nehogy észrevegyék itt, magának élnie kell – mondta elgondolkodva az alezredes a találkozásunk végén."

De nem mindenben végződött szerencsésen ez a felderítés. Kasickij raja, amely Karpovnát kísérte, ott várakozott Hojnyiki mellett az erdőben. A legények könnyelműen viselkedtek, észrevették őket. Amikor elaludtak, rájuk támadtak. Egy

felderítőt megöltek, Parhomenko géppuskást a géppuskával együtt elfogták.

Kovpak közlegénnyé fokozta le Kasickijt. Ki kellett deríteni, mi lett Parhomenko sorsa. Ha szlovákok kezében van, akkor még reménykedhetünk, hogy legalábbis nem lövik agyon.

– Azonnal Hojnyikibe kell küldeni valakit – parancsolta Rudnyev.

– De kit? Karpovnát nem lehet. Most esetleg kiadja ugyanaz a Huszár József.

Odavetődött hozzánk egy Valja nevű kislány, aki a Harkov környéki, bogoduhovi gyermekotthon bennlakó növendéke volt. A németek elhurcolták munkára Németországba. Sikerült megszöknie, és valahol Kijev mellett rábukkant csapatunkra. Csatlakozott hozzánk. Nem osztottam be egy századba se. A fegyverviselés még meghaladta volna az erejét. Elcsigázta az erején felüli munka, egy óriási termetű görvélykóros gyermekhez hasonlított. A hasonlóságot betetőzte a géppel lenyírt haja és a rövid ruhája. A csapatnál való kétheti tartózkodás alatt egy kissé feljavult, kimosakodott, kiöltözött, a fején rohamosan nőtt a rövid, fiús haj, amely a fülénél és a nyakszirtjén göndör volt. Valentyina beszélt nekem Németországról, a hegybe ásott föld alatti városról, ahol sok ezer orosz fogoly, lengyelek, franciák és ukrán lányok dolgoztak. Fegyvert és repülőgép-alkatrészt gyártottak. A várost Suhlnak hívták. „A föld alatti város, Suhl. Suhl, Suhl..." – gyakran motoszkált ez a dallam a fejemben, amikor a menetben láttam a rövidre nyírt hajú kislányt, aki elsőként beszélt nekem a „nyomorult páriákról" – arról a sok ezer rabszolgáról, akit egész Európából odaszállítottak a vérszomjas fasiszta Baal föld alatti üregeibe.

Valja jól tudott németül. Voltak okmányai, amelyeket Lengyelországban szerzett. Ezekkel tudott közlekedni a megszállt területen, mintha hazafelé igyekezne, Harkov környékére. Nemrég maga kérte, hogy küldjük felderítésre. Nálunk kényel-

metlenül érezte magát mindenki, aki nem vett részt harci tevékenységben. Ilyen volt a légkör a mi harci közösségünkben. Ezért elhatároztam, hogy elküldöm Valját Hojnyikibe.

A negyedik napon tért vissza, és mondta, hogy Parhomenko meghalt.

Május 1-én vitték kivégzésre.

A Gestapo szlovák katonákat hívatott. Nyilván senki sem tudta, sem a szlovák parancsnokság, sem a katonák, miért hívatják őket. Parhomenkót a gödör mellé állították, és egy német felolvasta az agyonlövetési parancsot. A lakosokat is odaengedték az ilyen látványosságokhoz, nyilván azért, hogy tiszteletet ébresszenek bennük a német hatóságok iránt. A nők kis csoportjában és a mindenütt jelenlevő, nagy szemű fiúk tömegében ott tolakodott Valentyina is. Parhomenko arccal a szakasz felé állt, és mosolygott. Ha nem ismerem jól, nem hiszem el Valentyinának, de ez volt az igazság. Ez a géppuskás mindig mosolygott. Úgy látszik, nem volt olyan ok a világon, amely el tudta volna szomorítani. Mindig a vállán hordta a golyószóróját, mint egy vízhordó rudat vagy egy buzogányt, a cső végét fogta, a fegyveragyat pedig a vállára tette. Utolsó óráján is hű maradt magához. Mosolygott a sírnál, és valószínűleg arra gondolt: „Milyen kár, hogy nincs a kezemben a »Gyegtyarom«. Adnék én nektek! Kivégezni egy partizánt?!"

– Amikor felhangzott a parancs – mondta Valentyina – és a katonák csörömpölni kezdtek a fegyverükkel, Parhomenko beszédet tartott.

Nem tudta felidézni Parhomenko szavait, nem tudta érthetően elmondani, szeme tele volt könnyel; szipogva azt ismételgette:

– A szláv népek barátságáról beszélt, aztán elkiáltotta magát: „Kire lőtök, szlovákok, csehek – a testvéretekre?"

Ekkor a német vezényelt a szakasznak. Azok felemelték a puskát, és egyszerre lőttek. Parhomenko ott állt a gödörnél és... mosolygott. Mindegyik katona a levegőbe lőtt. A német felkiáltott, és egy Mauser-pisztollyal a katonákhoz rohant.

Parhomenko átugrotta a gödröt, és rohanni kezdett a temetőben. A német agyonlőtt két katonát.

Parhomenko megállt, és visszafutott. „Lőjétek a svábot, lőjétek, testvérek!" – kiáltotta. De a katonák szótlanul álltak. A német pedig Parhomenkóba eresztette az egész tölténytárat. Elmentem, nem bírtam tovább. Ezek a katonák nem tudják megölni a partizánt, de a németekre sem tudnak kezet emelni... – A kislány hangosan felzokogott, és nedves arcát a térdemhez szorította.

36

Harcosaink szemmel láthatóan unatkoztak. Az Arevicsiből, Tulgovicsiből és Krasznoszeljéből való parasztok már régen széthordtak, lecsavartak, letördeltek mindent, amit le lehet csavarni, le lehet törni a kiégett, átlyukasztott hajókról. Stratégiai felderítésünk miatt ehhez a helyhez voltunk kötve. Ezt a felderítést tizenhárom felderítőcsoport végezte. Összesen vagy kétszáz felderítő kutatott a Dnyeper mentén, Recsicától Kijevig, fürkészte az ősi folyó partmellékét háromszáz kilométeres szakaszon. Időt kellett adnunk, hogy a legények lelkiismeretesen végezzék a munkájukat, és visszatérjenek. Három felderítőcsoport még messzebb ment: az egyik – Sumejkónak, a másik zászlóalj felderítőparancsnokának a vezetésével – Csernyigov alá; a másik – Svajkának, a harmadik zászlóalj felderítőparancsnokának a vezetésével – Bahmacs–Konotop alá; Fegya Micsko pedig Kijev alá, Mogilához ment. Ezért ültünk ott egy helyben, noha éreztük, hogy ez már túlzás. Fjodorov és Melnyik rég elment a Pripjatyon át nyugat felé. A legközelebbi felderítőcsoportok, amelyek csak számunkra végeztek felderítést, nyugtalanító híreket hoztak, de nem mehettünk el. Mégsem hagyhattuk sorsukra legjobb embereinket.

A felderítők természetesen nem vesznek el, de vajon megtalálják-e magasabb egységüket, vagy elmennek kóborolni, amerre a szemük lát?

– A keserves nemjóját! Ej, de rosszkor keveredtünk bele ebbe a stratégiába... – vakarta a tarkóját Kovpak, és ferde szemmel nézett Gyemjan elvtársra.

– Majd csak lesz valahogy – mondta az.

– Magunk másztunk bele a zsákba. Ez itt a baj – mondta a térképet nézegetve Rudnyev. – Két nagy folyó, mi pedig köztük. Valóban „nedves zsák".

De arra mégsem szánta rá magát a parancsnokság, hogy cserbenhagyja a felderítőket. A németek szabályosan megszervezték a védelmet a folyók partján a Pripjaty jobb oldali, nyugati partján, arcvonallal kelet felé, és a Dnyeper keleti partján – arcvonallal nyugat felé. Természetesen ez még csak a falvakban levő egyes – hol századnyi, hol zászlóalj nagyságú – helyőrségekből állt. De a mi átkelőeszközeinkkel, a rengeteg rakománnyal, amelyet az új portyához tartalékoltunk, meglehetősen nehéz volt áttörni ezt a védelmet és elvonulni a folyón keresztül. Egy út maradt: észak felé mászni ki a zsákból.

– Jaj, lezárják a németek a kiutat, lesz nekünk zsák – sopánkodott az öreg.

Május közepére visszajöttek a felderítők és megerősítették aggályainkat. De ugyanakkor közölték: a Recsicától Kijevig terjedő szakaszon semmiféle védelmi berendezés nincs. Nincsenek betonerődök vagy föld-fa erődök, sőt még futóárkok sem. Igaz, a „magunknak" végzett felderítés megerősítette, hogy itt is, ott is csapatok gyülekeznek. Vegyes összetételükből, csekély tüzérségükből ítélve nyilvánvaló volt, hogy ezeket a csapatokat partizánok elleni vállalkozásokra szánták.

A Dnyeper és a Pripjaty, ahogy közelebb kerül egymáshoz, afféle háromszöget alkot, amely csúcsával dél felé fordul.

A német parancsnokság elgondolása világos volt: sarokba szorítani és a vízhez nyomni a partizáncsapatokat. Ezt később a fogoly német katonák megerősítették. Ezért is nevezték ezt a jól kigondolt hadműveletet „nedves zsáknak".

A legegyszerűbb és leghelyesebb döntés az észak felé vonulás volt. A folyamköz ebben az irányban kiszélesedett, és nagy

manőverező lehetőséget adott. Ha átjutunk a Mozir–Gomel vasútvonalon, a belorusz erdőkbe érünk, ahol több száz merész belorusz partizáncsapat működik. Aztán nyugat felé fordulva, addig haladhatunk a Pripjaty mentén, ameddig nekünk tetszik, akár a Bugig, vagy a Visztuláig is.

De ez csak látszat volt. A hónap utolsó napjaiban elindultunk Arevicsi körzetéből, elhaladtunk Hojnyiki és Arevicsi között, ahol most is állomásoztak szlovák helyőrségek, és odaértünk a vasúthoz. Ezalatt a kozsuski repülőtérre visszatért Gorkunov – aki buhcsai sebesülése után kórházban volt – és átvállalta a katonai felderítést. Én az ügynökkel végzett felderítést vezettem, és Gyemjan elvtárs megbízásából összegeztem a Dnyeper partmellékén végzett nagy felderítő-hadművelet eredményeit.

Nem tudom, hogyan történt, de a vasútvonalon való átkelés helyének kiválasztása nem bizonyult túlságosan szerencsésnek. Azt hiszem, a felderítők politikai tisztje, Kovaljov szedett rá bennünket. Noha kívülről tudta az Anna Kareninát és sok más szépirodalmi alkotást, felderítőnek nem volt valami jó. Emlékszem, éppen az ő adatai alapján választottuk ki az átkelés helyét egy kis erdei megállóhelynél, Gyemiha állomástól nyugatra. Igaz, kaptunk kétes híreket a helyi partizánoktól arról, hogy a Dnyeper és a Pripjaty közti vasúti szakaszt fokozottan őrzik. Valamelyik csapatparancsnok azt akarta elhitetni velünk, hogy a németek az utóbbi napokban másfél hadosztályt dobtak át erre a vasúti szakaszra. De mi nem tudtuk elhinni ezt a nyilvánvalóan fantasztikus hírt. A németek eddig kis erőkkel, a legvegyesebb összetételű és a leggyengébb csapatokkal őriztették a vasutakat.

De amikor egészen közel értünk a megállóhoz, meggyőződtünk róla, hogy a helybeli partizánoknak valóban igazuk van.

Természetesen ha jobban választjuk ki a vasúton való átkelés színhelyét, keresztülvergődhettünk volna. Bármilyen furcsa is első hallásra, ez a megálló nagyon jó volt nappali fel-

derítésre, de arra teljesen alkalmatlannak bizonyult, hogy egy nagy oszlop éjszaka vonuljon át rajta.

A keskeny irtássávok, amelyek a vasúthoz vezettek, már száz méterre a vasúti pályatesttől mindkét oldalról teljesen el voltak torlaszolva fákkal: a németek az irtássáv körül kivágták az erdőt, és földre döntötték a szálfákat; helyenként nyilván el is aknásították a torlaszokat. Ahhoz, hogy az egész oszlopot sikeresen keresztülvezessük az átjárón, először szét kellett verni vagy elkergetni a bunker őrségét, aztán mindkét oldalon eltakarítani a torlaszokat, és csak akkor vonulhatott tovább mind a csapat, mind a trén.

Az átjáróért a harmadik, a nyolcadik és az ötödik század indult harcba. Ennek az összevont zászlóaljnak a vezetése nekem jutott. Abban a percben, amikor előreiramodtunk, egy szerelvény haladt el előttünk. Ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy a vonat zakatolása közben átsurranjunk azon a százméteres sávon, amely tele volt a lábunk alatt recsegő száraz rőzsével. De egy részletet nem kalkulálhattunk be, mivel a felderítésünk nappal nem vette észre ezt az „apróságot": az átjáróhoz vezető utak szögesdróttal voltak elzárva. A századok, ahogy odaszaladtak egészen a pályatest közelébe, beleütköztek a szögesdrótba, és lehasaltak. Amíg visszaszaladtak a trénhez drótvágó ollóért, a vonat elment, csend állt be. Egy perc múlva felugatott egy kutya, az ég felé felkígyózott egy rakéta, aztán még egy. Az őr néhány puskalövést adott le, s megkezdődött a harc.

Egészen reggelig tartott.

A harmadik és a nyolcadik század az átjárót megkerülve átsurrant a vasúton. A másik oldalról szintén lehetetlen volt betörni a kis állomásra: mindenütt szögesdrót volt. Egyszóval az állomást – amelyet majdnem teljesen szétvertünk, és amelynek helyőrsége csupán egy géppuskával és néhány géppisztollyal rendelkezett – mégsem sikerült elfoglalni.

Hajnalban erősítést kezdtek átdobni az ellenségnek. De azokat az öt-hat vasúti kocsiból álló kis szerelvényeket, amelyek

az állomáshoz közeledtek, szitává lőtték azok a zászlóaljak és századok, amelyeket reggel felé vetettünk harcba.

Nem sajnáltuk a töltényt, mivel jól el voltunk látva, és úgy hatott, hogy az erdő már nem is válaszol visszhanggal a számtalan lövésre és sorozatra, a páncéltörők dörgésére és a kézigránátok robbanására. Minden egybefolyt.

Gőz tört elő a három kilőtt és átlyuggatott mozdonyból, kiáltoztak a sebesült fasiszták, a legtöbbjük még a kocsiból sem tudott kimászni. Ízzé-porrá zúzta őket az út túlsó oldalán tartózkodó nyolcadik és harmadik század kereszttüze. De mindez mégiscsak félgyőzelem volt. Minél magasabbra emelkedett a nap, Bazimával annál világosabban láttuk, hogy ez az első vasútvonal, amelyen nem sikerül átkelnünk.

A németek meglepő elszántsággal igyekeztek szétverni a csapatunkat. Őszintén megmondom: nem vártunk tőlük ilyen hevességet.

Reggel kilenc óra felé a tréntől, amely a kis állomástól fél kilométerre állt meg, fától fáig mászva, odavergődött hozzánk Misa Szemenyisztij. Harmincméternyiről azt kiáltotta:

– Törzsfőnök elvtárs, alezredes elvtárs, a parancsnok hívatja magukat!

Lehullott gallyak közt feküdtünk az erdő szélén. Bazima rám nézett, és azt kérdezte:

– Mi a véleményed, Petrovics, vonuljunk vissza?

– Igen, azt hiszem – feleltem.

A köd, amely eddig eltakart a németek elől, és az átkozott megállóhelyet előlünk, eloszlott, és minden világosan látható lett. Előttünk hetvenméternyire, alig észrevehetően, mint egy pöfeteg, bújt ki a földből az apró faépület, amely a tetejéig be volt szórva földdel. Ez állta el az utunkat. Olyan volt, mint szálka a torokban.

Minél tovább húzódott a harc, minél pontosabban megmutatkozott az ellenség ereje, annál inkább nyugtalanságba csapott át kezdeti meglepetésünk. Az ügy komolyra fordult.

Éjjel és hajnalban volt időnk tanulmányozni az erdő szélét,

így hát ismertünk itt minden fát. Gyorsan és bátran kezdtünk kúszni visszafelé.

De nyilván nem lehet mindent megtenni nappal, amit megtehetünk éjszaka. A drótakadályon túl az ellenségnek már több géppuskája is volt, úgyhogy Bazimával még fel sem tudtunk emelkedni szökelléshez, a géppuskasorozatok már újra földre kényszerítettek bennünket.

Idegeink, amelyek a másfél hónapos békés pihenő alatt, a repülőtér mellett elszoktak a lövöldözéstől, nem bírták tovább a feszültséget. Úgy emlékszem, mintha ma történt volna: lehasaltunk egy szétterpeszkedő vén fenyő mögé, és mindkettőnk csupán a fejét és a törzsének egy részét rejtette el a fatörzs mögé. A forgácsok repkedtek a fáról, kéreggel és gyantás tűlevelekkel szórtak be bennünket; egyre szorosabban lapultunk a földhöz. Majdnem érintettem arcommal a puha, sárga tűlevelekkel behintett talajt, ránéztem Bazimára, ő pedig énrám, és hirtelen vidáman felnyerítettünk – két vén bolond.

Még fél évet kellett együtt harcolnunk, gyakran találkozunk most is, de ez a nevetés a szétterpeszkedő fenyő alatt mindig eszünkbe jut a találkozás első perceiben.

– Emlékszel, mikor ott feküdtünk a fenyő alatt a kis állomásnál?

– De még mennyire!

Amikor odamentünk a trénhez, kiderült, hogy ott is veszély fenyeget. Bár a törzs járművei középen voltak, ott is röpködtek eltévedt golyók meg aknák. Elpusztult a politikai biztos lova, az a szép fehér arab félvér, amely a brjanszki erdőtől kezdve egész úton velünk jött.

Kovpak feküdt a szekéren, fejét magyar bundájának gallérjába húzta, és egyik cigarettát a másik után szívta.

A politikai biztos mellett összegyűltek a Nagy Föld képviselői; Gyemjan elvtárs a géppuskás szekéren ült; kezében egy kis vessző; Szergej Kuznyecov élénken magyarázott valamit Panyinnak.

Rudnyev és Bazima zavart arcából (hiszen mégiscsak az első

harc volt Gyemjan jelenlétében), Kovpak csendes, de cifra szavaiból, amelyeket új fogai közt mormolt, meg a Nagy Földről érkezett elvtársak hangsúlyozottan nyugodt válaszaiból ítélve nyilvánvaló volt, hogy komoly a helyzet.

Az összekötőkkel közölték a parancsot, hogy a századokat ki kell vonni a harcból.

Nem tudom, tisztában volt-e ezzel mindenki, de az biztos, hogy Gyemjan elvtárs, Kovpak és Rudnyev tisztában volt vele. Ez a kudarc a kis állomásnál azt jelentette, hogy vissza kell fordulnunk dél felé. Két- vagy háromnapos manőverhez volt elegendő hely, de egyre világosabbá vált, hogy az ellenség felkerekedik a vasút mellől, és jön utánunk, egyre jobban beszorít a szűk, „nedves zsákba", és valósággal hálóba kerít bennünket.

A hadművelet kezdete sikerült neki. Sikeresen visszaverte azt a kísérletünket, hogy kimeneküljünk a zsákból.

– Fordulj meg, Polituha – mondta Kovpak, és leugrott a szekérről.

A trén már visszafelé haladt az úton. Visszaindultak a törzs járművei, és elment Gyemjan elvtárs meg Rudnyev is.

Kovpak leült egy út menti kis árokban. Bazimával rövid, szóbeli parancsokat adtunk ki, és közöltük az elvonulás rendjét. Az öreg ült, ült és morgott:

– Megbolondulok ettől a helyőrségtől.

Odamentem hozzá és kiterítettem a térképet. Erre még jobban feldühödött.

– Eh, mit akarsz ezzel a térképpel?! Most gondolkodni kell, hogyan másszunk ki. Megmondtam, hogy előbb induljunk neki a portyának, mégis időt adtunk a németnek, hogy bekösse a zsák száját. Most hogyan mászunk ki belőle? – Aztán a válla fölött odavetette nekem: – Az a Kovaljov estig a szemem elé ne kerüljön. Agyon tudnám lőni. Érted?

Majd hirtelen könnyedén, menet közben felugrott a mellette elhaladó szekérre és eltűnt az erdei út kanyarulatában.

Már sok század kivált a harcból, de kettő még hiányzott:

a harmadik – a Karpenkóé, és a nyolcadik – a Szerjozsa Gorlanové. Úgy látszik, el voltak vágva a töltés túlsó oldalán.

A németek azon a három szerelvényen kívül, amelyeket a kis állomásnál kilőttünk, odaküldtek még néhányat. Sikerült nekik távolabb kirakni őket. A hol itt, hol ott eldördülő lövésekből, valamint a kutyák ugatásából ítélve, már láncban haladtak az erdőben, igyekeztek a hátunkba kerülni. El kellett illannunk.

Bazima néhány géppuskás csoportot állított, hogy fedezzék az elvonulást. Hátul még ott maradt Jefremov ágyúja és néhány – sebesülteket szállító – jármű.

A németek megkerültek bennünket, egyre mélyebben nyomultak az erdőbe.

Már készülődtünk, hogy kereket oldjunk, amikor a megálló felől arra vágtatott egy felnyergelt ló. Bazima kiugrott az irtássávra, és elkapta a kantárszárát.

Csak akkor láttuk meg Kosztya Gyacskovot: a ló nyakára hajolva feküdt, csupa vér volt. Áttettük Bazima fogatára. Tetőtől talpig csupa vér volt. A kocsis mellé ültem. Bazima próbálta megállapítani, hol a sebe, próbált beszélgetni vele, de a legény szemmel láthatóan haldoklott. Amikor utolértük a trént, és lépésben haladtunk tovább, a törzsfőnök megszólalt: „Vége!" Aztán hirtelen Kosztya fölé hajolt, kinyitotta a markát, és kivett belőle egy csomóba gyűrt papírt. Kisimította, bőrkabátjának szárnyával letörölte róla Kosztya vérét, és így szólt:

– Levél. Nesze! Ha megérkezünk, majd ott közelebbről megnézzük.

A boríték véres volt, homok és megsárgult tűlevél tapadt rá. A borítéknak vastag, lila papírbélése volt. Felbontottam, és láttam, hogy a levél ép maradt. A teleírt lapokat tábori táskámba dugtam, a naplóm és az ukrán lányok Németországból írt levelei mellé.

Mentünk tízkilométernyit dél felé a vasúttól, és letáboroztunk az erdőben, őrcsapatokat állítottunk, és ott vesztegeltünk

estig, remélve, hogy Gorlanov és Karpenko százada mégis utolér bennünket. De nem jöttek meg. Nem volt szabad késlekednünk. Most csak a határozottság, a gyors mozgás menthetett meg bennünket; az is segített, hogy az ellenséges zsák viszonylag nagy volt.

A folyamköz egyelőre lehetővé tette, hogy magunk válasszuk ki azt a helyet, ahol a legkényelmesebben kicsúszhatnánk a zsákból. Nem vártuk meg a szürkületet, haladtunk az erdőben, amely elrejtette mozgásunkat a légierő elől, lendületes menetelésbe kezdtünk dél felé, majdnem ugyanazon az úton, amelyiken jöttünk. Tízórás állomáshelyünkön csupán Kosztya Gyacskov sírja maradt, meg valahol a vasútvonalnál két legjobb századunk – a Karpenkóé és a Gorlanové. Sorsuk ismeretlen volt előttünk.

37

A hajnal Hojnyikitől délre találta a csapatot, nem messze attól a helytől, ahol három nappal ezelőtt még repülőgépeket fogadtunk.

A revicsit és a közeli országutakat nem volt időnk felderíteni, azért úgy határoztunk, hogy két napot állunk az erdőben.

Tulgovicsitől kezdve jól felderítettük a Pripjatyot még akkor, amikor ott állásoztunk és szétzúztuk a flottillát. A folyómedret és a számtalan holtágat bejárták a felderítő halászok. Csak itt lehetett átkelni a folyón.

Ahhoz, hogy valamennyire is alkalmas átkelőhelyet építsünk, két-három napot kellett nyernünk. Tulgovicsitől délre, egy hatalmas ártéri rétnél, valaha egy nagy szénapréselő üzem állt. Persze, hiába viselte ezt a hangzatos elnevezést: „üzem" – csupán egy óriási, majdnem fél kilométer hosszú fapajta volt, benne pedig néhány munkapad állt, amelyek a szénát préselték. Ezenkívül – mintegy másfél kilométer hosszúságban – keskeny nyomtávú vasút vezetett az üzemhez és az üzemtől a folyóhoz.

Az üzem most nem működött. A munkapadok össze voltak törve, a sínek nagy része a talpfákról letépve, távolabb hevert.

Úgy határoztunk, hogy a szénapréselő üzem falait anyagként használjuk fel az úszóhídhoz.

A Tyetyerev folyónál már szereztünk tapasztalatokat úszóhíd-építésben; akadtak gyakorlott tutajosok is, élükön a Blitcsából való Jakovenkóval, aki a „hidászraj parancsnoka" hangzatos elnevezést viselte.

Amikor Kovpak odavitte szekéren Jakovenkót a szénapréselő üzemhez, az kezét hátra téve sokáig járkált a pajta körül, meg-megállt, és vakargatta mindenét, a tarkójától kezdve lefelé, ahogy igazi, vérbeli ukránnak vakaróznia kell nehéz pillanataiban, és igyekezett meggyőzni Kovpakot, hogy Blitcsában más volt a faanyag: vastag erdeifenyők és lucfenyők, a folyó kisebb volt és ismerős. De az öreg makacsul ragaszkodott a magáéhoz.

– Ismeretlen a folyó? – kérdezte Kovpak. – Hát mit gondoltál, csak ismerős helyeken fogunk harcolni? Ha már rászántad magad – utóvégre nem erőszakkal hoztalak be a csapatba –, hát nálunk, barátom, fegyelem van.

Kovpak utolsó érve szemmel láthatólag meggyőzte a „hidászt", még egyszer megvakarta a tarkóját, és elhallgatott.

De Jakovenko, miután vereséget szenvedett a technikai kérdésekben, megpróbált nyerni a taktikai elgondolásokon.

A szénapréselő üzemtől háromkilométernyire, a túlsó parton, az erdő sűrűjében egy falu rejtőzött: Tyeskov. Ott már körülbelül egy hete SS-zászlóalj állomásozott.

Jakovenko, miután másfél napot kialkudott az úszóhíd megépítésére, egyenesen feltette a kérdést:

– És hagyják a tyeskoviak, hogy felépítsük a hidat?

– Az nem rád tartozik. A hidat a bokrok között, a töltésen túl fogjuk építeni, darabonként. Éjszaka összekötjük egy vonalba, és reggel átkelünk rajta.

Jakovenko már-már a tarkója felé emelte a kezét, de nem nyúlt oda, csak megrántotta a vállát.

– Hát akkor nincs ellenvetésem.

– Rég ezt kellett volna mondani. De ne felejtsd el, nálunk az a szokás: ha szavadat adtad, tartsd is meg.

Az első zászlóaljból Jakovenko technikai vezetése alá adtak néhány századot, és megkezdődött az építkezés.

De északról, Arevicsi felől már odaérkeztek azok a német egységek, amelyek kezdtek beszorítani bennünket a zsákba. Ez egyelőre két gyalogezred volt és nyolc harckocsi. Csakhogy rajtuk kívül még számításba kellett vennünk két ezredet: a szlovákokat, akik eddig – Huszár József alezredessel történt megállapodásunk alapján – megőrizték semlegességüket; a nagy német erők megérkezésével azonban őket is bevethették ellenünk.

Ekkor ért utol bennünket Karpenko százada, amely elmaradt a vasútnál. Karpenko megerősítette, hogy északon nagy erők gyülekeznek. Maga látta, hogy a gomel–hojnyiki úton egész éjjel vonultak a gépkocsik, a kisebb harckocsik, páncélautók és a tüzérség.

Kovpak magára vállalta a híd építését. Rudnyevnek kellett tartania az ellenséget, megakadályozni, hogy áttörjön. A térképre mindent rávezettünk. A kezdeményezés egyelőre változatlanul a mi kezünkben volt. De ha a németeknek sikerül áttörni a védelmünket, vagy Kovpak elhúzza a híd építését, vagy a tyeskovi megfigyelők kitalálják átkelésünk pontos helyét – akkor szorulunk.

Az első nap vége felé megkezdődött a harc. Az összecsapások elővédharc jellegűek voltak. Őrcsapataink, miután szétverték a németek elővédeit, mindjárt visszavonultak az erdőbe. Igaz, az egyik őrcsapatunkra három harckocsi támadt, visszavonulása inkább meneküléshez hasonlított. Az aknászok segítették ki őket a bajból, akik a keskeny erdei úton felrobbantották az élen haladó harckocsit.

A harckocsik jelenlétéről ezen a szakaszon megállapítottuk, hogy a hitleristák éppen itt tervezik a fő csapást, vagyis az

úton, a Pripjaty bal partja mentén, déli irányban. Harcfelderítést végeztek, de azt mi is végeztünk.

Az első nap vége felé világossá vált, hogy másnap az ellenség nagy támadásra készül, hogy szétzúzzon bennünket.

A partizántaktika és -gyakorlat szabályai, amelyek már törvénnyé váltak, azt sugallták, hogy éppen itt, az erdő széle mentén kell kiépíteni védelmünket. Szerencsére Tutucsenko törzsládájában akadt egy tízezres térkép, amely ezt a környéket ábrázolta. Rudnyev, körzővel méregetve, sokáig tanulmányozta, és ceruzával valamiféle jelzéseket rakott rá. Egy órával naplemente előtt Bazimát bízta meg, hogy irányítsa az őrcsapatok harcát, maga mellé vette Matyuscsenkót, Kulbakát, Anyiszimovot meg engem, és máris száguldott a falu felé. Alig bírtuk követni, és nem értettük, miért kell így sietnie.

A falu délkeleti szélén, ahová odavágtattunk, volt egy bozóttal benőtt, nagy magaslat, amely menedékesen emelkedett. Tetején fenyőerdő feketéllett. Amikor felnyargaltunk a magaslatra, a nap már lement. Alig fordítottuk lovainkat északnyugat felé, rögtön rájöttünk, hová sietett úgy Rudnyev.

Előttünk terült el a holnapi harc mezeje.

Rudnyev egy szót sem szólva megmutatta nekünk a széles síkságot, amely ferdeszögben vonult a falu felé, jobbról Tulgovicsit kettévágva egy kis folyó határolta, balról a Jurovicsiből jövő út meg a Pripjaty.

– Nos? – kérdezte a politikai biztos.

Rudnyeven kívül itt egyetlen hivatásos katona sem volt. Matyuscsenko, a kolhozparaszt, Kulbaka, a szövetkezeti dolgozó, Anyiszimov, az anyagbeszerző és én, a múzsák alázatos szolgája – soha életünkben nem hallgattunk egyetlen előadást sem tereptanról, sem taktikáról. De ha valamicskét konyítottunk ahhoz a szóhoz, hogy „hadállás", akkor ez az volt.

– Itt fogunk holnap harcba bocsátkozni – mondta Rudnyev, és leszállt a lóról.

Kihúztuk a lábunkat a kengyelből.

– Hová készülnek? – kérdezte Rudnyev. – Használják ki a

pillanatot. Így egészében nem látják többet ezt az állást, vésék most az emlékezetükbe. Tanulmányozzanak itt a terepen minden vízmosást, bokrot és dombot. Holnap mindezeknek hasznát veszik.

A nap már lement. A folyó és az erdő felől árnyak suhantak elő, és mint a szivacs a rajzot a palatábláról – letörölték a dombokat, halmokat, vízmosásokat és folyócskákat. A Pripjaty felől köd támadt, Tulgovicsi fölé a házak füstje emelkedett.

– Matyuscsenko a bal szárnyon lesz, Kulbaka a jobbon. Tanulmányozzák a terepszakaszukat és a szomszédaik szakaszát. A tránt és a sebesülteket a fenyvesben helyezzük el. – A politikai biztos kelet felé mutatott. – A bokrok között lesz a tüzérség. Anyiszimov eltakart állásokból fog tüzelni. Itt lesz a megfigyelési pont.

Partizánjaink eddig megszokták, hogy éjszaka vagy vonulnak, vagy alusznak. Ez az éjszaka azonban feje tetejére állított minden megszokott partizán-elképzelést erről a napszakról. Leereszkedtünk a magaslatról, és egész éjszaka teljes szelvényű lövészárkokat ástunk azokon a helyeken, amelyeket Rudnyev kiválasztott és megmutatott. Legénységi állományunk nagy része ismerte az egyszerű erődítési munkákat. Sokan tisztesként szolgáltak annak idején a hadseregben, bekerítésből és fogságból jöttek hozzánk, de mégis sok munkába került, hogy arra késztessük az embereket: komolyan vegyék az erődítési munkálatokat. De hajnalra azért körülkerítették Tulgovicsit mély árkokkal; külön gödröket ástak a harcosoknak, a géppuskáknak, a páncéltörőknek. Ezektől összekötő járatok vezettek a folyóhoz, a vízmosásokhoz. Egyszóval az ellenség reggel hat órakor az igazi peremsávunktól néhány kilométerrel északabbra megkezdte a támadását. Tüzérségi előkészítést végzett, aztán benyomult az erdőbe, de ott senkit sem talált. Hiábavaló volt a tüzérségi előkészítés. A nap egy részét egyetlen lövés nélkül megnyertük.

Az erdei utakat kellő időben aláaknáztuk, és ezeken felrobbant még egy harckocsi és több gépkocsi. A németek láncban

haladtak az erdőben, hogy átfésüljék. Csak déli tizenkét órakor vonták össze őket az erdő déli szegélyén, felderítést végeztek, és csupán délután két órakor indították meg a támadást Tulgovicsi ellen.

Két gyalogezred és tizenöt harckocsi támadott ránk, de két zászlóaljunk – nagy veszteségeket okozva – visszaverte őket. Anyiszimov kis ágyúi is derekasan dolgoztak.

Persze nem olyan egyszerű akárcsak egyetlen német támadást is visszaverni. Mi pedig háromszor visszavertük őket ezen a napon.

A Tulgovicsiért és Kozsuskiért folyó harcban végleg megértettem Rudnyevet. Micsoda parancsnok! Ragyogó elme, parancsnoki temperamentum, megvan az a képessége, hogy egyidejűleg lássa a harc minden szakaszát és fázisát, kifejlődését és tetőpontját. Nem is partizánvezető, hanem reguláris hadsereg tábornoka. Milyen kár, hogy el kellett tékozolnia a tehetségét: csak néhány ágyúval és két zászlóaljjal rendelkezett; ez összesen legfeljebb háromszáz embert jelentett, mikor képességei szerint harcosok tízezreit vezényelhette volna.

Ebben a harcban az volt a legfőbb, hogy a Rudnyev választotta hadállás, amelyet tegnap este a lemenő nap sugarainál mutatott meg nekünk, szilárdan biztosította hatkilométeres védelmi szakaszunk szárnyait.

Kovpak a bokrok között építette a hidat, amelyen reggelre át kellett kelnie egész hadseregének, ez pedig végül is másfél ezer ember, két 76 milliméteres és nyolc 45 milliméteres löveg, jó néhány tonna rakomány, több száz kocsi és géppuskás szekér.

Hajnal felé kritikus pillanat következett be. Csónakokon és részben úszva átkelt két század a túlsó partra, hogy biztosítsuk magunkat Tyeskov felől, de fő erőink tömegeinek átkelését nem lehetett megkezdeni. Jakovenko elszámította magát, és húszméternyivel rövidebbre építette a hidat. Meg kellett volna toldani, de nem volt elég anyag és ember. A legények, akik több éjszaka nem aludtak, már apátiába estek.

Az ellenség tegnap nagy veszteségekkel vonult vissza. A védelmet visszarendeltük és a folyóhoz vontuk össze erőinket. De ma a németek nyilván újrakezdik az elkeseredett támadást.

A Tulgovicsiben maradt lovasszakasz egész éjjel mindenféle színű rakétát lövöldözött az égre, mintha a védelem a helyén maradt volna. Sietnünk kellett. De az emberek teljesen kimerültek.

És ekkor, mikor már majdnem teljesen kivilágosodott, Gyemjan elvtárs, krómbőr csizmában, koverkószövetből készült bricseszna drágban, belement a vízbe. Vele együtt belement a vízbe az egyik oldalról Pavlovszkij, a másikról én, és kezdtük cipelni az átkelőhelyhez a gerendákat, a rőzsét, a füvet... A munkába rögtön bekapcsolódott Bakradze százada, amelyet a parancsnokuk feltüzelt. David egy szál alsónadrágban szaladgált, hatalmas, vízbe fúlt emberhez hasonlított, és teljesen érthetetlen grúz-orosz-ukrán szavakat kiabált. A sekély, homokos parton nagy üggyel-bajjal végül is hozzáépítettük a hídhoz az utolsó húsz métert. Helyesebben: egymásra hajigáltunk egy csomó deszkát, gerendát, korhadt tuskót, és ezt teledobáltuk homokkal, náddal, gallyal, végül földet szórtunk rá. Magunk sem tudtuk volna pontosan meghatározni, hogy ez mi, de most legalább volt valami a lábunk alatt, ami talajhoz hasonlított – és ez volt a fő. Szerencsére a folyó nem volt mély a mi oldalunkon.

Mire a nap felkelt, csapatunk megkezdte az átkelést. Ezzel egyidejűleg előrevetett századaink, amelyek csónakokon keltek át, megkezdték a harcot.

Tyeskovban felébredtek, és felfedeztek bennünket.

De a hídon már futólépésben vonultak az öregek, a lányok, a sihederek, vállukon töltényes ládákkal – hoztak lőszert. Egyik század a másik után bocsátkozott harcba.

A túlsó parton, egy százéves fánál, amelyet kicsavart a vihar, s amelyhez a hidat tartó drótkötél volt kötözve, ott állt Rudnyev és Gyemjan elvtárs. Kézmozdulatokkal, szavakkal, tréfával biztatták a futó harcosokat.

Miután a századok egy része átkelt, visszahagytunk a másik parton két zászlóaljat, és kezdtük átszállítani a trént. De leginkább a tüzérség miatt aggódtunk. Lehetetlen volt átszállítani a lovakkal az ágyúkat a gyenge, vékony hídon, amely még egy ember súlya alatt is ringott. Az ágyúkat külön szállítottuk át, töltetláda nélkül, kézi erővel. Az ágyúk alámerültek, a víz alatt húzták őket. Az egyik ágyú oldalra dőlt, és majdnem belezuhant a vízbe, de az emberek elkapták; maguk estek a vízbe, de felbukkantak, belekapaszkodtak a drótkötelekbe, a gerendákba, és egyre lökdösték előre a nehéz ágyút. Amikor a tüzérséget átszállítottuk, már elhittük, hogy a híd a csapat egész súlyát kibírja.

Az átkelés több mint fél napon át tartott. Nem tudom, mi történt ott azután. Mihelyt átszállítottuk az ágyúkat, Rudnyev parancsára az erdőbe mentem, ahol harcban állt egy század és Kulbaka második zászlóalja.

Eleinte csak feltartóztattuk a Tyeskov felől támadó zászlóalj előretörését. Az ellenség észbe kapott, és vissza akart vetni bennünket a folyóhoz, de miután aknavetőket, majd ágyúkat vontattunk oda, mi indítottunk támadást, és délután dél felől betörtünk Tyeskovba.

A falu égett, a töltényraktárban ezrével ropogtak a lövések. Nagy ritkán gránátok robbantak. Színes tűzijátékként repültek szét minden irányba a rakéták. Az utca végén feltűnt a menekülők háta, és az egész út kék volt: a falu főutcáján futó hitleristák eldobáltak több mint kétszáz köpenyt és legalább száz egyenruhát. Új SS-köpenyek voltak – kék posztóból, selyem béléssel – és ugyanilyen egyenruhák. Alighanem ezek mentették meg a harminckilencedik SS-zászlóalj egy részét.

Talán csak egy percre álltak meg harcosaink, hogy szemügyre vegyék a furcsa, eddig még nem látott köpenyeket, de ez a perc éppen elég volt az ellenségnek. Az SS-ek egy részének egy kisebb harckocsi tüzének fedezete alatt, sikerült elmenekülnie gépkocsikon, a többiek a mezőn keresztül egyenesen a bokrok és az erdő felé rohantak.

Este Kovpak csapatai nyugat felé indultak.

A csapatok, miután ötödik alkalommal keltek át a Pripjatyon, kijutottak a „nedves zsákból".

A második pihenőnk alatt tábori táskám tartalmával foglalkoztam. A táska felduzzadt, szabaddá kellett tennem új jelentések, feljegyzések és okiratok számára. A papírkacatok között felfedeztem egy nagy, vörösesbarna foltokkal tarkított borítékot; néhány másodpercig forgattam a kezemben, míg eszembe nem jutott, hogy honnan került hozzám: az a levél volt, amelyet halála percében görcsösen gyűrögetett és szorongatott Kosztya Gyacskov lovasfelderítő. Nem múlt el több egy hétnél, de nekem már nem jutott mindjárt eszembe, mi ez. „Akkor a napfényben a friss vér fényesen vöröslött, most pedig homályos, elmosódott rozsdafoltok vannak a papíron!" – igyekeztem lélekben igazolni magam. De önmagát nehezen tudja becsapni az ember.

Olvasni kezdtem. Levél az anyjához. Egyszerű katonalevél. Jókívánságok voltak benne a rokonoknak, üdvözlet a barátoknak; harci tetteinek naiv leírása. De a levél végén – fényes sugárként – mélyen átélt, a szíve mélyén őrzött, elfogódott érzés... A levél utolsó szavai megleptek. Kosztya ezt írta: „Édesanyám! Nagy dolgokra indulunk. Minden megtörténhet... De ha meghalok, ne merj sírni! Légy büszke rám!"

Félretettem a levelet, és Gyacskovra emlékezve gondolataimba merültem. Honnan és hogyan bukkantak fel ebből a vakmerő, hallgatag és külsőre durva legényből ezek az emberi méltósággal teli, gyengéd szavak?

Sokáig néztem a sorait, és többször átolvastam a szemem előtt elmosódó szavakat: „Édesanyám!... ha meghalok, ne merj sírni! Légy büszke rám!"

Ha az én fiaimnak is úgy rendeli a sors, hogy fegyverrel védjék szülőföldjük becsületét és szabadságát, számomra az lenne a legnagyobb kitüntetés, ha ugyanígy gondolkoznának. Ha tiszta, fiatal lelkük legmélyén éreznék ezt!

Írtam néhány szót a levélhez Kosztya anyjának a magam nevében. Ahhoz nem volt elég erőm, hogy a fia haláláról írjak.

Borítékba tettem a levelet, ráírtam a címet, és elküldtem a repülőtérre.

Háromnapi menet nyugat felé – és máris beértünk a partizánbirodalom közepébe. Ez az a partizánterület volt, amelyet Szaburovval közösen decemberben fedeztünk fel és foglaltunk el. A brjanszki erdőből vonultunk át ide, Lelcsici, Szlovecsno és Szárni körzetébe.

Most alig ismertünk rá erre a vidékre; több falut felégettek, az életben maradt lakosság az erdőkbe menekült; minden fegyverfogható ember fegyvert viselt; az erdőkben új települések keletkeztek – földkunyhók és partizántáborok. Ukrán, belorusz, lengyel csapatok százai ütöttek itt tanyát. Sok önállóan működött, de a többségük egyesült: némelyek Szaburov vezetése alatt, aki december óta itt is maradt; a többiek Begma és a jégrepülőterünkre érkezett Malikov, Grabcsak-Bujnij és mások irányítása alatt. Ugyanitt szervezkedtek a moldvai partizánok, Fjodorov pedig továbbment Kovel alá.

Most az volt a feladat, hogy ezek a magasabb egységek délre, Ukrajna erdőtlen területeire vonuljanak. Ezeket a területeket már felderítettük: télen Naumov, tavasszal Kovpak.

Megvontuk a portya eredményeit, amely nemrég fejeződött be a flottilla szétzúzásával és a „nedves zsákkal".

Ez a portya csak mellékes volt, és mintegy futtában történt, de ha rápillantottunk a térképre, látszott, hogy mintegy körvonalazta annak a területnek a határát, ahol egy-két hónap múlva csak úgy nyüzsögtek a partizánok. Neves és névtelen, nagy és kis csapatok százai kezdtek működni amerre elvonultunk. Több száz kilométerrel kiszélesedett a partizánterület. De mégis valami elégedetlenség motoszkált bennem. Ej, Kijevhez kellett volna vonulnunk, és alaposan megtépázni a németeket! „Lehet, hogy az a Korosztyeny melletti éjszaka akadályozott meg bennünket, amely a kilencedik század parancsnokának életébe került?"

Vajon tisztában volt-e ezzel Kovpak? Igen, tisztában volt.

Emlékszem, egyszer elszóltam magam. Ahogy az egyik partizánparancsnokról beszéltem, kikottyantottam:

– Hiányzott a stratégiai bátorsága. – Akkoriban még nagyon homályos elképzelésem volt a stratégia lényegéről, szerepéről és feladatairól.

– Hogyhogy? – kérdezte Kovpak.

Nem túl magabiztosan megismételtem, félve, hogy a furfangos apó rajtakap zavaros szavaimon.

De Kovpaknak tetszett ez a gondolat.

– Ezt jól mondod... Még a múlt háborúból emlékszem: volt egy bátor ember, kiérdemelte mind a négy György-keresztet – becsülettel, hősiességgel, verejtékkel és vérrel. De amikor megkapta a parancsnoki váll-lapokat, akkor – ha egy egész szakasz vagy század vezetőjeként kellett gondolkoznia – nem volt meg benne ez a „stratégiai bátorság". Mindent maga akart csinálni. És tönkretette magát, majd beleszakadt.

Azt gyanítom, hogy amikor a Herceg-tónál állomásoztunk, elvesztegettük a legfőbb időt az odacsapásra – a telet! Csak a portya kezdete történt szánúton, aztán beköszöntött a hosszú poleszjei tavasz. A sáros időszak megvédett minket az üldözéstől, ezért a portya szinte veszteség nélkül folyt le. De ez a sáros időszak megnehezítette, akadályozta a csapat mozgását, nem tette lehetővé, hogy villámgyorsan rajtaüssünk az ellenségen. Akkor értünk Kijev közelébe, amikor az ellenség egy kissé már összeszedte magát a sztálingrádi vereség után, és megszilárdult a front.

Ej, ha egy hónappal előbb lettünk volna Kijev alatt! De nem így történt.

Vannak emberek – bárkik legyenek is, egyszerű munkások, kolhozparasztok –, akik úgy fogják fel a munkájukat, mint az egésznek a részét, még akkor is, ha az a munka csak egy apró homokszem a hatalmas állam munkájában. De vannak emberek, akik csak a kerületük, a háztömbjük méreteiben gondolkoznak, nem látnak messzebb az orruk hegyénél. Nem tö-

rődnek azzal, ami nem tartozik a kötelességeik közé. „Én ezért a kolhozért, üzemért, intézményért, ezredért, hadosztályért felelek, jól elvégzem a dolgomat, aztán fütyülök a világra!" Nem tudom, hogy van ez a békés életben, de háborúban, különösen partizánháborúban az ilyen gondolkodás egyenlő a halállal.

A hadművészet titka abban a képességben rejlik, hogy túlerőt teremtsünk a szükséges pillanatban és a szükséges helyen. De némelyek ezt egyszerűen aritmetikai úton vélik elérni, a szuronyok, a géppisztolyok és az ágyúcsövek összeszámolása útján. Elfelejtik, hogy néha egyetlen katona képes elpusztítani több tucatnyi ellenséges katonát; hogy a hadsereg szelleme néha fontosabb, mint a bonyolult gépek; hogy a parancsnoknak a tudása, előrelátása és az alkalom, a perc, a pillanat megragadásának képessége – felér az ágyúkkal meg a tankokkal. A túlerő – a harceszközök, az emberek plusz a hadvezér tehetsége.

Egyszer közöltem Gyemjan elvtárssal ezeket a gondolatokat.

– A katona kockára tesz mindent, az életét... A parancsnok pedig még a tekintélyét is – mondtam felhevülten a magamét.

Gyemjan komolyan rám nézett. Aztán így szólt:

– Hát olyan sok ember van a világon, akinek a tekintély drágább az életénél?

– Nincs olyan sok, de azért vannak ilyenek. Nem is olyan kevesen – mondta szenvedélyesen Rudnyev.

Gyemjan feléje fordult, és figyelmesen nézett Szemjon Vasziljevics arcába.

– Helyes. Éppen ezért minden hadsereg alapja – ennek a tekintélynek a szuggesztiója. Mert hát mi más az egyenruha becsülete meg a régi tiszti gőg, mint annak a gondolatnak a szuggesztiója, hogy a tekintély drágább az életnél?

– És nálunk, partizánoknál?

– Maguknál? – nevetett fel Gyemjan elvtárs. – Itt, barátom,

a tekintélynek és a parancsnok személyének a megőrzése egy és ugyanaz. Ha rosszul végzi a dolgát – a fejével fizet.

– Lehet, hogy mindenki másnál előbb – folytatta Gyemjan gondolatát Rudnyev.

– Helyes, tábornok, helyes...

– Nem, én a hadseregre vonatkozólag kérdezem – tudakoltam.

Gyemjan elvtárs folytatta:

– A hadseregben? A mi hadseregünkben az egyenruha becsülete teljesen más alapokon nyugszik. A pártkötelesség, a becsületes kommunista tekintélye – ez nálunk az egyenruha becsülete.

Ez a beszélgetés az Uboroty folyó partján történt, ahol tábort ütöttünk.

Azon a napon érkezett hozzánk Szerjozsa Gorlanov százada.

Már azt hittük, elpusztult a század. Majdnem fél hónapja nem kaptunk hírt róla, miután ott maradt a vasútnál, a Pripjatyon túl; elvágták a német büntetőezredek, amelyek nekivadulva garázdálkodtak a Dnyeper és a Pripjaty között.

Szerjozsa Gorlanov, a Vörös Hadsereg hadnagya, ez a huszonkét év körüli legény is oka volt ennek a beszélgetésnek. Nem régóta vezette a századot. Azt, hogy a század, amelyet elvágtak, nem tért vissza a csapathoz mindjárt harmadnap, az öregek hajlamosak voltak a századparancsnok tapasztalatlanságának és fiatalságának a számlájára írni.

De a fiatal legény minden akadályon átvezette a századot, egyáltalán nem vesztette el, sőt újoncok is csatlakoztak hozzá az úton.

Lelkesen fogadtuk. Rudnyev könnyekig meghatódott, amikor átölelte a lebarnult és fáradt hadnagyot.

– A mi fiaink soha nem maradnak el a csapatuktól – mondta meghatottan Gyemjan elvtársnak. – Ez az igazi partizánbecsület!

Gyemjan elvtárs barátságosan mosolyogva odament Rudnyevhez.

– Ahogy elnézem magukat, akármilyen dolognak nekivágnak...

– Nekivágunk!

– Ezért is küldjük oda magukat, ahová mást nem lehet küldeni. Küldjük, mert maguk számára az ügy – drágább a hírnévnél, a dicsőségnél.

Rudnyev fülelni kezdett.

– De mégis... Még nem ütötték magukat igazán a németek! – fejezte be tréfával ezt a beszélgetést Gyemjan.

Gyemjan elvtárs tanácskozásra hívta össze a partizánterületen összegyűlt magasabb egységek parancsnokait. Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottsága vezetőivel együtt. Itt vitatták meg a partizánmozgalom további fejlődésének és délre irányításának ügyét.

Ezekben a napokban Moszkvába hívattak. A felettes parancsnokság még Arevicsiből hívatott, de tennivalóim nem engedték meg, hogy eltávozzam – a kéz nélküli Vologya Zebolovot küldtem el az okiratokkal és jelentésekkel. Kovpaknál való tartózkodásom egész ideje alatt két gazdának dolgoztam: az egyik Moszkvában volt, amely annak idején átdobott az ellenség hátába; a másik – Kovpak, Rudnyev, Gyemjan elvtárs, akikkel együtt harcoltam. Most el kellett repülnöm a felettes felderítő-parancsnokságomhoz.

– Maradj itt a tanácskozáson, aztán elrepülsz – mondta Szergej elvtárs.

– Nem lehet. A felettes parancsnokság utasítása. Azonkívül a tanácskozáson úgysem lehetek jelen... Én ugyanis pártonkívüli vagyok.

– Micsoda-a-a? Hát ezt hagyjuk, kedves elvtárs!

– Biz'isten. Szemjon Vasziljevics megerősítheti.

Rudnyev bólintott.

Gyemjan elvtárs, amikor a tanácskozásra való elutazása előtt elbúcsúzott tőlem, kezemet fogva megkérdezte:

– Pjotr Petrovics, maga miért pártonkívüli?

– Hát, így adódott. – Néhány szóval elmeséltem az életemet.

Ifjú éveimben arról álmodoztam, hogy agronómus leszek, de csizmadia, majd egy zenekar trombitása lettem, ügyesen játszottam a polkát, a keringőt és a krakoviákot a lakodalmakon, elvégeztem két főiskolát, színész és rendező lettem, tanultam, olvastam, írogattam, de szívem szerint minden könyvnél és regénynél jobban szerettem Tyimirjazev könyvét, a *Növények életét*. A háború előtt kezdtem elbeszéléseket írni. 1941. június 10-én pedig befejeztem a *Kotovszkij tölgye* című színdarabomat; a moldvai partizánok hotyini felkeléséről szól. A háborúban változó sikerrel, de becsületesen részt vettem. És csak amikor már-már befejeztem az utat az ellenség hátában, akkor jöttem rá, hogy fiatalkoromtól tengerésznek kellett volna lennem, fáradhatatlan hajósnak. Odesszai főiskolai éveim alatt nemhiába vonzott úgy valami a kikötőbe, nemhiába csábított annyira a hullámzó tenger ködös látóhatára.

Elbúcsúztunk.

Elindultam Szaburovhoz a repülőtérre. Ahogy ültem egész nap a szekéren, éjjel pedig repültem át a front felett, egyre Gyemjan elvtárs kérdésén gondolkodtam: „Maga miért pártonkívüli?" – de nem találtam rá választ. „A szovjetek Ukrajnában való megalakulásának első éveiben a szegényparasztok bizottságának elnöke voltam, az első ötéves terv idején a donyeci szénmedencében, majd a Volgánál dolgoztam, mindig együtt a népemmel. Soha nem kerestem a könnyebb munkát, a zsírosabb állást, és most egyszeriben – pártonkívüli... Micsoda ostobaság!"

Keleten az égbolt egyik fele rózsaszínbe játszó narancssárga volt, mögöttünk és a repülőgép bal szárnya alatt még éjfekete. A gép még magasabbra emelkedett – az égbolt már kivilágosodott, és a háromezer méteres magasság frissesége a hajnallal együtt behatolt a fülkébe. Mélyen alattunk előtűnt a lövészárkokkal szabdalt föld. Felszabadított terület fölött repültünk.

Bementem Lunc fülkéjébe, és felkiáltottam a csodálkozás-

tól. Elöl, mint a Kárpátok magashegyi rétjein vagy az Altáj széles fennsíkjain világosszürke birkanyáj legelészett a reggeli égbolton... Kurta farkú, hosszúkás testük, ahogy megvilágították a nap első sugarai, lassan úszott az égen, néhányuk pedig gyorsan szaladt lefelé, a föld ködfátyolába, mint a bárány az itatóhoz.

Lunc rám nézett, majd miután megértette csodálkozásomat, a fülembe kiáltotta: „Moszkva, záró..." A többit nem értettem. Erre arcjátékkal mutatta: levegő, és az ujjaiból rácsot készített.

– Zárólégömbök? – kérdeztem csupán szájmozgással. Igent bólintott.

Hát ilyen vagy, háborús Moszkva!

A gyomrom kellemesen megemelkedett, a fülkébe meleg, nyárias levegő áradt. A repülőgép meredeken ereszkedett a leszálláshoz.

A repülőtéren senki sem fogadott bennünket. A földön még alig pirkadt a hajnal.

Moszkvában, alighogy megkaptam a Kremlben az első Vörös Zászló Érdemrendet – még a brjanszki erdőben végzett tevékenységemért –, találkoztam Korobovval. Meglátott, ruhaujjának valami különös lendítésével letörölte az érdemrendről a porszemeket, és sok sikert kívánt.

– Mi van a tervezetünkkel?

– Alkalmatlannak minősítették. Azt mondják, utópia.

– Kár.

– Petrovics! Még most is úgy tudsz lelkesedni? Ülj be – elviszlek autón!

Ügyesen vitt a városon át a saját gépkocsiján, maga ült a kormánynál, és rá-rásandított a közlekedési rendőrlányokra.

– Kedvesem... ints már a botocskáddal! Nem látod, milyen szakáll-királyt viszek?

– Mégiscsak kár, nagy kár, hogy alkalmatlannak minősítették...

Még a portyán, amikor éjszakánként a rázós szekéren ültünk

– amikor lehetetlen volt elaludni –, vagy a harcok közti szünetekben álmodoztunk. Sokat álmodoztunk együtt. Bocsássa meg az olvasó, ha beavatom ezekbe a képzelődésekbe. Még a kurszki kiszögellésben vívott csata előtt, bár zavaros értesüléseket kaptunk olyan emberektől, akik bejárták a fél világot, akik haláltáborokból törtek ki, akik keresztül-kasul járták a térdre rogyott Európát, véleményt tudtunk formálni a leigázott népek csendes, észrevétlen harcáról. Vonzott bennünket Lengyelország. Majd arról álmodoztunk, hogy Besszarábiában, Romániában, Csehszlovákiában kószálunk az ellenség hátában. Arra is gondoltunk (mi nem jut az ember eszébe), hogy elhatolunk Németországig is. Így fokozatosan kialakult a tervünk egy három-négyszáz emberből álló partizáncsapat megszervezésére. Gépkocsikkal kellett volna tevékenykednie, váratlanul megjelenni és váratlanul eltűnni. Készítettünk számításokat és költségvetéseket, sőt még az állományt is kijelöltük. Korobov elrepült, magával vitte az egész anyagot.

Ötletünket kalandnak tartották.

Úgy gondoltam, hogy eltöltök még egy hetet Moszkvában. Korobov szerzett jegyeket a Nagyszínházba.

De a harmadik napon hívatott a tábornok – a felettesem – és egy keskeny papírlapot adott.

– Magának szól... Olvassa el.

Rudnyev rádiótávirata volt. Hívott a csapatba. Az új portya előbb kezdődött, mint hogy terveztük.

– Ma van egy szabad repülőgép. Egészen meg tudjuk azzal rakni, amire szüksége van. Vigyen magával rádiósokat és rádiótelepet. Egyenruhát dobunk le a felderítőknek. Visszarepül? Gondolkozzon rajta, és egy fél óra múlva mondja meg. Estig még a családjával tölthet néhány órát...

A találkozás a családommal természetesen örömteli volt, így hát szerettem volna meghosszabbítani. De volt egy másik családom is, egy nagy, harcoló család. Az hívott engem, állhatatosan hívott magához a keskeny papírlapra írt rádiótávirattal: „Kérem átadni Versigorának: tizenkettedikén indulunk a por-

tyára. Ha velünk szándékozol jönni, legkésőbb tizenharmadikáig repülj ide. Utolérsz bennünket. A repülőtéren ott hagyom érted Gaponyenko szakaszát. Rudnyev".

Tehát nagyon kellek ennek az embernek.

„Gyere velünk" – hívott Rudnyev, a politikai biztos. „Gyere" – követelték az ukrán lányok Németország föld alatti üzemeiből. „Az égről lehullott egy csillag, és összetört a jégen." „Siess" – követelték bajtársaim, az élők és holtak. Vologya Sisov, Kolka Mudrij, Gyacskov emléke nem engedte, hogy itt maradjak. „Édesanyám!... ha meghalok, ne merj sírni! Légy büszke rám!"

Fél óra múlva a tábornok megszorította a kezemet, és búcsúzóul azt mondta:

– Sok sikert!

A repülőtéren beszéltem a feleségemnek Kosztyáról.

– Nézd, ha valami történne, neveld fel a fiunkat, és amikor fel tudja fogni, mondd el neki ezeket a szavakat. Megjegyzed? „Ne merj sírni! Légy büszke rám!"

– Hogyan halhatnál meg? Hiszen ma június tizenharmadika van!

– Igaz, el is felejtettem. Pontosan egy éve. Jelec. Szasa Maszlov és a brjanszki erdő.

– Zsenyka már azt mondja: „partizánok" – mondta megnyugtatóan a feleségem, a szeme azonban könnyes volt.

Felüvöltöttek a motorok, és a szél lefújta a könnyeit.

– Mégse feledd el Kosztya Gyacskovnak ezeket az emberhez méltó szavait...

A gép felszállt, és magasba emelkedett. Szárnyai alatt Moszkva villant fel, aztán magunk mögött hagytuk. A földön esteledett. Fenn az égen még nappal volt. A front több mint egyórányira esett. Mire odaérünk, az égen is éjszaka lesz. Az 1943 június tizenharmadikáról tizennegyedikére virradó éjszaka.

Partizánná válásom egyéves jubileumát ünnepeltem.

„Az égről lehullott egy csillag, és összetört a jégen..."

Eszembe jutott a politikai biztos. Egyszer elutazott egy tanácskozásra, másfél napig nem volt a csapatnál, amikor visszajött, gyorsan végigment a táboron – amely a mocsár mellett, a fenyők alatt helyezkedett el – és nyugtalanul mindent megnézett körös-körül. Aztán odament a törzshöz, és megkönnyebbülten azt mondta Bazimának:

– Minden rendben van... Nagyon vágyódtam már vissza...

– Mint a család, az otthoni család – mosolyodott el megértően Grigorij Jakovlevics.

Ilyen érzésem volt nekem is, amikor a gép a front felett repült át. Aztán nyugtalanság váltotta fel: „És ha befejeződik a háború – akkor mi lesz? Hiszen valamikor befejeződik. Hogyan hagyjuk itt ezeket a megszokott sztyeppeket, fenyőket, házakat és embereket – a bajtársakat?" A szívem fájón elszorult. Talán csak azért, mert a gép háromezer-hétszáz méter magasságban repült? Egy kissé fagyos idő volt, el-elakadt a lélegzetem... Vagy négy óra múlva észrevehetően melegebb lett. Lent tábortüzek látszottak. A tábortüzeknél emberek, rakéták tűzvonalai, jelzőtüzek... Alacsonyabbra szálltunk.

Egy perc múlva néhány puha ütődést éreztünk, és a repülőgép az utolsó tábortűznél lefékezett.

Itthon is vagyunk. Idejében-e vagy sem?

39

A repülőgépet az erdőbe vitték nappali tartózkodásra. Nyár lévén, az éjszaka nem volt elég, hogy visszarepüljön a fronton át, és Szaburov repülőterén nappali tartózkodóhelyet létesítettek. Egyik éjszaka a gép odarepült hozzánk, a másodikon visszarepült.

Gaponyenko, Vologya Lapin és a tizenharmadik század néhány harcosa fogadtak. Kiderült, hogy a csapat még tegnap elvonult, és Rudnyev egy szakasz felderítőt küldött, hogy várjanak engem.

„A politikai biztos mégiscsak meg volt győződve arról, hogy megérkezem" – gondoltam örömmel.

– Hová megyünk? – kérdeztem Vologyától.

– Nem tudjuk.

A kovpakisták hagyományát – sohasem kérdezni, hová és miért megyünk – szentül megőrizték.

– Hol érjük utol a csapatot?

– A politikai biztos azt parancsolta: várják meg az alezredest, és jöjjenek utánunk – egyenesen dél felé.

Egy óra múlva, miután két kocsira raktuk a szállítmányt és a három rádióst, akit Moszkvából hoztunk, elindultunk dél felé. Másodnap, a partizánterület szélén, értük utol a csapatot. Arra készültek, hogy ezen az éjszakán erőszakos átkelést végeznek a Szárni–Korosztyeny vasútvonalon.

Mihelyt beértem a folyó partján levő tölgyligetbe, ahol a fák alatt, a szabadban táboroztak a századok, könnyű lett a szívem, öröm töltötte el. A tisztáson lovak legeltek, a kocsik alatt a harcosok pihenték ki a menetelés fáradalmait, sokan a folyóban fürödtek.

A törzs egy ejtőernyőből készült, zöld színűre festett sátorban volt.

– Levelet hoztál? – kérdezte Rudnyev.

– Nem, nem hoztam. Nem volt időm.

Elszomorodva arrább ment. Valóban nem volt időm találkozni Rudnyev családjával.

Körülvettek a partizánok. Mindegyikük Moszkváról akart hallani.

Bazima a füvön ült, a térkép fölé hajolt, Vojcehovics mellette helyezkedett el, valami parancsot kopogott az írógépen. A sátortól nem messze, egy ágas-bogas tölgy alatt Kovpak ült tábornoki ruhában, lábait törökösen maga alá húzta, és egy nótát dúdolgatott. A tábornoki váll-lapok meg-megcsillantak a napfényben.

Odamentem az öreghez, hogy üdvözöljem. Hunyorgott a

napfénytől, szó nélkül bólintott, és úgy nyújtotta a kezét, amelynek két ujja nem hajlott. Aztán halk fejhangon folytatta:

Újra látlak, újra,
Magos hegyek orma,
Kárpátoknak völgye,
Hősök nyugovója...

– hetykén füttyentett, és hangosan rázendített:

He-ej,
Újra látlak, újra...

Odamentem a politikai biztoshoz. Rudnyev hallgatott, nem nézett rám.

„Talán haragszik, hogy nem hoztam neki leveleket?" Vártam. Néhány perc múlva félrehívott a törzs sátrától, és csendesen azt mondta:

– Ide figyelj, Versigora!

– Igenis, vezérőrnagy elvtárs.

– Meddig fogok még megrovásokat kapni miattad?

Semmit nem értettem, csodálkozva néztem a politikai biztosra.

– Kikaptam miattad Gyemjan Szergejevicstől. Érted?

– Nem értem...

– „Nem értem" – mondta csúfondárosan. – Micsoda népség! Ne tettesd magad tudatlannak. Igen? Megírod a felvételi kérvényt, vagy sem? Megint pirulnom kell majd miattad?

Mintha nagy kő esett volna le a szívemről, még el is mosolyodtam.

– Vezérőrnagy elvtárs, Szemjon Vasziljevics, itt a felvételi kérvény.

– Már rég kellett volna. Szerezz két ajánlót. A harmadik – én leszek. Kérd meg Kovpakot és Bazimát. Még ma kiállítjuk

a tagjelölt-űrlapot. A portyán nem lesz rá idő. – És már szívélyesebben hozzátette: – Szép kis akadémikus vagy. Kellemetlen helyzetbe hoztál!

Rudnyev felemelte a törzs sátorának függönyét, és bement.

Bazima megértően biccentett nekem, és elindult a térképpel az erdő mélye felé.

– Tudod? – kérdezte sokatmondóan.

– Gyanítom...

– Kovpak valósággal ég a harcvágytól. Egyre a múlt háborúra emlékezik vissza.

– Legyen úgy! Szerencséje van a háborúban. Ha az öregnek szerencséje van – odaérünk. És Szemjon Vasziljevics?

– Ő is azt mondja – odaérünk. Csak ideges egy kicsit.

– Nagyon vágyódik a családja után. Én pedig még levelet sem hoztam neki.

– Ej, te! Amikor az útvonalat vitattuk meg, azt mondta: „Odaérni – odaérünk." Aztán hozzátette: „De mielőtt bemennénk ebbe a labirintusba, gondoljuk meg, hogyan jövünk ki belőle."

Bazima mosolyogva mondta ezt, büszke volt a parancsnokaira.

– Hol van Gyemjan elvtárs?

– Tegnap útnak indított bennünket, aztán elutazott Szaburovhoz. Úgy búcsúztunk tőle, mint régi, kedves emberünktől. Nem is olyan hosszú idő, alig két hónap alatt nagyon megszoktuk. Ő is minket. Még könnyezett is. Látni akart téged. A politikai biztossal beszéltek rólad valamit.

– Tehát nem találkozunk vele többet?

– Kivel?

– Gyemjan elvtárssal. Szerettem volna vele elbeszélgetni.

– Ha visszajövünk a portyáról – beszélhetsz vele. Akkor minden másképp lesz.

Elhallgattunk, mindegyikünk a saját dolgain tűnődött.

– Tudod, mit mondott nekünk, törzskari tiszteknek búcsúzáskor? „Vigyázzanak a parancsnokaikra. Könnyen elragad-

tatják magukat. Ne gondolják, hogy olyan legyőzhetetlenek: egyszerűen a németek még egyszer sem verték el magukat alaposan."

Elmosolyodtam. Bazima élénken emlékezetembe idézte azt az embert, aki nálunk való tartózkodásának rövid ideje alatt olyan sok mindenre megtanított bennünket.

Megkezdődött Kovpak csapatainak új portyája: szokatlan, veszélyes, de éppen ezért vonzó, csábító.

Megkértem Bazimát, adjon a részemre ajánlást a pártba. Igenlően bólintott, és eltűnődve folytatta gondolatmenetét.

– Igen, lehet, hogy igazad volt, szakáll-király! A kijevi portyával kapcsolatban. Hogy is mondtad? „Hiányzott a stratégiai bátorság." De most ezt nem mondhatod, barátom.

„Vajon nem erről beszélt Gyemjan elvtárs a tábornokokkal?" – gondoltam.

Bazima folytatta:

– Most ezt nem mondhatod, barátom, nem!

– Épp ez az. Ez a stratégiai bátorság, ha tudni akarod a véleményemet.

– Vagy meggondolatlanság? – nézett rám ravaszul a szemüvege felett.

– Akkor ezek édes testvérek.

– Hát ha így van: „bátrak tébolyát dicsérje dalunk"* – Bazima szemében egy ifjonc vakmerősége fénylett. – Gyerünk, szakáll-király! Megírom azt az ajánlást.

Esteledett.

Az emberek napközben kipihenték magukat. A hajtók megúsztatták a lovakat a folyóban, maguk is megmosakodtak, és most a kocsiknál foglalatoskodtak.

Sorakoztak a századok, kutatva mászkáltak az összekötők.

– Élszakasz, az oszlop elejére! – vezényelt Gorkunov.

Az útmutatók előresiettek. A hatalmas fenyőerdőben levő

* Célzás: Gorkij: *Ének Sólyomról* című, ritmikus prózában megírt allegóriájára. – *Szerk.*

erdei utakon és irtássávokon nyüzsgött a nép. A kis patakokból hatalmas, kanyargós folyam lett, s ahogy odaért az országúthoz, elakadt. A vezényszó szele ringásba hozta, és a nap utolsó sugarainál káprázтatta a szemet, a sapkák, a lófejek és a kékacél bágyadt csillogásának hullámzása.

Rudnyev vidáman, katonásan lépkedett elöl a felderítőszázaddal. Megborotválkozott, feszes tartással haladt, új gimnasztyorkájában, amelyen tábornoki váll-lapok voltak, szép volt. Mellette ment Karpenko, szokása szerint mindkét kezét a zsákmányolt géppisztolyára tette, amely lelógott a mellére. Éppen ekkor, amikor a harmadik század felderítőinek és géppisztolyosainak élén haladó politikai biztosra néztem, jutott eszembe Gorkij Dankója.

„Amíg ő velünk van, nem tévedünk el, elmegyünk vele akár a világ végére is" – mintha ezt fejezte volna ki ezeknek a vakmerő fiúknak az arca.

Messze keleten, Orjolnál, Kurszknál és Belgorodnál, azokon a vidékeken, ahonnan tíz hónappal ezelőtt elindultunk a portyára, hatalmas hadseregek csata-előkészületei közeledtek befejezésükhöz.

Mi pedig haladtunk, kettévágva az ellenség vénáit és artériáit, hogy minden erőnkkel segítsük titáni harcában a Vörös Hadsereget. Nyomunkban más ukrán partizán magasabb egységeknek is útra kellett kelniük dél felé.

Megkezdődött az ukrán partizánok portyája a Kárpátokba. Nyáron kezdődött, amikor szélcsend volt a fronton – egy hónappal a kurszki kiszögellésben vívott csata előtt.

1946

A GYŐZELEM KONYVTÁRA
A kiadásért felel a Kossuth Konyvkiado igazgatója
Szerkesztette Makai Imre
A boritó Wurtz Ádám munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Gyenes L. Gyorgy
A szedést 1976. VI. 23-án kezdték meg
Megjelent 1976. XII. 10-én, 45 000 példányban
Terjedelme 24,2 (A/5) iv

76.2297 Athenaeum Nyomda, Budapest
Íves offsetnyomás
A szöveg monophoto eljárással készült
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató